

MENEKÜLÉS A SZIBÉRIAI FOGSÁGBÓL JAPÁNON ÉS ANGLIÁN KERESZTÜL

KÉT MAGYAR TISZT VISZONTAGSÁGAI

ÍRTA

DR. BOKOR ERVIN

TARTALÉKOS HONVÉDFŐHADNAGY

BUDAPEST, 1919
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
KIADÁSA

*AJÁNLOM E MUNKÁT
ÉDESATYÁM EMLÉKÉNEK*

ELŐSZÓ.

Amidőn 1916. pünkösdi napján félévi kalandos hányattatás után haza vergődtem a szibériai fogságból — hol több mint egy évig sínylődtem — azon gondolattal fogtam e munka megírásához, hogy mindazt, amit a fogságban és abból való szökésem alatt láttam, átéltem, avagy szava-hihető egyénektől hallottam, csak saját magam, a legközelebbi hozzám tartozók és barátaim számára papírra vettem. Nem volt még akkor szándékomban, hogy a nagyközönség elé vigyem munkámat és azért nem is igyekeztem annak regényszerű érdekességet adni, avagy azt a képzelet szüleményeivel ékesíteni. Megtörtént eseményeket híven írtam le, úgy, amint azok az adott pillanatban gondolat- és érzelmvilágomban tükröződtek.

Amint előrehaladtam a munka megírásában, az érdeklődés nőtt iránta. Most, midőn két év elteltével a befejezéshez jutottam, elfogulatlan kritika ítéletének vettem alá és az érdemesnek tartotta, hogy munkámat a nagyközönség elé bocsássam.

A leírás első része, mely az 1915. évi szibériai fogolyéletet tárgyalja, több vonatkozásban már vesztett időszerűségéből; hiszen a vadul rohanó események azóta túlhaladták az ott leírt életviszonyokat. Bízom azonban abban, hogy az olvasóközönség meg fogja benne találni azt a történeti érdekességet, mely az effajta leírásnak az idők múlásával is értéket kölcsönöz. Ami pedig a mű máso-

dik részét, a fogságból való kalandos szökés leírását illeti, úgy vélem, hogy a háborús irodalomban kevés hasonló tartalmú munka jelenhet meg, azon oknál fogva, mert az aránylag kis számú megszököttek között is vajmi kevésnek adatott meg a szerencse, hogy vállalkozását hasonló viszonyok közt elejétől végig sikerrel hajtsa végre.

Ezen körülmények megfontolása bátorított fel arra, hogy mint egyike a sok névtelennek, kik a haza iránti kötelességüket teljesítették, a magyar olvasóközönség figyelmét szerény munkám számára külön is igénybe vegyem. Ha el tudnám érni, hogy a közönség azzal a türelemmel és érdeklődéssel olvasná munkámat, mint a minő szeretettel és lelkesedéssel azt megírtam, az lenne fáradozásaim legszebb jutalma.

Budapesten, 1918 március havában.

I. RÉSZ

FOGSÁGBAN

«Aequam, memento
rebus in arduis
Servare mentem...

A szirmai csata.

1914. november közepén két heti szabadságról tértem vissza a harctérre. Új erőt gyűjtöttem és lelkem tele volt még az otthoni friss emlékek édes mámorával.

Egynéhány tisztársammal együtt Uzsokon túl, a galíciai földön fekvő Siankiba irányítottak bennünket, de már Csontos községnél le kellett szállnunk a vonatról: Sianki és az uzsoki szoros már orosz kézre kerültek. A határszéli hegyekben heves harcok folytak, melyekben csapataink lépésről-lépésre engedtek az orosz túlerő nyomásának.

Másfél napi tétlen várakozás után értesültünk csak arról, hogy ezredtörzsünk az alig félórányira fekvő kistrászkai völgybe érkezett s ott fog gyülekezni a voloszankai ütközetben felbomlott, szétugrasztott ezred is. Útnak indulunk tehát Kistrászkára.

Az idő már hidegre fordult; az árnyékban fehér zúz-mara csillogott a barnuló réteken, a déli'napfény bágyadt mosolya hiába igyekezett felderíteni a néma erdőket. Az elmúlás szomorú előérzetében gyászra hajolt a természet ...

A kistrászkai völgyben azonban élénkség uralkodott. Szanaszét kószáló oláh bakák részben új, részben régi, megviselt ruhában, beérkező trénszekerek megrakva enni-és innivalóval, kifogott és vidáman füstölgő konyhakocsik, fákhoz kötött elfáradt lovak tarka képe ritka látványt nyújtott a község tót lakosainak, már t. i. azon pár ember-

nek, ki meg nem ijedve a fenyegető orosz betöréstől, visszamaradt nyomorúságos viskójában.

A falu — Kisrászka — csak pár elszórt házból áll; egyikben az ezredtörzs ütött tanyát; R. százados, a mostani ezredparancsnok elibénk jön s üdvözl bennünket. Mint mondja, nagy szükség van reánk, mert nagyok az ezred veszteségei, legénységben, tisztekben egyaránt. A veszteség nagysága pontosan még nem állapítható meg, mert még egyre szállingóznak a kötelékeiktől elmaradt emberek. Tényleg a hegyoldalban itt is, ott is kirí egy-egy szürke öltöny a sárga levelek közül: kisebb-nagyobb, gyakran csak két-három emberből álló csoportok ereszkednek alá a studnicai hegyek felől. Ismeretlen helyeken, járatlan, eldugott ösvényeken bolyongva vergődtek idáig; beérkezve elfásult tekintetük konyhakocsit keres, dűnnyögő ajkuk «pita»-t kér ...

A harmadik zászlóalj zöme és tisztikara még hiányzik. Kiülve a déli napsütött domboldalra, aggódva lessük beérkezésüket. Amott jönnek! elől P. főhadnagy, a parancsnok, utána egy pár szakaszt kitevő társaság: ez a zászlóalj maradványa. Szemem a tisztek közt kutat: ott kell lenni volt bajtársaimnak, kiket a harctéren hagytam. De megfogyatkoztak! alig van köztük egy pár ismerős arc, egy-két jóbarát, ki a viszontlátás örömeivel borul vállamra .. A nap az ezred újból való rendezésével, beosztásával telik el, s már leszáll az esthomály, mire készen leszünk a munkával.

A legénység korán pihenőre tér hevenyészett sátrakban; mi tisztek tábori tüzek mellé heveredve beszélgetünk a múlt élményeiről s a jövő reményeiről. Harcvonalon kívül vagyunk, nem kell meglepetéstől tartani.

A hangulat nyomott: hogynem, mikor annyi erőfeszítés után ismét csak nyakunkon van az orosz; a haza szent

földjére tette pusztító lábát s a rövid időre felvillant remények, hogy végleg sikerült őket az országból kiszorítani, semmivé lettek. Az első uzsoki győzelem gyümölcse: a diadalmas előnyomulás a Sanig, odaveszett! Talán mire hó borítja a tar hegyek ormát, mire fehér szemfödő lepi be az alföld gazdag rónáit, akkorra tán bennünket is végleg letipornak a fehér cár katonái ... Szegény szép magyar földem, mi vár akkor reád? Mintha csak a környező h' gyek is összerázkódnának erre a gondolatra: megrázzák Üstöküket, melytől sírva zúgnak, zörögnek a kopaszodó erdők. Mintha csak a magyar föld sóhaját hozná felénk a szél: «ne hagyjatok! védjétek meg, fiaim!»

Beszélni többé nem esik jól; egyideig csak némán ülve nézzük a lobogó lángokat, mígnem az elfojtott érzelmek s a szívünkön borongó bánat dalban törnek ki: az egyik tűz mellett felhangzik halkán, fájdalmasan egy szomorú nóta. Ketten vezetik a dallamot, G. hadnagy és K. zászlós, az előbbi örökké vidám fiú, az utóbbi sötét, nagy szemekben méla bánat lakozik. Hozzájuk csatlakozik halk kíséretben a tisztikar. A tábori élet egy ünnepélyes, önként jövő varázspillanata ez, melyben bú, remény, dac, elkeseredés egy érzésben olvasztja össze a bajtársakat; egyike azon pillanatoknak, mely jobban összehozza, összekovácsolja a szíveket, mint hosszú évek közönyös érintkezése ...

Szállnak az édes-bús melódiák és lesve hallgatja őket a tábor, figyelve az erdő és hegyek; felkapja őket a friss szellő fuvallata s viszi susogva magával... Ki tudja hová! Tán a távoli otthonba ...

*

Pár napra e bajtársaimmal együtt töltött este után ezredünk már Sóhát községben táborozott. Viharosnál vívott rövid csetepaté után ide szorultunk be s a község fölött

emelkedő magaslatokon szándékoztunk újra felvenni a harcot az oroszsal. Ámde november 24-én reggel két zászlóaljunk hirtelen parancsot kapott, hogy erőltetett menetben Kisbereznára, s onnan Kiskolon-Takcsány felé induljon. Az orosz betört a ruszkai hágón át s előhadai már Hornonát pusztítják! Mindenáron meg kell akadályozni, hogy az Alföldre leereszkedhessék!

Vidáman, frissen lépkedtünk, mert hírek érkeztek, hogy a muszka ez alkalommal elszámította magát: túlságosan gyorsan szaladt előre s alkalmasint egérfogóba jutott. Visszavonulásának útja máris veszélyeztetve van! Rajta! el kell vágni, hogy hírmondó se menekülhessen ki a csatából!

Menetelésünk valóságos rohanás volt a csatátér felé. November 25-ének pirkadó hajnala már a közeli ágyúharc zajával köszöntött bennünket. Dél felé Kiskolon határába érkezünk s nyomban felfejlődünk az ütközethez.

A szinnai csata egyike volt kárpáti harcaink legszebb fegyvertényeinek. A mai ütközetek hatalmas méreteihez viszonyítva természetesen nem volt nagyszabású; még a háború elején vívott nagyobb csaták — a lebergi vagy a bochniai — mellett is eltörpült, de kihatásában nem volt tán kisebb jelentőségű amazoknál. Erős küzdelem után másodsor vetettük immár ki az oroszot a magyar földről, akkor, amidőn már azt remélte, hogy gyors iramban át-gázolhatja a Kárpátok védőbástyáját s még a tél beállta előtt leereszkedhetik a gazdag Alföldre. Szándékát szét-zúztuk; a betolakodó hadosztály egy része megsemmisült, egy része fogságba jutott, egy töredéke pedig véres fejjel menekült ki ismét az országból.

Bármily szép volt is győzelmünk, erős küzdelmek s áldozatok árán kellett azt kicsikarni. Az orosz szívósan védte magát a Szinna körüli dombokon s csak akkor adta

fel a harcot, midőn reményei, hogy Lupkow felől segítséget kap, megsemmisültek.

Az ütközetet a háború elejének harcmodora jellemezte: a technikai felszerelés hiányosságát az emberanyag harcbevételére volt hivatva pótolni. Nemcsak orosz részről, de részünkről is így volt ez. Sőt az orosz tán még óvatosabb volt s hacsak kissé gyengébbnek érezte magát, a védelemre szorítkozott. Nálunk az előnyomulás, a támadás, a rohamozás volt a jelszó. Az alapos előkészítő tüzelést nem ismertük, legalább is nem volt türelmünk annak keresztülvételére. Valami ideges nyugtalanság hajtott, hogy mielőbb eldöntve lássuk egy-egy ütközet sorsát. Ugyanaz az érzés volt ez kicsinyben a táborban, mint nagyban a nemzetek közt: mindenki pár hónap alatt szerette volna elintézni a nagy leszámolást s megriadt a gondolattól, hogy a háború évekig is elhúzódhatik.

Alig értünk kiskolon-i állásunkba, már is parancsot kaptunk, hogy a Szinnától délre álló 73-ik dandárral keressük az érintkezést. Előre tehát a fedett, erdős, szakadékos terepen! Előnyomulásunk gyors volt, csak itt-ott, egy-egy szakadékban meghúzódva tartottunk pihenőt, hogy az orosz tüzéséget megtévesszük, mely pár ágyúval állandóan pásztázta útvonalunkat; igaz, hogy nem sok kárt tett bennünk, lövegei hol előttünk, hol mögöttünk vágódtak be: látszott, hogy inkább csak sejtik hollétünket, ahelyett hogy biztosan célba foghatnának bennünket.

Délután 3 óra tájban már az orosz gyalogsági állásokhoz érteztünk. Felderítés, helyzet felől való tájékozottság vajmi kevés volt; járőreink alig jártak kődobásnyira előttünk; így aztán mintegy véletlenül, szempillantás alatt bukkantunk az erdőben rejtőzködő ellenségre. Az eddig zárt sorokban menetelő két zászlóaljunk rendetlen raj vonalra bomlott, csak úgy találomra abba az irányba,

honnan a puskalövéseket hallottuk. A következő pillanatban már rohamra indultunk, vaktában előre. Pár vérző sebtől jajgató orosz s itt-ott elhullott halott jelezte, hogy az első orosz állást egy lendülettel letiportuk. Rohantunk tovább ... Áttekinthetőség, a helyzet felől való tájékozódás lehetősége megszűnt, a rend felbomlott. A sűrű bozotos erdőben csak kisebb csoportokat lehetett látni, amint felfelbukkanva előretörték vagy megfutamodtak. Folytonos puskaropogás, láрма, kivehetetlen parancsszavak, jajgatás, nyögés, a keresztül-kasul repkedő puska golyók vadító sziszegése folyt össze egy zűrzavaros káoszba. .. Valóságos embervadászat folyt fától fáig, bozótól bozótig. Azért csak törtettünk előre kábán, a vérszagtól s a halál lehelletétől megvadult fővel; csak egy parancsot ismételtünk gépiesen: előre! előre! G. hadnaggyal találkozom össze az általános kavarodásban. Ő most is vidám, tréfás, legalább is a látszatot erőlteti; száját csucsorítva a golyó fűtyülését utánozza, miközben hamiskásan hunyorít felém ... Egy kis domb elé érünk, mely mögött futva tűnik el pár orosz katona. E pillanatban kis csoportunkat valóságos golyózár fogadja a domb mögül, önkéntelenül parancsszó nélkül a földre vágódunk és embereink vaktában tüzelnek előre. Kevesen vagyunk, csak pár másodpercig tart a rövid egyenlőtlen tűzharc s a domb mögül rövid «úrrá», «úrrá» kiáltással sűrű gyalogsági raj ugrik elő, felénk rohantában szinte legázolja megritkult sorainkat. Rövid, heves kézitusa fejlődik ki, melyben szuronynak, revolvernek és puskatusnak ugyancsak akad dolga ... G. hadnagy golyótól találva, arcára fagyott utolsó mosollyal holtan rogy össze. Zászlóaljparancsnokomat Eperjessy főhadnagyot közvetlen mellettem oly ütés éri, hogy kábultan terül el a földön; én jobb hónom alatt hirtelen előmlő melegséget érzek, zsidbadás fog el s félig fekvő helyzetemben kiesik kezem-

ből a védelmül magam elé tartott ásó . . . E pillanatban egy orosz tiszt szaladt felém; arcán a rohamozók halálos elszántságával s csoportunkhoz érve egy percre tétovázva állott meg. Látva, hogy sebesült vagyok, leeresztette kivont kardját, s hozzám hajolva talpra segített. Tekintetünk találkozott; az övé ellágyult s méla kék szemével résztvevőleg nézett rám... Közben pár orosz katona lefegyverzett bennünket. A tiszt rövid parancsokat osztott ki, hogy mit csináljanak veünk s azzal ismét marokra kapva kardját, elszántan tovább rohant. Bennünket két orosz katona gyorsan egy golyótól védett szakadékba vezetett, hol kimerülten rogytam össze.

Mi történt velem? Arról még nem tudtam magamnak számot adni. Csak annyit éreztem, hogy valami rendkívüli, megrázó eseményen mentem át; hogy alig néhány percel ezelőtt a halál torkában voltam s csak a jó Istennek köszönhettem megmenekülésemet. Csak most fogott el egész testemben a remegés; ereim lázasan lüktettek, agyamban borzasztó hangzavar zsisbongott, melyet csak táplált a még egyre tartó, lassan távolodó puskaropogás és egy, közvetlen az erdőszélen felállított orosz üteg felfelcsattanó szalvéja. Legjobban szerettem volna messze lenni innen, hogy ne halljam a most elviselhetetlennek tűnő csatazajt s ne lássam a körülöttem lévők sápadt arcán ülő visszataszító ijedséget és félelmet. Megtapogattam oldalamat, a felsőkabát is lucskos meleg volt s irtózáttal néztem visszahúzott véres ujjaimra. Gyorsan ledobtam kis tiszti hátitáskámat, kabátomat és blúzomat. Eperjessy főhadnagy, ki már teljesen magánál volt, gyorsan bekötötte a vérző nyílásokat. Mire ezzel készen lettünk, hátitáskám esőköpönyegemmel együtt eltűnt, valamelyik orosz elvette. Nem sokat törődtem vele, nem kutattam utána, úgyis hiába lett volna. Tekintetem inkább azt

kereste, hogy kik vannak körülöttem a mieink közül. Eperjessy főhadnagyon kívül más tisztársam nem volt velem, csak egy önkéntes és még vagy tíz ember szorogott a kis szakadéokban. Ezek voltak, kik kitartottak mellettünk és fogságba jutottak, de rajtuk kívül hányán veszték oda a bátrak közül! ... Az önkéntes megerősítette, hogy Gr. hadnagy meghalt, egyik legény pedig azt állította, hogy K. zászlóst is látta elesni.

Es e szomorú helyzetben felvillant előttem ama békés tábori est képe a kistrázkai völgy ölében ... lám a két dalos már örökre elnémult . . . vájjon ránk, elfogottakra jobb sors vár-e? s vájjon nem jobb volna-e nekünk is csendesen pihennünk a véráztatott szirmai csatamezőn? ...

Az orosz parancsnokszáron.

Az alkony beálltával s a fegyverropogás elnémultával útnak indítottak bennünket. Nehezen jártam, sebem fájdalmasan húzódott össze s ismételten gyengeség fogott el, de hordágy nem volt kéznél, így gyalogszerrel kellett nekiindulnom a községnek. Az erdőszélen 30—40 főből álló legénységi fogoly-csoportot csatoltak hozzánk. Csakhamar kiértünk a főútra, mely csendes, szinte elhagyott volt, alig látszott rajta, hogy az orosz hadiszállásra vezet. Az útszélen teljesen kifosztott és üresen álló, részben elüszkösödött házak vallottak csak a pusztításra, mely immár másodízben sújtotta e szerencsétlen vidéket.

Gyorsan sötétedett; mire a községbe értünk, már teljes esthomály borult a vidékre. A község végén, emeletes ház előtt kettőnk Eperjessyvel megállítottak, a legénységet tovább kísérték. A főparancsnok szállására érkeztünk. Rozoga falépcsőn a ház emeletére vezettek fel. Itt egy ordonáncokkal telt előszobán keresztül az adjutáns helyi-

ségébe léptünk, hol függő petróleum-lámpa gyatra fényénél néhány tiszt ült a négyszögletű asztal mellett. Az asztalon poharak, teáscsészék, üvegek állottak és szétszórt ételmaradékok heverték. A levegőt dohány és «mahorka»-füst fojtó szaga töltötte be.

Belépünk. Az asztalnál ülők figyelmesen emelik reánk tekintetüket; az egyik tiszt, — magas szőke fiú, alig pelyhedző bajusszal — nyilván az adjutáns, feláll, elibénk jöve orosz nyelven üdvözl bennünket, összeszedve pár szóra terjedő orosz tudományomat megértettem vele, hogy magyarok vagyunk, oroszul nem beszélünk, magyar, német, francia vagy angol nyelven azonban rendelkezésére állok. Erre ő int, hogy várjunk egy percig s azzal a legbelső szobába megy át. A halkán betett ajtó mögül kihangzó katonás meghajlás jelzi, hogy a főparancsnoknak tesz jelentést. Kisvártatva ismét kinyílik az ajtó, s a segédtsizt kíséretében a főparancsnok: középmagas termetű, kövéres tiszt lép ki. A szobában lévők felállanak. A hadvezér rövid katonás modorban köszönt bennünket s francia nyelven szólít meg. Bemutatkozom s bemutatom Eperjessy főhadnagyot is, ki a következő párbeszédnek néma tanúja volt.

A parancsnok modora udvarias, ha nem lenne ellenség-ről szó, azt mondhatnám bajtársias volt. Megfélemlítési szándéknak vagy felsőbbsege érzetetésének nyoma sem volt rajta. A háború közös szenvedéseiben osztozó katonát nézte csak bennünk, kérdései pedig az intelligens tiszthez voltak intézve, gondosan ügyelve arra, hogy annak érzékenységét meg ne bántsa, ő engem «Monsieur le lieutenant»-nak szólított, én őt «Monsieur le général»-nak címeztem, de legtöbbször az egyszerű Monsieur szólítást használtuk.

A tábornok főként! erőviszonyaink és utolsó parancsaink felől szeretett volna tájékozódást szerezni, amire azonban természetesen megtagadtam a választ, ő emiatt nem indul

fel, sőt kijelentette, hogy ez esetben nem faggat tovább, csak néhány korábbi információinak a megerősítését kéri még tőlem. Erre nem csekély csodálkozásomra a legpontosabban felsorolta szervezeti beosztásunkat, hogy a 23. honvédegyalozezred melyik hadosztályhoz, ez melyik hadtesthez tartozik, kik a parancsnokok s hogy hol harcoltunk eddig. Információi tökéletesek voltak, betetőzte ezt még az a körülmény is, hogy hadállásainkról a legpontosabban volt tájékozva. Segédtisztje saját katonai térképünket terítette elének, melyet pár nappal azelőtt vettek el a fogságba jutott R. tábornokunktól és a melyen akkori állásaink feltűnően meg voltak jelölve, az állásokat tartó csapatok megnevezésével! . . . A tábornok kérdésére kijelentettem, hogy R. generálist névről sem ismerem s hogy a térkép adatai lehetnek épúgy helyesek, mint helytelenek is. Ekkor azonban a vérveszteség már annyira elgyöngített, hogy arcom sápadtsága valószínűleg a generálisnak is feltűnhetett, mert hirtelen azt kérdezte, hogy meg vagyok-e sebesülve. Azonnal a törzsorvost hívatta, ki ott helyben gyorsan kimosta s bekötözte sebemet, vértől elázott ingem helyett orosz katonainget adott rám; egyúttal orvosi bizonyítványt állított ki számomra, melynek később jó hasznát vettem.

Látva a tábornok előzékenységét, arra kértem, engedné meg, hogy édes atyámnak hírt adhasak magamról, ő ezt nemcsak megengedte, hanem még utasította segédtisztjét, hogy gondja legyen arra, hogy kártyáin a lehető legrövidebb úton és módon rendeltetési helyére érjen. Ezután kezét nyújtott s rövid katonás meghajlással távozott.

Egyedül maradtunk a tisztekkel, kik barátságos kézmozdulattal s tört német nyelven hívtak meg bennünket, hogy ülünk le. Teával és csokoládéval kínáltak meg. A társalgás döcögve ment, ahol nyelvtudásunk nem segített, ott jelekhez folyamodtunk; így nagyjában mégis csak meg-

értettük egymást. Megállapítottuk, hogy ezredeink jóformán a háború első napjai óta farkasszemet néztek egymással: Monaszterziska, Bolsovce, Zuravno, Verbic, Podhajce, Uzsok stb. mindmegannyi csatanapok, melyekből ők is kivették részüket.

Majd a politika került szóba: miért is harcolunk mi magyarok Ausztria oldalán, miért nem csatlakozunk a hatalmas orosz nemzethez, mely szabadulást és függetlenséget hozna számunkra! Lám győztes hadaik már a Kárpátok lejtőin járnak, maholnap. Pesten,, egy-két rövid héten belül Bécsben lesznek s azon keresztül fogják Berlinnek a békét diktálni! Meddig próbálkozunk még az ügyis hiábavaló ellenállással?

Ez a nagyzóló beszéd kémikusán hatott rám, ki már tudtam, hogy mily szorult helyzetbe jutott ép ez a hadosztály, melynek parancsnokságán vagyok s ezért én is tréfásan vágtam vissza: addig harcolunk, míg csapataink Pétervárra nem érnek! Erre a kijelentésre viszont az oroszok nevettek. De mintha nevetésükből valami keserűség érzett volna ki. Kényelmetlenül néztek össze, mintha csak azt mérlegelnék, mennyi lehet e kijelentésben a komoly s mi benne a tréfa. A társalgás itt meg is akadt, a segédtszjt jónak látta azt csakhamar félbeszakítani. Felkelt s pár udvarias szó kíséretében kezet fogott velünk s aztán intett két fegyveres katonának az előszobában, hogy kísérjenek bennünket éjjeli szállásunkra a község túlsó részében lévő kastélyba.

Egy darabig arra gondoltam, illő volt-e fogoly tiszt létemre elfogóim előtt bármily természetű támadó kijelentést tennem, midőn azok oly előzékenyen bántak velünk; de aztán megnyugodtam, hogy szavaim sértők nem lehettek. Alapjában megfontolva a dolgot ezen udvarias, előzékeny fogadtatás sem volt teljesen ment bizonyos számító önérdektől.

Csak amidőn visszaidéztem emlékembe társalgásunk fonálát, tűnt fel mindjobban az az érdeklődés, mellyel hazai viszonyaink s az ottani hadifoglyok sorsa iránt kérdezősködtek! Világos! ma még hadifoglyok vagyunk, de ki tudja nem zárul-e be már holnap a fojtogató gyűrű a Szinnába szorult orosz sereg körül s nem lesznek-e az elfogókból elfogottak? Bármily kicsi is egy alantas tiszt hatalma a nagy tömegben, azért egy jó helyen és jó időben elejtett szavának nagy erkölcsi súlya lehet. Mindenesetre csak javára válhatott elfogóinknak, hogy róluk rosszat ne, csak jót mondassunk.

A kastélyban csak egy éjszakát töltöttünk, de így is alkalmam volt azt a rombolást szemügyre venni, melyet az oda beszállásolt kozákok és bakák véghez vittek. Az éjjelek hidegek voltak; tüzelőanyag híján és tán puszta rombolási dühből is asztalokat, székeket, szekrényeket vertek szét s dobáltak a tűzre; a lépcsőkön könyvek, iratok heverték szanaszét, melyet a könyvtárszobából szórtak ki az ott letelepedett kozákok.

Velünk — nyilván felsőbb parancsra — jól bántak. A földszinti nagy szobában kaptunk helyet, hol rajtunk kívül csak pár emberből álló őrség maradt. Kérdésemre, hogy megy soruk, egybehangzóan az élelem s főleg a kenyérhiányra panaszkodtak. Irigyeltek bennünket: mily jó dolgunk is van, nem kell többé harcolnunk és mehetünk — Oroszországba!

Másnap reggel a kórházba vezettek, hol az orvosok — kik közül kettő kitűnően beszélt németül — nagy szívélyességgel fogadtak bennünket. Valósággal elhalmoztak a figyelem jeleivel sebemet ismételten alaposan kimosták, bekötötték s megnyugtattak, hogyha csak valami komplikáció nem áll be, hamarosan teljesen meg fogok gyógyulni. Ebédre oly terítéket készítettek, amely — tekintve a hely-

zetet — becsületére váll volna bármely vendégszerető házigazdának.

Eperjessvvel a legjobb hangulatban voltunk. Hogyne! hiszen a gyűrű egyre szűkült Szinna körül; rózsás felhőkben robbanó srapnelljeink már a falu szegélyén csapódtak le s északkelet felé félkörben folyt a gyalogsági harc. Az orosz fő vissza vonulási útja Takcsány felé már el volt zárva! Csak még egy nap, s úgy lehet, hogy ismét szabadok leszünk, és fogságunk nem lesz egyéb rövid, elmúló, nem is oly kellemetlen epizódnál . . .

Egy lovagias ellenfél.

Harmadnap, november 27-én a helyzet kritikussá vált; az orosz védelem megingott, hol itt, hol amott engedett egy-egy gát a betörni készülő dühös áradat nyaldosó hullámainak. Az eddigi aránylagos nyugalmat most lázas mozgolódás váltotta fel. Ide-oda száguldózó kozák csapatok, keresztül-kasul menetelő gyalogság, a községen átrobogó ütegek siettek egy-egy újabb résznek a betömésére. Hiába minden! csapataink vasököllel döngették, zúzták a védelmi vonalakat s már csak órák kérdése lehetett, hogy a végsőkhig feszített ellenálló erő kimerültén összeroppanjon.

Ekkor a délelőtti órákban két szekér állott meg a kórház előtt. Az elsőn, szalmakötegen egy sápadt arcú, deresedő hajú, sötét tüzes szemű férfi feküdt. Öltözékéről azonnal felismerjük a kozák tisztet. Dúlt vonásai kiállott szenvedések nyomát viselik. Az orvosok üdvözlésére sietnek s rövid — láthatólag izgalmas — beszélgetés után Eperjessyt és engemet a kozák tiszt szekérére helyeznek el. A második szekéren néhány sebesült tiszt foglal helyet. El fognak tehát szállítani bennünket, de hogy hová, azt úgy látszik egyenlőre még maguk az oroszok sem tudják

biztosan. A bakon ülő parasztnak útmutatásai s néhány járőrnek a jelentése alapján a követendő útvonal fölött látszanak tanakodni. Elveszteni való idő azonban nincs, s ha egyáltalában van még mód a menekülésre, úgy az csak a Világ község felé vezető kerülő, dülő-úton lehetséges. A kozák százados parancsot ad az indulásra s elbúcsúzza, az oroszoktól, nekivágunk a falu északi kijáratának.

Szekerünk mellett jobbra-halra kozákok lovagolnak, a kozák századosnak kíséretül, nekünk őrizetül. A fagyos úton a szekér kegyetlenül dőcög; a százados eltorzult vonásai, összeszorított fogai jelzik mennyire szenved. Beszélgetésnek, kérdezősködésnek azonban most nincs helye, figyelmünket a helyzet egyre fenyegetőbb alakulása köti le.

A falu kijáratánál trén-szekerek várakoznak s miután elhajtattunk mellettük, hozzánk csatlakoznak. Alig érünk ki a fedett helyről, tüzéségünk észreveszi felvonulásunkat, a hosszú trén-szekérsor kitűnő célpont: pár perc múlva a srappellek már körülöttünk vágódnak le. Az egyik szekeret találat éri. A rend egy szempillantás alatt felbomlik. Egymásra futó kocsik recsegése, kapálózó lovak nyihákolása, ostoresattogtatás, zürzavaros kiabálás zaja tölti be a levegőt; a trén elakad ... Hajts! rivall a kozák százados a kocsisra, hajts, ahogy csak tudsz!

A paraszt nem szívesen teszi, legjobban szeretne visszafordulni, de mit tegyen? a kozákok felemelt nagajkáikkal sarkantyúba kapott lovaikon mintegy magukkal ragadják a közrefogott szekeret. Paták csattogás a fagyos úton, a kocsi zötyögő zörgése összeolvad a lecsapódó lövegek recsegésével, lovak s emberek vad lihegésével ... A sápadt arcokon, a kimeresztett, földre szegezett szemekben bizonytalanság ül. Borzadállyal várom-a pillanatot, mikor fogja egy jól irányított lövés derékban kettétörni ezt a halál-ügetést ... A százados a fájdalomtól többször

felszisszen s a végét látszik jární! Még az én frissen hegedt sebem is felszakad a rázkódástól s blúzomat ismét meleg vér önti el; de mi az én fájdalom e férfiéhez képest, ki réveteg szemeit a közeli domboldalra s az azt borító erdő szegélyére szegezi: csak odáig jusson még el, ott már csendesebben haladhatunk! ha még odáig kibírja, akkor még tán viszontláthatja orosz földjét, kievi otthonát!...

Elértük a domboldalt, a tűzzel való üldözés megszűnt, mérsékeljük a menetet . . .

Csak akkor kezdtünk ismeretséget kötni a kozák századossal, kivel most sorsunk és életünk egy közös tengelyre volt bízva. Határozottan rokonszenves, művelt férfi volt a százados; németül törve beszélt s így ha nehezen is, de megértettük egymást. Már harmadízben tért vissza a harcterről, ez alkalommal súlyos haslövessel. Modora nyájas, szelíd, szinte atyáskodó volt; úgy nézett reánk, mint idősebb tiszt korban jóval fiatalabb társaira. A magyarokat nagyrabecsülte s büszkén mutatta meg kardját, mely nem csekély meglepetésemre régi magyar fringia volt, pengéjén: «Istenért és hazáért» felírással, markolatján magyar stílű karcokkal. Szavaiból kivettük, hogy mennyire fél a fogságba jutástól s ezért is inkább kockára tett mindent, csak hogy megmeneküljön. Tekintete érthetőleg elborult, midőn a délutáni órákban ismét a harc vonal közelébe értünk. Pihnye községben céltévesztett, fáradt puska golyók már szekerünk mellett zizegtek el.

A helyzet felől teljes tájékozatlanságban lévén a százados kénytelen-kelletlen beleegyezett, hogy egy ház mögé vonuljunk s ott várjuk be az est beálltát. Azon reményben, hogy ott rekedünk és csapataink másnap foglyul ejthetnek bennünket, megkíséreltem őt rávenni, hogy a faluban töltsük az éjszakát. Ámde ő a veszély érzetében hallani sem akart erről. Végre is megegyeztünk: az est beálltával

ismét útnak indulunk, de szekerünkre hosszú rúdra lámpásokkal megvilágított hatalmas fehér lepedőt szegezünk, jelezve, hogy nem vagyunk harcolók s bárki kezébe essünk is, meg fogjuk adni magunkat. Este, a borongó félhold kétes fényénél tényleg megindultunk lassú menetben. Sor-sunk a véletlenre volt bízva; izgatottan vártam, kikre fogunk bukkanni; szinte lehetetlennek látszott, hogy a községből kivezető út valahol megszállva ne legyen. Kozák járőrökkel találkoztunk, kiket a százados megállított s kikérdezett, látszott azonban, hogy felvilágosításaikból nem szerzett megnyugvást. Még reménykedtem, szívdobogva figyeltem minden kis zajra, minden távoli csillanásra, kutyaugatásra: hátha . . . hátha ...

És haladtunk lassú menetben egyre előre, anélkül, hogy bármi rezdült volna, bárki feltartóztatott volna bennünket. A szerencse a századosnak kedvezett, reményeim a szabadulásra lényegesen alábbszállottak.

Éjfél tájban beértünk Papin községbe és a tábori kórháznál szállottunk le. Most láttuk csak a nagy előnyét annak, hogy a kozák százados nemcsak hogy velünk volt, de úgy látszik a közös szenvedések és valamely gyorsan gyökeret vert rokonszenv révén meg is szeretett bennünket. Hallani sem akart róla, hogy velünk tán rosszabbul bánjanak, mint ő vele: mi az ő foglyai vagyunk, mondá több ízben, s amíg együtt vagyunk, addig mienk az elsőség, bennünket illet meg a legjobb falat s a legjobb fekhely. A szerencsének oly különös kegye volt ez, amit csak akkor tudtam igazán értékelni, amidőn később fogolytársaimtól hallottam, mily rosszul bántak egyesekkel elfogatásuk után.

Meg koromsötét volt, amidőn rövid alvás után ismét szekerre ültünk; ütünk sietős volt, legalább is patrónusunknak. A hidegtől fázva burkolóztunk kölcsönkapott takaróinkba s midőn egy helyen táborhoz érkeztünk, hol kitördelt kerítések füzénél gyalogosok melegedtek, kozákjaink gyorsan le ugráltak lovaikról, hogy a tűz mellett helyet szorítsanak nekünk. Nagy urak voltunk fogoly tiszt létünkre! a százados jóvoltából 16 kozák leste parancsainkat!

Hej ép az volt a baj, hogy nagyon is figyelemmel kísérték minden mozdulatunkat, olyanok voltunk, mint az aranykalitkába zárt madár, alig mertünk sóhajtani s a közeli hegyek felé tekinteni, nehogy kiolvassák szemünkből szívünk titkos vágyát: bárcsak kereket oldhatnánk, bárcsak felmentő csapatokkal találkoznánk! ... A szabadulásba való reményt még nem adtuk végleg fel: a szirmai kelepceből kihurcoltak ugyan bennünket, de az út még nem volt teljesen szabad!

Dél előtt Világ községbe érve, már hallatszott a távoli ágyúdőigés Sztropko irányából; járőrök jelentéseiből értesültünk, hogy lehetetlen Mezőlaborc irányában tovább haladni. Csak egy mód van arra, hogy kijuthassunk Magyarországból: nekivágni a járatlan ösvényeken a Beszkidek meredek oldalának. Oda már kocsi nem tud feljutni, azt az Isten-kísértést pedig tán mégsem teszi meg a százados, hogy lóra üljön. Nos, megtette!

Rövid pihenőt tartottunk a községi iskolában, miközben a kozákok előkészítettek számunkra egy-egy jó hátaslovat a magukkal vezetett fölösek közül. Eperjessy és én könnyen felszállottunk, jóllehet ő még mindig fájlalta hátgerincét s az én sebem sem tudott gyógyulni, de nem akartunk gyengéknek látszani a kozák százados mellett, kit ugyanakkor két markos kozák a levegőbe emelt, s szét-

terpesztett lábai alá a szó szoros értelmében aláfaroltatták a lovat.

Lassú ütemben indultunk neki a hegyoldalnak, vízmosások, kőgörgetegek közt kerülgetve, kapaszkodva felfelé. Eltűnődve figyeltük a sztropkói ütközet idehallatszó zaját. Amerre mi jártunk, ott kihalt volt a vidék, egyetlen őrszemmel, egyetlen szembejövővel sem találkoztunk. A meredek lejtőnek nekifeküdt a gyönyörű délelőtti napsugár, szinte meleget árasztott a fagyos novemberi napon. A fickándozó kis kozák-lovakról csurgott a verejték, amint prüszkölve botorkáltak a keskeny gyalogösvényen. A levegő tiszta volt s a fenyvesek balzsamos illatával telített. Bájos, mosolygó volt hazám földje; a rögök mintha csak hívtak, marasztottak volna: «hová mégy? itt van helyed ez országban! miért hagyod elhurcolni magadat?».. . Nehéz volt a szívem s könny szökött szemembe, amint az utolsó lépéseket tettük a hegyormon a határ felé. Odafent aztán mintegy varázsütésre megváltozott a kép. Az északi hideg szél csapott bennünket szembe s a lovak patái friss, fehér hóba süppedtek.

A hegynyereg hátán fedezékek húzódtak. Az egyik fedezéken keresztül öreg népfelkelő holtteste hevert; félig befújta már a hó ... Arczával északnak fekszik, kiterpesztett tenyerei görcsösen látszanak a földbe kapaszkodni; mintha csak kiáltana: «nem, nem adom a hazai földet! nem adom! . . .»

Megrázó és mégis oly felemelő látvány! Ebben a képben testesül meg az ezeréves magyar vitézség és honszeretet, mely a haza földjét védi s érette életét áldozza . . . Egy fenyőgalyat szakítok le s ellovagolva a holttest mellett lábaihoz eresztem. A kozákok közömbös arccal nézik e jelenetet; összehúzza magukon bundáikat neki noszogatják lovaikat a hideg, barátságtalan lejtőnek . . .

Egy utolsó pillantás a déli, ragyogó, nevető hazai földre s azzal eltűnik az hosszú időre szemem előtt ... bevonulunk a hideg tél birodalmába ... De az édes haza utolsó meleg képe, véráztatott határán a csendesen pihenő öreg népfelkelővel tovább él lelkemben és vonz vissza mind nagyobb, leküzdhetetlen, ellenállhatatlan erővel . . .

*

Az éjszakát Lupkowban töltöttük ismét orvosok tanyáján. Sebeinket újból kimosták, bekötötték. A község pópája keresett fel bennünket. Lám mily barátságban volt már az oroszokkal! mily aggódva hallgatta ő is századosunk elbeszélését, ki nyilván a szinni harcokat, az ottrekedt hadosztály kritikus helyzetét s eddigi utazásunkat ecseteli. A gyatra lámpafénynél összebújó gondterhes arcok, a több ízben halk-suttogóra fordított beszéd a kelleténél többet árulnak el az olyanok számára is, kik mint én, csak itt-ott értünk pár szót a társalgásból. Benyomásom az, hogy az oroszok helyzete nem a legjobb s hogy nemcsak a szinna-homonnai betörésre fizettek rá, hanem a mai sztropkói ütközet is hátrányukra dőlt el. Persze azt még nem tudhattam, hogy időközben mily vereség érte őket Lodznál!

Benyomásaimat a másnap látottak megerősítették!

Túl lévén az elfogatás veszélyén, reggel későn indulunk csak tovább; nem lóháton, se nem zötyögő parasztszekéren többé, hanem könnyű, rugalmas hintón! Amerre elhaladtunk, nagy csapattestekkel találkoztunk. Szibériai ezredek, mondá a százados, most érkeztek meg távoli hazájukból a nagy színpadra s követni fogja őket a többi. A nagy orosz birodalom tartalékai kiapadhatatlanok, el fognak árasztani bennünket s földre fogják tiporni ellenállásunkat!

Bármily komolyan magyarázta is ezeket a jó kozák,

igyekezve a tárgyilagos szemlélő szerepében feltűnni, nehogy fájdalmai okozzon nekünk kijelentéseivel, mégsem érte el a meggyőző hatást, egyszerűen azért nem, mert ezek a dicsőített tömegek mozgásban voltak — hátra felé! A bennünket felmorzsolni hivatott hatalmas haderő szaladt! Hosszú sorban vonultak az ágyúk, szekerek, itt is, ott is elakadva, összeterlődva; nagyokat káromkodtak az emberek, amint utat kellett nyitniok könnyen gördülő hintónknak! Mintha csak a mi szeptemberi nagy visszavonulásunk képe elevenedett volna fel újra előttem ...

Istenem! ha most az üldözők közt lehetnénk s nem az üldözöttek közt kellene menekülnünk!

*

Este felé útszélen fekvő magányos háznál állottunk meg. Élrelmezési parancsnokság szálláshelye volt. A tisztek ismerték a századost s barátságosan megvédékeltek bennünket. Erre felé már minden csendes volt, harci zaj többé nem hallatszott. Fehér hótakaró borította a vidéket s álomba látszott ringatni a sokat sebzett, zaklatott földet.

A piszkos, rutén lakás meleg volt és füstszagú. Korán lefeküdtünk, de az én szememre nem jött álom. Az asztalon pislogó mécses égett, melynek remegő fénye alig tudott magának utat törni a sűrű levegőn keresztül; a szennyes falakon sötét árnyak rajzolódtak, nyugtalanul táncolva ide-oda . . . Sebem, melyet ma nem mostak ki, lázasan lüktetett, idegeim hevesen dolgoztak. Gondolataim otthon jártak enyéimnél, drága Apámnál s a múlt emlékein kerestek pihenést és menedéket a bizonytalan jövő előtt... 27-ik születésnapomat töltöttem be ez este ...

*

Másnap végre vonatra találtunk. Az egyik teherkocsiban — mert erre még más nem közlekedett — helyet

szorítottak számunkra. A kozákok eltávoztak; feladatukat elvégezték; visszatértek a legközelebbi parancsnoksághoz. Csak a százados legénye jött velünk tovább.

Bánoknál elfogott magyar és osztrák tisztet raktak be hozzánk, kik csakhamar ösmeretséget kötöttek velünk és kozák tiszt barátunkkal. Az öreg, kin már látszott a sok, nehéz viszontagságtól reászálló halálos fáradtság, csendes mosolygással nézte a köréje gyülekező fiatal tiszt seregét. Atyai jóindulattal tekintett ránk s még most is azon törte fejét, mivel járhatna kedvünkben. Megvan! Sambomál leszállította szolgáját, ki nagy csomó ennivalóval tért vissza s szétosztotta azt az éhes társaság közt, melynek legtöbb tagja pénzhiányban szenvedett. Hatalmas «éljen» járt ki ezért hálából a századosnak, ki most abban gyönyörködött, mint tűnik el szempillantás alatt a bevásárolt készlet, mint falnak, csámcsognak ragyogó arccal és szemmel a fiatalok.

De azért kedvencei, kiválasztottjai mi ketten voltunk, Eperjessy és én.

Lembergben az állom ás parancsnokságon megkísérelte, hogy szót emeljen érdekünkben: nem bánhatnának-e velünk kivételesen, nem engednének-e át bennünket ő neki, hogy mint az ő foglyai kísérhetnénk őt Kievbe házához, családjához? Előre is ígérte, hogy fejedelmi dolgunk lesz nála!

Természetesen a kérelmet nem lehetett teljesíteni. El kellett válnunk. A búcsú jó öreg barátunktól, patrónusunktól a könnyekig megindított bennünket . . .

Mintája volt ő a fenkölt gondolkodású, lovagias tisztnek, ki a harcban bátor, de nemesszívú a védtelen ellenféllel szemben: kiben az embert s a közös szenvedések sorsosát becsüli meg. Sok méltatlanság és gorombaság, mit később egyes műveletlen parancsnokoktól elszened-

nünk kellett, nem tudták feledtetni vélem az ő gyöngéd-ségét s kitörölni szívemből a rokon szén vet, melyet az ő révén egész nemzete iránt érezni kezdtem.

Legyen e pár sor a hála és tisztelet adója az ő nagyra - becsült emlékének.

Lembergben.

Három fegyveres őr fogott bennünket közre s azzal megindultunk a fogoly-gyűjtőállomás felé.

December első reggele volt, de a nap még szinte tavaszi meleget árasztott. A város üde, mozgalmas képet nyújtott, lépten-nyomon rendes foglalkozásukat végző emberekkel és. nagyon sok orosz katonával találkoztunk.

Pedig a látszólag üde külső alatt szenvedő, elnyomott város volt az, melybe jöttünk. Virágzó fához volt hasonló, melynek friss pompáját későn hullott hó rétege takarja. Szirmait már megkapta a fagy s hervadásra hajlanak azok: oly nehezen várják, hogy az éltető napsugár elkeresse a fagy lehetőségét, mielőtt még késő lesz. De a tavasz csak egyre késik; csak nem jönnek a felszabadító hadak, hogy kiverjék a muszka bitorlókat; érkezésük egyre bizonytalanabb, egyre valószínűtlenebbé válik . . . Istenem, csak el ne késsenek . . . Lám a megszállók már kényelmesen berendezkedtek, el sem akarnak többé menni innen. Nemcsak külső jelvényeik hirdetik uralmukat, nemcsak a karokat és lábakat verték már bilincsbe, hanem rávetik már magukat a város lelkére is: nyelvében, iskoláiban, szellemében, intézményekkel igyekeznek azt a maguk javára megszerezni!

Sajnos, nem talál a hódító egyöntetű ellentállásra mételyző munkájában: a rutenség tekintélyes részes a lengyel lakosság egy töredéke segédkeztét nyújtja az orosz hit és

államelvek terjesztéséhez ... De a többség azért megingathatatlanul áll hűségében régi hazája iránt, ők alkotják a város élő szívét, mely a ránehezülő halálos kór alatt is erőteljes dobogással táplálja a beteg, testét, ők azok, kiknek titkos sóhaja a Nyugat felé száll, tekintete onnan várja a megváltást. Ezek azok, kik amidőn a várva-vártak közül két fogoly tisztet fegyverkíséret mellett a város főutcáján bevonulni látnak, megfélemeznek besúgásról, üldöztetés veszélyéről s szívük mélyén rejtett érzellel sietnek elibénk, kérdezősködnék s kínálnak azzal, ami épen kezük ügyébe esik: egyesek cigarettával, mások csokoládéval, egy jó asszonyoság pedig — egybe nem lóvén — fehér kenyerét húzza elő kosarából s szinte reánk erőszakolja azt . . . A kísérő katonák hiába lökik őket odébb, csak visszajönnek s jönnek helyettük mások, újabbak . . .

Jól esik a szeretet ezen önkéntelen megnyilvánulását látni: érezzük, hogy e város lelke még ől s elfojtott pihegéssel várja a felszabadulás nagy napját! Istenem, csak jönnének már a szabadítók! Csak el ne késsenek! ...

*

A gyűjtőállomásra érve őrünk átadtak bennünket az ottani parancsnokságnak, honnan a földszinten lévő tiszti szobába kísérték át.

Ez a helyiség tömött és zajos volt. Tisztek és polgárok — túlnyomó részben asszonyok — tolongtak ottan: asztalokon, padokon üldögéltek s a még fennmaradó helyet batyuk, csomagok foglalták le. A tisztek legtöbbször már a vonatról ismertük, őket egyenesen ideszállították az állomásról. Beléptünkör nevetve fogadtak bennünket s gúnyosan kérdezték: «hogy mégis csak ide kerültünk hát mi is? hiábavaló volt kozák barátunk pártfogása?»

Lehetetlen volt ki nem érezni hangjukból a kárörömet.

s ez kellemetlenül érintett. Félrevonulva, csöndben meghúzódtam egyik pad végén s vártam mi fog velünk történni .

Csakhamar több polgárember fogott engemet is közre. Érdeklődők voltak: nem tudunk-e valamit csapataink sorában küzdő hozzátartozóikról? Asszonyok könnyelt szemmel panaszkodtak, hogy gyermekeik, férjeik felől már a város eleste óta semmi hírt nem hallottak. Nap-nap után lesik a foglyok érkezését, hátha valamelyik ismeri azt, kire aggódva gondolnak? Nap-nap után megteszik a gyűjtőállomásra vezető utat az eredményre való oly csekély kilátással s nap-nap után távoznak csalódott reményekkel: a válasz-majdnem mindig az: «nem ismerjük, nem láttuk, nem hallottunk felőle...» De azért nem csüggednek; kiegészítő része lett életüknek ez a napi látogatás a gyűjtőhelyen és a kórházakban s nem is mernek rágondolni, hogy ennek a kálvária járásnak még valaha vége szakadhat . . .

A sok jövő-menő látogató közt egyszerre csak egy halovány képű nő jelenik meg: a karján lévő vöröskereszt elárulja, hogy ápolónő. Fekete ruhájával vidám nevetése kirívó ellentétben áll.

A magyar-osztrák kórházból jött és szokásához híven meglátogatta az újonnan érkezett foglyokat, hogy friss híreket tudjon meg tőlük és hogy az esetleges sebesültek kórházba vitele felől gondoskodják. Kérdésére jelentkeztünk s előhúztuk a szirmai orosz törzsorvostól kapott bizonyítványunkat. Kieszközölte, hogy ápolásba vegyenek bennünket s nem teli bele egy óra, már mindketten a közeli iskolaépületben berendezett kórházban, kis szobában feküdtünk, kényelmes, tiszta ágyakban. A visszahagyott magyar-osztrák kórház volt ez. saját orvosainkkal s ápolónóinkkal, természetesen orosz parancsnokság alatt. Elsősorban magyar és osztrák sebesült tiszték befogadására szolgál!

Orosz tisztet épen nem, legénységi állománybelit csak akkor helyeztek oda, ha más kórházakban már nem jutott számukra hely. Szobatársaim Gy. honvédfőhadnagy s egy Landwehr-tiszt voltak; előbbi súlyos lábsebbel feküdt, utóbbi már begyógyult fejlövessel. Eperjessy csak egy éjszakát töltött velünk, másnap mint nem sebesültet a szomszédos rokkantak-házában helyezték el a belbetegek osztályán.

Kezelő orvosaink — dr. Ruff lengyel és dr. Weinhebel bécsi ember — bajtársi szívélyességgel fogadtak bennünket, ápolónőink pedig szerető gondossággal igyekeztek a kórházban töltött napokat elviselhetőbbé tenni számunkra.

*

A nappalok elég gyorsan és tűrhetően múltak. Legtöbbnyire bajtársaimat, derék orvosaimat és ápolónőimet láttam csak magam körül. Elbeszélgettünk, olvastunk, lestük az újabb híreket s megvitattuk azokat. Igaz, hogy nyelvünkre ügyelnünk kellett, mert az a mételyező szellem, mely a város lakóit két táborra szakította: oroszbarátokra és a régi uralom híveire, a kórházba is behatolt; nemcsak hűségükben megingott altisztek és ápolónők akadtak, hanem sajnos, az orvosok között is volt olyan, ki az oroszokkal rokonszenvezett. Besúgások, feljelentések napirenden voltak s ezért is óvakodtunk, nehogy oly szavakat ejtsünk el, mely «spicli»-füleknek kellemes lehetne s mely a büntetést: az Oroszországba és Szibériába való, lehetőleg azonnali továbbszállítást vonhatná maga után.

Szibéria! Először hanzott fel e szó mint fenyegetés, büntetés. Eddig mindenütt azt hallottam, kozák századosom is azt állította, hogy a foglyokat Oroszország nagyobb városaiba helyezik el, hol nagy szabadságot élveznek, — s most itt egyszerre Szibériával fenyegetnek bennünket!

Ez a hír lehangolt, elcsüggesztett. A hazától, az otthontól való mérhetetlen távolság gondolata megfélemlített . . . Remegve vártam az orosz orvosi viziteket s mindannyiszor megkönnyebbülést éreztem, ha elvonult az anélkül, hogy a tovább szállításra kijelöltek volna. Hálát adhattam ezért derék kezelő orvosainnak is, kik mindenben erélyesen pártunkat fogták az oroszok és «oroszbarátok» ellenében s mindent megtettek, hogy kórházban maradásunk mennél hosszabb ideig tartó legyen.

Eltekintve ezen kellemetlenkedésektől, az oroszok eléggé békében hagytak bennünket. A szabadság hiányának nyomasztó súlyát még nem éreztük; még nem állottak hátunk mögött az örök, kik lépéseinket lesték, cselekedeteinket, akadályozták volna. Sőt még a kórházból is ki lehetett jutni ápolónői kísérettel, vöröskeresztes jelvénnel, amint azt Eperjessy nem egy ízben megtette, át-át látogatva hozzánk a rokkantak házából.

Mint kis szigeten, úgy éltünk a kórházban egy nagy ellenséges tenger közepett. Elszabadulnunk nem lehetett, de még nem éreztük a környező áradat dühöngő hányatatását. Zúgása azonban fülünkbe jutott, lehangoló képe szemünk elé tárult. Kórházba jövő látogatók gonosz híreket tudtak elmondani az orosz rémtettekről, melyeket egyesek és védtelen csoportok ellen elkövettek. Egy idő óta az oroszra kedvezőtlen hírek érkeztek: a kárpáti csaták és a lodzi vereség híre csak most kezdett elterjedni a lakosság közt. A szigorú cenzúra és a szépítgetések ellenére is ismeretessé vált, hogy az orosz diadalmenet még sem oly könnyű, mint azt ők elhítenni szerették volna s a «Nyugat felé nézők» már-már ismét reménykedve emelték fel fejüket. A hódító tehetetlen dühében, látva, hogy se tanítás, se hízélgés, se ígéretés nem hozza meg a kívánt eredményt, az erőszaktól sem riadt vissza s nagajkáját emelte fel,

hogy porba sújtsa a reménykedőket, beljük fojtsa sóhajtásaikat ... De nemcsak a nyers erő brutalitásával igyekeztek hatni, hanem az erkölcsi megfélemlítés minden eszközt felhasználták, hogy a híveket hitükben megingassák.

Ezrekre menő hadifoglyoknak hosszú sorait hajtották nap-nap után végig a város utcáin. Ep kórházunk ablaka előtt haladtak el, amint a gyűjtő állomásra kísérték őket. Kozákok kan csukával hadonászva terelték a halkan zúgó tömeget, mint valami megfélemlített birkanyáját . . . Legtöbbje le volt rongyolódva s kiéhezve. Bizony nem nyújtottak biztató látványt arra nézve, hogy hadseregünk még valami nagyobb erőfeszítésre képes leend. Az oroszok nagyon jól tudták, minő demoralizáló hatása van egy-egy ilyen fogolysereg elvonulásának a lakosságra, mely még a felszabadulást reméli és várja. Szántszándékkal Lembergbe irányították a galíciai harctereken elfogottakat, sőt egy és ugyanazon csoportot a gyűjtőhelyről több ízben is körbe vitték, hogy a lakosságot a tömegek iránt tévedésbe ejtsék.

Ekként sok szomorú hír jutott fülemhez, sok leverő kép tárult szemem elé, mely már magában véve is elegendő volt arra, hogy ingerült kedélyemet lehangolja s a jövő bizonytalan és fenyegető kilátásai elől menekülést keresni igyekezzem; mégis mik voltak a nappalok ezen kellemetlen benyomásai azon fájdalomteli töprengésekhez képest, melyek az est beálltával erőt vettek rajtam. Az éj leple alatt kísérteties rémek lopóztak elő rejtett odúikból és sötét gondolatokat súgva marcangolták szívemet . . . Igaz, hogy a csaták közvetlen fenyegető veszélyét elkerültem, de élelem viszonylagos biztonságát végnélküli türéssel, sóvárgó remények csalódásaival s a haza és az otthonhagyottak utáni vágyódás kínzó gyötrelmeivel kell majd megfizetnem!

A messze hagyottak képei vonultak el káprázó szemem előtt; bajtársaimat láttam, amint diadalmasan harcolnak

a becsület mezején és szemrehányó tekintet szegeznek rám, ki tétlenül fogolysorban, de bebiztosított étellel heverek kényelmes ágyamon ... majd atyámat láttam nagybetegen kis szobájában ülni, egyedül, elhagyottan ... az aggodalmak s a bizonytalanság az utolsó dőfést adják beteg szívének... Istenem! ha elvisznek Szibériába, ha még soká eltart a háború, soha de soha nem látom őt viszont, soha nem csókolhatom meg többé áldott jóttevő kezét... Ha minden egyéb fájdalmas, leverő is, van rá vigasz, de ez a gondolat borzasztó, ebbe bele lehet örülni . . . Oh Istenem, adj kegyelmet! adj módot a menekülésre . . .!

... És megfogamzott első szökési tervem ... Az éjszák árnyai sugalmazták s lázas fantáziám szövögette részleteit a keresztülvitel módját és csak a sors, mely mást tartogatott számomra méhében akadályozott meg annak keresztülvitelében ...

*

A kórházba bejáró látogatók közül megismerkedtem egy fiatal lengyel leánnyal. Cósának hívták és orvostanhallgató volt. Az oroszokat gyűlölte, bennünket tán szeretett, de azt hiszem, hogy szíve igazában csak egy szabad lengyel hazáért dobogott. Érdeklődő részvét hozta kórházunkba s a rokonszenv tartotta ágyam mellett, összebarátkoztunk. A kezdet közömbös társalgásán hamar túl voltunk; gyorsan felismertük, hogy mondani valónk van egymásnak s hogy a kölcsönös bizalomra kell építeni az elmondottakat ...

Feltártam előtte szívem kínzó aggodalmait s gyötrő vágyait s ő adta az első útmutatást a menekülés lehetőségére.

A Lembergbe érkezett fogoly tiszték és legények közül nem egy siklott ki már őrei kezei közül s rejtőzött el a városba

álnév alatt. Különféle békés foglalkozást vállaltak az ekként megugrottak vagy pedig egyik-másik jószívű családnál húzódtak meg, mely kockára téve biztonságát, hazafias kötelességet vélt teljesíteni, ha szökevény tiszteknek menhelyet nyújt ... Césiától értesültem róla, hogy hány meg hány hivatalnok és munkásember van az elnyomott városban, kinek tollat vagy kalapácsot forgató keze azelőtt a kard markolatját szorongatta; hány meg hány kocsis hajt a város utcáin s köszön alázatos külsővel a járókelőknek, ki még nem oly régen szakaszt vagy századot vezényelt a harctéren . . . Hiszen a szabadság oly édes! érte mindenre kész az, kinek helyén van esze és szíve!.., Csak bátorság és ügyesség kell hozzá, no meg a lengyel nyelv ismerete!

Így beszélt Césia s én dobogó szívvel hallgattam, faltam szavait . . . s aztán elgondolkoztam ... A bátorság tán bennem is meg lenne, hiszen az elkeseredés vakmerővé teszi az embert, csak a nyelvtudás hiányában van a hiba! De hátha neki fognék s megtanulnék lengyelül, s addig akadna tán egy család, kinél rejtekhelyre találhatnék?!

A kérdés Césiához volt intézve s ő elérte titkos gondolatomat. Első pillanatban megijedt a saját maga által felidézett szellemektől, de aztán ő maga mondta ki azt, amire őt egyenesen kérni nem mertem. Igen! menjek hozzájuk, ők majd elrejtenek maguknál!

Tekintete oly őszinte volt, hogy kezet adtam s nyomban hozzáfogtunk a részletek megbeszéléséhez. Természetesen óvatosan, hogy avatatlan fül ki ne hallgassa tervünket . . . Kijutni a kórházból nem nehéz, csak az elrejtőzést kell ügyesen keresztülvinni, nehogy megfigyelhessék az embert, ha már egyszer az utcán van. Polgári ruhára van mindenké előtt szükség! Ezt ő majd darabon kint becsempészi számomra a kórházba!

Tényleg másnap már egy nadrágot hozott gondosan

becsomagolva, mit párnám alá rejtettem, következő nap egy mellényt. Így ment ez darabonként, mígnem együtt volt az egész öltöny. Cifra volt bíz az! sehogy se volt az én mértékemre szabva, de az egészszet eltakarni lett volna hivatva egy felsőkabát, mit majd táskában fog hozzám behozni az utolsó napon, mikor tervünket végre is hajtjuk!

Reményeim ettől kezdve újra ébredtek. Kis nyelvtanból hozzáfogtam a lengyel nyelv tanulásához, egyébként pedig minden gondolatomat tervem s az annak megvalósítására való előkészület kötötték le. Lehangeltségem jó kedvnek adott helyet; a szomorú gondolatok távolmaradtak . . . Nehezen vártam a délutánokat amidőn Césia lép-tei felhangzottak az ajtóban s újabb és újabb eszméinket kicserélhettük.

Ekként a legjobb reményektől eltelve közeledtem karácsony szent estéjéhez. December 21-én újabb tiszti transzportot indítottak útnak Oroszország felé. Ez alkalommal az egy Gy. főhadnagy kivételével összes többi bajtár-Baimat elvitték. Elszállították Eperjessyt is. Bajtársias, meleg kézsorítással váltam el életeim legkritikusabb pillanatainak osztályrészésétől. Többet nem találkoztunk s nem is hallottunk egymás felől.

Az a körülmény, hogy engemet még itt hagytak, megerősített azon véleményemben, hogy karácsony előtt már nem fenyeget többé efajta veszély s hogy az ünnepeket békésen a kórházban fogom eltölteni. Ünnepek után pedig megvalósíthatom tervemet!

S. ekkor közbelépett a sors . . .

December 23-án hirtelen parancs érkezett, hogy készen legyek, mert másnap délben el fognak szállítani. Engemet egyedül!

Mint tiszta égből lesújtó menykő, úgy csapott le reám ez a hír. Mi készítette a parancsnokságot ezen intézkedésre:

nem tudtam kideríteni. Minden valószínűség szerint valaki, ellenséges indulatú személy, megsejtette tervemet s elárult a parancsnokságon ...

Césia csak másnap jöhetett be hozzám a kórházba; csak annyi időnk volt, hogy búcsút vegyünk egymástól. . .

Összecsomagoltam kis kézitáskámat, mit ápolónóm adott ajándékba, beleraktam látogatóktól kapott pár darab fehéreneműmet s azzal kocsira ültem. Ápolónóm s egy öreg katona kísért ki a pályaudvarra. Ott átadtak a parancsnokságnak s nemsokára már a Brody-ba induló sebesültszállító vonat negyedosztályú kórházkocsijában feküdtem pizkos, vérfoltos emeleti ágyon.

Lembergől—Brody-ig.

Ápolónóm eltávozta után egyedül maradtam barát és ismerős nélkül. Fáradt voltam testben és lélekben. A nagy csalódásnak, mely hirtelen elszállítatásommal ért, csak most éreztem visszahatását. Édes álmaim szétfoszlottak s rút valóságra ébredtem. Nincs többé menekvés! visznek megmásíthatatlanul Szibériába! Úgy éreztem, hogy a vonat elindulásával a szilárd talaj csúszik ki lábam alól s feneketlen sötét mélységbe bukom alá. Fájt a lelkem, sírni szerettem volna, de száraz szememre nem jött könny, csak reményvesztetten bámultam magam elé.

A kórházvonat tömve volt sebesültekkel. Kocsimban csak legénységi állománybeliek feküdtek, oroszok és osztrákok vegyesen; magyar nem volt közöttük. A kocsit pár gyertya pislogó fénye világította meg; a levegőt vér, szennyes ruhák és kötések nehéz szagának keveréke töltötte be. A sebesültek feltörő sóhaját és nyögését elnyomta a vonat egyhangú zakatolása.

Velem szemben a földszinti ágyon súlyosan sebesült

orosz feküdt; réveteg szemekkel bámult a homályba s néha irtózatosszerű erőlődést fejtett ki, hogy felemelkedjék helyéről; hiába csittították ápolói, nem hederített, rájuk, mintha csak felsőbb erő parancsára kellett volna cselekednie ... Az orvos jön be és megáll ágyánál. A beteg reá emeli réveteg tekintetét; mintha megismerné, mintha csak sejtene, hogy az az egyedüli, kitől még segítséget várhat. Görcsösen kapaszkodik kezébe, mintha félne, hogy eltávoztával az ő életét is magával viszi az . . . Az orvos ágya szélére ül s szelíden átkarolva vigasztalja. Egy-egy szava fülembe jut: «... ne félj barátom, haza mégy, orosz földre, orosz levegőre, ... Karácsonyra meg fogsz gyógyulni.»

A sebesült lázban égő, kidülledt szemmel, leeső ajakkal bólingat ...

Mily nagy kincs a remény! Lám e nyomorult, ki már úgylehet, a halál házának pitvarába lépett még mosolyog, a boldogító remény felvillanyozza maradék életerejét... Utolsó perceiben is boldogabb, mint én a jelen pillanatban, amidőn csak a múlt emlékeit sírom vissza, s tekintetem a jövőben nem talál megnyugvást . . .

*

Karácsony estéje van ... Ma egy éve együtt ültünk kettőnk: boldogan: egy áldott öreg ember és én .. . Titokban elkészítettem a kis karácsonyfát s csak akkor hívtam őt a szomszéd szobából, midőn már a gyertyák meg voltak gyújtva". . . Hogy felvillant a szeme az én drága apámnak; súlyos^betegségtől megtört alakja szinte kiegyenesedett, boldog mosolygással ült le a fa mellé s énekelt remegő hangon: «Krisztus urunknak áldott születésén . . .»

Vájjon mit, csinálsz, te édes, te drága jó apám? van-e melletted valaki, ki megosztja magányodat karácsony szent estéjén? Van-e, ki feldíszítse csak egy zöld gallyal is író-

asztalodat; a vagy Te is elhagyottan, egyedül ülsz, s szomorú gondolataid a távolba szállanak bizonytalan sors-hányta fiadhoz?...

Mily szomorú is ez a karácsony este; az elhagyottság, az aggodalom teljes, szörnyű súlyával nehezedik rám. Oly végtelen nyomorultnak érzem magamat, mint akit mindentől megfosztottak a világon ... még a reménytől is! . . .

Mily áldott dolog a sírás! Most már kitört a zokogás és forró leomló könnyek áztatták arcomat... Keserúségtől csordultig telt szívem megkönnyebbedett. A gyengeséget, a kishitúséget a szégyenérzet váltotta fel. Hogy lehet ennyire gyengének lenni? Lopva körülnéztem, nem látta-e valaki dicstelen, férfiatlan magatartásomat? Senki. Mindenki a maga bajával van elfoglalva, nem ügyel a többire. A súlyosan sebesült orosz üvegesedő szemmel bámul maga elé.

*

Kissé megnyugodtam s gondolatban a jövővel igyekeztem megbarátkozni. Oroszországba megyek, s onnan Szibériába. Látni fogok új vidékeket, új embereket, új szokásokat. feltárulnak majd előttem a titokzatos északi birodalom végtelen hómezői, melyeket eddig csak leírásokból ismertem s melyek valami borongós vonzalmat ébresztettek fel bennem. . . . S aztán meg fogok tanulni oroszul; ki tudja, mire lehet az még jó . . . hátha még onnan sincs kizárva megszökni! Mint örülséget hessegetem el magamtól ezt a gondolatot, de az csak visszatér. Jólesik a szökésre gondolni s képzeletem máris lehetetlen, de elgondolni mégis oly kellemes képeket varázsol elém ... Ide-oda ugrál képzeletem, mígnem a jövő lehetetlen tervei összefolynak a múlt zavaros képeivel s elnyom az álom . . .

Nem sokáig. Hirtelen felriadok s kinyitom szememet.

Fiatal, rózsás női arc hajlik fölém, fekete nagy szemével kíváncsian kémleli alszom-e? Midőn ébredni lát, elmosolyodik s megvillannak ép, fehér fogai . . . Oly üde az arca, oly meleg, jóságos a tekintete, oly bájos a nevetése, hogy szinte igézet fog el: álmodom-e még, avagy tényleg egy angyal szállt le mellém karácsony estéjén, hogy rám mosolygjon s a mennyei régiók derűjét szórja vérfoltos fekhelyemre?

Megszólal, hangja lágy; jóllehet, oroszul beszél, megértem, legalább is azt hiszem, hogy megértem. Elbeszélgetünk. Tört szavakkal s jelekkel előadom neki elfogatásom történetét, ő pedig elárulja, hogy moszkvai család gyermeke, férje a harctéren van s ő a leMBERG-bRODY-i vonalon teljesít ápolónői szolgálatot. Fivére fogságból szökött meg . . .

Midőn megtudja, hogy reggel óta nem ettem, gyorsan vacsorát adat számomra, majd ő maga hoz almát és diót: «Tessék! magának ma ünnepe van!» szól, s részvétteljesen simogatja meg finom meleg kezével homlokomat.

Elmegy, s hálával nézek utána ... Oly jelentéktelen epizód volt ez, s mégis oly mély hatással volt rám. A sírás csak megkönnyített s megtisztított, de ez a pár meleg részvétteljes szó felemelt ... Az ápolónő fivérére gondolok, ki a fogságból megszökött, önbizalmam, melyre a csüggedés mázsás súlya nehezedett, hirtelen diadalmasan támad! fel bennem . . .

Észre sem vettem, hogy a szomszéd ágynál mozgolódás támadt; az orvos jön, az ápolónő a nehéz sebesült kezét fogja. Nem mozdul az, meghalt ...

Az én reményem új életre kelt a szent estén, az övé szegényé örökre sírba szállt ...

Moszkvában.

Brodyban kiszállottunk. A foglyokat elkülönítették s az orosz sebesülteket tovább vitték. Mint egyedüli fogolytiszt maga ni maradtam az előcsarnok elkülönített tisztihelyiségében s egyik rozoga vaságyon foglaltam helyet, várva a továbbszállítást. Ez azonban még soká nem következett be. Felvették személyi adataimat s aztán békét hagytak.

Hajnal felé újabb sebesültszállítmány érkezett s ezúttal több osztrák tiszt volt közöttük, kikkel hamarosan ismeretséget kötöttem. Tartós ismerős csak egy akadt közöttük: Wenisch tartalékos hadnagy, kit többé nem szakítottak el tőlem. Ugyanazon csoportnak, ú. n. «családinak lettünk később a tagjaivá, mely család jóban és rosszban együtt örvendett és szenvedett.

Az új ismeretségek jó hatással voltak kedélyemre; nem voltam többé egyedül, gondolataim nem foglalkozhattak szüntelenül magammal és körülményeimmel.

Az egész napot Brodyban töltöttük a váróteremben ténferegve és heverve. Csak a következő nap délelőttjén helyeztek el bennünket a Kieve induló kórházvonaton. Negyedosztályú kocsink volt, de azért kényelmesen utaztunk. Ápolónőink figyelmesek voltak hozzánk, egy szolgáló állott rendelkezésünkre s enni gyakran és bőségesen kaptunk. Az utazás egyhangúságát olvasással és sakkozással üztük el.

Kieveben újra ki kellett szállnunk s ismét egy napot töltöttünk az állomáson. Az ukrán városból, sajnos, semmit sem láthattunk, mert tiltva volt a helyiségből kilépnünk.

Számunk újabb sebesültekkal szaporodott, úgy hogy az este Moszkvába induló kórházvonaton már egész kocsit betöltöttünk.

Az utazás Moszkváig változatlanul egyhangú volt; amerre a szem ellátott, hóborított végtelen térségek terültek el. Lassan haladtunk, gyakran s hosszú időre megállottunk, úgy hogy csak utazásunk ötödik reggelén érkeztünk Moszkvába.

Vonatunk nem futott be a pályaudvarra, hanem az azon kívül eső, hadifoglyok befogadására szolgáló faépület mellett állott meg. Orvosok és orvosnövendékek vettek át bennünket. Ez utóbbiak közt néhány szerb is akadt, lük nem mulasztották el, hogy érdeklődjenek, vájjon értesültünk-e már szerbiai nagy vereségünkről. Arcuk sugárzott, győzelmüket biztosra vették.

Rövid várakozás után több csoportra osztottak bennünket s villamosokon külön kórházakba szállítottak el. Főbb utcát alig érintettünk s a város nevezetességeiből semmit sem láttunk. A lakosság barátságatlanul tekintett ránk. Látszott, hogy csak az ellenséget látják bennünk. Nem csoda, hiszen a magyarosok főfészkéhez érkeztünk!

A villamosról leszállva, üres telken keresztül magas épülethez jutottunk, mely mogorva külsejével börtön benyomását tette. Rácsozott ablakaival mint valami kramposz meredezett a környező kicsi, többnyire egyemeletes, össze-visszaépített házak között.

Bevezettek s bezárták mögöttünk az ajtót.

*

Hadifoglyok befogadására szolgáló kórházban voltunk. Belső beosztása iskolára emlékeztetett; hiányos felszerelése is arra vallott, hogy csak kiegészítő szerepet töltött be a háború idejére.

A szűk előcsarnokban keskeny lépcső futott, melyen az épület második emeletére vezettek bennünket s egy nagy szobában helyeztek el. A szoba sűrűn tömve volt

ágyakkal. Úgy látszott, hogy mi voltunk az első vendégek; senkit ott nem találtunk.

Tetől-ta-lpig le kellett vetköznünk s ruháinkat kórházi fehérneművel s bő köpönyeggel felcserélnünk. Mint-hogy a kórházban légénységi állománybeliek is voltak, kik barna köpenyben jártak, mi tisztek megkülönböztetésül bő, kék csuhákat kaptunk.

Átöltözés után lefegyvereztek bennünket, értve ez alatt azt, hogy mindennemű «fegyverének nyilvánított tárgyat (kés, tiszti táska, öv, látcső, iránytű, iratok stb.) elkoboztak tőlünk. Pénzünket meghagyták, igaz, hogy nem volt sok meghagyni való; az egész társaságnak alig volt egy-két rubelt kitevő vagyona.

A lefegyverzés korántsem volt valami szomorú jelenet, sőt ellenkezőleg komolyságából sokat vesztett annak folytán, hogy két ápolónő s egy öreg, jóindulatú kórházszolga hajtotta azt végre.

Az ápolónőkkel csakhamar barátságos lábon állottunk. Az egyik kurlándi származású lány volt, kitűnően beszélt németül s pár hízelgő szóért visszakaptam tőle zsebkésemet. Csak arra kért, hogy jól elrejtsem azt s társnőjének el ne áruljam, hogy ő adta vissza ...

A másik ápolónő viszont az orosz nyelven kívül csak franciául beszélt s minthogy én voltam az egyedüli, ki hozzá szólni tudtam, csakhamar az ő kegyeibe is bejutottam. Rokonszenvét csakhamar kimutatta azáltal, hogy már elvett kis noteszemet s pár levelezőlapomat kérésemre ügyesen visszacsente hozzám. Természetesen ő neki is megígértem, hogy elárulni nem fogom.

Most még csak az öreg szolgát kellett megnyerni. Ez nem volt nehéz dolog, mert nála jobbszívú s jobbkedélyű orosz keveset vetett utamba a sors. Készséggel tett meg mindent számunkra amit csak módjában állott

megtenni. A nap legnagyobb részét köztünk üldögélve töltötte s jóllehet beszédünkből egy szót sem értett, velünk nevetett és kacagott az élcelődéseken, melyeknek legtöbbszörre — bár nem érdemelte meg — ő volt a célpontja.

*

Bánásmód tekintetében tehát nem lehetett okunk a panaszra. Sokkal nehezebben volt elviselhető a lassan múló órák egyhangúsága. Bármerre tekintett szemem, mogorva unalom látszott az épületre nehezedni. Ha tekintetem az ablakra tévedt, azon át csak füstös ködbe vesző, piszkos házfedelek tárultak elélem. Ha a zárt folyosóra léptem, hogy kissé mozogjak, a folyosó végén álló őr únott tekintete meredt rám. A folyosón koporsók állottak készenlétben, biztató látványul a kórházba érkező súlyosabban sebesülteknek s akasztófahumorról teli viccelődés célpontjául az ide-oda ténfergő magyar bakáknak, kik kények mesen hegyibük telepedtek. Akkor már nem is szólt ezért, megunta már őket elkergetni onnan. Istentelen «Avsztrijei», hiába szól nekik az ember; ám akár feküdjének egyenesen a koporsóba a rusnya férgei, ha jobban tetszik nekik ott, mint az ágyban!

A nap egyformaságát csak az evési idő élénkítette némiképen. Az éhes gyomrok hatalmas üdvrivalgással fogadták a «csájjal» vagy, «scsi»-vel (káposztaleves) belépő öreg szolgát... Bizony nem voltak nagyok az adagok, de épen elegendők arra, hogy jóllakjunk.

Egyik nap ápolónóm nagy örömmel orosz nyelvtannal ajándékozott meg. Nyomban hozzáfogtam, hogy régi orosz ismereteimet felfrissítsem; ápolónóm szívesen segített, hogy a beszédben gyakoroljam magamat. A napok nem voltak többé oly unalmasak.

*

Egyik nap újabb tiszteket hoztak hozzánk. Ezek már hosszabb idő óta feküdtek Moszkvában B. tanár kórházában, hol, mint mondták, kitűnő bánásmódban s a legnagyobb előzékenységben volt részük. A tanár nem titkolta a némettség iránt érzett szimpátiáját, mely végre is szálkát szúrt a hatóságok szemébe. Elrendelték, hogy az összes magyar, osztrák és német sebesülteket más kórházakba kell szétosztani. Visszamaradtak azonban nála a megkülönböztetett bánásmódra érdemeseknek ítélt — csehek! Ez utóbbiak közül csak egy jött át a kórházunkba; prágai tanárember volt s meglepő módon rajongott a monarchiáért. Magyar és osztrák-német kollégái sorsában akart inkább osztozni, semhogy az oroszok megkülönböztetett bánásmódját elfogadja! Ismeretségem ő vele csak futólagos volt, mivel súlyos sebesült létére még sokáig ágyban kellett maradnia.

Volt azonban az újonnan érkezettek közt egy pár liszt, kikkel szoros érintkezésbe s barátságba jutottam, mivel Moszkvától kezdve további sorsunk együtt szövődött. Ezekről egyenként bővebben lesz szó a továbbiak folyamán; egyikükről, Lukács Oszkár tartalékos hadnagyról azonban már most helyénvalónak tartom megemlékezni. Hozzá nemcsak a barátság, hanem a hála szálai is fűztek.

Nálam pár évvel volt idősebb; a háború balatonmelléki csendes kis otthonából, fiatal felesége és két kis gyermeke szerető köréből szólította el. Nem voltak soha vitézi, öldöklő-hajlamai, de azért habozás nélkül kötött kardot gömbölyödő természetére s becsülettel szolgálta hazáját a harcmezőn, míg nem az ivangorodi véres visszavonulás alkalmával mellen találta a golyó s áthatolva tüdején, csúnya kilövési nyílást szakított a hóna alatt. Békés Lukács polgár bizony közel állott ahhoz, hogy örökre búcsút

mondjon az a kis családjának, boglári házának, földjeinek s az azokon sárguló szőlőfürtöknek; csak a jó szerencse mentette meg azáltal, hogy idejekorán kórházba került. A visszavonulók azonban már nem vihették magukkal s így a kórházban nemsokára orosz kézre jutott. Az oroszok jól bántak vele, Moszkvába vitték, hol gondos ápolás mellett nemcsak hogy hamar meggyógyult, hanem a háborúban elvesztett kilogrammokat is ismét szorgalmasan kezdte felszedezgetni. Kiszabadulva a háború közvetlen veszélyeiből, észjárása ismét a régi, praktikus nyomokba terelődött s az egész világfelfordulásból nem annyira az adott katonai helyzet, mint a jövő, eshetőségei s a gazdasági viszonyoknak a háború utáni alakulása érdekelte. Finom érzéke a gazdasági és anyagi kérdések iránt adta meg cselekedeteinek a jellemző vonást. Pénzzel természetesen már el volt látva, hazulról már több ízben kapott pénzküldeményt a kórházba. Mellette én üres zsebemmel, szegényen mint a templom egere, üldögéltem, teljes bizonytalanságban afelől, miből is fogok másnap megélni, ha az oroszoktól elegendő ennivalót s ruházatot nem kapunk. Lukács látta helyzetemet s miután kellőképen megismerni vélte, felajánlotta segítségét: barátságos kölcsönt nyújtott. Majd visszafizetem néki, ha hazulról pénzt kapok, avagy ha majd az oroszok fizetést adnak. Anyagi gondjaimat levette vállamról, ami helyzetemben eléggé meg nem becsülhető jótétemény volt számomra.

*

Nemsokára ezután orvosilag felülvizsgáltak bennünket s többedmagammal «Szibériára érettnak» nyilvánítottak.

Kórházi zárt, unalmas életünket annyira meguntuk már, hogy szinte örömmel vártuk a napot, melyen el fognak bennünket szállítani.

A gyűjtőtelepen.

Január eleje volt; ólomszürke, fagyos levegő nehezedett Moszkva utcáira. A kora délutáni órákban mintegy harminczadmagammal — nyolcz tiszt a többi közlegény— elhagytam börtönszerű kórházamat. Nagy csoport szuronyos őrség vett bennünket közre s «nu, igyi, igyi» (mars! mars!) kiabálással útnak indított. Azt hittük, hogy villamoson fognak bennünket szállítani, ámde keservesen csalódtunk. Podgyászainkat, ládáinkat magunknak kellett cipelnünk, ami nemcsak lealázó, de megerőltető dolog is volt a csúszós, behavazott kövezeten. Vidám társalgásunk csakhamar elnémult s halkán, mogorván haladtunk előre a tekervényes mellékutcákon. Csak a terhet cipelő emberek lihegése hallatszott, amint erősen bele-belefűjtak a hideg levegőbe.

Utunk mindenütt mellékutcákon vezetett s így a városból alig láttunk valamit, de másrészt jobb volt ez így, mert kevésbé voltunk kitéve a járó-kelők bámész, kárörvendő tekintetének.

Embereink legtöbbje még gyenge volt, elszokott a szabad levegőtől s az első próba nagyon is megerőltetőnek bizonyult.

Mellettem kékszemű, gyermekarcú főhadnagy halad: Kühn István, osztrák fiú. Sebe még fáj, a golyó alsó testében maradt; bicegve lépked s már rövid menet után láthatólag vívódik, hogy a szokatlan megerőltetéstől ki ne dőljön.

A sor végén nagy csomagot cipelő baka bandukol; pillanatra megáll, hogy pihenjen. Az őr úgy vágja hátba puskatussal, hogy csomagostul együtt elvágódik a fagyos úton. Lassan tápáskodik fel; a többiek felhasználják az alkalmat, hogy csomagjaikat egy percre letegyék. «Igyi!

igyi!» zúdul fel az őrség s bajonettel kezdik előretelni a lemaradottakat. Fokozottabb ütemben megyünk tovább. Az est korán beáll, a cél pedig — mint értesülünk — messze van.

A kis főhadnagy már ingadozik; a nagy hideg ellenére csak az orra és magas sapkája alól kikandikáló fülcimpái pirosak; beesett arcvonásain fehéres sápadtság ül. Egyik baka, ki csak kis csomagot visz, kiveszi kezéből a faládát. «Jó, csak egy percig!» szól a főhadnagy s belém kapaszkodik. «Nu, igyi, igyi!» zúg fel egyszerre három-négy ór mellettünk s már a puska után nyúlnak, hogy előre tolnak bennünket. Támolygunk tovább, de hogy hová, azt még mindig nem tudjuk. Eleinte azt hittük, hogy a pályaudvarra visznek bennünket, de ebbeli reményünk kezdett szétfoszlani, amidőn mind szegényebb és szegényebb városrészbe jutottunk. Már a külvárosban járunk: az utcák szélesebbek, a házak ritkultak s mind több és több üres telek ékelődik közéjük. Itt-ott kisebb-nagyobb cső pori álldogál: parasztok és kocsisok vastag, kopott bundákban, katonák pirososzgás arccal, basmakba burkolt fejjel. Figyelmesen néznek végig bennünket; egyik legyint egyet a kezével s odaszól a többinek; szavai nyomán nyers, vontatott nevetés hangzik fel . . .

Fáradtan, össze-össze ütődve botorkálunk tovább; a járás mind nehezebbé válik s a bizonytalan cél még mindig messze van . . . Már a város végére érünk s hóval befűjt mellékútra térünk le a főútról. Metsző, csípős szél kap bennünket szembe, finom hóport fúj arcunkba s megdermeszti még a tekintetet is. Fejünket lehajtva, behúzza köpönyegünk rövid nyakába, fülünket, orrunkat sálba burkolva, törtetünk előre a nehezen járható úton. Félhomály van, csak balkéz felé van még a ködbe vesző láthatárnak vöröses árnyalata. Mögöttünk Moszkva fekszik

ködbe s füstbe burkolva; a sűrű, páras levegőn át verődik a kigyulladó lámpák fénye. Előttünk végtelennek látszó hómező terül el, melynek fehér leple bele olvad a távoli titokzatos sötétségbe. A síró szél hideg, kísérteties sóhaj-tást hoz onnan, messziről, a nagy Oroszország belsejéből; mintha csak a századokon át leigázott nép nyögését rejtené magában s annak vádló panaszát hurcolná Moszkva h lé. A millió elnyomott száműzött jajkiáltása foly tán egybe e szomorú fuvallatban a hazájuktól távol sínylődő hadifoglyok epedő sóhajával: «Ti moszkoviták! Meddig akartok még zsarnokoskodni? Ti háborúra uszítok! Meddig akartok még vért ontani?»

«Igyi! Igyi!» hangzik fel újból; pedig már nehezen megy a lépés, a lábak kezdik a szolgálatot megtagadni s a megdermedt kezek alig tartják már a csomagokat. A főhadnagy vonásai kínosan torzulnak el, nehéz sóhaj szakad föl kebeléből. Lukács nagyokat fújva szuszog elöttem . . .

Szemem hirtelen a távoli homályban sötét épület körvonalait vélik felfedezni; tekintetem azon csüng s attól várom e kínlódástól való megváltásunkat.

Nem csalódtam. Pár perc múlva mély bevágáshoz érkeztünk, melynek alján vasúti sínek vezettek. Érnek hosszában haladva, elérkeztünk az épülethez. K rítéssel körülvevett, összetákolt óriási fabódé volt ez. A bejáratnál szuronyos örök álldogáltak. A letaposott hó a kapunál jéggé fagyott s belépve közülünk nem egy elvágódott rajta. Magam is csak nagynehezen bírtam összevert karral föltápáskodni.

Célhoz értünk: a gyűjtőtelepen voltunk, kint a hó-sivatagban, jó félóra járásnyira Moszkvától.

Szűk csapóajtón keresztül az épületbe tereltek bennünket; gyorsan tuskoltak befelé a bent levők szitkozódó lármája közt, kik a nyomunkban betóduló hidegtől félték.

Az épületben petróleumlámpák gyöngé világánál alakok mozognak, kiket eleinte alig tudunk szemügyre venni, mert amíg az ajtó nyitva van, mint valami sűrű, fehér füstoszlop tódul be a fagyos levegő a meleg bódéba s a leverődő gőzben elmosódnak a körvonalak. Szemünknek meg kell szokni a gyatra világítást, fülünknek a folytonos morajló zúgást, melyről egyelőre még nem tudjuk, honnan jön, orrunknak a kábító, átható szagot, mely a helyet átjárja: a bepiszkolódott emberek szagát, melybe mahorkafüst vegyül s végül meg kell szoknunk — ami a legborzasztóbb — a goromba, durva bánásmódot, a piszkot, a fortéimét, mely egyszerre valóságos állati színvonalra süllyeszt le bennünket. Most ébredtem csak először igazán tudatára fogoly voltomnak.

Hosszú faasztal elé tereltek bennünket. Az asztal mögött egy pár orosz altiszt ült, előttük több nyitott ív feküdt, melybe a foglyokra vonatkozó adatokat írták be: nevet, vallást, nemzetiséget, rangot, csapattestet és sebesülést, ha volt. Midőn ezzel elkészültek, különválasztottak a legénységtől s bennünket, tiszteket, keskeny lépcsőn, terraszszerűen a bódé belsejébe épített emelvényre utasítottak. Ez volt a tisztek részére kijelölt tartózkodási hely. Közepén hosszú faasztal húzódott, körötte padok, a fal mellett pedig priccsek és rozoga vaságyak állottak. Az egész elkülönített hely jókora szobanagyságú volt, de fekvőhely már a mi részünkre nem akadt benne. Az asztal mellett sűrűn ülnek a tisztek s megjelenésünkkor nemcsak hogy nem mutatnak hajlandóságot arra, hogy helyet szorítsanak számunkra, hanem még jobban szétterpeszkednek.

Csehek voltak s egy-kettő kivételével ügyet sem vetettek ránk, mintha nem is lettünk volna tisztársaik! ...

Mi újonnan jötték egyik sarokban húzódtunk meg; csomagjainkra telepedtünk le s vártuk a bekövetkezendőket. Szerencsénkre nem soká kellett várni ily kényelmetlen helyzetben; hirtelen egy főhadnagy rohant az emelvényre s miután valamit csehül szónokolt, az egész társaság holmiját véve, felkerekedett s elvonult. Nem is jött többé vissza. Mint utólag értesültünk, elszállították őket belső Oroszországba, valamelyik faluba, hol szabadon járhatnak-kelhetnek.

Eltávoztuk után elfoglaltuk a megüresedett ágyakat s az asztal mellé telepedtünk le. Onnan kényelmesen le lehetett látni az előtérre, az adatfelvevő bizottságra s figyelemmel lehetett kísérni az ajtón be- és kijárókat.

Éppen újabb legénységi szállítmány érkezett. Mint baromcsordát terelik őket az adatfelvevő-bizottság elé. A legtöbbje román. Elpiszkolódva, elrongyolódva, fáradtságtól és éhségtől meggyötörve bambán bámulnak; egymás felve szorongat egy-egy takarót a hóna alatt s gyanakvó szemmel néz körül, nem szándékozik-e azt ellopni valaki tőle, vagy nem veszi-e el erőszakkal valamelyik orosz katona. Sunyin, mint a veréstől félő eb, sompolyognak el az adatokat felvevő altisztek előtt; s egyenként eltűnnek az emelvény feljáratánál levő oldalajtón keresztül. A kíváncsiságtól vezetve ezen oldalajtóhoz megyek s bekukucskálok rajta. Hosszú, keskeny folyosóra nyílik az, honnan nehéz, dohos szag árad ki; csak a folytonos, nyüzsgő moraj árulja el, hogy ott is emberek tanyáznak. Emberek, de minő siralmas állapotban! Emeletszerűleg egymás fölé épült, rekeszekre osztott priccseken húzódnak meg egymás hátán. Ha a kis ajtó kinyílik, pillanatra elül a lárma s a rekeszekből elődugják piszkos, szőrös pofájukat. Beesett,

kusza vonásaik közül kidülled mereven néző, a távoli lámpafényben csillogó szemük; majd állatias tekintetüket mohón szegezik a belépőre; minden ajtónyílásra azt remélik, hogy végre valami enivalóhoz jutnak, de rendszeren csak egy újabb jövevény lép be, ki a nyomorúságot van hivatva velük megosztani. Az elégedetlenség moraja zúg végig újból a rekeszeken. Éheznek! Már napok óta várják az útbaindítást, már napok óta csak egyszer napjában kapnak kevés üres levest. Amelyiknek szerencséjére még van egy kis maradék pénze, melyet sikerült eddig megmentenie, az vesz magának valami enivalót a kázinban s elvonul koncával, mint valami morgó eb, dühös pillantásokat vetve a többi éhezőre s folyton szem előtt tartva azokat, nehogy egyik elkeseredésében rája vesse magát s kicsavarja kezéből a falatot, össze borzongva húzom be magam után az ajtót s visszasonpolygok társaimhoz. E szörnyű emberi nyomorúság megrendítő! S még egyre jönnek újabbak és újabbak. Az asztalra könyökölve mintha csak rossz álmot látnék, bámulok az előtérben nyüzsgő tömegre s elnézem az agyonhajszolt páriákat. Mennyire ki vannak forgatva emberi méltóságukból! Ezek volnának azok, kik még nem oly rég új felszerelésben, fegyverrel kezükben, virággal sapkájuk mellett, harci dalokat énekelve vonultak ki városaikból? Mily fenségesek voltak akkor s mily szánalomra méltók, nyomorultak most! . . .

Késő éjjel felé jár már az idő, mire elvonul a szomorú menet a bizottság előtt; az altisztek összecsapják íveiket s nyugovóra térnek. Egy pár fáradt ór bóbiskol csak tovább a bejárat mellett. Lassan elcsendesedik a ház? a folytonos zúgást az épület szárnyai felől szuszogás váltja fel meg-megszakítva egy-egy meghült ember krakogó köhögésétől.

Szememre alig jön álom. Rövid, nyugtalan bóbiskolás után felébredek s Kühn Pistával beszélgetve töltöm az

éjjelt. Régebbi katonaélményeiből, a rzezovi gurnizon-életből mond el derűs való történeteket: szeme csak úgy csillog, amint a múlt képeit felidézi! Élénk eszű fiú, szereti a gáláns, kalandokat s büszke nőhódításaira.

A kora hajnali órák ébren találnak bennünket. Kint még koromsötét van, de a gyűjtőtelep máris élénkül. Újabb szállítmányok érkeznek s zsúfolódnak rakásra szűk odúinkban.

Délelőtt egyszerre csak tolongás támad lent a bejáratnál. Nagy kosarakat hoznak s lerakják azokat közöttünk az emelvényen. Nemsokára aztán felsiet hozzánk egy kicsi, fekete asszonyka, prémes bundába burkolva; arcát a hideg szél pirosra fújta és szemében jóságos mosoly ül. Barátságosan üdvözlő bennünket — magyar nyelven! Társaim, kik hosszabb ideig feküdtek Moszkvában, már ismerték ezt a tevékeny kis magyar asszonyt. Cornelné asszony volt ő, vagyonos moszkvai német gyárosnak a felesége, az átvonuló hadifoglyok jóságos támogatója. Még itt, e szomorú helyen sem feledkezett meg rólunk. A ládából meleg ruhák, bundák, sapkák, csajnikok (teáskannák), szappan, toalettcikkek, villanylámpák stb. stb. kerülnek elő, melyeket szétoszt közöttünk a hosszú szibériai útra; a kosarakban pedig enni való van: sült liba, kenyér, uborka, aszalt szilva, — jól esik az a már majdnem huszonnégy órai koplalás után! És mindenkire van nyájas szava, mindenkin igyekszik a lehetőség szerint segíteni, mindenkinek kívánságát kielégíteni! Szálka is ő az oroszok szemében. kik nem szívesen nézik működését; most is a kísérő orosz tiszt állandóan szemmel tartja s miután az adományokat kiosztotta, távoznia kell. Címeinket azonban magával vitte s értesítette hozzátartozóinkat, hogy ne aggódjanak, mert a szibériai télre immár kellőleg fel vagyunk szerelve ruhákkal. Rövid otléte szinte felvillanyozott

bennünket; az édes anyanyelv csengése női ajakról mint valami rég hallott szép zene, rezgésbe hozta szívünket . . . A magyar hon távoli őrszeme ő, ki a magyar anya és feleség utolsó szerető gondoskodásával bocsátja hosszú útra a fiút, a férjet . . .

A mi ebédünk tehát mára biztosítva van, de hát a körülöttünk hemzsegő, ezerszámra menő szerencsétlen, éhező pária miből táplálkozzék? Itt az ebédkiosztás ideje! Nagy kondérokban hozzák az üres, párolgó folyadékot; inkább víz bizony az, mintsem táplálék, de a kiéhezett had vissza nem tartható mohósággal veti rá magát. Valóságos harc keletkezik az üstök körül; van dolga a puskatusnak és sűrűn hullanak az ütlegek. Egymás hátán, egymáson keresztül törve, egymást legázolva, igyekeznek mindegyik utat törni magának a gomolygó gőz irányában előre nyújtva, tolva maga előtt a csajnikot, csajkát vagy bádopoharat. Amelyik már kapott, az kissé félrevonul s igyekeznek gyorsan lehajtani a tartalmatlan folyadékot; s míg arcán, szája szögleteiben két oldalt le csurog a lé, addig félszemével az örre figyel, hogy észrevétlenül esetleg ismét a kondérhoz lopózhasson s újból megtölthesse edényét. Egyeseknek sikerül ez, másokat tetten érnek s ezek keserves ütlegekkel lakolják meg vakmerőségüket. De mit bánják ők az ütletet! Még a rúgások s a taszigálások közepette is piszkos kezeiket nyalogatják, hogy kárba ne vesszen az esetleg odatapadt halhús-foszlány ...

Van ismét olyan, kinek csak másod- vagy harmadmagával van közös evőedénye. Az ekként «társultak» közül az egyik eszik, a többi ezalatt kidülledt szemmel, türelmetlenül topog körötte; egyik kezüket állandóan az edényen tartják, hogy meg ne rövidüljenek s hogy még idejekorán elvegyék azt az evőtől... Rendszerint vitára kerül a dolog, mindannyi megragadja az edényt, ide-

oda rángatják, miközben a drága folyadék egy része kárba vész.

Íme az éhség a maga borzalmas valóságában! Mindenki elégedetlen, mindenki zúgolódik, morog, mígnem az örök vissza kergetik őket vackaikra.

Ez annak a tömegnek a sorsa, mely csak az orosz alamizsnából tengeti egyik napról a másikra életét. Azonban, mint mindenütt, hol tömegnyomorúság van, úgy itt is akad «arisztokrácia», mely annál jobban kirí a tömegből, mennél állatiasabb ennek színvonala. Ezek azok, kiknek pénzük van. Ezeknek a leves csak a gyomor felmelegítésére jó s míg pénztelen társaik a forró víz le hajtásával s a darab komiszkenyér elfogyasztásával be is fejezték aznapi étkezésüket, addig ezek csak most fognak hozzá a lakmározáshoz. A kantinba vonulnak. Tiszt és legénység vegyesen tolong ott egymás hátán a hosszú elárúsító asztal előtt. Itálban nincs nagy választék, e tekintetben csak a szokásos kvasz-ról lehet szó, mivel szigorú alkoholtilalom van a háború idején behozva, ennivalóban azonban elég nagy a változatosság. Szabadon lehet válogatni, turkálni a piszkosabbnál piszkosabb kezektől ezerszeresen össze fogdosott felvágottak, szalonna, aszaltszilva, főtt tojás stb. közt. Lukácscsal együtt mi is utat törünk magunknak a tömegben s bevásárolunk az ingerlő ételek közül.

Amint visszafelé igyekezünk a sok tolakodó között, kinek nem mindegyike vásárol, hanem csak azért somfordál ott, mert jól esik szemének az ennivalót látnia (s ha ügyes, esetleg egy-egy darabot el is tulajdoníthat magának), egyik tétlen szemlélő közvetlen elibénk ugrik s megszólít bennünket. Kicsi, fekete fiú volt; sápadt, beesett arcán mint izzó parázs ragyogtak fekete szemei. Bajsza most pelyhedzik, rég nem nyírt haja nagy csomókba ragadva lóg le füle-tarkója mellett. Fejére nagy meleg sapka van

húzva, az egyedüli ép ruhadarab a vállán csüngő honvéd-husár mentén kívül; piros nadrágján nagy piszokfoltok, varrások s lyukak díszelnek, míg az egész alak alul nagy, esetlen bakabakkancsban végződik. «Majd én segítek hadnagy úr!» szól Lukácshoz, ki szuszogva próbált előrejutni a tömegben s éles szemével mindjárt felismerte a husárban az éhező páriát s a jobb sorsra érdemes intelligens embert. «No jó! vegye át a holmit s hozza, majd kap érte valamit!» Ettől kezdve a kis Gyula — így hívták a husárt — hozzánk szegődött tisztiszolgának s kísért bennünket egy ideig, míg csak később az oroszok ismét el nem szakították tőlünk.

Alig múlt el az ebédidő, máris ismét esteledni kezdett. A piszkos, füstös petróleumlámpák ismét kigyulladtak s még mindig semmi jel nem volt arra, hogy egyhamarjában vonatra rakjanak bennünket. A fáradtság azonban már nagyon megviselt s éjjeli pihenésre a rácsos fal melletti vaságyra telepszem. Bevásárolt ennivalómat magam mellé - helyezem a földre s kibámulok a szemben levő rácsos ablakon a téli éjszakába. Mozdulatlanul fekszem; már kezd ismét elcsendesedni a ház, midőn közvetlen mellettem felhangzó halk kaparás üti meg fülem. Halkan a zaj irányába fordítom fejem: a deszka fal hasadékán piszkos kéz nyúl át ágyam felé s óvatosan húzogatni kezdi a földre tett élelmiszeres csomagomat. Egyike volt az éhező páriáknak, ki a deszka fal túloldalán feleszik a sötétben s bizonyára figyelemmel kísérte minden mozdulatomat. Hirtelen felülök, mire ijedten kapja vissza kezét. A nyíláshoz hajolva átkukucskálok: «Éhes vagy?» kiáltok az emberre. Kidülledt szempár néz át onnan rám: «nustyu» dörmögi. Többen körötte megmozdulnak s oláhul tanakodnak maguk közt. Felbontom a papírcsomagot s átnyújtok nekik egy darab kenyeret. Élénk mozgolódás támad odaát, mint midőn több

ember összebújik; tompán, szaggatottan beszélnek. ... Esznek. Ismét visszafőkszem. Egy ideig még látom, amint odanyomják fejüket a nyíláshoz s átbámulnak kérdő tekintettel, majd lefeküsznek ők is. A beszélgetés lassan megszűrik s ismét csak általános szuszogás és köhöcseles hallatszik. Bctakaródzom ma kapott kabátomba; jó meleg az; milyen jó asszony is ez a Mme Cornel.. . A petróleum fénye bánt, ellenzöt tesztek eléje ... Jó ideig még zavaros képek keringenek lehúnyt szemem előtt, mígnem elnyom az álom.... Kint bűgva fúj a hideg szél ...

Úton Szibériába.

A gyűjtőtelepen való tartózkodásunk harmadik napjának délutánján végre parancsot kaptunk, hogy készülődjünk fel, mert elszállítanak bennünket. Késő este lett már, midőn az épület előtt álló hosszú vonaton, helyet foglaltunk. Mi, sebesült tisztok a másodosztályon kaptunk helyet, a többi a harmad és negyedosztályon, a legénység pedig szállítókoksikon foglalt helyet.

Negyedmagammal kényelmesen elhelyezkedtünk másodosztályú fülkénkben: ketten alul, ketten pedig a felcsapható felső ülésen. Alig üldögéltünk azonban ott néhány percig, midőn a fülke ajtajában egy furcsa emberke jelent meg. A kezében tartott lámpás fényénél kivehető szőrtelen gyermekarca; lapos tányérsipkája alól hosszú, szőke hajfürt lóg szemébe; nadrágja kék, kabát helyett sötétkék horgolt trikót visel. Felrántja a fülke ajtaját s rekedt hangon, élénk taglejtésekkel kísérve beszédét, reánk kiabál, amiből csak annyit értünk meg, hogy el akar távolítani bennünket a szakaszból. Felállók, hogy csekély orosz tudományommal megértetni próbáljam magam vele, de midőn közelébe érek, átható alkoholbűz üti meg orromat.

A szag a kis emberke szájából árad; ingadozó, hadonászó magatartása elárulja, hogy nem józan. «Részeg!» szólok oda társaimnak, «ne adjunk rá semmit» s azzal nyugodtan visszaülök helyemre. De a kis részeg csak nem tágít: tovább kiabál, mellét veri, szemét forgatja, hirtelen suttogó hangba megy át, mintha fenyegetni akarna, utána felkacag, mintha csak saját hatalmát akarná fitogtatni szolgálai helyzetünkkel szemben, majd élénk taglejtéssel ismét parancsolólag integet, hogy azonnal hagyjuk el a helyet. Csodálkozva és zavartan nézünk rá s már-már azon gondolkozunk, hogy nem volna-e jó a már hírből ismert baksis-rendszerhez folyamodni s pár kopekkal hallgatásra bírni őt, midőn a helyzet hirtelen komolyra fordul. Nagy csörtetve termetes, kecskeszakállú orosz önkéntes száll fel s nagy zajjal szakaszunk felé tart. Széles, lapos képén kidüllednek a pofacsontok, összeráncolt szemöldökei alól szúrós, apró szemek merednek, melyek közt vékony, hegyes orr emelkedik. Ajtónkhoz érve, éktelen ordítózásban tör ki; először a kis részegre támad, ki gyorsan elillan s a legvégső fülkébe rejtőzik, magára húzva az ajtót, azután p.dig német nyelven reánk ordít: «Marsch hinaus von hier! Diese Abteilung ist für die Wache reserviert! Schnell packet euch!»

Most már értettük, mit akart a kis részeg. Gyorsan összeszedjük holminkat s kivonulunk a folyosóra. Itt az önkéntes kikérdi neveinket, megállapítja vajjon tényleg fel vagyunk-e tüntetve névszerint a kezében tartott íven s hogy jogosan tartózkodunk-e a második osztályon. Egyik német kadétnak szerencsétlenségére, az az ötlete támadt, hogy felszáll a második osztályra, jóllehet nem volt erre előjegyezve. Keservesen megfizet ezért: az altiszt látva, hogy ez az ember jogosulatlanul tartózkodik a kocsiban, szó nélkül úgy üti arcon, hogy az támoilyogva dől egyik

ajtónak. Alighogy magához tér, felébred benne a tisztí önézet, mely az ily helyzeteket, sajnos, csak elmérgesíteni szokta s visszszól valamit a goromba önkéntes-altisztnak. Az erre még jobban felingerül s féktelen hatalom-ittasságában mamuth-mancsával galléron ragadja a szerencsétlen kadétot és «Schau, dass du hinaus kommst, du Schwein, du!» Kiáltással kilöki őt az ajtón át a hóba. Miután ekként rendet teremtett, éktelen szitkozódás közt tovább megy s mi némán, tehetetlenül nézzük e bestia hatalmi őrzöngését. Eleinte szó sem esik köztünk, csak később indulnak meg a rövid, keserű megjegyzések; mindannyian kezdjük átérezni a fogoly tiszt gyötrelmes helyzetét s az első keserves órát vesszük annak a gyakorlásában, miként kell szó nélkül, magába fojtott indulattal s ökölbe szorított kézzel tümi, amidőn a férfi önézetét végigkorbácsolják ...

Az első fülkéből a kis részeg kidugja a fejét s gúnyosan röhögni kezd; hangjából kiérzik a káröröm s hogy jókedvét bizonyítsa, ülése alól hosszúnyakú üveget húz elő, melynek tartalmát elbutuló ábrázattal magába önti. Szeretném magamat rávetni s ütni őt míg csak bírom, de figyelmemet most hirtelen új látvány köti le; megcsörren a vonatra lépő őrség fegyvere, félrelökösve bennünket az útból, az örök letelepednek azon fülkébe, melyből négyünket röviden kilakoltattak. Kereshetünk új helyet magunknak, ami már nem könnyű Hadat, mert jóformán minden ülés el van foglalva. A kis részeges fülkéjében van még három szabad hely; egyiket azonban lim-lom foglalja el s így csak Kühn Pista és Kremling János — egy osztrák tartalékos hadnagy — foglalnak ott helyet. Lukács és én egyetlen szabad helyet fedezünk fel — felső ülést — s megállapodunk abban, hogy felváltva fogunk ott aludni. A sort én kezdem meg. Lukács addig az alul ülő kártya kompániában foglal helyet s csakhamar elmerül a játékban.

Végigheveredek a felső ülésen, elnézem egy darabig a kártyázókat. Lukács nyer. Kerek, jól táplált képen megelégedés tükröződik s máris feledni látszik a pillanat minden egyéb baját. Egyik német kapitány makrapipája szarát rágicsálva tesz a kártyára s nagy, bodor füstfelhőket fújva, itt-ott csöndes káromkodást ereszt ki fogai közül, midőn kopekjeit elúszni látja. Többen is odaverődnek s szenvedélyesen nézik a játékot, mintha csak ezek forognának kockán, pedig csak kopekek járnak. De hát ez is nagy vagyon mostanában!

Kint füttyülés, lárma hangzik fel; egy ember elszalad az ablak alatt. «Pasol, pasol!» hangzik fel az örök kiabálása s a vonat nagy zökkenéssel megindul. A kártyázók észre sem veszik, hogy elindulunk; — én kibámulok az ablakon.

Lassan eltűnedeznek a gyűjtőtelep-menti lámpák s a bevilágításból kiérve, feltűnik Moszkva megvilágított atmoszférája; a kanyarulatnál ez is elvész szemem elől s vonatunk egyhangú, sötét hősivatagnak vág neki.

Megyünk tehát visszavonhatatlanul a titokzatos Szibéria felé! Lelki szemeim előtt felélednek gyermekkori olvasmányaim képei hómezőkön keresztül hajtott száműzöttekről, ólombányákról. Vájjon mi vár ott reánk? Ki tudja, hogy azok közül, kik most oda útrakerülünk, hányan fogunk visszatérni a hazába?

Pillanatra felsír lelkem mélyén egy fájó hang, L Itű ik emlékemben az egyre jobban eltávolodó otthon kép?, de azután megnyugszom. Felülkerekedik bennem a bizalom sorsomban s a jó szerencsében. Hátha még most sincs minden elveszve, hátha még alkalom nyílik a menekülésre! Ha az ember a jövőbe láthatna!

Reggel borús, havas időre virradtunk. Barna felhők határozatlan körvonalai úsztak a hőmezők fölött s mint imbolygó árnyak suhantak el a nyírfaerdők között. A vonat egyhangú zakatolással szalad; a kocsí belsejében még csend honol, a legtöbben összehúzódva alszanak. A folyosókat s a szakaszokat nyirkos levegő tölti be.

A kártyakompanya egyik tagja, kinek nem jutott hely az ülésen, a földön fekszik az ülések között, kabátokba és kendőkbe göngyölve, óvatosan leereszkedem a felső ülésről, hogy rá ne lépjek s a mosdófülke felé tartok. Már harmadnapja nem mosakodtam s örülök, hogy végre meleg vízhez fogok jutni. Ám örömöm korai, mert a mosdó zárva van. Kremling — ki a felkelésben megelőzött — azt mondja, hogy a mosdó kulcsa a «goszpodinnál» van, ahogy ő a kis részegyet elnevezte. Hiába kérés, fenyegetés, goszpodin nem akarja ideadni a mosdó kulcsát. Mind többen ébrednek fel, mind többen gyülekeznek a mosdó körül; mind többen követelik a mosdó kin jutását — hiába! Goszpodin tréfás fiú, mennél jobban kéri, annál kevésbé enged s kitűnően mulat a megszorultak helyzetén. Nincs mit tenni, mint bevárni a legközelebbi állomást s ott friss hóban gyors mosdást csapni.

De hát ki ez a goszpodin, hogy ily önkényesen rendelkezik itten? Kremling — mint fülketársa — megmagyarázta, hogy goszpodin a kocsí fűtője és rendben tartója. Jelentéktelen kis figura, de úgy látszik, a kocsí rendjéért felelős és szemtelenkedéseivel sok kellemetlenséget okozhat még nekünk a hosszú utazás alatt. Blátom, hogy jobb lesz goszpodinnál más hangnemben próbálkozni, tán szépszerével többre megy vele az ember!

Átlátogatok tehát goszpodin fülkéjébe, hol kellemes meleg van. A felső ülésen jobbra Kühn Pista fekszik kabátjába burkoltan, fülére húzott magas sipkával. Mogorván

bámul maga elé, de se felkelni, se mosakodni, se reggelizni nincs kedve; mély levertség látszik rajta erőt venni. Szemben vele, a baloldali felső helyet rendetlenül szanaszét heverő ruhadarabok, papírskatulyák, batyukba kötött limlom és kosarak foglalják el. Ez goszpodin ruhatára. Az alsó ülésen goszpodin tanyázik. Úgy látszik, tegnapi részegségét már kialudta s most reggelizik. Papírcsomagból hosszú, vékony kolbászt húz elő, melyből akkorát harap, amekkora csak lefér a torkán; a finom enivalóhoz üres párolgó teát szürcsölget piszkos bádogcsajnikból, orosz szokás szerint aprókat harapva hozzá a kezében tartott cukor darabból. Arcán gézengúz vidámság ül és beléptemkor hatalmasan csámcsogva, kedélyes szemtelenséggel hunyorgat l lém, mintha csak azt, akarná kifejezni: lásd, nyomorult, milyen jól élek én!

Egy szempillantás elég annak felismerésére, hogy goszpodin nagy ínyenc s hogy barátságához gyomrán és zsebén keresztül vezet az út. Várok, míg lehajtja teáját s aztán megkínálom őt pár szem cukorral és néhány cigarettával. Kellemesen meglepetve e nem várt udvariasságtól, hirtelen kizökken rosszul játszott grand seigneur-i szerepéből s vigyorogva nyúl az ajándék után. Aztán zavartan körülnéz, tán megérezte mily nevetséges volt gyors szerepváltoztatása s hogy megmutassa, hogy ő is tudja mi az illem, gyanús kolbászát nyújtja felém, hogy vágjak belőle magamnak. Nem fogadom el, de hogy meg ne sértsem, tréfára fordítom a dolgot: «Nyi-ha-ha-ha-ha-ha!» nyeríték a kolbászra mutatva, ezen drasztikus módon jelezve gyanúmat, hogy a töltelék benne lóhúsból készült. Goszpodin élénkeszű fiú, rögtön elérte. «Nyet! Nyet!» tiltakozik, miközben megjegyzésem féktelen jókedvre hangolja s ideoda dől az ülésen a nevetéstől. A jég meg volt törve s most már csak ügyesen kellett folytatni a barátkozást. Estele-

pedtem goszpodin mellé, ki röhögve csinált helyet. Pipára gyújtok s megkezdődik a primitív társalgás.

Goszpodin határozottan idegember. A külső behatások legkisebb változatai iránt is fogékony s mindegyik más és más alakban tükröződik vissza arcán és mozdulatain. Előhúzó a már üres alkoholos üveget; elpirul s élénken szabadkozik, hogy az nem jó, jobb annál a tea, attól nem rúg be az ember; beszédét folytonosan élénk taglejtésekkel kíséri: a részegségről szólva, a részeg ember dülöngő mozdulatait utánozza, majd a tea előnyeit dicsérve, nyugalom, szinte kecsesség ömlik el mozdulatain. Midőn végre belefárad a beszédbe, összepakolja maradék kenyér- és kolbászdarabjait s kivonul, hogy a kályhára rakjon. Kremlinggel utána megyünk s most már előzékenyen kinyitja számunkra a mosdó ajtaját. Csak Kühn Pista húzódik még jobban össze kabátjában, ő nem szándékozik mosakodni.

*

Felfrissülve a rendes mosakodástól, most már az étkezés kérdése kötötte le figyelmünket. Minthogy eddig még gázsit nem kaptunk, teljesen saját maradékpénzünkre voltunk utalva. Gyula, a huszár, ki a szomszédos teherszállító kocsiban utazott, minduntalan át-átszaladt hozzánk, hogy lehet-e valamiben szolgálatunkra. Mindjárt az elindulásunkat követő napon felhívta figyelmünket a vele egy kocsiban utazó cseh származású fiúra, ki, mint mondá, civilben szakács és a legfinomabb ételek elkészítéséhez is ért. Kapva-kaptunk az ajánlaton s áthívtuk a szakácsot, ám mutassa be tudományát, mit tud azon kevésből előteremteni ami rendelkezésünkre állott.

Znieskál — így hívták a szakácsot — korán elkerült szük cseh hazájából s miután a szakács-művészetben a tökély magas fokára emelkedett, megnyíltak előtte a világ

legelőkelőbb s legnagyobb szállói. Parisban, Londonban, Ntw-Yorkban volt alkalmazva s remekelt a legfinomabb ételek elkészítésében. A háború kitörése előtt Budapesten az Astoriában kapott helyet s miután nemzetiségét annyiszor cserélgette, ahány országban járt, magyarrá vedlett át. A cseh nyelven kívül németül, franciául, angolul s magyarul beszélt s a féltanult kozmopolita ember mozdulatai és magatartása ríttak le modoráról. A legszemenszedetebb párisi argot-t s a legprononszáltabb amerikai slang-et beszélte; benfentes volt a nagyúri körök botrány- és kulisszatitkaiban, melyeket most fontoskodva mesélt el nekünk. Felfogadtam tisztii szolgának s feladatává tettem, hogy számunkra — elsősorban Lukácsnak és énnékem — az állomáson, Gyulával együtt, ennivalót szerezzen be s azt tudása s a lehetőség szerint legjobban készítse el.

Alig állt meg a vonat egy pár percre, Zmeskál és Gyula azonnal leugrottak s bevásároltak szalonnát, húst, tejet, tojást stb. s azt Zmeskál goszpodin fűtőhelyiségében a kályhán a legízletesebben elkészítette számunkra. Csajkákba tálalva hozták be hozzánk az orrcsiklandozó finom ebédet és vacsorát, délután és reggel a kakaót, úgy, hogy többi társaink, kik csak a szokásos hideg kolbászmenüket ették s hozzá csak csájt ittak, csillogó szemmel kezdtek bekukucskálni goszpodin fülkéjébe, hol lakomáinkat elfogyasztottuk. Eleinte csak egy-egy «jó étvágyat» kívántak be hozzánk, de később nagyon boldogak voltak, ha egyik-másikukat vendégül láttuk. így alakult meg már a vonaton a közös konyha körül gyülekező «családunk». Első tagjai voltak: a konyha vezetője Lukács, Kremling, Kühn és én. A vonaton egyelőre goszpodin állandó vendégünk s e réven kész szolgánk volt. Zmeskál és Gyula, kik goszpodinra sehogy sem tudtak jó szemmel nézni, a maradékon osztozkodtak.

Hiába, azért csak nincs tökéletes jólét e földön! Utunkat csakhamar egyéb kellemetlen események és körülmények keserítették el.

Utazásunk első napjának estéjén kocsitársaim ismét összekoccantak goszpoddal, mert az a kocsi nem világította, jóllehet e célra reggelen kint nagymennyiségű gyertyát kapott. Csakis húsz kopekért volt hajlandó darabját eladni, ekként zsarolva meg az arra szorulókat, kik utóvégre nem tölthették sötétben a hosszú estétet s éjeket. Kivételes helyzetünk csak nekünk volt, kik goszpoddal egy fülkében ültünk. Nekünk adott gyertyát, míg a maradékot féltve csomagolta be és elrejtette ülése alá. De mégsem tudta oly gondosan elrejtetni azokat, hogy Zmeskál szemet ne vetett volna rájuk és szörnyű bosszút ne forralt volna goszpodin ellen gazemberségeiért, amint azt később látni fogjuk.

Alig csendesedett el a goszpodin gyertyalopása miatt kitört izgalom, máris újabb s egész más természetű kellemetlenség vált mindinkább érezhetőbbé, mely ellen, sajnos, nem volt orvosság s mely a véletlen folytán épen nekem jutott ki a legnagyobb mértékben.

Estefelé ugyanis goszpodin, midőn értesült róla, hogy nekem Lukácsal együtt van közös helyem, hirtelen felbuzdulással felajánlotta a feje felett levő ülést, hogy ott aludjam. Én ezt kész örömmel elfogadtam. Goszpodin nagy gyorsan rendet csinál ott: a szanaszét heverő cók-mókot a legfelül levő hálóba gyömöszöli, a fekvőhelyet megtisztítja a tömördek szeméttől s kenyérmorzsától. Én ezzel boldogan felvonulok s álomra hajtom fejemet. Pedig ha tudtam volna hová fekszem, tán ezerszer is meggondoltam volna még a dolgot!

Az orosz vasutak tömve vannak tetvekkal. A másodosztály sem ment ezektől a csendes, ügyetlen kis férgektől,

sőt a puha ülések ráncai közt még jobb búvóhelyre akadnak, mint a harmadik és negyedik osztály fapadjain. De még a második osztályú kocsiban is, melyen mi utaztunk, megkülönböztetett szeretettel tanyáztak a tetvek goszpodin fekvőhelyén és holmijában. Bizonyára már jól bemelegedtek ott goszpodin többszörös ide-oda utazása alatt s mintegy középpontból indultak el innen, hogy rávessék magukat az új utasok ruházatára. Ha már eddig is felszedtem közülök egy-kettőt a gyűjtőtelepen, elenyésző töredék volt az ahhoz képest, mely most elárasztott, midőn magában az eleven fészekben telepedtem le. Megindultak csendben minden sarokból, goszpodinnak a fejem fölött levő hálóba gyömöszölt piszkos ruháiból; megrohantak, belopóztak ruháimba s mind mélyebbre ásták be magukat egész a bőrig. Szabadulás többé nem volt tőlük, amíg csak alaposan tetőtől-talpig át nem öltözködhetem, míg nem fürödhetem. De hát erre jó ideig nem volt kilátás! Nem volt más hátra, mint belenyugodni a helyzetbe s goszpodint utánozni, ki már ügyet sem vetett a tetvekre, s ha egyik vagy másik különösen kellemetlenkedett neki, biztos kézzel nyúlt a veszélyeztetett helyre s két ujja közé ragadva a delikvenst kidobta az ablakon vagy pedig ser-es gve égette el a gyertya lángjában.

*

A kellemetlenségnek a nevetségessel határos betetőzése azonban az a pénzkezelés volt, melyet a vonatparancsnok altisztek a hosszú utazás alatt rovásunkra elkövettek.

Utunk Vologdán, Vjatkán, Permen, Jekaterinbmgon keresztül vezetett. Mindegyik helyen újra váltották az őrséget s új parancsnokot kaptunk.

Első parancsnokunk, a már említett ön kéntes, Vologdáig jött velünk. Néha dühös, fenyegető pillantással végig-

szaladt a folyosókon, nagyjában azonban nyugodtan hagyott bennünket. Utazásunk második napján nem várt kellemes meglepetéssel szolgált számunkra. Fejenként másfél rubelt osztott ki a tisztek között, bejelentve, hogy az két napra járó utazási illetékünk. Abból kell élelmezésünkről magunknak gondoskodnunk. Örömünk oly nagy volt, hogy szinte hajlandók voltunk eddigi gorombaságaira fátyolt vetni: «ha elragadtatta is magát első dühében, ezt bizonyára csak túlbuzgóságában tette», meg aztán «a kadét sem volt egészen ártatlan a dologban» stb. Aztán feltétlenül becsületes embernek kell lennie, mert hiszen akár ki se fizette volna járandóságunkat, kinek jutott volna eszébe azt rajta követelni?

Szinte kellemetlenül érintett bennünket, midőn Vologdában az önkéntes helyett új altisztet láttunk megjelenni. Vájjon fog-e ez is oly pontosan fizetni, mint elődje? Jó lesz résen lenni s mindjárt a leváltás napjára esedékes 75 kopeket is követelni!

Az új parancsnok azonban váratlanul előzékeny, kedves embernek látszott. Midőn tudomást szerzett aggályainkról, kijelentette, hogy legyünk egészen nyugodtak, pontosan meg fogjuk kapni a nekünk járó napi másfél rubelt. «Hogy-hogy? Tán rosszul hallottuk? Másfél rubelt tetszett mondani? Eddig 75 kopeket kaptunk napjára!»

A parancsnok megbotráncozott. «Csak 75 kopeket kaptak? De hiszen másfél rubel illeti meg magukat! Hát persze, persze!...» s itt mormogott valamit tolvajokról és tisztességtelen lopásról.

Most már aztán rajtunk volt a sor felzúdulni; újból kitörő dühvel szidtuk az önkéntest, ki gorombáskodni tud, de azért nem restelli a hadifoglyoknak járó pénzt ellopni! Lám az új kommandáns az derék ember, ő másnap mindjárt másfél rubelt fizetett ki nekünk! Nem gőz-

tük őt dicsérni: «Mégis csak akad tisztességes ember az orosz altisztek közt is! Nem kell mindjárt az első gazember után megítélni az egész rendszert!» Ezek és hasonló megjegyzések hangzottak, valahányszor az új parancsnok gondoskodó alakját jönni láttuk. És még hozzá milyen jó szíve volt! Hogy odaült néha közénk a goszpodin fülkéjébe s igyekezett magyarázni a háború borzalmait; kérde, hogy mikor lesz már vége ezeknek a szenvedéseknek, melytől mi szegény polgárok — különbség nélkül, hogy barát avagy ellenség — nyögünk. Velünk sóhajtozott, hosszú szőrös szempilláin néha egy-egy könnycsepp csillant meg s gördült le rezgő szakállára; teánkból teázott, cigarettánkból cigarettázott. Harmadnap, szidva az adminisztrációt, mely nem gondoskodik a szegény, hazájukért megszenvedett foglyok ellátásáról és nem adta át néki az aznapi járandóságunkat, nem fizetett, de — mondá fennen Ígéretve — a leváltásnál panaszt fog emelni s erélyesen fogja követelni úgy aznapi, mint a következő napi járulékaikat. «Ki látott már ily eljárást!»

Ezen kijelentései némileg kellemetlenül érintettek bennünket, különösen azokat, kik teljesen pénz híján voltak s úgyszólván csak a kapott morzsákból éltek. De a kom mándánsba vetett bizalom még nem rendült meg s jó reményekkel vártuk az Ígért «másnapot».

Amire a következő nap felvirradt, a mi jó emberszerető parancsnokunknak már hült helye volt: leváltották, elment magával vive fejenként 3 rubelünket s az orosz vonatparancsnok altisztek becsületességébe vetett hitünk roncsait.

Nyilvánvaló volt immár, hogy épúgy becsapott bennünket, mint az önkéntes altiszt, csak a módszer volt más: az első a megfélemlítéssel, a durvasággal hatott, az utóbbi édeskés modorával igyekezett bizalmat kelteni.

Ezek után már elfogott a kíváncsiság, hogy az új

«kommandáns» a család minő módszerét fogja alkalmazni?

Ez alacsony termetű, piszeorrú, szúrósszemű emberke volt; természetesen szintén altiszt. Egyik elődjének módszerét sem követte. Maga a megtestesült részrehajlatlanság volt. Szigorúan összeráncolt szemekkel vette tudomásul, hogy elődjein immár fejenként 6 rubel követelésünk van. Ezt egy ívre írta fel és szakaszába ülve, táblázatos kimutatásokat készített a kapott, a nem kapott s a még kifizetendő járandóságainkról. E kimutatásokat valószínűleg nemzetiség és vallás szerint is kombinálta, mert újból felvette adatainkat s mindjárt vallásunkat is. Nagyobb állomásokon elrohanni láttuk őt ívével: komolyan, felelősségteljes állásának tudatában; amidőn pedig a vonat elindult, ismét fülkéjébe vonult. Pár ember az őrsegből állandóan mellette volt s ezeknek látszólag szintén az ívről magyarázott valamit. Velünk adataink ismételt felvevésén s néhány pótló kérdésen kívül nem érintkezett; úgy látszik méltóságán alulinak tartotta, hogy a hozzáférhetőségnek még csak árnygondolatát is felkeltse. Sürgött, forgott, tárgyalt állomásparancsnokokkal, tisztekkel, őrökkel s egyre forgott a ceruza a kezében, folyton helyesbítette, törölte, bővítette titokzatos ívét. Egyesekben, naivabbakban már ismét halvány remény ébredezett; hátha, végre itt van az igazi ember, aki majd orvosolja sérelmeinket!

Első nap nem fizetett, minthogy azt elődjének kellett volna tennie, második napon szintén nem, mivel úgy látszott, még nem volt rendben az ívével. Harmadnapon, valamelyik nagyobb állomáson, ismét szigorú arccal láttuk őt eltávozni; pisze orra alatt valami bánatos mosoly játszadozott; tudta, hogy nem lát többé viszont bennünket... Elment, s nem hagyott ránk örökségbe egy fabatkát sem, e helyett utódjára hagyta az ívét, a gyönyörű táblázatos

kimutatásokat: tudja meg az is, hogy mik a követeléseink és segítsen rajtunk, ha akar!

Az új parancsnok viszont tevékenységét elődje íveinek áttanulmányozásával kezdte meg. Tanulmányai nyilván negatív eredménnyel végződtek, mert végre is hoznánk volt kénytelen fordulni felvilágosításokért. Forrt bennünk a méreg, midőn arcát láttuk és észrevettük, hogy a kimutatásokból főképp a személyünkre vonatkozó adatok érdeklik s a kifizetendő pénzekre kevesebb súlyt helyez. Pedig bennünket ez ingerelt elsősorban; izgatottan álltuk körül s kérdéseire, miket goszpodin útján hoznánk intézett, kórusban zúgott fel a válasz: «9 rubelt kell kapnunk, 9 rubelt!» Erre csak bólingatott s elvonult. Fülkémbe ülve, lemondólag tárgyaltuk az ismételt becsapásokat s a vélemény az volt, hogy hátralékos követeléseink úgy felszaporodtak már, hogy többé azokat nekünk megtéríteni nem fogják. Szerencsénkre Lukács erszénye bírta ellensúlyozni pénzügyi helyzetünk gyenge voltát s a mi kis külön konyhánk Zmeskál vezetésével vidáman működött. Mindazonáltal érdekelt a kérdés, hogy miképpen fog az új parancsnok fellépni s hogy minő új módszere van még a lopásnak. Kíváncsiságom fényes kielégítést nyert, mert az új parancsnok buta ábrázatával is a lopás művészetében eredetinek és nagy mesternek bizonyult.

Miután ugyanis ténykedésének első napja minden kiemelkedő esemény nélkül végét járta, estefelé élénk mozgolódás támadt s egyik német tiszt — ki pénzsorultságában állandóan a parancsnok lépteit leste — bekiáltott fülkénkbe, hogy menjünk fel, mert nagyobb állomáshoz érkezünk, hol vacsorát kapunk. Tényleg nemsokára erősen kivilágított pályaudvar közelében állott meg vonatunk, hol csoportonként örök kísérete mellett, bevonultunk az állomásépületbe. Kivételesen elsőosztályú étterembe vezet-

tek bennünket, hol hosszú asztalnál sűrűn egymás mellett, körülbelül ötven-hatvan teríték állott készen. Rövid bátor-talan ide-odatekintgetés után megrohantak a helyeket.

Az asztal közepén a szokásos pálmautánzat díszleg, a térítőn végig fenyőgalyak vannak elszórva, a tálakra gyümölcs helyezve az ár megjelölésével; papírba csomagolt sütemények egészítik ki a felszerelést. A belső falnál fényes «buffet» áll, melyet azok, kiknek egyelőre nem jutott hely, körülolonganak. Az ajtó bejáratánál örök állnak kordont, visszaszorítva az átverődött publikumot, mely mint páholyból, kíváncsian szemlél bennünket. A legtöbben barátságosan nevetgélnek ránk: férfiak nagy sipkával, kaftánszerű, vastag bundákban, nyakuk körül oldalt megkötött és lelógó kendőkkel; asszonyok, vastagon, szélesen felöltözve, fejük kendőbe burkolva; arcuk piros-pozsgás, kerek, szemük ragyogó. Fialat leányok élénk vihogással mutogatnak és megjegyzéseket tesznek ránk. Úgy érezzük magunkat, mint ketrecbe zárt vadállatok, melyeknek etetését a közönség nagy gaudiummal szemléli. Hogy tényleg hasonló legyen a kép, apró cukordarabkák, kenyőrfalatkák repülnek felénk a vidám nézők sorából. Mi mindezzel nem törődve, farkasétvágygal faljuk az élénk tálalt párolgó scsi-t és a főtt húst; négy-öt pincér szorgoskodik körülöttünk. A díszes étlapot tea és kemény süteménydarabkák egészítik ki. Meg lennénk elégedve, ha nem fogna el valami baljóslatú sejtetem, hogy parancsnokunk tán a vacsorával akarja letudni nemcsak hátralékos követeléseinket, hanem még aznap járulékainkat is! A vacsora megért egy rubelt, de tízet mégsem! Nos, sejtelmekben váratlanul — csalódtunk, mert ami bekövetkezett, az még a legrosszabbat is túlszárnyalta.

A vacsora végéi ugyanis megjelent a fizetőpincér s s kezdett fejenkint 90 kopeket követelni. Nagy volt a meg-

lepetés; különösen azok voltak zavarban, kik pénz hiányában biztosra vették, hogy a vacsorát ingyen kapjuk. Egyesek látva a veszélyt, próbálnak észrevétlenül kiosonni; az örök feltartóztatják őket. A pénznélküliek társaikhoz fordulnak segítségért. Sok kiabálással, goromba kifulladásokkal, a publikum röhögő kórus kíséretével, ide-odaszígalással folyik le a fizetés szomorú aktusa. A parancsnokaltisztnek se híre, se hamva. Az örök visszaterelnek bennünket a vonatra. Másnap aztán előkerült a parancsnok fülkéjéből, hová bezárkózott s kérdésünkre kijelentette, hogy aznap járulékot nem fizet, mert hiszen azt az előző napi vacsorával megkaptuk. «Hogyan? Hiszen azt készpénzzel kifizettük!» «Rosszul tették! A vendéglős akkor becsapta magukat!»

Ez aztán végleg elkésérített bennünket. Éreztük, mily tehetetlenek vagyunk az adminisztráció alantas közegei, a lopás eme kis mestereinek agyafürt ötletei ellenében. Nem hatott meg már bennünket többé az, hogy a parancsnok leváltása előtt fejenként 75 kopeket fizetett ki számunkra.

Az utolsó parancsnok, aki aztán Tomszsig velünk jött, nem is beszélt többé napi másfél rubelről. Működésének első és utolsó napját leszámítva, kiutalta számunkra a napi 75 kopeket, úgy gondolkodott, hogy már eleget tapasztaltunk ahhoz, hogy nagyon boldogok leszünk, ha fél gázsinkat rendesen megkapjuk.

*

Az utazás hosszú idejét mindenki temperamentumának s hajlamainak megfelelően töltötte. Egyesek olvastak, mások beszélgettek vagy vitatkoztak, volt egy csoport, mely állandóan kártyázott, végre voltak olyanok, kik teljesen magukba vonulva, kivonni igyekeztek magukat

minden társalgásból. Míg egyesek teljes nemtörődömséggel, gyerekes jókedvben, kis iskolásokhoz illő szórakozásokban kerestek időtöltést, addig másokon teljes elfásultság vett erőt és sötéten, dacosan bámultak a hófedett, végtelenbe nyúló steppekre. Legközelebbi társaim közül Lukács állandóan spekulált valamiben. Kühm Pista, rövid időközöktől eltekintve, mindjobban elkomorodott s mozdulatlanul hevert helyén, soha le nem vetve se sipkáját, se kabátját, végre Kremling, a jó bohókás ember volt, ki semmivel nem törődve, derült kedéllyel, apró, jelentéktelen dolgokkal piszmogott egész napon át.

Én mindjárt elindulásunk első napján elővettem orosz nyelvtanomat s naponként egy-két órán át fordítási gyakorlatokat végeztem. A szavak helyes kiejtésében goszpodin lett a mesterem. Társaim és goszpodin mulattak rajtam: az előbbieket ugyanis teljesen felesleges időpocsékolásnak tartották buzgalmamat, az utóbbi pedig, mert rendkívül tetszett neki, midőn egy-egy kezdetleges mondatot összetákolva, furcsa kiejtéssel intéztem hozzá kérdéseket.

Goszpodin fülkéje egyébként csakhamar mintegy központja lett a kocsiban utazó tiszték szellemi életének — ha ugyan ilyenről egyáltalában szó lehetett. Ha valami komolyabb tárgy került a szőnyegre, azt ott vitattuk meg. Különösen a háború és a politikai kérdések voltak azok, melyek élénk és sokszor szenvedélyes vitatkozásokra adtak alkalmat. Véletlenül Gyula, a huszár, révén — ki azt, ki tudja, honnan szedte — kezembe került Deák Ferenc parlamenti beszédeinek egy kötete, azon beszédekkel, melyekben mai alkotmányos életünk alapjai vannak lerakva. Felfrissítve ezekből közjogi tanulmányaimat, hévvel magyaráztam német és osztrák kollégáimnak közjogi helyzetünket, mely felől ők a legnagyobb tájékozatlanságot árulták el. A német tiszték nagy érdeklődéssel kérdezősködtek a

magyar viszonyok felől; az osztrákoknál némi érzékenykedés volt tapasztalható egyes témák tárgyalásánál. Legtöbb vitám azonban Kühn Pistával volt, ki ilyenkor valószínűleg extázisba jött. Mihelyt az esthomály beállott s meggyújtottuk gyertyánkat és tea és pipa mellett egy-egy téma megpendült a háborúról s az államjogi viszonyoknak esetleges alakulásáról a háború után: felriadt azon közönyösségből, melybe Moszkvába való elindulásunk óta süllyedni látszott s lemászva fekhelyéről, talpra esett megjegyzésekkel újabb és újabb fellángolást adott a társalgásnak. Itt-ott goromba kitörésekre is került a sor különösen Kühn és Lukács közt. Ez utóbbi törve beszélt csak a német nyelvet s gyorsan türelmét veszítve gyakran egy-egy csípős megjegyzéssel hűtötte le társa vitakozó kedvét, mire az megorrolt és dohogva mászott vissza fekhelyére.

Máskor ismét sakkozással töltöttük az időt, melyben Kühn Pista szintén remekelt s egy-egy játszmánkat egész csoportok nézték végig feszült figyelemmel.

S végre, ha már mindezekbe beleuntam volna is, kitekinthettem az ablakon s elnézhettem a lassan eltűnedező fákat, óriási nyír- és fenyőfa erdőségeket s a végtelenbe vesző, hóval borított steppet ... A hóesés időszaka van; a steppe folytonosan egyforma szürke, ködös ruházatba van burkolva. De azért korántsem egyhangú az annak, ki átérzi hatalmas varázserejét! Hány reggelt s hány alkonyatot lestem végig szemetes fekhelyemre könyökölve, lelkeimmel elmerülve a szemem előtt elterülő, végtelenbe vesző térségek borongós, méla hangulatába... Mennél tovább nézem, annál nagyobb erővel ragad meg a látvány fenésége. A kép alaphangja egyformán szürke, de azért folyton más és más. Tél apó nem oly kopott öreg úr, mint az ember hinné s még szürke öltönyét is egyre cserélgeti

a gyászos hamuszintől a halvány ezüstig. A hamuszín s az abból kibontakozó képek mélabúsak, az elmúlás gondolatát keltik fel; az ezüst szín ismét reménnyel tölt el, hogy csak látszólagos a halál s hogy a feltörő életerőt megsemmisíteni nem lehet.

Lám az életben is vannak ily szürke pillanatok. Tán ilyen a jelen utazásom is melyben a ma szomorú kilátásainak hamuszínét a holnap új reményeinek ezüstös felvillanása fogja felváltani.

*

Taiga állomásra érve, értesültünk arról, hogy Tomszkba szállítanak bennünket, hol ki fogunk szállani.

Esthomály volt, midőn oda megérkeztünk, összecsomagoltuk kis batyuinkat, melyeknek egy részét Gyula és Zmeskál vette őrizetbe s elhagytuk a vonatot. Goszpodin emelkedett hangulatban volt mindaddig, míg észre nem vette, hogy gondosan összegyűjtött és féltve őrzött gyertyái eltűntek. Gyulát és Zmeskált vette gyanúba s mialatt mi bevonultunk, átvizsgáltatta az őrrrel csomagjainkat. Gyulánál semmit sem találtak. Zmeskál cseh nyelven hevesen tiltakozott a gyanúsítás ellen, mígnem az őr is megunt a veszekedést és magára hagyta Zmeskált goszpodinnal, hadd intézzék el ügyüket maguk között. A kocsiból kihalatszó éktelen kiabálás árulta el, hogy egy ideig «tárgyaltak», majd pár csattanás és ütleget szakította félbe a kiabálást s utána minden elnémult. Lassan cihelődve Zmeskál is leszállt batyujával. Hogy mi történt közte és goszpodin közt, azzal nem dicsekedett el, csak magában káromkodott nagyokat s mellém húzódva a vonat mellett, halkán morogva szólt hozzám: «Azért mégis elloptam a gazember gyertyáit!»

Elő éjjel Tomszkban. — Lakáskeresés.

Koromsötétség szállt a vidékre mire az egész szállítvány lecihelődött a vonatról s a tomszki őrség számszerűt átvett bennünket. Csoportokra osztva indítottak útnak a város irányába.

Az állomás jóval a városon kívül fekszik; odáig csak szórványosan épült házak emelkednek, üres, hóval befújt telkek terülnek el és széles, szánnal lejárt utak vezetnek. A környék teljesen sötét volt, de a homályban is nemsokára élénk tűnt egy hatalmas épületcsoport körvonala. Keskeny ösvényre térve, e házcsoport irányába tartunk.

Oda érve udvarra jutunk s az egyik épület bejáratánál megállítanak bennünket. Zmeskál és Gyula a hóba dobják a cipelt podgyászokat, s most kezünket elrejtve, fejünket gallérunkba húzva dideregve várjuk a bebocsáttatást. Viharos téli idő van; az éles, hideg szél bűgva törik meg a hatalmas sötét épület falán.

Sokáig tart, míg lassan előrehaladunk a folyosóig, melynek végében adatfelvevő bizottság működik. Hosszas türelmetlen várakozás után kiadják a jelszót, hogy indulhatunk lakást keresni az épületben. Mint megbomlott hangyabolyban, oly zsibongás, tolongás támad egyszerre. Mindenki rohan, lökdösődik, folyosókon, lépcsőkön, hogy minél előbb, minél kényelmesebb helyhez jusson.

Sajnos, kis csoportom — melyhez a már említett Lukáson, Kremlingen s Kühnön kívül még Wenisch hadnagy s egy Szalay nevű zászlós tartoznak — elügyetlenkedi a dolgot. Addig keresünk, válogatunk, míg végre is hely nélkül maradunk s kénytelenek vagyunk egyik emeleti konyha helyiségbe behúzódni.

Azt reméltük, hogy a hosszú utazás után végre megpihenhetünk, s most kiderült, hogy be kell érnünk egy

parányi konyhával, melyben az egyetlen tűzhelyen kívül semmi egyéb a világon nincsen. A rosszul záródó ablaknak teljes erővel fekszik neki az északkeleti szél s vígan játszadozva, körülsöpörve a konyha zeg-zugát, gyorsan ki áramlik az ajtó hasadékán a folyosóra.

Első dolgunk, hogy tüzet gyűjtsünk. Ám ez nem oly egyszerű dolog, mert fa nincsen kéznél s jó ideig tart, míg Zmeskál és Gyula valahonnan összeszednek egy pár darab tuskót. Nedves bíz az és rosszul ég; pár perc alatt orr-, csavaró füst tölti be a szűk helyiséget. De a fő az, hogy tüzet látunk. Át vagyunk fázva s szinte szeretnénk a legkisebb lángocskát is magunkhoz ölelni. Jó óráig eltart, míg sikerül teát forralnunk s ekként némileg felmelegednünk.

Jóllehet, a hosszú út megviselt, de az a körülmény, hogy jelen pillanatban nem látunk őrt a hátunk mögött, jó kedvre hangolt bennünket s csakhamar versenyt táncoltunk a szűk konyhában a vígan dudáló széllel. Így könnyebben is felmelegszünk. Egyikünknek az az ötlete támadt, hogy jó volna a tetvektől megszabadulni: nosza rajta! körülálljuk a tűzhelyet s megindul a tetvészkedés. Neki-vetközve, vacogva, serényen dolgozunk s emellett a jó kedv egyre emelkedik. Rossz élcek, katonaéletünkből vett emlékek egymást váltogatják. Csak Kühn Pista ült eddig komoran félrehúzódva a sarokban. Ám egyszerre hirtelen fel-emelkedik, kétrét görnyedve hasát fogja s míg kék szemeiben ijedség ül, jajgatásba és nyögésbe tör ki: «Kinder! Kinder! Mir geht's bergab, helfts mir! helfts imir!» s gyámolatlanul néz körül segílyt keresve. Szegény teljesen áthült s most gyomorgörcei vannak. A víg társaságot azonban nem nagyon hatják meg szenvedései «No vigyázz te! te! mert mindjárt meghalsz!» bömböl rá Lukács, míg Szalay a gertyából kivett pár pirított tetűvel kínálja meg a szenvedőt. Végre is a szegény megkínzott egy teli bádogcsésze teához jut.

azt felhajtja s aztán nekifekszik a tűzhelynek; hasát a lehető legmelegebb helynek támasztja s ekként gubbasztva, elszenderedik.

Azonban a jókedv sem tart már soká. Tüzelőanyagunk a végét járja, s már az utolsó tuskót tesszük a tűzre. Amily mértékben ég el az-utolsó szál fa, oly mértékben bujunk mind összébb-összébb a hamvadó paraszak körül, magunkra szedve minden lehető ruhadarabot. Kellemetlen meglepetés, hogy gyertyánk is elfogyott, mert Zmeskál az ebül szerzett gyertyakészletet az úton jövet elvesztette. 8 óra tájban kialszik a tűz s már csak a villogó parázs ad némi meleget s terjeszt egyidejűleg elégett utolsó pzal gyertyánk helyett is halvány világosságot.

A hideg légvonatban össze borzongva üldögélünk, igyekezve legkisebb térfogatra összezsugorodni. Kühn Pista már egész felső testével a tűzhelyen dől végig. Wenisch a tűzhely fölött a falból kiugró két vas rúdra kuporodik, míg Lukács teljes súlyával a tűzhely szabadon maradt részére ül. E bárom boldog még kap némi meleget. Ám Zmeskálnak fényes ötlete támad, nem hiába szakács! kinyitja a tűzhely ajtaját, melynek hatalmas sütőjében még jó meleg van. Fejjel előre bemászik s ott összekuporodva melengeti magát; csak lábai lógnak ki, melyeket már nem tud a szűk helyre behúzni.

Én is körülnézek: hova lehetne húzódni, hogy csak egy parányi meleghez is juthassak. Fáradt vagyok, de a földre feküdni nem tanácsos; nedves, nyirkos hideg van ott, mert mint valami hideg folyam áramlik rajta végig a szél. Társaim podgyászai azonban ott állanak a fal mellett; egymás- mellé tolom Őket: egy kosár, egy faláda, majd egy bőrönd; a méretek sehogy sem illenek össze, vízszintes helyet csak nem lehet készíteni belőlük. De az nem baj, a fő az, hogy valami képen fekvő helyzetben le-

hajthatom fejemet, magamra rakva, ami csak kezem ügýébe esik.

Szalay és Gyula vacogva támaszkodnak a falnak s állva bóbiskolnak. A beszélgetés megszűnik; a tűz kialudt, sötétség borul ránk. A süvítõ szél nyomja,, feszegeti az ablakot, s meg-megrázza a konyha ajtaját. A végig rohanó hideg áramlat csontokig ráz meg bennünket, s minden szélhullámot az összeverõdõ fogak kocogó vacogása kíséri. Aludni lehetetlenség, s nehéz szívvel várjuk a reggel pirkadását. Pedig még késõn virrad! Már 8 órára jár az idõ, midõn kelet felé pirosítani kezd az ég. Lassan, fokozatosan világosodik s az éj árnyai verõfényes hideg téli reggelnek adnak helyet.

*

Elsõ dolgom az, hogy rendes lakás után nézzek. Lemegek az udvarra, hogy megkeressem az irodát. Kint hideg idõ, de ragyogó napsütés van, mely a telepnek s környékének derült képet kölcsönöz.

A telep — az ú. n. új kaszárnya — a várostól mintegy negyedóráim távolságra, dombháton épült és több, egymásra derékszög alatt haladó házcsoporthól áll. Az udvart hó borítja, de a bejáratok irányában tisztán tartott utak vezetnek. Az épületek közül három tisztai lakásokat foglal magában, míg az udvar bejáratánál levõ hosszúkás földszintes épület a tisztai étkezde és kaszinó. Kelet felé az épületek háta mögött völgy húzódik, mely ide-oda kanyargás után a Tom-folyó medencéjébe torkollik. A völgyeket befogó magaslatokat erdõk borítják, melyeknek fái görnyednek a napsugárban csillogó vastag hópárnák alatt. A környéken csend és nyugalom honol, csak néha halad el egy-egy szán a fõúton az állomás irányába vagy a közeli falvakba.

Az udvaron járva, a második tisztai épület bejáratánál

szemembe ötlük a felírás: «Kancellária vojennoplennich» (hadifogyóiroda) s oda benyitok.

Tágas, napsütött szobában több orosz altiszt dolgozik, kik mellé pár ember a mieink közül van beosztva. Ez utóbbiak egyike felugrik s hozzám sietve kérdi: mit akarok? Beszédjéből látom, hogy lengyel fiú, ki jól beszél az orosz nyelvet s ezért irodai szolgálatra alkalmazták. Udvariassága velem szemben elárulja, hogy bár igyekszik az oroszokkal jó viszonyban lenni, azért nem rokonszenvez velük. Midőn megértem, hogy mi járatban vagyok, azt tanácsolja, hogy próbáljuk meg az utolsó épületben a földszinten levő cseh szabótársaságot kilakoltatni, mely jogosulatlanul tartózkodik a tiszt lakásban. Szitkozódásából úgy látom, hogy a cseheket gyűlöli. Kész örömet velem jön, hogy 'a megjelölt lakásba vezessen.

Ott a középső nagy szobában pár altisztünk üldögél nagy kényelemben. A hatalmas kályhában vígan ég a tűz. A szomszédos szobák egyikéből varrógépzúgás és hegedűszó hallatszik ki. Beléptünkör meglepetéssel néznek rám, de eszükbe sem jut, hogy felálljanak avagy köszönsenek.

Körülnézek a lakásban s látom, hogy a jobboldali szoba teljesen üresen áll. Felszólítom a lakókat, hogy ezt, valamint a középső nagy szobát engedjék át számunkra, a baloldali szobát pedig, melynek külön kijárata van, megtarthatják maguknak. Ámde ők erről hallani sem akarnak. Szemtelenségük bosszant és méltóságon alulinak tartva velük tovább is tárgyalni, ott hagytam őket, kijelentve, hogy ha estéig üres nem lesz a lakás, úgy módot fogok találni, hogy parancsomnak érvényt szerezzek. Hogy miben fog állani ez a mód, azt még magam sem tudtam, de szemtelen viselkedésük annyira felháborított, hogy eltökéltem, hogy nem riadok vissza attól sem, hogy a tábori parancs-

nokhoz, az orosz alezredeshez menjek panaszra: nyújtson ő orvoslást saját altisztjeink tiszteletlen viselkedése ellen. Lengyel kísérom is ezt ajánlja, sőt jónak tartja a csehek intrikáival szemben, kik az orosz irodatisztekkel főzik össze a levelet, M. főhadnagy, magyar fiú segítségét igénybe venni. Ez utóbbi ugyanis már pár hónapja tartózkodik Tomszokban, s az orosz tábori parancsnokkal jó viszonyban van.

Mielőtt azonban ezt tennem, visszatérek társaimhoz, kik még mindig a konyhában gubbasztanak és szitkozódva várják a fejleményeket. Csak Zmeskál nem ül tétlenül. Szakács ösztöne nem hagyja pihenni, s máris azon töri a fejét, hogy mit készíthetne ebédre számunkra. Minthogy a többieknél teljes közönyösségre akadt e kérdésben, beléptemkor engem rohan meg, hogy menjek vele az orosz tiszti kaszinóba, s beszéljek az ott levő orosz tisztekkel, hátha megengedik, hogy az orosz tiszti konyháról kaphassunk valamit enni. Az ebéd kérdése szintén nagyfontosságú dolog lévén, elindulok Zmeskállal a kaszinóba. Zmeskál először is a konyhába vezet, hol több szakács forgolódik a finom illatot árasztó ételek körül. Egyik szakács cseh ember, kivel Zmeskál nyomban szóba ereszkedik. Tanácsára rászánom magam, hogy szerencsét próbáljak kéresemmel az orosz tiszteknél. Az első ajtón át hatalmas terembe jutok, mely fényesen van berendezve. Sima parkettje ragyog a tisztaságtól, a mennyezetről csillárok lógnak, s egyik végében, emelvényen selyemmel behúzott trónszerű szék van elhelyezve. Ez a tánc- és mulatságterem. Egy lélek sincs benne, ezért is hamar kivonulok onnan s a másik ajtónál próbálok szerencsét és több eredménnyel. A játékterembe lépek, hol két tiszt karambolozik, míg a harmadik az ablak mellett üldögél s látszólag elégedetten fürdözik a beözönlő napfényben. Beléptemkor viszonozzák üdvözlésemet anélkül, hogy a partit abbanhagynák. Németül,

majd franciául szólítom meg őket, de egyik nyelvet sem értik. Az ablaknál ülő tiszt erős tört angolsággal kérdi, hogy mit akarok. Előadom kérésemet, mire jót nevetnek s mindjárt intézkednek, hogy ebédet kapjunk a tiszt konyháról. Pár perc múlva Zmeskál és Gyula finom tányérokon késsel, villával felszerelve, áthordják a pompás három fogásos ebédet konyha-lakásunkba. Társaim persze nagy örömmel veszik a nem várt jó ebédet s még Kühn Pista is egyszerre meggyógyulni látszik gyomorgörcséből; de legnagyobb szemet meresztek azon más családbeliek, kik étkezésünket látják: «Lám — mondogatják — a Lukács-konyha csak ismét kitett magáért!»

Ebéd után ismét lakás után nézek. Az este hamar beáll és semmi kedvem nincs hozzá, hogy még egy éjjelt a légvonatos hideg konyhában töltsünk. A cseh szabótársaság kilakoltatása azonban nem ment simán. Azt még csak túrték, hogy az üresen álló szobába két ágyat vitessek be, melyet Kremlinggel együtt elfoglaltunk, de midőn a nagy szobára került a sor, hevesen tiltakoztak és semmi áron sem akartak a belső baloldali szobába átvonulni. Egyikük nyomban az irodába szaladt, honnan hórihorgas, orosz katonaruhába öltözött emberrel tért vissza, aki nyomban engem vont kérdőre, hogyan mertem a szobába betolakodni. Alig nyitotta ki azonban száját, máris elárulta magát, hogy nem orosz, hanem csak orosz uniformisba öltözött közönséges közlegény. Természetesen szintén cseh. Ezért viszont én vontam őt kérdőre, azonnal mondja meg nevét s hogy kinek a rendeletéből akar itt intézkedni, ő ezt megtagadta s karhatalommal fenyegetőzött. A legkritikusabb pillanatban azonban megérkezett a már fentemlített M. főhadnagy, mire a szitkozódó cseh vitéz jobbnak látta csendben elpárologni s a szabók összeszedve holmijukat, éjjelre a harmadik szobába vonultak át.

Hála M. főhadnagy tekintélyének, ekként győzelmesek maradtunk a csatatéren s most már végig heveredtünk a jó melegszobában az asztalon és a padokon. A szomszéd szobában még az éjjel próbált ugyan a cseh társaság kellemetlenkedni s a zenészek inacskenét adtak bosszantásunkra. Csak azt érték el vele, hogy másnap M. főhadnagy közbelépésére végkép kilakoltatták őket a lakásból s most már az egész földszinti helyiség, három szobával s konyhával rendelkezésünkre állott.

Berendezkedés.

Most már sietve hozzáfogtunk lakásunk berendezéséhez. A három szoba közül a jobboldalit Krém ling és én foglaltuk le, míg a középsőben Wenisch és Szalay, a baloldali-
ban pedig Lukács és Kühn helyezkedtek el. Zmeskál és Gyula a konyhában húzódtak meg.

Legégetőbb kérdés a háztartási cikkek beszerzése volt. Ezért is nyomban első este alakuló ülést tartottunk a nagy szobában és megbeszéltük, hogy saját kényelmére ki mit óhajt vásárolni, továbbá, hogy a konyha céljaira mily befektetéseket szavazunk meg. E kérdésben persze Zmeskál szakértő véleményét is meghallgattuk, bár a fiúval nehéz volt boldogulni, mert igényeiben nem ismert határt. Szeme előtt folyton a fényesen felszerelt Astoria-konyha berendezése lebegett s csak nehezen sikerült követeléseit s szorult pénzügyi helyzetünk által szabott korlátok közé szorítani. Egyébként a finanszírozás terhére teljesen Lukács vette magára és kis könyvében mindegyikünknek külön lapon számlát nyitott. Hálából végkép megbíztuk őt konyhánk vezetésével s ráadásul a «Mama» meg tisztelő címet adományoztuk neki.

Mama másnap Szalay, Zmeskál és Gyula kíséretében

a hatóságtól kért engedéllyel a városba vonult és egész napon keresztül vásárolt. Estefelé két óriási teherszánnal jött haza, melynek rakományát nagy gonddal pakkoltatta le a középső nagy szobába. Körül állottuk mint gyermekek, nézve, lesve, kinek mit hozott a «Mama». Mama szigorú parancsot adott ki, hogy senki semmihez nyúlni ne merjen s azzal Zmeskál és Gyula megkezdték a papírba csomagolt tárgyak kipakkolását. Mama a közepre állt, noteszébe nyomban felírta minden egyes darab arát s arányosan elosztotta a terhet a családtagok között. Most igazi elemében volt; tört német nyelven dicsérte a kicsomagolt holmi előnyeit, magyarázta rendeltetését s buzgón írta árát a boldog családtag terhére. Először is nagy, kerek tárgy került elő; midőn a külső huzat levált róla, láttuk, hogy jókora vizes dézsa. — Víztartásra rendkívül fontos! — magyarázza Mama. — Kár, hogy kettőt nem vettünk belőle — tódítja Zmeskál. A dézsából vagy amint azt Mama már orosz nevéen nevezte: «kaddá»-ból gyönyörű konyhafelszerelési tárgyak kerültek elő: tucat tányér, poharak, tálak, főzőedények, evőeszközök, nagy alumíniumedény, palacsintasütő, különböző nagyságú kanalak, tepsik s a jó ég tudja mi minden, ami csak körültekintő szakácsunknak eszébe jutott. De féltve is őrzött Zmeskál minden egyes darabot; sárkány szemekkel kísérte mozdulatainkat, amidőn kézzől-kézre adva, szemügyre vettük az egyes tárgyakat. Jaj volt annak, aki nem dicsérte a holmikát! Kühn Pista, ki a palacsintasütőt jóakarató hozzáértéssel bámulta, ama szerény észrevételt kockáztatta meg, hogy tán nagyon is fényesen rendezkedtünk be. Volt erre mit hallgatnia! Zmeskál keserves lamentációba tört ki, hogy úgy is alig lehet majd valamit sütni, mert Lukács hadnagy úr sajnálta megvenni azt a gyönyörű alumíniumlábast, amely nélkül — Isten látja — jobbfajta háztartás nem lehet el!

Mama gyorsan közbevág: — Zmeskál hallgasson, Kühn pedig fizessen: hadkarész ennyi, palacsintasütő ennyi, konyhaseprőért, pogácsaszagatóért, habverőért ennyi és ennyi, summa summarum 24 rubel s néhány kopek, mely összeggel Kühn Pista konyhaszámláját ezennel megterheli. Miután így szépen sorban mindenkire kíméletlenül kiróta az ítéletet, Zmeskál és Gyula boldogan kivonultak a konyhafelszereléssel. Ezután előkerültek a külön felszerelési cikkek: matrácra és takaróra mindenkinek szüksége volt. Párnát a fej alá csak a vagyonosabbak vettek. Én a párnáról lemondtam, ellenben társaim nagy csodálkozására megrendelés szerint ágylepedőt kaptam Mamától. Ez valóban oly luxuscikk volt, melynek beszerzésére rendszerint csak a legritkább s már nagyon öreg hadifogoly szánja rá magát. Az én ágylepedőm csakhamar fogalomná is emelkedett nemcsak családunkban, de a szomszédos családokban is, megkapva az «a» lepedő megkülönböztető elnevezést.

Voltak ezenkívül közös használatra szánt dolgaink is, így egy szép ruhakefe, melyre Mama tartott igényt «ha majd hazamegyünk és a háztartás feloszlik!» Aztán akadt egy finom borotva is, melynek kezelésével a legsűrűbb szakállnövésű Szalayt bíztuk meg. Nyomban, ajánlatot is tett, hogy hetenként egyszer megborotválja a családtagokat, ennek ellenében azonban a borotva az övé lesz, természetesen szintén «majd a háború végén!» Javaslatát egyhangúlag elfogadtuk s azontúl minden szerdán reggel fehérre szappanozva megjelentünk Szalay mester ágyánál, ki kegyetlenül összekapart bennünket.

Miután az összes tárgyakat szétszortottuk és Mama mindenkivel külön elszámolt, szobáinkba vonultunk, hogy megkezdjük a berendezkedést.

Mama nem sokat rendezkedett; matrácát egyszerűen rádobta vaságya deszkájára s azzal nyomban végig hever-

dett, azon Szobatársa Kühn Pista még nagyobb közönyös-
séget tanúsított a szobarend iránt. Oly komorság vett rajta
erőt, hogy szinte már aggódni kezdtünk miatta; még most
sem bírtuk rábeszélni, hogy megmosakodjék s hogy akár
kabátját, akár sapkáját levesse; éjjel-nappal felöltözve
hevert s csak nagy ritkán kelt fel nagyokat sóhajtvá, össze-
rándolt szemöldökkel bámulva maga elé.

Annál inkább nekifogtunk ketten Kremlinggel kis szo-
bánk barátságossá tételéhez. A padlót alaposan felsúrol-
tattuk, a falakat kék papirossal vontuk be s képes levelező-
lapokkal díszítettük fel. Kremling különös élvezetet lelt
abban, hogy állandóan fúrjon-faragjon valamin, amivel
niég díszesebbé tehetné szobánkat. Nem csoda, hogy a leg-
első tábori vizit alkalmával az orosz alezredes különösen
megdicsérte lakásunkat.

Élet a táborban.

Miután készen voltunk lakásunk berendezésével, éle-
tünk lassankint egyhangú mederbe terelődött. Kellemetlen-
nek korántsem volt mondható, mert szabadságunkat
alig korlátozták. Szabadon elcsatangolhattunk a környékbeli
falvakig őrizet nélkül, avagy anélkül, hogy bárki feltartóz-
tatott volna. Csak a városba menet kellett convoy-t kér-
nünk, de ezt a szabályt sem tartottuk be szigorúan.

Mindenki kénye és kedve szerint oszthatta be idejét.
Kremling és én a koránkelőkhöz tartoztunk. Elfogyasztva
reggelire hatalmas bögre kávékat s pár szelet vajaskenyé-
rünket, ő nyomban hozzáfogott a fúrás-faragáshoz, olvasás-
hoz vagy rajzolóshoz, én pedig az orosz nyelv tanulásához.
A déli órákat és a délután javarészét sétálással vagy az
ablak alatt elhúzódó völgy oldalában szánkózással töltöt-
tük. Pont délben ebédeltünk, 7 óra tájban vacsoráztunk,

mindig jól és bőségesen; az estét pipa és csaj mellett sakkozással vagy olvasással töltöttük s az éjjeli 9—10 óra már álomban talált bennünket.

Az egészséges életmód nemcsak testileg frissített fel, de lelkem üdeségét is visszaadta. Mindennek örülni tudtam, s a legegyszerűbb apró szórakozások is kielégítettek. Különösen kedvem telt abban, hogy sétáim alkalmával a környékbeli parasztnéppel szóba álljak s velük elbeszélgessek s nagy elégtételre szolgált, ha megértettem őket, hátha még magamat velük megértetni tudtam! Ezért is gyakran vettem utamat egyik-másik, az állomáson jóval túl fekvő község irányába.

Egyik ily sétámon a szokásos csilingelést hallom, s a város felől jövő három szán ér utól. Mindegyik elé nagyfejű, erős szőrnevésű kis szibériai ló van fogva. A szerszám a ló nyaka fölött félkörbe hajló fához van erősítve; a szánnak hatalmas felhajló orzója van, s az ebben elhelyezett korbában térdelve vagy guggolva húzódik meg a muzsik. Mellettem elhaladva az egyik rám kiált: «Kak pazsivájes, Avsztrijec?» (Hogy vagy osztrák?), majd a harmadik szánból piros-pozsgás kis parasztlány dugja ki szőszke fejét s megrántva a kantárt odaszól: «Avsztrijec! paigyi sza mnój!» (Gyere velem osztrák!) Nem kéretem magam s egy ugrással mellette termek s összehúzódva a szán kosarában, vidáman diskurálni kezdünk. Az első szánról leugrik a muzsik s átjön a szánunkra; kevés hely jut ugyan neki, de a talpfára állva jól megfogózik a rakoncában, hogy le ne maradjon. Kérdezősködnék a mi országunkról és a háborúról: miféle hely az a «Kárpáti» (Kárpátok), hogy az orosz hadsereg nem bírja bevenni? de ha egyszer bevette, úgy-e akkor vége lesz a háborúnak?

Vígan csilingelve, gyorsan halad a szán; valamelyik gödörnél nagyot zökken s míg mi a kis lánnyal szorosán

összefogódzunk, hogy ki ne boruljunk, addig a muzsik nagy körben féloldalt a hóba hemperedik. Van nevetés; a muzsik felszedelőzködik, s nagyokat prüszkölve szalad a szán után és «brr . . .» «brr . . .» jeladással igyekszik a lovat megállítani; a kis pufók lány csak annál jobban rángatja a kantárszárat. Végre utolér bennünket s ismét felkapaszkodva a szán végére nagyokat nevet nyersen, tele tüdővel. — Jer el hozzánk, osztrák testvér — hív meg kis vártatva. — Én nem vagyok osztrák, magyar vagyok; hallottál-e már felőlünk? — A magyarok lovon harcolnak, de Fránc Josifnak engedelmeskednek! — Tájékozottsága meghiúsult. — És aztán ti vengercik, igaz hitűek vagytok? — kérdi ismét tőlem. — Nem, nálunk sokan a római pápát tisztelik, de én ezekhez sem tartozom. — Hát akkor mi vagy? — Tudod mi az a kálvinista? — kérdelem tőle nevetve. Erre értelmetlenül néz rám, nem tudom miféle gondolatársítás játszódhatott le koponyájában, de végre is kedvezően látszik megítélni, mert csak ennyit válaszol: — miért harcolsz akkor a cár ellen? — majd kis vártatva hozzá teszi: — a cár hatalmas, sok katonája van!

Alkonyodni kezd; ideje, hogy leszálljak a szánról, mert már úgyis nagyon eltávolodtam a fogolytábortól. Elbúcsúzom a muzsiktól, ki erősen megszorítja kezemet: — Jere máskor is erre, én mindennap lejárrok szánommal a városba! A kis pufók lány vigyorogva köszönt, s élénk taglejtésekkel addig látom integetni, míg nem a szán eltűnik a közeli erdő fái között.

Gyorsan, szinte futva megyek hazáig. A nyugati égbolt rózsás pírban ég, a levegő kristálytiszt, átlátszó és metszően hideg. Jókedvű s meglegedett vagyok; meglegedésem főoka, hogy a paraszttal elég tűrhetően el tudtam oroszul beszélgetni, amiből látom, hogy tanulmányaimnak van eredménye. Csak tovább! s hogyha már

jól fogok beszélni tudni, hozzáfoghatok menekülési tervem megvalósításához. Hogyan? miként? Azt még nem tudom, de valahogyan meg kell lennie. Hinni, remélni oly édes! Az állomásról épen most indul el a vonat. Lassan sisteregve, majd gyors zakatolással halad tova, délnyugati irányban; a hosszan elhúzódó barna füstfátyol jelzi irányát amerre eltűnik az erdős dombok között . . . Elnézem mozdulatlanul, míg csak végleg el nem tűnik szemem elől. . . Oly vágyódást, sóvárgást érzek; szeretnék utána szaladni s felkapaszkodva rá utazni messze, messze hazafelé . . .

A városban.

Lukács majdnem mindennap lejárt a városba bevásárolni s minden alkalommal elragadtatással beszélt az ott látottakról. Csak egyszer tért vissza szitkozódva s valami zavaros történetet mesélt, melynek lényege az volt, hogy valakit fejbevágtak egy darab kővé fagyott tejjel. Zmeskált vádolta, hogy ő volt mindennek az oka, mert kezéhez nagyon könnyen odatapadnak a holmik s ezúttal is, elhaladva valamelyik kofa mellett, zsebébe csúsztatott valami diófélével megtöltött kis zacskót. A kofa azonban észrevette a dolgot; lármát csapott. Hangos szóváltásra került a sor, miközben pár hógolyó, majd darab jég repült Mama és társa fejéhez. A jég, mint azt megállapították tej volt, melyet a kofák tél idején fagyott állapotban árúsítanak s marékszámra mérnek. Ez egyetlen kellemetlenségtől eltekintve, Lukács minden városi kirándulásról hazatérve, nem győzött mesélni nekünk a város érdekességéről, úgy, hogy pár nap múlva én is rászántam magamat, hogy engedélyt kérek a bemenetelre.

A kirándulásra egész családunk felkészült, az egy

Kühn Pista kivételével, ki felhasználta végre az alkalmat, hogy egyedül maradt s nagy mosakodást csapott.

Az orosz parancsnokságon rövidesen megkaptuk az írásbeli engedélyt s convoyt utaltak ki mellénk. Miután azonban a convoy már egy pár lépés után — látva, hogy senki sem vet rá ügyet — elmaradt tőlünk, magunk folytattuk utunkat a város felé. Derűs hangulatban ereszkedtünk le a völgy irányába, melyben a nagykiterjedésű város fekszik. Ragyogó napsugárban úszott a táj, de azért csikorgó hideg volt. A simára lejáró úton sűrű rajokban jöttek mentek a parasztszánok, a befelé menők megrakodva a környékbeli árukkal, a kifelé menők pedig vásári holmikkal. Vidáman csilingelnek a szánkók, s a bennük kuporgók nagyokat kiáltanak ránk, midőn mellettünk elhajtanak. A város végén őrség áll, melynek feladata lenne a be- és kijárókat ellenőrizni. Marna és Zmeskál azonban már nagy jártassággal bírnak s ügyesen úgy somfordálnak az egyik oldal felé, hogy az őr meg sem állít bennünket.

Meredeken ereszkedő, kertvárosszerűen épített utcába jutunk. A kis faházak tornácos bejáratain, díszes kapuin, kiugró, alacsony ablakpárkányain vastag hóprém és hóbóbiták ragyognak a verőfényes napsugárban. A halványzöldre, fehérre, itt-ott pirosra festett kerítések, ablakredőnyök, ajtók élénk, derült képet kölcsönöznek a háznak, melyeknek apró ablakai mögül fehér csipkefüggönyök kandikálnak elő. Mennél beljebb érünk, annál élénkebb lesz a város képe; szánok tömege szeli keresztül-kasul az utcákat: nagyobb teherszánok nehézkesen csúsznak az útszélen, helyet adva középben a könnyedén tovasurranó, kétüléses apró személy-szánkóknak. Amerre csak szemünk tekint, mindenütt derűltség és üdeség tárul élénk. Iskolás leányok, diáksapkákban huncutan ránk nevetgélve suhannak el mellettünk, könyvekkel kezükben; diákok, hivatal-

nokok egyenruhája váltakozik a katonák s a kozákok festői viseletével. Utóbbiak kényelmesen, megfontolva járnak-kelnek, valami lázas sietségnek nyoma sincs rajtuk; kék szemüket hidegen, nyugodtan emelik az emberre. A legtöbb arc értelmes; modoruk önérzetes, méltóságteljes.

A befagyott Töm folyóhoz érkezünk. Széles fahíd vezet át rajta; a folyóban a part mentén jégtömbök és törmelékek közt féloldalra dőlt, s hóval fedett halászbárkák állanak. A hídon átérve a vásártérre jutunk, mely tömve van apró fabódékkal s ezekben elárúsítók bundába öltözve, topogva, hangosan kínálják holmijukat. Az elárúsítók egy része tatár, s ezek nemcsak formára, de temperamentum dolgában is elütnek a szibériai bennszülött lakosságtól. Portékájukat rendkívül olcsón vesztegetik: faszékek, lapátok, szánok, hordók, seprűk stb. pár kopekért beszerezhetők náluk. Gyári iparcikkek már drágábbak; ez mindmennyi hitvány selejtes portéka és legnevezetesebb a dologban, hogy nagy részük német gyártmány.

Mamát s Zmeskált főképen a konyhaedények s a fakanalak érdeklik; Zmeskál minduntalan talál valamit, amire még «feltétlenül szükség volna a háztartásban», ő az, aki egyre újabb és újabb helyekre húz bennünket: a vásártérről az élelmiszer-piacra, hol gyönyörű kőkeményre fagyott halakat, nyulakat, malacokat lehet vásárolni potom áron! Egy hal 8 kopek, nyúl 16-20 kopek; mindmennyi oly szépen átfagyott, mintha csak kőből volna kifáragva. Zmeskál gyorsan bevásárol itt is s már is húz bennünket tovább a «nagy üzlet» felé, hol mint mondja, kitűnő konzervek kaphatók.

Közben azonban Mama kívánságára, kit Külm Pista megbízott azzal, hogy neki bundát vásároljon, meg kell állanunk a tatár szőrmekereskedőnél. A tatár már jó ismerőse Lukácsnak, nagy udvariassággal fogad bennünket

s bevezet a belső meleg szobába. Ez nagy jótétemény, mert a járkálástól már annyira elfogytak tagjaink, hogy alig bírunk lábunkra lépni. Gyorsan letelepszünk a vaskályha mellé s melengetjük magunkat. Közben a tatár kitálalja élénk vastag, feketére festett bőrbundáit, melyek rojtos gyapjúbéléssel vannak ellátva és hatalmas felcsapható gallérjuk van. Egynek ára csak 28 rubel. Nagy kedvem volna, hogy magamnak is vegyek egyet, de hát úgyis nagyon el vagyok adósodva. Így csak Szalay vásárolt és Kühn Pista számára választ ki Mama még egyet a bundák közül. A bevásárolt holmikat most teherszánra rakatjuk, s miután jól felmelegedtünk, átmegyünk a fűszer- és csemegeüzletbe, hová Zmeskál már előre szaladt s türelmetlenül bámulja a kirakatot. Nem akarván már végignézni azt a dúsálkodást, amit jó szakácsunk véghez fog vinni, ha egyszer megszabadul az ígéret földjére, Kremlinggel elválok társaimtól, hogy addig is a postára menjünk s végigsétáljunk a déli korzón a «Posta-utcában». Itt már előkelően berendezett három-, sőt négyemeletes házak emelkednek, fényes kirakatokkal. Dél felé jár az idő; ilyenkor legélénkebb a város. Sűrűn egymásután tovaröppenő szánkókban nagyúri nők ülnek; meg-megállva egyik-másik üzlet előtt leszállanak; ruházatuk a legfinomabb: gyönyörű hermelin, coboly és legkülönfélébb ritka állatok bőréből készült bundák és prémek védik hajlékony, sudár termetüket a csontokig hatoló hideg elől; magassarkú finom cipőikben könnyedén libbennek tovább; egynek-egynek öltözete csak ezekben volna megbecsülhető. Majd ismét a tiszteket, a korzó szeladonjait vesszük szemügyre. Finom, világos téliköpenyük van, drága szörme és prémsipkát viselnek; csizmájuk ragyogó; mesteri véretekkel ellátott kardtok, finom faragású foggantyúval csüng oldalukon. Amerre csak nézünk, vagyon és pompa kápráztat, mintha csak valamely világváros előkelő negyedében

járnánk. Egy-egy pillanatra szinte elrösteljük magunkat kopott, átlyukasztott, piszkos, vérfoltos, szürke ruhánkban; sapkaellenzónk már leválni kezd; lábszárvédőnk alul kirojtosodott; nagy szöges cipőnk esetlenül kopog, csikorog a járda faburkolatán . . .

Visszasietünk a fűszeresbolthoz, hol Mama és Zmeskál már egész halom kisebb-nagyobb konzervdoboz, üveg és csomag előtt álldogálnak. Felrakjuk a holmit a teher-szánra s azzal mi is könnyű szánkónkra ülve, vígan vágatunk vissza a kaszárnyába, telve a kedves szibériai város friss benyomásaival.

Kühn Pistát otthon kimosakodva, emelkedett hangulatban találtuk; torkaszakadtából énekelt, szavalt s mint a gyermek örült új bundájának.

Családunk megszorodik.

Egyik délután nagy felfordulásra érkeztem vissza sétámrol. Emberek ágyakat tologattak, orosz bakák járkáltak ki és be, rendezkedtek, intézkedtek. Lukács egykedvűen pipázva ült ágya szélén, Kühn és a többiek szótlanul báméskodtak. Kérdésekre, hogy mi történt, azt válaszolják, hogy újabb tiszti transzport érkezett, s mi is kapunk közülük családunkba négyet.

Nemsokára meg is jelent négy újabb társunk, kik közül három a nagy szobában telepedett le, a negyedik pedig bevonult hozzánk a kis szobába, hová már előre betoltak egy ágyat számára. Kis szobám elcsúfítása alaposan lehangolt s nem valami jó szemmel néztem az új jövevényre.

Bemutatkoztunk, de a neveket csak később tanultam meg. Mindjárt megütötte azonban fületem, hogy a szobámba bevonuló új jövevényt társai «pubi»-nak aposztrofálták.

Pubi különben mgelehetősen lezüllött állapotban volt;

deresedő haja borzasan lógott a szemébe, borotvátlan ábrázatján s orra alatt ki verődött a szőr. Szörnyű keserű arcot vágott s nagy unottan pár angol könyvet dobott íróasztalul használt ablakpárkányomra, teljesen érzék nélkül aziránt, hogy mily féltékenyen vigyáztam a hely tisztaságára és rendjére. Átlapoztam az angol könyveket, miközben gyilkos pillantásokat vettem a betolakodóra. Az egyáltalán nem reagált erre és úgy látszott, hogy semmi, de semmi ezen a világon nem érdekli; széles, unott mozdulattal ledobta magáról fehérbélésű rövid felsőkabátját, mely alól előtűnt barna tűzérbluza. Miután ezt kigombolta, arcát ráncokba szedve, szája széleit legörbítve, szürkéskék szemével maga elé bámulva, csendes szuszogással kezdte bal oldalbordáit vakargatni. Látszott rajta, hogy végtelenül jól esik neki ez a művelet, mert kis vártatva megismételte azt. Titkos borzalommal néztem rá s felelevenedtek előttem korábbi tét vészkedéseim emlékei. «Te beszélsz angolul?» — kérdeztem tőle, inkább csak azért, hogy ezen csodálatos megjelenésű embert szólásra bírjam s figyelmét a vakaródzástól eltereljem. Először valami dűnnyögő hangot ad, s azzal leül az ágy szélére. — Hát olvasgatok! — válaszolá, s ezzel elnémul. Figyelmét azonban most új tárgyra összpontosítja: ferdesarkú csizmájára. Egymásután felhúzza lábát az ágy szélére, először kívülről lassan végig tapogatja, megsimogatja a bőrön keresztül ujjabütykeit, majd óvatosan feszegetni kezdi a csizmákat; úgy látszik már régen húzta le őket. Hosszas ráncigálás után a csizma enged, leválik a lábról, melynek feje valami sárgásbarna ruhadarabba van csavarva. Ezt lassan, megfontolva kezdi letekergetni; tekercei egymáshoz vannak tapadva s nehezen fejlenek le. Végére érve az ágy karfájára teríti a gyanús ruhadarabokat s aztán ismét végigtapogatja ujjá bütykeit, de most már a harisnyán keresztül. Kinyújtja, behúzza

lábát, ugyanezt csinálja a másikkal s majd miután újból ásitott, vakaródzott, kezdi a fent leírt műveletet vizsállyáról. Midőn ismét felhúzta csizmáit, feláll, párszor azt próbálja, hogy most már könnyebben jár-e s azzal pipára gyújt és csendben kisompolyog a szobából. Néma rémülettel nézek utána s kétségbeesetten látom az összepiszkolt padlót, a feltúrt ágyat s egy-két elhullatott tetűt a térítón. Nyomban elrendezem, hogy az újonnan érkezettek együvé kerüljenek a nagy szobába s hozzám Kühn Pista jöjjön át harmadiknak, kinek helyét viszont Szalay foglalja el. Pubinak ez teljesen mindegy, sőt szívesebben is van eddigi, megszokott társai mellett.

Ez volt első találkozásom Ballay József barátommal, későbbi Odysseáim hű részesével s nagyrészt iránnyitójával.

A másik három új jövevény közül az egyik Lajtos Elemér főhadnagy, másik Felméry Béla főhadnagy volt. Mindkettő honvédtiszt az ambiciózus, képzett, fiatal gárdából; mindkettő ízig-vérig katona, azon tiszteletreméltó s rokonszenves fajtából, mely életpályájában nemes hivatást lát s legjobb tudását s tehetségét lángoló magyar hazaszeretettel párosítja. A későbbiek folyamán szorosabb barátság szálai fűztek mindkettőhöz, jóllehet természetre nagyon elütők voltak egymástól. Lajtos vidám, nyílt természetű fiú volt, közlékeny, könnyen ismerkedő és barátkozó, Felméry inkább magába zárkózott s nehezen melegedett fel, de benyomásai mélyen vésődtek szívébe és maradandók voltak.

A harmadik Hegyessy Iván volt, kedves, rokonszenves fiú, kivel azonban csak pár napi tomszki tartózkodásom alatt voltam együtt. Modora mellett főként azt csodáltam rajta, mily szilárd lelki nyugalommal viselte sorsát. A fiatal huszártiszt a szerencsétlen véget ért Frohnreich hadosztály-

ban harcolt, résztvett a borzalmas szatanovi lovasrohamban. Csúnya kardsebet kapott, egyik szemevilágától lándzsaszúrás fosztotta meg, másik szemén keresztül vágás húzódtott s csak halványan volt képes embereket és tárgyakat meglátni. De kedélye állandóan üde volt s a pár nap alatt is, mit Tomszkban együtt töltöttünk, sok vidámságot hozott közibénk.

Az új társak csakhamar mind nagyon kedélyes fiúknak és jó barátoknak bizonyultak s a következő napon már elhatároztuk, hogy családunk ezennel kibővül s tagok gyanánt őket is felvesszük közé. k. Ennek kimondása különösen Lukács szempontjából bírt fontossággal, ki az új tagoknak nyomban konyhaszámlát nyitott s a berendezés költségeihez való hozzájárulás fejében arányos összegeket vételezett be tőlük.

Új társaink bevonulásával életmódunk is megváltozott. Meghonosodtak a hosszú reggeli alvások s a nap, különösen pedig az este eddigi aránylagos csöndjét élénk zaj és láрма váltotta fel. Vendégeket is gyakran láttunk magunknál. Ez utóbbiak közül majdnem mindig nálunk tanyázott Irsay Ervin és Löwy Mihály hadnagy; ezek Ballayékkal érkeztek Tomszkba s jóllehet más lakásban kaptak helyet, azért inkább hozzánk húztak, mígnem később — Nizsne-Udinszkban — szintén beolvadtak családunkba.

A tábori parancsnok bemutatkozik.

Új társaim jövetelét követő másodnap délután parancs érkezett, hogy az összes tisztek az irodában gyülekezzenek. Az alezredes, a tábori parancsnok meg fog szemlélni és személyesen meg akar ismerni bennünket. Minthogy ezzel kapcsolatban az a hír is elterjedt, hogy végre-valahára

«gázsi»-fizetés is lesz, nyomban gyorsan felkészültünk s alig negyedóra leforgása alatt már az egész tábor tisztikara a szűk irodahelyiségben tolongott.

Midőn Lukácsal az iroda felé tartok, prémben burkolt félre csapott tollas kalapú hölgyet látunk velünk szembe jönni; kis termetű, de járása fennhéjázó s tekintete gőgösen mered az emberre. Keztyűs kezében cigarettát tart, melyet a bejáratnál hanyag mozdulattal eldob s azzal a ház előtt várakozó szánkóba veti magát. Lukács, kit érdekeltek az apró pletykák és mendemondák, felvilágosított, hogy ez a nő az alezredes felesége. Nagy sz ... a! Szeretőit folyton válogatja s jelenleg egy cseh fogoly tiszt udvarol neki. S mit szól ehhez az alezredes — kérdi valaki az irodában várakozók közül, ki közben hozzánk húzódott. — Az alezredes, az egy vén trottili, az semmiről se tud semmit, sőt szereti a cseh fiút . . .

E pillanatban kinyílik az ajtó; az orosz őrség nagy peckesen vigyázz állásba vágja magát s belép a «vén trottilinak» aposztrofált parancsnok. Kis termetű emberke és szinte eltűnni látszik nagy sárga daróc köpönyegében és a hatalmas basmakban, melynek nyaka köré csavart szára hátul mint két harangkötél csüng alá. Tekintélyes csizmákat hord, s úgy tűnik fel, hogy ez a két óriási csizma tartja azt a nagy köpönyeget, melynek felső nyílásában vékony nyakon a kopaszodó fej kandikál elő. Arcbőre sárga, haja sárga, az egész ember sárga. — kaki színű, ütött, kopott. Csak szemei nagyok, hidegek, acélkék színűek. Meggörnyedve botorkál előre, balkezét a hasára csúsztott kard markolatán tartva. Az asztal előtt megáll, ráhelyezi sárga prémes téli-sapkáját, helyre löki kardját, belső zsebéből zsebkendőt és cvikkert húz elő, ez utóbbit hol szemére helyezi, hol jobb kezébe véve hadonászik vele, majd torkát köszörüli s azzal beszélni kezd. Hibás németséggel beszél, küzködve

keresve a kifejezéseket. Beszédjének veleje ím a következőkben foglalható össze:

Összehívtalak, hogy lássalak és megismerjelek benneteket! Ti itten hadifoglyok vagytok, felhívlak tehát benneteket, hogy hadifoglyoknak megfelelően viselkedjétek: a szabályokat pontosan betartsátok s a parancsoknak engedelmeskedjétek! Szabadságtok elég nagy, nem panaszkodhattok; a városba engedéllyel bejárhattok, de csakis a kitűzött határidőig! Ha még egyszer előfordul, hogy valaki későn jön haza, mint az ép tegnap este tudomásomra jutott, az engedélyeket egyszersmindenkorra megvonom!! (Mozgás, suttogás: «ki volt?» «ki volt?» «pszt!» «pszt!» «csend!» «Ruhe!») Különösen felhívom azonban a figyelmeteket arra, hogy egymás közt ne veszekedjétek. Különböző nemzetiségek vagytok itt együtt a táborban: szlávok, osztrákok, magyarok, zsidók. Én a magam részéről nem ismerek mást csak hadifoglyokat s nem teszek köztük különbséget! (Itt a szemüveg az orr elé kerül s büszkén csillan fel.) Ennek ellenére többször hallom, hogy a szlávokat, különösen a cseheket szemrehányásokkal illetitek, mintha ők lennének okai, hogy elvesztitek a háborút s hogy nem szlávok is fogságba jutnak. Nos, ez számárság, ez butaság! s hogy mi a butaság, azt én tudom!... (Csendes mosolygás a hallgatóság közt a szemüveg zavartan hadonászik a levegőben.) Igen! mert én tudom, hogyan lehet fogságba jutni! . . . (Újabb jóindulatú bólongatás s nevetés a hallgatóság közt; köztudomású dolog lévén, hogy az öreg a japán háború elején mindjárt fogságba esett. Ide-oda suttogás, a beszédet nem értő néhány tősgyökeres magyar szomszédját lökd ősi felvilágosításért, mert ő is nevetni szeretne; «hallgass! majd aztán!» suttogások; a szemüveg még nagyobb zavarban csillan fel s még élénkebben hadonászik.) ... no, természetes, mert ha én egyedül vagyok s egyszerre tízen

nekem esnek, akkor nincs más hátra, minthogy megadjam magamat!! (Komor tekintet; a szemüveg most már az orron ül és hősiesen mered a fal egyik sarkára; az orosz katonák hülyén bámulnak; kint hull a hó; kínos pauza s valaki elvihantja magát.) Ezért mondom, hogy a legnagyobb butaság a cseheket okolni azért, hogy ti fogságban vagytok; azért is ha még egyszer ilyesmit megtudok valakiről, azt büntetni fogom, még pedig szigorúan! (A szemüveg fenyeget.) Azt pedig gondolhatjátok, hogy szívesen, ó nagyon szívesen büntetlek benneteket! (Általános megkönnyebbülés.)

A beszéd itt láthatólag véget ért, mert az alezredes orosz nyelven motyog valamit a mellette álló irodaaltisztnak, mire ez hosszú iratot húz elő. Szemünk a gázsifizetés reményében csillogva tapad a papirosra s annál nagyobb a meglepetésünk, midőn az alezredes kijelenti, hogy a legközelebbi napokban mintegy 100 tisztet tovább fognak szállítani Irkutzk felé és most fel fogja olvasni azok névsorát, akik készen tartásuk magukat az elszállításra. A továbbmenők közt voltak családunk tagjai is.

*

Másnap gázsifizetésre rendeltek bennünket az irodába. Azt már tudtuk, hogy havi járandóságunk 50 rubelt tesz ki, de nagyon csalódtak azok, kik arra számítottak, hogy ezt az összeget most meg is fogjuk kapni; leginkább csalódtak azok, kik ezenfelül még azt remélték, hogy visszamenőleg mindenkinek kifizetik a fogságba jutásától aznapig járó hátralékokat is.

Oroszországban a tiszti fizetéseket a hó 20-ik napján utalják ki; visszamenőleg 20 és előre 10 napra, most azonban a parancsnok pontosan kiszámította, hogy hány napot töltöttünk január 20-ig Tomszkban, ehhez hozzáadta még 10 napra előre a gázsit s így aztán fejenként körülbelül

23 rubelt osztott ki közöttünk. Ez bizony édeskevés volt, arra sem elég, hogy eddigi adósságaimat törlesszem.

Midőn az alezredes bevégezte a pénzek kiosztását s görnyedve kicsoszogott a szobából, utána mentem s megpróbáltam szóvá tenni előtte hátralékos követeléseimet. Figyelmesen meghallgatott s azt tanácsolta, hogy mivel úgylis tovább megyek Irkutzk felé, nyújtsak be majd ott orosz nyelvű folyamodványt a kormányzóshoz! Ott majd elintézik kérésemet!

Ezzel a gyönyörű biztatással gazdagon, visszatértem 23 rubelemmel lakásomra. Ottan már Mamát nagy számolásban találtam; a szegény családtagok szomorú ábrázattal állották körül; Mama előtt halomba heverték a papírpénzek, melyeket az eladósodott tagoktól azon mód frissiben elszedett. Beléptemkor tölem is azonnal a gázsimat kérte s a többihez csatolta. Hosszú, bonyolult számítás után visszaadott 7 rubelt «zsebpénzü» s kijelentette, hogy adósságom most már csak 35 rubel.

*

Tomszkban töltött utolsó napjaink várakozás és bizonytalanság közt teltek el. Orosz parancsokról sohasem volt biztonsággal mondható, hogy nem vonják-e majd vissza azokat vagy nem másítják-e meg az utolsó pillanatban. Jól lehet belenyugodtunk már a gondolatba, hogy eddigi kedélyes s nyugalmas-életünk véget ér s újabb bizonytalanságoknak nézünk elébe, azért még reméltük, hogy hátha még sem fognak bennünket elszállítani. Nem is csomagoltunk azért semmit sem be, hiszen a csomagolás nálunk úgylis csak pár pillanat műve volt; úgyszólván állandóan útrakészen állottunk. A legnehezebb dolognak szép új konyhafelszerelésünk s matracaink elszállítása látszott.

Életmódunkon sem változtattunk, hacsak annyiban

nem, hogy még gyakrabban lejártunk a városba; mióta pár rubelhez jutottam, legfőbb vágyam volt, hogy a könyvkereskedésbe bejussak s néhány orosz, francia és angol könyvvel ellássam magamat.

Sajnos, az útnak indítás még hamarabb bekövetkezett, mintsem arra számítottunk. Február 8-án (orosz január 26-án) délután érkezett a parancs, hogy azonnal készüljünk fel, mert az este vonatra szállítanak bennünket.

Tomszki tartózkodásom ekként mindössze 17 napra terjedt.

Tomszkból Krasznojárszkba.

Elindulásunk napján betegen feküdtem; meghűltem és kitört rajtam a szibériai nátha, mely a mi influenzánknak súlyosabb alakja: fej- és torokfájással és magas láz mellett rázóhideggel jár. Nem akartam azonban orvosi vizsgálaton jelentkezni, nehogy elszakítsanak megszokott társaimtól, ezért bármily gyenge voltam is, felkészültem a többiekkel az elutazásra.

Kézitáskáinkon nem sok csomagolni való volt; annál több baj volt a felszerelési tárgyakkal. Két kéziszánkóra raktuk fel a kadmát és a konyhaedényeket; felibük a matracokat erősítettük és Zmeskál és Gyula kihúzták azokat az állomásig. Az állomáson az alezredes is megjelent s nemsokára parancsot adott a beszállásra. Hónunk alá kapva matrácainkat, táskáinkat, megrohantuk a kocsikat. A balszerencse azonban üldözött. Nyolcadmagammal oly szakaszban telepedtem le, mely — épúgy, mint a Moszkvából való elindulásakor — az őrség számára volt fenntartva. Az alezredes maga tessékelt ki onnan bennünket s most már indulhattunk helyet keresni a szorongásig megtelt kocsikban. Hiába kiabált az alezredes, hogy 104 tiszt szá-

mára kell helynek lenni, a valóság csaknem akart a parancs kereteibe illeszkedni. Bármennyire ide-oda kergettek is bennünket az örök egyik kocsiból a másikba, egypárunkat csak nem tudtak elhelyezni. Végre is magunkra hagytak bennünket: csináljuk azt, ami nekünk tetszik, s telepedjünk le ott, hol épen helyet tudunk szorítani magunknak. Egyik ajtóbejáratnál földre dobva táskámat, matrácomat, kimerülve ráültem s égető lázamat egy üveg jéghideg kvasszal igyekeztem oltani.

Csak másnap reggel sikerült végre valahogyan elhelyezkednünk; egyik harmadosztályú kocsiban, egy pár társunk jóvoltából, kik hajlandók voltak összébb kuporodni, hogy nekünk is jusson valamelyes hely. Ez alkalommal 4-ik osztályú kocsin utaztunk. Ennek berendezése nagyjában hasonló a mi rekeszekre osztott harmadosztályú kocsinkéhoz, azzal a különbséggel, hogy az átjáró oldalt húzódik. Az átjáró felőli oldalon hosszában vannak fekvőhelyek, három egymás felett, míg a rekeszekben haránt húzódnak a helyek. Minden ülés felett még két emelet van, melynek ülései felhajtva összeérnek. Egy szakaszban ekként nyolc ember foglalhat éjjelre helyet, három alul, három középen és kettő legfelül. A mi rekeszünkben azonban még összébb szorultunk, úgy, hogy a földszinten a lábánál még egy negyedik is elfekhetett keresztben. Ez lévén a legkényelmetlenebb hely, felváltva foglaltuk azt el éjszakára. A kocsi egyébként tömve volt podgyászokkal, kosarakkal, ládákkal s még a szűk átjárón is alig lehetett keresztül gázolni a falra akasztott s az oldalfekvőhelyekre rakott bundáktól.

Az út Krasznójarszkg öt napig tartott. A nappalok a lehető legkellemetlenebbek voltak. Folytonos nyüzsgő lárma, ajtónyitogatás zaja töltötte be a kocsit. A felsőbb emeletekről minduntalan le-lemászott valaki, csizmájával végig gázolva az alantabb fekvők nadrágján és ruháján.

Az alsóbb rekeszekben ülők helye valóságos szemétdomb volt, hová a magasból morzsák, konzervdarabok potyogtak le vagy pedig valamely felborult csajnik tartalma csurgott csendesen alá a gyanútlanul ott üldögélő nyaka közé.

A padló tele volt szeméttel, sárral s a bejáratoknál felállított kályhákából széthurcolt széntörmelékekkel. Hiába takarította azt fel néha a tatár őr, öt perc múlva már ismét csak piszok és sár volt mindenfelé. Hogy a tetveket ismét felszedtük, már csak a kocsiban lévő orosz öröktől is, az egészen természetes. A levegő rossz szagú, fülledt volt.

A legtöbben dohányoztak, sokan pedig pénz hiányában a mahorkára vetették magukat, mely olcsó, de penetráns szagot áraszt. Szellőztetni a nagy hideg miatt nem lehetett.

Kint folytonos szélvihar csapdosta a havat a kocsink ablakához s a felkavart steppeken, a szomorú, dísztelen nyírerdőkön kóválygó felhő és ködpárna úszott.

Az út legnagyobb részét vackomon összekuporodva, gyöttrő lázban töltöttem; a külső benyomásoknak csak zavaros képe maradt meg emlékezetemben.

*

Korán sötétedik. Négy óraker már kigyulladnak a kocsiban a gyertyák. A nappali mozgolódást, lármát ilyenkor halkabb zszibongás váltja fel, melyhez furcsa kíséretet szolgáltat a vonat ütemes zakatolása. Mindenki helyérejbúzódik, elgondolkozva, olvasgatva, vagy szomszédjaival beszélgetve. Itt-ott felkiáltás, nevetés, vagy egy-egy kártyázó csoport élénkebb szóváltása hallatszik.

Az egybefolyó tompa zajból most egyik sarok irányából lassú, halk, zümmögő ének hangzik fel, hol erősebben, hol gyöngébben. Majd hirtelen lágú, csengő tenor válik ki, a hangok közül s magához ragadja a vezetést. A morajlás elnémul, a nevetés megszűnik, az olvasók beteszik a könyvet,

még a kártyázok is halkabban beszélnek. Lázás félálomban hallgatom e behízelt hang lány csengését. Régi kuruc nóták panaszos áriáiban felsír az országukból bujdosó vitézek keserű jajkiáltása és hazájuk felé küldött szerelmes sóhaja ... Ki érezné át jobban e mélabús dalokat, mint a fogoly tiszt, kit immár majdnem ötezer kilométer távolságra hazájától visz az egyhangúan zakatoló vonat. Még az orosz örök is, kiknek sok érzékük van a mélabús dalok iránt, figyelve hallgatják D. doktor énekét. Fegyverüket lábnál tartva, sipkájukat levéve tetszéssel tesznek észrevételeket egy-egy dal elhangzása után. Majd egyszerre csak ők is köszörülni kezdik torkukat s rázendítenek kórusban néhány egyhangú bús orosz nótára. Most a mieink hallgatnak el s figyelnek az oroszokra. Azok ki akarnak tenni magukért; sápadt szőke fiú vezeti a dallamot, csillogó nagy szemeit körbe-körbe jártatja, derekával himbáló mozdulatokat téve, tele tüdővel énekel, egész lelkét beleöntve a dallamba; a többi gondosan ügyel rá, hogy a kíséret ki ne ríjon, elhamarkodva közbe ne vágjon; lesnek, ügyelnek egymásra, fejükkel bólintgatnak . . . Még az öreg tatár kályhafűtőnek is vigyorgásra áll az arca, mintha még az ő bensőjében is finomabb, nemesebb húrok pendülnének meg. Pillanatra mintha megszűnnénk ellenségek lenni; ők bennünk nem az önkénynek kiszolgáltatott ellenfelet látják, mi bennük nem a fegyveres katonát; a szemekben az ember szenvedélyektől mentes, tisztább érzelmeinek a tüze ragyog s a dalban a stepp fiainak le nem nyugózott lelke szárnyal megértően felénk ... Hosszan nyúlik el az utolsó akkord, melynek végével tapsban törünk ki ... Ezzel megtörik a jelenet pillanatnyi varázsa, melyet meglehet, csak én láttam ily varázsszerűnek s az örök kiadják a parancsot, hogy most már csend legyen. Ismét a hatalom képviselői ők a szokásos hideg,

merev szemekkel, mi pedig az elnyomottak, gyűlölettel szívünkben e hatalom iránt.

*

Az est idilli hangulatát az éj kellemetlenségei váltják fel, melyekből csakhamar parázs veszekedés keletkezik. A veszekedés főoka a fűtésben rejlik. Mint említettem, a kocsi fűtésére szolgáló két kályha a kocsi két végében, külön kis rekeszben volt elhelyezve. A fűtő feladata, hogy a kályhákat állandóan fával és szénporral tömje s a kocsi hőmérsékletét szabályozza. Éjjelre azonban a fűtő is meghúzódott fekhelyén s nem sok ügyet vetett többé a kályhákra; lefekvés előtt azonban szízig tömte azokat. A vas-kályhák természetesen áttüzesedtek s két oldalról öntötték a meleget a kocsi belseje felé. Magában a meleg nem lett volna kellemetlen, ha a földszinten feküdtünk volna mindannyian, s felül a meleg levegő utat találhatott volna az ellillanásra. Ám az emeleti rekeszekre osztott fekvőhelyeken a legkülönbözőbb hőmérséklet támadt. Lent, a földszinten a padló hőmérséklete zéró fok alatt volt, s a csajnikban éjjelre odahelyezett tea reggelre kővé fagyott. Magán az alsó ülésen köpönyegbe, vagy bundába takarózva aludtunk, reggel felé már folyton ide-oda forogva a kellemetlen hideg áramlat miatt, mely a réseken behúzódott. Legmérsékeltőbb és legkellemesebb volt a középső rekesz. Itt a levegő melegebb volt, mint az alsó rekeszben, de nem volt azért még elviselhetetlenül forró, úgy, hogy e rekesz lakói éjjel egyszerűen kabátban aludtak, s csak reggel felé, midőn már a kocsi kihűlt, húzták magukra köpönyegüket.

Legkirívóbban elütött azonban a földszinti helytől a második emeleti, tetőalatti fekvőhely. Valóságos trópus volt ez, ellentétben az északi sarkkal! A kályhából kiáramló hőség egyenesen oda nyomult fel s megszorult a felső rekesz-

ben, s csak onnan terjedt el lassankint lefelé. Természetesen amily mértékben kezdték az alantabb fekvők a meleg jótékony hatását érezni, ép oly mértékben vált az elviselhetetlenné a tető alatt fekvőkre nézve. Ott fent a legtöbben ingujjra vetkőzve, nadrág s cipő nélkül heverték, pirosan, nagyokat fújva a melegtől, míg a földszinten fekvők beburkolózva bundáikba dideregve húzódtak össze. Amíg a földszintiek egyre azt hajtogatták: «hideg van!» «kályhára rakni!» addig a felső régiók lakói mind erélyesebben követelték: «ablakot nyitni!» «megsülünk!» Kezdték lemászni fekvőhelyükről hiányos toilettjeikben, találkozva odalent néhány bundába burkolt alakkal, s mindegyik fél a tatár fütőnek esett, egyik azért, hogy a kályhát elzárja, másik, hogy még többet rakjon rá. Az öröknek kell közbelépniük, hogy a veszekedőket szétválasszák s hogy mindenki visszavonuljon helyére. Midőn aztán a kályhák kezdenek kihűlni s a temperatura odafent mérsékeltebbé válik, akkor azok elcsendesednek s átveszik a morgást s a káromkodást, az alul fekvők, kikre a hideg a mozdulatlan fekvés mellett kezd elviselhetlenné válni.

Megérkezés Krasznójárszkba.

Február 13-án, borús, hideg reggelen Krasznójárszk állomásra érkeztünk s parancsot kaptunk, hogy azonnal szálljunk le a vonatról. Gyorsan összecsomagoltuk ágy-neműinket és egyéb csomagjainkat s a vonat mellett kezdtünk gyülekezni. Zmeskál és Gyula lerakták a kadmát a konyha felszereléssel s első dolguk volt szán után nézni, melyre sok cók-mókunkat felrakjuk. Ez azonban nem volt könnyű dolog. Csak lassan terjedt el a hír a városban, hogy fogoly tisztiszállítmány érkezett, s jó idő eltelt, míg a szánok

raja megindult az állomás felé. Mihelyt egyik-másik szán feltűnt avagy csilingelőse felhallatszott az állomás rakodójának kanyarulatánál, tucatjával rohanták meg a tisztek és a szolgák, hogy mielőbb helyet biztosítsanak maguknak. Végre Zmeskálnak sikerült egy jókora teherszánt kerítenie, melyre összes berendezésünket s podgyászunkat felraktuk. Ezután azon fáradoztunk, hogy Zmeskált és Gyulát valahogy magunkkal vigyük; parancs volt ugyanis arra, hogy a legénység tovább megy Irkutzk felé. Meghagytuk nekik, hogy ügyesen keveredjenek el a tisztek közé, s útnak indításkor jöjjenek velünk, mintha tisztek lennének. A legtöbb tiszti ruházata ugyanis annyira bepiszkolódott, s meglelése a hosszú úttól, mosdatlan és borotvátalan állapotban annyira elhanyagolt volt, hogy minden veszély nélkül meg lehetett próbálni, hogy a legénység a tisztek sorába elkeveredjék. Amde az oroszok is voltak annyira ravaszok, hogy mielőtt a krasznojárszki őrség átvett volna meg* számoltak bennünket. 104 tisztnak kellett volna lenni, s most volt vagy 160. Minden család ragaszkodott szolgálóhoz, s hasonlóképen akarta azokat átcsempészni, mint mi a mieinket. Erre szigorúbb nyomozás indult meg, amidőn is a szolganépség jónak látta észrevétlenül egymás után kereket oldani, s visszasompolyogni a kocsiba. Így azután végképen elvesztettük kipróbált szolgálóinkat.

Ezután útnak indítottak bennünket. Azok, kik nem béreltek szánt, csakhamar belátták, hogy lehetetlen lesz lépést tartaniok a menettel, mert nem a lóháton ülő kozák kísézőink alkalmazkodtak a gyaloglókhoz, hanem ezeknek kellett a lovasokkal ügetniök. A városba érve megtudtuk, hogy a városon keresztül fogunk menni s jó messze a városon kívül fekvő kaszárnyatelepre visznek bennünket. Így mindenki igyekezett valamely járműre szert tenni, s ha más nem volt, feltelepedni a teherszánokra, kadekák és

ágyneműek tetejébe. Így, mint valami furcsa cigánykaraván vonultunk be hosszú sorban a városba. Elöl, oldalt, hátul kozákok ügettek, s hajtották előre a szánsort.

Krasznójárszk modern és élénk város a Jenisszei folyó partján. Főutcáján, melyen most végighaladunk, szép emeletes házak emelkednek. Az utcán járó lakosság barátságos nevetéssel integet és üdvözlöl bennünket. Különös derűtséget kelt családuink hatalmas teherszánja, melynek tetején Lukács helyezkedett el a kadka tetejében, s mint valami kotlós vigyáz az alatta lévő, féltve őrzött konyhaedényekre, nehogy egy darab is elveszen közülük. A lakosság nemcsak jóindulatú, hanem mint később értesültem, rokonszenvez is velünk. Krasznójárszk volt az a hely, hol az orosz-japán háború után forradalmi mozgalom támadt, melyet azonban hamarosan vérbe fojtottak. A város határában fekvő nagy kaszárnyatelepnél, hova mi most útban vagyunk, számos krasznójárszki polgár szenvedett akkoriban vértanú halált. De a vérbe fojtott eszmék most is ott élnek a krasznójárszkiak lelke mélyén s innen az a meleg tekintet, mellyel egy-egy járókelő elvonulásunkat nézi, s innen magyarázható, hogy az első hadifoglyokat, kik mindjárt a háború kitörése után Krasznójárszkba jutottak, a lakosság valósággal becézte. Később természetesen a hatóságok elejét vették a rokonszenv ily nyilvánításának s amidőn mi Krasznójárszkba érkezünk, már tiltva volt a foglyok látogatása.

A városból kiérve, kopár, kietlen fennsík felé fordulunk. Az erős kis lovak neki rugaszkodva, vágtaban húzzák fel a megterhelt szánokat a Jenisszei meredeken eső partjára: egyforma apró lépteikkel valóságos lépcsőt vágta már a keménnyé fagyott hóban. Észak felé a háttérben úszó szürkésbarna hófelhők, az azokból felénk viharzó csipős szől, mely magával ragadja a havat, a végigsepert felborzolt hómezők mindmegannyian összefolyó fehér szín-

ben látszanak előttünk elvonulni s a fehér ködből csak halványan s fokozatosan tűrik elénk egy távoli hatalmas épületcsoport körvonala. Vad rohanással vágatunk abba az irányba; a kocsisok nagyokat kurjantanak bele a hideg, havas levegőbe, s rácsördítenek apró lovaikra. Gyorsan kibontakozik előttünk a kaszárnyáit lep, tömérdek épületével. Valóságos kis város.

A bejáratához érve, csakhamar nagy tömeg tiszt és legénység verődött össze; feltűnően sok volt köztük a birodalmi rémet, kikkel ott találkoztunk először nagyobb tömegben. Nem egy az újonnan érkezők közül ismerősökre akad a már Kraszrojárszkban lakók közt; van ilyenkor nagy öröm: nézik egymás arcát, fürkészsze, kétkedve, vájjon ez vagy az a szakállas, avagy lesoványodott alak azonos-e régi bajtársával? majd örömkialtással borulnak egymás nyakába. (Alig ismertelek meg!) «De megváltoztál!» «Kész orosz vagy!» «Hát te is fogságban vagy? azt beszélték rólad, hogy elestél!» «Gyere hozzám lakni, még van nálam egy hely» ilyen és hasonló felkiáltások hangzanak. A régi foglyok az újonnan érkezőkkel elkeverednek. Tolonganak, kérdezősködnek, ismerkednek. Közlegények tisztiszolgául ajánlkoznak, mindegyik boldog, ha elszegődhetik s a legénységi barakkhói kiszabadulva tiszt konyhán húzódhatik meg. Mi is hamarosan kiválasztunk családunk részére egy-két jobb megjelenésű, rokonszenves külsejű fiút s aztán hozzá fogunk a lakáskereséshez.

Itt már több rend van, mint Tomszkban volt. Az orosz irodában felveszik adatainkat s aztán kijelölik számunkra az épületet, melyben lakni fogunk.

A kényelem azonban már korántsem akkora, mint Tomszkban volt; családunknak csak két szoba jut, konyhával. A lakás teljesen új. Az ajtókon még hiányzik a kilincs,

a küszöböknel a padló még nincs lerakva, az ablakok rosszul záródnak s behúz rajtuk keresztül a hideg szél.

Lajtoszal, Felméryvel és Ballayval a belső kisebbik szobában húzódunk meg, míg a többiek az elülső nagy szobában telepszeneek le. Napokig eltart, míg a lakást annyira ki tudják fűteni, hogy hőmérséklete némileg tűrhetővé válik; addig fagyoskodva felsőkabátban töltjük benne az éjjeket és nappalokat.

A tábor.

A krasznójárszki fogolytábor egyike a legnagyobbaknak Szibériában. Vadonatúj, egész hadtest befogadására alkalmas kaszárnyatelep ez. A tisztí épületek hosszú sorát hatalmas legénységi kaszárnyák egészítik ki. Mindmeggannyi tanúi ez épületek amaz óriási, még be nem fejezett háborús előkészületeknek, melyeket Oroszország fogantatosított.

Mínthogy a telep a várostól meglehetősen távol van, köröskörül a kantinok hosszú sora veszi azt körül. A kantinoknemcsak közönséges kereskedések, hanem rendes konyhákat tartanak fenn, hol a tisztek — ha szükséges, hitelre is — ebédet és vacsorát kaphatnak. Nagyon sok család, mely nem vezet rendes háztartást, egyik-másik kantinba jár le étkezni. Sőt annyira ment már a dolog, hogy keletkezett német, lengyel és magyar kantin, aszerint, hogy mily nemzetiségbeliek látogatták előszeretettel az illető helyet. Hevenyében, fából összetákolt fabódék ezek, melyeknek szűk helyiségeiben a nagy tömegforgalom mellett alig lehet helyhez jutni. Ebéd és vacsoraidőben rendszerint álldogálni kell, hogy aztán az ember elé tálalják a sebtében letörült tányérra a borscsot, vagy a rosszul főtt tészta. Az árak mérsékeltek, de azért a legtöbb újonnan jött nem tud fizetni;

az sem baj, mert a kantinos heti vagy havi hitelt nyújt, így is igyekezve magának a közönséget biztosítani. Sőt még egyéb tiltott utakon is próbál kedveskedni vendégeinek: kvaszos üvegekben titokban sört is csempésznek az asztalra! Rossz, kesernyés folyadék bíz ez, de mivel némi szesz van benne, ez a körülmény nagy vonzóerőt gyakorol a tömegre, s ugyancsak van keletje a dugárúnak. Az alkoholtilalom miatt minden szeszese ital dugárú s ugyancsak melege van a kantinosnak, ha hirtelen ében rendőrök vagy kozákok jönnek «ellenőrizni». Ilyenkor hamarosan eltünteti az asztalról a bűnjeleket, nem mintha attól félne, hogy az ellenőrző közeg feljelenti, hanem azért, mert a jó rendőr vagy kozák ami dugárú csak a kezeügyébe esik, azt a törvény nevében egyszerűen elkobozza — saját maga számára.

A kantinoknak állandó forgalmuk van kora reggeltől este kiler. c óráig.

Első napokban családunk is kantinban étkezett, de hamar megunva az egyhangú kosztot, ismét üzembe helyeztük konyhánkat. Nem volt ugyan ez sem oly jó többé, mint Zmeskál konyhája: jámbor osztrák szakácsunk csak a legegyszerűbb ételek elkészítéséhez értett; de azért panaszra nem lehetett ok.

Estéinket olvasással vagy társasjátékokkal töltöttük, s az ezzel kapcsolatos jó kedély fel-felvillanása, túrhetővé tette az egyébként sötét és szomorú emlékü krasznójarszki tartózkodásunkat.

«Szi-csász!»

Krasznójarszkba való érkezésünket követő első vasárnap délelőtt parancsot kaptunk, hogy a kijelölt helyeken tartandó tiszti gyűléseken jelenjünk meg, külön a közös hadseregbeliek, külön a magyar honvédség és külön az

osztrák Landwehr. A gyűlések helyeiül egy-egy ideiglenesen kiürített legénységi szoba szolgált fapriccsekkel, melyekre letelepedve vártuk a honvédségi parancsnoknak, P. alezre-desnek és adjutánsának, M. főhadnagynak érkezését. Orosz tiszt nem volt jelen. Ez a körülmény, valamint a gyűlés lefolyásának rövid, katonás rendje újdonság volt számomra a fogságban. Eddig mindenütt csak a — legtöbb esetben rosszul alkalmazott — gyámkodás szellemével találkoztam az orosz hatóságok részéről; gyűlések tartása, belszervezeti ügyek megbeszélése, mint az itt történt, szóba nem jöhetett. Itt találkoztam először azon meglepő jelenséggel, hogy saját feljebbvalóink saját belátásuk szerint tehetek mindnyájunk, de különösen a legénység érdekében intézkedéseket. E gyűlésen az újonnan érkezett tisztek legnagyobb része rendes beosztást nyért a már korábban szervezett zászlóaljához és századokhoz. Tudomásunkra hozták, hogy nemcsak hogy nem tilos a legénységgel törödni, de az orosz hatóság egyenesen a mi kötelességünké teszi azt és örömmel kell e feladatnak eleget tenni. A legénység állományának nyilvántartása, kérelmeik, panaszai meghallgatása és e célból rendes szolgálat tartása, épúgy a mi hatáskörünkbe tartozik, mint az egészségügyi állapotokra való felügyelet. A legénység ellustulásának és fegyelme lazulásának elejét veendő, reggelenként szabad gyakorlatok tartandók, melyeknél a szakasz- és század parancsnokok jelen lenni tartoznak. Különösen gondoskodni kell azonban a betegségek megfigyeléséről és a gyanúsak és lázasak azonnali elkülönítéséről. Végül tudomásunkra hozták, hogy havi gázsink 10 %-át, tehát fejenként öt rubelt legénységi célokra tartozunk átengedni, azok pedig, kik elfogatásuk pillanatában állami pénzekkel rendelkeztek, kötelesek e pénzt egy közös alapba beszolgáltatni, melynek célja a pénz nélkül lévő tisztek segélyezése.

Nyilvánvaló volt azonnal előttem, hogy itt — a körülményekre való tekintettel — nagyszerű adminisztratív szervezetről van szó, melynek létesítése nem csekély fáradtságba kerülhetett és ügyes szervezőképességét tételez fel. Gondolhattam azt is, ismerve az orosz hatóságok nemtörődomségét, hogy a kezdeményezés nem tőlük indult ki, sőt, hogy minden bizonnyal erős küzdelem után volt csak lehetséges az oroszokat ekkora engedékenységre bírni. Mert nem mintha belátás híján volnának az orosz hatóságok, nem is a kimondott rosszindulat vezérli őket, ellenben sokkal nagyobb ellenséggel: a lassúsággal és a nemtörődomséggel kell megküzdenie annak, ki náluk elérni, avagy pláne sürgetni akar valamit.

Hazatérő hadifoglyainktól az itthoni közönség is meg fog ismerni pár orosz szót, melyet a hadifoglyok a jellegzetesség iránti nagy érzékkel már rég felkaptak egy-egy szokásnak vagy intézménynek a jellemzésére. Mindmeggannyi fogalom közt tán a legelterjedtebb lesz a «szi-csász» kifejezés. Szószerinti jelentése: mindjárt, e pillanatban. Ha valaki orosz hatósági személynél kér vagy sürget valamit, a derék tisztviselő nem utasítja el, nem gorombáskodik, nem tolja odébb az ügyet egy X-edik ügyosztályba, hanem bölcsen meghallgatja, elbeszélget róla, mindjárt megkérdezi alantasát az ügy állása felől, ki arról természetesen minden utánjárás nélkül is tud valamit mondani, melynek eredményeképen, az érdeklődő, kérő fél a legszebb megnyugtatóst kapja, hogy ügye jó úton van, azonnal elintézését nyer, még csak egy kis türelem — szi csász — meglesz; a tapasztalatlan erre boldogan távozik s vár hetek, tán hónapokig. A hadifogoly nyelvén ennél fogva a szi csász kifejezője a lusta kényelemszeretetnek, a ma is elvégezhető dolgok holnapra halasztásának. E szicsász az, melynek fertőjébe az orosz adminisztráció nehézkes szo-

kere belesüpped s csak rángatásra, taszigálásra mozdulnak egyet-egyét az elsülyedt kerek. Ügyes, kitarító s akaraterős ember legyen az, aki annak megmozdítására vállalkozik, különösen, ha hadifogoly az illető. Ezeket tudva, kíváncsisággal gondoltam arra az emberre, ki — elsősízbén — keresztül tudta vinni a krasznojárszki katonai hatóságnál azt, hogy — habár természetesen orosz ellenőrzés mellett is — a táborban bizonyos büntető hatalommal párosult katonai önkormányzatot nyertünk. Később a krasznojárszki szervezet mintájára más táborokban is létesült több-kevesebb eltéréssel hasonló szervezet, de — tudtommal — az első a krasznojárszki volt, s létesítése Van Hellen őrnagy érdeme.

Természetesen mélyreható okok is közbejöttek, hogy Krasznojárszkban már oly korán ily szervezkedés keletkezhetett. E világháborúban az embereknek nem sejtett nagy tömege került fogságba. Nem várták, nem számítottak rájuk. Midőn aztán a foglyok megjelentek, első dolog volt valahogy gyorsan fedél alá juttatni őket. E célra a legalkalmasabbak voltak a vadonátúj szibériai kaszárnyatelepek. A puszta falakon és pricceken kívül azonban egyéb berendezkedés nem volt e kaszárnyákban s csakhamar érezhetőkké váltak a tömeggel s a tömegnyomorral együtt járó veszélyes tünetek: pizok, eltetvesedés s az azokkal fellépő ragályos betegségek. Az első tünetek a hidegebb idők beálltával mutatkoztak. Kezdték egyesek egyre emelkedő lázzal megbetegedni. Ki ügyelt volna rájuk? Ki kutatta volna, hogy honnan támadt a betegségük? Hiszen meghűlések s ennek nyomán lázas betegségek napirenden voltak. Még a társak sem igen törődtek az első betegekkel, csak akkor ütött ki a riadalom, midőn pár szerencsétlen rövid idő alatt kiszenvedett. A helyszínre siető orvosok rémülten konstatálták a ragályt s annak egyik legvérmesebb fajtát,

a kiütéses tifuszt. A legsürgősebb segítségre lett volna szükség: betegeket elkülöníteni, barakkokat fertőtleníteni, gyógyszerekről gondoskodni. Ámde az orosz parancsnokság még nem mozdult: «szi csász!»

Az első kérdés az volt, hogy az elhaltak tetemeivel mi történjék. Eltemetni a kövé fagyott, másfélméteres hóval fedett földbe lehetetlenség volt. Hosszas gondolkodás után a bölcs hatóság kieszelte, hogy egy hátsó épület pincéjébe kell a hullákat szállítani s ott hagyni, míg majd tavasszal felenged a föld; addig hadd álljanak ott, hadd rothadjanak . . . Csak aztán kezdtek azzal törődni, hogy a betegek számára külön helyiséget nyissanak; hát még hol voltak az orvoságok és a fertőtlenítő szerek?

Midőn én február hóban Krasznójarszkban voltam, e tekintetben még akkor is a legsiralmasabb állapotok uralkodtak. Orvosaink a legnagyobb heroizmussal végezték nehéz feladatukat, tisztjeink teljes önfeláldozással állottak helyt minden ponton, hová a kötelesség és a szív szava hívta őket; Hiábavaló volt minden heroizmus s a legodaadóbb kötelességteljesítés is csak enyhíteni tudta, de nem megtörni e borzasztó betegséget.

Melegágya a bajnak a legénységi barakkokban volt, hol valósággal a moszkvai gyűjtőtelepre emlékeztető kép tárult a szemlélő elé. Az emeletes és rekeszekre osztott priccsek túl voltak zsúfolva emberekkel s a meleg füledt levegőt dögletes bűz töltötte be. Külsőleg a rend elég nagy volt s a rekeszek közt végigfutó hosszú folyosót állandóan egy-egy ember söpörte, de a tetve két, a baj főterjesztőit, kiirtani nem lehetett. Ezek pedig kíméletlenül vitték tovább s plántálták át a kór csiráit a haldoklóról az egészséges szomszédokra ... Alig helyeztek el egy kiszenvedett ideiglenes nyugvóhelyére, már újabbak vívódtak a halálos betegséggel. A gyorsan összehevenyészett kórházzsoba ágyai

állandóan telve voltak, minduntalan gazdát cseréltek. Aki oda egyszer bekerült, annak — csekély kivétellel — már csak egy utolsó útja volt hátra, a hátsó hideg pince felé, rothadó bajtársaihoz ... oda való útjában rémületet és borzongást keltve a táborban járó-kelők közt. A tekintetek elkomorodtak, az amúgy is ritka mosoly megfagyott az ajkakon, valahányszor feltűnt egy-egy szomorú kis menet; a halál szárnyának suhanásait éreztük, mely állandóan ott lebegett felettünk, s mindenki szemeiben az a néma gondolat látszott lebegni, vájjon holnap nem visznek-e engemet is ép így az örök enyészet helyére? ...

E gondolat egyeseket félnékké, gyávává tett ezek óvatosan kerültek minden érintkezést, elvonultak szobáikba, vagy minduntalan kezüket mosták s a tét veket kutatták. Mások az ellenkező szélsőségbe estek. Azzal, hogy úgy sem lehet védekezni, semmi elővigyázatossággal nem éltek, a kan tinókba vonulva átadták magukat a tiltott ivásnak és dőzsölésnek. A tiszték túlnyomó része azonban bátran és férfiasán viselte a veszélyt és tette kockára — ha kellett — társaiért életét.

A példával e téren Van Hellen őrnagy járt elől, naponta bejárva a kaszárnyákat, a kórházat; semmi hiány vagy panasz nem kerülte el figyelmét s kíméletlen önérzettel vetette az orosz hatóság szemére a vétkes mulasztásokat, kéréssel, követeléssel, sőt fenyegetéssel! igyekezve felrázni a «szi csász»-t lomha tespedéséből! . . . Méltó, erélyes vezérkarra talált ebbeli működésében orvosainkban.

Egy alkalommal dolgom volt az orosz irodában s szokás szerint félrehúzodva vártam az ott levők ügyeinek elintézését, midőn hirtelen kinyílik az ajtó s egy magas, 40 év körüli napbarnított arcú orvosunk lép be; nagy, komoly fekete szemeiből izzó szenvedélyes tűz árad ki,

baka köpönyeget visel, hajának egy fürtje homlokára lóg, látszik, hogy sebtiben jött, fontos beszélni valója van. Egyik tisztí családban kiütött a tífusz, ketten már megbetegedve fekszenek lakásukon, követeli azonnali elkülönítésüket, s a család többi tagjainak más külön helyre való elhelyezését, a szobák fertőtlenítését. «Szi csász» hangzik a szokásos válasz, de az orvost ez nem elégíti ki; nem «mindjárt», hanem «azonnal!» A szi csász erre nem reagál; az orvos hangja mind szenvedélyesebb, fenyegetőbb: már nem kér, de követel, az emberszeretetre s a civilizált érzésre — ha van ilyen e helyen — hivatkozik, végre a «szi csász» megmozdul, s lecsukással fenyegeti meg az orvost . . . Az, égő arccal, villogó" szemmel s határtalan megvetéssel e rendszer csahosai iránt, sarkon fordul és eltávozik; mellettem elhaladva rám pillant: «Das ist doch unerhört, Herr Oberarzt!» — szólok neki oda. — «Ja die Hunde!» — válaszol ő kifelé menőben. Járása a bosszúságtól elteve is méltóság-teljes, siet vissza a betegekhez, mialatt a «szi csász» megteszi az intézkedéseket, hogy a renitenskedő kellőleg bűn tetsessék. Pár nap múlva megjelenik a parancs, hogy az orvos két heti szobafogságot kap, mely azonnal megkezdendő. De a parancs megkésétt, mint a «szi csász» minden intézkedése. Nem megy ő már szobafogságba, a derék orvos — egy másik csendes börtön lakója lesz igen rövidesen verőfényes, fagyos téli délután ismét megindul egy kis csapat a kórházépület bejárójától; az emberek aprón tipegve viszik az egyszerű hordágyat a keskeny gyalogjárón; oly szokásos látvány, mégis új erővel szorongatja szívünket egy benső fájdalom; a nehéz kötelességteljesítés egy bajnokát kísérjük utolsó útjára; hullája kopott bakaköpönyegével letakarva, lábánál fenyőfagalyakból egyszerű koszorú. Utána a parancsnok, egynéhány tiszt és egy pár közlegény . . . Viszik

s elhelyezik ideiglenes helyére, már korábban elhunyt bajtársaihoz.

Ott nyugosznak ők egymás mellett orvosok, csapatistiztek, közemberek; porladó tetemüket magába öleli s örök fogságba veti a kemény szibériai föld, eltakarja a vastag fénylő hóréteg . . . Szegények, mily rossz is nekik; nekünk, életbenmaradottaknak még meg van a reményünk, hogy a fogság csak véget ér, de őket, kik itt a krasznojárszki kaszárnyák mellett, pihennek, hiába várják haza aggódó szerető szívek ... és mégis! hányan reménykedünk ma, kik holnap tán magunk is e csendes helyre térünk meg... tán mégis jobb azoknak, kik előre siettek: lelkük már kiszabadult s visszazállott az édes otthonba, körülölelve szeretteiket. . . ők már megváltattak, ők már boldogok . . .

Ballay szökni akar.

Egyik délután Ballayval egyedül maradtam szobámban. Társaink elszéledtek; egyik a kantinba ment, másik az udvart járta, a harmadik pedig tán valamely családnál kártyázott. Pipára gyűjtva olvastunk, majd az esthomály beálltával szótlánul bémészkdünk ki az ablakon keresztül a hópelyhes levegőbe . . .

Keveset beszéltünk, aminthogy egyáltalában első találkozásunk óta alig kötöttünk mélyebb ismeretséget. Bár egyikük sem volt zárkózott természetű, abban azonban hasonlítottunk egymáshoz, hogy egyikünk sem kereste mások barátságát. Ballay különben sem szorult erre rá. Világlátottsága, gyakorlati tapasztalatai és imponáló angol nyelvtudása csakhamar sok tisztelőt szerzett neki társai között, kik érdeklődéssel lesték szavait s hajlai dók voltak ítéleteinek «tekintély» jelleget tulajdonítani. Keresték ismeretségét s élvezték tartalmas, zamatos társalgását.

27 éves létére változatos pályafutásra tekinthetett vissza. Természete gyűlölte az egyhangúságot s minden-nél jobban szerette a szabad, le nem nyűgözőt életet. Égető benső vágy hajtotta, hogy folyton újat és újat lásson s tapasztalva folyton tanuljon. E nemes ösztön nem hagyta őt soká egy-egy helyen pihenni. Éveken át élt Amerikában; beutazta Észak-Amerika, Kanada, Nyugat-Európa nagyobb városait, mindenütt nyitott, látó szem-mel s felvilágosult, jól rendezett koponyával gyűjtötte a benyomásokat, melyek aztán érdekes világításban fűződ-tek, kapcsolódtak össze elméjében.

A háború kitörése egyik Cunard-hajón érte, amint éppen pár heti szabadságra tért haza Magyarországra. Szerencséjére még az angol hadüzenet előtt Triesztben partra tudott szállni s most már szabadság helyett egye-nesen ezredéhez sietett, a losonczyi tüzérekhez. A háború! ez már aztán valami érdekes, mely nagy csomó újdonság-gal fog szolgálni örökké újdonságokra szomjazó szellemének!

Kitűnő lovas volt s most teljes élvezettel engedte át magát a háborús tábori élet változatos élményeinek.

A nagy felvonulás már a Kraszniknál és Lublinnál küzdők sorában találta őt; részese volt az első nagy kár-páti visszavonulásnak, majd az ivangorodi első előretörés-nek, mígnem fátuma a második orosz betörésnél hazai földön utolérte: mint tüzérségi megfigyelő tiszt véletlenül fogságba esett. Csúnyán elbántak vele: fejbe ütötték, mellére tompa lándzsaszúrást kapott. Szerencsére egyik sebe sem volt veszélyes, úgy hogy egy pár nap leforgása után már szállításra alkalmas volt. A front mögé került, hol ismét izgalmas kalandban volt része: kozákok kirabol-ták s kis híja, hogy el nem tették láb alól. Oly újdonságok voltak ezek, melyek még az ő újdonságokhoz szokott szellemére is a változatosság ingerével hatottak!

Azután pedig megszűnt a változatosság. Tomszka érve megkezdődtek a fogság egyhangú napjai. Tomszokt hamar megunta, Krasznójarszokt egy pár nap alatt meggyűlölte. Csak tovább jutni minél előbb onnan is: ez volt a vágya! Olyan volt, mint a nemes paripa, melyet járásra fognak, holott rohanni, repülni szeretne.

Keveset sétált; ha szóba álltak vele, kedélyesen elbeszélgetett; jóízű élcek tarkították előadását, melyeket hazai birtokán parasztemberek szájából lesett el, vagy utazásai alatt különböző rendű és nemzetiségű emberek-től hallott. A nap javarészét pedig könyvekbe mélyedve töltötte: néhány angol és francia regény nyújtott elméjének szórakozást. Olvasott reggeltől estig; a reggeli szürkület már pipájával szájában, olvasva találta őt s a késő éjszaka árnyai már leszállottak, midőn még mindig a könyv lapjait forgatta a gyenge lámpafény világánál. Ha pedig megpihent és csendesen elbáméskodott, gondolatai messze röptültek, szabad vidékekre, szabad emberek közé. Ilyenkor órák hosszat elgondolkodott, fejét törte, miképen lehetne a mind nyomasztóbbá váló helyzetnek véget vetni s a fogság bilincseit széjjeltörni.

És gondolatainknak e téren találkozniok kellett, amint-hogy karöltve jártak már ezen az estén is, anélkül, hogy eddig csak egy szót is váltottunk volna. Csak egy lökés, egy kedvező alkalom kellett, mely a közeledésre késztesen bennünket, hogy a lélek mélyén fogamzó gondolatokat szavakba öntsük.

Az esthomály leszállott és sötétség borult ránk. Csak a szoba sarkában álló hatalmas kályha ajtaján kiáramló fény világította meg a tárgyakat. Tekintetünk a tűzre tapadt s elmélyedve néztük a lángok játékát. Csodálatos varázsa van a tűznek: izgató és merész gondolatokat szülő. A képzelet szabadon ragad el csapongó szárnyalással és

a lélek mélyén szunnyadó tetterőt ébredésre, cselekvésre sarkalja. Ezirányban mindketten fogékonyak voltunk. Bármily sötétek voltak is Krasznajarszkban töltött napjaink, mégsem lehettek oly nyomasztók, hogy ifjú életkedvünket, reménykedéseinket s ebből fakadó derűs hangulatunkat megtörhették volna. Pillanatnyilag többször elkomorodtunk ugyan, megrázott bennünket a távolban, messze a hazai földtől való csúf elpusztulás fenyegető képe, de nyomban újult erővel ébredt fel a dac, a menekülés ösztöne és terveknek alkotása a menekülés keresztülvitelére. Hosszas hallgatás után Ballay törte meg a csendet:

— Hát amondó vagyok, hogy rossz dolog ez a fogás! — szólt, s elhúzva száját, hatalmasat ásított.

— Hát bizony jobb otthon! — válaszoltam én nagyon hamar, mint aki előtt igen kedves témát pendítettek meg.

Hosszabb szünet után ismét megszólalt Ballay:

— Meg aztán nem is volna lehetetlen innen eljutni!

— Hogyan gondolod?

— Semleges állambeli útlevéllal.

— Nehéz dolog azt megszerezni, — válaszolám én — csak külföldről lehetne küldetni s nagy kérdés, megérkezne-e valaha. Azt hiszem, orosz útlevéllal inkább menne a dolog. Ilyet szerezni is könnyebb s ekkor szerencsével és orosz tudással volna rá mód, hogy a határig eljuthasson az ember.

Ballay azonban megmaradt véleménye mellett. Nem tartotta valószínűnek, hogy oroszul úgy meg lehessen tanulni, hogy azzal kellőképen leplezni tudja magát az ember a hosszú vasúti utazás alatt. Mert természetesen csak a vasúton való szökés jöhetett komolyan számba, tekintve azt az óriási távolságot, mely bennünket a határtól elválasztott. Volt ugyan már rá eset, hogy éppen Krasznajarszkban

jarszkból egyesek megkísérelték a szökést dél felé, a Jerisszei folyó völgyében, majd a mongóliai nagy karaván út irányában, sőt hír szerint egy török őrnagynak sikerült is ez úton Mongóliába átjutnia, mely körülmény képzeletünket ugyancsak felcsigázta; tekintetbe kellett azonban venni, hogy mindezek a kísérletek még a tél beállta előtt történtek és valamelyik krasznojarszki lakos támogatásával próbálták végrehajtani.

A felfogásbeli különbség a szökés módjára nézve mindvégig megmaradt közöttünk. Ballay főleg azon fáradozott, hogy külföldi — amerikai útlevél birtokába jusson, én pedig később az oroszokkal igyekeztem összeköttetést keresni. Ez estétől kezdve azonban többször megpendítettük közös témánkat; bizonyos szolidaritás érzete támadt közöttünk és készségesen állottunk egymás segítségére.

Ép ezért nem ejtettem el Ballay tervét, hanem jobb hiányában mindjárt részletesen megbeszéltük azt. Lényege e terveknek az volt, hogy Ballay New-Yorkban élő barátjához Mr. Skotty-hoz fog fordulni és három amerikai útlevelet kér tőle: kettőt nekünk, a harmadikat pedig egy Schöpflein nevű német tisztnek. Ez a Schöpflein polgári életében hamburgi üzletember volt, ki az angol nyelvet szépen beszélte és Ballayval e révén már Tomszkban jó barátságba keveredett, sőt mint most arról értesültem, már a szökés terve is felmerült közöttük. Az útleveleket Skotty majd dupla fenekű ládába helyezi el, a ládába mindjárt egy-egy öltöny ruhát is becsomagol, s aztán — tette hozzá Ballay — ha majd mindez megérkezik, elegánsan kiöltözködünk, mint amerikaiak és első osztályon, upré! három nap alatt Pekingbe érkezünk!

A terv gyönyörűen hangzott s az előkelő utazás gondolata mindkettőnknek nagyon tetszett. Már elképzeltük magunkat amint a vonaton ülünk, első osztályú háló-

fülkében: nincs őr, nincs tetű, ellenben ugyanazok az oroszok, kik hosszú útjaink alatt oly röviden bántak velünk, mindenben segítségünkre lesznek, hajlonganak az előkelő amerikaiak — bizonyára haditudósító újságírók — előtt! Mi pedig majd előkelő unalommal szívjuk pipánkat, magunk közt csak angolul beszélünk, csak angol újságokat olvasunk; én még majd annyit is megengedek magamnak, hogy leereszkedjem egyik-másik oroszhoz, vonatörhöz, tán épen kozákhhoz, hogy pár szót váltsak vele oroszul. Mily szívesen állnak majd velünk szóba, pedig ha tudnák, hogy három hadifogollyal van dolguk! a buták! — Aztán majd robogunk Kínába, sőt! hiszen akkor nem is szükséges, hogy Kína felé utazzunk, egyenesen Szentpétervárra mehetünk s onnan Svédországon át haza! No de ezt majd még meglátjuk; egyelőre örülünk a fényes utazásnak, s a fogásból való szerencsés kiszabadulásnak!

E gondolat annyira felvillanyozott bennünket, hogy csak a végét, a célt néztük és szinte elfelejtettük, hogy tulajdon képen mily gyenge alapra építettük tervünket. Már nem feküdtünk az ágyon, hanem felülve előre dőlve, Ballay lábát lógatva, én térdemre könyökölve bámultunk bele az izzó tűzbe; pipáink hevesen szortyogtak, fantáziánk lázas működésbe jött. A hosszú lehangoltság után egy friss gondolat, melyet két hasonló nyomorúságban szenvedő egyén kicserélhet egymással, oly jól esik, s bármily kalandos, bármily lehetetlen, valóságos szellemi megújhódással tölt el. fis kezdtük mindjárt a részleteket megbeszélni, hogyan lehetne megvalósítani a dolgot s tudtára adni Skottynak szándékunkat s hozzájutni az oly becses okmányokhoz. Es terveztünk, egymás szájából véve ki a szót. Szemünket az izzó parazsakra szegezve, melyek felett vígan tánczó csalóka kékes lángocskák gyújtották, tüzelték fantáziánkat és sugallottak furcsa, frappáns részleteket ...

A láthatatlan tintával való titkos levelezés módját még nem ismertük. A feladat tehát az volt, hogy oly módon fogalmazzunk meg egy levelet angol nyelven, melyben az orosz cenzúra semmi kivetni valót ne találjon, ellenben az, kinek szánva van, mindent megértsen belőle. Ballay mindjárt arra gondolt, ami kézen fekvő dolog is volt, hogy magyar szavakat mint neveket fog az angol szövegbe írni; én viszont azt ajánlottam, hogy még a gyanút is távol kell tartani, hogy a levél hadifogolytól jöhet, azért is oly stílusban kell azt megfogalmazni, mintha orosz üzletember, ki azelőtt Amerikában élt, írná amerikai barátjához és kérne különböző dolgokat tőle. A valószínűség kedvéért jó volna az illetőt mint bankhivatalnokot feltüntetni s a levelet valamelyik krasnojarszki bank borítékjában elküldeni.

Így aztán többszöri fogalmazás s újra írás után megszületett a levél, melynek eredetije, sajnos, később megsemmisült, s így tartalmát is csak hozzávetőlegesen tudom visszaadni. De nem is az a fontos, hogy azt szószerint visszaadjam, hanem hogy mintáját nyújtsam annak, miként tudták a hadifoglyok az orosz cenzúrát úgy kijátszani, hogy az átvizsgálva is gyanútlanul keresztül bocsátott oly levelet, melyben útlevelek küldését sőt még az útlevelhez *salvus conductus* melléklését is kértük. Hangzott pedig az angol nyelven írt levél körülbelül ily formán:

«Kedves Barátom!

Bizonyára csodálkozni fogsz azon, hogy utolsó levelem után, melyet még Moszkvából küldöttem, most egyszerre Krasnojarszkból kapod soraimat, ezen kis városból a bús, regényes Szibéria közepéről. A háború kitörése után csak rövid ideig voltam Moszkvában; intézetem Krasnojarszkba küldött ki. Állásom magasabb, befolyásom nagyobb, de a moszkvai élet vidámságát a

kis szibériai város egyhangúságával kellett felcserélnem. Gondolhatod miként esik ez nekem New-York után! Eltekintve attól, hogy unatkozom, még a szokott kényelmet is nélkülözöm. Nem önző cél vezérel, amidőn Hozzád fordulok és arra kérek, hogy a következő dolgokat, amennyire a mai postaforgalom engedi, nekem mielőbb megküldeni szíves légy. Mindenekelőtt vagy egy fél-tucat fehérneműre volna szükségem abból a fajtából, melynek eredeti szabását «S. O. Kesh» cégnél rendeltem még meg. Légy szíves azt régi mértékem szerint elkészíttetni a hozzávaló felsőruhával. Mellékelhetsz mindjárt pár jó angol könyvet is, még pedig az indiánusokra vonatkozó irodalomból, mely iránt annyira érdeklődöm. A «Haarom» törzs irodalmát már meglehetősen ismerem, szeretném, ha az «Utt -level» törzsre vonatkozólag tudnál valamit küldeni. Kettő ezek közül Graham* és Radawy-hez* van ajánlva s ha jól tudom, az orosz Nuber** látta el őket előszóval. Csak arra kérek, hogy a csomagolásra vigyázz, mert az utolsó küldemény egyszerű kartonlapokba csomagolva siralmas állapotban érkezett meg. Legjobb, ha úgy csomagolod, mint aminőt svéd barátunk Keé't Fenekue szokott használni.

Nem is hiszed, mennyire vágyom már, hogy ismét Amerikában lehessenek, s mily nehezen várom a háború végét. Remélem, hogy ez a várva várt idő nemsokára el fog érkezni, igaz ügyünk teljes diadalmával s a németek letiprásával» stb. stb.

Másnap Ballay bevásárlási engedéllyel a városba ment, többek között egyik bankba is belátogatott, hogy pénzt

* Ballay két new-yorki ismerőse, kik némileg hasonlítottak Schöpf-leinre, illetve rám.

** perekedi Nuber Sándor new-yorki konzulunk. Az orosz Nuber tehát az orosz konzul, az «előszó» ennek folytán «Salvus oonductus».

váltson. Ott azzal az ürüggyel, hogy néhány képes kártyája, mit a városban vett, el talál ázni a havas időben, pár bankborítékot kért, hogy azokat abba elhelyezze. Kapott pár nyomtatott felírással ellátott borítékot s abban útnak indítottuk levelünket.

A levél, mint később értesültünk, meg is érkezett rendeltetési helyére, megértették, jót mulattak rajta, s a kért útleveleket beszerezték s útnak indították Szibériába, előírás szerint kettős fenekű ládába csomagolva. Sajnos, soha sem kaptuk meg őket ...

Egyelőre azonban, jó hosszú ideig volt amiben reménykedjünk, ami foglalkoztatta képzeletülkét, s ha már itt-ott nagyon el voltunk keseredve, azzal vigasztaltuk egymást: «majd csak megjönnek az amerikai útlevelek!» . . . most már bizonyára nemsokára megjönnek! . . .»

Krasznojárszkból Nizsne-Udinszkba.

Február hó 25-én reggel ordonánc vert fel bennünket álmunkból: készüljünk fel, mert tíz órakor útnak indítanak bennünket!

A hír nem érkezett váratlanul. Már napokkal ezelőtt tudtuk, hogy körülbelül százan tovább fogunk meinni Nizsne-Udinszkba. Az orosz parancsnokság szabad választást engedett számunkra Acsinszk és Nizsne-Udinszk közt. Mi az utóbbit választottuk, mert közelebb esett a kínai határhoz, mint a Nyüögöt felé fekvő Acsinszk, hová egy másik fogoly szállítmány indult. Különösen Ballay és ön kardoskodtunk amellet, hogy Kína irányába induljunk, úgy, hogy aztán egész családunk rá állott erre.

Boszorkányos gyorsasággal csomagoltunk össze, s a kitűzött időben már az udvar bejáratánál gyülekeztünk s vártuk a városból megrendelt szánok érkezését.

Tél apó ragyogó öltönyét vette fel e napra. Sutba vágta eddigi hamuszín köpönyegét s napsugárból font vakító köntöst öltött magára, mely csillogott, kápráztatott pompájával. ő maga is nevetett a jó öreg! Jaj, de minő nevetés volt ez! Megdermedt tőle a levegő, megbénult a föld élet-ereje és legbensőbb mélyéig elhalni látszott; a felszínén simuló vastag hóréteg kínos nyikorgással ropogott a járókelők lépteitől. A borszeszhőmérő 45 Reaumur fokot mutatott a zéró alatt! Igazi szibériai tél volt a javából, aminőben középeurópai ember sohse gyönyörködhetik.

Élveztük a gyönyörű reggelt, az erős, egészséges, kristálytisza levegőt, s jókedvűen táncolva neveltünk bele a feljebb-feljebb csúszó nap vörösös korongjába . . .

Pedig korai volt az öröm, nem ismertük még, mit jelent az, ha ilyenkor tél apó nevet! . . .

Csak amidőn helyet foglaltunk a kis könnyű szánkókon, s azok gyors vágóban megindultak a város felé, amidőn a szembe csapó légáramlat mint éles beretva kezdte hasogatni bőrünket, akkor kezdtük magunkat mind kényelmetlenebbül érezni. Boldogok voltak azok, kik meleg szőrmecsizmákba, s hatalmas gallérú vastag bundákba sülyedtek bele; de jaj volt olyanoknak, mint én, ki egyszerű bakaköpönyegemben és sálomban próbáltam dermedő tagjaimat elrejtteni. A mosoly hamarosan lefagyott arcomról; izmaim fájdalmasan húzódtak össze; szemöldökömre egyszerre sűrű zúzmara rakódott le. Hiába tekertem fejemet és arcomat sálomba, hiába fészkelődtem, topogtam mind kínosabban ültő helyemben, éreztem mint zsibbad el egymásután minden tagom s mint ragad össze szempillám, melynek minden száláról, mint eresről, apró jégcsapocskák lógtak lefelé. Tél apó csúnyán megtréfált, s míg jóízűen kacagott, addig szememből a fájdalom könnye pergett s fagyott azonmód arcomra; sálomra, melyet védelemül fejem köré

csavartam, a leverődő lehellettől csakhamar sűrű jégreteg rakódott le.

A kocsisok annál vidámabban kurjongattak, s ösztö-kélték mind gyorsabb rohanásra apró lovaikat. Mellettünk jobbra-balra kozákok vágattak, előre hajolva, merev tartással, mintha csak odafagytak volna lovaik hátára. Szánunk alatt csikorgott a hó, s a lópaták nyomában finom hópor verődött fel, mely mint ragyogó ködpára úszott az út felett . . . Köröttünk fényieit, ragyogott minden, a távolban délkelet felé rózsás lila ködpárából fenségesen bontakozott ki az Altáj-hegycsoport hóval borított s jégtől csillogó hatalmas láncolata.

A Jenisszei meredeken eső partjához érve, hol az út a városba kanyarodik, a kocsisok szabadjára eresztették a gyeplőket, örült rohamban száguldottunk lefelé; ha csak egy ló megbotlik vagy elcsúszik a többi utána rohanó halomra torlódik felette! ... de az apró lovak ügyesen vágatnak, hajszál pontossággal tartják be a távolságot, kimérve a lépéseket és mi lélekzet visszafojtva, feszült figyelemmel lessük ezt a szibériai szán bravúrt ...

A városon gyorsan áthajtottunk, s nemsokára megérkeztünk az állomásra. Legfőbb ideje volt, mert csak pillanatok választottak már el a megfagyástól; azon a ponton voltam már, hogy legcélszerűbbnek tűnt fel mozdulatlanul ülni s tehetetlenül átadni magamat a hideg hatalmának. Midőn az állomás közelében levő lafkánál megállottaink s leszállhattunk, alig bírtam lábomra lépni, vastag és érzéketlen volt az, mintha nem is élő végtagon, hanem két fadarabon jártam volna.

*

Gyorsan kifizettem a kocsisomnak járó két rubelt s a lafkának vettem utamat s ott behúzódtam a jó meleg

kályha mellé. Minthogy szánom az első érkezők között volt; még idejében megmenekültem kocsisomtól, ki az utánam érkezők tömegében teljesen elveszett szem elől. Ez volt szerencsém. Az a baleset történt ugyanis, hogy egyik pénzesebb tiszt, gavallérnak akarván mutatkozni, a kialakított két rubel viteldíj helyett hármát nyomott kocsisa markába. A hatás nem várt eredményt szült. A kocsis tátott szájjal bámult rá s első dolga volt, hogy társaival közölje e bőkezű adományt. Nosza ez kellett csak a többinek, kik erre úgy vélték, hogy megrövidültek. Nincs az a jól szervezett társaság, melynek tagjai oly hamar egyöntetű eljárásra jutnának valamely kivívandó cél érdekében, mint a mi jó kocsisaink.

Nyomban összefogtak, s most már ők is felemelt viteldíjat követeltek. A legnagyobb hangon épen az kiabált és buzdította a többit, ki váratlanul jutott a borralalóhoz. A nem várt zsarolásra persze a legtöbb tiszt hevesen tiltakozott. Támadt erre oly lárma, veszekedés, mely feledtette velünk a tél fagyasztó hidegét. Fenyegető öklök, ütésre emelt ostor nyelek hadonásztak a levegőben, az általános orosz és német nyelven való ordítózásba bele-bele bögött egy-egy hatalmas cifra magyar káromkodás. Az egyre beérkező újabb és újabb szánok rakásra torlódtak, s úgy kocsis, mint utas villámgyorsan tájékozódva a helyzetről, csatlakozott az általános kavarodáshoz. Ha egyik-másik tisztnek sikerült ügyesen kisiklania, úgy a megrövidült kocsis libegve, lökdösve hajszolta, kutatta őt a tömegben.

Jól behúzódva a lafka kályhája mellé szemléltem a jelenetet, egyre attól tartva, hogy kocsisom is utánam jó és pótlólag követelésekkel fog fellépni. Meg is jelent a lafkában, körüljártatva kutató szemét, de úgy látszik, nem ismert meg, mert keresve ismét az udvarra vonult ki.

Egyszerre csak Lukácsot pillantom meg, amint nagyo-

kat fújva s káromkodva ront be a lafkába; nyomon követte őt egy hatalmas termetű kocsis s egy fiatalabb gyerekarcú emberke. Az idősebb Mama hátul lelógó sáljába kapaszkodik s nem engedi ki mancsai közül áldozatát, míg a fiatalabbik, mint valami csahos eb ugrál előtte s kezét nyújtogatja Mama orra alá. Mamától, ki ismét egész konyhafelszerelésével vonult fel, a kocsisok őt rubelt követeltek három helyett. Mama szorult helyzetében apróbb összegekkel — öt- és tízkepekessel — igyekezett támadóit lekenyerezni. Azok azonban csak ordítottak s mind hevesebben húzták, ráncigálták őt ide-oda. Jóltevőm szorult helyzete a közbelépésre késztetett engemet is. Kipróbálandó orosz tudásomat a veszekedés terén, Mama segítségére siettem s előszedve szótáramból az «Ördögöt» s az ahhoz tartozó szavakat, cifra válogatott káromkodással kezdtem szidni a két kocsist. Azok megörülve a váratlan fordulatnak, hogy van végre köztünk egy, ki saját nyelvükön szól hozzánk, nekem estek. Nosza keletkezett erre a lafkában olyan csetepaté, aminőt e különben csendes hely nem igen látott még. A két orosz természetesen jobban bírta hanggal és szitkozódással; én egyre csak azt hajtogattam: «az ördög vigyen benneteket, rablók, gazemberek!»-«Jer a kozákhhoz!» «Hol a kozák?» — harsogták azok vissza. «Nem megyek, én tiszt vagyok, ha a kozák akar valamit, ő jöjjön én hozzám!» «Te nem vagy a mi tisztünk, mi nem engedelmesszünk neked!» «Akkor pedig semmi keresni valótok rajtam!» Már-már tetteg nekem esnek, ha észre nem veszik, hogy a tulajdonképeni adós, Lukács, az ajtó felé kezd sompolyogni. A hatalmas kocsis utána esik s újból sálon ragdja őt.

Végre a lafkás unszolására közbeléptek a kozákok. Nem sokat teketóriáztak, hanem egyszerűen szétcsaptak nagyjáikkal a verekedők közt, ügyelve, hogy az ütle-

gek javarésze nekünk jusson. Minthogy ekkor mindenki legjobbnak látta a szenvedélyeket nem tovább ingerelni, hanem inkább fizetni, a csatátér lassan megtisztult. A kocsisok fenyegetve, káromkodva elvonultak, a lafka előtt hagyva az össze-vissza, szanaszét dobált holmikat: matracokat, székeket, ládákat, konyhaedényeket. Nekünk megvolt az az egy hasznunk, hogy a parázs verekedésben ugyancsak felmelegedtünk s nekem még magamban az a belső elégtételelem is, hogy megállapíthattam miszerint oroszul elég tűrhetően tudok már — veszekedni.

*

Nemsokára aztán felhúzták a lafka előtti sorompót s tudtul adták, hogy felszállhatunk a vonatra. Ez jóval az állomáson kívül, a lafka közelében állott az ötödik vágányon; a vonatra szállás tehát nem volt egyszerű művelet, összes holmink szanaszét hevert az úton, s szolgálk hiányában magunknak kellett azokat a vonatra cipelni. Kézi táskáinkkal és matracainkkal még csak könnyen boldogultunk, hanem ott állott a család drága, féltve őrzött kincse: a gyönyörű kadka, tele konyhafelszerelésünkkel. Súlyja így mindenestül az egy mázsát meghaladta s egy ember, különösen a farkasordító hidegben, midőn ujjunk bármely tárgy érintésére majd lefagyott, nem boldogulhatott vele. Miután tehát családunk számára harmadosztályú kocsin egy szakaszt lefoglaltunk, az egész familia összeállott, hogy a kadmát vonatra juttassa. Közös erővel féloldalra döntöttük a gömbölyű jószágot s kezdtük óvatosan a síneken át gurítani. Természetesen folyton rézsút gurult az s a legnagyobb elővigyázat mellett sem lehetett megakadályozni, hogy egy-egy tányér el ne törjön, egy-egy konzerv ki ne folyjon, a paprikásdoboz fedele ki ne nyíljon, s hogy egy gyanús sárga folyadék, behintve piros paprika-

porral, ne jelezze elvonulásunk útját a kocsig. Végre hosszas ráncigálás, taszigálás, a hidegtől eldermedt kezünk s elfagyó lábunk folytonos dörzsölése és egymáshoz verése után sikerült a kadtát a kocsig hurcolnunk, hol aztán közös erővel nekirugaszkodva felpenderítettük azt a perronra. A kocsi belsejébe azonban nem tudtuk bevinni, hanem a perronon hagytuk. Ott aztán boldog-boldogtalan neki ütődött, így legelsőnek a transzport-kommandáns altiszt, egy hosszú vörös kozák, ki végig rohanva a kocsin, az ajtón való hirtelen kifordultában csaknem keresztül bukfencezett rajta; dühös szitkozódással le akarta lökni a perronról, szerencsére az tekintélyes súlyánál fogva nem engedett, mire a kozák haragjában oly hatalmasat rúgott belé, hogy egyik oldalfala megrepedt. A kozák éktelen ordítózásához Mama és a család tagjainak kórusban felhangzó jajveszékése vegyült, kik szomorú szívvel látták a drága jószág megcsúfítását.

Végre is lecsillapodtak a kedélyek s elhelyezkedtünk a kocsiban.

*

Az utazás a legkellemesebb volt összes eddigi transzport-útjaink közt. Igaz, hogy nálunk akkor már a kellemes és a jó fogalma nagyon szerény igények kielégítéséhez volt kötve. Kissé jobb bánásmód, kis napfény, kis változatosság elegendő volt ahhoz, hogy vidámmá és szinte megelégedetté tegyen bennünket. Helyünk a harmadik osztályon elég kényelmes volt; a kocsi tisztán volt tartva, jól volt fűtve és a száraz, derült időjárás mellett nem lepte sár és pizok.

Még a transzport-kommandáns altisztek is derék, becsületes fiúknak bizonyultak. Retten voltak: egyik egy cingár hirtelen szőke emberke, másik pedig a már említett hatalmas vörös kozák. Utóbbi csakhamar hozzánk jött és

sajnálkozását fejezte ki kadkánk megcsúfítása miatt, kis szöke társa pedig mindennap pontosan kifizette úti járandóságunkat.

Ha pedig a vidékre tekintettünk, vidító látvány tárult elénk. Jobbra-balra lankás dombok húzódtak, itt-ott kisebb-nagyobb faházakból épült községek és hatalmas erdőségek maradoztak el. Délfelé a dombok lassú átmenettel olvadtak bele a messze elterülő, velünk párhuzamosan haladó Altaj-hegyláncba, mely a távolból is újabb és újabb pompás panorámákat tárt elénk a gyönyörű téli napfényben.

Tél apó egyre nevetett. Bár a tavasz még messze volt, de azért a tél első szomorú felén már túljártunk; a nagy havazások időszaka lezárult s helyet adott a páratlan szép, állandóan verőfényes időjárásnak.

Jó meleg kocsinkból könnyű szívvel szemléltük a természet dermedését, sőt többízben ki-kiállottunk a kocszi perronjára tele tüdővel szíva magunkba a kristálytisza levegőt.

Március első napjának délelőttjén vonatunk a festői Uda-völgybe kanyarodott be, s csakhamar elénk tárult a lankás dombokon elterülő Nizsne-Udinszk derült képe. Csendes kis városka benyomását tette; faházikói mind-megannyi faskatulya gyanánt látszottak kikandikálni a vastag hórétegből; a tetőkön emelkedő karcsú kéménykék világosbarna füstöt fűjtak a kristálytisza zöldeskék ég felé. Olybá tűnt fel, mint mosolygó sziget az óriási álmag Szibéria közepén . . .

Megérkezés a táborba. Berendezkedés.

Megérkezésünk hírére a város összes szánja mozgósítva lett és miután felpakkoltunk, hosszú, kígyózó sorban indulunk meg az Uda túlsó partján fekvő kaszárnya-telep felé. Egyesek, kiknek már nem jutott szán, kénytelenek voltak

gyalog megtenni az utat. A város, melyen keresztül hajtottunk, most a közelből szemlélve, csak megerősítette azon kellemes benyomásomat, melyet első megpillantásakor éreztem. Széles úton, majd a nagy piactéren áthaladva a város forgalmas főutcáját szeljük át. Itt egy pár egyemeletes épület emelkedik a többi földszintes ház között. Egyik mellékutcára letérve a befagyott Uda partjához jutunk, hol a város véget ér. Szánjaink nekivágnak a folyó vastag jégkérgőnek, baloldalt hagyva a fahidat, azon egyszerű oknál fogva, mert annak csak pár pillérje ép, többi részét mindenestől-elseperte az őszi áradat. Nem csinálták meg újra, ráérnek erre még május-június hóban ha majd az olvadás beáll. A túlsó part meredeken emelkedik, s szegényes apró fatornácos házak szegélyezik. Egyik előtt ráncos képű anyóka áll s tört németiséggel sopánkodik: «Arme Menschen! arme Menschen!»....

Pár perc múlva széles völgykatlanhoz érünk, melynek dombok és fenyőerdők koszoruzta ölen élénk táru a nizsne-udinszki kaszárnya-telep, jelenleg fogolytábor. Vadonatúj épületei hatalmas négyszögű udvart zárnak be; az épületek közül az első földszintes; ez az étkezde- és kaszinóhelyiség, mögötte egymásután három tiszti • pavillon emelkedik; a többi épület legénység beszállásoló helyül szolgál; a háttérben pedig az udvar egybefolyik a fenyvesek idáig nyúló szegélyével.

Első dolgunk, hogy lakás után nézzünk; ám aggodalomra nincs ok, mert nagyon is bőkezűen számítottak jövedelünkre; a második és harmadik pavillont — melyet mi Ferenc József-, illetve Vilmos császár-épületnek neveztünk el — nyitották ki számunkra; az első tiszti pavillon — a Mehmed-épület — egyelőre üresen maradt.

Családunk a középső Ferenc József-épület egyik első emeleti lakosztályában helyezkedett el. Ez öt kényelmes

szép szobából, konyhából és előszobából állott. Helyünk tehát bőven volt. Családunk ekkor 11 tagot számlál; Szalay már nem volt velünk, mert mint gyógyszerész visszatarították Krasnojarszkban; helyét Tóth Aron, idősebb népfőkelő hadnagy foglalta el, ki Lukáccsal és Kühn Pistával az északi kis sarokszobában húzódott meg. Lajtos, Felméry és én a déli oldalon Téví szép sarokszobát foglaltuk le; Kremling és Wenisch, családunk egyedüli osztrák tagjai külön szobát kaptak, míg Ballay Irsayval és Lówy-vel az előszobából nyíló kis szobában ütötték fel sátorfájukat. E négy szoba között foglalt helyet a hatalmas, szinte teremnek beillő ebédlő, melybe csak egy hosszú asztalt helyeztünk el. Ez volt egyszersmind társalgónk s közös szórakozási helyünk.

A ház első lakói mi voltunk; a szobák még eddig soha fűtve nem voltak s így jó egy pár napig tartott, míg annyira átmelegedtek, hogy az ablakról, a kályháról a sűrű rétegben lerakodott zúzvara leolvadt, s a nyirkos falak némileg kiszáradtak. Mivel a falak meszeletlenek voltak, meszet hozattunk, s hosszú rudakra erősített kő-csomók segítségével saját magunk meszeltük ki azokat. Majd hozzáfogtunk a szobák feldíszítéséhez. Felméryvel és Lajtossal rászántuk vagyonunk roncsát arra, hogy kék papirost vásároljunk be, mellyel a falakat bevontuk; a «tapétába» képes kártyákat tűzdeltünk, az ágyak fölött a plafonig fenyőgalyakat erősítettünk és a szoba díszét sötétkék papírfüggönnyel egészítettük ki. Lakásunk ekként hamarosan barátságossá vált s otthonosan éreztük magunkat benne.

A vojenni nacsálnik.

A bánásmódra eleinte nem panaszkodhattunk, amint hogy általában nem lehetett az orosz fogságra azt mondani, hogy az tűrhető vagy tűrhetetlen. A bánásmód táborok és

parancsnokok szerint váltakozott. Igaz ugyan, hogy egy kormányzóság területén a hadifogoly-telepekre egyöntetű szabályzatok voltak érvényben, de ezeket a szabályokat vajmi kevésbé tartották be. Ha valahol, úgy Oroszországban, a nagy távolságok hazájában érvényesül legjobban az az elv, hogy mentői messzebb van a kis potentát a nagyobbtól, annál kevésbé buzgólkodik a rendeletek pontos betartása körül. A kormányzó és a tábori parancsnok közé pedig a legtöbb helyen, mint Nizsne-Udinszkban is még egy közbeeső fórum ékelődött: a «vojenni nacsálnik». Magyarul ez annyit jelent mint: «katonai előljáró», tehát helyőrségparancsnok. Ő veszi át a kormányzósági rendeleteket s alkalmazza azokat a helyi viszonyoknak megfelelő módosításokkal. Végül az ekként átformált rendeletet a tábori parancsnok rágja meg, megtart belőle annyit, amennyit jónak lát, s intézkedik végeredményben a saját ízlése szerint.

Így történt aztán, hogy bár az irkutszki kormányzó — kinek hatáskörébe Nizsne-Udinszk tartozik — mint mondják nagy műveltségű, méltányos és igazságos ember volt, úgyszintén adjutánsa is kifogástalan gondolkodású úriember, rendelkezéseiket mégis a vojenni nacsálnik vajmi hiányosan és kiforgatva vitte át a gyakorlatba.

A nacsálnik vagy mint jó magyar bakáink -elkeresztelték: a «nagy csájnik» a régi korrupst orosz közigazgatás tipikus képviselője volt. Hatalmas potrohhal, a vutkitól veres orrával s véresen meredező szemével teljesen híján látszott lenni minden magasabb műveltségnek. Csak ritkán találkoztunk vele, amidőn néha-néha körüljárt a táborban, s ekkor is elkerültük őt, nehogy parancsának — mely szerint minden tiszt frontot állva köteles őt üdvözölni — eleget kelljen tenni. Néha megjelent a gázsi fizetésen; ilyenkor őrség vette körül, mely állandóan bennünket figyelt, nehogy valami merényletet kövessünk el személye ellen.

Soha nem hallottam, hogy valakivel közülünk valaha szót váltott volna; igaz ugyan, hogy az oroszon kívül más nyelven nem beszélt, de nem is volt észrevehető rajta, hogy sorsunk csak kissé is érdekelné őt. Soha nem látszott tudatára ébredni annak, hogy a világháború nyomában minő furcsa, kirívó helyzetek és körülmények keletkeztek. Íme, itt a távol Szibériának egyik nyomorúságos városkájában összezárva, összezsúfolva éldegél napról-napra egy sereg intelligens ember a művelt Nyugatról: katonák, hivatalnokok, tanárok, ügyvédek, bírók, művészek és írók: mind-megannyi szellemi irányzat képviselői. Annak aki csak némi fogékonysággal bír az emberi szellem bármilyen megnyilvánulása iránt, minő kivételes alkalma nyílik — ha mindjárt a katonai uralom szabta formák közt is — hogy érdeklődéssel tekintsen szét e tarka, néki alárendelt társaságban. Avagy ha tán sok volna ennyit megkívánni egy szibériai nacsalniktól, azt mégis csak elvárhattuk volna, hogy némi érdeklődéssel fogja bennünk a katonát, a tisztet nézni, ki már végig küzdötte a háborúk eme legborzalmasabbikának egyik nehéz szakaszát. Nem, egyáltalában nem! Nemcsak hogy az a lovagiasság nem volt benne, melyet a művelt tiszt a hatalmában lévő ellenféllel szemben tanúsítani szokott, de úgy látszott, hogy egyenesen lenéz, megvet bennünket. Csak a jog nélküli rabszolgát látta bennünk, kit legjobb lenne — ha már a cár megkegyelmezett életének — mindennap jól végig korbácsolni. Mivel azonban ezt nem tehette, így összes közigazgatási tevékenysége arra szorult, hogy időközönként egy-egy parancsot adott ki, mellyel kezdetben elég nagy szabadságunkat fokozatosan megnyirbálta, avagy a tábori parancsnokokat szigorúbb rendszabályok megtételére sürgette. Egyébként teljesen közönyös volt irányunkban, ami végeredményben csak jó volt ránk nézve. Hagyta a dolgokat, hadd intéződjenek maguktól,

illetőleg a tábori parancsnok jóvoltából. Ha egyik-másik ügy mégis eléje került, mint fórum elé, abban nem volt köszönet: mert ha szigorúságról volt szó, abban kérlelhetetlen volt, ha pedig kérés került eléje, az rendszerint végleg a szi-esász fertőjében feneklett meg nála.

Zubkoff.

Tábori életünk tűrhető volta az előadottak szerint teljesen a tábori parancsnok jóvoltától függött. Udinszki tartózkodásunk első pár hónapjában e tekintetben teljesen meg lehettünk elégedve. Első tábori parancsnokunk besszarábiai román volt s Zubkoffnak hívták. Kicsi, tömzsi, sápadt képű emberke volt, goromba, mint valamennyi parasztsorból felcseperedett práporscsik, de emellett kedélyes fiú, ami nála nyárspolgári jovialitásban és a velünk való fraternizálásban nyilvánult meg. Szívből gyűlölte a háborút s egyáltalában az egész katonáskodást. A háború? — az csak a nagy urak passziója a szegény ember bőrére; Nikolájt fel kellene akasztani, a 'cárt elkergetni! Orosz állam? — az moszkovita uralom! Hiszen csak veszítsék el a háborút s az ő szép Besszarábiája Romániához kerüljön vissza: odavágja ő az orosz állampolgárságát s megy vissza az ő kedves románjaihoz!

Ily elveket vallott első parancsnokunk s ha volt is annyi önuralma, hogy — józan perceiben — ezeket nem nyilvánította, azért tagadhatatlanul rokonszenvezett velünk és csodálatos módon különösen kedvelte a magyar «gon véd»-eket. Érthető, hogy nem sokat akadékoskodott nekünk, sőt szemet hunyt nagyon sok szabálytalanság fölött.

Családos ember volt s családjával a Vilmos-épület mögött lévő földszintes parancsnoksági épületben lakott. Családja egy nagyon sápadt, nagyon vékony és nagyon

fekete szemű asszonykából és egy pár vásott nebulóból állott. Az asszony Porphyria névre hallgatott. A gyerekek néha éktelen ordítózást csaptak a kaszárnya udvarán, háborúsdit játszva. A családban úgy látszik Porphyria vitte a szót és tartotta a gyeplyőt kezében. Erre különösen akkor volt szükség, ha Zubkoff Bachusnak hódolva alaposan elázott, ami meglehetősen gyakori eset volt. Az alkoholtilalom ellenére nem csinált titkot abból — amit titokban mindenki tudott — hogy lehet alkoholra szert tenni, ha az ember ismeri a forrásokat és szemet huny a csempészek manipulációi fölött. Az orosz katonai hatalom képviselője táborunkban akárhányszor szemléltetően illusztrálta ezt, amint egy-egy «körút»-ról hazatérve jobbról-balról egy-egy katona vezette őt dülöngő állapotban otthonába. Nem volt díszes látvány, de mi természetesen jót mulattunk rajta, amint már a tábor bejáratánál megpillantottuk őt a két jó muzsik közt, ki nagy respektussal és némi irigységgel vezette a rend ingadozó őret. Lábai keresztbe kaszáltak, kardja a hasa fölött kalimpált, tányérsipkája féloldalt fordulva támaszkodott a füle hegyére, feje lógott, bajsza lekonyult s kék üveges szemei felfelé fordulva az égre meredeztek. Dadogó szavai sejtetni engedték, hogy lelkében ilyenkor ininden hősi cselekedetre készen volt, s hogy majd megadja ő a cárnak, meg Nikolajnak, meg az egész világnak! . . . Hazaérve aztán a két őr illemtudóan átszolgáltatta őt az asszonynak, ki aztán további kezelésbe vette a világ rendjét felfogatni szándékozó hőst.

Ilyenkor ugyancsak ügyelni kellett rá, hogy ki ne szökjék ismét a szobából, vagy az ágyból, hová kijózanodásáig elzárva volt, mert ezek voltak azok a pillanatok, midőn kitört belőle a keserűség a fennálló rend ellen s szükségét érezte, hogy egy pár «jó barát» kiöntse bánatát.

Ép az első gázsi fizetést megelőző nap esett meg, hogy

ily vidám állapotban késő este idején megindult szobájából. A Vilmos-épület elsőemeleti lakói — jó magyar honvéd-család — hirtelen nem várt vendéget kapnak: a jókedvű práporscsik lép be. Nosza előkerül a bor, mit ő maga hozott át lakásáról, előkerül Szebenyi Pista hegedűjével s pár emberből álló bandájával s víg magyar és román nóták mellett folyik a multság, nő a jókedv ... Végül a jó práporscsik, lelkendezve dől barátjaira, összecsókolva sorban őket, majd végső eksztázisában előránt kebléről egy hatalmas csomagot telve vadonatúj papírrubelekkel: a másnap kifizetésre kerülő gázsival. Egy szempillantás alatt szerteszt szórja azt a szobában: nesze cigány! nesze gon véd!

Szerencsére az asszony megjelenik a kritikus pillanatban s még idejekorán kezére kaparintja a pénzt és a parancsnokot. Másnap az összegyűrött papírokat az asszony fizeti ki nekünk, Zubkoff még akkor is, mint holdkóros meredez mellette, alig tudva számot adni magának arról, mi történt körülötte . . .

A Zubkoff-korszakot tehát efajta kedves jelenetek tették jellegzetessé. Mi ezt nem bántuk, sőt szerettük. Nem törődtek velünk s ez csak elviselhetőbbé tette sorsunkat.

Fogolyélet Udinszkban.

Hála Zubkoff jóindulatának, szabadságunk az első pár hónapban úgyszólván korlátlan volt. Az «dienőrzés» mindössze annyiban állott, hogy reggelenkint be kellett írunk nevünket a nyilvántartási könyvbe, jeléül annak, hogy még a táborban vagyunk. Emiatt azonban akár megszőkhetünk volna, mert az aláírást senki felül nem vizsgálta. A környéken pedig szabadon járhattunk-kelhattünk, oly messze s oly időben, amint az jól esett. Csak éppen az eszközök hiányoztak, hogy ott ne hagyjuk végleg a tá-

bort. Hiszen csak pénzünk lett volna, hiszen csak ne választott volna el az Altáj-hegyek járhatatlan gerince a mongol határtól, csak ne fedett volna ösvényt, hegyet, völgyet átlábolthatatlan hórétteg és ne fagyasztotta volna el még a lehelletet is a 25—30 fokos hideg.

Így be kellett érnünk azzal, hogy az erdőkkel borított domboldalakat járjuk, fokról-fokra, lépésről-lépésre törve, gázolva magunknak utat az itt-ott derékgig süppedő hóban. Pár hét leforgása alatt már gyönyörű sétatutunk volt a tábor fölött emelkedő domboldalra, melynek túlsó része meredeken esik az Uda-völgyre. Gyönyörű kilátás nyílt onnan a folyó mentén húzódó városra, a távoli dombokra s az Altáj-hegyek hatalmas láncolatára. Avagy a tábor háta mögött fekvő lövőtér felé vettük utunkat, melyen túl a mind zordabbá és elhanyagoltabbá váló erdők lassan folynak át észak felé a végtelen hómezők csendes birodalmába. S végül, ha emberek közé akartunk jutni, vagy civilizáltabb vidékeket is látni, elcsatangolhattunk kilométerekre az Uda völgyében, követve a kanyargó szánutat, sőt ha úgy tetszett, bejárhattunk a városba vásárolni és sétálni.

A fogság igazi súlyát ekkor nem éreztük. Jó reményekkel voltunk eltelve, hogy a háború már nem tarthat sokáig s hogy a következő hó hullását már odahaza fogjuk megérni. Nagyon sötétlátóknak tartottuk az olyanokat, kik karácsony előtt nem várták a békét. A pár hónapot pedig, amit Nizsne-Udinszkban tölteni számítottunk, úgy éltük át, amint csak legjobban tehetjük; s kellett-e annál ideálisabb élet, mint amilyen a nizsne-udinszki tartózkodásunk első heteiben márciusban és áprilisban a miénk volt? Anyagiakban hiányt nem szenvedtünk s mindenki szabadon engedhette át magát a kénye-kedve szerint való foglalkozásnak.

Az időtöltésre, szórakozásra kezdetben nem sok mód nyílt ott. Csak lassan, fokozatosan fejlődnek ki a táborban a különböző foglalkozások. Az első napoknak csak a társalgás és beszélgetés az otthonról, a harctérről és levelek írása ad tartalmat. Ámde ez csakhamar unalmassá válik s kénytelen kiki lelke mélyére nézni, mit nyújt az érdekesebb, mely az egyhangú napok lassan múló óráit megrövidíteni képes. Akárcsak a természet elhagyott gyermekeinél, az érzelmi momentumok azok, melyek elsősorban nyilvánulásra törnek. Ezeknek pedig legegyszerűbb s mégis legközvetlenebb megnyilvánulási formája a zenei hang, az ének. Felcsendül a dal a táborban, különböző nyelven, különböző akkordokban; mindegyik dal a távol hazából idéz fel egy-egy emléket, avagy pedig a jelen helyzet szülte érzelmeket panaszolja el. Új melódiák születnek, melyekhez szavak csatlakoznak; alaphangjuk a vágyódás az otthon után, tárgyuk a jövő alakulására vonatkozó képzelem avagy a tábori élet egy-egy megragadó rajza. Így jön létre a tábori élet költészete, a rab-nóta. Ki alkotta őket? Senki és mindenki. Mindegyik adott hozzá valamit s közkinccsé vált az.

De ez nem elég; a művészi hajlam, az emberi lélek legnemesebb tulajdonsága még egyéb úton is megnyilvánulást keres. Ott kezdik tehát, ahol valamikor régen az őskorban: a kifeszített húr pengetésével. Még tovább mennek: fűrnak, fűrészelnek, kopácsolnak, faragnak, próbálgatva, elrontva s újra kezdve, mígnem megszületik az első önmaguk által készített hegedű. Most már a dalhoz, a versekhez síró vonós hangok vegyülnek. Mihályt többen vannak, akik a vonót kezelni tudják, összeállanak s megszervezik a zenekart! Ez azonban már vezetést és magasabb művészi tulajdonságokat tételez fel... S itt van az első igazi érintkezési pont, mely a magasabb, műveltebb

osztályt: a tisztikart lelki kapcsolatba hozza a legénységgel. Egyik osztrák tiszt énekkart szervez, majd Szebenyi Pista, a jónevű sportember kiválogatja a magyar legények közül azokat, kikben a hajlam és a hallás ki van fejlődve s megszervezi a cigánybandát!

Sok fáradsággal jár az összetanulás, a semmiből valaminek a teremtése, de siker koronázza a buzgólkodást. Mind szívhez szólóbban hangzanak fel a magyar nóták s végigsírnak a táboron. Hol egyik, hol másik családnál csendülnek fel, melegséget, derűt hozva a szívekbe ... Egy-egy névnap, egy-egy születésnap és Szebenyi Pista megjelenik bandájával az illető családban; szól ilyenkor, a nóta késő éjjelig, még az orosz örök is ott lent az udvaron szívesen hallgatják s nem zavarják a mulatozást .. . Áldott a dal, mely szórakoztat, összehozza és felemeli a szíveket ...

*

A dalon és a zenén kívül még sok egyéb művészi hajlam is módot talál a megnyilvánulásra. A képzőművészetek — már amennyire az eszközök rendelkezésre állanak — szintén csakhamar elterjednek a táborban. Így elsősorban a fafaragást kapják fel, kezdetleges eszközökkel, igen gyakran egyszerű zsebkéssel csodás türelemmel faragja a legénység a szebbnél szebb tárgyakat: botokat, fokosokat, rajtuk különböző motívum-díszítéssel, továbbá dobozok, cigarettatárcák, papírvágókések stb. kerülnek ki kezük alól. Egész külön műiparág a lószőrből való óraláncok, függők stb. elkészítése. Mások ismét golyó- vagy srapnel-darabkákból, majd pedig alumínium kulacs beolvasztásából nyert anyagból díszes gyűrűket készítenek, beléjük vésve a megrendelő nevét, fogságba jutásának napját.

A kézműiparosok közül legjobb dolguk van azonban az asztalosoknak, kik foglalkozásuk gyakorlására csakhamar jövedelmező alkalmat találnak. Külön műhelyt is rendez be számukra a tábori parancsnok, hol szánkókat, asztalokat, székeket stb. készítenek.

Jó dolguk van a mesteremberek közül a szabóknak és cipészeknek is, de valóságos elitfoglalkozás a borbélymesterség; mindegyikének megvan a maga állandó «kundschaft»-ja és állandó jövedelemforrása.

De hadd szóljak pár szót az önkéntesekről és a tanítókról is, kik mint póttartalékosok kerültek fogságba. Ezeknek a sorsa tán legnehezebb, hacsak véletlen szerencse folytán valami különleges foglalkozáshoz nem jutnak. A táborban nem mennek tisztszámba s a legénység szűkös kosztját és kényelmetlen fekhelyét kénytelenek megosztani. Mi tisztok némileg segítettünk-rajuk azáltal, hogy étkezésre magunkhoz vettük az önkénteseket s később az orosz hatóság is könnyített helyzetükön annyit, hogy külön szobákat adott nekik s lehetőleg foglalkozáshoz juttatta őket az irodában vagy a kórházban.

*

Szellemi foglalkozásra kezdetben — könyvek híján — kevés alkalom nyílt. Szellemi táplálékunk eleinte csak a helyi könyvatos harctéri híreket tartalmazó kiadványaira szorítkozott. Lajtos a napijelentések alapján térképet készített az orosz harcterről, melyen zászlócskák kitűzésével állandóan figyelemmel kísértük a front változásait. Különös szórakozást ugyan ez sem nyújtott, mert* a harci tevékenység ez időtájt úgyszólván teljesen szünetelt, csak az oroszok folytatták — egyelőre hiábavaló — erőlködéseiket a Kárpátokban és Przemysl alatt.

Komolyabb tanulmányokra legfeljebb csak a nyelv-

tanulás terén nyílhatott alkalom, a legtöbben azonban nem tartották még érdemesnek bármihez is alaposan hozzáfogni, mivel azt hitték, hogy a fogság napjai úgylis megvannak már számlálva. Csak családunknak néhány tagja fogott hozzá az angol nyelv tanulásához, mivel kivételes kedvező alkalom volt arra. Ballay ugyanis, hogy idejét hasznosan is töltsen s hogy nyugtalan elméjét ezzel is némi-képpen elfoglálja, délutánonként angol órákat adott szobájában s tanítványai közül egyik-másik rövid idő alatt kiváló eredményt ért el.

Szórakozásainkat végül esténként a sakkjáték és többek részére a kártyázás egészítette ki.

*

Kühn Pista szintén rászánta magát arra, hogy a múltó órákat ne hagyja teljesen kihasználatlanul tovarepülni. Lelkiállapotában Nizsne-Udinszkba való jövetelünk óta örvendetes változás állott be; korábbi nagy levertsége gyermekes vidám jókedvnek adott helyet. Egyik szép napon nekibuzdulva, elhatározta, hogy magyarul fog tanulni. Szívesen vállalkoztam rá, hogy órákat adjak neki.

Ettől kezdve nap-nap után, midőn felkeltünk az ebéd-től, Kühn Pista megjelent kis füzetével kezében s megkezdte a tanulást. Nem voltak ezek az órák unalmasak vagy szárazok: az elmélkedések csak úgy fűszerezték azokat, mint a könnyed élcelődés. Míg az előbbieket sokszor Mamát is gondolkodóba ejtették, ki ágyán fekvve, ebédutáni sziesztát tartva, csendesen szunyókált, vagy pipáját rágta és néha közbe-közbe mordult Kühn Pista okoskodásaiba, addig az utóbbiak főként Lajtós és Felméry közbeszólásai folytán állottak elő, kik különös előszeretettel tréfálkoztak Pistával.

Tanítványom bámulatos gyors előhaladást tett a ma-

gyar nyelvben s alig másfél hónap leforgása múlva már tűrhetően elbeszélgetett velünk, közderültséget keltve és sok vidám órát szerezve nekünk talpraesett megjegyzéseivel.

Rámnézve is megvolt ezen óráknak a jó hatása. Indítatva éreztem magamat arra, hogy nyelvünk szellemébe és rendszerébe alaposan elmélyedjek; ami viszont-csakhamar filozófiai elmélkedésekre vezetett. Délelőtti és délutáni sétáimon elbarangolva az erdők mélyén, új erővel éledtek fel emlékemben a rég tanult dolgok s összefüggésük világossá vált előttem. Új távlaton: és szellemi gyönyörök tárultak elém s megnyugvással töltötték el lelkemet.

*

Fogolyéletem legszebb emlékei fűződnek ezen derűs szép időszakhoz. Hányszor kívántam vissza őket a későbbi szomorú napokban s még akkor is, midőn sorsom a szerencse segélyével jóra fordult, hányszor csillant fel emlékezetemben vidám ragyogásuk . . .

...Gyönyörű tavaszias idő van. Megindulok hatalmas furkósbotommal kezemben s nekivágok a fenyvesek rejtelmes sűrűségének. Hamar eltűnik mögöttem, a tábor piros épületeivel s bent vagyok az erdő belsejében. Télutó van; ragyogó szélcsendes napok követik egymást s a hőmérséklet lassan, észrevétlenül emelkedik egyik napról a másikra; a legtökéletesebb, leggyönyörűbb átmenetet alkotva, a télből a tavaszba. Virágzás nincs, csak itt-ott bontakozik ki egy-egy fűzfa színtelen barkája a völgyek mélyén. Az örökzöld fenyők dermedt téli álmukból új életre ébrednek; azelőtt fagyos, törékeny ágaikban friss nedvkeringés indul meg s most már rugalmasan engednek a hajlításnak; vastag túleveleik sötétebb színben duzzad-

nak ... A tavasz előérzetének varázsával körülvéve, némán bandukolok előre a keskeny, lejárt ösvényen, gondolataimban elmerülve... A hó sísteregve omlik szét lépteim alatt; nem nedves, összeálló, mint a mi havunk, hanem még finom, porszem, melyet a legkisebb széláram is megragad s végigseper a felszínen. Épp ezért színe sem bágyadt, hanem vakító; a milliárdnyi finom hószem tündökölve veri vissza a rája eső napfényt. Ha nem volnának itt ezek az örökzöld fák üde színükkel, lehetetlen volna a havon bolyongani sötét szemüveg nélkül; azoknak tömegfoltja ellensúlyozza a kápráztató ragyogást. Némán, halálos csendben sorakoznak egymás mellett a szálas fenyők, mint mozdulatlan, legyökerezett hadsereg; mennél beljebb hatolok közéjük, annál sűrűbbé válnak soraik, annál fenségesebb, annál kifejezőbb némaságuk.

Van-e nagyszerűbb valami, mint egész lélekkel belemerülni ezen őstermészet némaságában is lüktető lehelle-tébe, átérezni életerejét és tudatára jutni annak, mit jelent az, ha az anyaföld, az erdők, a hegyek körülölelnék s társaságuktól megremeg az emberi lélek . . .

Bolyongva járom az ösvényeket és a befűjt szánutakat. A nap lassan lehanyatlík. Tisztáshoz érek; úgy látszik, erdőirtás az, mert a város felől felfelé húzódik a dombháton s még azon túl is folytatódni látszik. A légáramlat szabadon járja a hosszan letarolt tisztást; g, hó felszíne itt simára van fűjva, olyan, mintha csak fehér folyó medre volna, melyet kétoldalt zöld erdők szegélyeznek. A ragyogás lassan megszűnik, a nap rezes korongja lassan ereszkedik le az Altáj-hegylánc mögé, mely az erdőirtás hosszában a távolból idetekint. Az ég mögötte haragos-piros színt ölt s fokozatosan megy át fejem fölött a legvilágosabb zöldbe. Csodálatos színhatások keletkeznek; a fák körvonalai maró élességgel rajzolódnak az

étheri háttérre, s a rézsút eső hideg, bágyadó napsugarak hosszú, egybefolyó árnyakat vetnek a hómezőre. A tárgyak eredeti méretei megkétszereződni látszanak...

Valami barátságatlan érzés fog el: hogy jutottam én ide, távol Ázsia ez elhagyott magányába, hogy ellessem az őserdők életét, európai civilizált szemmel betekintsek az őstermészet egyszerű s mégis fenséges nyugalomába! Ezek az óriás gránátosoknak látszó fenyők mindjárt rám fognak szakadni, haraggal, hogy agyonnyomjanak engem, hívatlan, önkéntelen betolakodót ... Jó volna elmenekülni, ha a látvány varázsa le nem kötne; csak állok mozdulatlanul a tisztás szélén, mígnem a nap végkép eltűrik s az árnyak összefolynak a hűvös sötétségben. A fenyők, előbb még óriás gránátosok, hirtelen összezsugorodnak, körvonalaik mindinkább elmosódnak s az egész erdő egy nagy, sóhajtozó, suttogó fekete foltba olvad össze. Széláramlat kerekedik, mely végigzúg a gályákon: az előbb még néma erdő mintha megélnékülne; a fák kísérteties nyelven suttoznak egymáshoz. Megindul a susogás lent a völgyben s gyorsan végigszáll az egész erdőn, fel a dombtetőig; mindegyik fa hozzászól, mindegyik kis gally hozzáad valamit s aztán elhallgat, válaszra várva. Így repül át a szelek szárnyán, hosszú sóhajokban, többször megismétlődve az Altáj-hegység izenete a Jenisszei-vidéki hómezőkhöz . . . Egyik áramlatba harangzúgás is vegyül; de nem úgy szól, mint a mi otthoni harangunk; nem ad összefolyó, zsongó hangáramot, hanem színtelen, szaggatott, mintha kalapáccsal vernének különböző fémkorongokat. A harangzó esti imára hívja a jámbor hívőket, az egyszerű szibériai parasztasszonyokat, kik elmondják az «ocse nás»-t,* hogy «Ő» hozza vissza nekik férjeiket, fiaikat, kiket a má-

* «Miatyánk».

sik nagy úr, a cár hívott el harcolni messze-messze földre, ahonnan azok ily magamfajta szürkeruhás embereket küldenek vissza az elhagyott tájra ...

Sötétbe borul a táj s az ég piros színe barnássá válik. Szemem az utat kémleli s ekkor finom körvonalú állati nyomok tűnnek elémbe, melyek az erdőből jövet, a tisztás szélén a dombtető felé veszik útjukat. Tán kutya-nyom, avagy pedig tán egy magános farkas barangolt nemrégén erre felé. Ez a gondolat hirtelen összerezent, de aztán nyugalmat erőltetek magamra; furkósbotomat kezembe szorítva, lassú léptekkel indulok visszafelé. Arra gondolok, hogy meg kell szokni az őstermészetet minden megnyilatkozásával, úgy üde színeivel, mint félelmetes magányával. Hátha meg fogok szökni, nem kell-e akkor elkészülve lenni az egyedül való kivetett bujdosásra s a természeti veszélyekkel való szem beszállásra?

*

Most már, hogy nizensudinszki tartózkodásunk maradandónak látszott, lassan megismertük azokat a családokat is, kikkel eddig úgyszólván alig érintkeztünk. Ez időben még csak száznégyen voltunk tisztek a táborban, nem szólva a pár száz főt kitevő legénységről. Voltak egyesek, kik hamar közismertté váltak s a tábor közéletében a közös mozgalmak és szellemi élet vezetőivé lettek. Közülük meg kell említenem Kleinov birodalmi német tisztet, ki társával, Lau hadnaggyal mint repülőtiszt jutott fogságba; egy felderítő útjuk alkalmával motorhiba következtében kénytelenek voltak égő gépükkel az orosz vonal mögött leszállani. Azóta is együtt maradtak s két magyar zászlóssal együtt legrégebb lakói voltak a nizensudinszki tábornak.

Kleinovot mindannyian szerettük és nagyrabecsültük,

még az olyanok is, mint én, ki igazában alig érintkeztem vele. Már magában véve megjelenése is rokonszenves volt; nyílt kék szeméből, mely vastag pápaszem mögé rejtőzött, a becsületesség és őszinteség sugárzott; szőke szakálla germán lágyságot adott arckifejezésének, magas homloka az intelligencia és a mélyrehatóit) gondolkodás nyomát viselte. Hangja kellemesen csengett s beszédmodora a filozófus beszédmodorának lágyságát a katona szilárd határozottságával egyesítette. Alapjában szemlélődő, gondolkodó jellem volt, sok érzékkel a humor iránt; költeményeket, meséket és elbeszéléseket írt nagy gyakorlatra valló írói készséggel. Sétáimon néha összetalálkoztam vele; ő is legtöbbször egyedül bolyongott az erdőkben. Megfigyeltem, amint meg-megállt egy-egy kilátópontonál, álmatag tekintetét körülhordozva a távolban, avagy amint hóolvadás idején elnézte az erekben csörgedező vizek * játékát. Nyitott szemmel álmodozott s ilyenkor szülte képzelete a szebbnél-szebb meséket, s dolgozta ki elbeszéléseinek egy-egy pompás részletét.

Minden közügy élénken érdekelte s ő volt az, ki először pendítette meg a társasösszejövetelek eszméjét a táborban.

*

Kleinov kezdeményezésére szokásba jött, hogy a vasárnap délutánokat és estéket együtt töltsük. A társasösszejövetelek helyéül a tábor bejáratánál lévő földszintes tiszti étkezde épületét szemeltük ki. Ily alkalmakkor, délutánonként, egyik-másik tiszt tartott tudományos tárgyú avagy könnyebb, szórakoztató előadást. A német nyelvű előadások sorozatát Ballay nyitotta meg észak-amerikai és kanadai utazásainak előadásával, majd követték őt Irsay, Kleinov, Lau és mások. Az előadásokat vi-

tatkozás fejezte be. A pár kopeknyi belépődíjat, melyet a megjelentektől beszedtünk, a legénység segélyezésére fordítottuk.

*

A legénység segélyezésére Türkl ki hadnagy, egyik osztrák tiszt, nagyobbszabású akciót is indított. Azon életrevaló ötlettel állt elő, hogy ne csak támogassuk a legénységet, hanem nekik is nyújtsunk alkalmat a társas-összejöveleteken való részvételre. E célból pár sportkedvelő társával birkózó versenyek rendezését határozta el. Akadt a legénység közt egy birkózó bajnok, ki a szálasabb, erős és ügyes legények közül egy csomót kitanított a birkózó mesterség fogásaira s midőn ezek már kelleleg elsajátították a szabályokat, megkezdődtek a versenyek a tiszt ítékezde e célra elrendezett nagytermében. A nézőközönség tisztekből és legénységből került ki. Az előbbieket fogadásokat kötöttek a favoritokra; Türkl adta a totalizátort s a nyereséget, valamint a felemelt belépődíjakat a legénységi koszt feljavítására fordították.

*

Hasonló jótékonyági célt szolgáltak a hangversenyek, melyeket az énekkar és Szebenyi Pista cigánybandája rendezett szintén vasárnap este az ítékezde nagytermében.

Nevezetes est volt a cigánybanda első bemutatkozása, melyre Zubkoff egész családjával hivatalos volt. A nagyterem szorongásígmegtelt érdeklődőkkel, annál inkább, mert híre futott, hogy a tiszt ítékezde ez alkalomra nagyobb mennyiségű borkészletet szerzett be.

A práporcsik pontosan megjelent feleségével, sógor-nőjével és gyermekeivel. Már kissé elgyöngült állapotban

lehetett, mert beléptekor megbotlott a küszöbön és végig vágódott a padlón. Miután felcihelődött hatalmas ováció fogadta, melynek csillapultával elfoglalta a terem végében számára és családja részére fenntartott díszasztalt. Körötte néhány szővivő tiszt, köztük Kleinov helyezkedett el. Midőn minden rendben volt, a prÁPorc sik megnyitotta a koncertet. E megnyitás abból állott, hogy egy-két hatalmas kancsó vörös bort helyeztek a prÁPorc sik elé, melyből ő hamarosan felhajtott egy pohárral. Ez volt a jeladás, melyre elővándorolt a többi, készenlétben tartott negyven üveg is s mindegyiknek pár pillanat alatt akadt gazdája. Ekként kellemesen felhangolva, a prÁPorc sik grandezzaival engedte át magát a zene élvezetének.

Felcsendült Bánk bán tiszaparti jelenete, melyet mindenki nagy tetszéssel fogadott; nem győztük csodálni Szebenyi Pista türelmét és kitarását, mellyel ily tökéletes eredményt tudott kihozni a primitív eszközökből. A dal végeztével általános koccintgatás és «halljuk, halljuk» felkiáltások következtek. A hangulat észrevehetőleg emelkedni kezdett. A zenekar egy szomorú magyar nótára kezd rá és előtérbe lép Szebenyi, hegedűjét karjára eresztve, bariton hangon kezd el énekelni: «Valamikor én is tudtam mosolyogni, nevetni ...» Néma csend ül a jelenlevőkön, még a németek és osztrákok is elmerülni látszanak a nóta dallamában, sőt még mintha a prÁPorc sik is velünk érezne . . . Bensejében szemmeláthatólag nagy átalakulás megy végbe. A bor mámore s a zene behízselgő hangja lassanként azon ellágyuló, ömledező hangulatba ringatja, mely előjele volt nála a rejtett érzelmek feszengő kitörésének. Tányérsipkáját, mely most is a fején van, lassan féloldalra nyomja s felső testével az asztalra dőlve, üvegesedő szemmel kezd a levegőbe bámulni; de még tartja magát, még csak kezdetén van az igazi hangulatnak.

Észreveszi Szebenyi Pista a práporcsik elérzékenyedését és mesteri fordulattal átcsap egynéhány lassú román nótába. Mellélopódzva, szinte ráhajolva a práporcsikra, fülébe húzza melegen, panaszosan a nótákat; háttérben a három füstös kínlódik rossz hegedűjével és bőgőjével, de azért csak egymáshoz törnek azok s mint a karikacsapás, úgy húzzák pontosan, taktusra a kíséretet. A román nóta s annak ördögi varázslatos rezgése benyomul a práporcsik szívébe, piszkálja, birizgálja lelke húrjait s könnyekig elérzékenyítve őt, majd a könnyeken keresztül szilaj kitörésre indítva dagadó, tornyosuló érzelmeinek áradatát. Mindjobban feszeng ülőhelyében, mindszélesebbekké válnak mozdulatai, majd megered nyelve folyása, de gondolatai nagyon kusza fordulatokat öltenek; mind sűrűbben dülöng szomszédjaihoz, mind gyakrabban ölelgeti az ő kedves barátjait, az ő kedves hadifogoly tisztjeit.

A közfigyelem a zenéről lassankint a práporcsikra terelődik. Porphyria aggódalmasan kezd fészkelődni helyén s legtanácsosabbnak vélné eltávozni urával; ámde Kleinov, ki ravaszul pislogva s magában befelé nevetve várja a fejleményeket, hamarosan melléje ül s beszédével figyelmét elterelni igyekszik.

A hangulat kezd már forróvá válni s a zenét elnyomja az élénk zsidongás, túlharsogja az éneklés, a tiroliak jódlirózása, a magyarok bakadalai és a viccelődés nyomában felhangzó kacagás. E pillanatban feláll Kleinov, kezében telt pohárral, melyet megvereget gyűrűjével, mire lassan elül a zaj, mindenki a szónokra figyel, ki összeszedve tört orosz tudását, felköszönti a práporcsik családját: «Práporcsikné asszonyom! Hölgyeim! Práporcsik uram! Köszöntöm Önöket tisztársaim nevében a mai estén, melyen körünkben megjelentek és köszönetét mondok Önöknek, hogy ezt a kedélyes együttlétet nekünk engedélyezték és

jelenlétükkel számunkra még kedélyesebbé tették! Önök bebizonyították azt, hogy Oroszország nem a gyűlölet hazája, mert ahol a hatalom képviselője ennyi gyöngédséggel, mint a mi jó práporcsikunk (itt a nagyon is elgyöngült állapotban dülöngő práporcsikra mutat; éljen, hoch-kiáltások) igyekszik a hadifoglyok keserű életébe egy csöpp derűt és vidámságot bele vinni, ott igazi gyűlölet nem lakozhatik a szívekben . . . Messze innen, a harcmezőn farkasszemet néznek egymással az orosz hadak és a mieink, de ki láthatná előre a fegyverek küzdelmének végeredményét? Zubkoff uram! Önök is szemben állanak itten mivelünk, sok ezer kilométerre a front mögött, mint a hivatalos Oroszország képviselői; de Önök nem kardot és golyót szegeznek mellünknek, hanem ön Asszonyom a nyájas szelídséget, ön Zubkoff uram a megértést, no meg a tele poharat nyújtja felénk! Oly fegyverek ezek, melyeknek győzelmét máris előre látom és melyeknek megadom magamat! Éljen a mi derénk práporcsikunk és kedves családjá!»

Hoch! éljen! hurrá! ordítózás zavaros harsogása zúg végig a termen; a cigány ráreccsent valami tuss-félére. A práporcsikné fényes szemét nevetve jártatja körül, Zubkoff barátunk pedig himbálódzva nyúlkal pohara után. melyet végre sikerül kezébe kaparintania és többszöri ide-odalötybölés után szájához viszi annak tartalmát; ám a folyadék fele végigcsurog arcán és ruháján. Szólna is valamit, de értelmes mondat nem jön szájára, csak tántog, csak hápog, az elhangzott felköszöntő egyes szavai motoszkálnak fejében, «megértés» . . . «megadom magam» s végül is minden erőlködése egy hatalmas sóhajtásba fül és elterül a mellette ülő karjában.

Nosza, csak ez kellett! Kleinov kiadja a jelszót: «Énekeljünk uraim!» s ezzel felcsendül a Deutschland, Deutschland über alles, a Wacht am Rhein, a Gotterhalte

és végül a Hymnus. Mindenki áll, a práporcsik családja is és az orosz örök is, kik az ajtóban meghúzódva, nagy illemtudóan figyelik práporcsikék mozdulatait. Csak a práporcsik fekszik végig a padon, átszellemült tekintettel bámulva a plafonra és elragadtatással sóhajtozva, míg nem a «Balsors, akit régen tép» ütemeinél csendben lefordul az asztal alá. Hamarosan odaugrik a stársi (a legidősebb orosz altiszt) s pár közlegénnyel ölbe kapja a hivatalos Oroszország képviselőjét és lassú ütemben kezdi kifelé hurcolni a hátsó ajtón, mialatt a cigánybanda ráreccsent a Rákóczi-indulóra . . .

... Az üvegek kiürültek, a dal megszűnt. A cigányok összeszedik sátorfájukat, elkotródnak. A terem lassankint kitisztul. Kleinov és társai hazakísérik a práporcsik családját. A terem ajtajában egy-két ór álldogál és tátott szájjal bámulja elvonulásunkat... Utánunk bezárják az ajtókat és egyhangú kopogással kezdik meg szokásos éjjeli őrzáratukat az elcsendesedett épületek körül...

Przemysl.

Életünk eddigi zavartalan kedélyességébe egyszerre csak újabb élénkséget s növekvő izgalmat hoztak a Przemysl körül kiújuló harcokról szóló jelentések. Már régóta írtak az újságok arról, hogy Przemyslben az élelmiszer fogytán van; ezeknek a híreknek azonban nem adtunk hitelt. Nem akartuk elhinni, hogy a monarchia északi harcterének legfontosabb erődje ne legyen ostrom esetére évekre ellátva a szükséges táplálékkal. Inkább hallgattunk e tekintetben egyedüli szakértőnk, Löwy hadnagy véleményére, ki Przemysl őrségében harcolt s egy járőrválalkozás alkalmával esett foglyul. Tőle úgy tudtuk, hogy bár a várban takarékoskodtak az élelmiszerekkel, azért még korántsem feny-

gethet bennünket végveszély. Még a honvédhadosztályunk utolsó hősi kirohanásáról s visszaszorításáról szóló jelentést is hajlandók voltunk optimisztikusan megítélni, mint részünkről az erő megnyilvánulását. Nem gondoltuk komolyan, hogy a vár eleste küszöbön áll. Megerősített e tévhitünkben az orosz jelentések szükszavúsága is. Az erőd elfoglalásáról első ízben még nem írtak, mindössze annyit jelentettek, hogy az orosz csapatok bevonultak a várba s ott hálaadó isteni tiszteletet tartottak. Azt hittük, hogy az egész jelentés csak légből kapott koholmány a lakosság megörvendeztetésére s hogy majd jönni fog utána a helyreigazító cáfolat. De a következő hivatalos már a hadizsákmányt regisztrálta, felsorolva az elfogott generálisokat, a hadifoglyok számát és az ágyúzsákmányt. Ez már aztán mégsem lehetett hazugság.

A hatás a fogolytáborban leverő volt. Úgy éreztük, hogy fogolyéletünk eddig aránylag simán gördülő szekere egy nagyot zökkent s most már csak döcögve vonszolódik tovább. A legszebb tavaszi napok ekkor bontakoztak ki csak langyos meleg pompájukban, de a mi lelkünkre valami szorongó érzés borúja nehezedett. Hiába jártuk a lassankint tisztuló erdőségeket, hiába néztük el a domboldalról az Uda verőfényes völgyét, hiába élénkültek meg vasárnap délutánonkint sétaújtjaink a városi közönséggel — nagyobbára fiatal diákokkal és leánykákkal — mi nem tudtunk többé teljes jó szívvel örülni a természet feltámadásának. Przemysl elesett! E tudat sötét fátyolt szőtt gondolatainkra s megmegállva utainkon, elmerengve kémleltük a távol Nyugatot s lelkünk a nagy messzeségbe kalandozott, túl a hegyeken, túl a steppeken, a Kárpátok fenyves bérceinél, hová most megindul a felszabadult ostromló hadsereg, hogy áttörve az utolsó természetadta védbástyát előzőnlje most már végérvényesen hazánk drága földjét.

És csoda történt. A következő harctéri jelentések nehéz harcokról, az orosz csapatok hősie vitézségéről szóltak: mint törnek maguknak sokszor egyenként utat előre, derékig hóban, a rendkívül erős ellenséges állások felé! Megértettük, hogy mit jelent ez! Azt, hogy csapataink emberfeletti hősiességgel védik a szent hágókat s hogy a természet védvára erősebbnek bizonyult mindenféle mesterséges erődnél. Az orosz előrenyomulás a Kárpátokban megtörött s a kolosszus irtó teste ezer sebből lassanként elvezett, érlelődve arra, hogy halálos csapást mérjenek rá. A kedélyek lassan kint megnyugodtak, a bizakodó hangulat ismét visszatért, de eddigi életünk derűs, nyugodt napjai végleg letűntek.

*

Történt ezidőtájtban, hogy a városi rendőrség ismételen azt a megfigyelést tette, hogy a város lakossága túlságosan barátságos a hadifoglyok iránt, sőt hogy egyesek oly hazafiatlan cselekményre is vetemednek, mint az ellenséggel való időtöltés, nem is szólva arról, hogy voltak olyanok, kik fogoly legényeket és tiszteket lakásukon is szívesen láttak vendégül. Ezért is parancsot bocsátottak ki, hogy az ilyenfajta barátkozásoknak véget kell vetni s rendőrközegek voltak megbízva azzal, hogy úgy a lakosság, mint a hadifoglyoknak a városban való viselkedését ellenőrizze.

Azok közt, kikről köztudomású volt, hogy nem csinál titkot a hadifogoly tiszteket iránt érzett szimpátiájából, szerepelt a város öreg tanítómestere is, ki az északkeleti városrészben az Udára nyíló csendes, félreeső utcában lakott. Nem volt ez a tanító azért rossz hazafi és semmi konspiráció sem terhelhette lelkiismeretét, csak józan ítélőképességét nem homályosította még el az elfogult

oktalan gyűlölködés. Fiatal éveiben megfordult Európa nagyobb városaiban s mint világot látott ember örült, hogy néha művelt európai emberekkel társaloghat.

A szigorú adminisztráció azonban nem boncolgatja az alattvalók szellemi világát, hanem kiszabja a maga szigorú paragrafusait s annak világánál ítéli meg az emberek cselekedeteit. Így történt aztán, hogy tanító uramat — titokban — megfigyelés, alá vette a rendőrség s egyik jó zsandár félszemével állandóan a házakörnyékét leste, nem történik-e azon a tájon olyasvalami, ahol helyén van a hivatalos tekintéllyel való beavatkozás.

Przemysl elestét követő nap délutánján aztán ez a zsandár két bandukoló alakot vett észre az Uda partja felől közelegni. A két alak a fogolytáborból jött, kopott öltönyükről azonban nem volt eldönthető, hogy tisztke-e avagy pedig a legénységi állományba tartozók. Jövetelük a jó zsandárt egyszerre felvillanyozta tétlen unalmából s akként okoskodva, hogy itt esetleg alkalom nyílnak valami oly dolog véghezvitelére, mellyel feljebbvalóinak kedvében járhat és magának érdemeket szerezhet, dicséretreméltó detektívösztönnel hirtelen észrevétlenül meghúzódott az egyik ház tövében, úgy hogy ő maga mindent lásson, de őt senki ne láthassa. Biztos helyéről sólyomtekintettel követte a két gyanútlanul botorkáló mozdulatait.

Gyönyörű tavaszi nap volt s a napsugarak lágy, meleg csókjától olvadozni kezdett már a hegyek vastag hótakarója. Az Uda fenéig fagyott medrén itt-ott hatalmas repedések támadtak, melyek közt ki-kibuggyan a vidáman csörge-dező hegyi patak vize, barnás, besüppedő foltokat hagyva a lucskos havon. A távoli magas hegyek hívogatólag intettek le az Uda völgyére a fogolytábor felé: jertek ti fogoly kivettek, siessetek vad ölemre, elrejttek benneteket az üldözők elől s hágóimon keresztül utat mutatok

nektek a mongol síkságokra! Igen! Ha az ember ismertté az utakat, melyek odavezetnek; ismerné a viszonyokat, emberek azokon a tájakon, akkor nem is volna oly bolondság a meleg idő beálltával felkerekedni s útnak indulni Mongólia felé. De hát nem volna senki, aki felvilágosításokat, útbaigazításokat adhatna e tekintetben? Hogyne! Ott van az öreg tanító, tőle ügyeseti meg lehetne tudni oly dolgokat, melyeknek jó hasznát lehetne venni a szökés alkalmával, anélkül, hogy az ember elárulná igazi szándékát! Ilyen gonosz gondolatokat forgatott, az a két alak is elméjében, ki most átgázolt az Uda átjáróján s lassan megindult a folyó partján abba az irányba, hol az említett zsandár látó- és hallóidegeit megfeszítve leskelődött. Mondani sem kell, hogy a két alak egyike Ballay, a másik tiszt pedig, ki mellette bandukolt, Irsay hadnagy volt. Ez alkalommal Irsay volt a vezető; ő már egy ízben beszélgetett a tanítóval, geológusnak adva, ki magát s kapott is tőle ajándékba egy értékes kis zsebatlaszt a világ összes tájáról. Most Ballayt is magával vitte, hogy együttesen, barátságos beszélgetés ürügye alatt újabb érdekes dolgokat tudjanak meg a mongolországi viszonyokról. Barátaink lelkiismerete tehát nem volt egészen tiszta, ami lerítt mind nyugtalanabbá váló magatartásukról is, amidőn elhaladtak az Uda partján emelkedő városi börtön mellett, óvatosan elkerülve annak a folyóra kiugró hatalmas bástyáját. Az utcához érve, hol befordulniok kellett volna, egy pillanatra megállották, futva körülnéztek, majd hirtelen eltökéléssel nekivágtak az utcának. Azaz csak nekivágtak volna, ha e pillanatban egy kemény parancsoló hang rájuk nem rivall: «sztoj!» s a következő percben nyakon nem csípi őket a rend szigorú őre, ki tovább nem bírta magát rejtekhelyén türtőztetni, hanem utána vetette magát áldozatainak. Mi tagadás, barátaink minden óvatosság mellett is beleestek

a nizenske-udinszki zsandár kelepcejébe, ki most diadalmasan kezdte el őket maga előtt noszogatni a városi dutyi felé.

Pár perc leforgása múlva már ott ültek ők szépen a hűvösön pár rongyos csavargó, lezüllött betörő és néhány katonaszökevény társaságában, kik érthető kíváncsisággal vették körül az újonnan érkező előkelő jövevényeket. Barátaink semmiféle kérdezősködésre sem reagáltak, egyelőre adták a finnyását, hogy ők bezzeg egy kukkot sem értenek oroszul. Csak midőn a mindhosszabbnak tűnő percek egymásután múltak s lassanként órákká dagadtak anélkül, hogy bárki is ügyet vetett volna rájuk, s a nap sugarai is mind rézsútosabban vetették elhidegülő fényüket az épület falára, csak akkor kezdtek nyugtalanságuknak s elégedetlenségüknek mind érthetőbb kifejezést adni. Végre is szorult helyzetükben erélyesen kezdtek dörömbölni s kiabálni «Mi officzeri, paigjom vojenni nacsalnik!» (Rossz orosz-sággal: «mi tisztetek vagyunk, a vojenni nacsálnikhoz akarunk menni!»), mindaddig, míg a bölcs zsandártiszt, ki őket ide bezárta, ismét meg nem jelent s újból átadta elfogójuknak, át kísértette őket a rendőrkapitányhoz, hol aztán megkezdődött a kihallgatás. Ez nagyon egyoldalú aktus volt, mivel barátaink nemcsak hogy megszólalni nem tudtak oroszul, de kísérőjük vádbeszédéből is csak minden tizedik szót értették. Érezve azonban, hogy beszéd és tiltakozás nélkül veszett ügyük van, feszült figyelemmel lesték a zsandár szavait, hol fog végre az valami ismerős szót kiejteni, melybe bele lehet kapaszkodni. Az pedig valóságos szónoklatot csapott, élénk taglejtésekkel kísérve szavait: «Jöttek az Uda partján ... járásuk bizonytalan volt ... odaérkeztek, hol a tanító lakik ... befordultak az utcába, az ulicába . . .»

«Nyet ulica! Nyet ulica!» — rivallt fel egyszerre, mintha csak összebeszélt volna, a két vádlott, ki végre is a riadt

várakozásban az «ulica» szóban ily biztos támpontot talált, melyet megértett s melyre tiltakozását alapíthatja.

«Nyet ulica! Nyet ulica!» — hajtogatták egyre, hiába igyekezve vádlójuk beszédét folytatni.

«Hát ha nem az ulicába mentek, mit kerestek akkor azon a tájon?» — rivallt végre ia rájuk a türelmét vesztett vizsgálóbíró.

«Guljátý! Guljátý! (sétálni, sétálni) nyet ulica!»

Végre is nem lévén bebizonyítható, hogy vájjon barátaink tényleg az utcába akartak-e menni, vagy csak jámborban a folyó partján sétáltak, a vizsgálóbíró meghozta a salamoni ítéletet: a két tiszt szabadon bocsátható, a zsandár pedig utasítandó, hogy máskor várja először be, míg a lisztek tényleg befordulnak az «ulicá»-ba, csak akkor emeljen rájuk kezét.

Barátaink persze megnyugodtak az ítéletben, melyet csak akkor értettek meg, midőn nagyon is érthető jelekkel adták tudtukra, hogy hordják el magukat; csak a zsandár, ki már valami jól megérdemelt jutalom felől álmodozott, dohogott magában, meg nem állhatva, hogy az elhaladóknak oda ne vágja: «De azért — Przemysl nás!» (Przemysl a miénk!)

«Przemysl vás, vás!» (Przemysl a magáé, a magáé), ajándékozták azok oda grand-seigneuri mozdulattal a várat a jó zsandárnak; ám legyen boldog vele és vigasztalódjék. Azzal lehető gyors tempóban ellejtettek vissza a tábor felé, hol hosszú kimaradásuk érthető feltűnést keltett.

Nemsokára aztán parancs jelent meg, mely szerint ezentúl a városba csakis szigorúan convoy-kíséret mellett volt szabad bemenni, a lakosságnak pedig súlyos pénz- és elzárásbüntetés terhe mellett megtiltották, hogy hadifoglyot bármily rövid időre is lakásába fogadjon.

Családi perpatvar.

Przemysl elestét a táborban csakhamar közvetlenül is megéreztük. Pár hét múlva nagy tisztí és legénységi szállítmány érkezett közénk, a várban elfogottakból. A tiszték élén három generális: Weber, Kloiber és Kaltenegger tábornok jött, hogy megossa velünk a nizsne-udinszki fogolyéleket. Az újonnan érkezett tiszték számára kinyitották az eddig üresen álló Mehmed-épületet. Megtelt velük az egész ház, sőt nem is bizonyult elegendőnek befogadásukra; kénytelenek voltunk az oda be nem férőket családonként magunk közt szétosztani. Így hozzánk is került öt újabb osztrák tiszt.

Természetesen nagy érdeklődéssel fogadtuk őket, mert hiszen tőlük közvetlen hiteles értesülést szerezhettünk a Przemyslben lejátszódott dráma mozzanatairól.

Midőn azonban az első érdeklődés elcsillapult, hamarosan előtérbe léptek azok a hátrányok, melyek jövetelük folytán eddigi kedélyes családi életünkben beállottak.

Az újonnan érkezett öt tiszt közül egy Wenisch és Kremling szobájában húzódott meg, míg a többi négy közös nagy ebédlőnkben telepedett le, hol kényelmesen berendezkedtek. Természetesen fel kellett vennünk őket családunk tagjai közé, ami abban állott, hogy Mama kivetette rájuk is az edények s az eddigi közös beruházások használatáért járó törzsbefizetést. Ezáltal ők a család régi tagjaival egyenlő jogokat s a család közös ügyeinek intézésében azokkal egyforma szavazatot nyertek.

Sőt Lukács még tovább ment. Azon ötlete támadt, hogy kiváló alkalom kínálkozik eddigi közös beruházásaink törlesztésére azáltal, hogy konyhánkra úgynevezett bejáró tagokat is felveszünk. Ezek olyanokból állottak, kik csak ebédre és vacsorára jártak hozzánk s ennek fejében a közös

kasszához hozzájárultak; természetesen azonban nem tekintettük őket családtagoknak.

Mindennek következménye az volt, hogy családi életünk eddigi kedélyessége — legalább is jó időre — megszűnt. Az új tagokkal, valamint a bejáró kosztolókkal nem fértünk el többé a közös asztalnál s így ahány szoba volt, annyifelé szakadtunk, melyek mindegyike mint önálló rész külön életet kezdett folytatni a famíliában. A család eddigi szoros összetartása felbomlott.

Az igazi baj azonban ott kezdődött, hogy magában a családban is hamarosan két ellentétes áramlat fejlődött ki, mely nemzeti különbségre volt visszavezethető. Családunk eddigi jellegére nézve magyar volt; három osztrák tagja, Kühn, Kremling és Wenisch teljes mértékben alkalmazkodott ízlésünkhöz és beleélte magát az uralkodó magyar hangulatba. Ám az új tagokkal osztrák kollegáink száma hirtelen megszaporodott s most már ők is nyolcán voltak, mint mi magyarok. Családi életünk tükörképévé vált parányi kiadásban a nagy osztrák és magyar monarchia életének; annyival inkább, mivel az osztrákok közt cseh, lengyel és délszláv is volt. összetartott s egymáshoz tört bennünket a közös sors és a jól felfogott közös érdek, de ez összetartás alatt sok érzékenykedés lappangott és tört ki gyakori súrlódásban. .

Különösen az első hetek voltak e szempontból kritikusok. Az új tagok, kik nem éltek velünk végig a család kialakulását s nem osztozkodtak annak eddigi apró-cseprő bajaiban és örömeiben, sokáig nem tudtak beleolvadni annak közös lelki életébe. Beleütköztek az eddig bevett szokásokba és semmibe vették azokat, ami viszont bennünket érintett kellemetlenül. Sok volna apró részleteket felsorolni, melyek érlelték a hirtelen kifejlődő animozitást, elég ha rámutatok arra, hogy a sok apró vélt sérelem végre

is viharos kitörésre, az uralom, a hegemonia kérdésének felvetésére vezetett.

Az ütköző pont a legprózaibb gyomor-kérdésben csúcsosodott ki. Az osztrák tagok nem voltak megelegedve a magyar konyhával; túl zsírosnak, túl paprikásnak találták azt s főtt tészták helyett inkább süteményeket s befőtteket szerettek volna az asztalon látni. S minthogy a magyar konyha szimbolikus megtestesülését a már ekkor tekintélyes térfogatra hízott Lukácsban látták, felvetették a bizalmi kérdést: Lukács változtassa meg a konyhát vagy mondjon le «Mama» tisztségéről!

A kérdésnek ilyenén való beállítása elkerülhetetlenül kenyértörésre vitte a dolgot. Megállapodtunk abban, hogy egyik délelőtt családi nagygyűlést tartunk, hol aztán véglegesen elintézzük az elmérgesült kérdést. Mindkét fél előérzetében a szenvedélyes kitöréseknek, jól felkészült a mérkőzésre. Lajtós napirendet készített, pontokba szedve mindazon kérdéseket, melyek a háztartási ügyekkel kapcsolatban megbeszélendők lesznek. A fővitapontul a «Mama»-tisztség betöltése volt kitűzve s erre gyűjtötte, tartogatta mindegyik fél a maga érveit.

Az osztrákok bizalma egyik bejáró kosztosunkban, a vékony, cingár Stangenhauseban összpontosult. Stangenhause, bár sok értékes tulajdonsága, különösen vidám, vicces kedélye folytán elég kedvességnek örvendett körünkben is, mindazonáltal soványsága, mellyel Mama mellett eltörpült, no meg mestersége (civilben patikus volt) nem tudtak bennünk magyarokban kellő bizalmat gerjeszteni konyhamesteri tehetsége iránt. így aztán annál inkább, tiszta dacból is, Lukács mellé tömörültünk s elhatároztuk, hogy az osztrákoknak azért sem fogunk engedni.

A nevezetes közgyűlés aztán a következőképen játszódott le. A nagy teremben teljes számban megjelentek a

család tagjai, sőt a bejáró tagok is. Lajtós megnyitotta az ülést. Erre előállott Löwy Mihály — kit magunk közt báránybőrbekecséről és hosszú süvegsipkájáról röviden Nikitának neveztünk — civilfoglalkozására kécskei ügyvéd; végigsimogatta hatalmasra nőtt rezgő hadifogolyszakállát és előszedte szókincséből azt, amit németül tudott és szörnyű grammatikai szerkezettel és alföldi kiejtéssel keréketörte Goethe nyelvét. Beszédének lényege pedig az volt, hogy követelte a bejáró tagoknak az ülésből való kizárását, mivel ők nem családtagok, a kadka és egyéb konyharészletekhez hozzá nem járultak, tehát semmi beleszólásuk nem lehet a tisztán családi belső ügyeket érintő kérdésekbe. A gondolat kitűnő volt és ravasz fiskális észre vallott. Stangenhauz is csak kültag volt s így jelölt-sége Nikita szerint szóba se jöhetett; de meg aztán ekként a leszavazás veszélye ellen is óva voltunk, mert az osztrákok csakis a bejáró tagok szavazatával lehettek volna többségben.

Ámde alig végezte beszédét Nikita barátunk, midőn máris felugrott a család másik fiskálisa, az újonnan jött Kneppel hadnagy, ő viszont krakkói lengyel ügyvéd volt és nem kevésbé bírt jártassággal a fiskálisi fogások tekervényes ösvényein. Nagy szónoki pátosszal támadt Nikitára, vitatva a kültagok szavazatjogosultságát, mivel hogy ők is épúgy eszik és fizetik a kosztot, mint mi többi családtagok.

Nikita azonban mokányul megmaradt álláspontja mellett, ami mind élesebb szóváltásra, majd díszes veszekedésre vezetett a két prókátor közt. Természetesen a családtagok sem maradhattak tétlenül és az eddig felhalmozott, elraktározott szenvedélyek most kitörésre jutottak. Csakhamar összevissza láрма, kiabálás töltötte be eddigi békés ebéd-lőnket és a szenvedély hevében kis híja, hogy tettelegességre

nem került a sor. Nikita határozottan neki akart rontani a nála jó fej jel nagyobb, pocakos Kneplnek és megígérte neki, hogy okvetlenül be fogja törni az oldalbordáit, csak közelébe kerülhessen. S minthogy Nikita csak ütöttévétette a német nyelvet és Kneplnek is könnyebben ment a lengyel, csakhamar magyar és lengyel nyelven estek neki egymásnak, ökleikkel hadonászva.

Ki tudja, hova vezetett volna az indulatok árja, ha a két jelölt Stangenhau és Lukács józanabb belátásra nem jut és mindegyik sértődötten vissza nem vonul; Lukács azzal, hogy ezek után nem hajlandó a konyha vezetését tovább is vállalni, Stangenhau pedig, hogy ő nem akarja magát feltolni oly családba, hol jelöltsége ily szenvedélyes kitörésre ad alkalmat.

Végre is valaki közvetítő indítvánnyal lépett fel: mindkét fél engedjen és a konyhát ezentúl ketten vezessék, egy magyar és egy osztrák tag; felváltva, hol magyarosan főzzünk, hol pedig a gyengébb osztrák gyomrok igényei nyerjenek kielégítést.

Kompromisszum! Kedves kompromisszum! Így szokott végződni a nemzetek veszekedése is: ha már belefáradtak a dulakodásba, kompromisszumra lépnek és egymáshoz törődnek.

Megállapodtunk abban, hogy családunk kebelében dualisztikus szervezetet létesítünk. Magyar részről a mélyen sértett Lukács helyett Tóth Áron veszi át a konyha vezetését, osztrák részről pedig Stangenhau. Határozottan kimondottuk azonban, hogy Stangenhau megválasztása a jövőre nézve a kültagokra precedenst nem alkot, kiknek a család belső ügyeibe semmi beleszólásuk nincs. A konyhán pedig két szakácsunk lesz: eddigi magyar szakácsunk mellé egy osztrák legényt is beállítunk, kit Stangenhau fog kiválasztani.

Ezen megállapodás után az ülés feloszlott. Nikita és Knepll nyomban kibékültek, kijelentve, hogy veszekedésük csak afféle fiskális perpatvar volt, melyhez ők szokva vannak.

E naptól fogva konyhánkba derék szakácsunk, Libits suszter mellé egy göndörhajú galíciai legény vonult fel, mint második szakács s míg előbbi jó gulyásokkal és csuszákkal kedveskedett a magyar gyomroknak, addig az utóbbi kezei alól apró süteménykék, pempők és édességek kerültek ki az osztrák gyomrok gyönyörűségére.

Blacherék.

Az új hadifoglyok bevonulásával a tábor közigazgatásában is lényeges változás állott be. Zubkoff helyébe új tábori parancsnokot kaptunk. A csere észrevétlenül ment végbe, mivel Zubkoff ezentúl is még a táborban maradt és a nacsalnik irodájába osztották be.

Az új parancsnokot Blachernek hívták; práporcsik, tehát tartalékos tiszt volt ő is, csakhogy egész más fajtaból való mint Zubkoff. Civiléletben bankhivatalnok volt, ki az ázsiai orosz bank kiküldetésében huzamos időn át élt Kínában: Mukdenben majd Shanghaiban; világlátott, sokat tapasztalt ember volt s az orosz nyelven kívül németül és angolul folyékonyan beszélt. Német származású volt, mint azt neve is elárulta, a mi azonban még nem jelentette azt, hogy rokonszenvezett volna a németességgel. Nyilatkozatai ép az ellenkezőre vallottak. Mint intelligens és úri körökben forgó ember nem zárkozott el tőlünk, sőt egyesekkel, így többek közt Ballayval, jó lábon állott. Németül és angolul szívesen elbeszélgetett, sőt elpolitizált velünk. Mindazonáltal korántsem tudott oly népszerűsége szert tenni közöttünk, mint derék elődje. Éreztük, hogy

modorában van valami tettetés; benyomásunk az volt, hogy túlságos lágy s gerinctelen, kinek főelve, hogy minden körülmények közt azokkal tartson, kik a hatalmon vannak, de emellett jó lábón álljon mindenkivel, aki néki a legcsekélyebb dologban is segítségére lehet. Érintkezésünk vele állandóan a hideg udvariasság formái közt maradt, amivel végeredményben meg lehettünk elégedve.

De ha Blacher nem is tudta elhomályosítani korábbi parancsnokunk népszerűségét, annyival inkább homályosította el felesége megjelenése a jámbor Porphyriáét, Zubkoff feleségéét. Főlényesen verte, mint jó versenyló az öreg gebét. Ha akadt is eddig egy-két tiszt a régi hadifoglyok közt, ki nők után való vágyakozásában nem talált más megoldást, mint tekintetét Porphyria elaszott, sárga arcbőrén megnyugtadni s csillogó, fekete szemekben a földi paradicsom csalóka délibábképét fürkészeni, úgy most ez a pár titkos hódoló is szétoszlott hűtlenül... Mert ki látná meg az elhalványuló hajnali csillagot a fényesen felragyogó nap mellett?!

Pedig Blachernéra nem lehetett azt mondani, hogy szép asszony. Valamire való város korzóján tán senkinek sem tűnt volna fel; de itt, hol igazi európai megjelenésű nőt már hónapok óta nem láttunk, pusztá jelenléte is lázba hozta a férfiszíveket. Jó természetű s jól öltözködő, úgynevezett «sikkes» nő volt. Ha európaias, nagyon is kacér toalettjében, magassarkú félcipőjében, suhogó selyem alsószoknyájában végig lejtett a táborközeliében (s még hozzá társalkodónője kíséretében, ki nem kevésbé adott az öltözetére), a tábor melletti utakon összeverődött a férfinép, s epedő, sóvárgó tekintettel követte lépteit. Még az idősebb tisztek szeme is megvillant s egyet-egy sorozintottak bajszuk végén, ha a közelükbe jutott, nem is szólva a fiatal zászlósokról, kik hegyesen sétáltak

fel-alá a tiszti étkezde mögött levő hosszú földszintes ház ablakai alatt, hol délutánonkint különböző pózekban, hanyagul üldögélve vagy könyökölve jártatta kacér tekintetét a környéken.

Sok elhanyagolt tiszti külső kezdett rendbe jönni, a borotvátlan arcok mind ritkábbak lettek s a lerongyolódott, elpiszkolódott uniformisok helyett civilszövetből készült fantasztikus szabású és összeállítású nyári öltözetek jelentek meg a táborban. Ez az idő volt a tábori borbélyok és szabók aranykora.

Blacherné jól tudta, minő hatással van jelenléte a táborra s annál kacérabban izgett-mozgott, emelgette szoknyája fodrait a megkínzott férfinépség szörnyű szívfájdalmára ...

S miként a tiszték a praporcsikné ablakai alatt, akként gyülekezett a legénység az épület hátsó konyhakijáratánál, hol egy-két szurtosképű, kócos cselédlány sürgölődött-forgolódott, nagyokat nevetve a feljükk szálló epedő sóhajokon, bizalmas integetéseken és kötekedő megjegyzéseken.

Istenem, hiszen utóvégre a tavasz még Szibériában is tavasz marad s ha a vastag hórétegek képesek pár nap leforgása alatt elolvadni, hogyne olvadoznának a fiatal, kiéhezett férfiszívek a női mosolytól, ha mindjárt, oly fonnyatag is az...

*

Blacher, nyilván a nacsálnik rendeletére, szigorúbb ellenőrzést honosított meg a táborban. Az esti szürkület beálltával takarodót, fuvatott, amidőn az épületek előtt kellett, gyülekeznünk. A legénységet leszámolták, bennünket tisztéket pedig Blacher névszerint olvasott fel s eresztett be egyenkint az épületbe. Az ellenőrzésnek ez a módja is azonban nagyon tökéletlen volt, mert arra már

nem terjedt ki a práporcsik figyelme, hogy az épületek hátsó ajtaján a már egyszer be bocsátott, ismét az udvarra juthatott, anélkül, hogy ott őr állott volna, ki őt feltartóztassa.

Sokkal súlyosabban érintett bennünket ennél az, hogy ugyanakkor szabad mozgásunkat is lényegesen korlátozták. A leggyönyörűbb meleg napok beálltával a nacsálnik hirtelen eltiltotta a környéken való sétálást; hogy mi adott erre közvetlen okot, azt nem tudtuk; némelyek szerint a nacsálnik attól félt, hogy a meleg, száraz idő beálltával szökések fognak előfordulni, más hír szerint pedig a lakosság szellemét féltette a hadifoglyokkal való érintkezéstől, melyre a nyár bekövetkeztével a városon kívül is bő alkalom nyílhatott volna.

Leszorultunk tehát a völgybe, a kaszárnyatelep közvetlen környékére, anélkül azonban, hogy kijelölték volna a határt, melyen túl lépnünk nem szabad. Ebből aztán sok kellemetlenség származott.

A városban ugyanakkor egy szotnya kozákot helyeztek, melynek feladata volt a rend fenntartása s így többek közt a tábor környékének ellenőrzése is. Kozák őrzésként lovagolták be az erdőket s ha valakit a foglyok közül a tilalom ellenére ott találtak, azt korbácsolva kergették vissza a táborba. Így aztán legtanácsosabbnak találtuk a tábor közvetlen közelében tartózkodni, honnan — ha a közelgő járőröket feltűnni láttuk — még idejekorán visszamenekülhettünk az épületekbe.

Így tartott ez mindaddig, mígnem egy vérlázító incidens folytán szükségessé nem vált a mozgási körzet pontos kijelölése. Történt pedig ez az eset a következőképen.

A tábor bejáratánál, Blacherék lakása előtt, jó nagy szabad rét terült el, melyet mi a száraz idő beálltával játszóhelyül használtunk fel. Délelőtt és délután a régi

diákjátékoktól, kifutósdí, méta és kapósdítól volt hangos a játszóhely, melyet mindenki, a praporcsik és az orosz örök is a táborhoz tartozónak tekintettek s még a nacsalniknak se jutott soha eszébe, hogy emiatt szót emeljen.

Egyik délután ép javában folyt a méta ezen a helyen. A praporcsik családjával az ablakból nézte a játszókat s természetesen sok tiszt odagyülekezett, kimondottan a méta folyását figyelve, félszemével azonban Blacherné felé kacsingatva. Tán egyetlen szemlélő volt csak, ki teljesen elmerült a játék figyelésébe: az öreg Kaltenegger generális, ki a méta közelében a gyepre terítve pirosbélésű könnyű körgallérját, ülve szemlélte a lapda repülését s jókat nevetve gyönyörködött a fiatalság jókedvében. Egyszerre csak a város felől három lovasból álló kozák járőr tűnt fel. Ügyet sem vetettünk rájuk, oly természetesnek tartottuk, hogy bántódás e helyen, a tábori parancsnok szemeláttára nem érhet bennünket. A három kozák egy darabig helyben állt; maguk közt tanakodtak s nézelődtek. Egyszerre csak hirtelen, se szó, se beszéd, sarkantyúba kapták lovaikat s nagajkáikat suhogtatva közibénk vágattak. Csak akkor ocsúdtunk fel meglepetésünkből, midőn már közöttünk voltak, jobbra-balra pattogatva korbácsukat. Uccu! szaladt ki merre látott s egy pillanat alatt megtisztult a térség. Amit azonban megtudott tenni a gyorslábú fiatalság, arra az öreg generális — ki különben is bicegett egyik lábára — nem volt képes. Annyi ideje sem volt, hogy feltápáskodjék, egyik kozák egyenesen neki rohant. Szerencsére a ló okosabb volt, mint gazdája, mert az utolsó pillanatban — a pirosbélésű köpenytől-e, avagy a lassan tápáskodó öreg embertől-e — meghorkant s félreugrott. Csak ennek köszönhette a generális, hogy a megvadult kozák azonmód le nem tiporta őt; Azt azonban már el nem kerülhette, hogy a kozák visszafordulva, nagajkájával véresre ne verje.

Felhangzó jalkiáltására a futók megállottak s most már mindannyian, tiszték és legénység az incidens színhelyére tódultunk, hogy a generálist védelembe vegyük. Szempillantás alatt hangos ordítozás, szitkozódás töltötte be a levegőt s magunkból kikelve kiabáltunk a práporcsik után, ki megdöbbenve nézte a szeme láttára lejátszódó jelenetet. A generális kabátját levetve, ingét felhúzza sietett hozzá; a hátán húzódó véres hurkák nagyon is szembeötlőleg bizonyították a rajta esett sérelmet.

Követeltük s elvártuk, hogy Blacher a legerélyesebben lépjen fel a kozákkal szemben, ki már épen odébb akart állani. Blacher megállást parancsolt neki s a feldühödött tiszték tömege elállta útját, mire nagy ímmel-ámmal megfordította lovát s a práporcsikhoz lovagolt.

Csalódik azonban, aki azt gondolja, hogy Blacher most leszállította a kozákat lováról, elvette fegyverét s átadta őt az őrségnek. Így lett volna ez tán nálunk, de nem Oroszországban, hol a kozáknak oly kivételes helyzete van a hadseregben. Sőt Blacher igen megelégedettnek látszott lenni azzal, hogy a kozák ennyire engedelmeskedett parancsának s ahelyett, hogy még ráadásul őt is elverte volna, szép, nyugodt hangon kezdett el vele beszélgetni. Mert a szó szoros értelmében beszélgettek, társalogtak, melynek végeztével a kozák egyszerűen hátrat fordított s köszönés nélkül tovább lovagolt társai után.

Meg voltunk botránkozva Blacher puha, gyámoltalan magatartása miatt, s látva, hogy ő nála nem kaptunk közvetlen orvoslást a generálison s az egész tisztikaron esett sérelemért, a nacsálnikhoz fordultunk. Jó helyre! Panaszunk megfeneklett, s örök feledésbe ment volna, ha valamelyik tisztnek nem sikerül egy orosz nyelven írt névtelen levelet a vonatra csempészni az irkutszki kormányzóhoz, mely szerencsésen elkerülve a cenzúrát, rendeltetési helyére

érkezett. Hetek múlva megjelent a kormányzó, szemlét tartott a helyszínen, elrendelte a kozák megbüntetését és bocsánatot kórt a generálistól a rajta esett sérelemért.

Ezen kellemetlen incidens, folytán szükségessé vált a szabad mozgási körzet pontos kijelölése. A tábor körül egy 40 méter széles sávot hagytak, melybe az erdő szégye is beleesett s a határt táblákkal jelezték. A határt ezentúl átlépünk nem volt szabad.

A nacsálnik gárdája.

A fent leírt intézkedések folytán helyzetünk lényegesen súlyosbodott, s hogy a hangulat egyelőre még nem vált elkeseredetté, s az idegesség még nem öltött túl nagy fokot, az csakis azon körülménynek volt betudható, hogy az újabb harctéri hírek figyelmünket teljesen lekötötték s helyzetünk felett való töprengéstől elvonták.

Az orosz hivatalos jelentések kezdtek szűkszavúnkká válni, nehéz harcokról írtak, kiemelték egyes csapatok hősiés bátorságát. Röviden tettek említést egyik-másik nehéz helyzetbe jutott csapattestről, melyet csak a katonák rettenthetetlen bátorsága, önfeláldozása és az ügyes vezetés mentett meg. Sűrűn szerepelt Ivanov tábornok neve, kiről a harctéri tudósítások dicshimnuszokat zengettek. Ez a rettenthetetlen oroszán hadosztálya ólén karddal a kezében tört utat magának az ellenséges holttesteken keresztül, hogy szabad utat nyerjen az — elvonulásra. Eleinte csak egy kis szakaszról: Bártfa és Mezólaborcz vidékéről szóltak a gyanús jelentések, majd május elején az egész kárpáti front Tarnowig megmozdult. Az oroszok hanyat-homlok hátráltak!

Az öröm szívünkbe nyilallott; hadseregeink ezen új feltámadására nem voltunk elkészülve. De nem nőhetett

oly gyorsan bizalmunk, hogy azt a villámgyorsan egymásra tornyosuló diadalok túl ne szárnyalták volna. Oly hatalmas nagyságban bontakozott ki hadaink ereje, oly mély benyomást keltett a vezetés zsenialitása, hogy az még a legvéresebb reményeinket is felülmúlta. Tarnow, Przemysl, Stanislau, Grodek, Lemberg mindmegannyi örömnappal volt számunkra s mindmegannyi megdöbbenés az orosz lakosság közt.

A legnagyobb benyomást természetesen a lakosságra az gyakorolta, midőn az első sebesültek és betegek hazakerültek, s mint az a menekülő vert hadseregnél lenni szokott, rémmeséket tudtak mondani az ellenség borzasztó technikai fölényéről, az óriási ágyúk pusztításáról. Az ördöggel szövetkeztek azok a németek, hiába ellenük erő és vitézség!

A hatás itt távol a front mögött is szemellátható volt. Lázás sietséggel kezdődött meg az újonc csapatok gyors kiképzése, lovak összegyűjtése, hogy mielőbb a harctérre legyenek szállíthatók. A kormány erős marokkal nyúlt bele az ország kiapadhatatlannak mondott tartalékaiba, hogy amit a technikai előkészület hiányossága s a vezetés gyarló volta elrontott, azt a tömegek félelmetes nagysága ellensúlyozza!

Nizsne-Udinszkban is állomásozott egy zászlóalj gyalogság, csupa jól megtermett piros pozsgás, 20 éves legényekből. A nacsálnik maga vette kezébe kiképzésük legfőbb irányítását. Délelőttöként ablaka előtt, a tábor közelében lévő szabad térségen gyakorlatoztak, majd hosszú sorban vonultak el a tábor melletti erdőben levő lövőtérré. Az erdők eddigi szűzi csendjét most nap-nap után puskaropogás és a célbalövő legénység zaja verte fel.

Büszke is volt a nacsálnik a gárdájára és nem restellte

a fáradságot, hogy meg-megjelenjen közöttük, avagy kiállva a tábor mellé, dagadó kebelrel nézze haza vonulásukat a napi munka után. Szépek is voltak a legények, vaskos lépteiktől rengett a föld s harci dalaik ordítása megfélemlítette a jámborabb szíveket. Sőt még beszédet is tartott néha nekik a nacsálnik, élesztve harci kedvüket s óva őket, hogy ne hallgassanak a németek ágyúiról szóló riasztó hírekre. Különösen pedig óva intette és szigorúan megtiltotta, hogy a hadifoglyokkal szóba álljanak. Ördög fajzatjai azok, s több ész van egynek a fejében, mint az ő egész gárdájában együttvéve!

Jól is ment volna minden és ki tudja, hogy a nacsálnik gárdája minő babérokat szerzett volna majdan a harcmezőn, ha szerencsétlenségre fel nem üti fejét egy kicsi fekete, rosszul borotvált emberke, ki mint parányi erjesztő gomba a drága mustban, forrásba, erjedésbe hozta a nacsálnik gárdáját, megmételyezve annak harcias szellemét.

Ezt a kis bacillust Kuchley-nak hívták; osztrák állampolgár volt és a przemysl-i hadifoglyok között érkezett a táborba. Altiszt volt és civilben elektrotechnikus. Gyermekkora óta nagyjából Oroszországban élt s fiatal évei ellenére is mozgalmas múlta tekinthetett vissza. Már korán arra volt utalva, hogy saját keze munkájából éljen meg s Odesszában a munkás és szociálista elemekkel jutott összeköttetésbe. Élénkeszű, mindent megfigyelő ember volt, s az oroszországi 1905-iki forrongások nem múltak el fölötte benyomások nélkül. Kitűnően ismerte e mozgalmak rugóit, az irányzatok törekvéseit, s mint aktív részes kis híjján börtönbe nem került forradalmár barátaival. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az orosz nyelvet majd minden dialektusával együtt beszélte s kitűnő ismerője volt az orosz paraszt és munkás, sőt még az intelligencia lelki világának s mind-egyikhez annak szájaíze szerint tudott szólani könnyen

érthető, hogy mily veszélyes elemet jelentett ő a nizensudinszki fogolytáborban a jámbor orosz bakákra, kiket a cár iránt való feltétlen hódoló engedelmességre nevelt a katonai kormányzat.

Egyik szép júniusi délelőtt a tábor melletti úton, mely akkor még a szabad mozgási körzetbe esett, egy szekér állott meg, melyen valamelyik vidéki paraszt árulta portékáit. Hadifogoly legénység vette körül s köztük Kuchley vitte a szót tréfálkozva, barátkozva a muzsikkal. Eközben pár jóképű fiú került oda a na csali: ik gárdájából, kit rossz szerencséje vetett arrafelé. Egy pillanatra megálltak, ami elegendő volt Kuchleynek arra, hogy szóba elegyedjen velük.

— Honnan tudsz olyan jól oroszul, osztrák? — kérdi az egyik.

— Jobban tudok én oroszul, mint te, pajtás! — veti oda néki félvállról Kuchley.

— Sokat jártál Oroszországban!

— Meghiszem azt, ismerem minden zege-zúgát, mint a tenyereimet!

Szó szót ad, megjegyzés megjegyzéshez fűződik s természetyszerűleg rövidesen a háborúra terelődik a szó.

— Mikor lesz béke — veti fel egyik orosz a stereotip kérdést.

— Majd ha a te szemedet is már ki vájták a hollók — vágja neki vissza gúnyosan Kuchley.

— Könnyű neked! — válaszol a katona, kit a halál hirtelen felidézett gondolata kellemetlenül érintett — te biztonságban vagy már!

— Látod! — veti oda hanyagul a kis bacillus — pedig koránt sincs oly jó dolgom, mintha odahaza ülhetnék egy fogolytáborban.

Az orosz bután néz; nyilván arra gondol, hogy mi-

lyen dolguk lehet azoknak, kik «odaát» ülnek hadifogságban.

— Hiszen nektek jó dolgatok van itten szól közbe a másik katona.

— Ez is jó dolog? Hát mi van itten? Semmi! Látnád csak hogy élnek a foglyok nálunk, gazdag vidékeken, hol kultúra van; ha dolgozni akarnak, azt jól megfizetik nekik, enni van bőven és az italtra sincs tilalom! Van ott bor, pálinka bőven!

— Azt csak ti mondjátok, tudjuk mi, hogy nálatok el vannak zárva a foglyok s éheznek; jobb meghalni, mint odajutni.

— Ki mondja azt?

— A nacsálnik is.

— Igen? kérdezd meg csak tőle, örül-e, hogy a fia fogságban van? Kerülj csak a frontra, majd másképen beszélsz te is! Lásd — teszi aztán hozzá bizalmasabban Kuchley — mondok én neked valamit. Mi hasznod van neked és Oroszországnak abból, hogy vitézül harcolj. Tudod kinek van arra szüksége: az angolnak! az angol tőkének! Tett már ti értetek valamit az angol?

— Az bíz csak alszik a szigetén! — szól közbe a muzsik kezével legyintve. Jobb volna már, ha vége lenne az egész komédiának; az ördögbe is ...

A katonák odébb állanak. Másnap azonban az egyik, midőn «véletlenül» ismét elhaladt a tábor mellett, már egy barátságos «Zdravstvujj»-jal üdvözli az ott lődörgő Kuchleyt, s csak ismét szóba ereszkedik vele és csak ismét a háborúra terelődik a szó. A bacillus megkezdte romboló munkáját s most már csak folytatja. Társai is akadnak, kik hasonló szellemben preparálják a nacsálnik gárdáját.

— Igaz-e, hogy a németeknek oly sok ágyúja van?

— Meghiszem azt te számár! Hiszen ott minden köz-

ség az ágyúgyártásra van berendezve; gyártanak ott oly hatalmas ágyúkat, hogy kétszer oly messze visznek, mint a titek s hol lövegjük lecsap, ott fű nem nő többé a környéken!

És terjednek a félelmetes hírek a gárdában, amit csak megerősít egy-egy betegség miatt szabadságolt, ki viszont dicsőséget lát abban, hogy túlozza a veszélyeket, melyeken keresztül ment a fronton.

Egyik este aztán díszes jelenetnek lehetett tanúja a tábor mögött sétáló. Az orosz katonák — vagy tíz-tizenöt ember — titokban gyakorlatoztak! Csakhogy a vezénylők most a — mi bakáink voltak! Az orosz katonák raj vonalat alkotnak, majd a baka parancsára hirtelen felugranak, előreszaladnak, azzal egyszerre mintegy ütemre ledobják fegyvereiket és zsebükből előhúzott piszkos zsebkendőiket lobogtatják a képzelt ellenség felé. A megadásban gyakorolták magukat . . . Úgyesen csinálták a dolgot, a vezénylő baka meg volt velük elégedve, csak azt kötötte lelkükre, hogy a kendő jó nagy és jó fehér legyen, hogy messziről is észre lehessen venni!

A bacillus elvégezte romboló, mételyező munkáját . . .

... Augusztusban elvitték a gárdát a harctérre. Ugyanekkor Zubkoff is parancsot kapott a frontra indulásra. Ez hiányzott még csak a gárdának, hogy Zubkoff is beálljon közéjük!

Elindulás előtt a práporcsik felkereste az ő jó honvédjeit. Búcsúzni jött, de látszott rajta, hogy valami nagyon nyomja a lelkét. Ki is rukkolt rövidesen a kérésével: ő elmegy, ki tudja mi vár rá? pedig hát családos ember, Isten látja, hogy nem neki való ez a háború. A legjobb eset, amit még elképzelni tud, hogy fogságba kerül . . .

— Úgy van! — hagyták helyben barátai.

— Igen! csakhogy nem oly egyszerű a dolog — vála-

szolt Zubkoff, ki látszólag az elfogatás témáját karolta most fel — hátha rosszul fognak velem bánni, hátha föbe lőnek?

— Hova gondol kedves Zubkoff! hát azt hiszi, hogy mi barbárok vagyunk? No meg aztán csak hivatkozzék arra, hogy mily jól bánt velünk a táborban.

— Igen, hiszen ez jó volna, csak valami módon igazolni is lehetne! — S azzal kissé elgondolkozva hozzá teszi: tán valami írásféle, avagy ajánlólevél megtenné . . .

Megértő szívekre talált; pár perc múlva már ki volt állítva számára a gyönyörű ajánlólevél, magyar és német nyelven, melyből mindenki, ki azt kezébe kapja, tájékozódást szerezhet Zubkoff barátunk kiléte és érdemei felől. Zubkoff boldogan rejtette a becses okmányt legbenső zsebébe és azzal elbúcsúzott.

... Másnap elindult a gárda. Fegyver díszítette oldalukat, zöld fenyőgally sipkájukat, külsejük harcias volt, óráis hurrá-val válaszoltak a nacsálnik búcsúztató, buzdító beszédére. De gondolatuk már messze járt: túl a fronton, hol már majd végleg elvetik a háború gondját s egy pálinkás, eldorádó országban hadifogoly urakká lesznek! Csak sikerüljön a dolog! No dehát erre mindent megtettek, ami csak emberileg lehetséges s meg-megtapogatták ingük alját, hol egy-egy jó nagy darab fehér kendő — szinte lepedőnek beillő — húzódott meg, sőt oly boldog is akadt közöttük, kinek számára egy jó ajánlólevél barátságos fogadtatást is biztosított.

Elment a nacsálnik gárdája! Elment, hogy kivegye részét a megbillent harci egyensúly helyreállításának dicső munkájában s borostyánt fonjon homloka köré a nacsálnik dicsőségére.

Reménykedések a békében.

A győzelem árja egyre növekedett s hadaink már lengyel földön verték az orosz. Olybá tűnt a dolog, hogy az óriás halálos ütést kapott, melyből nem fog többé felocsúdni: akkor pedig nyert ügyünk van s a háború nagyon hamar véget fog érni fegyvereink teljes győzelmével!

A táborban a legtöbben biztosra vették a közeli gyors békekötést s a szokásos békefogadások legkésőbb karácsonyra szólottak. Élesztették ezt a bizakodó hangulatot a hazai hírek is, melyek a sorok közt, burkolt mondatokban közeli viszontlátásról, legjobb reményekről stb. szólottak.

Kellemes izgalommal teli várakozásban múltok a júniusi napok, abban a várakozásban, mely kívánja ugyan a bekövetkezendő nagy esemény, a béke elérését, de azért egy kissé kitolni szeretné, hogy teljes mértékben gyönyörködhessek az azt megelőző s azt eredményező nagy drámában. Jöjjön a béke, minél előbb jöjjön, de csak ha már teljesen leszámoltunk az oroszsal! Ez pedig már nem lehet messze!

Ily hangulatban komoly foglalkozásokra természetesen alig volt valakinek is kedve. Csak az újsághíreket lesték s vitatták meg a legkülönbélebb megvilágításban. S mivel oroszul vajmi kevesen értettek, ellenben az újságolvasás valódi életszükségletté vált, érthető, hogy hamarosan magyar és német nyelvű lapok keletkeztek a táborban, melyek tartalmukat a naponként beérkező «Irkutskaja Zsizny»-ből és a helyi könyvmatos jelentéseiből merítették.

A kezdeményezés érdeme e téren Lajtost illette meg, ki nagyszámú munkaerő segítségével hozzáfogott a magyar lap szerkesztéséhez s nagy kitartással folytatta azt napnap után. Nem volt könnyű munka átolvasni az orosz

lapokat, az érdekesebb cikkeket lefordítani, kézírással leírni s mindezt az esti és éjjeli órákban, hogy másnap reggel már a lap körözhető legyen az előfizetők közt.

A tisztán politikai napilapok mellett szépirodalmi irányú lapok is keletkeztek. Az első volt e téren Huber Elemér hadnagy lapja, ki már tökéletesebb eszközökkel dolgozott. A legegyszerűbb zselatin eljárással sokszorosította lapját, melyben tréfák, elbeszélések, költemények jelentek meg egyik-másik tiszt tollából s az oldalakat karrikatúrák díszítették.

Az újságolvasás és politizálás közös színhelye napközben legtöbbször a kávéház volt, mely a meleg idő beálltával a szabadba vonult ki. Hála Lajtós és Fejér zászlós ügyes vezetésének, ez a kávéház is csakhamar felvirágzott. Nemcsak hogy finom cukrászsüteményeket lehetett ott jégbehűtött italok, fagyaltok és jegeskávé mellett kapni, hanem a kávéház szórakozással is szolgált vendégeinek: ott játszott ezentúl a cigánybanda; ezenkívül sakk-tornákat, sport- és «nép»-ünnepélyeket is rendezett, melyeknek tiszta bevételét a legénység javára fordította.

Ha pedig az este beálltával szobáinkba szorultunk, egyik-másik családnál megkezdődtek a kártyapartik s tartottak néha reggelig, sőt másnap délig! Volt pár szenvedélyes kártyás, ki ezrekre menő összegeket nyert vagy veszített. S minthogy ennyi pénz nem volt a táborban, Jancsi-bankókat állítottak ki, melyeket majd odahaza beváltak! Hiszen ez úgy sem lesz már soká, úgymint már nemsokára haza kerülünk!

*

Pedig az általánosan elterjedt optimizmus nem volt teljesen indokolt. Sőt, ha a hivatalos Oroszországnak a sajtóban nyilatkozó hangulatát figyelemmel kísérte az

ember, inkább volt ok a csügged és re és a bizalmatlan-
ságra.

Az újságok hangja egyáltalában nem volt a békére hajló. Olaszországnak a küzdelembe való beavatkozása új kilátásokat nyitott meg az entente számára. Anglia csak 1916-ra hirdette a háború igazi megkezdését s még a tönkrevert Oroszország is leplezgetni, szépítgetni igyekezett vereségét a közvélemény előtt. Ha nem is írtak többé hivatalos jelentéseket a «bártfai és mezőlaborci irány»-ról — amint azt még Przemysl visszafoglalásakor is megtették igyekeztek a hadi helyzetet oly megvilágításba helyezni, mintha csak ők arattak volna győzelmet! Épen legnagyobb diadalaink idején, midőn a Visztula menti orosz várrendszer, mint kártyaváros omlott össze, egyik komoly nagy lap ily címmel írt a hadi helyzetről: «Hindenburg harmadik balsikere», melyben az író oda következtetett, hogy az orosz sereg tulajdonképen fényes sikert aratott, mert ügyesen kimenekült a németek fojtó öleléséből s a front megrövidülésével stratégiai helyzete most már lényegesen megjavult! Ugyanekkor jelszóvá vált az orosz ipari felkészülődés hangoztatása. Naivabbnál-naivabb cikkek jelentek meg a lapokban, komoly formában, kilátásba helyezve a hatalmas hadiipar megteremtését. Mintha bizony egy csapásra pótolni lehetne évtizedek mulasztását! S történt ez akkor, amidőn legnagyobb ipari városaik német kézre jutottak, s az ipari cikkek ára nagy mértékben emelkedni kezdett.

Nyár.

Június közepe táján hirtelen beköszöntött az igazi nyár! Köszöntése nem volt barátságos, s mintegy varázsu-
tésre kergette el a hűvösebb fuvallatokat.

A nap már kora hajnali három órákor felvonult az

égboltra s perzselő, merőleges sugarakkal égette, sütötte a föld színét késő este kilenc óráig. Kínlódott is az, szegény s a még nemrég olvadás folytán nedvességtől duzzadó teste aszni, száradni kezdett. A magasabban fekvő helyeken, minő a tábor is volt, egy hét leforgása alatt kiszikkadt a föld, s kérge repedezve mállott: szét. A mélyebb területeken, mint aminő az Uda völgye, hol a környező dombokról és a távoli hegyekről lefolyó vízözön összegyűlt, mocsaras áradások keletkeztek, mert a mélyebb, örökké fagyott földrégiók nem bocsátották át a leszivárgó vizet s a felső réteg még a nagy hőségben sem bírt megküzdeni az azt elárasztó vízmennyiségekkel.

És a nap nem ismert irgalmat: perzselte, égetett, s a föld forró lihegéssel hiába áhítozott üdítő nedvesség után; heteken keresztül nem vonult fel egy parányi felhő sem az égre. Az izzó talajban tikkadva küzködött a növényzet, míg lejebb a posványos mocsarak bűzös kigőzölgése fertőzte meg a levegőt.

Végre is nem bírta tovább az anyaföld a borzasztó kínokat s a végső eszközhöz folyamodott, hogy a nap gyilkoló sugarai elől menedéket keressen . . . Valahol, messze a tábortól kigyulladt a «taiga» az óriás kiterjedésű tőzeges mocsárvidék s égett napokon keresztül. Hatása borzasztó volt. Sötét gomolygó, maró füst szállt fel a levegőbe, s elárasztotta a messze környéket. A nap korongja elhomályosult s vérszínű tányérja bágyadt fénnel pislogott a füstfelhőn keresztül.

S a természet elemeinek ezen borzasztó viaskodásába betolakodtak a mocsarak szörnyszülöttei: a moszkító. Rövid életüknek főleg a bajkál-vidéki elposhadt mocsarak voltak szülőágyai, honnan töméntelen rajokban szálltak szertesztét ellepve a legtávolibb környéket. Átkozott faj-

zatuk szinte kéjelgett a bűdös, fojtogató atmoszférában és miriadokból álló rajaik gomolygó sötét felhőkként úszkáltak a megromlott levegőben. Ez volt a nizensze-udinszki nyár képe, melyet annyira vártunk s most elértünk, visszakívánva a telet verőfényes, fagyos mosolyával.

Védekezni alig lehetett. Egy ingre s nadrágra vetkőzve jártunk a hőségben, de a moszkítók ellen kénytelenek voltunk keztyűt húzni s arcunkat sűrű fátyollal borítani.

A kint tartózkodás kellemetlen, szinte lehetetlen volt; bágyadtan, kedvetlenül őgyelegtünk a poros utakon vagy húzódtunk meg a fák fülledt árnyékában. A nap javarészt azonban szobába húzódva töltöttük, melynek ablakára hálót feszítettünk, hogy a kellemetlen betolakodó moszkítókat, szúnyogokat s legyeket távol tartsuk.

Kozákbotrány.

A nyár tikkasztó, leverő tétlenségébe egy újabb kozák botrány hozott némi izgalmat. Ez egyik vasárnap délutánján történt, midőn kisebb csoportokban a tábormenti erdőszegélyen heverésztünk, meghúzódva a fák árnyékában s viaskodva a moszkítókkal. Ekkor a város felől egy kozák patrouille közelgett s megindult lassan a tábor-határ mentén egyenesen mifelénk. Mint minden ily esetben most is nyugtalanul szemléltük közeledésüket, mert ritkán történt meg, hogy látogatásaik valami incidens nélkül múltak volna el. Ez alkalommal azonban nem is kellett soká találgatnunk, hogy mi szándék vezérli ismét a barbárokat, mért egyszerre, hirtelen nekivadítva lovaikat, közibénk rontottak. Egykettőre, mint az már ilyenkor szokás volt, szétrebbentünk, az épületek felé futottunk. Sajnos, egypáran szembe próbáltak szállani a kozákokkal, figyelmeztetve őket, hogy túllépték a «granicát», a határt, s hogy jogosulatlanul

támadtak meg bennünket. Ez kellett csak; az egyik kozák hirtelen leugrott lováról s kardot rántva rontott felénk. Dülöngő mozdulatai azonban elárulták, hogy előzőleg alaposan felhajtott a garatra. Midőn bakáink az ide-oda ívelő kozákat, kivont karddal kezében hadonászva, megpillantották, felülkerekedett bennük az ördögi ugrató hajlam s mint csahos ebek a dühödt bika körül, körül ugráltak, csipdesték, ide-oda rángatták. Amaz a dühtől tajtékozva, vértől elborult szemmel vagdalózott ide-oda anélkül, hogy bárkit az ügyesen félreugrók közül eltalált volna. Közben azonban a másik kozák is lóra szállt, először azért, hogy társát dühében fékezze, majd azért, hogy neki a kaszabolásban segítségére legyen. Megérkezett a nagy riadalomra az őrség is, a starsi vezetésével, látva azonban, hogy kozákokról van szó, jobbnak gondolták velük nem ujjat húzni, s miután a legénységet be kergették a barakokba, ismét elvonultak, magára hagyva a két dühöngőt. Ezek egy ideig — mint két újkori Botond — döngették a bezárt épületek kapuit s midőn látták, hogy diadalmasak maradtak a csatatéren, kivont kardjaikkal egymásnak estek. Addig viaskodtak, míg nem a részeg belekapott ellenfele kardjába s ujját alaposan elvágta. Erre szitkozódva elvonultak s dühüknek újabb tárgyat nem találván, hátrahagyott pár társukkal együtt nekiestek a sétányon levő fenyőgalyakból összetákolt kávéház fillagóriáknak és széthányták azokat.

Az ügy Blacher elé, innen a nacsálnikhoz kerüli, elintézését azonban csak a kormányzó nizensze-udinszki látogatásával kapcsolatban nyert, midőn a kozákokat hadbíró-ság elé állították. A kozákok ott, mint koronatanúra, egy hat éves kis gyerekekre hivatkoztak, ki — előre kitanítva — a következőképen adta elő az esetet: ő látta, amint a békés kozákok gyalog jöttek a tábor felé, midőn az egyik fogoly tiszt hátulról megtámadta az egyiket, kardját el-

vette nyilván azon szándékkal, hogy leszúrja. Ám a kozák hirtelen megkapta a kardot (mitől ujján megsebesült) s kicsavarta a merénylő kezéből, ki erre elszaladt. Hazudhatik-e egy ártatlan gyermek?

A vizsgálat eredményét nem tudtnk meg, azonban ettől kezdve szabadságunkat még jobban megnyirbálták. A tábor körüli sávot elvették s a határ most közvetlen a házak mellett húzódott s az ott elvonuló keskeny, két méter széles úton kívül most már csak a telep udvarán mozoghattunk szabadon.

*

Blachert ezen újabb incidens után menesztették: a frontra küldték. Eltávozása csak annyiból érintett bennünket fájdalmasan, mert utódja egy a harctérről sebesülten visszatért cserkesz főhadnagy lett. Közönséges sorból küzdötte fel magát a tiszti rangba és a legnagyobb szigorúsággal vette kezébe a tábor ügyeinek vezetését.

Egy szövevényes bűnügy.

Az ősz beálltával a nizsne-udinszki katonai parancsnokságot, majd az irkutszki kormányzót egy titokzatos «összeesküvés bűnügy» foglalkoztatta, melynek szálai annyira összegabalyodtak, hogy abban csak az ismerhette ki magát, aki az egyes részletek felől tájékozva volt, s amely fényes példát szolgáltatott arra nézve, miként dagadhatnak egymástól különálló események szörnyű váddá, ha azokat rosszakarattal összefüggésbe igyekszik hozni valaki.

*

Volt velünk a táborban egy R. -nevű lengyel önkéntes, orvos-szigorló, aki egyike volt a legrégebb nizsne-udinszki

fogyoknak s aki a boldog Zubkoff éra alatt nemcsak a táborban gyógykezelte a betegeket, hanem lassan kint a városban is szép praxisra tett szert. Néhány sikerült gyógykezelésének híre futott a városban s kezdett a lakosság bizalma felé fordulni. Ez nem volt csoda, mert a város néhány valamire való orvosa katonai szolgálatra vonult be s az egyedüli öreg civil-orvos nagyon is régi iskolából merítette tudományát; nem kellett hozzá valami nagy ismeret, hogy valaki felvegye vele a versenyt.

B. amellett, hogy fiatal, fess ember volt, elég sima modorral is bírt, az orosz nyelvet nagyon hamar elsajátította s így praxisa mellett csakhamar összeköttetésekre és barátokra is szert tett, különösen — a gyengébb nem körében.

Később azonban a viszonyok megromlásával R. praxisát megszorította a hatóság, majd pedig munkásosztaghoz osztotta be orvosnak, mely osztagot útépitési munkálatok végzésére Nizsne-Udinszk közelébe egy kisebb helyre vezényeltek el. Ettől kezdve R. csak néhanapján fordult meg a táborban, hogy a parancsnokságnál jelentést tegyen s ilyenkor, ha szerét ejthette a városba is el-ellátogatott, hogy régi barátjait felkeresse. Sok fiatal nő várta érkezését és soknak epedő sóhaja szállt utána; nem egy közülök elkövette az elővigyázatlanságot, hogy levelezésbe bocsátkozott a doktossal, s nem egynek fényképe húzódott meg diszkrétan a fiatal orvosjelölt szibériai emlék-gyűjteményében.

*

Még a nyár elején történt, hogy néhány tiszt — lehetnek vagy tízen, többek közt Ballay és Nikita is — merész szökési tervet eszelt ki. A cél az volt, hogy az olvadás teljes beálltával gyalogszerrel útnak indulnak Mongólia felé, s a (utóbbi sivatagon keresztül karavánokhoz csatlakozva, igye-

keznek Pekingbe vergődni. Az expedícióra gondosan felkészültek. Egy lengyel száműzöttel léptek érintkezésbe, kinek a táborba bejárási engedélye volt és ki számukra ruhákat, élelmiszereket, sőt fegyvereket csempészett be és vállalkozott arra is, hogy át fogja őket vezetni a határon. Mielőtt azonban a terv megvalósításához foghattak volna, szándékuk valami indiszkréció folytán köztudomásra jutott s jobbnak tartották annak keresztülvitelét alkalmasabb időpontra halasztani. A beszerzett élelmiszerkészleteket a családok átvették, s a fegyvereket — három vadászpuskát — Ballay a tábor mellett húzódó útszélen levő homokos gödörbe ásta el, míg a lőport Nikita helyezte biztonságba: papirosba csomagolva elrejtette azt szobájának — kályhájába!

Az expedíció néhány tagja azonban még nem adta fel a reményt, hogy alkalmasabb időpontban megvalósíthatja e vakmerő tervet és továbbra is fenntartotta az érintkezést a lengyel száműzöttel.

Mivel a cenzúra nem továbbított oly tartalmú leveleket, melyek a tábori életet, az ottani viszonyok jellemzését, pláne panaszt vagy segélykérést foglaltak magukban, kézen fekvő volt a gondolat, hogy ily leveleket a censura elkerülésével adassunk a postára, avagy juttassunk rendeltetési helyükre. A lengyel vállalta ezt a szolgálatot is és nemcsak a nizensze-udinszki pályaudvarról dobott be leveleket az induló vonatra, hanem kényesebb megbízatásokban is eljár. Így egyik idősebb tisztünk, ki civilben az osztrák főváros társadalmi életében előkelő helyet foglal el, azzal bízta meg, hogy az omszki dán konzulhoz levelet vigyen; másoknak pedig az a szerencsétlen ötlete támadt, hogy célszerű lenne efajta leveleket R. doktor kezeihez juttatni, hogy ő továbbítsa azokat falujából.

Ment is egy ideig szépen ez a levelezés, mígnem a tábori

parancsnok — ekkor már a kozák főhadnagy — megneszelte a dolgot. Hogy-hogy nem, tán valami besúgás folytán tudomást szerzett a tisztek szökési tervéről, fegyvereknek a táborba való csempészéséről és a lengyel manipulációiról. Jelentést tett felettes hatóságának s pár nap múlva egy kozák különítmény vizsgálatot tartott a táborban. Oly hirtelen jöttek a kozákok, hogy legényeink csak a legszembeötlőbb dolgokat, így térképet, magyar újságot, német könyveket stb. tudták a padlás gerendáin elrejtteni. A kozákok körülfogták a tábor, elállották a kijáratokat, lakások ajtait, helyéről senkinek mozdulnia nem volt szabad, kinyitották a koffereket, széttúrták az ágyakat; fegyverek után kutattak . . . Egyik kozák még tovább ment nyomozó buzgalmában: a kályhákba világított be égő gyufával. A rémület dermesztette meg Ballayék szívét, a lőporról megfélemedtek! No most fog a hatalmas kályha mindenesztől, kozákostól felrobbanni és szétveti a szoba falait!... Csak Nikita állott ott nagy lelki nyugalommal, szakállát simogatva s nevetve bajtársai ijedségén, ő volt az egyedüli, ki ezen eshetőségre gondolva, nagy ügyesen kicsempészte a lőporos csomagot a kályhából, a konyhára vitte és hirtelen zavarában tartalmát belekeverte a család — paprikakészletébe. A konyhán is állt egy kozák, kit azonban Libits egy tál csuszával lekenyerezett, sőt hogy jobban ízeljen neki az étel, utólag mégis fűszerezte egy kis lőporos paprikával!

A veszély elvonult családunk felől s a vizsgálatnak csak egyesek vallották kárát, kiket a nemes kozák vitézek ügyesen megloptak. A vizit alkalmával ugyanis a következő tárgyak ragadtak a kozákok kezeihez: egy óra, egy beretva, két zsebkés és egy ágytakaró! Nincs az az ügyes zsebtolvaj, ki jobban végezhetne volna dolgát; midőn a meglopottak a kárt észrevették, akkor már üthették bottal a zsványok nyomát.

A vizsgálatnak azonban volt egy nem várt pozitív eredménye. Huberék családjánál felfedezték a magyar szépirodalmi lap néhány litografált példányát, melyet az orosz katonákat kigúnyoló karrikatúrák díszítettek. E lappéldányokat nyomban lefoglalták és beszolgáltatták azokat a vizsgálatot vezető hatósági személynek.

*

Eközben a lengyel eljárt legutolsó megbízatásában: néhány levelet vitt R. doktor lakására. Csak a házvezetőnőt találta otthon, ki átvette a leveleket, de gyanús lévén neki az ember, jelentést tett a hatóságnak az esetről. Ép jókor! a lengyelt már körözték! Nyomban letartóztatták és a nizsne-udinszki rendőrségre vitték. A lengyel azonban nem azért volt élelmes és a helyi viszonyokkal ismerős száműzött, hogy fel ne használjon egy kedvező pillanatot és ügyesen meg ne szökjék a fogságból. Eltűnt, mint a kámfor s hiába keresték tovább, többé nem jelentkezett a láthatáron.

Természetesen R.-nél házkutatást tartottak, megtalálták nála a hozzáküldött leveleket, sőt még többet is, finom asszonyi kezekkel írt üzeneteket és egyes ismert nizsne-udinszki tisztességes hölgyemlékek fotográfiáját.

*

A vizsgálatot vezető tisztviselőnek most már a következő adatok állottak rendelkezésére:

A nizsne-udinszki tábor gyanúban forog, hogy oda a lengyel száműzött fegyvereket csempészett be. Kétségtelen az, hogy a táborból többen, névtelenül, meg nem engedett levelezést folytattak a külvilággal, ugyancsak a lengyel révén. A lengyel megszökött, ellenben ott van H. doktor, kitől felvilágosítást lehet nyerni a levelezés célja felől. R.-t tehát le kell tartóztatni! B. viszont állandó levelezés-

ben van több nizensne-udinszki hölgyszeméllyel, s ki tudja, mi rejlik e látszólag diszkrét levelezés mögött? Mindenesetre gyanús a dolog s addig is, míg tisztázva nincs az ügy, le kell a nőket is tartóztatni! S végül a nizensne-udinszki nyomozás a litografált lappéldányok felfedezésére vezetett. A sokszorosítás tilalomba ütköző cselekmény: meg kell tehát állapítani, ki készítette a lapokat, mi a lapok tartalma s végül mily módon készültek a lapok, mert világos, hogy ott, hol sokszorosítanak, ott valami sokszorosító masinának is kell lenni.

Ezen megfontolás eredményeképen R. doktort azonnal letartóztatták s a nizensne-udinszki rendőrség fogdájába kísérték. Nem csekély meglepetésére díszes hölgykoszorút talált már ott együtt saját nizensne-udinszki ideáljaiból fonva. A tömeges, együttes viszontlátás örömeiről hallgat a krónika, annyi azonban bizonyos, hogy a nők nem lehetek elragadtatva ezen kíméletlen meghurcoltatás fölött, s a rendőrség — félve, hogy közbotrány keletkezik a dologból — rövidesen szabadlábra helyezte őket.

Ugyanakkor a táborban újabb vizsgálatot tartottak és most Huber hadnagy ládájában felfedezték a szépirodalmi lap egy nagy csomó példányát. Huber bátran vállalta az értelmi szerzőséget, elmondotta a lapok előállításí módját és előadta, hogy a lapok teljesen ártatlan tréfákat és elbeszéléseket tartalmaznak.

Hubert nyomban letartóztatták s R. doktorral együtt a rendőrségi fogdába, majd a városi börtönbe zárták. Ott hagyták őket több, mint két hétig, anélkül, hogy kihallgatták avagy tisztí mivoltukat legcsekélyebb mértékben figyelembe vették volna; a legközönségesebb gonosztevők módjára szűk, bűzös cellát kaptak, két fapriccsel; kimozdulniok nem volt szabad, valamirevaló táplálékhoz, a rendszer rabkoszton kívül csak úgy juthattak, hogy a börtönőr

megszánta őket és hajlandó volt nekik pénzért egyet-mást bevásárolni. Végig élték ez idő alatt az orosz börtön élet Csirikov regénybe illő élményeit, figyelve a falakon végighargzó kopogtatásokra, mellyel a rabok egymás közt jeladás útján beszélgetnek.

A vizsgálóbíró az ügy aktáit a kormányzósághoz terjesztette fel, s ott próbálták az egyes bűnjeleket összefüggésbe hozni. Ott már nem voltak ismeretlenek a hasonló litografált lapok, mert más táborokban megéjtett nyomozás hasonló eredményre vezetett. Krasnojarszkban ugyanekkor tíz tisztet tartóztattak le sokszorozás miatt.

A gyanú az volt, hogy a táborok közt titkos érintkezés folyik R. doktor közvetítésével a lakosság fellazítására és forrongás szítására. Pozitív bizonyítékok azonban nem voltak; a litografált újságok tartalma semmi terhelőt nem bizonyított a letartóztatottakra, fegyvert és nagyobbszabású sokszorosító gépet ismételt legszorgosabb kutatása mellett sem tudtak felfedezni. Az egyedüli, kire a tiltott levelezés b bizonyítható volt, R. doktor volt. Hetekig húzódó vizsgálat után a kormányzóság meghozta az ítéletet. R.-t mint főbűnöst Irkutzkba vitették. Hogy mi történt vele, arról többé semmi bizonyosat nem tudtunk meg. Némelyek szerint az ottani börtönben sínylődik a háború végéig, mások szerint büntetésből Jakutzkba szállították a legnagyobb bűnösök száműzetési helyére.

Hubert visszabocsátották hozzánk, a Krasnojarszkban letartóztatott tíz tisztet tíz különböző táborba helyezték szét, mi is kaptunk egyet közülük, ki kedélyesen jegyezte meg: «így legalább egy helyett tíz helyen fogják csinálni az újságokat!»

Hogy azonban a hatóságokat nem nyugtatta meg a vizsgálat eredménye, azt bizonyították az ezentúl sűrűn

előforduló kozák vizitek ... Egyre fegyverek és titokzatos sokszorosító gépek után kutattak, melyet ők bizonyára valami fajta pöfögő masinának képzeltek el.

*

Ezzel egyidejűleg betiltották orosz lapoknak a táborba való bevitelét. Újságot olvasni s a külvilágról hírt hallani nem lett volna többé szabad. Persze ez a tilalom csak jámbor óhajtás maradt. Maga az öreg stársi, ki a tilalom betartásának ellenőrzésével volt megbízva, ajánlkozott arra, hogy becsempészi számunkra a kívánt lapokat, persze jó pénzen: háromszoros áron. S minthogy már ennyire belement a dologba s érdekében állt, hogy esetleges kozák vizitek ne találjanak nálunk tiltott olvasmányokat, havi pár rubel pausál összeg ellenében arra is vállalkozott, hogy a készülő kozák vizitekről idejekorán értesít bennünket. Jöhettek már a kozákok, akár éjjel, akár a kora reggeli órákban, hogy «megleljenek» bennünket; készen vártuk már őket, s fáradozásaik után ismét kénytelenek voltak eredmény nélkül elvonulni, megtéve az egyforma jelentést: «mindent átvizsgáltunk és semmit sem találtunk».

A békeremények szétfoszlanak.

A napok múltottak s a harctéri jelentések már a Pripiat-mocsarakról és Dünaburg vidékéről szóltak s lassankint ideje lett volna már, hogy a békekilátások valami határozott formát öltsenek. Ámde a várakozás hiábavaló volt. A front lassankint állandósulni látszott; mintha csak mindkét fél kifáradt volna a nagy nyári mérkőzésben s most pihenőre térne, de csak azért, hogy erőt gyűjtsön a következő összecsapásra . . .

A remények szétfoszlásával bekövetkezett a vissza-

hatás a táborban: az eddigi optimizmus lassan alábszállott, majd végleg elenyészett. Ha az oroszok nagy veresége sem hozta meg a békét, mi fogja hát akkor meghozni? Még egy téli hadjárat jön? avagy tán beteljesedik Anglia jóslata, hogy a háború még csak majd ezután kezdődik? Ez a gondolat mindenkit elcsüggesztett s a bizakodó várakozás helyébe a türelmetlenség, majd pedig a levertség lépett.

Most, hogy az orosz harctér nagy eseményei lassan elcsendesedtek és a békegalamb, melyre sóvárgó tekintetünket szegeztük, ismét eltűnt vágyó szemünk elől, akaratlanul is saját nyomorúságos viszonyainkra terelődött figyelmünk. Mindaz a sok szigorítás, az a sok kényelmetlenség és rossz, mely tavasz óta helyzetünkben beállott, csak most kezdte igazán éreztetni hatását. Szabadságunk nagy megnyirbálásával járó hátrányokat csak most kezdtük igazán érezni, amidőn meg kellett barátkozni a gondolattal, hogy még bizonytalan időnkig kell a telepen összezsúfolva élnünk a változatlanság öldöklő egyhangúságában; a mindgyakrabban megisméltető szekatúrák és kozák vizitek most kezdtek bennünket igazán bántani, amidőn bele kellett törődnünk abba, hogy ki tudja, meddig nem fogunk tőlük megszabadulni.

S ezen általános nyomasztó okokhoz hozzájárult mindenkinek a maga ezer apró-cseprő baja, aggodalma, ami a kedélyek ingerültségét csak fokozta. A mindenkire kiterjedő idegesség türelmetlenségben, majd mindgyakrabban előforduló sajnálatos összekoccanásokban nyilatkozott meg.

Még a nyár elején becsületügyi választmányok alakultak a táborban, melyeknek feladata volt, hogy a tisztek között felmerülő lovagias ügyeket esetről-esetre megvizsgálják, jegyzőkönyvekbe foglalják s a jegyzőkönyveket majd a háború után az illetékes hazai becsületügyi fórumok elé terjesszék. Ezen bizottságoknak most mind sűrűbben akadt

dolga. A magyar honvédség becsületügyi választmányának én is tagja voltam s e minőségemben elég alkalmam volt mélyebb betekintést nyerni a tisztek egyre növekvő ideges lelki hangulatába, mely gyakran a legparányibb szinte gyerekes félreértésekből mérges összeszólalkozásokra vezetett.

Lehetséges, hogy a becsületügyi választmányok jegyzőkönyvei, melyek azóta bizonyára még jobban felszaporodtak, itthon majd tárgyalás alá kerülnek. Gondolják meg majd az illetékes tényezők, hogy a tettek elkövetőire nem lehet alkalmazni a szabad ember nyugodt gondolkodásának mértékét. Oly szerencsétlencéről van itt szó, kiknek lelki életét a szabadságtól való megfosztás s a fogolyélet ideges tömeghangulata ferde irányba terelte. Sokan gyerekekké váltak, sokan búskomorságba estek, sokan a megbolonduláshoz jutottak közel. Velük szemben csak egy helyes zsinórmértéke lehet a bírónak: a megértés, s csak egy helyes elbírálás: a megbocsátás ...

Bármily szomorú fordulatot is vett fogoly életünk s bármily súlyos visszahatása volt is annak a tábor hangulatára, segíteni ezen nem lehetett. Baját, bánatát mindenki maga viselte, lelki harcait mindenki maga vívta meg; boldog lehetett még az, ki bármivel is annyira el tudta foglalni magát, hogy gondolatai, hacsak ideig-óráig is, szórakozást és megnyugvást találtak.

Felmerültek azonban oly bajok is, melyek sürgős segítséget igényeltek, hacsak nem akartuk, hogy lelki szenvedéseink mellé még fizikai szenvedések is járuljanak. Ismét megjelent a láthatáron a közelgő tél fenyegető képe. Ha már az elmúlt tél sok nyomorúsággal járt és sok áldozatot szedett sorainkból, mi lesz most, midőn úgy ruházat, mint ételmezés dolgában sokkal gyengébben állunk? Mi tisztek még csak kibírjuk a telet; van fűtött szobánk, elláttuk ma-

gunkat meleg bundákkal s élelemben sem szenvedünk hiányt, hanem ott van a legénység pénz nélkül, lerongyolódott ruhában, legyengülve. Hogyan fogja az a telet kibírni? Fehérneműje már soknak nincsen, cipőjük elkopott, sőt sokan még hogy pénzhez jussanak, takarójukat is eladták a nyáron azon reményben, hogy arra már úgy sem lesz szükség. Az orosz parancsnokság csak itt-ott osztott ki pár szál fehérneműt, mely ugyan még az emberek tizedrészének sem volt elegendő. Táplálkozásuk mind silányabb lett s a kiéhezett, legyöngült emberek közt skorbut és éhínség kezdett pusztítani.

Megpróbáltuk, hogy a már teljesen legyöngülteket tisztí konyhán ismét feltápláljuk, de ez csak pillanatnyi segítség lehetett; mihelyt csak némiképen magához tért a beteg, kénytelen volt helyét újabbaknak átengedni, maga pedig csakhamar visszaesett korábbi siralmas állapotába.

Ehhez járult, hogy a barakkok is már túl voltak zsúfolva, az eltetvesedés mind nagyobb méreteket öltött s az állapotok veszedelmesen kezdtek hasonlítani ahhoz, melynek már Krasznójárszkban tanúi voltunk. Egyes kiütéses tífuszesetek már a nyár folyamán előfordultak s felmerült a kérdés: mi lesz, ha az elgyöngült emberek közt járványszerűleg talál fellépni a szörnyű betegség.

Szerencsére a szi-csász emberei okultak a múlt szomorú tapasztalatain s maguk is segédkezet nyújtottak, hogy a bajt megelőzzük. Az orvosokat fogolytáboronként szétosztották, s mi is kaptunk ötöt, kik közül egy — Szabolcs doktor — maga is átesett a kiütéses tífuszon. A táborban a krasznójárszki mintájára szervezet létesült Weber altábornagy parancsnoksága alatt.

Ezzel elértük azt, hogy a legénységet rendhez, fegyelemhez és tisztasághoz szoktassuk és életmódjukat ellenőrizzük. A betegek elkülönítésére két kórházat rendeztünk

be, melyek közül az egyik járványkórház volt, a tábor legkülső periferiáján.

Nehezebb volt azonban az orvosságok, kötszerek beszerzése és a legénységnek téli ruhákkal való ellátása. Ebben az oroszok nagyon szűkmarkúak voltak, s amit mi tisztek pénzben és természetben a legénység rendelkezésére bocsáthattunk, az vajmi édes-kevés volt.

Így is megkíséreltük ugyan, hogy az összegyűjtött pénzekből tömegesen vásároljunk vászonneműt, melynek feldolgozásával saját legénységi mesterembereink voltak megbízva, hozattunk szalmát, hogy abból tiszta fekvőhelyül is jusson és hócipő készítésére is maradjon. Igazában érezhető segítséget azonban csak a svéd misszió megérkezése nyújtott.

November 20-án jött s e nap valóságos ünnepnapja volt a tábornak. A misszió két fiatal nőből, egy idősebb dán ezredesből és pár orvostanhallgatóból állott, kiknek kíséretével és ellenőrzésével egy orosz tiszt volt megbízva. Hatalmasan megrakott teherszánok hosszú sorával állítottak be a táborba. Mily öröm volt szabad embereket látni Európából, kik jóindulatú, mosolygó arccal köszöntöttük bennünket és résztvevően beszélgettek el velünk! Hát még amidőn kibontották a ládákat, melyekből fehér és egyéb ruhaneműek tömege, lábbeli és sok mindenféle apróbb ajándék került elő. Minden embernek jutott valami belőle, ha nem is sok, de elég arra, hogy a tél hidege ellen oltalmat találjon. A hála kifejezésére nem volt szavunk s csak az örömkönnyek ragyogtak a szemekben. Ez volt a legnagyobb jótétemény, melyet e válságos időben velünk szemben gyakorolni lehetett.

II. RÉSZ

A SZÖKÉS

«Et si fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae.. »

Kétségek, töprengések.

Szökési tervekkel a nyár végéig nem foglalkoztam komolyan. Nem tartottam időszerűnek a dolgot mindaddig, míg az orosz nyelvet annyira nem bírom és annyi pénzzel nem rendelkezem, hogy saját erőmből kísérelhessem meg a szökést. A gyönyörű tavasz varázsa, melyet szinte korlátlan szabadsággal élveztem, a csendes, derűs elmélyedések ideje a természetben, majd a közeli békekötés reménye csillapítólag hatottak kedélyemre. S ami még ezideig hiányzott lelkem teljes nyugalomához, az is megadatott: április közepe táján megérkezett hazulról az első távirati hír, melyet nyomon követtek édes atyám kártyái. Láttam, hogy atyám él, elég jó erőben van, s ez megnyugtatót...

. . . Ám a tavasz végén szabadságunkat lényegesen korlátozták s ezzel elvették tőlünk jó részét annak, ami nizsneudinszki fogoly életűn két széppé és derültté tette . . .

Ekkor kezdtem csak igazán érezni hátrányát eddigi, alapjában véve zárkózott életmódomnak. Bármennyire kivettem is részemet társaim és különösen családunk közös életében, kedélyem igazi forrása a csendes órák s a bölcselkedés derűs hangulatából táplálkozott. Most megszűnt ennek a lehetősége és bele kellett törődni az összezsúfolt fogoly élet közös lelki hangulatába és alkalmazkodni kellett e hangulat szeszélyeihez.

Eleinte még csak tűrhető volt ez a hangulat, amíg a békeremények derűje töltötte be a szíveket, de amidőn

ezen remények fokenként szétfoslottak és helyükbe a lemondás és kétségbeesés lépett, akkor a táboron valami feszült idegesség vett erőt. Megkezdődött az igazi lelki szenvedésekkel teli fogolyélet, mely csak a múlt emlékeiből táplálkozik, s a bizonytalan messze jövő reményeinek él, jelenétől azonban — mely a halál dermedtségéhez hasonló — menekülni szeretne ...

A körülmények változásával az emberek is nagyrészen megváltoztak. Arcuk a régi volt, de szemük kicserélt léleknek volt a tükre; nagyrészüket kifáradt a belső dacban, nagyrészüket elcsüggedt a dicstelen lemondásban . . . Meg volt még tagjaik ereje, de mintha kedvetlenebbül mozogtak volna, mintha csak nehéz lánc tartotta volna őket lekötve, melynek megcsörrenésétől félnek ... Fel-felhangzott most is nevetésük, de mind ritkábban s mind erőtlenebben, mintha attól tartanának, hogy egy láthatatlan vasmarok torkukra forrasztja a kacajt ... Úgy érezték, jobb lenne nem beszélniük, hanem hallgatniok, de a rémület, hogy a hallgatás csendjében szabad folyást nyernek lelkük aggodalmai, kétséges és kínzó gondolatai, beszédre indította nyelvüket és beszéltek, ami épen eszükbe villant, beszélgettek napközben, a mind hosszabbakká váló estéken keresztül bele a késő éjszakába ...

Igyekeztem alkalmazkodni a körülményekhez, s távol tartani magamtól a mind általánosabbá váló idegesség romboló behatását. Tanulásban és tanításban s a közös játékokban kerestem szórakozást. Magyar órán kívül angol és francia órákat adtam. Sétáimat a tábor udvarán végeztem, szóba állva azzal, aki megszólított, egyébként minél kevesebb ügyet vetve a járó-kelőkre.

S ekkor különös dolgokat tapasztaltam: többnyire csoportonként jöttek-mentek, beszélgettek az emberek, valóságos körforgást végezve a tábor udvarán, ám e csoportok

majdnem mindig ugyanazon emberekből állottak, nap-nap után ugyanazon időben megtették ugyanazt az utat, ugyanazon kétségbeejtő gépiességgel mozogtak, ugyanazon erőltetett mosollyal köszöntötték egymást, s meg voltam róla győződve elkapott szavaikból, hogy egymásközt ugyanazon ezerszer elcsépeelt témákat tárgyalják. Ez a jelenség először meglepett és mulattatott, de csakhamar ráuntam. Tudtam, hogy ezen és ezen a helyen, ebben az időben ezzel és ezzel az emberrel fogok találkozni és midőn megpillantottam az illetőt, harag fogott el, hogy mért is jelent meg idegesítő arcával, melyre a változatlanúság untató bélyege van nyomva.

Szobámban sem volt más a helyzet. Ott viszont esténként jöttek össze majdnem mindig ugyanazon emberek. Lajos ott ütötte fel a magyar lap szerkesztőségét s ott gyűltek össze az érdeklődők, jártak ki-be, füstöltek, lármáztak, ágyakon üldögéltek, a rendet felforgatták, szemeltek a késő éjjeli órákig és beszélgettek és hallgatták egymás beszédét, elmondották újból és újból a már ezerszer elmondott és ezerszer hallott történeteket...

És velük beszélgettem és elhallgattam a fogságba-jutásoknak már betéve ismert históriáit, velük sóhajtoztam a béke után, s velük együtt találgattam a jövő eshetőségeit ..

Alapjában véve pedig végtelen unalmat éreztem és ellen-szenvesnek tűntek fel mindazok, kik ezt az unalmat bennem felébresztették. Kétségbeesve tettem fel magamban a kérdést: meddig fog még ez az élet tartani s meddig bírják az idegek annak emésztő egyformaságát?

*

Nem sokáig kellett várni, hogy kedélyem levertségéből az idegesség kitörései cikázzanak elő . . .

A nyári hónapokban hirtelen elmaradtak a hazai hírek, az egyedüliek, melyek az általánosan megromlott hangu-

latban vigaszt és örömet hoztak számomra. Atyám többet nem írt s kártyáinak elmaradásával eltűnt lelkem nyugalma. Az első pár hét várakozását — amidőn még a rossz postaforgalommal igyekeztem magamat vigasztalni — csakhamar a türelmetlenség váltotta fel. Valahányszor a postát a délutáni órákban érkezni láttam, izgalmas reménységgel vettem rá magamat és mind élesebben nyilallott szívembe a csalódás, midőn csak az egyhangú választ kaptam, hogy számomra semmi sem érkezett. Nem tudtam magamnak megmagyarázni a dolgot, baljóslatú sejtelem kezdett erőt venni rajtam, hogy atyám nagybeteg s írni képtelen . . . És ahogy egyszer ez a gondolat megszülemlett, nem tudtam többé szabadulni tőle, mind fenyegetőbb komorsággal rögződött be elmémbe s lassankint végkép elkесerítette napjaim és éjjeleim óráit.

Lázás nyugtalanság vett rajtam erőt, mely nem engedett pihenni. Táviratokat adtam fel s reggeltől-estig türelmetlenül lestem a válasz érkezését. Nem jött, mert nem is jöhetett; távirataim még hat hét múlva is a parancsnokságon heverték s csak azután küldötték el azokat Irkutzkba cenzúrázás céljából.

Tehetetlenségem, hogy összekötetést kapjak az otthonnal, elkесerített. Komolyabb foglalkozáshoz sem kedvem, sem türelmem nem volt többé; a tanítással felhagytam. De panaszkodni, gyötrődéseimet bárki előtt feltárni rösteltem. Órák hosszat elüldögéltem mind nagyobb fásultságba esve és ha valaki megszólított megmagyarázhatatlan harag öntött el; valóságos embergyűlölet vett rajtam erőt . .

Figyelmemet ekkor pillanatnyilag egy szomorú eset kötötte le. A tábor túlsúfoltságával szobatársunkká vált egy Sznistsák János nevű idősebb népfölkelő zászlós. Ez a Sznistsák jámbor jóindulatú fiú volt, aki a légynek sem ártott; szeretett fiatalkori élményeiről mesélni vagy amint

azt hadifogoly-nyelven nevezték «züttyölni», t. i. amikor valaki hihetetlennek látszó történeteket akar társaival elhitetni. A züttyölésen kívül János semmi figyelemreméltóbb tevékenységet sem fejtett ki; egész nap ágyán heverészve pipázott vagy mészelt. Volt azonban egyetlen dolog, melyért tisztelettel néztünk rá s ez az a végtelen szeretet volt, melyet családjá: felesége, különösen pedig pár éves kisleánykája iránt érzett. Ez utóbbiról a szerető apa gyermekéért rajongó szívével beszélt s mondott el ártatlan derűs epizódokat; ilyenkor a múlt boldog emlékei sugározva tükröződtek sápadt arcán és kék szemeiben. Látszott, hogy imádja gyermekét . . . Családjáról azonban nem kapott híreket. Ami eddig nem tűnt fel nékem, most egyszerre átérttettem az ő bánatát: a bizonytalanság gyötörte őt is, hogy mi van szeretteivel.

Ám egyik nap kártya érkezett számára, melyben felesége tudomására adta, hogy kis leányukat eltemették, a ragály áldozata lett ... Ezt a kártyát társai nem adták oda néki, hanem eltitkolták érkezését. Szűnistsák mitsém sejtve várt tovább, szövögetve a jövő szép képeit, hogy milyen is lesz majd az otthoni viszontlátás és hogy milyen nagy lesz már akkor az ő leánykája ..

És én ekkor magamban sokszor kíváncsian elnéztem őt: lám, hogy reménykedik szegény, pedig ha tudná, hogy élete gyönyörűsége, kisleánykája már itt hagyta e földet s az éjszaka álomképeiben látogat csak le az angyalkák közül, s meg-megsimogatja apró kezecskéivel az ő messze idegenbe száműzött apucijának homlokát . . .

És át villant agyamon a gondolat, hátha én is kaptam már hasonló hírt, de társaim eltitkolják azt előlem ... Hátha már itt van a szörnyű értesítés, valaki a zsebében hordozza, de nem adja tudtomra; hátha engemet is ép oly benső szánalommal szemlélnék mint ahogy én nézem ezt a

szegény Sznistsák Jánost. Nappalok és éjjelek aggodalmaitól meggyötört lelkem ettől kezdve újabb tortúrákat állott ki, — a bizonytalanság kétségei mellé a gyanakvás szegődött ... Lopva pillantottam társaimra, nem olvasok-e ki szemükből titkos részvétet? Egy-egy halkra fordított társalgás, egy-egy hosszabban rámmeredő közömbös tekintet szívem felé hajtotta a vért és vártam, hogy no most fog megnyílni lábam alatt a feneketlen mélység, most fogok mindent megtudni ...

Egyik délután aztán a postás egyenesen Sznistsák Jánosnak nyújtott át egy kártyát. Nem lehetett megakadályozni . . . Kíváncsin figyeltem minő hatással is van valakire, ha hadifogságban értesül egy nagyon szeretett lény haláláról. Azt vártam, hogy örjöngeni, tombolni fog tehetetlen fájdalmában .. . Nem. Elég nyugodtan vette át a kártyát s forgatta egyideig ide-oda értelmetlenül, majd körülnézett révetegen mint aki hatalmas ütést kapott, azzal végigborult ágyán fuldokló zokogással: «kislányom, édes kicsi lányom . . .»

Ettől kezdve féltém a posta érkezésétől és szinte örültem, ha nem hozott számomra semmit.

*

A lelki krízisnek be kellett következnie. Külső fizikai behatás siettette annak eljövetelét. Vérhasba estem s most már napok s éjjeleken keresztül ágyban fekve, láztól gyötörve küzdöttem a sötétebbnél sötétebb gondolatokkal. Saját állapotom nem aggasztott, azzal nem is törődtem; hiszen két orvos is gyógykezelt: az egyik fogorvos, a másik gyerekorvos .. .

Gondolataim szüntelenül csak otthon jártak, atyámnál. Vájjon él-e még? Vájjon nem épen ez a pillanat-e az, melyben nemes lelke eltávozik az élők sorából? Lázás agyvelóm

az éjszakai órákban meddő metafizikai elmélkedésekkel bibelődött: vájjon a halállal végleg megsemmisülünk-e, avagy a pozitív földi élet csak formához kötött megnyilvánulása az örök, fenséges, megsemmisíthetetlen létnek?

De túlságosan fel volt már dúlva lelkem ahhoz, hogy a bölcsekedésben megnyugvást találjon s hogy lemondással adja meg magát sorsának. Hiába vettem latba mindazt, mi régebbi csendes órák elmélkedéséből leszűrődött számomra, csak annál nagyobb erővel szólalt meg egy benső hang a szív mélyén: «nem igaz! csak a saját gyáva tehetlenségedet akarod a bölcsekedés tetszetős köntösébe öltöztetni, s a józan ész nevében akarod elhallgattatni lelked legnemesebb sugallatát, a fiúi szeretet hangját, mely azt parancsolja, hogy siess atyád betegágyához! ott van h.lyed! csak egy mentség van számodra: menekülni innen, amíg késő nem lesz!...»

E sugallat erejétől hajtva, korbácsolva lázas kitöréssel ugrottam fel ágyamból és szédelegve támolyogtam az ablak felé . . .

Társaim aludtak. Ott kint setét csend honolt; lent az udvaron a lassan csoszogó őr homályos körvonalai látszottak . . . Futni! menekülni! ez a gondolat motoszkált fejemben. Legázolni az ört odalent és nekivágni az éjszakának! . . .

De aztán hova? Hiszen elpusztulok, mielőtt még célt értem volna, elfognak mielőtt a városon túl juthatnék . . .

A felső kis ablakon, a «fortocskán» keresztül hűvös áramlat tódult befelé; összeborzongva támolyogtam vissza ágyamhoz. Kimerülten dőltem le és lázas álom nyomott el. Álmomban nagy folyón úsztam lefelé, melynek folyása hazafelé sodort ... Soká aludtam, nyugodtabban ébredtem fel. . .

Pár nap leforgása alatt felépültem. A lelki krízis elmúlt, de csakis az erős elhatározás árán, hogy menekülni fogok. A szökés gondolata megérett és reményeim horgonya most már csak abba kapaszkodott. Éreztem, hogy ez az egyedüli mentés, ami lelki erőmet fenntartani tudja és hogy a szökés sikerétől függ, hogy fogoly életem ne végződjék teljes lelki és testi összeomlással.

*

Egyik délután kártya érkezett a távol hazából... Gyöngé női kezek írták. . . Mennyire vártam e sorokat s mégis meglepett érkezésük . . . Hiszen hányszor éreztem az elmélyedések nyugodt és a kétségek sötét perceiben az egyedüllét sivárságát, s ilyenkor oly jól esett megpihentetni gondolataimat egy régi ismerősnek, egy halvány leányarcnak emlékemben feltűnő képén ... Nem volt jogom hozzá, s mégis mindannyiszor megremegett lelkem, ha arra a sötét szempárra gondoltam, melynek növekvő varázsa elől szabadulnom nem lehetett ... És most üdvözlét jött ő tőle ... A mély, igaz érzelmeknek szuggesztív ereje van, melynek távolság nem vethet akadályt ... Éreztem, hogy a szökés most már mindent jelent számomra: új életet, s a jövő boldogságát ...

Nyugalmamhoz nagyban hozzájárult az a körülmény is, hogy Atyámtól is kaptam hírt. Nem csalódtam korábbi sejtelmeimben, súlyos betegségen ment át. Meglehet, hogyha pár héttel előbb kaptam volna a kártyát, gondolataim tán más irányba terelődtek volna és a szökés keresztülvitele tán nem érlelődött volna meg szilárd elhatározássá. Most már azonban a remegő kézzel írt sorokból csak újabb impulzust merítettem, hogy terveim megvalósítását siettessem.

Összegyűjtött pénzem ekkor már 150 rubelre szaporodott. Háromszáz rubelt otthonról kaptam, melyből azonban

még 200 rubel a tábori parancsnoknál hevert. Csak havi ötven rubeles részletekben bocsátották azt rendelkezésemre. Kiszámítottam, hogy az utolsó részletet csak január hóban kaphatom meg.

Kuchley.

Most már előtérbe nyomult annak az égető szükségessége, hogy az orosz nyelvet mielőbb elsajátítsam. A fősúlyt többé nem a grammatizálásra kellett fektetni, melyben már elegendő jártassággal bírtam, hanem a társalgásra, melyben nagyon is gyöngének éreztem magamat. Legfontosabb első teendő volt tehát megfelelő tanítót keresni magamnak. Találhattam volna-e alkalmasabb személyt erre Kuchleynél? Nemcsak, hogy tökéletesen beszélt oroszul, hanem irodalmi műveltséggel is bírt és ami nem kevésbé volt fontos: sok életküzdelen átesett, sok tapasztalatot szerzett, egyszerűen életre való ficzkó volt. Kitűnően ismerte az oroszországi viszonyokat, az orosz nép lelkivilágát, s már addigi niszneudinszki tartózkodása alatt is a legjobb barátságba keveredett minden katonával, rendőrrel, száműzöttel, akivel csak összetalálkozhatott. Nem volt az a muzsik, az a kozák vagy az a stársi kit meg ne tudott volna nyerni, s ujjá köré ne tudott volna csavarni agyafűrt ravaszágával. Mintha csak a sors rendelte volna segítőtársul mellém, hogy terveim megvalósításában kezemre járjon.

Magamhoz hívtam Kuchleyt és hamarosan megalkudtunk. Ő délelőttönként órákat fog nékem adni, én viszont pártfogásomba vettem őt s ettől kezdve tisztí konyhánkról kapott ebédet, ami a legnagyobb jótétemény lehetett számára.

Kuchley teljes mértékben megfelelt hozzá fűzött remé-

nyeimnek. Értelmesen, ügyesen tanított úgy, hogy rövid idő alatt örömmel tapasztaltam mily gyors előhaladást teszek a nyelvben. Egész könnyedséggel olvastam már az orosz írókat, Csehov-ot, Lermontov-ot, Tolsztoj-t, különösen pedig kedvencemet: Puskit. Kuchley azonban nagy súlyt, helyezett arra, hogy a szibériai paraszt dialektussal is megbarátkozzam s e célból sokszor megszólítottunk katonákat, kik közt sok tatár is volt. Nemcsak, hogy rövidesen beszélgetni tudtam velük, hanem nagy öröömre észrevettem, hogy tudásom, szókincesem és nyelvkészségem nem egy határszéli tatárét messze túlszárnyalta.

Meg lehettem Kuchleyvel elégedve, ki viszont nem tekintette az óraadást egyszerű kötelességteljesítésnek, hanem igazi rokonszenvének és vonzódásának nem egy tanujelét adta irányomban; öröme telt abban, hogy szolgálatomra lehetett. A nap bármely órájában hívtam, rendelkezésemre állott, úgy, hogy csakhamar óraadóból valóságos társalkodómmá vált. A délelőtti kialkudott fordítási és olvasási gyakorlatokon kívül órák hosszat járkáltunk a táborban oroszul beszélgetve.

Felismerve Kuchley ezen őszinte ragaszkodását, bizalmasammá tettem őt s rövidesen felvettem előtte a kérdést, mennyiben tudna segítségemre lenni szökési terveimmél.

Kapva-kapott a gondolaton, nem is találta oly nehéznek annak megvalósítását. Buzgalma szinte megijesztett, mert attól tartottam, hogy nem fogja tudni beváltani ez irányban tett ígéreteit.

Ettől kezdve azonban nyugodtabb voltam, kezdtem ismét bizalommal tekinteni a jövőbe.

A gruzin.

Szökési terveim egyelőre nem moztak határozott irányban. Nagyjában úgy gondoltam a dolgot, hogy Kuchley segítségével Európa felé, Odesszába fogok szökni, hol Kuchleynak sok jó «forradalmár» barátja van s az ő segítségével Romániába igyekszem menekülni. A Kína felé való szökést eleinte nem vettem kombinációba, mert a világ körül való hazautazás még az én csapongó fantáziám mellett is igen kalandosnak, szinte lehetetlennek tűnt fel.

Néhány említésre sem érdemes próbálkozás után Kuchley egyszer pozitív javaslattal állt elő. Volt a tábor udvarának közepén egy hosszú, alacsony földszintes házcsoport, melynek egyikét a helybeli vállalkozó bérelte raktárhelyiségül és műhelyül. A raktárban állandóan dolgozott a nyári és őszi hónapokban egy-egy száműzött napszámos. Ezidőtájt egy kaukázusi paraszt az ú. n. gruzin törzsből állott a vállalkozó szolgálatában. Kuchley csakhamar barátja és bizalmasa lett a gruzinnak és őt próbálta tervünk számára megnyerni. A gruzin maga nem mutatott hajlandóságot a szökésre, de kész volt arra, hogy «forradalmár pajtását» támogassa. Van néki, mint mondá, egy Mandzsúriában dolgozó ismerőse, ki melleleg szamagonka (alkohol) csempészésével is foglalkozik és gyakrabban meg szokott fordulni Nizsne-Udinszkban. Ő neki fog beajánlani, hogy magával vigyen bennünket Karbinig s ott kínai ruhába átöltözve leszökhetünk Mukden felé.

Bármily kalandosnak látszott is a terv, kezdtem a Kína felé való szökés gondolatával foglalkozni. Megfontoltam az előnyeit: szerencsés körülmények közt vasúton a határt aránylag rövid idő alatt elérhetnénk és sokkal kevesebb veszélynek volnánk kitéve, mint a hosszú oroszországi utazás alatt. A kínai területen való viszonyok azonban tel-

jesen ismeretlenek voltak előttem; újságokból olvastam, hogy kozákok sokszor valóságos ütközeteket folytatnak hunguz rablóbandákkal és gyakran mélyen bekalandoznak kínai területre. A közbiztonsági viszonyok tehát vajmi gyöngye lábbon állhatnak arrafelé s a határ átlépése még nem jelenti azt, hogy az ember biztonságban lenne a kozákok üldözése elől. Viszont ha sikerülne Pekinget elérni, ott a követségen menedéket találhatnánk és nyugodtan gondolkozhatnánk a továbbjutás módja felől. Továbbjutni onnan azonban az angol nyelv alapos ismerete nélkül nem lehetséges s ennek megfontolása figyelmemet ismét Ballayra irányította.

Kuchley eleinte ellenezte Ballay bevonását, de érveim, csakhamar meggyőzték őt. Ballay örömmel csatlakozott hozzánk s most már ő is hozzáfogott az orosz nyelvtanuláshoz. Kuchley volt a mestere, viszont ennek fejében Kuchleyt angolra tanította. Ettől kezdve se vége se hossza nem volt a hármásban való tervezgetésnek. A gruzinnal Kuchley folytatta a tárgyalásokat, melyek annyira előrehaladtak, hogy egy szép napon a gruzin kijelentette, hogy egyik közeli községbe utazik, hol barátjával fog találkozni s vele megbeszéli a terv részleteit. Útiköltségül 40 rubelt kért tőlünk. Az összeg nem volt túlságosan nagy s átadtuk azt néki a legjobb remények közt várva visszaérkezését.

*

Közben a tábor egyhangú életében nagy esemény történt. A birodalmi német tiszteket, számszerint mintegy negyvenet, elvitték közülünk Vladivosztkok felé. A derék fiúk távozását nagyon sajnáltuk. Állandóan friss kedélyű, törhetetlen csüggedést nem ismerő hitük a győzelemben még a szomorú napokban is impozáns módon nyilatkozott

meg. Közülök nem egyet fűzött mélyebb barátság magyar tisztkekhez s távozásuk igaz szomorúságot váltott ki belőlünk.

Mintegy három hét leforgása után kártya érkezett az egyik német tisztől Habarovszk közeléből. Írója közölte velünk, hogy szerencsésen odaérkeztek, azonban négyen közülök: Kleinov, Brunn, Lehmann és Killinger — elutaztak. Mindjárt megértettük a burkolt kifejezést, hogy e négy tiszt megszökött a transzportból, ami csakis mandzsu területen történhetett. Az eset érthető feltűnést keltett a táborban, megindult a találgatás, vajjon hogyan csinálták a dolgot és mily sorsnak lettek osztályrészeséivé.

E kérdésre rövidesen feleletet kaptunk. A német tisztkek helyébe magyar és osztrák tisztkek érkeztek Habarovszkból Udinszkba Tőlük értesültünk, hogy az ő transzportjukból is megszökött három tiszt. Éjnek idején Cziczikár közelében mandzsu területen kiugrottak a robogó vonat ablakából. Egyik közülök lábát törte, azt elfogta az őrjárat, kettőről azonban: Breckner hadnagyról és Czira zászlósról nem hallottak többé.

E két, egyidőben lejátszódott szökés gondolkodóba ejtett. Mért ne tudnám én is megselekedni azt, amit más is megtudott tenni? Csak arra kell módot találni, hogy valamiképen vonaton mandzsu területre tudjak jutni!

*

A gruzin ekközben visszaérkezett anélkül, hogy végzett volna valamit. Nem számolt be se újáról, se a neki adott negyven rubelről. Egyetlenegyszer jött el csak a táborba, hogy a vállalkozónál hagyott bundáját elvigye, de úgy ejtette a dolgot, hogy Kuchley ne tudjon vele beszélni. Többet nem láttuk viszont; a gazember becsapott bennünket.

A mongóliai expedíció terve.

Bármily kellemetlenül is érintett bennünket a gruzinnal való balsikerünk, nem csüggedtünk el, hanem újabb irány bán kezdtünk próbálkozni.

Míg Kuchley feladatává tettem, hogy minden lehető kövessen el és útleveleket hajszoljon fel, melyek segítségével Mandzsúriába juthatunk, addig másrésről ismét felmerült a terv, nem lehetne-e a mongol expedíciónak már nyáron megbukott tervét most megvalósítani.

E tervet olyanok favorizálták, kik egyáltalában nem biztak a kívülről jövő segítségben és csakis saját erejükből vélték a szökést keresztülvihetőnek. Így elsősorban Nikitának volt a mongóliai expedíció a kedvenc ideája, ki már a nyári meghiúsult tervben is vezetőszerpet játszott.

Ha már a nyáron örütségnek lehetett e tervet mondani, úgy most a tél beálltával egyenesen istenkísértés volt arra gondolni is. Októberben már lehullott az első hó s megkezdődött a téli viharok borzalmas időszaka. És épen ez a körülmény, hogy minden józan meggondolás ellenére is újból megfontolás tárgyává tettük Nikita tervét, mutatja, hogy mily nagy mértéket öltött már a táborban az elkeseredett hangulat, s hogy az emberek életüket is kockára dobták volna a megszabadulás leghalványabb reményéért.

A mongol határtól mintegy 200 km távolság választott el bennünket. Nikita számítása szerint jól felszerelt, kellő számból álló expedíció ezt a távolságot kerülő utakon, hegyek közt két hét alatt gyalogszerrel megteheti. Odáig kézi szánokra, nagymennyiségű élelmiszerre, azontúl pedig fegyverre és sok pénzre van szükségünk, hogy Mongóliában lovakat szerezzünk és Ulankon és Kobdon keresztül Uliász-szutájba, onnan pedig a Góbi sivatagon vezető nagy karavánúton Kalganon át Pekingbe jussunk. Az egész út kb. 3000

km lett volna és úgy véltük, hogyha minden jól megy, öt hónap alatt megtehető lesz.

A tervbe bevontuk azon legközelebbi barátainkat, kiknek elszántságában és megbízhatóságában nem kételkedtünk; többek közt két török tisztet, Achmed Chiamil és Hüsszein bey hadnagyokat is, kik véleményünk szerint Mongóliában nagy segítségünkre lehetnek volna. Teljesen tájékozatlanok lévén a viszonyok felől, úgy gondoltuk, hogy a határon mohamedán törzsekre bukkanunk, kik a vallási közösség révén segíteni fogják a török tiszteket és barátaikat.

Hozzáfoglunk az előkészületekhez. A városban, az oda bejárási engedéllyel bíró Szabolcs doktor révén bundákat, sapkákat, szőrmezsizmákat, keztyűket, stb. stb. vásároltunk be, melyeket a fertőző kórház egyik szobájában helyeztük el. Ez volt a legbiztosabb hely, mert oda az oroszok sohase mentek vizitálni. Oda vitettük be élelmiszerkészleteinket is: nagy tömegű rizst, szalonnát, továbbá ott helyeztük el a legénységi műhelyben elkészített kéziszánkókat és hótalpakat. Úgy terveztük, hogy onnan fogunk éjnek idején az erdőbe kiszökni s az Uda völgyébe leereszkedve a patak folyásával párhuzamosan haladni egész a mongol határig. Több ízben összegyűltünk a fertőző kórház kis szobájában és magunkra zárva az ajtót tárgyaltunk. Mit törődtünk mi azzal, hogy a szomszédos teremben kiütéses tifuszban vergődtek az emberek és vívódtak a halállal; mi ruháinkat próbáltuk, ki-kikémltünk az erdő felé, figyelve az ór járását és tanakodva, hogyan tudunk majd úgy kisurranni, hogy az ór észre ne vegyen bennünket.

Közben elérkezett december hónap s mi az indulás karácsony estéjére tűztük ki. Csak a fegyverek hiányoztak még. Ballay vállalkozott a veszedelmes kalandra, hogy még a nyáron a tábor közelében elásott puskákat becsem-

pészi. Nem volt könnyű feladat, mert azok most már a tábor határán kívül estek s arról volt szó, hogy az örök éberségét kijátszva, átsurranjon közöttük és ugyancsak észrevétlenül visszatérjen a fegyverekkel a táborba. Megfontolva a dolgot, ez volt egyike a legörültebb vállalkozásoknak, mit hadifogoly véghezvihetett, rosszabb a szökésnél, mert hiszen ha fegyvercsempészésen rajtakapják, kétséges, vajjon viszontlátja-e még valaha is hazáját.

Egyik ragyogó délelőtti napon próbálta végrehajtani a vállalkozást. Kileste az örök járását s midőn fészre vette, hogy két ör ellenkező irányban végzi szokásos fel s alá sétáját, hasra vágódva a hóban, kicsúszott az erdőbe. Kerülő úton a fegyverek rejtekhelyéhez lopódzott s addig kapart körmével, míg meg nem találta a puskákat és ki nem feszítette azokat a gödörből. Ám az eddig szerencsés vállalkozás fiaszkóval végződött: visszajövet az egyik ör észrevette és eléje sietett. Ballay hirtelen a hóba dobta a fegyvereket s jámbor arccal ment az ör elébe. Az ör figyelmét a hóba dobott tárgyak kötötték le s ahelyett, hogy először Ballayt tartóztatta volna le, arra a helyre sietett, hol azokat leesni látta. Ballay érezve, hogy nincs veszteni való ideje, uccu, vedd el magad! berohant a táborba, be az épületbe, hamarosan lehányva magáról bekecsket, tüzéruniformist egyik szobatársának gyalogos egyenruháját öltötte magára. Bajuszát leborotválta és napokig nem mert saját ruhájában járni, nehogy az ör, ki dolgát elügyetlenkedte, felismerje őt.

Kezdhatték már a nyomozást, kutathattak ismét fegyverek és sokszorosító masina után, tehettek már jelentést a kormányzásának a régebbi titokzatos bűnügy egy újabb nyomának felfedezéséről, a vizsgálat ismét csak eredménytelenül végződött.

A mongóliai expedíció terve az oroszok újból föl-

éledt gyanúja folytán megbukott. Egy számottevő eredmény azonban volt: el voltunk látva civil ruhával, jó bundával, melyre szökésünk alkalmával oly nagy szükségünk volt.

A barin.

Nem volt időm rá, hogy az újabb kudarcon búslakodjam. Még akkor, amidőn javában készülődtünk a mongóliai expedícióra, történt, hogy Kuchley nagy bizalmasan közölte velem, hogy újabb nyomokon halad s ez alkalommal erős reménye van a sikerre. A legnagyobb titoktartásra kért, hogy még Ballaynak se szóljak a dologról addig, míg biztosat nem mondhat.

Előadta, hogy ismét egy számúzóttal lépett összeköttetésbe. Ez a számúzótt valódi orosz ember volt Szimbirszk vidékéről és forradalmi mozgalomban való részvétel miatt került Szibériába. Fiatal, 22 éves ember volt és alig öt éve élt számúzetésben. A számúzóttak azon osztályába tartozott tehát, kiknek mozgási szabadsága a legszűkebb körzetre, az udinszki járás területére volt korlátozva. Foglalkozását a szegényebb számúzóttak módjára folyton változtatta és a legkülönbélebb munkával kereste kenyerét. Pár héttel korábban szegődött el a táborban lévő lafka tulajdonoshoz elárusítónak. Kuchley természetesen mindjárt az első nap ismeretséget kötött vele, másnap már megállapították, hogy ők tulajdonképpen forradalmi elvtársak, kik egyesülnek a kormányzat gyűlésében, harmadnap pedig már hűséget fogadtak egymásnak. Kuchley akkor megemlítette, hogy van neki a táborban egy szintén forradalmi eszmékkel telített tiszt barátja, (ez én voltam) kivel szeretne megszökni és megkérte őt, hogy próbáljon számunkra útlevelet szerezni. A számúzótt ba-

rátja kedvéért megígérte, hogy segédkezet nyújt annál is inkább, mivel ő maga is szeretne Kínába jutni.

Midőn a dolog ennyire előrehaladt, Ballay előtt is feltártuk legújabb reményeinket. Mivel a mongóliai expedíció ép ekkor jutott a legkritikusabb stádiumba, nem fektettünk a dologra túlnagy súlyt. Különben is a gruzinnal való szerencsétlen tapasztalatunk után bizalmatlanok lettünk a száműzöttekkel szemben és azon aggodalmunknak adtunk kifejezést, nem fog-e a lafkás is becsapni bennünket? Kuchley megsértődött. Hova gondolunk? a lafkás nem oly közönséges parasztszáműzött, mint a gruzin volt, hanem finom, művelt ember: ha ő tesz valamit értünk, úgy arra biztosan építhetünk! Mert ő igazi úr, valóságos barin! (Barin körülbelül az angol gentlemannek felel meg.)

Jól mulattunk e kijelentésen, nem akarván derék alisztünk érzékenységét bántani, — ki különben is égett a vágytól, hogy a gruzin miatt tekintélyén esett csorbát kiköszörülje — és megbíztuk őt, hogy folytassa ügyesen a tárgyalásokat a barinnal.

Míg Barin — nevezzük mi is így új barátunkat — az útlevel szerzésén fáradozott, addig mi a mongóliai expedíció utolsó előkészületeit tettük meg. December közepe táján, csikorgó téli hidegben, egy szál blúzban beállítottam az orosz parancsnokságra, kérve bentlévő 100 rubelem kifizetését. Szükségem van mondám a pénzre, hogy bundát vehessek magamnak, mert megfagyok, nincs kabátom. A tábori parancsnok ekkor már egy idősebb alezredes volt, érzékenyebb szívű ember, aki megsánt, amint dideregve ott állottam előtte s kifizetette számomra a hátralékos összeget. Most már 850 rubelem volt és Ballaynak is körülbelül ugyanennyi állott rendelkezésére.

A véletlen úgy akarta, hogy épp akkor, amidőn a szerencsétlen fegyvercsempészési kísérlet után mongóliai terünk megvalósítása kétségessé vált, Kuchley egyik délután sugárzó arccal rontott be szobámba és kihívott a folyosóra, mert mint mondá, fontos közölni valója van velem. Ott aztán szó nélkül két összegyűrt, elzsírosodott papírdarabot nyomott a markomba. Az egyik Karpov névre kiállított útlevél volt, 47 éves, igazhitű (pravoszláv). Az útlevél igaz értékét azonban a melléje csatolt katonai igazolvány adta meg, mely azt tanúsította, hogy tulajdonosa a nizsne-udinszki sorozóbizottság előtt megjelent és katonai szolgálatra alkalmatlannak találtatott.

Első pillanatban nem is tudtam örülni e nagy sikernek; annyi csalódáson estem már át, hogy nem bírtam mindjárt kellő bizalommal tekinteni a fontos okmányra. Azt válaszoltam, hogy hagyják nálam a papírokat, meg fogom azokat vizsgálni s majd nyilatkozom, hogy hajlandó leszek-e tulajdonosától azokat megvásárolni. Karpov 80 rubelt kért Barin útján az útlevélért és a katonamentességi igazolványért.

Csak midőn szobámba vonultam, csak midőn az éj beálltával ágyamban fekvé, olvasás ürügye alatt elkezdtem vizsgálni a könyvembe kiterített okmányokat, csak akkor tört fel belőlem a diadalmas ujjongó érzés. Végre kezemben van a szabadulás kulcsa, az annyira óhajtott kincseket érő útlevél! Örömem oly nagy volt, hogy gondolkodni is alig bírtam, ide-oda forogva, össze-vissza száguldó gyerekes képek kergették egymást fantáziámban. Elképzeltem magamat parasztruhában a vonaton, az útlevélvizsgáló-bizottság előtt és valami különös beképzelés folytán az adta a legnagyobb aggodalmat, hogy vájjon le tudnám-e írni jó parasztos írással a Karpov nevet. Nyomban hozzáfogtam és a lehető legdurvább vonásokkal pa-

pírra vettem Karpov, Karpov, Karpov tízszer, ötven-szer, százszor, mígnem egészen belefáradtam és a betűk összefolytak szemem előtt . . . Csak akkor vettem észre az útlevel személyadatai közt ezt a megjegyzést: nye gramotnűj, azaz: írástudatlan ...

*

Másnap levelezőlap érkezett a táborba. Killinger írta — Shanghaiból! A rövid pár üdvözlő sor e szóval végződött: Zuversichtlich! Volt erre nagy riadalom a táborban! Tehát a négy bátor német tisztnek sikerült a szökés! Killinger Shanghaiban van és bizalommal néz a további út elé! Nem győztük magasztalni bátorságukat, ügyességüket és irigykedve gondoltunk rájuk. Voltak, kik kicsinyíteni igyekeztek érdemüket, hogy hiszen kézenfekvő dolog megszökni, ha mandzsu területen megy át a vonat; az általános vélemény azonban az volt, hogy bármelyikünk szívesen cserélne a négy boldog halandó egyikével ...

*

Tovább nem haboztam. Elhatároztam, hogy megveszem az útlevelet tulajdonosától. Az a körülmény, hogy 47 éves emberre volt kiállítva, nem aggasztott. Hajamat és szakállamat minden eshetőségre számítva már régebb idő óta növesztettem s így koromnál jóval idősebbnek látszotam. Tervem sikeréhez azonban szükségesnek tartottam, hogy akár Kuchley, akár Barin velem jöjjön s ezért is elhatároztam, hogy most már magam fogok Barinnal beszélni. Kuchley útján megállapodtunk abban, hogy a Vilmos épület lépcsőházában fogunk találkozni.

Barin pontosan megjelent a kitűzött időben. Karcsú növésű, szőke, kékszemű fiatalember volt. Tiszta, rendes megjelenése és nyílt tekintete bizalmat keltett bennem.

Bemutakoztunk és míg Kuchley az ajtóban őrt állt, addig én egyenesen a tárgyra tértem.

— Hallom Kuchley barátomtól, hogy ön hajlandó engem Kínába átjuttatni.

— Ezt ajánlottam, — válaszolá ő biztos, meggyőző hangon.

— Hogyan gondolja tervét megvalósítani?

— Igen egyszerűen. Vonatra ülünk és átutazunk Mandzsúriába, ott az egyik állomáson leszállunk és kocsit fogadunk.

— Hogyan gondolja, hogy átjuthat Mandzsúriába anélkül, hogy a határállomáson lelepleznék?

— Az ön útlevele teljesen kifogástalan, én pedig az enyémmel nyugodtan utazom!

Kívánságomra előmutatta útlevelét. Közönséges száműzött útlevel volt az a leggyöngébb fajtából és csakis a nizsne-udinszki kerületre volt érvényes.

Midőn emiatt aggodalmamat fejeztem ki előtte, ő azt válaszolta, hogy csak bízzam a dolgot órá; nem egyszer utazott már ezen útlevelemmel Irkutzkba és ha egyszer oda elmehetett vele, miért ne utazhatna tovább is akadálytalanul?

A dolog rendkívül gyengének látszott előttem és még csak azt a kérdést tettem fel:

— Mit csinálna akkor, ha mégis igazolásra szólítanák fel?

Ő épp oly rendíthetetlen nyugalommal vágta rá a választ:

— Legrosszabb esetben ellopnám egyik útitársam útlevelét!

Elképedtem; nem tudtam, tréfál-e, avagy komolyan mondja-e ezt s hogy nevessek-e együgyűségén, avagy haragudjam-e érte? Benyomásom az volt, hogy Barinnak

fogalma sincs a vállalkozás veszélyeiről, még kevésbé a távolságokról és a földrajzi viszonyokról.

Nem akartam azonban szakítani az emberrel, ezért is azzal váltam el tőle, hogy szerezzen a maga számára is az enyémhez hasonló útlevelet, avagy legalább is olyat, mely egész Szibéria területére érvényes. Lelkére kötöttem azonkívül, hogy ne feledkezzen meg Kuchleyről sem, ki-nek számára még egy hasonló útlevelekre volna szükség. Magamban azonban Ballayt vettem számításba.

*

Addig is megtettem utolsó előkészületeimet. Ballayt beavattam Barinnal való tárgyalásaimba. Kuchley segítségével vasúti menetrendhez jutottam; az ahhoz csatolt vasúti térkép, valamint Ballaynak korábban szerzett kínai térképe segítségével pontosan megállapítottuk az útitervet. Kiszámítottuk, hogy Udinszkból az esti fél kilenc órai vonattal elindulva, öt éjjelt és négy nappalt kell a vonaton töltenünk, míg a Karbinon túl fekvő Azsiche nevű állomásig érünk. Onnan út vezet le Kirinbe, Észak-Mandzsuria legnagyobb városába, hol valószínűleg fogunk már németeket találni.

Tervezgetések és remények közt érkezett el karácsony estéje, immár a második, melyet orosz fogságban meg-értem. Családunk ünnepélyesen ülte meg az estét. Lukács mama, ki a rövid Stangenhaus-Tóth rezsim bukása után ismét kezébe vette a konyha vezetését, kitűnő vacsorát készítettett ez alkalomra, mely után karácsonyfánk mellett üldögélve, kedélyesen elbeszélgettünk. Az este csendes nyugalma még egyszer felidézte előttem a régi kellemes nizensne-udinszki napok emlékét s pillanatra el-felejtettem az azóta átélt sok kellemetlenséget és szenvedést. Jól éreztem magamat a bajtársak körében, kiktől

úgy lehet, nemsokára elszakadok. Ki tudja, minő sorsban lesz részem az új évben? Ha a jövő könyvében lapozni lehetne! Vájjon az elkövetkező karácsonyt hol fogom megérni, ha ugyan egyáltalában megérem? Mi az én csekély akaratom azon óriási akadályok ellenében, melyeken áttörni szándékozom? Nem fog-e az is, mint annyi másoké összeroppanni, nem fog-e a balszerencse földre sújtani és végkép megsemmisíteni? Nem jobb volna-e itt maradni, baj társaim körében; hiszen csak eljön a béke, tán még hamarább, mintsem saját erőmből haza tudnék jutni? A kétségek harca a reményekkel, a gyáva önmegadás és lemondásé az elszántsággal ismét — utoljára — feltombolt lelkemben ...

A következő nap megváltást hozott. Kuchley értesített, hogy Barin egész Szibériára szóló száműzött útlevelet szerzett magának.

*

Barin útlevele Popov Iván névre szólott. Külső formájában hasonlított az enyémmre, szövegében azonban tintával az a helyesbítés volt beszúrva, hogy tulajdonosa csak Szibériában tartózkodhatik az erődített helyek kivételével. Nagyon régi száműzöttek szoktak ily útleveleket kapni, ha javulásuknak és megbízhatóságuknak már elegendő tanújelét adták.

Most már aztán akár útnak indulhattam volna, ám Barin iránt, utolsó könnyelmű kijelentései óta még mindig bizalmatlan voltam. Jobb szerettem volna, hogy Kuchley vegye át az útlevelet és ő jöjjön velem. Kuchley azonban most, hogy a dolog igazán komolyra fordult, vonakodni látszott. Jobbnak véltem nem erőltetni a dolgot, hanem belenyugodni, hogy Barinnal keljek útra.

December 26-án közöltem Ballayval a dolgok leg-

újabb állását és szándékomat, hogy az este meg fogok szökni. Őt meglepte ez a hirtelen fordulat és megindultnak látszott. Láttam rajta, hogy nehezére esik, hogy ennyi tervezgetés után is el kell hogy szakadjunk egymástól. Megígértem azonban neki, hogy ha sikerül átjutnom Kínába, az útleveleket vissza fogom néki valami módon küldeni s ő akkor utánunk jön egyik barátjával, esetleg Kuchleyval.

Barinnak este 8 órakor kellett volna értem jönnie, ez időre mindent előkészítettem, hogy éppen csak az átöltözés maradjon hátra. Kézitáskámat bepakoltam, 50 rubelt pedig minden eshetőségre számítva, alsóruhamba varrtam be, irataimat pedig összecsomagolva, Ballaynak adtam át megőrzésre. Izgatottan vártam Barin érkezését és csak midőn már 9 óra, a vonat érkezési ideje elérkezett, mondtam le a reményről, hogy aznap értem jön.

*

Másnap délután döntő fordulat állott be ügyünkben. Barin harmadik útlevelet is szerzett, mely azonban csak egyszerű, kitöltetlen űrlap volt és értékét csak az adta meg, hogy bal sarkában a hatósági pecsét díszelgett. Barin ennek a megszerzésén fáradozott a megelőző este és kijelentette, hogy most már nincs veszteni való idő, hanem aznap visszavonhatatlanul indulnunk kell. Említettem neki, hogy Ballayt szeretném a harmadik útlevéllal magammal vinni, amin ő egyáltalában nem akadt fenn, csak azt kötötte ki, hogy semmi esetre se habozzunk tovább. Túlságos buzgalma feltűnt ugyan nékem, de annak igazi indító okát csak jóval később, már otthonomban tudtam meg.

Az újonnan szerzett útlevél-űrlappal Ballayhoz siettem és feltettem néki a kérdést, hajlandó-e aznap este velem szökni. Az útlevelet Barin útlevelének mintájára

saját magunk fogjuk kitölteni. Ballaynak nem sok előkészíteni valója volt, ruhákkal el volt látva, a legtöbb gondot csak az útlevélhamisítás okozta. Merész elhatározás kellett hozzá, hogy egy teljesen hamis útlevéllal, melynek alaki jósága felől sem voltunk biztosak, egy oroszul kevésbé beszélő ember útnak merjen indulni. Érthető volt, hogy ingadozott és estig meggondolási időt kért. De midőn az esti leszámolás után ismét behajtottak bennünket lakásunkba, akkorra már határozott. Sokkal inkább égett már a vágytól álmait végre megvalósítva látni, semhogy az útlevéllal hamisításának akadálya visszariasztotta volna. Nehogy bármelyikünk írása szerepeljen az útlevélen, egy intelligensebb rutén fogoly katonával töltöttük azt ki még pedig egy lengyel száműzött nevére, hogy ezáltal is valószínűbbé tegyük Ballay gyanús orosz akcentusát. Vladislav Ivanov Podolszkij-nak kereszteltük el, természetesen szintén írástudatlan volt és száműzött, aki egész Szibéria területén szabad mozgási joggal bír. Az útlevéllal végére Kuchley két mesteri hamis aláírást kanyarított. Persze sejtelmünk sem volt arról, vájjon az útlevéllal helyesen van-e kiállítva, nincs-e valami lényeges hibája, mely a szakavatott szemében nyomban feltűnik, de a szökés láza már annyira erőt vett rajtunk, hogy éreztük, nincs többé megállás az úton, melyen elindultunk.

Az elindulás nehézségei.

December 27-ike volt. Barinnak este nyolc órakor kellett értünk jönni és Ballayék szobájában felkészülve vártuk jövetelét. Irsayt és Nikitát ekkor avattuk csak be tervünkbe, úgyszintén az épületben lakó rangidősb tisztet, Bendig századost Rajtuk kívül egyelőre senki nem tudott tervünkről. Amennyire meglepte őket küszöbön álló szöké-

sünk, épp oly reményre feljogosítónak tartották a módot, ahogy azt keresztülvinni szándékoztunk. Nem is kísérelték meg, hogy tervünkről lebeszéljenek bennünket, hanem segítségünkre voltak az utolsó előkészületek megtételében és mindegyiknek akadt egy-egy utolsó jó tanácsa számunkra.

Átöltöttünk parasztruháinkba. Toldott-foldott nadragunk szárára hatalmas meleg szőrscizmat húztunk, míg én ingemre Barintól kapott, prémmel bélelt kabátot öltöttem, Ballay pedig az övére az én Moszkvában kapott kopott fekete kabátomat vette fel. Hatalmas bunda, kitűnő sapka és keztyű egészítette ki ruházatunkat. Ballaynak orosz tudása hiányainak leplezésére az a kitűnő ötlete támadt, hogy jó lenne fejét körülkötözni, mintha nagyon hallana, hogy ezáltal a beszélgetés alól könnyebben kivonhassa magát. Nyomban be is kötöttük fejét még a harctérről nála maradt zsebkötszerével. Végül nehogy borotvált arca árulójává legyen, kályhakorommal úgy bemaszatolta magát, hogy később még Barin is rászólt, mosakodjék meg, mert az orosz paraszt, ha mindjárt száműzött is, mégsem oly ágrólszakadt külsejű, mint aminő formát Ballay barátunk öltött. Nyomorúságos külsejét betetézte a krumplis zsák, melybe pár csizma, pár teáskanna, fehérnemű, a legcifrább együttesben volt beledobálva s melyet paktáska helyett mint batyut vetett a vállára. Minden gyanús tárgyat levetettünk, ékszer, emléktárgyakat visszahagytunk. Iratainkat, apróbb, a fogásban szerzett tárgyakat, leveleket Irsay őrizetére bíztuk. Az utolsó félórát az esélyek még egyszeri megbeszélésével töltöttük el. Bár belső izgalunk nagy volt, egy hanggal sem árultuk el, sőt igyekeztünk a legjobb kedvet mutatni. Irsayval és Löwyvel pár jelképes mondatban állapotunk meg, melyeket meg fogunk telegrafálni, ha

Kirinbe érkezünk, ily módon értesítve őket sorsunkról és az előttünk álló további esélyekről. Meghagytuk nekik, miként járjanak el, ha három héten belül nem kapnának tőlünk hírt. Azt hittük ugyanis, hogy az út Pekingig nem fog tovább tartani ennél.

*

Pár perccel múltott nyolc óra, midőn Kuchley berohant hozzám, jelezve, hogy Barin megérkezett és hogy azonnal készüljünk fel. Felugráltunk helyünkről. Átsiettem szobámba, hogy pakktaskámat onnan kihozzam. A szobában kisebb társaság volt együtt és lovacskát játszott. Annyira el voltak merülve a játékban, hogy észre sem vették izgatott megjelenésemet és csak egyik-másik vetett rám félvállról egy-egy futó pillantást, figyelve, miként pakkolom össze holmimat, csavargatom ágyam takarójába pár bőrsizmámat. Csak midőn bundámat felhúztam, sapkámat fejemre kötöttem, akkor léptem hozzájuk, közölve, hogy szököm és kértem őket, hogy eltávozásomat legalább öt napig tartsák titokban. Annyira meg voltak lepve, hogy senki kérdést nem intézett, fel nem állott, csak némán vettek tőlem búcsút. A középső nagy szobán szintén észrevétlenül sikerült átjutnom; ott újságolvasással, sakkozással, beszélgetéssel annyira el voltak foglalva az emberek, hogy senki sem vetett rám ügyet, amint teljesen felöltözve, táskával kezemben, takaróval hónom alatt keresztülmentem szobájukon. Ballay felkészülve várt rám. Megöleltük két bajtársunkat, elbúcsúztunk legényeinktől, kik előtt persze készülődésünk nem maradhatott titokban és lelkükre kötöttük, hogy hazafias dolgot művelnek, ha hallgatnak és megindultunk a lépcsőn lefelé. Ballay a hátsó lépcsőn távozott, én a főlépcsőn mentem le és a kaszárnya udvar közepén lévő hosszú pinchelyiség előtt,

hol Barin lafkája volt, adtunk egymásnak találkát. Ott várt ránk, — mint Kuchley mondá — Barin a szánnal. A lépcsőházban senkivel sem találkoztam és sikerült észrevétlenül kijutnom a házból. Odakünn koromsötét éjszaka volt és pusztító hóvihar dühöngött; az ör nem állt az ajtónál, hanem valamely védett helyre húzódott be ő is. Ki tétélezte volna fel az istenkísértést, hogy valamelyik fogoly e viharos éjszakában nekivágjon Szibériának azzal a szándékkal, hogy hazájába visszajusson. Óvatosan a fal mellé lapulva somfordáltam az udvar felé, hol a sötétségben emberi szemek elől biztonságban éreztem magamat. Ballay pár lépéssel megelőzött és Kuchleyval már a lafka előtt várt rám. Azonban sem Barinnak, sem a szánnak nyoma sem volt. Kuchley káromkodott, mert mint mondá, a szános, kit Barin a városban fogadott fel, megúnta a várakozást, közben elhajtott. E csalódás éktelen haragra lobbantott, nem győztem Barin ügyetlenségét szidni és azt a szerencsétlen ötletét, hogy a városban bérelt szánt, ahelyett, hogy a sajátjával jött volna értünk. Hiszen ez kész veszedelem; a kocsis bizonyára nem vak, hogy ne lássa, hogy itt szöktetésről van szó és most elhajtott; lehet, hogy már tán el is árult bennünket. Megriadtunk s gondolataink gyors fűzése közben már azt láttuk, hogyan fognak el bennünket itt a tábor közepén. Csak azt ne! Inkább osonjunk vissza lakásunkra s várjuk az események bekövetkeztét! Úgy is történt: amilyen módon kiropódtunk a házból, éppoly módon vissza is szöktünk.

Ballay szobájában Irsayt és Nikitát együtt találtuk, kik el nem tudták gondolni, mi történt velünk. Bosszúsan ledobtuk kabátunkat, kijelentve, hogy Barinban bízni nem lehet és hogy ma este már nem indulhatunk .. . Visszamentem szobámba, hol társaim kérdő tekintetével találkoztam, de hogy mennyire hívek voltak ígéretükhöz,

bizonyította az, hogy egyetlen kérdést sem intéztek hozzánk, mert közben pár látogató érkezett, kik szándékunkról mitsem tudtak. Csak midőn ezek eltávoztak, estek nékem faggató kérdésekkel. De nem volt rá időm, hogy terveimről nekik közelebbi felvilágosítást adjak, mert közben újból berontott Kuchley, hogy Barin másik szánal jött értünk, nincs egy pillanatnyi vesztegetni való időnk se többé. Legyőztem magamban első balsikerem felett érzett vonakodó hangulatomat, újból felkészültem. A középső szobán való átvonulásom éppoly kevésbé tűnt fel, mint elsőízben. Kühn Pista kinek szemétől tartottam, sakkpártiban volt elmélyedve, Lukács szobájában heverészett, mások nem vetettek rám ügyet. Ballay szobájába érve, ott találtam Barint. Arcán izgatottság ült s midőn megpillantott, könyörögve esett nekem, hogy azonnal induljunk, mert máskülönben ügyünk veszve van, lehetetlen holnapra halasztani a dolgot; ne féljünk semmit, a kocsis nem fog elárulni bennünket. Szerettem volna kikérdezni, miféle ember ez a kccsis és hogy hol szedte őt fel Barin, de erre nem volt idő. Cselekedni kellett. Újból, most már utoljára elbúcsúztunk társainktól és ki-osontunk az épületből. A lépcsőházban Lajtossal találkoztam. Egy szempillantás elég volt neki, hogy felismerje, miről van szó; némán megölelt, megcsókolt és azzal elváltunk.

Sikerült észrevétlenül a lafkához lopódnunk. A szán várt reánk; gyorsan felpakkoltuk rá podgyászunkat és Ballayval a hátsó ülésen foglaltmik helyet, míg Barin a kocsis mellé ült. Az egyedüli, aki kikísért bennünket, Kuchley volt; az elválás pillanatában a derék altiszt könnyekig elérzékenykedett, még egyszer felugrott a szánra, hogy össze öleljen-csókoljon bennünket, aztán visszamaradt a sötét udvaron, mi pedig megindultunk könnyen csúszó szánunkon a kijárat felé.

A száműzöttek tanyáján.

Oly gyorsan történt mindez, hogy időnk sem volt rá mérlegelni, miként fogunk kijutni a táborból. Szívverésünk szinte elállt azalatt a pár pillanat alatt, amíg a tábor hátsó kijárata felé közeledtünk, ahol az őrral okvetlenül találkozunk kellett. A homályosan didergő lámpa fényénél láttuk, amint az őr éppen felénk közeledett és a kijáratnál összetalálkoztunk. Az őr bambán bámészkodva állott meg. Megkövülve ültünk helyünkön, igyekezve lehető közömbös magatartást tanúsítani, amíg előtte elhaladunk és egy mozdulattal sem árultuk el belső izgalmunkat. Barin egy zdravstvuj-al üdvözölte az őrt, amire az valami dörmögő választ adott. Bizonyára azt hitte, hogy a városból valók vagyunk és Barin nagyon jól számított arra, hogy egyenesen bátran nekihajtva az őrnek, keltjük a legkevesebb feltűnést és gyanút. Tapasztalatból tudta, hogy nem egy ízben történik meg, hogy a táborból távoznak emberek, kik a vállalkozónál, avagy a lafkában jártak. Legrosszabb esetben pedig előhúzta volna a táborba való belépésre feljogosító engedélyét. Nehéz kő gördült le szívünkről, midőn a tábort magunk mögött tudtuk és szánunk vígan siklott lefelé az Uda befagyott medrének. Azon átvágva, a városba értünk és csakhamar a főutcát kereszteztük. Már hónapok óta nem jártam erre, mintha csak álmodtam volna ezt a késői órákban való szánkózást. Előbbi izgalmamat csodálatos nyugalom váltotta fel, mely csakhamar a szabadság jóleső érzésének adott helyet. Bár gyorsan hajtottunk, még jobban szerettem volna repülni. Elfelejtettem, hogy hiszen csak a legkezdetén vagyunk örült vállalkozásunknak és felujjongani szerettem volna örömben, hogy nincs a hátam mögött őr, hanem saját akaratomból megyek előre, előre, a szabadság felé ...

A kocsisnak úgy látszik sejtelve sem volt arról, hogy minő vállalkozáshoz nyújtott segédkezet. Azt sem tudta még, hogy hova kell hajtania, mert Barin útmutatásai szerint kanyargott ide-oda a város utcáin. Vége is egy sötét mellékutcába tértünk, hol magas kerítéssel körülvett ház előtt Barin megállást parancsolt. Itt leszállottunk a szánról és a kocsist elbocsátottuk. Nékünk fogalmunk sem volt arról, hogy mi fog történni és hagytuk Barint intézkedni. Ő kifizette a kocsist, az zsebrevágva a pénzt, még egyszer végigmért bennünket tekintetével, aztán elhajtott. Ezután Barin a ház felé indult, megveregette annak ajtaját és várt. Nemsokára nehéz lépések zaja hallatszott és valaki lassan, óvatosan kinyitotta az ajtót. Hosszú kanyargós tornácon keresztül a ház pitvarába jutottunk, onnan pedig egy nagyobb szobába, hol pár nő épen lefeküdni készült. Csendben a háttérbe vonultak, vezetőnk pedig egy magas, tagbaszakadt, vöröshajú férfiú legfelsőbb kis szobába vezetett át bennünket és üléssel kínált meg. A szobát halvány lámpafény világította meg. Mi Ballayval a szoba egyik végébe húzódtunk és cigarettára gyújtva a lehető legtermészetesebb arcot igyekeztünk vágni a történendőkhöz. Barin a szoba másik sarkába halk suttogó hangon beszélt a házigazdával. Láttam, hogy az komor tekintettel néz hol maga elé, hol a beszélőre, hol egy-egy oldalpillantást vet ránk. Barin nyilván rólunk és tervéről beszélt. Fiatalos hévvel látszott magyarázni és meggyőzni őt valamiről. Hogy minő viszonyal állott ezzel az emberrel azt sohasem tudtam meg Barintól. A vörös egyáltalában nem látszott elragadtatva lenni attól, amit Barin neki beszélt, sőt gyakori fejcsóválásából, vontatott válaszából és összehúzott borús homlokából arra következtettem, hogy egyáltalában nem ért egyet fiatal barátjával és hogy aggódik érte. Körülbelül egynegyed óráig tartott a beszélgetés, melynek célja az volt,

hogy a kocsist, ki bennünket a táborból kihozott, félrevezessük. Nemsokára Barin elővette óráját és kijelentette, hogy most már tovább mehetünk, ő maga előre indult, hogy szánt hozzon számunkra. A házigazda ismét kikísért a kapuig, ott nagyot sóhajtvá, mint aki nem ad egy garast se tervünk sikeréért, szerencsét kívánt és elbúcsúzott tőlünk, újból szánra ültünk és az állomásra hajtottunk.

Az állomás előtt lévő téren szánok hosszú sora állt. Tulajdonosaik az állomásépület védett előcsarnokába húzódtak a téli havas időjárás elől, csak egynéhány ácsorgott közülük az épület előtt. Barin leszállt a szánról, meghagyta, hogy várjunk rá, míg ő jegyet vált és az épületbe ment. Helyzetünk nagyon kellemetlen volt, mert a lassankint körénk gyülekező kocsisok szóba állni próbáltak velünk és mi új helyzetünkbe sehogyse tudtuk beleélni magunkat. Hogy a beszélgetést elkerüljük, leszállottunk a szánról s mint akik nagyon fáznak, bundánkba húzódva fel-alá-jártunk az épület előtt. Szerencsére Barin nemsokára visszajött. Rossz hírt hozott: a vonatnak nyolc órai késése van! Ezt az időt tehát még Nizsne-Udinszkban kell töltenünk. Erre az akadályra nem számítottunk. Hiszen reánk nézve minden órai késedelem újabb és újabb veszedelmet rejtett magában. Nem lehetett azonban egyebet csinálnunk, mint belenyugodnunk a kedvezőtlen fordulatba és kigondolni valamit, hogy reggeli öt óráig hol és hogyan töltsük az időt. Minő szerencse, hogy Barin, ez a viszonyokkal ismerős ember velünk volt és nyomban tudta, hogy mihez fogjunk. Ismét szánra ültünk és Barin utasítása szerint át-hajtottunk a vasúti síneken a vonal túlsó oldalára, hol a város már véget ér és csak itt-ott emelkedik egy-egy magános apró ház. Erre már nem volt lejárt szánút s a kocsis Barin folytonos irányítása után keresgélte az utat, amerre hajtson. Mind nehezebben haladtunk előre, míg végre is

megfeneklettünk és a kocsis kijelentette, hogy nem tud tovább hajtani. Barin erre leszállt, kifizette a kocsist és előre indult, mi utána törtetve követtük őt. Nemsokára szegényes kis házhoz érkeztünk s miután Barin pár tétovázó lépést tett körül, meggyőződve arról, hogy a kocsis eltávozott és nem tart többé szemmel bennünket, megveregette a ház ablakát. Valaki az ajtóhoz jött és kinyitotta. Midőn megismerte Barint, csodálkozó örömmel üdvözölte őt ép bebocsátott bennünket óvatosan körülnézve a csöndes, sötét környéken.

*

Száműzöttek tanyáján voltunk. Konyhán keresztül jókora szobába jutottunk, melynek bejáratánál balra az egyetlen ablak előtt asztal állott, az ajtóval szemben lévő falnál kis fiókos láda volt, azontúl a szoba belső sarkában széles ágy terpszkedett. Az ágyban ketten feküdtek, egy fiatal férfi és egy nő, míg a másik férfi, ki ajtót nyitott nekünk, nyilván már lefeküdni készült az ágy előtt lévő szalmazsákra. Barin természetes, elfogulatlan modorban vezetett be bennünket hozzájuk, ő maga lerakta kabátját és intett, hogy mi is vetközzünk le. Minden kerülgetés nélkül bemutatott bennünket a száműzötteknek és megmondotta, hogy kik vagyunk. Nemsokára egy harmadik fiatalember is belépett és most mindhárom férfi érdeklődéssel fogott bennünket közre. Kezet fogtak velünk, leültünk és cigarettára gyújtottunk. Ha az első pillanatban bizalmatlanul néztem is körül, hamar meggyőződtem róla, hogy jóbarátok közé kerültem, kik nem fognak elárulni. Ballay eleinte alig tudott résztvenni a társalgásban, csak midőn a teljes jóindulatot látta, kezdte ő is orosz tudományát kezdetleges mondatokba tömi, ami csakhamar derűlséget és vidám hangulatot keltett. Az asszonyka, aki

eddig az ágyban feküdt, gyorsan felöltözött s a lámpa világra jött: gyönyörű szőke teremtés volt, oly finom metszésű arccal és vonásokkal, hogy szinte bámulatba estem, hogy e szegény nyomorúságos emberek között ennyi bájt és graciozitást lehet találni. Mozdulatai oly kecsesek voltak, beszéde oly szelíd, hogy nem tudtam attól a benyomástól szabadulni, hogy valamikor jobb sorsnak lehetett részese. Szamovárt hozott elő és teát melegített számunkra.

Amíg mi most az asszonykával foglalkoztunk, addig a férfiak a szoba egyik sarkából takarók alól pár hatalmas üveget húztak elő. Csempészett ital, szamagonka volt benne és az egyik üveget az asztalra helyezték. A tea és alkohol hatásától, a száműzöttek barátságos fogadtatásától, no meg az asszonyka bájos mosolyától hamar felmelegedtünk. Elfelejtettük helyzetünk kétes és jövőnk bizonytalan voltát. Ballaynak is megeredt már a nyelve és elkezdett udvarolni az asszonykának, aki a furcsa idegenekkel való társalgásban, még inkább pedig Ballay nyakatekert kifejezéseiben nagy mulatságot lelt. A száműzötteknek tetszett a helyzet, hogy szemtől-szembe lehetnek magyar tisztekkel, bennünket pedig oly hosszú időnek egyhangúsága után ez a kis éjjeli kaland szinte felvillanyozott.

Kezdtém megérteni a száműzötteknek különös lelki-világát. Mennyi szenvedésen kellett keresztülmenniök, mennyi méltatlanságot kellett elszenvedniük az orosz kormányzattól, hogy annyira gyűlöljék azt, hogy annak ellenségeit, mint jó barátot fogadják hajlékukba, veszélyeztetve saját maguk csekély vagyonát, sőt életét! . . . De megértettem azt is, hogy csak a sors közös nyomorúsága az, mely igazi szolidaritást tud teremteni az emberek között és képessé tudja őket tenni arra, hogy társaikért a legnagyobb veszélyeknek is kitegyék magukat.

Víg társalgás és poharazás mellett az éjjel órái gyorsan

múltottak. A száműzöttek megvizsgálták útleveinket és nagyon jóknak találták azokat; segítettek Ballaynak, hogy még egyszer jól begyakorolja az útlevel adatait s rövidesen, mint a karikacsapás fújta már azokat. Ez a jó hangulatot a legvidámabb nevetésig fokozta. Majd öltözékünket vették szem ügyre. Kifogásolták katonaszövetből készült zöld ingeinket, minőt a száműzöttek nem szoktak hordani. Oly kedvesek voltak, hogy kicserélték azokat sajátjukkal és én egy vörös, Ballay pedig egy fekete inget kaptunk cserébe. Ekként most már öltözetünk is kifogástalan volt; Ballay bekötött fejét pedig különösen sikerült ötletnek tartották a száműzöttek.

Éjfél után egy óra volt már és a jókedv a tetőpontra hágott, amidőn hirtelen erélyesen megzörgették az ablakot és valaki parancsoló hangon bekiáltott, hogy nyissák ki az ajtót. Az asszonyka ijedten ugrott fel ágya felé hátrálva ezzel a kiáltással: «Isten irgalmazz, jön a rendőrség!» Vidám, szinte mámoros hangulatunkban mintha csak hirtelen jeges vízzel öntöttek volna végig bennünket, úgy meghűlt bennünk a vér és elsápadva, szinte székünkhöz gyökeredzve, mozdulatlanul maradtunk ülve. Az egyik száműzött felkelt és kiment, hogy ajtót nyisson. Barin zavarodottan nézett maga elé és látszott, hogy mindenkit a következő perctől való félelem és teljes bizonytalanság tartott megszállva. Ballay összehúzta magát és a «fülfájós» keserű arcát öltve magára, nyögve súgta oda nékem: «Elvesztünk, el vagyunk árulva». Első gondolatom nékem is az volt, hogy törbe csaltak bennünket és hogy itt fognak leleplezni. Segíteni azonban nem lehetett, szemébe kellett nézni a bekövetkezendőknek.

Az ajtó kinyílt és azon keresztül egy potrohos, torzonborz bajuszú, hidegtől és vutkitól elrezesedett orrú zsandár lépett be. A küszöbön megállt s körülnézett, mintha csak először is az általános helyzet képét igyekezne agy-

velejébe rögzíteni, mielőtt kezét emelne ránk. Teljes némaság fogadta. Ez a körülmény, valamint az, hogy hosszan jártatta tekintetét a szobában, kissé megnyugtató, mert láttam, hogy nem áruházi van szó, hanem csak szerencsétlen véletlen folytán vetődött oda a rendőr.

— Szórakoztok? szórakoztok? — szólalt meg végre, miközben tekintete az asztalon lévő üres poharakon pihent meg.

— Beszélgetünk, — válaszolt Barin, sűrűn pislákolva hol a zsandárra, hol társaira, mintha csak egérutat keresne, melyen elillanhat.

A zsandár tekintete a poharokról a körülállókra vándorolt, majd figyelmesen állapodott meg Ballay bekötött fején. Ez a fej mélyen be volt húzva a váll közé és amit belőle a kötés szabadon hagyott, az egy nagyon is kétségbeesett arc volt. Tekintetét maga elé szegezte az asztalra, mintha csak a bakót várná, mely minden pillanatban nyakára sújthat.

— És te mit csinálsz itt? — kérdezte a rendőr, Ballayhoz irányítva a szót.

Ballaynak első ízben nyílt alkalma arra, hogy a siketet játssza és elismerésreméltó ügyességgel játszotta is azt. Első pillanatban úgy tett, mintha semmit sem hallott volna, csak midőn a tekinteteket rászégeződni látta, kapta össze magát zavarodottan, felnézett, tölcserő formált a füléhez és a lehető legostobább arccal valami artikulátlan hangot eresztett ki száján.

— Valami baja van ennek az embernek? — kérdezte a zsandár.

Minthogy Barin nem válaszolt, én vettem át a szót:

— Igen a füle fáj, nehezen hall!

— Nehezen, nehezen! — dűnnyögte mintegy visszahangul Ballay.

— És te mit csinálsz, itt? — kérde most én tőlem a zsandár.

Bár már előre sok mindenféle kérdésre el voltam készülve, ez a helyzet, hogy a zsandár itt a száműzött-tanyán vallasson, nem szerepelt programmomban. Résen kellett lenni és meggondolni a feleletet. Barinra mutatva lassú, vontatott hangon ennyit mondtam:

— Az unokatestvéremet jöttem meglátogatni ...

— És van útleveled? — faggatott tovább a zsandár, kinek, úgy látszik, gyanúsnak tűnt fel válaszom.

Szó nélkül keltem fel helyemről s az asztalon heverő kabátomból előkotorásztam útleveletem és katonamentességi igazolványomat. Eközben eszembe jutott, hogy útlevelem szerint törvénytelen gyermek vagyok és így válaszom, hogy az unokatestvéremhez jöttem, nem volt a legszerencsésebb; a zsandár buta arczáról azonban nem olvastam le valami különös nagy nyomozóképességet és nyugodtan átadtam néki a papírokat. Az útlevelet rendben találta, a katonamentességi igazolvány pedig egyenesen imponált neki.

— Ez is a magáé? — kérdezte, respektust kapva, hogy szabad orosz paraszt és nem száműzött áll előtte. Nem is kérdezett többet tőlünk, hanem figyelme ismét a poharakra terelődött. «Hát szamagonkát is isztok?» kérdezte, újból körülnézve a szobában.

Barin motyogott valamit, hogy csak egy üvegecskével szereztek be a mai estére. Erre kínos szünet állott be, amit azzal igyekeztem megszakítani, hogy cigarettával kínáltam meg a rendőrt, ő elutasította azt és ismét szigorúan végignézett rajtam. Tanácsosabbnak tartottam többet nem szólni, hanem bevárni a fejleményeket. A zsandár egyideig még egy helyben álldogált, újból szemügyre vette a személyeket, majd végre megindult kifelé: «Nos aludjatok és oltsátok el a lámpát.»

Hallottuk, amint még künn az ajtó előtt krárogott, léptei ropogtak a hóban és azután minden elcsendesedett utána.

*

A zsandár távozása után heves szóváltás indult meg Barin és száműzött társai között, amiből csak annyit vettem ki, hogy az éjjeli látogatás okát találgatják. Valószínűnek látszott, hogy az előrehaladott éjjeli órában még égő lámpavilág csalta oda körútjában a rendőrt és — ami nem ritkaság — benézett a száműzöttek házába. Egyszermind azonban az volt a benyomásunk, hogy a zsandár nem ment el minden gyanakvás nélkül. Az asszonyka, ki egész testében remegett, arra kért, hogy most már haladéktalanul hagyjuk el a házat, mert egy esetleges újabb látogatás mindnyájunk vesztét okozhatja. Barin erre kiadta a jelszót, hogy pakkoljunk és így az annyira kedélyesnek indult este hirtelen kellemetlen véget ért. Búcsút vettünk a száműzöttektől s hónunk alá nyalábolva podgyászainkat, neki vágunk ismét az éjszakának. Barin az ajtón kilépve előre kémlelt, nem figyel-e valahol a rendőr, de a környéken teljes csend honolt.

Lassan megindultunk a vasúti sínek irányába. A hóesés megszűnt és most már csak a hideg szél söpörte végig a havat. Hogy hová vezet bennünket Barin, azt nem tudtuk, csak haladtunk engedelmesen utána. A vasúti síneknek azon oldala, melyen most meneteltünk, lakatlan, elhagyott volt, de azért az állomás mentén felállított ívlámpák fénye világosságot árasztott. Raktárházak közelében mentünk el, majd nemsokára egy őrházhoz értünk. Barin egyenesen odatartott és megveregette annak ajtaját. Az ajtó kinyílt és egy dús hajzatú fiatalember jelent meg a küszöbön. Szintén ismerőse volt Barinnak és megpillantva őt, behívott bennün-

két is. Barin elmondotta, hogy a reggeli vonatra várunk és annak érkezéséig szeretnénk meleg helyen meghúzódni. Kilétünket — Ballayét és az enyémet — nem árulta el, csak annyit mondott rólunk, hogy társai vagyunk. Az őrház egyetlen szobácskából állott, mely alig volt nagyobb pár négyszögül éternél. A kis helyiség javarészt hatalmas kályha foglalta el, míg kétoldalt a fal mentén hosszú széles pad húzódott. Az egyik padon kendőbe burkolva egy asszony feküdt, szeretője-e, felesége-e az örnek, nem tudtuk. Az ör lámpát gyújtott, holminkat leraktuk az asztalra, Barin és az ör az asszony lábához ültek, mi pedig Ballayval a kályha mellé leterített bundánkra feküdtünk és nyomban alvást színleltünk. Barin és az ör beszélgettek. Szempilláim alól állandóan figyelemmel tartottam őket és igyekeztem minden szavukat ellesni. Teljesen közömbös dolgokat tárgyaltak, Barin rólunk csak annyit mondott, hogy Irkutzkba. készülünk és az ör nem is érdeklődött egyéb iránt. Majd elúnták a beszélgetést és Bárin az asztalra dőlve horkolni kezdett, míg az ör a lámpát eloltva, az asszony mellé feküdt.

Jóllehet fáradt voltam, aludni nem bírtam. Az éjszaka eseményei zűrzavaros képekben folytak össze agyamban és úgy rémlett, mintha már nagyon régen ott hagytam volna a tábornok s azóta bujdosnék, anélkül, hogy tovább tudnék jutni ebből az átkozott Udinszkból. Azon gondolatnál, vájjon a rendőrség nem rendez-e újabb vizsgálatot a száműzött-tanyán és nem fognak-e bennünket rövidesen letartóztatni, csak az előttem álló napok bizonytalansága volt nyomasztóbb. Az esélyek és a jövő kilátásainak mérlegelése közt töltöttem a pár órát a vonat érkezéséig. Fél öt óra tájban Barin felállt és kijelentette, hogy az állomásra megy tudakozódni a vonat érkezése felől. Míg ő odajárt, mi ketten egyedül maradtunk az örrel és az asszonnal. Elkerülhetetlen volt, hogy pár szót ne váltsunk velük.

Szerencsére csupa oly téma került szóba, melyre már előre el voltam készülve és az a körülmény, hogy az őr semmi gyanút nem fogott, csak megerősítette önbizalmamat. Negyed óra múlva Barin visszatért azzal, hogy a vonat jelezve van, indulnunk kell. Elbúcsúzva az őről, az állomás felé vettük utunkat és attól mintegy 40—50 lépésnyi távolságra megállottunk. Barin előre ment, hogy jegyet váltson, nekünk pedig azt az utasítást adta, hogy ha a vonatot érkezni látjuk, lassan közeledjünk az állomás felé, úgy hogy épen az érkezés pillanatában találkozzunk ottan ő vele. E feladatot ügyesen oldottuk meg. A vonat berobogott, mi ép abban a pillanatban értünk a megálló mozdony közelébe, midőn Barin az állomásról kijöve egy-egy harmadosztályú jegyet nyomott kezünkbe. Senki nem vette észre, hogy az állomásépület megkerülésével vegyültünk el a harmadosztályú utasok közé. Ekként tehát az első veszélyes ponton, az állomáson való észrevétlen felszálláson túlestünk. A harmadosztályú kocsi, melybe beszállottunk, tömve volt katonákkal és parasztokkal, kik ide-odalökdösve egymást, helyet kerestek. Ez a körülmény lényegesen megkönnyítette dolgunkat, mert senkinek sem volt rá gondja, hogy ránk figyeljen, avagy velünk törődjék.

Hosszas keresgélés után végre sikerült helyet szorítanunk magunknak oly módon, hogy az ajtóbejáratnál az ablakok alatt húzódó hosszúlésen alul én foglaltam helyet, a fölöttem lévő emeleten Barin telepedett le, legfölül pedig podgyászainkat raktuk. Ballay ugyanazon szakasz harántülései közül a harmadik emeletre kapaszkodott fel, úgy hogy fekve egyenesen leláthatott hozzánk és valóságos szembeszédet folytathattunk vele. Podgyászaim lerakásánál meglepetten vettem észre, hogy az éjjeli mászkálások alatt egyik bőrcsizmámat elvesztettem.

Ballay helye volt a legrosszabb, nemcsak mert magasan

feküdt, hanem azért is, mert a felső régiókban kegyetlen hőség uralkodott. Számára azonban ez volt a legcélszerűbb elhelyezkedés, mert így legkevésbé volt kitéve annak, hogy bárkivel is szóba kelljen állania. Nyomban megfogadta a száműzött-tanyán kapott jó tanácsot, hogy mindenben útitársai példáit kövesse. Midőn látta, hogy egyik katona, ki mellette a szomszédos rekeszben feküdt, nekivetkőzik és csizmáját is lehúzza, ő is hasonlóképen cselekedett s midőn aztán lejebb egyik nő sopánkodni kezdett a kegyetlen rossz levegő miatt és a katona ismét csizmát húzott, Ballay híven utánozta őt. Egyebekben pedig meglapult és ha útitársai érdeklődni próbáltak iránta, teljesen passzív álláspontra helyezkedett, ami abból állott, hogy vagy folytonosan aludt (legalább is úgy tett, mintha aludna), avagy pedig roppant fájdalmas arcot vágott, mintha szenvedne. És hogy valójában szenvedhetett is, az elképzelhető, mert hiszen a nagy hőségben bekötött fejfel feküdni még valódi fülfájás mellett is kínos dolog lehet, hátha még makk-egészséges valaki. Bizonyoságot szolgáltatott erről csakhamar vörösesebe játszó ábrázata, melyet néha-néha egy-egy percre lelógatott fekhelyéről, hogy az alsóbb régiókból kissé hűvösebb levegőt szippantson fel. Akaratlanul is mulatnom kellett szegénynek kínlódásain annál inkább, mivel én kényelmesen bundámba burkolódzva nyújtózkodtam el az alsó ülésen. A jegyvizsgálás minden baj nélkül ment végbe. A kalauz egyszerűen átlukasztotta jegyeinket anélkül, hogy útlevelet kért volna.

Nizsneudinszktól Irkutzkig.

Utaztunk tehát zavartalanul, mint orosz parasztok és előreláthatólag estig, Irkutzkba érkezésig, nem kellett semmi különösebb balesettől tartanunk, ha csak valami

rendkívüli dolog közbe nem jön, teszem pl., hogy a táborban felfedezték szökésünket és köröztetnek bennünket. Valóban ez utóbbi oly kézenfekvő veszély volt, amelyre el kellett készülnie lennünk, mindazonáltal ismerve a táborban uralkodó viszonyokat és bízva bajtársaink ügyességében, nem nagyon tartottam ennek bekövetkeztétől. Számítottam továbbá útlevelem jószágára is, mely már egyszer fényesen megállotta a próbát és végül a zsandár éjjeli vizitje óta ön-bizalmam nagymértékben megerősödött, aminek ily körülmények között nagy fontossága van. Csakis ennek köszönhettem, hogy a még aznap reggel bekövetkezett váratlan és kellemetlen incidens sem tudott elcsüggeszteni.

Reggel nyolc óra felé járt az idő és világosodni kezdett már, midőn vonatunk nagyobb állomáson állott meg. Barin leszállt, hogy ennivalót vásároljon számunkra, azonban elügyetlenkedte a dolgot, mert lemaradt a vonatról. A helyzet rendkívül kellemetlen volt. Nem is szólva arról, hogy hogyan fogunk majd Irkutzkban boldogulni nélküle, gondolataim elsősorban azon legközelebbi veszélyre irányultak, melyek lemaradása következtében bennünket fenyegettek. Barin hátrahagyott holmiját bizonyára majd a kalauz veszi át és ez alkalommal kérdezősködni fog felőle azoktól, akik vele utaztak. Már pedig többen látták, hogy Barin az én társaságomban volt és így el kellett készülnie lennem rá, hogy faggatni fognak. Gyorsan megfontoltam a dolgot, az összes elképzelhető kérdéseket és elhatároztam magamban, hogy minél kevesebb közösséget vállalok vele. Ballayval lengyelországi menekült zsidók utaztak egy rekeszben, kik közül az egyik öregebb embernek mindjárt feltűnt Barin lemaradása s alig voltam kész fejemben egyes feleletekkel, máris hozzám fordult.

— Úgy látszik, a társa lemaradt.

— Úgy látszik! — mondtam én, csodálkozó mosollyal

nézve a fölöttem lévő ülésre, mint akit egyáltalában nem látszik közlelről érinteni a lemaradott sorsa.

— Itt hagyta a holmiját is!

— Az ám, — válaszoltam én még nagyobb csodálkozással szemlélve saját ágytakarómat, melyen Barin feküdt.

— Hó kalauz! — szólt oda az öreg zsidó kis idő múlva az arramenő kondukturhoz; — innen lemaradt egy fiatalember az utolsó állomáson!

A kalauz figyelmesen nézte az üres helyet, tanakodva, hogy mit is tegyen már most? «Jött-e valaki velem?» kérdezte a kalauz.

— Ez az ember ott volt a társaságában, — válaszolt az öreg zsidó reám mutatva.

A közfigyelem, mely ily esetekben csakhamar felébred, reám terelődött.

— Ismeri a lemaradottat? — kérde a kalauz hozzám fordulva.

— Nem én! Udinszkban találkoztam vele az állomáson, ahol együtt vártunk a vonatra és azt mondta, hogy Irkutzkba készül.

A kalauz egyideig tanakodott magában aztán kijelentette:

— Itt zsandárra van szükség! — és eltávozott.

Nem volt ugyan világos előttem, hogy mi szükség lehet itten zsandárra és ha már egyszer nem néztem volna ez éjjel a zsandár szemébe, talán ez az incidens elegendő lett volna arra, hogy vesztemet okozza. így azonban megszilárdult önbizalommal még jobban beburkolódzva bundámba, teljes közömbösséget színlelve vártam a zsandár érkezését. Nemsokára meg is érkezett az a kalauz kíséretében.

— Ez itt az a hely, hol a lemaradott feküdt, — mutatta a kalauz a zsandárnak Barin helyét.

— Őrizetbe kell venni a holmiját, — felelt a zsoldár.

Mi volt az övé?

Elkezdtek egyen kint szemügyre venni az ülésen levő dolgokat. Nem akarván közelebbi felvilágosításokba bocsátkozni, némán türtem, hogy saját holmimat, melyeknek egy része Barin ülésén volt elhelyezve, mint az ő tulajdonát, lefoglalják. Egy takaró, egy csizma, — de hol a párja? A szösze is, fél csizma! Forgatták ide-oda, csak nem akadt párja! Furcsa biz az, hogy valaki fél csizmával, meg egy takaróval utazzék. Több holmit nem tudtak összeszedni az ülésen, amire a legfelsőbb polcról próbálták Ballay bundáját lehúzni. Már kezdtem kétségbeesni, hogy nem léphetek közbe e katasztrófával fenyegető aktus meggátolásában. Ám Ballay is érezte, hogy bundája sokkal nagyobb kincs a téli hidegben, semhogy egyszerűen veszni hagyhatná azt, összeszedte orosz tudományából e szavakat: eto moj, eto moj! (ez az enyém, ez az enyém!) és mint haldokló, ki halálos ágyáról tápászkodik fel, oly siralmas arckifejezéssel tiltakozott bundájának, majd krumplis zsákjának elidegenítése ellen. így tehát a zsoldár és a kalauz kénytelen volt a fél csizmával és a pléddel beérni, s miután még egyszer kijelentettem neki, hogy semmi közelebbit Barinról nem tudok, eltávoztak.

Időm volt most már arra, hogy befelé fordulva elgondolkozzam ez incidens felett és mérlegeljem, annak helyzetünkre való következményeit. Mindenekelőtt el kellett készülnie lennünk arra, hogy Barint többé nem látjuk viszont és hogy most már teljesen a magunk erejére leszünk utalva. Ez a kellemetlen helyzet tehát sokkal hamarabb bekövetkezett, mintsem arra számítottunk. Különösen nagy gondot okozott az, hogy mi vár ránk Irkutzkban: kormányzósági székhely megrakva katonasággal, ott ki kell szállanunk, más vonatra kell jegyet váltanunk. Mind ezer meg ezer alkalom arra, hogy leleplezzenek bennünket.

Az egész napot azzal töltöttem, hogy a bekövetkezendő eshetőségeket elképzeljem és válaszokat, beszédeket dolgozzak ki fejemben, melylyekkel a veszélyes helyzetekből szabadulni tudjak.

Mennél jobban előrehaladt az idő, hangulatom annál nyomottabbá vált. Ehhez járult az, hogy ennivalónk egyáltalában nem volt és az éhség mind nagyobb erővel kezdte jogait követelni. Tanácsosabbnak láttam azonban egyelőre fel nem kelni és a vásárlással nem próbálkozni, mindaddig, míg jelenlegi útítársaimmal a mindent megfigyelő és a társalgásra nagy hajlamot mutató zsidókkal voltam együtt. Az említett öreg zsidó így is folyton figyelt engemet és csak az alkalomra várt, hogy társalgásba bocsátkozzék. Minthogy azonban folyton aludni látott, Ballayra fordította figyelmét. Ismételten felkapaszkodott hozzá a felső üléshez és teával kínálta meg. Abban a hitben volt, hogy sebesült orosz van dolga, ki bekötött fejjel jön haza valamelyik kórházból. Teljes részvétellel vigasztalta szidva, előtte a németeket, ám Ballay a rokonszenv minden megnyilvánulására arcának éktelen eltorzításával válaszolt és nyöszörgő hangon jelezte, hogy nyugodtan akar maradni. Nem lehetett belőle pár igennél vagy nemnél többet kivenni. Egyébiránt őt is a Barin lemaradása következtében beálló veszélyek fenyegető képe foglalkoztatta és már-már azon törte a fejét, hogy nem volna-e jó az öreg zsidónak a segítségét kérni, hogy ő váltson számunkra jegyet Irkutzkban.

Délután, amidőn már a legrosszabbra elkészülve vártam az est bekövetkeztét, halvány reménysugár csillant fel, hogy Barint még viszontláthatom, mielőtt Irkutzkba érnénk. A menekülő zsidó kolónia egyik tagja ugyanis a Barinról beszélve (hiszen jó téma egy lemaradt utas a hosszú utazás alatt) azt a megjegyzést ejtette el, hogy Barin még esetleg utolérhet bennünket az utánunk jövő gyorsvonattal.

Mily jó, hogy vonatunknak ily nagy késése volt. Így még mód van arra, hogy Barin, ha igazán ügyünk szolgálatába szegődött, meg fogja ragadni az egyedüli kínálkozó alkalmat és segítségére fog sietni bajba jutott társainak. Az incselkedő sors úgy akarta, hogy egész a legutolsó pillanatig bizonytalanságban legyünk, mert csak közvetlenül Irkutzk előtt egy kisebb állomáson ért utol bennünket a gyorsvonat. Képzeltető, mily lázas izgalom fogott el, amidőn azt mellénk berobogni láttam és fürkésző, kutató szemmel kerestem a beérkező utasok közt. Egyszerre csak kinyílt az ajtó és magából kikelve, izgalomtól piros arccal rohant be rajta — Barin. Midőn megpillantott egyenesen hozzám szaladt, átölelt és majd hogy össze nem csókolt, alig győztem csitítani nagy örömét, figyelmeztetve őt, hogy ne keltsen feltűnést, de már késő volt, mert az öreg zsidónak feltűnt a dolog és mindjárt elkezdett szakállába dörmögni: íme milyen jó barátok és ez az ember — itt rám mutatott — megtagadta a barátját és hagyta, hogy holmiját a zsandár elhurcolja.

Nekünk természetesen az okozta a legkevesebb gondot, hogy az elúszott fél csizmán és takarón siránkozzunk, örültünk, hogy ismét találkoztunk és mily jól esett most ez az öröm egy napi kétség után, midőn már a legrosszabbra el voltunk készülve.

Az aggodalmak elültével most már elementáris erővel tört ki belőlünk az éhség. Magában véve 24 órai koplalás (mert már ennyi ideje volt, hogy nem ettünk) még nem nagy eset, a baj csak az volt, hogy minden átmenet nélkül következett be ez a nem várt böjt. A fogolytáborban hozzá voltunk szokva a bőséges étkezéshez s a megszokott adagok hirtelen elmaradása valósággal levert lábomról. Irkutzkba érve, az éhségtől és gyöngeségtől alig bírtam támolyogni.

Irkutszktól Csitáig.

Az állomásépületbe érve, hirtelen rosszullet fogott el és bármennyire igyekeztem is magamat tartani, kénytelen voltam pakktáskámat a földre tenni és gyorsan ráülni, nehogy összeessem. Az egész világot, katonákat, parasztokat, hivatalnokokat forogni láttam magam körül és márna ár attól kellett tartani, hogy gyengeségem újabb veszélynek lesz okozója. Szerencsére Barin gyorsan felkarolt s magával hurcolt a harmadosztályú étterembe, melynek egyik sarkában helyet szorított számunkra. Az étterem tömve volt utasokkal, túlnyomó részben parasztokkal és katonákkal. Ők is a Csita felé induló vonatot várták és hangos beszélgetésüktől zajos volt az étterem. Felszolgáló fiúk szaladgáltak ide-oda kvasszal, teával, vajjal, kenyérral és a termet bunda és mahorkaszag keveréke töltötte be.. A teától és vajaskenyértől, melyet Barin gyorsan elém tálatatott, kezdtem magamhoz térni, bár arcom fehér volt mint a fal és féltem, hogy idegességem akaratlanul is áru-lómmá válik. Növelte izgatottságomat, hogy ugyanakkor, amidőn Barin eltávozott, hogy jegyet váltson számunkra, egy fess orosz gyalogos fiú állott meg asztalunknál és hosszas szemlélődés után tekintete végre is arcomon állapodott meg. Sokáig nézett fürkésző szemmel s én nem tudtam a benyomástól szabadulni, hogy gyanús vagyok előtte. Ha egy-egy pillanatra elfordította is fejét, ismét csak visszate-rt hozzám és hideg, merev nézéssel bámult szemembe. Úgy érzem, nem soká bírom ezt a tekintetet és már-már azon voltam, hogy fölkeljek és kimenjek a teremből, amidőn Barin szerencsére visszajött és mellém telepedve falatozni és társalogni kezdett. Majd midőn a katonát meglátta, ő vele is szóba ereszkedett és hellyel kínálta meg közöttünk. A katona figyelmét a társalgás most már elvonta rólam és

különben is a vonat érkezését jelezték, amidőn a meginduló tömegben elvesztettük őt szemünk elől.

Hosszas keresgélés után Barin oly kocsiban helyezett el bennünket, amely a karácsonyi ünnepekre hazautazó diákok számára volt fenntartva, minthogy azonban nem telt meg egészen, a kalauz beeresztett bennünket. Itt különös véletlen folytán ép oly módon helyezkedtünk el, mint Udinszkból Irkutzkig jövet. Útitársaink nagyobb részét diákok voltak, köztük egyik vastag, kövér fiú, aki anyjával utazott és aki állandóan lármázott, hogy a kocsit nem fűtik eléggé, nem tartják elég tisztán. A legtöbben Csitáig utaztak, csak egyesek készültek Vladivosztozig. Velem szemben a harántrekeszben két diákkisasszony foglalt helyet. Közülük az egyik több ízben elővett egy nagy könyvet, melynek táblájára e szó volt írva: Algebra. Tudákos arccal merült el benne s ha olykor-olykor fel-emelte fejecskéjét, összehúzott szemöldökkel, lenéző pillantásokat lövellt felém, mintha csak méltatlankodna, hogy társaságába egy ily buta paraszt befurakodott. Én igyekeztem felőlem táplált véleményét azzal megerősíteni, hogy az egész út alatt tátott szájjal és a lehető legbutább arc-kifejezéssel bámultam, különösen amikor olvasni láttam őt.

Szerepembe ekkor már teljesen beleéltem magamat és az a körülmény, hogy Irkutzskon, e veszélyes pontontól jutottunk, mind nagyobb reménnyel töltött el tervünk sikere iránt. Az eddigi veszélyek, melyeket sikeresen megállottunk, növelték önbizalmunkat és még vakmerőbbekké tettek bennünket, hogy a bekövetkezendőknek a szemébe nézzünk.

Irkutzktól Csitáig másfél napi, onnan a határig egy napi út volt még hátra. Jegyünk egyelőre csak Csitáig szólt, mert úgy gondoltuk, hogy jobb azt kisebb távolságra megváltani; arra gondoltunk, ha esetleg gyanúsakká válunk

a vonaton, akkor le fogunk szállni Csitában és csak a következő vonattal megyünk tovább. A jegyek vizsgálása minden incidens nélkül történt meg és most már semmi megindultságot nem éreztem, amidőn a zsandárt, aki ez alkalommal egy fess fiatal tartalékos tiszt volt, a kalauz kíséretében ide-oda járn láttam a vonatban.

Reggel a Bajkál-tó mentén haladt a vonat. Gyönyörű tiszta idő volt; egyik oldalon a tó befagyott tükre terült el, másik oldalon óriási hegyláncok húzódtak, melyeknek hóval és jéggel fődött oldala rózsás színben ragyogott a hideg napfényben. A táj egész svájci jelleget öltött kb. Verchne-Udinszkig, hol a vasút elhagyja a tó partját. A vidék szépségében gyönyörködve, pillanatnyilag megfeledkeztem helyzetem kétes voltáról, melyben minden pillanatban beállhatott valamely előre nem látott incidens, mely vesztünket okozhatta volna. Az utazás egyébként teljesen zavartalanul folyt le. Barin most inár óvatos volt, hogy le ne késsen a vonatról, ha itt-ott egyik-másik állomáson leugrott, hogy számunkra ennivalót vásároljon, avagy teáskannánkba forró vizet hozzon.

Magában a kocsiban kedélyes hangulat uralkodott. A velünk utazó diákok, akik a szemben lévő szakaszban a két kisasszonynál gyűltek össze az esti órákban, késő éjjelig különféle társasjátékkal szórakoztak. Kártya került elő és valami különös játékba kezdtek, melynek csattanója az volt, hogy a vesztes a középre kitett parafadugót kapta mint szégyenajándékot. Amily együgyű és jámbor játék volt ez, ép oly nagyokat is kacagtak rajta. Ámde megjelent a rend szigorú öre, a zsandártiszt és rájuk mordult, hogy kártyázni tilos. «Hiszen csak dugóra megy», szólta az egyik kisasszony könyörgő hangon, engedje meg zsandár úr, hogy tovább játsszunk». Hol van az a fiatal zsandár, aki a ránézó könyörgő, csillogó leányszemtől el ne érzékenyülne.

Rövid ideig tartó incselkedés után maga is odaült a játékosok közé oly módon, hogy tőlem csak a keskeny átjáró választotta el. Pohárba dugott gyertya fényénél játszottak most már vidáman tovább. A többi utas is odasereglett, mindenki beleszólt a vidám multságba és Barin sem állhatta meg, hogy közbe-közbe ne kiáltson a játékba. Egyetlen szál gyertyájuk azonban csakhamar elfogyott és tanakodva néztek körül, hogy honnan szerezzenek másikat. Nálam volt egy pár szál, melyet minden eshetőségre elkészülve, pakktáskámba csomagoltam. Egyet azonnal felajánlottam a társaságnak és a zsandár nagy mosolyogva, köszönve átvette azt tőlem. Én tátott szájjal bambán nevettem rá vissza. Folyt tovább a játék és a kártyát csakhamar egyéb multságok váltották fel. Egyik fiatal diák, hátrafésült, csapzott hajjal, előadta, hogy ő neki mágikus tehetsége van: dugjanak el bárhová egy tárgyat, teszem a dugót, ő azt behunyt szemmel meg fogja találni. Csak az szükséges, hogy valaki könnyedén a kezét fogja és erősen gondoljon arra a helyre, ahol a tárgy elrejtve van. Nyomban meg is próbálták a dolgot. A dugót az ablak párkányán dugták el és a kövér kiabáló diák vezette a csapzott hajú kezét, kinek szeme be volt kötve. Mindenki feszült figyelemmel, ki-kitörő vihógó nevetéssel figyelte a csapzott hajú mozdulatait, amint a gyertya bágyadt fényénél, kísérteties arckifejezéssel egyre jobban közeledett a dugóhoz. Majd megragadta a tárgyat és diadalmasan mutatta fel. A csodálkozás általános. A kövér is ki akarja próbálni, vájjon ő benne is megvan-e ez a mágikus tehetség; a szerepet kicserélik és most a csapzott hajú vezeti a kövér kezét. A dugó most az algebrás diákkisasszony fejére vándorolt. Elfojtott hummogások, nevetések, «pszt, pszt, ne zavarjátok!» felkiáltások hallatszottak. A kövér egész más helyen kereste a dugót, mígnem a vonatnak egy kis fordulatánál

hirtelen egyensúlyt veszítve, a társaság közé pottyant. Kitörő lárma, kacagás, hahotázás harsog fel, melybe belevegyül a mi buta röhögésünk Ballayval és a kövér fejét beverve tápázkodik fel mágikus álmából. Ilyen és hasonló multságok közt tellett az idő egészen Csitáig. A jó hangulat reánk is átragadt és helyzetünkbe most már teljesen beleéltük magunkat.

Csitától Mandzsúriáig.

December 30-án reggel Csitába érkeztünk. Elhatároztuk, hogy nem fogunk kiszállani, hanem csak Barin szalad be az állomásra és megváltja a jegyünket Mandzsúriáig. A kalauz, mint értesültünk, Csitától nem jön velünk, a diákok javarésze kiszállt, más pedig nem tudta, hogy meddig szólt eredetileg a jegyünk. Csitából a diákok helyett, kik közül csak a kövér diák maradt a szakaszban anyjával, újabb utasok jöttek. Ballay rekeszében Vladivosztkba induló matrózok, vidám beszédes fiúk foglaltak helyet.

Csitában mintegy órahosszat állott a vonat és mialatt Barin jegyet váltott, azalatt mi Ballayval a vonatok között járkáltunk fel és alá, és ekkor hirtelen oly látvány ragadta meg tekintetemet, mely a szívembe nyilallott: lerongyolódott, csukaszürke hadifoglyok szakasza vonult el örök kíséretében az állomás mellett. Az állomásra kirendelt munkásosztag volt, melyet bizonyára most tereltek vissza a táborba; lassan, lecsüggesztett fővel jártak. Külsejük elhanyagolt volt és majdnem mindegyiknek torzonborz szakáll verte ki arcát. Mily szomorú emlékeket idéz fel e kép lelkemben! Moszkvai meghurcoltatásunk, a hősivagban hajtott csoport, transzportház, mint valami ködfátyolon keresztül tűnnek fel lelki szemeim előtt . . . Tagja voltam én is valamikor ily bús menetnek . . . brrr, szegény

emberek, tan épen magyarok, ha tudnátok, hogy ez a paraszt, ki most oly mereven néz benneteket és kit ti közönséges, buta muzsiknak néztek, vér a véretekből, ki maga is végigszenvette a fogolyélet borzalmait és most odakiáltani szeretne nektek: «Jertek, szaladjatok, siessetek ti is a szabadság felé! . . .» Lassan elvonult az utolsó csoport is, engedelmesen, mint a kezes bárányok, melyeket az ól felé hajtanak. Pillanatnyi elérékenyülésem ezzel véget ért és ismét a jelen helyzet kötötte le figyelmemet.

Barin a vonat indulása előtt pár perccel érkezett vissza. A jegyeket megváltotta, élelmiszerekkel el volt látva és újból elhelyezkedtünk korábbi helyeinken. A jegyvizsgálaton ismét minden baj nélkül átestünk és a zsandárnak, ki tovább jött velünk, nem tűnt fel ottmaradásunk. A társaság azonban már nem volt oly ín्यünkre való, mint a korábbi. A matrózok nem néztek reánk oly előkelő finnyás lenézéssel, mint a diákok, hanem készséggel szóba állottak bárkivel. Legtanácsosabb volt számunkra lehetőleg ismét meghúzódni és alvást színlelni. Szerencsére Barin kitűnő villámhárító volt, ki az itt-ott hozzánk intézett kérdéseket is nagy ügyesen levezette, úgy hogy az a látszata volt a dolognak, mintha mi is époly oroszok volnánk, mint ő, csak az ő bőbeszédősége mellett nem érvényesülhetünk. Barin különben is jóbarátságba keveredett a matrózokkal, amire kézenfekvő oka volt. Eddig ugyanis az utazás többé-kevésbé úgy folyt le, amint azt Barin magának naivul elképzelte. Közeledett azonban az idő, amidőn a határállomáshoz érkezünk, ahol az útlevel és vámvizsgálat vár reánk. Barin mindezideig könnyedén vette azt, nem is gondolt rá, csak akkor kezdett fülelni és gondolkodóba esni, amidőn az utasok mind sűrűbben emlegették a holnapi határszéli vizsgálatot.

Minden hosszú utazásnak megvan a maga körülmények

szülte témája. Ilyen az, amidőn — különösen háborús időben — a határhoz ér az ember. Most is mindenki tudott valamit elbeszélni az ottani-eljárás szigorúsága felől, mindenki «hallott» már «valami» esetről, amidőn «valakinek» meggyűlt a baja a rendőrséggel, vagy a vámhivatallal. Eseteket beszéltek el, mint lepleztek le egyeseket és kísérték börtönbe, csempészeket emlegettek, kikre rátette kezét a rendőrség, stb. stb. Csupa oly téma volt ez, mely fülünknek sehogysem lehetett kellemes. Még azok is, kiknek rendben volt a szénájuk, önkénytelenül előhúzták útleveleiket, megtapogatták igazoló okmányukat, mutogatták azokat egymásnak, mért hiszen az emberi természet gyarlóságában rejlik, hogy a saját igazát más szájából is megerősíteni kívánja. De hol van a mi igazunk? Ami másnak megnyugvást adott, az annál alkalmasabb volt arra, hogy a mi kétségünket és félelmünket növelje. Barin is észrevehetőig izgulni kezdett. Aznap este elvegyült a matrózok társaságába és megfigyeltem, amint egyik jóképű, vidám fickónak mutogatta az útlevelét. Az ide-odaforgatta az útlevelet, persze nem sokat értett hozzá és visszaadta Barinnak; respektusa azonban erősen megcsökkent Barin irányában, amidőn látta, hogy száműzöttel van dolga.

Ballaynak is nagy gondot okozott, hogy mi fog velünk történni a határon. Ez este eddigi szokása ellenére lemászott felső fekvőhelyéről és mellém ült. Suttogva magyarul beszélgettünk és csak néha szóltam közbe egy-egy hangosabb orosz szót, hogy a feltűnést elkerüljük, amire viszont ő egy-egy hangos «da»-val, avagy «nyet»-tel itt-ott egy-egy «i ja tak dumaju»-val (én is úgy gondolom) válaszolt. Közben pedig előadta aggodalmait és felvetette a kérdést, nem jobb volna-e tervünk eddigi sikerét nem kockáztatni a határvizsgálattal, hanem most, hogy Mandzsúria közelébe érkeztünk, leszállani a vonatról? Dauriából, mint mondá, karaván-

út visz át a Góbi sivatagon Pekingbe; tán sikerül lovakra szert tennünk és átvergődnünk kínai területre és elkerülhetjük ezáltal az útlelvizsgálat veszélyét. Bármennyire értettem is Ballay aggodalmait, hiszen az ő útlevele volt a leggyöngébb és magam is félttem attól, hogy az mindnyájunk vesztét fogja okozni, mégis határozottan ellene szegültem a félelem sugallotta ezen tervnek. Csak hosszas rábeszélés után sikerült meggyőznöm Ballayt, hogy az egyedüli helyes, amit tehetünk, hogy kitartunk eredeti tervünk mellett és végre is lemondva szándékáról, de korántsem megnyugodva, nagy búsan felmászott ismét harmademeleti lakosztályába.

Mandzsúriában.

Reggel kilenc óra tájban érkeztünk Mandzsúria határállomásra. A vizsgálat félelmetes bevezetéssel kezdődött. Alig ért be vonatunk az állomásra, máris katonaság és zsandárok vették azt körül; elállották a lejárókat, hogy senki le ne szállhasson, lezárták az ajtókat, hogy senki a kocsiból ne távozhasson és azzal egy pár zsandár altiszt végigment a kocsikon és az utasokat igazolásra szólította fel.

Bár nagyon meg voltunk illetődve, azt hiszem, hogy félelmünk mégis messze Bariné mögött maradt. Az egész társaságban ő volt a legjobban megszeppenve, mert hiszen ő volt az egyedüli, aki hadifogolyszöktetés miatt a fejével játszott. Bennünket legrosszabb esetben csak a be börtönzés fenyegetett. Amint ezt elgondoltam, szinte szánalmat éreztem irányában és el voltam tökéelve, hogy bármi történjék is, nem fogom elárulni, hogy Barin hozzánk tartozik. Egyébiránt Barin is igyekezett ennek látszatát kerülni. Jó messze elvonult tőlünk és a matrózok közé elgyedett. Ekként aztán az ő útlevelét előbb vizsgálták meg,

mint a miénket. A zsandár, úgy látszik, eleinte nem volt teljesen tisztában Barin útlevelével és katonamentességi igazolványt kért tőle, mire Barin nagy zavarban így válaszolt: «Tudja nincsen, mert én egyike vagyok azoknak a száműzötteknek, akik nem teljesítenek katonai szolgálatot». E nyakatekert válasz bárkinek feltűnhetett volna, de a zsandár jókedvében lévén, tréfásan nézett a megszeppentre: «Ejnye ti veletek, száműzöttekkel sohase lehet tisztában az ember! No majd meglátjuk az állomáson a dolgot.» A zsandár ezen kijelentéséből kitűnt, hogy ezt a bevezető vizsgálatot egy második, részletesebb és alaposabb fogja követni; a jelenlegi vizsgálat célja csak az volt, hogy azokat, kik esetleg minden igazolvány nélkül érkeztek a határállomásra, mindjárt elfogják, mielőtt még idejük volna az állomásról kerek oldani. Az én útlevelemet teljesen rendbenlévőnek találta a zsandár, Ballaynál pedig elegendő volt azt megállapítani, hogy ő is száműzött, miként Barin.

Midőn a zsandár tovább haladt, bennünket kieresztettek a kocsiból és a lezárt perronon keresztül az állomásépületbe jutottunk. Mandzsúria szigetállomás, vagyis a vasúti sínek két oldalról közrefogják az épületet. Az egyik oldalon az Oroszország felől beérkező, a másik oldalon pedig az oda visszatérő vonatok futnak be. Mindenekelőtt a nagy vámvizsgáló előcsarnokba jutottunk, hol különös tarka kép tárult elénk. Ép ekkor érkezett be ugyanis Mandzsúria felől a vonat és a szembenlévő bejárón keresztül az arról leszálló kínai utasok tódultak be. Hosszú paplanszerű ruhájukban, copffal, első pillanatban visszataszító majom pofájukkal és visító hangos kiabálásukkal határozottan ellenszenvesek voltak. Szinte össze borzadtam, amikor ily nagy tömegben megláttam őket. Ezek tehát azok az emberek, kiket, néhány Európában is megfordult képviselőjük kivételével, eddig csak képekről ismertem, ezek a kis majmok tehát

azok, kiknél én menedéket keresek az oroszok, az európai kultúrnép elől? Szinte jólesett, hogy fehérbőrű, oroszok vesznek körül. Elnémulni éreztem magamban a mesterséges politikai gyűlöletet, mely tulajdonképpen csak a kormányforma, nem pedig maga a jó orosz nép ellen irányul s helyébe lépett ennek a faji szolidaritás érzete egy másik teljesen elütő, utálatosnak látszó fajjal szemben. Maguk az oroszok is nem titkolt megvetéssel és utálattal tekintettek a nyüzsgő hordára és ha egyik vagy másik hozzájuk ért, mint kutyákat rugdosták tovább. «Oáo, cáo», hallatszott minduntalan az undorral telt felkiáltás az orosz katonák részéről, kik puskatussal és ököllel fenyegették a kínaiakat és ezek viszont csoportokba verődve, mint gyáva, haragos ebek rebbentek ide-oda, visító hangon kiabálva a fehérbőrűek felé.

Az egyik ajtón egyszerre cifrán felöltözött magas copfos kínai hivatalnok lépett ki és megkezdte a kiterített podgyászok átvizsgálását. Muzsikok, kínaiak vegyesen tolazkodtak eléje. Mi is odaállottunk, az oroszokkal együtt lökdösve a kínaiakat, «cáo, cáo»-t kiabálva feléjük, melyről egyelőre csak annyit sejtettünk, hogy az affajta «takarodj, takarodj» felkiáltásnak felel meg.

Amidőn a kínai vámvizsgálaton átestünk, egy orosz hivatalnok jött, aki kihirdette, hogy mindenki, aki Oroszország felől jön, adja be útlevelét az útlevél-vizsgáló hivatalnak. A többi utasok példájára a folyosóra nyíló kis ablakhoz járultunk, melyen keresztül leadtuk útleveleinket. Az utasítás az volt, hogy egy óra elteltével jelentkezzünk érte ismét. Egy izgalomteljes óra volt tehát még előttünk a nagy pillanatig, amelyben el fog dőlni, hogy sikerül-e a határon átjutnunk. Különösen nagy volt Barin félelme; képzeletében az esetleges leleplezéssel járó elfogatás, börtönbe jutás és az akasztófa ijesztő képe elevenedett fel és

idegei nem bírták tovább a velünk való várakozás izgalmát. Pár perc múlva így szólt hozzám: «Itt még hosszú ideig kell várnunk, míg az útleveleket megkapjuk, maradjanak addig nyugodtan itten, nékem egy kis dolgom van, nemso-kára visszajövök magukhoz!» Azzal elvált tőlünk, elment és soha többé nem láttuk viszont.

Magunkra maradvá várakoztunk, mérlegelve az eshetőségeket. A nagy tolongásban senkisémet vetett ránk ügyet. Eltelt fél óra, egy óra, majd másfél óra, de Barin csak nem jött vissza. Az útlevelek kiadása már megkezdődött és az utasok nagyobb része már visszakapta okmányait, csak mi állottunk még ott tétlenül, nem tudva, hogy mihez fogjunk és mind nagyobb nyugtalansággal vártuk Barin-visszatértét. Kezdtünk fel-alá szaladgálni, benézni váró terembe, étterembe, nem fedezzük-e fel valahol kísérőnket, de annak sehol nem volt nyoma, mintha csak a föld nyelte volna el. A Karbin felé induló vonatot már betolták a vágányra, az utasok már cihelődni kezdtek és az indulás fél óra múlva volt jelezve. A tömeg már kiváltotta útlevelet, elvonult podgyászával a vámvizsgáló-bizottság elé, csak egyes későn jövők szállingóztak még az étterem felől. Nekünk még se jegyünk nem volt, sem az orosz vámvizsgálaton nem estünk még át. Az utolsó negyedórában kezdtünk arra a szomorú valóságra ébredni, hogy Barin cserben hagyott bennünket. Nem volt időnk rá, hogy emiatt akár méltatlankodjunk, akár nehezteljünk, most már nem maradt más hátra, mint saját erőnkre támaszkodni. Szerencsére eddig már elég kritikus pillanatot éltünk át, úgy hogy nehéz szerepünket most már aránylag nyugalommal és elszántsággal játszottuk tovább. Rövidesen megbeszéltük a teendőket: Barinra tovább nem várhatunk, mindenké-
előtt ki fogjuk kérni útlevelünket, ha ott semmi baj nem ér, megvizsgáltatjuk podgyászainkat és végre, ha azon is

szerencsésen átestünk, úgy meg fogom próbálni, hogy jegyet váltsak Vladivosztkba.

Az útlelvizsgáló hivatal ablaka, előtt egypár elkésett ember álldogált és mi is hozzájuk csatlakoztunk, várva, hogy nevünkön szólítsanak bennünket. Először engemet szólítottak és gyorsan végeztek velem, útlevelemet rendben találták és miután katonamentességi igazolványomat megvizsgálták, papírjaimat lebélyegezve, elbocsátottak. Kisvártatva Podolszkij Ballay került sorra. — Podolszkij! Podolszkij! Podolszkij! — kiabálta a hivatalnok, mert Ballay nem feledkezett meg róla, hogy a süketet játssza. A jelenlévők látva, hogy sükettel van dolguk, maguk is igyekeztek nyomban segítségére lenni és mintegy választ adni helyette.

— Hát magának hol a katonamentességi igazolványa? — kérdi tőle a hivatalnok.

Ballay nem hall, csak zavarodottan körülnéz s háromszor is ismételteti a kérdést.

— Szülnűj! — lanszíroztam én a szót a körülállók közt, kik erre maguk is felkapták azt, és mind erősebben zúgták kórusban a hivatalnok felé: «Szülnűj! Hát nem látja, hogy száműzött?» Végre Ballay is megérti, miről van szó és tölcsért formálva füléhez, tátott szájjal hol a körülállókra, hol a hivatalnokra tekintve, dadogja: «Da! da! szülnűj, szülnűj.»

A hivatalnok ide-odaforogtja az útlevelet, látszik, hogy nincs egész tisztában a dologgal, ám a körülállók türelmetlenkednek és hangosan kezdik magyarázni: «Hát nem látja, hogy nagyot hall? Száműzött, azért nincs katonamentességi igazolványa.» Végre is a hivatalnok türelmét vesztvé, hatalmas káromkodásba tört ki és lebélyegezve az útlevelet, odavágja szegény Podolszkij fejéhez: «Nesze, itt az útlevél, takarodj vele az ördögbe!»

A körülállók szinte szánakozva néznek rá, pedig ha bensőjébe láthatnának, mint ujjong fel ott egy diadalmos hang: a szabadság előérzetének ezerszeres erővel újra-ébredő hangja! Hiszen ez volt az a nehéz pillanat, mély már az elindulás óta mint fenyegető rém nehezedett szegény Podolszkijra, elkésértve eddigi perceit. És most ezen túlesett, Istenem, mily boldogság! Egész zavarodott még a nagy örömtől, mely még rám is átragadt és most már vidáman loholtunk az orosz vámvizsgálathoz. Hamar sorra kerültünk. Egy hirtelenszőke, szigorú nézésű alacsony emberke nézte át először az én táskámat és azzal intett, hogy tovább mehetek. Minthogy eközben pár ember ékelődött közénk, hogy időt ne veszítsek, odasúgtam társamnak, csak vizsgálta meg podgyászát, addig én elmegeyek jegyet váltani.

Könnyű ezt mondani, de nehéz megcselekedni az olyannak, aki még orosz nyelven soha vasúti jegyet nem váltott és ügyelnie kell arra, hogy tájékoztatlanságával el ne árulja szőkevény voltát. Már magában véve a jegykiadóhely is félelmetes benyomást tett: két szuronyos őr állott az ablak mellett, hogy az esetleges gyanús embereket azonnal letartóztassa. Félve somfordáltam az ablak felé, hol megállva, gondolkodva, hol tovább indulva, elsétálva egy-néhányszor a pénztár előtt; azt szerettem volna, hogy ne legyek teljesen egyedül, hanem jöjjön valaki, akitől először halljam, hogy hogyan is kell a jegyet kémi. Alig volt azonban már néhány percnyi időm a vonatindulásáig s végre is rászántam magamat, hogy a pénztárhoz lépjek. A jó szerencse azonban e kritikus pillanatban ismét segítségemre sietett; mintha az égből pottyant volna oda, nagy sietve egy jobban öltözött utas jött, aki szinte félrelökött a kasszától és erélyesen megverve annak ablakát, a megjelenő jegykiadótól harmadosztályú jegyet kért Vladi-

vosztokba. Ép ez volt az én esetem is. Szorosan odabújva füleltem minden szavára és miközben a jegykiadó a pénzből visszaadott, gyorsan átismételtem magamban a hallott mondókat. Az utas távoztával egyszerűen bemondottam azt a jegyszedőnek, azon különbséggel, hogy egy jegy helyett kettőt kértem, a másodikat Nikolszk-Usszuriszkijba. Tökéletes kiejtésem és hangsúlyozásom semmi gyanút nem keltett sem a jegykiadóban, sem az ott álló örökben, úgy, hogy megkaptam a jegyet és ez utolsó akadályon átesve, most már örömtől repdeső szívvel siettem vissza a vámhivatalba Ballayhoz.

Ám a nagy örömömbé hirtelen, váratlan öröm vegyült, mely majdnem katasztrófával fenyegetett bennünket. Ugyanis, amint a vám vizsgáló-terembe léptem, Ballayt nagy bajban találtam. A szűrős szemű, kis vámvizsgáló hivatalnok haragosan kiabált rá, amire Ballay csak a szokásos süket mozdulataival válaszolt és ez csak ingerelni látszott a haragos emberkét. Nem tudtam felfogni, hogy mi történhetett, ellenben nagy rémületemre azt láttam, hogy a kicsi emberke az egyik ajtó felé mutogat és Ballayt megragadva: «Nu igyi! igyi!» kiabálással húzni kezdi őt maga után. Ballay búsan kullogva ment utána és csakhamar eltűnt a jelzett ajtó mögött. Megkövülve állottam ott; az első gondolatom az volt, hogy utána szaladok, ámde az ajtónál álló őr, midőn megtudta, hogy Vladivosztokba akarok utazni, nem engedett át, hanem ép az ellenkező irányban lévő kijáratra mutatott. Nem tartottam célszerűnek, hogy magyarázatokba bocsátkozzam s azért is kétségbeesve fel-alá kezdtem bolyongani a folyosón. A vonat indulásától már csak öt perc választott el; a jegyek a kezemben voltak, a pénz is nálam volt és Ballay csak a ruhájába varrt 50 rubel felett rendelkezett. Első gondolatomat, hogy nem jobb volna-e egyedül elmenekülni, mint

erkölcstelent utasítottam vissza. Együtt jöttünk idáig és ha a balszerencse úgy akarta, hogy őt letartóztassák, úgy ám együtt menjünk a börtönbe is! Ismét kétségbeesve állottam meg az ajtónál, hol Ballayt, eltűnni láttam és már-már azon törtem a fejem, hogy újból megkísérlem az átjutást, amidőn hirtelen kinyílt az ajtó és belöködött rajta — Ballay! Azt az arcot, melyet vágott, nem kísérel meg leírni: a tettett butaság és szenvedés oly különös kifejezést kölcsönzött piszkos, szakálltól kivert ábrázatának bekötött nagy fejével, földet seprő hatalmas bundájával csoszogó lomha járásával és félvállra vetett rongyos krumplis zsákjával oly szálnalmasan komikus látvány volt számomra, hogy ijedelmem ellenére is majdnem hangosan felkacagtam. Bizonytalan belépése, mellyel szinte bebukott az ajtón, arra látszott mutatni, hogy valaki nem épen a legbarátságosabb módon tuszkolta befelé. Pillanat műve volt csak, hogy meggyőződjem arról, hogy nincs komolyabb baj, csak valami félreértés történhetett vele és ezért is karon ragadva őt, magam is hangos «igyi! igyi!» kiáltásba törtem ki és futva indultunk a másik oldalon lévő kijárat felé. Ép az utolsó percben értünk a vonathoz. A kalauz átlukasztotta jegyeinket, futó pillantást vetett útlevelünkre és azzal feltuszkolt bennünket a máris induló vonat egyik harmadosztályú kocsijába.

*

Rövid keresgélés után helyet találtunk a kocsi közepe táján az egyik hosszúüléses rekeszben. A legelső ülésen telepedtem le, fölöttem Ballay foglalt helyet, míg legfelül podgyászainkat raktuk le. Miután ekként elhelyezkedtünk, Ballay elmondotta a vámvizsgálatnál történt meghurcoltatását. A szigorú kis emberke valami kérdést intézett hozzája, mire ő a szokott süketséget színelve, értelmetlenül nézett

rá. A vám vizsgáló hivatalnok látva, hogy magyarázattal nem boldogul, tovább toltta, hogy helyet csináljon a következő utasoknak. Ám midőn még ezután is tétovázva látta őt ott lődörögni, most már hangosan kezdett el rá ordítani, s azon hiszemben, hogy Irkutzkba készül, kitette őt az irkutzki oldalra. Ott járkált már most barátunk fel-alá, s miután első ijedségéből magához tért, gondolkodni kezdett, hogy mitévő is legyen? Az állomáson egy indulásra kész vonat állott, mely azonban csupa negyedosztályú kupéból volt összeállítva. Kérdésére, hogy hova megy ez a vonat, Irkutzkot kapván válaszul, gyorsan odébb állott, annál is inkább, mivel fürkésző tekinteti a vonat végén szibériai rabokkal telt börtönkocsit fedezett fel. Midőn ezt megállapította, óvatosan, de annál gyorsabban kezdett ismét a kijárat felé oldalogni. Az ottálló ajtóórnek csak annyit mondott: «Vladivosztok! Vladivosztok!» mire amaz ismét visszalökte őt a vám vizsgáló-csarnokba, ahol találkoztunk. Amily jelentéktelen volt tehát valójában ez az incidens, époly veszélyessé is válhatott volna és amíg azt átéltük, ugyancsak volt izgalomban részünk.

Most, hogy a határállomást magunk mögött tudtuk, mindketten szabadabban lélegzettünk fel. Igaz ugyan, hogy Barint még nélkülöztük, amennyiben most már nem volt senki, aki útitársainkkal helyettünk is beszéljen. Ezek pedig majdnem kizárólag katonák voltak. Véletlenül mellettünk épen az a vidám matróz foglalt helyet, aki idáig jövet oly élénken beszélgetett Barinnal és most mindjárt észrevette annak lemaradását. Érdeklődve fordult hozzám, hogy mi történt társammal. — Nem tudom, — válaszoltam én, — elvesztettük Mandzsúriában.

— Igen — mondá ő — bizonyára bajba keveredett! Gyanús volt már tegnap is nékem az az ember, mert oly nagyon érdeklődött az útlevel-vizsgálat módja iránt!

Majd egy orosz gyalogos telepedett le mellénk, aki különösen rokonszenvezni látszott velünk, mert jóllehet, semmi kedvet nem mutattunk a társalgásra, azért folytonosan kérdésekkel faggatott. Honnan jövünk? Hova utazunk? Miért megyünk Vladivosztokba? Ekkor már kezdtem vakmerővé válni és azt a mesét tálaltam fel neki, hogy szegény társam — itt Ballayra mutattam — nagyon beteg, az orosz orvosok nem tudták meggyógyítani és most Vladivosztokba viszem őt egy kínai csoda doktorhoz. A katonáknak nagyon tetszett ez az ötlet és az egyik maga is elbeszélte egy történetet a kínai doktorok ügyességéről. Hidegvérünket mindketten annyira megőriztük, és szerepünket oly híven játszottuk, hogy a szakaszban feltűnést nem keltettünk, pedig aznap-este még nehéz megpróbáltatás várt ránk.

Már beesteledett, amidőn Hailár állomásra értünk; épen lefeküdtünk, hogy álomra hajtsuk fejünket, ekkor hirtelen kinyílt az ajtó, belépett rajta a kalauz, zsandár kíséretében és — rémületünkre nevünket kezdték kiabálni.

— Karpov! Podolszkij! Itt vannak? — Meghűlt bennünk a vér és szó nem jött ki szánkron. Igyekeztem gondolataimat rendezni, vájjon honnan jöhet ez a legújabb és nem várt veszély. Mert valami szokatlan oknak kellett fennforognia, hogy két utast név szerint keressenek. Első pillanatban azt hittem, hogy a táborban felfedezték szökésünket és most köröznak bennünket. Dehát akkor honnan tudják álneveinket? Avagy tán Barin okozott valami galibát? Ez a gondolat elfogadhatóbbnak látszott és miközben azon tanakodtam magamban, vájjon jelentkezzem-e a felszólításra, a kalauz másodszor is átment a kocsin és most már kezdte az utasokat egyenként keltegetni. Amidőn közelembre ért a zsandár és ismét nevemen szólított, jelentkeztem. — Én vagyok Karpov!

— Nahát! hiszen itt van! Maga a Karpov? És hol van Podolszkij?

— Ez itten az, — szoltam a fölöttem lévő ülésen a falfelé fordulva fekvő Ballayra, mutatva, ki természetesen ismét csak nem akart semmit sem hallani.

— Nahát jöjjön akkor az állomásfőnök elé, — szolt a zsandár, — valami távirat érkezett a maguk számára; a társuk lemaradt Mandzsúriában és felhívja magukat, hogy várják meg őt itten!

Most már tisztán láttam, hogy Barin okozta ezen rendkívül kellemetlen incidenst. Azon rövid idő alatt is, amíg az állomásfőnök elé vezettek, gondolataimat rendeztem és elhatároztam, hogy ismét a lehető legkevesebb közösséget vállalom Barinnal és semmiesetre sem fogom őt bevárni. A dolog azonban nem volt oly egyszerű. Háborús időben az ilyen sürgöny váltás, száműzöttek között, különösen a határszélen, gyanúsnak tűnhetett. Az állomásfőnök nem kevesebbet akart megtudni, mint azt, hogy ki az a Popov nevű lemaradt társunk, hol van állandó tartózkodási helye, hova szándékozott, miért, milyen viszonyban vagyunk mi vele, nem maradtak-e nálunk valami őt megillető dolgok? Mind megannyi kérdés, mely készületlenül talált. Nem volt más mentség, mint kockára tenni mindent és összehazudni nyakra-főre mindazt, ami épen eszembe jutott.

Szerencse; hogy a határszélen voltunk, ahol annyiféle faj: kínai, mongol, orosz érintkezik egymással és a legcifrább zagyvalékot beszéli, úgy hogy hibás kiejtésem és nyelvbtlásaim nem tüntek fel az állomásfőnöknek. Elfogadták végre is, hogy Popov-val semmi közös úticélunk nincs és semmi érdekem, hogy reá várjak. «Nahát, ha nem akar reá várni, akkor szálljon vissza a vonatra», szolott az állomásfőnök és a kalauz visszakísért a kocsiba, ahol Ballay már érhető izgalommal várt rám.

Midőn a vonat újból elindult, halkán megvitattuk egymás közt Barin eme ügyetlen cselekedetét és annak várható következményeit. Nyilvánvaló, hogy oly közel voltunk a leleplezés veszélyéhez, hogy attól csak mindkettőnk lélekjelenléte mentett meg és ha már túl is estünk a dolog legveszélyesebb részén, még mindig fennforgott az eshetőség, hogy Barin a következő vonattal tényleg utánunk jön és ha nem talál bennünket Hailárban, ismét el fogja követni az ügyetlenséget, hogy utánunk táviratoz a következő nagyobb állomásra, valószínűleg Karbinba. Kérdés aztán, hogy akkor is meg fogunk-e tudni szabadulni az újabb vizsgálat alól. Elővettük vasúti menetrendünket és megnyugvással állapítottuk meg, hogy Barin csak 24 óra leteltével érhet Hailárba. Mi pedig ekkor már Karbinon túl leszünk. És ha csak nem lesz késése a vonatnak, Azsiche körül fogunk járni, ahol a vonatot elhagyni szándékoztunk. Minden attól függ tehát, hogy vonatunk pontosan betartja-e a menetrendet.

Ekként kissé megnyugodva, ismét álomra hajtottuk fejünket. Az utolsó éjszakát töltöttük a vonaton és most már csak egy napi út volt előttünk.

Az utolsó nap minden különös baj nélkül folyt le. Útitársaink közül csak a fent említett katona próbálkozott néha beszélgetésbe bocsátkozni velünk, de látva szűkszavúságunkat, végre is megunta a dolgot és inkább többi társához csatlakozott. Nékünk most már főgondunk az volt, hogy előkészüljünk vállalkozásunk egyik legnehezebb részére, a vonatról való észrevétlen megszökésre. Ezt mindaddig, mint oly távoleső dolgot, melynek eléréséig annyi mindenféle veszélyen kell átesni, nem is vettük közelebből fontolóra. Eddig programmunkban csak az szerepelt, hogy majd Azsichénál éjnek idején leszállunk a vonatról, avagy ha másként nem megy, egy észrevétlen pillanatban leugrunk

arról és aztán nekivágunk Mandzsúriának. Ámde most, hogy mind közelebb érkezett az időpont, melyben ezt a veszélyes vállalkozást megvalósítani kellett, mind fenyegetőbben bontakozott ki előttünk annak nehéz volta. Szorgosan vizsgáltuk a vasútvonalat és megállapítottuk, hogy Mandzsúria területén csak egyszerű sínpár vezet, melynek mentén körülbelül minden öt kilométernyi távolságban őrház állott, katonai őrizettel. Itt-ott patrouille-okat láttunk a vasúti sín mellett haladni, amiből kiderült, hogy az egész vonal szigorú katonai őrizet alatt áll. Még nagyobb baj volt ennél az, hogy még a legkisebb megállót is katonai kordon vette körül és leszállani, az állomást elhagyni külföldi útlevél nélkül nem volt lehetséges. Meggyőződünk arról, hogy minden valószínűség szerint nem lesz más választásunk, mint a robogó vonatból ki ugrani. Igen ám! De ez sem olyan egyszerű, mint ahogy azt eddig felületesen elképzeltük. Fel kell öltözni, kimenni a perronra; nem fog-e már ez is feltűnést kelteni, nem fog-e valaki az utasok közül utánunk nézni és látva szándékunkat, megakadályozni annak keresztülvitelében? Aztán feltéve, hogy sikerül is észrevétlenül kiugrani a vonatból, nem oly vállalkozás-e ez, melyre azonnal életével fizethet rá az ember. Hiszen éjnek idején kell azt végrehajtanunk, azt sem látva, hogy hova esünk; még jó, ha csak karját vagy lábát töri az ember! És ha feltesszük, hogy még ez is ép bőrrel sikerül, nem forog-e még akkor is fenn a veszély, hogy épen egy járőr vagy őrszem karjába ugrunk, aki lefog vagy lelő bennünket. És végre ha mindezt sikerül szerencsésen elkerülni, akkor is mennyi megpróbáltatás vár még reánk: ott fogunk állani január első napjának éjjelén kegyetlen hidegben a mandzsúriai hegyek lábánál, vezető nélkül, csak egy iránytűvel és egy parányi térképpel kezünkben, ellenben egy mérhetetlen hosszú úttal előttünk, ismeretlen

emberek között, ismeretlen terepen, hol a közbiztonsági viszonyok siralmasak, a hunguz rablóbandák támadásai napirenden vannak és a hegyek közt, melyekben menedéket keresünk, vadállatok bolyonganak! Bizony csak most kezdtük komolyan mérlegelni ezeket a veszélyeket és szívünk összeszorult ... de csak egy pillanatra! A szabadság örült vágya, melynek megvalósításához már oly közel éreztük magunkat, akkora erővel tört ki már belőlünk, hogy alig vártuk az est érkezését, amidőn végre kiszabadulhatunk majd ezen szűk ketrecből, a vonatból és szabadon vághatunk neki az éjszakának!

Szép időre volt kilátásunk. A nap verőfényesen ragyogott és estefelé halvány rózsaszínes árnyalatban nyugodott le, helyet adva a csillagos, de fagyos éjszakának. És mentői jobban beesteledett, annál fényesebben ragyogott fel reményeimnek nappala! Elérkezik tehát a sóvárogva várt pillanat, melyre több mint egy év óta készültem: magam erejéből fogom letörni bilincseimet és menekülni fogok a szabadság felé! ... Ezek a távolban feltűnő hegyláncok fognak menedéket nyújtani... mily jó lesz közöttük járnunk; a hosszú üléstől elernyedett tagjaim már vágytak a friss levegőre, az erőltetett menetelésre és eddig az alakoskodásra kényszerített lelkem repdesve emelkedett fel a gondolatra, hogy ismét — oly hosszú idő után — fel-emelt fővel tekinthetek a sors szemébe, melynek irányítását magam vettem kezembe.

Az utolsó nagy állomáson, Karbinon, szerencsésen áthaladtunk anélkül, hogy bárki megvizsgált vagy feltartóztatott volna bennünket. Itt az állomás menti lafkában egy darab kolbászt, pár almát és spárgára fűzött apró pereceket vásároltam, ez volt az összes élelmiszerkészletünk, melyet mandzsúriai bolyongásunkban magunkkal szándékoztunk vinni. Még mindig abban a naiv

hitben ringattuk magunkat, hogy 1—2 nap alatt leérünk Kirinbe.

Miután elhagytuk Karbint, kezdtünk lassan előkészülni éjszakai nagy vállalkozásunkra. Az öltözőben mindegyikünk három inget vett magára, harisnyánkat megdupláztuk Ballaynak az utolsó órában még az a nem valami szerencsés ötlete támadt, hogy szörmecezismájának sarkát lefejtette, ami aztán később nagyon akadályozta őt a gyaloglásban, főképen pedig a mászásban. Elővettük továbbá eddig Ballay bőrcsizmatalpában elrejtett parányi térképünket, mely 4.000.000:1 arányban ábrázolta Ázsiát. E térképen fel volt tüntetve a mandzsuriai vasúti vonal és pár nagyobb helység, köztük Karbin, Kirin, Mukden és a Kirin felé vezető úton egy Halinnak jelzett hely. Zsebünket megraktuk perecekkel, kolbászunkat feldarabolva pár almával együtt a paktáskámból kivett Jáger-alsónadrág szárába csomagoltuk be, melyet alól bekötöttünk és ezt Ballay bundája alatt a dereka köré csavarta. Ez volt az összes podgyász, mit magunkkal vinni szándékoztunk és egy teáskanna, melyet forró vízzel töltöttünk meg.

Ily előkészületek megtétele után este 8 óra tájban Ázsiókéba érkeztünk. Elhatároztuk, hogy megpróbáljuk, hátha sikerül mégis kiszállni az állomáson; úgy gondoltuk, hogy a «kipiatokhoz» forróvízért megyünk és onnan próbálunk észrevétlenül kereket oldani. Ámde a kipiatoknál őr állott és senkit nem engedett azon túl jutni; az egyedüli kijáratot pedig szintén őrség tartotta megszállva és az ott távozóktól jegyet és útlevelet kértek. Rövid tanácskozás után tehát elhatároztuk, hogy visszamegyünk a vonatba és nyomban az elindulás után fogunk majd az állomáson kívül a perronról leugrani. Ámde nem volt szerencsénk. Azsiche egyike a nagyobb állomásoknak, ahonnan a nagy kereskedelmi út indul ki Halinon keresztül

Kirin felé és így nemcsak az állomáson, hanem annak környékén is nagy élénkség uralkodik. Magában a kocsi-
ban is ébren voltak még az emberek. Folyton ki- és bejár-
tak, úgy hogy lehetetlen volt észrevétlenül a Perronon
tartózkodni, nehogy a kiugrást megkísérelni.

Ez a balsiker annál inkább idegesített bennünket, mert hiszen egész tervünk arra volt alapítva, hogy Azsiché-
nél elhagyjuk a vonatot. Innentől kezdve mind beljebb
jutunk az észak-mandzsúriai hegyvidékbe, mind jobban
eltávolodunk a Kirinbe vezető országúttól és mind nagyobb
terepnehézségekkel kell majd megküzdenünk a gyaloglás-
ban. Elveszteni való idő tehát nem volt; az éj folyamán
ha törik, ha szakad, el kellett hagynunk a vonatot, mert
másnap reggel már ismét orosz területre érünk. Menet-
rendünkben megállapítottuk, hogy a következő megálló
egy Erzenguanci nevű állomás, mely mintegy 40 kilométernyi
távolságra fekszik Azsichétől keletre. Ez volt még az az
egyedüli pont, ahol kiszállhatunk anélkül, hogy eredetileg
tervezett útirányunktól túlságosan eltérnénk. Elhatároztuk
tehát, hogy ottan még egyszer szerencsét próbálunk a
leszállással és ha az nem sikerül, akkor a vonat elindultá-
val akármily módon is ki ugjunk a kocsiból. Ezen szilárd el-
határozással elbúcsúztunk egymástól: ki tudja mi vár ránk?

Erzenguanci egész kis állomás volt, hol a vonat csak
pár percig állott. Elhagyni az állomást azonban itt sem
lehetett, mert ha gyengébb is volt az őrizet, viszont nem
volt kiszálló utas és így távozási szándékunk okvetlenül
feltűnt volna, tőjből visszaszálltunk a vonatra, körülkém-
lelve az állomás vidékét. Sötét volt az és elhagyottnak
látszott. Megbeszéltük, hogy Ballay kinn marad a Perronon,
én pedig a kocsi-
ba megyek, ő kívül, én belül figyelem a
helyzetet és ha mindketten kedvezőnek tartjuk a pillanatot,
akkor végrehajtjuk tervünket. Ügy is történt. Ismét letele-

pedtem helyemre, útitársaimat figyelve; azok már jórészt lefeküdtek avagy pedig az egyes rekeszekben összebújva beszélgettek; a kocsi rosszul volt világítva, a fűtő nem volt helyén. Alig indult el a vonat, Ballay kinyitotta az ajtót és szemével beintett hozzám. Ez volt a jeladás: odakint is kedvező a helyzet!

Magamra vettem bundámat, kezembe fogtam csajnikomat, mely tele volt forró vízzel és elszántan kifelé indultam. Senki sem vetett rám ügyet. A Perronon Ballay egyedül állt. A vonat félsebességgel haladt. Az állomás utolsó lámpái mellett elhaladva észrevettük, hogy ép abban a pillanatban indult el a patrouille az állomástól a vonal déli oldalán. Erre az oldalra tehát ki ugrani nem volt tanácsos. Hívólag integetett azonban felénk a koromsötét északi oldal, melynek csak az a hátránya volt, hogy ha sikerül is arra leugrani, ismét át kell majd lépniük a vasúti síneket, hogy déli irányba elindulhassunk. A szomszéd kocsi ajtócsattanás hallatszott át. Ballay ösztönszerűleg a fűtő-fülkébe húzódott s felrántotta annak ablakát. Nem volt idő, hogy bevárjam míg kiveti magát rajta. A helyzet szava parancsoló volt. A vonat már kezdett nagy sebességgel haladni. Elérkezett azon pillanat, midőn az ész józan mérlegelése megszűnik és helyébe az ösztön lép. Hirtelen eltökéléssel feltéptem a kocsi ajtaját, az alsó lépcsőfokra léptem és levettem magamat a vonatról. . . Ugrás előtt úgy rémlett, mintha Ballayt kirepülni láttam volna az ablakon, de vajjon mi történhetett vele, azt egyelőre nem tudtam. Meglehetősen nagy hóba estem, azonban így is alaposan odavágódtam és hosszan elterültem, még arra ügyelve, hogy a kezembe tartott csajnikot el ne eresszem, avagy annak tartalma ki ne dőljön. Csak amidőn a vonat elrobogott, kezdtem óvatosan megtapogatni tagjaimat és körülnézni, hogy társamat megkeressem.

Izgalmas éjszaka.

Alig némult el azonban a vonat zakatolása és csendesedett el a környék, amidőn máris zörej s egyre közeledő léptek zaja ütötte meg fülemet az állomás irányából. Hátrafelé kémleltem; tiszta csillagos idő volt s szemem hamarosan megszokta a félhomályt. A vasúti sínek túlsó, déli oldalán három egymás mögött bandukoló alak körvonalát pillantottam meg; az őrző volt, melyet az állomásról elindulni láttunk s mely a következő őrház felé tartott. Hatalmas bundákba burkolva, vállukon feltűzött szuronyral, lomha járással közeledtek a helyhez, hol most lélekzetvisszafojtva, a hóba lapulva mozdulatlanul feküdtem. A legkritikusabb pillanatban csak a vasúti sín, mintegy tíz lépésnyi távolság választott el tőlük s szinte hallottam szuszogásukat is, amint kullogva bandukoltak a keskeny lejáró úton. Ha csak egy kissé éberek s jobban körülnéznék, lehetetlen, hogy fel ne tűnjék nekik az alig pár lépésnyire a hóban fekvő fekete tömeg — de úgy látszik se jobbra, se balra nem néztek, hanem gépszerűen végezték szokott sétájukat . . . Csak midőn már jó száz lépésnyire eltávoztak, emeltem fel a fejemet és kezdtem ismét körülkémlelni és Ballay után kutatni. Óvatosan elkezdtem hason előre csúszni. Minden mozdulat után ijedten lapultam meg, szívem izgatottan dobogott, úgy rémlett hogy minden mozdulatom nagy zajt ver a csendes éjszakában. Majd kissé nekibátorodva kezdtem Ballayt susogva nevével szólítani: «Pszt! pszt! Ballay! Ballay!» ... Megfeszítve figyeltem, szememet megerőltetve, kémleltem a közeli bozótokat, nem mozdul-e valami? Semmi válasz! semmi nesz! örült izgalom szállt meg, hátha Ballay nem ugrott ki a vonatból és most teljesen egyedül vagyok itt éjnek idején a mandzsuhegyek lábainál, avagy ami tán még rosszabb, kiugrott,

de halálra zúzta magát! «Ballay! Ballay!»... Nem válaszolt! ... Feltérdeltem a hóban; a rémület egész elkábított, szívem lassú hatalmas verését mint kalapácsütéseket véltem visszhangozva hallani és jóllehet nagy hideg volt, homlokomról veríték csurgott. Égető' szomjúságot éreztem; csajnikomat ajkamhoz emeltem, ám midőn bádogfedelét megmozdítottam, mintha láncsörgést hallottam volna, ijedten húzódtam ismét össze; csak akkor vettem észre, hogy a csajnikban levő, még röviddel ezelőtt forró víz fagygni kezdett s a benne úszkáló jégdarabkák összeverődése adta a kísérteties zajt . . . Ismét előre csúsztam s ekkor úgy rémlett, hogy tőlem féloldalt húsz-harminc lépésnyire valami fekete mozdulatlan tömeg fekszik a hóban . . . Feléje kúsztam — Ballay volt! — «Te vagy Ballay?» — szóltam fellelegezve, ám ő izgatottan súgta vissza: «Csend! oly nagy lármát csapsz, hogy még meghallják!»

Most már megnyugodtam, hogy társam velem van és semmi baja sincsen. Egy ideig még mozdulatlanul hevertünk a hóban, majd midőn meggyőződünk róla, hogy a környék teljesen csendes, elkezdtünk tanakodni, hogy most már mihez is fogjunk. Mindenekelőtt a helyzetről kellett tájékozódnunk s ezért is a vasúti sántól beljebb fekvő bokorcsoporthoz csúsztunk, melynek sűrűjében meghúzódva hal-kan megvitattuk a teendőket. A helyzet képe, amennyire a félhomályban azt kivehettük, a következő volt. Hegyek-től ívszerűleg befogott völgykatlanban voltunk, mely ívhez a metszőt a vasúti vonal alkotta. A hegyív és a vasúti vonal egyik metszőpontjánál házcsoport volt, melynek több ablakából világosság áradt s átszűrődött az előttünk lévő fák ágai és törzsei között; majd a vasúti állomás következett, melynek élénk fénye a közvetlen környéket bevilágította. Közvetlen közelünkben behavazott, kátyús kocsitűt húzódott, mely merőlegesen haladt a vasúti vonalra s ott,

hol azt szelte, őrház állott, míg a másik irányban a hegy lábánál kétfelé ágazott, s egyik ága a körszelet túlsó szakához vezetett, hol ugyancsak több házból álló csoport zárta el a bejárást. Aránylag kis területű egérfogóban voltunk tehát, melyből észrevétlenül kijutni csak kétféleképen volt lehetséges: vagy nekivágni egyenesen a vasúti vonalnak, avagy pedig felkapaszkodni a hegyhátra s annak gerincén nagy kerülővel körüljárni az egész völgymedencét s alkalmas helyet keresni a vasúti vonalon való átsurrásra. Első gondolatunk természetesen az volt, hogy az előbbi rövidebb módot választjuk, s már-már meg akarunk indulni az út mentén a sínek felé, amidőn alig 50—60 lépésnyire előttünk az egyik bozót mögül egy felénk mozgó alak körvonalait láttuk kibontakozni. Megszeppenve guggoltunk le s igyekeztünk kitérni előle, de már késő volt, mert az alak is észrevett bennünket s erőteljes hangon felénk kiáltott: «Chto tám?» Nem adtunk választ, hanem ahelyett mintegy közös sugallattól hajtva, megfordultunk s a hegyoldal felé tartottunk. Tulajdonképen magunk se tudtuk, hogy mit csinálunk, csak a veszély érzetében ösztönszerűleg menekültünk. Ám lábainkra mintha ólomsúly nehezedett volna. A hegy aljához érve, ismét tétovázva állottunk meg, várva, hogy mi fog történni. Vártunk jó öt percig, ügyelve a legparányibb neszre is, de az ember nem jött tovább utánunk; visszafordult-e, letért-e az útról, nem tudtuk, de most már éreztük, hogy nincs elveszteni való időnk, hacsak nem akarjuk magunkat az újabb veszélynek kitenni, hogy itt az állomás közelében fogjanak el bennünket. Elhatároztuk, hogynekivágunk a hegyoldalnak.

*

Ezen a ponton a hegyhát elég meredeken esett alá, de sűrű bozóttal volt fedve, ami megkönnyítette a kapasz-

kodást. Én elég könnyedén kezdtem fölfelé mászni s csakhamar elértem egy kis terraszszerű emelkedést s már ép azon voltam, hogy ott kissé megpihenjek, amidőn váratlan baleset történt. Ballay kevesebb gyakorlattal bírt a mászási tornában és különben is nehezebb testsúlyú volt nálam; kínos erőlködéssel igyekezett előrejutni s lábát egyik kiálló kődarabban megvetni. Már-már sikerült is néki a terraszra felkapaszkodni, amidőn a kő, melyre most egész súlyával ránehezedett, kivált a helyéről és a bozót közt nagy robajjal gurult le a völgybe a fagyos útra. Roszszabb volt azonban ennél az, hogy Ballay hirtelen elvesztette a biztos talajt lába alól és teljes súlyával a kő után gurult, útjában végigsöpörve a földet, kavicsot, havat és letördelve egy csomó bokor recsegő ágát ... Az esés hatása szörnyű volt! Alig csendesedett el a lehulló göröngyök zörgése, melyet nyomon követett Ballay bosszús felszisszenése, midőn az állomás irányából felriadt kutyák éktelen vonyítása hangzott fel és terjedt tovább egyik házcsoporttól a másikra. Csakhamar oly kutyakoncert keletkezett, mely díszére vált volna a legszebb tanyai kutyaseregletnek is. A farkaskutyák hörgő üvöltéséhez kisebb kutyák csaholó ugatása vegyült s felverte a környék csendjét. Ballay égni érezvén maga alatt a talajt, most már újból nekirugaszkodott a hegyoldalnak, kézzel-lábbal kapaszkodva bozótba, ágakba, erőlködve, hogy felfelé jusson, közben azonban sarkatlan, kerekalpú szőrmezsizmájában minduntalan visszavisszacsúsztatva, törve maga alatt a recsegő ágakat, görgetve a köveket s ezáltal oly zajt csapott, hogy az állomásmenti kutyák egyenesen felénk rohantak. A helyzet kezdett a legkritikusabbá válni. Tényleg borzasztó balszerencse lett volna, hogy amidőn eddig elkerültük az emberek éberségét, most szégyenszemre a kutyák fedezzenek fel bennünket! Már az állomásról is emberek jöttek elő, kiabálva, füttyülve a kutyák

után, szemlélődve, hogy mit ugatnak azok oly nagyon. Ballaynak sikerült nehezen mellém felvergődni s legokosabbnak véltük egy mélyedésbe behúzódni s mozdulatlanul várni, míg a begy lábánál a kutyahad lármája elcsendesedik. Bizony eltelt egy jó félóra, amíg végre ismét elcsendesedett a környék, s csak egy-egy kutya vakkantott itt-ott a gyanús táj felé . . . Most már rendkívül óvatosan, lassan kezdtünk felfelé csúszni egész a hegy válláig s csak akkor kezdtük szaporázni lépteinket, midőn egy útra bukkantunk, mely nyilván az állomásról indult ki és vezetett a hegyen keresztül valamely északi község felé. Jóllehet, ép ellenkező irányba vitt, mint amerre nekünk mennünk kellett, egy darabig követtük azt, hogy minél távolabb jussunk az állomástól. Az út teljesen elhagyott volt és a szánnyomokat hó fújta be. Csak midőn már elég biztonságban éreztük magunkat abban, hogy a lakott hely közvetlen körzetén kívül vagyunk állottunk meg, hogy irányt változtassunk. Az idő, ezer szerencsére, tiszta, csillagos volt s az északi sarkcsillagot megkeresve, annak állásából tájékozódunk a félhomályban az irány felől. Legcélszerűbbnek találtuk, hogy letérve az útról, először nyugoti irányban haladjunk s átgázolva a közbeeső völgyön, átjussunk a következő magaslatra. Úgy véltük, hogy ezáltal oly pontra érünk, hogy onnan már déli irányban haladva, leereszkehetünk ismét a vasúti vonalra. A völgybe hamarosan leértünk és behavazott szántóföldre bukkantunk, melynek vége az állomás irányában fekvő házcsoportra torkollott. Ám alig kezdtünk a szántóföldek barázdáin átbotorkálni, amidőn az imént említett házcsoport felől, mely meglepetésünkre alig volt háromszáz lépésnyi távolságra tőlünk, ismét kutyaugatás hangzott fel. Az átkozott bestiák ismét észrevették bennünket, amint a szántóföldet kereszteztük a hegyoldal felé s felújuló üvöltésükre katonák jöttek elő

a házból. Mi tisztán kivehettük őket, amint a kinyitott ajtón át kitóduló világosságban mozogtak és a szántófield felé jöttek, de úgy látszik, szemük még nem szokta meg a sötétséget s ezek is csak a kutyákat szólították, füttyjeleket adtak s kiáltoztak kifelé: «Chto tam? Chto tam?» (Ki vagy? Ki vagy?) A kutyák ezen felbuzdulva kezdtek felénk közeledni s az üldözés újból megkezdődött, csakhogy sokkal veszedelmesebb formában, mint első ízben. Mi e pillanatban a szántófield közepén már túl haladtunk s nyomban felismertük, hogy csak egy mentség van számunkra, ha sikerül a mintegy száz lépésnyire előttünk emelkedő hegyoldal elérnünk, mielőtt még a kutyák hozzánk jutnak. Futva, bukácsolva a barázdák közt, nekiiramodtunk, amit a kutyák látva, most már rohanva vetették ránk magukat. Nehéz bundánkban, esetlen nagy csizmánkban zihálva, lihegve rohantunk előre és sikerült a kutyákat megelőznünk, mire azok az utolsó percben kissé megijedve, de annál éktelenebből ugatva, azon pont közelébe értek, ahol mi a hegyoldalnak nekirugaszkodtunk, akkorra már jó húsz-harminc lépés előnyt nyertünk a meredek hegyoldalban. A mászás nehezebb volt, mint első ízben, mert a hegyoldal esése a 45°-ot meghaladta s mert csak itt-ott emelkedett egy-egy kisebb bozót, mely a kapaszkodásban segítségünkre lehetett és a hegy is magasabb volt. Éreztük azonban, hogy minden kockán forog s ebben a tudatban összes erőnket megfeszítve, dolgoztunk, hogy a tetőt elérjük. Bundánkat ledobva magunkról, magunk után húztuk, hogy könnyebben mozogjunk és csak itt-ott tartottunk egy pillanatnyi pihenőt, hogy az örült erőfeszítésben zakatoló szívünk verésének egy másodpercnyi pihenőt adjunk. Közben odalent több ember közelgett a hegyoldalhoz s nyilván észrevették, hogy két sötét tömeg törtet ott felfelé, kezdtek utánunk kiabálni: «sztoj! chto tam! sztoj!» Ügyet sem vetve rájuk, zúgó fejjel,

lázasan dolgozó idegekkel s a végkimerüléssel küzködve törtettünk előre. Egy pillanatra átvillant a gondolat agyamon, hogy hátha utánunk fognak löni, de nyilván nem volt kéznél fegyver, mert csak kiabálás és a kutyák hörgő üvöltése hangzott fel a hegy lábától és a házak irányából... És küzködve törtettünk előre, szemünket a hegytetőre szegezve, csak oda, csak oda érjünk fel, ott eltűnhetünk szem elől!

Utolsó, végső erőfeszítéssel elértem a hegy gerincét s ott a kis fa mellett szint, élettelenül rogytam le bundámra. Hideg veríték csurgott rólam, de meg sem kíséreltem, hogy betakarózzam. A kimerültség annyira elfogott, hogy e pillanatban minden közömbösnek tűnt előttem, csak pihenni, csak pihenni... Láttam, amint Ballay is felvergődött mellém s ő is kimerülve terült el a földön. Hosszúidéig nem szóltunk egymáshoz és csak midőn idegeim lecsendesedtek, akkor takaróztam be bundámba s hanyatt elterülve felbámultam a csillagos égre ...

... Újév napja volt. Velem szemben az égboltozaton a keresztcsillagzat ragyogott, ami áhítatos érzelmekre hangolt. Az előbbi izgalmak örömteli bizakodásnak adtak helyet; jólesett ismét a még távoli célra gondolnom, mely felé törekszem. Egy benső hang azt súgta, hogy haza fogok érni; mik ezek a mandzsu hegyek, melyek előttem emelkednek, mik a tengerek, melyek elválasztanak az otthontól: átgázolom a hegyeket, a tengereket s viszont fogom látni hazám vérrel szentelt földjét, az otthont, s mindazokat, kiket szeretek... Új év hajnala elszántan és tettekrelesen talált a további küzdelmekre ...

Bolyongás a mandzsúriai hegyek közt.

Jó ideig hevertünk még mozdulatlanul, egy helyben, csak midőn már ismét összegyűjtöttük erőnket, kezdtünk a továbbmenés felől tanakodni. A zaj odalent lassanként lecsillapult és most már okultunk az eddig tapasztaltakon: nem szabad lakott hely közelébe kerülnünk addig, míg a vasúti síneken át nem jutottunk. Ezt pedig most már a legfőbb ideje volt megcselekednünk, az idő már éjfél után járt, s minden perc drága volt. Okos beosztással kellett élnünk, hogy erőnket kíméljük, hogy minél messzebb eljussunk a veszélyes körzetből.

A magaslat, melyen állottunk, kiugró pontot alkotott a vasút irányában, úgy, hogy onnan a helyzetet kényelmesen áttekinthettük. Megállapodtunk abban, hogy egy darabig még visszafelé, párhuzamosan fogjuk követni a vasúti vonalat; minthogy azonban ez irányban öbölszerűen benyúló völgyön kellett volna áthaladnunk, hogy az újbóli hegymászást elkerüljük, azt határoztuk, hogy a hegygerinc vonalát követjük s így, bár valamivel hosszabb idő alatt, de csekélyebb fáradsággal érjük el a következő hegyhátat. Mintegy félóra múlva a következő hegykiugráson állottunk, honnan még kényelmesebb kilátás nyílt a vasúti vonalra. Ép akkor érkezett Azsiche felől egy tehervonat, melynek mozgó fénye pontosan tájékoztatott bennünket a vasúti vonal irányáról.. Most már rászántuk magunkat, hogy a következő völgybe leereszkedve ismét megközelítsük a síneket. Ez alkalommal szerencsével jártunk: a hely teljesen elhagyott volt és észrevétlenül sikerült a vasúti sínekkel párhuzamosan haladó útra lejutnunk. Egy darabig követtük még az utat, majd óvatosan lehajolva a sínekhez lopódtunk és átszaladtunk rajtuk. A túlsó oldalon pár lépésnyi távolságra ismét útra bukkantunk, mely a délfelé

fekvő — bizonyára Erzenguanci — község irányába vezetett.

Alig értünk az úthoz, midőn ismét vonatzakatozás hangzott Azsiche irányából: újabb tehervonat közelgett. Addig is, míg elvonult, megpihentünk, hogy most már véglegesen megállapítsuk a követendő útirányt. Az északi sarkcsillag és iránytűnk segítségével pontosan megállapítottuk, hogy merre van Dél, s mivel számításunk szerint Kirin-nek kissé Dél-Nyugatra kellett tőlünk feküdnie, a látókört ezen irányban elzáró távoli heglánc egy kiemelkedő pontját jelöltük ki magunknak, melyet állandóan szem előtt fogunk tartani. Ez az irány a nem messze előttünk fekvő község felé mutatott, melyet természetesen kikerültünk. A szántóföldeken átbetorkálva, nemsokára lassan emelkedő hegyoldalhoz jutottunk.

Utunkat most már lassú, egyenletes ütemben folytattuk; az előbbi rendszertelen, kényszerűség szülte erőpazarlást a mérsékelt céltudatos ütem váltotta fel, melyet órák hosszát bírtunk, anélkül, hogy különösen kifáradtunk volna. Eleinte, míg gyakorlatra nem tettünk szert, óvatosan ügyeltünk arra, hogy amennyit eltérünk az eredeti iránytól, ugyanannyit vissza is nyerjünk, csakhamar beláttuk azonban, hogy így a tényleges előhaladás nagyon csekély és merészebbekké váltunk. Ha útra bukkantunk, mely nagyjában a kitűzött cél felé vezetett, addig követtük azt, még kanyarulataiban is, ameddig csak túlságosan el nem tért a déli iránytól. Itt-ott kisebb pihenőt tartottunk és szomjúságunkat hóval csillapítottuk, mivel csekély vízkészletünk a csajkánkban már kővé fagyott. Jóllehet nagy hideg volt, a folytonos gyaloglásban annyira felmelegedtünk, hogy bundánkat levetve magunk után húztuk a havon. Mintegy két óráig tartó menetelés után elértük kitűzött célunkat az első heglánc tetején.

Felérve a hegytetőre, szomorúan kellett tapasztalnunk, hogy lábunk előtt széles völgy húzódik, melynek tulsó felén * hasonló, a megmászottnál is magasabb hegylánc vonul, keresztezve útirányunkat. Az a 40 kilométer tehát, mellyel Azsichétől keletre távolodtunk, lényegesen megnehezítette az előrejutást: nagyon bekerültünk a hegyes vidékbe, s a hegyláncok merőlegesen szelték utunkat. Nem volt más választás, mint újból erőt gyűjteni s felkészülni, hogy még virradat előtt elérjük a következő távoli hegylánc gerincét. Ismét egy kiemelkedő pontot tűztünk ki célul magunk elé és leereszkedtünk a völgybe.

Ott lent pár elszórt fakalibából álló tanya volt, melyet kikerültünk; itt-ott elvakkantotta ugyan magát egy-egy kutya, mely a csendes éjszakában a távolból is figyelmessé vált lépteink zajára, de távoztunkkal elnémultak: minden akadály nélkül kezdhettük meg a lankásan emelkedő második hegyoldal megmászását.

Az idő szürkülni kezdett s mindaddig míg útra nem találtunk, kénytelenek voltunk egy fiatal erdő sűrűjének nekivágni, melyben csak küzködve bírtunk előrehaladni. A fáradság kezdett erőt venni rajtunk s kénytelenek voltunk nagyobb pihenőt tartani. A hóba leheveredve rövid álmot nyomott el bennünket és már világosodni kezdett, midőn ijedten talpra ugrottunk, hogy utunkat folytassuk. Szerencsénkre gyalogösvényre bukkantunk, mely egyenesen a hegy gerince felé vezetett. Mire a hegytető közelébe jutottunk, akkora ki világosodott. A mögöttünk hagyott völgy apró faviskóiból füstoszlopok szállingóztak fel a kristálytisza levegőbe. A keleti égboltot pirosas fény borította és elbűvölve állottunk meg, hogy a felkelő nap csodás szín játékában gyönyörködjünk. Felséges pillanat volt is ez itt a mandzsú hegyek elhagyott ormain, az új év első verőfényes reggelén, szívünkben a szabadság felemelő érzé-

sével! Bóven kárpótolt ez bennünket minden szenvedésért, melyen eddig átesnünk kellett! . . .

*

A hegyhát tetejére érve feltűnt a nagy ellentét a hegy északi és déli oldala közt. Míg az előbbit még vastag hóréteg borította, mely a hegyhát gerincén éles össze fűjt tarajban végződött, addig a déli oldalon már csak szigetekben feküdt a hó s csak a völgyben, a következő hegylánc északi oldalán folyt ismét össze hómezővé. Nemsoká keresgélünk nappali pihenőhely után, mindjárt a hegy gerince alatt pár kopasz bokor mellett, elfonnyadt fűágyon telepedtünk le, honnan nagyszerű kilátás nyílt az előttünk elterülő völgyre, — sajnos ismét csak menetirányunkat szelő — hegyláncra, honnan szemmel tarthattuk a már hátrahagyott terepet is. Teljes biztonságba érezve magunkat előszedtük a jéger alsónadrágba csomagolt kolbászdarabot s bár kőkeményre volt az fagyva, lehetünkkel addig melengtük a kolbászt, míg annyira felengedett, hogy befalatozhattunk belőle. Hiányzott azonban a víz, melyre a sok hóézés után már áhítoztunk. Azon törtük a fejünket, miképen lehetne a csajnikban lévő jeget feloldani. Megpróbáltuk, hogy galyakból tüzet rakjunk, de annyira nedvesek voltak azok, hogy nem égtek. Ekkor szemlét tartva a környéken észrevettük, hogy a tisztásokon lehullott sárga levelek közt szárazak is akadnak. Nagy türelemmel jókora rakást gyűjtöttünk belőlük össze s alágyújtottuk. Rövid ideig bár, de vígan lobogva égett s elegendő volt arra, hogy a csajnik fenekét átmelegítse s némi folyadék olvadjon fel annak belsejében. Az ekként összegyűlt hó bármily kevés és piszkos volt is, finom frissítőnek bizonyult. Egymás szájától véve el a csajkát, takarékoskodva a drága itallal, aprókat kortyolgattunk belőle . . .

Közben a nap mind magasabbra emelkedett az égen

és a déli hegyoldalra tűző sugarai némi meleget is árasztottak. Nem lehettünk elég hálásak a jó szerencsének, hogy ily gyönyörű idővel ajándékozott meg bennünket, enélkül éjjeli bolyongásunk alatt rég célt tévesztettünk volna, s a nappali egy helyen való tartózkodás is lehetetlen lett volna számunkra. Így azonban jól betakarózva hatalmas bundánkba, nemcsak, hogy nem fáztunk, hanem még aludni is képesek voltunk. Felváltva aludtunk egy-egy órát, s míg egyikünk aludt, addig a másik őrködött . . .

Dél felé már annyira kipihentük magunkat, hogy elég erősek voltunk? arra, hogy a következő éjszakát is még bolyongva töltsük. Jobbnak láttuk még messzebb eltávolodni a vasúti vonal közeléből, mielőtt emberekhez bekopogtatnánk. Attól tartottunk, hogy még erős lehet e vidéken az orosz befolyás s nem akartuk eddigi sikereinket azzal kockáztatni, hogy esetleg ellenséges érzelmű hatóság kezébe kerüljünk.

Lent a völgyben, előttünk, hívogatólag terült el egy kis kínai község, s kényelmesen beláthattunk az utakra, a házak udvarába, hol furcsa emberkék paplan köpenyegükben járkáltak ide-oda. Akárcsak valamely kényelmes páholyból úgy gyönyörködtünk a szokatlan képben, az előttünk feltáruló új világban. Már az emberek járása is egészen más volt mint az európaiaké: szapora apró lépésekkel, előre-hajló, merev felsőtestükkel, mint valami keréken járó fabábok látszottak előre szaladni. Egyesek vízért mentek a falu határában lévő forráshoz, ügyesen ellensúlyozva cipeltek a vállukon keresztbe fektetett rúd két végén lelógó vedreket; ritmikus járásuktól a rúd mintha gummiból lett volna, himbálódzva ugrált ide-oda. Mások ismét kis taligát toltak maguk előtt; majd könnyű kétkerekű kocsik hagyták el a falut, előttük három vagy öt lóval, s melyek mint játékszer látszottak kecsesen tovagördülni a fagyos úton.

Egyszerre a hegy lábánál két emberkét pillantottunk meg, kik fejszével a vállukon közeledtek a hegyoldalhoz. Első pillanatra azt hittük, hogy felénk tartanak s már-már azon gondolkotunk, nem volna-e jó elrejtőzni előlük, amidőn észrevettük, hogy a lejtő közepén megállnak és galyakat kezdenek gyűjteni. Alig voltak tőlünk pár száz lépésnyi távolságra és a kis bokor mögül, hol most összehúzódtunk, jól megfigyelhettük minden mozdulatukat, hallhattuk hangosan kiabáló éneklő beszédüket. Próbáltunk a szavakra ügyelni, de beszédük mint zűrzavaros hangegyveleg olvadt össze fülünkben, amiből tájékozódást szerezhattunk, hogy nem lesz könnyű dolgunk, ha majd ezen természetes egyszerűségben élő néphez kell segítségért és támogatásért fordulnunk.

Pedig ennek a pillanatnak nem sokára el kell jönnie. Ha jó erőben voltunk is még, azért a koplalást és az erőltetett gyaloglást nem bírhattuk soká. Arra pedig már rájöttünk, hogy mennyire elszámítottuk magunkat, amidőn azt hittük, hogy Kirint pár napi gyaloglással elérjük. Silány kis térképünk segélyével is megállapíthattuk, hogy odáig az útnak még tizedrészét sem tettük meg! s bár a helyet, hol állottunk, megközelítő pontossággal sem tudtuk megjelölni, annyi bizonyosnak látszott, hogy még a vasúti vonaltól nem nagy távolságra jelzett Halintól is messze járunk.

Megállapítottuk pontosan az útirányt, melyet következő éjszakai bolyongásunk alatt betartani fogunk és felkészülve vártuk az est beálltát. A nap a kora délutáni órákban lehanyatlott s nemsokára homály borult a tájra. A völgyben minden elcsendesedett, az emberek nyilván a lenyugvó nappal együtt pihenőre tértek; a község sötétnek és kihaltnak látszott, csak itt-ott egyik-másik ház ablakából pislákkolt halvány világosság.

Lassan leereszkedtünk a völgybe. A község határánál egy darabig szemlélődtünk, vájjon minden csendes-e, aztán óvatosan átlopódtunk a kocsúton és megindultunk a következő hegyhát lejtője felé. Gyalogösvényre találtunk, mely az útról épp abba az irányba tért le, melyet követni célul magunk elé tűztünk. Alig haladtunk pár percig, midőn Ballay kis mellékösvényre letérve, örömteli felkiáltásban tört ki. Rábukkant arra a forrásra, hová napközben az embereket vízhordó dézsájukkal járni láttuk. Kitűnő friss víz volt benne és letelepedve melléje, megmerítettük csajnikunkat és ittunk azzal az élvezettel, aminőt tán a homoksivatagok utazói éreznek, mikor a hosszú vándorlás után enyhítő italtra lelnek. A sok hóié után végtelenül jól esett a természetes üdítő talajvíz és most már szomjúságunkat oltva folytattuk utunkat az ösvényen.

Az út azonban csakhamar házak felé vezetett s ezért is tanácsosabbnak tartottuk róla letérni s nekivágni a szántóföldeknek, melyek lassan emelkedtek, nekimenve a hegyhát lejtőjének. Darabig tartó kényelmetlen botorkálás után bozótos helyhez érkeztünk, melyen keresztül utat törve magunknak, újabb ösvényre találtunk. Az ösvényt hó takarta és csak itt-ott szelte át pár állati nyom; ember régóta nem járt rajta. Alig egy órai gyaloglás után elértük a hegy tetejét. Az idő ismét tiszta volt és homályhoz szokott szemünk könnyen tájékozódott az éjszakában. A látvány, mely ott fönnelénk tárult, nem volt biztató: újabb hegyek emelkedtek előttünk, de már nem voltak oly szelíden tagozottak, mint az eddigiek, hanem kisebb-nagyobb csoportokat alkottak és keskeny, szabálytalan völgyeket zártak be. A vidék elvadulása meglepett bennünket, mert épp ellenkezőleg, arra számítottunk, hogy itt már lapályosabb helyre fogunk érni. Aggódni kezdtünk,

hogy bármennyire is igyekeztünk a délnyugoti irányt megtartani, mégis túlságosan eltértünk kelet felé. Leülve az út szélére, tanakodni kezdtünk.

Eddig még elég frissen jöttünk, most azonban, hogy újabb hegyeket láttunk magunk előtt, egyszerre érezni kezdtük, hogy erőnk már nem a régi. Elhatároztuk, hogy most már lehetőleg a kocsitakat fogjuk követni és csak a községeket fogjuk kikerülni. Megindultunk a legelső úton, mely erősen keleti irányba vezetett és nemsokára útelágazásra bukkantunk, mely közül az egyik a völgybe vezetett. Követve azt, egyik fordulónál hirtelen sötét házcsoport tűnt elénk. Községhez érteztünk. Mivel a szűk völgykatlant meredek hegyek övezték, úgy gondoltuk, hogy megpróbálunk átlopódnni a teljesen kihaltnak látszó falun. Ám alig értünk 50—60 lépésnyire az első házhoz, midőn kutyaugatás verte fel az éj csendjét. Kockázassuk-e, hogy a faluba bemenjünk és hogy a kutyák lehúzzanak, esetleg éjjeli örök elfogjanak? Inkább letértünk az útról és nekivágtunk a község bejáratánál emelkedő kúpalakú hegyhát meredek lejtőjének.

Egy ideig keskeny hegyiösvény vezetett bennünket, mely azonban lassan elveszni látszott a hóban és alig értünk a hegyhát közepéig, végleg elenyészett az itten szokatlan magas hóban. Nem volt más választás, mint vagy visszafordulni, vagy előretörni a hóban. Az utóbbit választottuk.

Éjjeli bolyongásaink e része egyike volt a legkellemetlenebbeknek. A hegyoldalt sűrű bozót borította, a hó térdig ért, úgy hogy csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudtunk lassan előre vánszorogni a meredek lejtőn. Lépésről lépésre haladva kellett magunknak utat törni, tördelve a gallyakat, avagy kerülgetve azokat. Bundánk gátolt az előhaladásban és csak úgy tudtunk magunkon segíteni,

hogy levette azt, pár lépéssel mindig magunk elé hajítottuk s megismételtük ezt mindaddig, míg végre jó órai erőlködés után felértünk a hegy púpjára. Kimerülten egy szakadékba húzódtunk és gyertyát gyújtva, kezdtük térképünket tanulmányozni. Előttünk görgeteges szakadék tátongett a következő völgyre, melynek kijárata azon útra látszott torkollani, melyet a község előtt elhagytunk. Ereztük, hogy hasonló újabb erőfeszítésre képtelenek vagyunk: a sok gyaloglástól, koplalástól elgyöngült tagjaink kezdték a szolgálatot felmondani és ezért is elhatároztuk, hogy ismét le fogunk ereszkedni a kocsútra és nem törődve többé falvakkal, kutyákkal, megyünk, ameddig bírunk és a reggel beálltával az első községben menedéket keresünk.

Elindulni azonban még jó ideig képtelenek voltunk és azonmód fekvőhelyünkben elnyomott bennünket az álom. Csak jó félórai pihenés után ugrottunk fel ijedten, összegémbereedett tagokkal és lefelé indultunk a görgeteges Szakadékban, inkább csúszva, mint járva. Elértük a kocsutat és ekkor láttuk, hogy éppen csak hogy elhagytuk a községet. A távolságot, melyet mintegy két óráig tartó erőfeszítés árán hátrahagytunk, tán egy negyed óra alatt megtehattük volna, ha a községet egyenesen átszeljük ...

*

A völgyek kezdtek kiszélesedni és a hegyek ellankásodtak. Most már habozás nélkül követtük a kocsutat. Fáradt testünk nehezen bírta a járást és minduntalan rövid pihenőt voltunk kénytelenek tartani. A sok hóézés érezte hatását, gyomrunk áthűlt s kezdtem magamat roszsul érezni.

Nemsokára újabb községhez érkeztünk, melynek egyenesen nekivágtunk. Kutyák estek ránk és hörgő uga-

tással kísérték át bennünket a falun. Ügyet sem vetettünk rájuk, elcsigázva, gépszerűleg lépkedtünk előre. Ember nem mutatkozott.

A faluból kiérve, hirtelen rosszullet fogott el és kénytelen voltam az út szélén lefeküdni, összehúztam magamat bundámban, kétségbeesve tehetetlen gyöngeségemen. Ekkor Ballay a magával hurcolt Jager-alsóruhában egy átfagyott almát fedezett fel. Megfeleztük. Az új, édeskés íz rendkívül jól esett s mohón fogyasztottam el részemet. Soha nem hittem volna, hogy még egy darab fagyott alma is orvosság lehet: rosszullétem mintegy csapásra megszűnt tőle s csodálatos módon ismét visszatérni éreztem erőmet.

*

Köveltük a kocsit. Most már azonban teljesen tájékozatlanok voltunk afelől, hogy merre járunk. Mivel azonban a vidék teljesen lapályossá vált, úgy véltük, hogy nem messze lehetünk az Azszielie-Halini országúttól s csak midőn egy helyen hirtelen északi irányba kanyarodott le az út, voltunk kénytelenek azt feladni és visszatérni egy korábban elhagyott útelágazásig.

Azonban még el sem értük ezt az elágazást, amidőn kocsit pillantottunk meg, mely szembe jött velünk. Hosszú, kétkerekű szekérke volt, két ember ült rajta,, és két ló húzta. Első meglepetésünkben az út szélére húzódtunk s vártunk, míg közelünkbe érnek. Eddig még nem találkoztunk emberekkel s hirtelen nem tudtuk eldönteni, tanácsos lesz-e éj idején megszólítani őket. A kis kocsi kecsesen gördült el előttünk s a rajta ülők ügyet sem vetettek ránk. Csak midőn már eltávolodtak, akkor gondoltuk meg, hogy mégis jó lett volna tán megállítani őket, hátha sikerült volna megértetni velük, hogy Halimba akarunk menni és tán még fel is vettek volna kocsijukra. Elkezdtünk utá-

nuk kiabálni, amire azok még gyorsabban hajtottak és nemsokára eltűntek szemünk elől a homályban.

Most már elhatároztuk, hogy nem fogunk többé kitérni az emberek elől, sőt mivel úgy látszott, hogy az éj már annyira előrehaladt, hogy a lakosság kezd ébredezni, úgy véltük, megkockáztathatjuk, hogy a legelső községben bekopogtassunk valamelyik ház kapuján.

A fentjelzett útelágazáshoz érve, teljesen találomra, követtük most már az egyik mellékutat, mely kanyarogva hol déli, hol délkeleti, majd ismét nyugati irányba vezetett és nemsokára újabb községhez értünk. A falu még teljesen csendes volt. A legelső háznál megállottunk és elkezdtünk az udvar fakerítésén dörömbölni. Úgy rémlett, hogy valaki odabenn megmozdult, majd vékony hangon kikiáltott. Erre viszont mi orosz, majd angol nyelven kezdtünk kiabálni: «Jó reggelt, nyisson ajtót!» A bentlévő természetesen nem értett meg bennünket és ahelyett, hogy bebocsátott volna, elvonult, és ugyanekkor pár kutya dühös ugatása hangzott fel a szomszédos házakból. Tanácsosabbnak véltük nem erőltetni a dolgot és a falu nyugalmat éjnek idején ily szokatlan módon nem háborgatni és azért is tovább állottunk azon reményben, Hogy inkább majd az úton szemközt jövőkkel próbálunk szóbaállani.

*

Nemsokára alkalmunk is nyílt erre. Alig hagytuk el a községet, midőn az útfordulónál kocsizörej és ostorcsattogás zaja ütötte meg fülünket. Nemsokára nem is egy, hanem 3—4 szekérből álló kocsisor bontakozott ki előttünk a homályban. A kocsik fával voltak megrakva és apró lovak által húzva, szembe jöttek velünk. Körülöttük emberkéek szaladgáltak ostorukat pattogatva és kiabáló, ugató hangokat hallatva.

Az út közepére állottunk és hangos orosz: «Hé! zdravsztvuj!» (üdvözlég) kiáltással köszöntöttük őket. Amint az elől lévők megpillantottak bennünket, ember és ló hőkölve állott meg, minek következtében az egész kocsisor teljes kavarodásban torlódott egymásra.

Ez az éjjeli találkozás valóban párhát ritkító és mindkét téltre nézve a legszokatlanabb látvány volt. Mi, kétnapi bolyongás után-most. állottunk először szemtől-szembe e primitív néppel, melyet eddig csak hírből ismertünk. Sejtelmünk sem volt róla, hogy milyenek: harciasak, avagy békések-e.? Nem fognak-e bennünket úton állóknak nézni, nekiinkesni és tán rútol elbánni velünk? Hiszen lehettek vagy tizen, kettőnk ellenében! Ám a hatás épp ellenkező volt. Az első vissza hőkölés nyomába a kínaiaknál látszólag a rémület lépett. Két fekete, előttük szokatlan öltözetbe: bundába burkolt és érthetetlen nyelven kiabáló alak, ki egyenesen feléjük tart, nem jelenthet jót! Csak éjjeli gonosz szellemek, vagy rablók lehelnek! Uccu, vesd el magad! kétségbeesett hangos kiabálás, zűrzavaros keveredés keletkezett, ütni-veni kezdték lovaikat, melyek nekirugaszkodva, rángatva, zötyögtetve s majdnem felfordítva az apró járműveket, örült iramban kezdtek előre rohanni; jó, hogy még idejében félre-ugrottunk, mert keresztül gázoltak volna rajtunk! Hiába kiabáltunk a megriadt társaság után orosz, angol és végül — hiszen úgyis egyre ment az — magyar nyelven, nem volt hatalom, na ly ami jó mandzsúinkat megállásra bírja! Ott maradtunk ismét egyedül az út közepén . . .

Rövid ideig tartó menetelés után tényleg egy kis községhez jutottunk, mely már teljesen lapályos helyen feküdt. A legelső háztól pár száz lépésnyi távolságban megállottunk s az út mentén levő sűrű bozótba húzódtunk be. Ott jól beburkolózva bundánkba, beásva magunkat a hóba s összebújva vártuk a reggel érkezését.

Mandzsuk között.

Elnyomott bennünket az álom s a felkelő nap arany-sugarai már csokolgatni kezdték a havas hegyek ormaít, midőn felébredtünk. Zúzmarás hideg volt, s csak kitűnő bundánknak és szőrmezsizmánknak köszönhattük, hogy tagjaink el nem fagytak. Felcihelődtünk s a pihenéstől kissé felfrissülve, előkészültünk a nagy pillanatra: a faluba való bevonulásra.

Kiérve az útra, már távolból észrevettük, hogy a falu legszélső házainak egyike előtt kisebb csoport álldogál s egy szekér körül foglalatoskodik. Előkészítettünk zsebeinkből egy-egy ezüst rubelt s azt magasra feltartva magunk elé, közeledtünk a csoporthoz, ekként jelezve, hogy nincs ellenséges szándékunk.

Megjelenésünk külső látszatra nem váltott ki valami nagyobb emóciót a mandzsuk közt. Abbahagyták a kocsi körül való foglalatosságot s szótlánul bámulva vártak, míg hozzájuk érünk. Csak midőn hozzájuk léptünk, hallatszott egy-egy elképedve csodálkozó észrevétel, majd neki eftedt a nyelvük s kérdéseket intéztek hozzánk, melyből mitsem értettünk. Joviális nevetésük azonban meggyőzött bennünket arról, hogy ez alkalommal nincs mitől tartanunk, ezért is egyenesen a tárgyra térve s még egyre rubeleinket mutogatva didergő mozdulatokkal jeleztük, hogy fázunk s hatalmas csámcsogással és gyomrunk simogatásával, hogy éhesek vagyunk. Az egyik mandzsú, kinek barna arcáról fekete harcsa bajusz, sipkája alól pedig hosszú, piszkos copf lógott alá, megértette, hogy mit akarunk mondani s hangos éneklő kiabálással karonfogott s bevitt bennünket a házába.

Sötét előhelyiségen keresztül, hosszú szobába nyitottunk be, melynek közepén hatalmas boglyas kemence tér-

peszkedett, két részre osztva a helyiséget. Az első részben az ablak alatt szalmafonatú ülő- és fekvőhely futott végig, mely minden kínai lakóháznak tipikus alkatrésze; rajta ül, alszik s eszik az egész család; alulról fűthető, minek folytán az azt borító gyékény egész meleg. Más fűtése nincs is az egész lakásnak, nem számítva a kemencét, melyet akkor gyújtanak be, ha sütni-főzni akarnak. Az ablak a fal egyik oldalán húzódó kis rácsos nyílások sorozatából áll, mely nyílások télire hólyaggal vagy papírral vannak betapasztva, úgy, hogy csak halványan szűrődik át rajtuk a világosság. A penetráns szag elárulja, hogy nyár óta nem szellőzték a lakást. Házigazdánk intésére az ülőkére rakódtunk le, levetettük bundánkat, sapkánkat és kényelmesen végig nyújtóztunk a jó meleg gyékényen.

Nyomban körénk sereglett az egész család, mely a gazdán kívül egy ráncosképű anyókából, egy fiatal, feltűnően szép asszonykából —, kinek arcát csak a homlokára égett három kerek folt éktelenítette el — s több apró gyerekből állott. Az asszony apró cipőkbe szorított lólábán esetenül tipegett ide-oda, míg a gyermekek vidám nevetéssel ugráltak körül bennünket. Ez utóbbiak fején a haj a koponya közepéig rövidre volt borotválva, azontúl pedig hosszúra engedett copfba fonva. Ugyanilyen a gazda hajviselete is, aki belépéskor szintén letette sapkáját s barátságosan nevetve kezdett hozzánk, majd a családtagokhoz beszélni.

A társalgás eleinte csak kölcsönös nevetésből állt, ami a fiatal asszonyt annyira mulattatta, hogy több ízben szinte görcsös kacagásban tört ki. Az anyóka már mérsékeltébb volt; közelünkbe jött, kíváncsian szemlélte bundánkat s apró tárgyainkat és bámulatának, tetszésének dűnnyögő nevetéssel adott kifejezést. A gyermekek minden mozdulatunkra élénken figyeltek, mandula-szemükkel kér-

dőleg bámultak ránk s hangos kacagással hol hozzánk, hol anyjukhoz szaladtak. Nekünk természetesen tetszett, a helyzet s most már felmelegedve és nekibátorodva hozzáfogtunk, hogy valami képen megértessük magunkat a háziakkal. Azt, hogy éhesek vagyunk, nem kellett soká magyarázni. A házigazda, miután jól körülforgatta és zsebébe csúsztatta ezüst rubelünket, magyarázni kezdeti valamit, amiből csak a sűrűn előforduló «hurzu» szó ragadta meg figyelmünket. L: hit, hogy a «hurzu» volt az a titokzatos valami, amit rubeljeinkért, cserébe szándékozott, nekünk adni, ezért is a mindsűrűbben ismételt, «hurzu?» kérdésre ráhagytuk a «hurzu» feleletet, amit a család nagy ujjongva ismételt «hurzu!» «hurzu!» Az öreg asszony kitepegett a szobából s csakhamar visszatért, ölében tartva a «burá»-nak jelzett jószágot. Egy tyúk volt! Nem is kívánhattunk kellemesebbet a hosszú koplalás és hóval való táplálkozás után, mint, egy ily szép, aranyos «hurzu»-t. «Hurzu! hurzu!» kaptuk lel az első kínai szót a család nagy gaudiumára s a társalgás most, már egy darabig csak e szónak különböző arc kifejezéssel való ismétléséből állott. Megelégedéssel állapítottuk meg, hogy alapjában véve jó kedélyű, vendégszerető nép körébe jutottunk s hogy az éjszakai első szomorú tapasztalatunk szülte aggodalmaink alaptalanoknak bizonyultak.

Miután félre nem érthető kézmozdulattal tudtára adtuk az asszonynépnek, hogy csak tekerjék ki a hurzu nyakát és készítsék azt el reggelire, azok hozzáfogtak s egy-kettőre leölték a kapálódzó szárnyast, megkopasztották előttünk s aztán — s ezt már kissé aggódva néztük — hatalmas késsel csontostul együtt apró darabkákra metélték s akár csak valami borjúpörleültet, az egész tömeget kis üstbe dobálva, főzni kezdték. Valahonnan elővándorolt egy kis zacskó is a kemence mellől, melynek tartalmát szintén az üstbe öntötték.

Eközben bennünket a házigazda halmozott el figyelmével. Előszedte családi, szép hosszú pipaszárait, ezüst pitykés vastag, díszesen faragott szopókával s végükön parányi kis kupakkal, melybe ép hogy egy csipetnyi dohány fért. Megtöltötte azokat s a dohány tetejébe az ajtó mellett álló parázstartóból parazsat merített, rágyújtott, s midőn látta, hogy a pipa jól ég, gondosan letörölte a szopókát paplan kabátja piszkos szárában s szánkba nyomta azt. Persze nem illet visszautasítani s vígan kezdtünk el pöfékelni.

A pipázásban az öreg asszony is társul szegődött, ki közben folyton felszerelésünket vizsgálta. Különösen nagyon tetszett neki a kis zsebtükör, melyet magammal hoztam. Nagyon meg volt hatva, midőn azt neki ajándékoztam. Ők egy simára csiszolt fémlemezt használtak tükör gyanánt. A gyerekek kezébe viszont egy-egy kopeket nyomtunk, amellyel azok boldogan szaladtak anyjukhoz.

A házigazda közben felterítette az asztalt. Az ülökére hosszúkás, gyékényfonatú, alig öt-hat centiméter magas lábon álló asztalkát helyezett, melyre apró csészealj nagyságú tányérkákat rakott, melljük szépen díszített, ezüstnyelű pálcikákat s pár apró kanalat tett, melyek a mi mustáros kanalainkhoz voltak hasonlók. Kiegészítették a terítéket apró, alig gyűszű nagyságú porcellán csészécskék, melyek rendeltetését nyomban felismertük, amidőn a gazda X alakú kis bádog edényt vett elő s abból finom pálinkát töltött a kis csészékbe. Át hűlt gyomrunknak roppant jól esett az erősítő s melegítő szesz és úgy véltük, hogy a gazda nagyon is takarékosan bánik az itallal, ámde megnyugodtunk, amidőn ő jó példával járva elől, kihörpintette a kis csésze tartalmát s nyomban újból teletöltötte azt.

Eközben elkészüli a «hurzu» apróra vágott darabkáiban — gombával! Ez utóbbi volt az, amit a zacskóból az

üstbe töltöttek. Ha ízlett valaha igazán étel életemben, úgy ez bizonyára ízlett! Az első tányérkának valódi paradicsomi élvezettel estünk neki s kezdtük falni annak tartalmát. Azaz — csak faltuk volna., hogyha azt oly egyszerűen meg lehetett volna cselekedni! Evőeszközül ugyanis csalt két pálcika állott rendelkezésünkre, melyekkel sehogyszem tudtunk boldogulni. Hiába próbáltuk hol egy, hol két kézbe fogni a pálcikákat, hiába próbáltuk a gazdát utánozni, ki három ujja közé fogta azokat s rendkívül ügyességgel és kétségbeejtő gyorsasággal kezdte a tál tartalmát felfalni, hiába próbáltuk a nehéz mesterség fogásait a gyerekektől elsajátítani, kik közül még a legkisebb is mesteri tökélyel kezelte a tökéletlen evőeszközt, csak nem mentünk semmire; hol a pálcikák csúsztak ki kezeink közül, hol a már görcsösen szorongatott ételdarab pottyant vissza félútról az asztalra. A familia persze jobbra-balra dőlt a nevetéstől, amint ügyetlenségünket látta! De nem azért voltunk kalandokban szerzett élelmességgel megrakva, hogy felkopni hagyjuk állunkát a tele tál előtt: látva, hogy a pálcikákkal sehogyszem boldogulunk, odavágtuk azokat s a kis szószos kanalakkal estünk neki a hurzu-nak, nem törődve azzal, hogy mily borzasztó etikett-sértést követünk el a jó kínaiak ellen, kik viszont e nem várt fordulatra óriási hahotába törtek ki. Az öreg asszony odasúgott valamit az egyik lurkónak, ki nemsokára néhány szomszédal tért vissza s azok szintén nagy vihogással, hangos éneklő megjegyzésekkel szemlélték étkezésünket. Mi pedig ugyancsak faltunk a kiéhezett tigris mohóságával s közbe-közbe bőven kortyolgattunk a pálinkából. A nagyszerű reggeli után ismét pipára gyűjtöttünk s most már hozzáfogtunk, hogy valahogy megmagyarázzuk a jó kínaiaknak tulajdonképeni célunkat.

A kézjelekkel való magyarázás csődöt mondott. Hiába

mutattunk magunkra, járást jelezve és «Kirint» kiabálva, a család csak furcsán kérdő tekintettel nézett ránk s csodálkozó nevetésükből látszott, hogy nem értenek meg bennünket. Minden kárba vesztett erőlködésünkre csak ezt hajtogatták: «putunde! putunde!» amiről sejteni kezdtük, hogy e szó annyit tesz, mint: «nem értem!»

Ekkor szerencsés ötletünk támadt. Az ajtó mellett lévő szenes lábából kihalásztunk egy darabka faszenet és kis papírdarabkára felrajzoltunk egy lovat s bemutattuk a feszülten figyelő háziaknak. Azok felismerték az állatot s hangos, vége felé erősen hangsúlyozott kiejtéssel kiabálták: «ma-áá!, ma-áá!» Ez a szó tehát lovat jelent s most már felbuzdulva a sikeren, még feszültebb várakozás mellett kocsit rajzoltunk a papirosra, afajta kétkerekűt, mint aminőt eddigi mandzsúriai bolyongásaink alatt több ízben láttunk. A meglepetés csodálkozó moraja futott végig a társaságon, egymás kezéből vették ki a papirost, s hol a rajzot, hol bennünket bámulva, épen megfordított hangsúlyozással ezt a szót hajtogatták: «csu-a!, csu-a!»

A két szó birtokában most már megpróbáltuk ismét szándékunkat magyarázni, amiből aztán a következő díszes hangegyveleg jött ki: «Ma-áá! csu-a!» magunkra mutattunk, nyelvcsettintéssel lóhajtást utánoztunk, előrehaladást jelzünk, majd kiabálunk: «Kirin! Kirin!»

Szándékunkat részben megértették, legalább is azt, hogy kocsira és lóra van szükségünk, de élénk vitatkozásukból azt vettük ki, hogy a Kirin szóval nincsenek tisztában. «Kirin! Kirin!» ismétlik csodálkozva — «putunde!» Nem tételezhettük fel, hogy ezt a nagy helyet ne ismerjék és így csakis az a magyarázat maradt számunkra, hogy mandzsú nyelven másként hívják ezt a várost. Más városnévvel próbálkoztunk: «Mukden!» Csak ismételték a szót,

de látszott, hogy semmi képzetük nem fűződik hozzája. «Peking!» — «Putunde!» volt a válasz.

«Juan-sik-kai!» kiáltottam, végleg elkeseredve földrajzi tudásuk hiányosságán, s íme! — ez a név már nagyobb hatást szült. Egymásnak adták a szót, ismét élénken vitakozva, ámde ismételt sürgetésünkre, hogy lóra és kocsira van szükségünk, melyekkel Juan-sik-kai-hoz jussunk, elutasítólag válaszoltak. Bizonyára túl nagy a távolság, ily messze senki sem hajlandó bennünket elvinni!

Erre a közelebbfekvő, kisebb «Halin»-nal. próbáltunk szerencsét. A «Halin» szóra, a házigazda figyelmesen néz ránk: «La-lün!» ismétli a szót. «Halin!» erősítgetjük mi. «La-lün!, La-lün!» javítja ki újból a nevet, amiből arra következtettünk, hogy a «La-lün» és «Halin» szó azonos helyet jelölhet. Hogy efelől bizonyosságot szerezzünk, Ballay elővette kis iránytűjét s a térkép segítségével nagyjában megállapítottuk az irányt, melyre Halin-nak körülbelül feküdni kellett. Kezünkkel ezen táj felé mutatva most már kérdőleg ismételtük: «La-lün?, La-lün?»

A meglepetés moraja zúgott végig a társaságon s kíváncsian körénk tolakodva szemlélték az ördögös kis masinát, mély innen a szobából is elárulja La-lün irányát. Egymást túllicitálva kezdtek kiabálni s az általános zsibongásból a gazda hangja vált ki, ki most már igenlőleg bólongatott: «La-lün hagyija, La-lün — hagyija!»

Meggyőződve arról, hogy La-lün minden valószínűség szerint Halin-nal azonos, most már mi is ráhagytuk: «La-lün hagyija!» úgy okoskodva, hogy a «hagyija» szó afajta menést, vagy utazást jelenthet, annál is inkább, mivel itt még az orosz határ közelében voltunk, már pedig oroszban a «hagyity» ige azt jelenti, hogy menni, járni.

Most már csak az volt hátra, hogy a viteldíjban megalkudjunk. Elővettem eddig féltve rejtegetett egyetlen

orosz öt rubeles aranyomat, melyet még Udinszkban vásároltam egy ízben hét papír rubeléért. Ezt mutattam most oda a gazdának azon hitben, hogy mint minden primitív nép, ő is kapva-kap majd a csillogó aranydarabon. Hosszú ideig forgatta ide-oda, de nem látszott semmi örömet mutálni azon, hogy az arány az övé lehet s visszaadta azt. Erre pár vadonatúj 3 rubeles papírdarabot húztam elő erszényemből. A ropogó, tetszetős papírpénz inkább megtette a hatást; elvett belőlük három darabot, azokat zsebre vágta s kijelentette, hogy most már «La-lün hagyija!»

Kiment a szobából s kis váltatva visszatért jelezve, hogy indulhatunk. Magunkra szedtük bundánkat, elbúcsúztunk a derék, jó háziaktól, kiknek vendégszeretete valóban megható s jelen helyzetünkben megbecsülhetetlen volt számunkra. Kezünket, nyújtottuk mindegyiknek, s midőn láttuk, hogy nem értik, mit akarunk, megkaptuk a legközelebb álló öreg anyóka kezét, s hatalmasan megráztuk. A' társaságot ez ismét féktelen jókedvre hangolta s most már csodálkozva, nevetve hagyták, hogy kezet fogjunk velük.

Az udvaron teherszán várt bennünket, mely elé két ló volt fogva, s egy kis csikó vidáman ugrándozott anyja közelében. A kocsis, egy fiatal siheder, ostorral kezében állott a szán mellett. Feltelepedtünk a kis járműre s az összeverődött szomszédok, valamint a ház népének barátságos nevetése és «La-lün hagyija! La-lün hagyija!» kiabálás közt kihajtottunk az útra.

*

Gyönyörű verőfényes téli délelőtt volt. A pár házból álló kis községből csakhamar kiértünk s szánunk vígan csúszott a keményre fagyott úton, itt-ott nagyokat zökkenve, ha egy-egy kátyúnak ütődött neki. Erősen délnyugoti

irányban haladtunk, ami megnyugtatott bennünket, mert számításunk szerint Halin-nak erre kellett feküdni.

A vidék erre már lapályos volt, legfeljebb barátságos kis dombok váltakoztak, ellenben mögöttünk a távolból mind imponálóbban bontakoztak ki az észak-mandzsúriai hegyláncok. Elégtétellel s a diadal büszke érzésével szemlélgettük a hegyeket, a megelőző éjjelek keserves bujdosásainak színhelyét, de haragot nem éreztünk irányukba, hiszen hóval fedett ormaik és völgyeik nyújtottak menedéket számunkra s rajtuk keresztül vezetett az út a szabadság felé!... Jókedvűen, vidáman nevetgélünk s bíztattuk gyors hajtásra kocsisunkat, ki versenyt szaladt a szán mellett lovaival és ugató hangon (ez itt afajta «gyi-te»-nck felel meg) noszogatta azokat.

Kis községen hajtottunk át, melynek végén hatósági épület állott. Alig haladtunk el mellette, midőn egy katona ugrott ki rajta s hosszan utánunk nézett, míg csak el nem vesztett bennünket szem elől.

Alig egy órai szánkózás után kibontakozott előttünk egy hatalmas kiterjedésű, kerítéssel övezett város és kocsisunk kiabálva jelezte: «La-lün!, La-lün!, La-lün!» Bolyongásainkban tehát oly szerencsések voltunk, hogy csak órai távolságra tértünk el magunk elé tűzött útirányunktól!

«La-Lün»-ben.

Nagy kapun keresztül hajtottunk be a városba. A kapunál őrség állott: katonák, sötétkék ruhában, lábszárvédővel, prémes felhajtott gallérral, sapkájuk alól kikandikáló felkötött copffal. Modern fegyverükkel elég jól festettek és bámultak bennünket anélkül, hogy feltartóztattak volna.

A főutcára érve, tarka kép tárult elénk. Az utcát két oldalt boltok szegélyezték rudakon lógó aranyos és vörös

cégtáblákkal; a boltok előtt az utcán zsúfolva tolokodtak az emberek, hangosan kiabálva. Pár pillanat alatt kíváncsiak tömege verődött szánunk köré, úgy, hogy csak lépésben tudtunk előre haladni. Európait nem látott szemünk; amerre csak tekintettünk, mindenütt egyforma, piszkos, paplan kabátos, copfos emberek jártak, nevetve csodálkozó megjegyzéseket tettek ránk és kérdésekkel ostromolták kocsisunkat; nyilván tudni szerették volna, hogy hol szedett fel bennünket. Az azonban nem tudott felvilágosítással szolgálni, s csak a hegyek felé mutatott, hogy onnan jöttünk. Nyomon kísérték bennünket a városon keresztül, szemügyre véve és tapogatva bundánkat, mely nagyon tetszett nekik, a gyerekek pedig nagyokat nevetve mutogattak csajnikunkra, az egyetlen podgyászra, mit még most is magunkkal cipeltünk.

A város túlsó végén szánunk egy háznak hatalmas udvarára kanyarodott be, hol egész sora állott a szánoknak és kétkerekű szekereknek. Vendéglőbe értünk s kocsisunk megállva, az épület felé mutatott, hogy oda térjünk be. Hosszúszárú pipával a szájában, jól megtermett fiatal mandzsú vendéglős jött elénk, ki a kocsis magyarázata után barátságos nevetéssel kezdett bennünket befelé tessékelni.

Hosszú, alacsony terembe léptünk, melynek két oldalán az ablak alatt a már ismert, gyékényes fekvő- és evőhely húzódott. A terem közepén tűzhely volt, mely körül többen álldogáltak, kezüket melengetve. A tűzhely mellett, hatalmas üstben víz forrott, honnan mindenki szabadon meríthetett teájához vizet. A látvány, mely a teremben elénk tárult, minden idegenszerűsége és érdekessége mellett sem volt kívánalmat gerjesztő. Az ülőhelyek tömve voltak, a rája állított asztalkák körül piszkos emberkék szorongtak, különböző furcsa ételekben vájkálva. Egyesek rendkívül ügyesen falták pálcikák segélyével az apró húsdarab-

kákat parányi tényérjaikról, mások hosszú, gilisztaszerű tésztafélét szürcsöltek magukba; mindenütt láрма, köpködés és piszok tárult elénk.

A vendéglős kis asztalkát hozott, számunkra és helyet szorított két csoport közé. Ledobtuk bundánkat s letelepedtünk; kocsisunk mellénk kuporodott s azzal megkezdődött az étkezés. Mindjárt tapasztaltuk, hogy az étlap korántsem volt oly jó, mint aminőt első házigazdánknál élveztünk. A lében úszó, apróra vágott marhahús — vagy amint azt vendéglősünk nevezte: «nyu-zsó» — még csak ehető volt, hanem már a melléje tált zsemleformájú, keletlen kenyér sehogysem ízllett. Annál finomabb volt a világos zöld tea, melynek csak az volt a hibája, hogy cukrot nem kaptunk hozzá. Mondani sem kell, hogy az étkezést nagy közönség nézte végig; kocsisok és gyermekek tömege állt bennünket körül, lesve minden mozdulatunkat, jókat nevetve ügytelenségünkön, mellyel az evőeszközöket kezeltük s még jobban azon, hogy valami furcsa nyelven beszélünk magunk között, mely fülüknek teljesen idegen volt.

Az étkezést befejezve, megpróbáltunk szóbaállni a kocsisokkal — mert. hisz csak ezekből állottak a vendéglő kosztosai — ámde egy szó nem sok, annyit, sem tudtunk velük megértetni. Annyit sejtettek, hogy tovább akarunk menni s hogy «ma-áá»-ra és «csu-a»-ra van szükségünk, de amidőn «Kirin»-t emlegettük, akkor értelmetlenül néztek ránk. Ismét, a helység nevével voltunk tehát megakadva. Más módszerhez kellett folyamodnunk: megkíséreltük Lalün mintájára találomra elferdíteni a Kinn nevet: Kürüli, Küren, Külön, Külün... és némi eredménnyel, mert most hirtelen «Gyilen»-t kezdtek el körülöttünk kiabálni. Az irány, melyben «Gyilen»-t. mutatták, nagyjában egyezett is azzal, melyben mi Kirint elképzeltük, ámde újabb zavaró körülmény volt, hogy a «Gyilen»szóval kapcsolatban öt ujjuk fel-

tartásával akartak valamit jelezni, aminek értelmét nem tudtuk megfejteni. Első feltevésünk, hogy 5 rubelt kérnek az útért, nem állhatott helyt, mert hiszen eddig is már 9 rubelt fizettünk az idejövetelért, Kirinnek pedig mégis csak valamivel messzebbre kellett feküdnie. A távolságok felől azonban még ekkor is tájékozatlanok voltunk s azt hittük, hogy gyors hajtással még estére Kinn be érhetünk. Elővettük papírrubeljeinkét s kezdtünk mind többet kínálni: 10—15—20, majd 80 rubelt; azt véltük, hogy ezzel már nagyon is sokat ajánlunk nekik. Ámde ők erre csak elutasítólag válaszoltak s ismételten ötöt mutattak feltartott újjaikkal.

Ekkor valaki egy töpörödött, redvesképű, rongyos, piszkos öreg mandzsut vezetett elénk, ki tört orosz nyelven szólított meg bennünket:

«Zdravstvujtye!» Nagy volt az örömöm, mit eme szavak hallatára éreztem; mintha csak anyanyelvemen szólítottak volna, oly jól esett ismét az orosz szót hallanom. Azonnal «nyu-zsó»-t és teát hozattunk az «orosz»-nak, mit az hálálkodva fogadott és csakhamar szürcsölve nyakára hágott a tányér tartalmának. Miután jóllakott, megpróbáltuk vele szóba állani; szomorúan kellett azonban tapasztalnunk, hogy tolmácsunk orosz tudása még csak a csésze teát sem érte meg, mert a «da» és «nyet»-en kívül alig ismert több orosz szót. Kérdéseinkre lakonikus rövidséggel összefüggéstelen, kínaival kevert válaszokat adott s láthatólag nagy öröme szolgált, amidőn segítségével tízig tudott oroszul számlálni s azt gyerekes jókedvvel többször megismételte ...

A dolog kezdett bennünket boszantani. Papirost és ceruzát véve elő a legszükségesebbeknek vélt, legegyszerűbb fogalmakat próbáltuk a «tolmács»-ból kipréselni; így sikerült is összeállítanunk a számokat egytől tízig, s egynéhány

kérdést: hol? mikor? és pár szót: város, hús, enni, inni stb. Végre hosszas türelmes találgatás után eljutottunk annyira, hogy megértettük, hogy a kínaiak öt újjuk feltartásával öt napot akartak jelezni, t. i. hogy Gyilen ilyen távolságra fekszik La-lün-től. Ez a körülmény megerősített bennünket hitünkben, hogy Gyilen nem lehet Kirinnel azonos. Minthogy azonban fontos volt számunkra, hogy mielőbb tovább jussunk, úgy véltük, hogy néni marad más hátra, mint a szintén déli irányban jelzett Gyilen-be eljutni, úgy okoskodva, hogy ezáltal is közelebb jutunk Kirinhez. Tolmácsunk segítségével megpróbáltunk ismét alkudozásba bocsátkozni a kocsisokkal: mennyiért hajlandók hát bennünket Gyilen-be vinni? Az első ajánlaton megbotránkoztunk: 80 rubelt kértek előre fizetve! Azt hittük, hogy zsarolni akarnak bennünket és méltatlankodva abbahagytuk a tárgyalást, ügyet sem vetve többé a társaságra. Európai létünkre még szorult helyzetünkben is bizonyos felsőbbiséget éreztünk velük szemben. A közöny és lenézés izgatni látszott őket; élénk temperamentumú, mozgékony emberkéek voltak és a csendet, melyet passzív magatartásunk előidézett, lassan egy-egy türelmetlenkedő kifakadás, majd magashangú vitatkozás váltotta fel. Egyszerre csak egy kis rézbőrű, villogó szemű fiatal gyerek vált ki a tömegeből és hozzánk furakodva piszkos, de finom metszésű kezével megrázta karomat és hangosan reám kiabált, oly arckifejezéssel, mintha lehetetlennek tartaná, hogy meg ne értse azt valaki, amit mond. Az orosz tolmács segítségével megtudtuk, hogy a fiú szintén kocsis és igényeit már lényegesen alábbszállította, hajlandó 50 rubelért Gyilenbe vinni bennünket és megelégszik azzal is, ha csak a fél fuvart fizetjük ki előre. A kocsishad méltatlankodva, dühösen mordult a kis rézbőrűre, a közös ügy árulójára, ki viszont mint kis dühös pincsi csaholt rájuk vissza. Midőn látták, hogy elfogadjuk

a fiú ajánlatát, morogva, elvonultak és csak a távolból szemlélték felkészülődésünket.

Meghagytuk a fiúnak, hogy azonnal készítse elő kocsiját és a vendéglőst hívtuk, hogy az ebédet kifizessük. A helyi forgalomban érvényes pénz, a «gyao» nem volt nálunk, ennek híjában azonban elfogadták az orosz rubelt. Természetesen sejtelmünk sem volt a gyao és a rubel értékviszonya felől, úgy, hogy teljesen ki voltunk szolgáltatva kínai korcsmárosunk kénye-kedvének, ki nagy konfidenciával kérte erszényünket, elkezdett az abban lévő papírrubelek közt kotorászni és végre kivett belőle 2 rubelt, jelezve, hogy az ebéd ki van fizetve. A közönség nagy derűtsége közt ismét kivonultunk az udvarra és fel-alá sétálva vártuk a kocsii megérkezését. Az első kíváncsiság és feltűnés, melyet ottlétünk keltett, kissé lecsillapodott és csak pár gyerek kísért nyomon bennünket vihákolva.

Fel-alá jártomban kezdtem meghányi-vetni helyzetünk különös voltát. Az eddigi menekülés izgalmát, mely idegeinket folytonos remegésben tartotta és fizikai erőnket kemény próbára tette, most egy új időszak váltotta fel, új kétségekkel és új bizonytalanságokkal. Eddig csak arra gondoltunk, hogy a határt elérjük és hogy kínai területen emberekhez, esetleg európaiakhoz jussunk, azt azonban, hogy mihez fogunk, ha már egyszer «itt» leszünk, azt nem mérlegeltük. Hiszen ez már könnyűnek tűnt; hiszen minden tervezgetésünk azzal végződött, hogyha már egyszer Kínában vagyunk, akkor könnyű dolgunk lesz és a többit ott helyben meglátjuk. Nos, alig élveztük eddigi sikereink felett való jóleső elégtétel érzését, máris felmerült a kérdés, hogy hogyan is lesz most már tovább. Az eddig jelentéktelennek tűnő kérdések most egyszerre problémákká nőttek. Két dologra kellett különösen ügyelnünk. Az egyik, hogy minél előbb oly helyre jussunk, hol európaiak, lehetőleg németek

támogatására találjunk, a másik pedig, hogy orosz és japán hatóságokat és befolyást óvatosan kikerüljünk. Ezért nem is volt szabad megközelítenünk a Karbin—Port-Artur-i vasútvonalat, mely részben orosz, részben japán kezelésben állt és ezért különös gondot okozott az, hogy vajjon a titokzatos Gyilen helység merre fekszik?

Másrészt azonban tagadhatatlan volt, hogy a rendkívüli körülmények, amelyek közt Mandzsúriába, jutottunk, helyzetünket különlegesen érdekessé tették és egyenesen arra kényszerítettek bennünket, hogy Észak-Mandzsuriát a vasút elkerülésével kocsin utazzuk be, akaratlanul is érintkezést keresve a mandzsu néppel és közvetlen érintkezésből ismerve meg a régi idők egyik kiváló népének visszamaradt leszármazottjait. És épen helyzetünk bizonytalan volta, párosulva annak érdekességével volt az, mely mindkettőnknek tetszett és mindent összevetve, arra a következtetésre jutottunk, hogy életünknek egyik legkalandosabb és legemlékezetesebb időszakát éljük át.

Ennek tudatában megelégedve néztem körül a piszkos kínai korcsma udvarán, szemlélgettem a szekereket, kikémlelve a nagy kapun át a városba, hol még most is élénk élet uralkodott. A nap már délutánra hajlott és sugarai már csak hideg porszerű zúzmarán át verődtek ferdén a tárgyakra; ismét hideg éjjelre volt kilátás.

Gondolataimból hirtelen nagy zaj vert fel. A kis rézbőrű kocsis érkezett meg és pár ember segítségével hatalmas kétkerékű kocsit vonszolt az udvarra, majd eltávozott és kiszáratva öt lóval tért vissza. A lovak közül hármat a kocsi elé, kettőt pedig az előbbi három ló elé fogott be. Csodálkozva néztem ezt a járművet: esetlen, otromba jószág volt, olyan, aminőt tán még a régi kínaiak háromezer évvel ezelőtt a nagy Jáó császár idejében használtak; kerekei akkorák, hogy hatalmas ágyú alá beillenének. A kis

rézbőrű ugyancsak felpakkolta a kocsi belsejét: aljában zsákok voltak takarmánnyal, a zsákok fölé széna és szalmakötegek kerültek; oly előkészületet csapott, mintha csak legalább is egy hónapos útra indulnánk. Elég volt rá felmászni is, s ha már egyszer fenn volt az ember, éppen csak annyi hely jutott a zsákok és szalmakötegek között, hogy kinyújtott lábbal egymás mellett ülni tudtunk.

Elindulás előtt hozzánk lépett egy öregebb ember, a rézbőrű atyja és beszedte tőlünk a kialakított viteldíj felét. A kocsi nagyokat döccenve megindult. A fiú három ostort vett magához: egy rövidet, egy közép nagyságút és egy egészen hosszút; egyelőre a rövidet vette a kezébe és gyalog indult meg a kocsi mellett atyjával beszélgetve, aki látszólag tanácsokkal látta el őt az útra. Mi mint két fababa, beskatulyázva a szalmakötegek közé, a zsákokon ültünk, a taliga tengelye felett nagyokat zökkenve a kemény úton, hogy néha majdnem nyelvünket haraptuk le. Lépésben indultunk meg és kanyarogtunk ide-oda a város utcáin a kijárat felé. Hosszú sorban kocsik jöttek velünk szemben, melyek a la-lüni vendéglő felé tartottak és utasaik alaposan szemügyre vettek bennünket. Egyelőre még tetszett a helyzet és jól mulattunk rajta, hogy milyen nagy urak lettünk egyszerre és hogy milyen gyönyörű taligánk van, előtte öt lóval, kis ostorral, nagy ostorral, közép ostorral. .. Vigasztaltuk magunkat, hogy mihelyt kiérünk a városból, mily sebes iramban fog ez az öt paripa megindulni, száguldani, repülni. .. Bizonyára Mukdenbe érünk öt nap alatt! . . .

A városból kiérve, az öreg kocsis elbúcsúzott fiától, pénzt adott neki és azzal visszafordult; a fiú feltelepedett a kocsi sára és kezébe vette a hosszú ostort. No most fogunk megindulni, mint a szélvész, gondoltuk magunkban: az út eléggé lejárt és semmi akadály a gyors hajtásnak! A fiú odalegyint a lovak közé, mire azok elkezdik lábaikat gyor-

sabban szedegetni és a taliga is nekilődül. De nincs benne köszönet! Valamivel gyorsabban halad ugyan az egész bonyolult- szerkezet, de mintha a lovak rövidebbet- lépnének és mintha a kerekek nemcsak forognának, hanem mintha visszafelé is csúsznának, alig látszik előrehaladni, a tákolmány. Ellenben, ha maradt még bennünk csepp pihent erő, most kirázta azt belőlünk a képtelen zötyögés, melynek következtében mint gummibábuk ugráltunk az alattunk lévő kemény zsákokon, itt-ott majdnem kirepülve a saroglya fölött, a taligából és görcsösen kapaszkodva egymásba és a szalma kötegelthe. Szerencsére a kocsis is csakhamar megunt a nekiiramodást és felhagyott a hosszú ostor kezelésével. Azt hiszem, csak azt, akarta bemutatni, hogy mire is képes az ő öt lova, ha neki noszogatja őket — de hát nem akarja! A lovak is jobb szerették ezt és most már nekieresztve fülüket, farkukat, kényelmesen dőcögtek egymás mellett. A két hátsó ló még csak békésen megfért volna, hanem a bárom első sehogysem tudott beleilleszkedni a kerékvágásba: a középső hol a jobb, hol a baloldalinak szaladt neki, aminek következtében az egész előfogat mint harmonika botorkált, húzódott ide-oda. A hosszú ostor rendeltetése most már szemlátomást abban merült ki, hogy ha valamelyik ló nagyon irányt tévesztett, azt nagy «lia, lia, lia» kiabálás közt visszaterelje a helyes útra. Csakhamar annak a sejtésére kezdtünk ébredni, hogy ha ily tempóban haladunk tovább, nemhogy Mukdenbe, de még Kintibe is alig érünk be öt nap alatt.

La-Lün-től Gyilen-ig.

Egyelőre nem is annyira a lassú haladás, mint az a körülmény bántott bennünket, hogy kocsink rövid ideig tartó dél-felé haladás után teljesen nyugoti irányba tért. Ezt nemcsak

a lenyugvó napról, hanem a csakhamar beálló sötétségben a csillagok állásáról is ki vehettük. Hanyatt elterülve a zsákokon folyton az északi sarkcsillag állását figyeltük és aggodalmunk, hogy a kocsis a vasúti vonal irányában visz bennünket, egyre növekedett.

Késő éjjel útszéli korcsmához érkeztünk, melynek hatalmas udvarára kocsink behajtott. Tele volt az mindenféle hasonló kétkerekű kisebb-nagyobb szekérrel és abra-koló állvánnyal. A kis rézbőrű, vagy amint őt Ballay útközben elnevezte: mexikói, letessékelt bennünket helyünkről és a korcsma bejárata felé mutatott, honnan egy kis copfos emberke jött elénk roppant udvarias hajlongással. Beléptünk a korcsmába, melynek alaprajza a la-lüni vendéglőével volt azonos, berendezése is hasonló volt, csak még kopot-tabb, még piszkosabb volt annál és a benne pislákoló pár gyertya és kézilámpa fényénél inkább valamely éjjeli menedékhely benyomását tette. A félhomályban bozontos, copfos fejű görnyedt alakok körvonalai rajzolódtak és nagyon különféle foglalkozásba voltak elmélyedve. A középben lévő, parázs-szal telt veder körül többen melegedtek és hosszúszerű pipákból pöfékeltek; egyesek már félig nekivetköztek, ami nem volt valami nehéz művelet, mert ezen szegény osztály paplanszerű köpönyege alatt semmi egyebet nem hord; a felső test meztelen feltárása azonban nem vajmi mosakodás céljából történt, hanem egy más, nagyon is gyanús foglalkozásnak vált színhelyévé. Nagy figyelemmel merültek el az illetők saját testük és ruhájuk vizsgálatába és sűrű ügyeskedő mozdulatukból csakhamar rájöttünk, hogy bolhászkodnak. Az elfogott delikvenseket aztán a rövidség kedvéért és ősi bevett szokás szerint kettéharapták és lenyel-ték. Az óriás hodály tömve volt emberrel és csakis hatalmas térfogatának volt köszönhető, hogy a kellemetlen szag meg-lehetősen eloszlott benne. Az előttünk haladó udvarias kis

kínai egész a legbelső irodahelyiségig vezetett bennünket, melynek faráccsal elzárt falánál helyet csinált számunkra a gyékényes padkán. A farács mögött idősebb, jól táplált kínai ült és mellette egy vékony, sovány öreg ember rendkívül komolyan, megfontolva pingált ecsetével kínai betűket egy hatalmas könyvbe. Amíg ezt az embert bámultam, mily nagy türelemmel festi a betűket a papirosra, addig az udvarias kis pincér gyorsan megterített számunkra és az első fogást, finom halat, az asztalkára helyezte. Teljesen meg voltunk elégedve az esti étkezéssel, a felszolgálás pedig, tekintve a viszonyokat, elsőrangú volt. Pincérünk látva, hogy beszéddel úgy sem boldogul, teljesen a jelbeszédre adta magát: némán járt fel-alá és szinte látszott rajta, mily fontos személynek képzeli magát, amidőn ily két érdekes embert szolgálhat ki. A körülöttünk körbe verődött piszkos, köpködő kocsisokat erélyesen félretaszította, hogy elegendő szabad levegőnk legyen, teáscsészéinket kissé gyanús színű törülkövel kitörölgette és minden evés megkezdése előtt bemutatta, hogy hogyan kell az illető ételt elfogyasztani. Figyelmességében annyira ment, hogy a végén csésze melegvizet hozott és jelezni akarván, hogy az a száj kiöblítésére szolgál, nagyot kortyantott belőle, kizubákolta száját, hatalmasat köpött elénk a földre s azzal szánkhoz nyomta a csészét.

Étkezés után a korcsmáros jött, megvizsgálta pénzünket és egy papírubelt kórt a vacsoráért. A megelőző éjjelek bolyongásaitól elfáradva most már álomra hajtottuk fejünket. Amily mértékben végezték be a kocsisok az étkezést, oly mértékben lett sötétebb a hodályban. A kocsisok érdeklődése lassankint alábbhagyott és csak egyesek maradtak még sokáig közelünkben, még fekvő helyzetünkben is bámulva bennünket és vitatkozva egymással, bundánkat és csizmáinkat tapogatva. Végre az utolsók is elvonultak

közelünkéből és most már csak a terem közepén izzó veder parázs árasztott varázslatos halvány vörös fénycsok a nagy hodályban. Azonban még sokáig nem állott be csend, többen még fekvő is beszélgettek, krákogtak és köpködtek. Feltűnt nekem, hogy míg mi lábval a terem közepe felé fordulva fekvődtünk, addig a többiek ép fordítva, fejvel voltak befelé, minek következtében hosszú copfjuk mint egérfark lógott le a padkáról és köpésüket egyenesen a szembeeső ablakra irányították; lévén pedig a levegő 0 fok alatt az ablak körül, az oda leverődött köpedék azonnal ráfagyott a papírtáblákra, homályos tejszínűvé tévén azokat. Annak pedig, hogy miért köhögnek ezek a piszkos, nyomorult emberek oly sokat, hamar kitalálhattam az okát; csak egy negyed órát kellett a mindjobban áttüzesedő padkán fekvődni. Olyan volt az, mint valami gőzfürdő ülőkéje azzal a különbséggel, hogy maga a levegő a 0 fokhoz járt közel és így bárhogy fordultunk is, alulról a fekvőhely sütött bennünket, míg felül, hacsak jól be nem takaróztunk, hidegre dermedtek tagjaink.

A környezet utálatos volta és a fekvőhely kényelmetlensége ellenére is csakhamar elnyomott bennünket az álom. Kora hajnalban az udvarias kis pincér hatalmas kiabálása vert fel bennünket, ki jobb kezében gyertyát tartva, baljával lábunkat rángatva: Gyilen hagyija! kiáltással igyekezett bennünket talpra állítani. A hodály még sötét volt, itt-ott pislákolott egy-egy mécses; a kocsisok legnagyobb része azonban már odébbállott. Feltelepedtünk ismét a határra és lassú zötyögéssel tovább indultunk az éjszakába. Ekkor vettük csak észre, hogy a kis mexikói mellé egy második legény is felkuporodott a kocsihoz és most már együttesen felváltva kezelték a különböző hosszúságú ostorokat, pattogtatva és «lia, liáz»-va.

A határon való utazás egyébként nem sok változatos-

ságot nyújtott; döcögtünk reggeltől estig s délben valamely korcsmában megebédeltünk s ugyancsak korcsmában hajtottuk fejünket éjjeli pihenőre. Ezen kínai útszéli korcsmákban mindenütt a már megismert kép tárult elénk azzal a különbséggel, hogy mennél tovább értünk, annál piszkosabbak, annál nyomorúságosabbak voltak azok. Több ízben hosszú kocsisorokkal találkoztunk, melyek árúval megrakva igyekeztek észak felé. Nyilvánvaló volt, hogy az út, melyen haladtunk, minden rosszasága mellett főútvonal volt és valamelyik nagyobb helységből, tán Kivinből vagy Gyilenből vezetett La-lün irányába. Ez a karaván-szerű forgalom valószínűleg még az ősi idők maradványa, melyet még a közelben haladó vasút sem bírt kiszorítani.

Egyelőre az tartott bennünket legnagyobb izgalomban, hogy még egyre erősen nyugati irányba haladtunk és utazásunk második napjának estéjén már azon gondolkodtunk, hogyha kocsink nem változtatja meg az irányi, következő nap inkább leszállunk róla és gyalog megyünk dél felé, merre Kirint sejtettük. Szerencsére a harmadik napon a Sunguri folyó befagyott medréhez értünk, melyen áthajtva az út irányt változtatott. Most megértettük, hogy miért kellett annyira eltérnünk nyugót felé: a Sunguri hatalmas medrének hosszú szakaszon itt volt a nyáron is átkelhető gázlója, melynek az út neki vezetett. Innentől kezdve most már azon irányba haladtunk, melybe számításunk szerint Kirinnek feküdni kellett és most már kezdtük elhinni, hogy Kirin Gyilennel azonos. Később rájöttünk arra is, hogy Kirin elnevezés a Gyilen szóból levezethető. Csak meg kellett gondolnunk, hogy térképünkön valószínűleg angol eredetű elnevezés szerepelt, melyben a Gy betű K-val van helyettesítve, az r betű pedig elferdítés folytán kerülhetett a szóba, mivel a kínai nyelv ezt a mássalhangzót nem ismeri.

Egyik este nagyobb községben szállottunk meg, hol épen vásár volt. A helység tömve volt katonasággal, és mint rendesen, itt is hamarosan nagy csődület támadt körülöttünk. A vendéglős, kihez szállottunk, ki akarván tüntetni bennünket, külön kicsiny szobát nyitott, számunkra, hol kocsisainkkal négyesével telepedtünk meg. Azt azonban el nem kerülhettük, hogy az ajtóban kocsisok és gyermekek serege meg ne jelenjen és ne bámulja minden mozdulatunkat. Érkezésünknek csakhamar híre futott s kis idő múlva pár katona lépett be hozzánk. Egyenesen mellénk telepedtek és kérdéseket intéztek hozzánk. Nem tudtuk, hogy mi szándék vezérelte őket, ezért is jónak láttuk a lehető legbarátságosabb magatartást tanúsítani velük szemben. Megkínáltuk őket teával, melybe cukrot adtunk nekik és azonkívül cigarettát dugtunk szájukba. Úgy a cukrot, mint a finom straight cut cigarettát kocsisaink szerezték be számunkra. A cukorélvezet itt valóságos luxusszámba ment; a lakosság legnagyobb részben cukor nélkül issza teáját, sőt a legnyomorultabb osztály tea nélkül is szürcsölgeti a forró vizet. A katonák nagyon boldogok voltak, hogy ily előkelő fogadásban részesítjük őket és csakhamar megbarátkoztak velünk. Mindenáron viszonzni akarták szíveségünket és állandóan magukkal hordott éles töltényeiket, akarták nekünk ajándékozni, amiből arra következtettünk, hogy a fegyelem nem valami erős lábon áll a hadseregben.

Most, hogy már biztosak voltunk abban, hogy Kiriú felé közeledünk, az utazás hátralevő két napja egyhangúságban és unalmasan telt. A vidék lankán, dombos volt, a szántóföldek még jórészt hóval voltak borítva, a községek naggyobára jelentéktelenek és látvány nélküliek voltak, úgy, hogy utazásunkba csak kocsisaink kedélyeskedése és konfidenciája hozott némi szórakozást. A kis mexikói rendkívül figyelmes volt irányunkban; a reggeli hidegben gon-

dosán betakargatta lábunkat szalmával, lesegített bennünket a kocsiról, mindig előre szaladt helyet csinálni számunkra, másrészt azonban konfidenciája nem ismert határt: váltunkra veregetett, követelőleg kért tőlünk cukrot és teát és amellet folyton köpködött. Próbáltuk e rossz szokásról leszoktatni, de valahányszor dühösen megfenyegettük őt ezért öklünkkel, csak méltatlankodva nevetett ki bennünket. Végül már egyéb szórakozás hiányában azzal üztük az időt, hogy kocsisainkat számolni tanítottuk oroszul és angolul. Rendkívül tetszett nekik és különösen a nagyobbik igen boldog volt, amidőn oroszul tízig megtanult számolni, bár lassú felfogású volt, mert minduntalan összekeverte a számokat és végül is egészen összegabalyodott bennük.

Utazásunk ötödik reggelén Kirinhez érkeztünk. A vidék képe itt megváltozott és a kelet felől húzódó magas hegyláncok lábánál állottunk, melynek egyik katlanszerű mélyedésében terül el a város. Felkapaszkodtunk a völgyet elzáró hegyhátra, honnan gyönyörű kilátás nyílt az óriás kiterjedésű kínai városra. Nagysága megfelelt a várakozásnak, melyet hozzáfűztünk. A város megpillantása felrázott bennünket az eddigi utazás egyhangúságából és kíváncsian, nem minden aggodalom nélkül, szemléltük a távolból a házak tetejét, nem pillant-e megszelnünk valahol európai, esetleg német lobogót. Ennek azonban seholy nyoma nem volt, a város teljesen egyforma kínai házak tömegéből látszott felépülve lenni, már pedig ránk nézve legfontosabb az volt, hogy itt barátságos európaiaknál akadjunk menedékre, akik segítyével tovább juthatunk. Pénzünk eddig tartott és egyelőre sejtelmünk sem volt még arról, hogy miként fogjuk utunkat tovább folytatni.

Alig haladtunk át az említett hegyháton és indultunk lefelé a város irányába, amidőn kis útszéli házból pár katona ugrott elő és feltartóztatta kocsinkat. Mandzsúriái bolyon-

gásunk alatt ez volt az első eset, hogy kínai hatóság kérdőre vont bennünket. Látva, hogy európaiakkal van dolguk, először is a kocsisokhoz intéztek kérdést, de azoknak bizonytalan, húzódozó feleleteiből kivehettük, hogy nem tudnak ránk vonatkozólag semmiféle felvilágosítással szolgálni. Erre az egyik katona kínai betűkkel teleírt ívet húzott elő zsebéből s azt elének tartva magyarázta, hogy hasonlót mutassunk fel néki. Nem volt nehéz kitalálni, hogy útlevelet kér tőlünk. Mi legjobbnak láttuk arra az álláspontra helyezkedni, hogy nem értjük őket, miközben magunk közt elhatároztuk, hogy amerikaiaknak fogjuk magunkat kiadni. A katonák minden kérdésére tehát csak vállvonogatással válaszoltunk. A katonák, kik különben jóképű, vidám fickók voltak, látva, hogy nem boldogulnak velünk, most névjegyet húztak elő, hogy hátha arra ráismerünk és hasonlót tudunk nekik mutatni, melyről nevünk kitűnik. Természetesen névjegy sem volt nálunk, nem akarván azonban amerikai létünkre ily szegénységi bizonyítványt kiállítani magunkról, ismét csak értelmetlenül bámultunk rájuk. Azok zavart nevetéssel néztek hol egymásra, hol ránk, hol a kocsisokra, tanakodva, hogy most már mihez is fogjanak, mivel az angol beszédből, mellyel viszont mi nem fukarkodtunk, ők nem értettek egy árva szót sem. Annyit azonban láttak, hogy nagyon sürgetjük a továbbindulást s azért is egyik sikerült ötlettel papírt és ceruzát vett elő és elének nyomta, hogy írjuk rá nevünket. Ballay oda-súgta nékem, hogy a Walter Graham nevet írjam a papirostra, míg ő Charles Reed-nek nevezte magát. A katona kezébe vette a papirostról és természetesen kínai módra hosszában lefelé próbálta a neveket sillabizálni, persze nem boldogult vele. Mindazonáltal megelégedetten kezdett nevetni és két keze hüvelykujja közé szorítva a papirostról, érthetetlen makogás és udvarias hajlongás közepette, mint aki nagyon

megtisztelve érzi magát, visszavonult jelezve, hogy szabad az út számunkra a város felé. Felismerve, hogy diadalmas-kodtunk, méltóságteljes mozdulattal köszöntünk nekik és behúзва magunkat piszkos bundánkba, kiegyenesedve a zsákokon, parancsolólag kiáltottunk kocsisunkra.: most pedig aztán lia! lia! lia! . . .

Azok a lovak közé csördítettek a különböző hosszúságú ostorokkal és öt napi lassú, dőcögős után ismét robogva száguldott, le batárunk a hegy lejtőjéről a város felé, melynek bejáratához pár perc múlva, megérkeztünk.

Kirinben.

Hatalmas komor kőkapun keresztül jutottunk be a városba. A bejáratnál katonai őrség állott és hasonlóképen a főutcán minden 50 lépésnyi távolságban egy-egy őrszem lézengett. Eddigi tapasztalatainkból láttuk, hogy a katonaság Kínában egyszersmind rendőri szolgálatot is teljesít. Az örök azonban nem látszottak túlságosan szigorúan venni feladatukat, mert egy-egy bolt előtt, ülve bámészkodtak, avagy elvegyültek a hullámzó tarka tömegben és csak akkor mentek vissza helyükre, amidőn szekerünket a tömegtől körülvéve beérkezni látták. Az utca képe egyébként hasonló volt a La-lünihez, azzal a különbséggel, hogy a helyiség sokkal nagyobb volt és jobbra-balra számos utca ágazott el a főútiról. Bármennyire kutattak is szemeim európaiak után, nemcsak hogy embert, de még európai külsejű házat sem bírtunk felfedezni. Mindazonáltal az európaiak nem tartozhattak a ritkaság közé, mert megjelenésünk nem keltett többé oly csodálkozó feltűnést, mint La-lünben.

A város közepe táján népes vendéglőbe fordult be szekerünk. Már le akartunk szállani, amidőn a vendéglős

megjelent és megpillantva bennünket, átkozó káromkodással ajtót mutatott. Ez volt az első és egyedüli eset, hogy kínai korcsmába nem fogadtak be bennünket. Kocsisaink, becsületükre legyen mondva, derekasan bajba kaptak ezért a vendéglőssel és nagy dobogva hajtattak tovább egy másik vendéglőhöz. Ott befogadtak bennünket és helyet, foglaltunk a zsúfolásig tömött terem ülökéjén. Itt aztán kézzel-lábbal próbáltuk megértetni magunkat a bennünket csakhamar körülfogó vendégekkel, legnagyobb részben kocsisokkal, hogy európaiakhoz akarunk menni. Zűrzavaros beszédjükből ismételten megütötte fülünket a «jin-goá» szó, melyet már eddigi vándorlásunk alatt több ízben hallottunk ránk vonatkoztatni. Értelmét nem tudtuk pontosan, csak sejtettük, hogy vagy a fehér fajt, avagy pedig valamely fehérbőrű nemzetiséget jelölnek vele. Most tehát felkaptuk a szót és egyre ezt hajtogattuk: «jin-goá hagyija», «jin-goá hagyija». A válasz azonban csak értelmetlen nevetés volt és végre is belátva, hogy nem megyünk semmire, elhatároztuk, hogy nyakunkba, vesszük a várost és az utcán barangolva próbálunk európaiakat keresni. Kocsisaink látva, hogy felkészülődünk, félre nem érthető mozdulattal kezdték a fuvardíj hátralékos felét követelni. Természetesen volt annyi eszünk, hogy mindaddig ne akarjuk megérteni szándékukat, amíg európaiakra, nem lelünk, mert hiszen ha mindjárt kifizettük volna őket, úgy elvesztettük volna egyedüli kínai támaszunkat, kinek még érdeke volt bennünket segíteni. Megindultunk az ajtó felé, amit a kis mexikói látva, hirtelen otthagya tu-zsó-ját (disznóhús) és kezébe kapva egy fél szárnyast, melyet, még megelőző napi vacsoránkról hoztunk magunkkal, követett bennünket az utcára. Rövid idei barangolás után széles utcára érkeztünk, hol régimódi féderen ülésű konflisra bukkantunk; a bakon mongol típusú ember ült, orosz katonaköpenybe burkolva.

Elfogtuk és jin-goá hagyija kiáltással támadtunk rá. A kis mexikói úgy látszik végre elérte szándékunkat és most már ő maga sietett segítségünkre és beszédbe elegyedett a kocsissal, mire az feltessékelt bennünket a hátsó ülésre. A mexikói a lépcsőre állt, kezében hurcolva a fél szárnyast. Kanyarogva indultunk meg az északkeleti városrész felé, hol már jól a külvárosban néhány európai külsejű villa tűnt elénk. Egyik ilyen kerítéssel körülvelt ház előtt megállottunk, honnan a mexikói kopogtatására egy nő jött elénk és rövid szóváltás után egy nem messze emelkedő magános ház felé utasította kocsisunkat. Elindultunk arra felé és nemsokára magas kapu előtt állottunk meg. A ház külsejéről ítélve nem szenvedett kétséget, hogy európaiak lakásánál járunk, de teljes bizonytalanságba jutottunk afelől, hogy miféle nemzetiséggel van dolgunk és hogy minő szerepet kell majd a következő pillanatban játszaniuk, nehogy valami ügyetlenséget kövessünk el. Ép ebben a pillanatban ért a kapuhoz a kínai postás és néhány levelet s újságot hozott magával. Mielőtt beléphetett volna a kapun, Ballay megragadta a karját és elkérte tőle az újságokat. Egy pillantást vetve a címszalagra, meggyőződhattünk arról, hogy ellenséges fészek előtt állunk; a borítékon ez állott: «Miss Rose Hudson, Irish Mission, Kirin, Manchuria.»

Nem volt idő rá, hogy sokat gondolkozzunk. A kapu kinyílt és kocsink behajtott. Csak abban állapodtunk meg, hogy amerikaiaknak fogjuk kiadni magunkat és hogy én meg fogok lapulni, amíg Ballay beszélni fog s azzal máris az épület üveges verandája előtt állottunk meg. Kínai szolga lépett ki az ajtón és udvarias meghajlással üdvözölt bennünket. Ballay lekászolódott a kocsiról és angol nyelven kérdezte, hogy beszélhetne-e a ház urával. A szolga az épületbe ment s pár pillanat múlva tisztán

öltözött, jellegzetes angol nő jelent meg a verandán és csodálkozó tekintettel nézett végig bennünket. Ballay előszedte legékesebb amerikai dialektusát és előadta hogy amerikai bányamérnökök vagyunk, kik Észak-Mandzsuriában ércelőfordulások után kutattunk. Innen magyarázható sajtószerű megjelenésünk és öltözetünk, melynek viselésére az időjárás zordsága készítetett bennünket, valamint elhanyagolt külsőnk, mivel hosszú ideig csak kínai korcsmákban éltünk. Mindezeket nagyon is szükséges volt hangsúlyozni, mert piszkos, borotvátlan ábrázatunk, hatalmas és már rongyolódni kezdő szőrmecsizmánk és az orosz bunda, melynek feslett bélése sötétkék sávokat hagyott arcunkon és kezünkön, nem nagyon tanúskodott amerikai gentleman voltunkról.

Bemutatkozás után Ballay nyomban jövetelünk céljára tért át és mivel jobbat nem tudott felhozni a betolakodás mentségéül, azt mondotta, hogy ismeretlenek vagyunk Kirinben és csupán tanácsot szeretnénk kérni, hogy miképen jutunk legcélszerűbben Mukdenbe.

— Másnap reggel Csan-csun-on keresztül vonaton Mukdenbe indulhatnak — volt a válasz — addig is jöjjenek be egy kis délutáni teára!

No hiszen csak az kellett volna, hogy még bővebb társalgásba kelljen elegyednünk s hogy még én is leszálljak a kocsiról és amerikai létemre rossz angolsággal megszólaljak! Ezért is Ballay nagy köszönetésbe kezdett kitörni, legnagyobb sajnálatára, kénytelen — mint monda — visszautasítani a szíves meghívást, mivel megjelenésünk nem engedi meg, hogy európai szalonba belépjünk. Azért is inkább az a kérésünk, lenne szíves a hölgy útbaigazítani bennünket, hol szállhatnánk meg éjszakára?

A kisasszony ezzel is szívesen szolgált:

— Van itt egy nagyon jó orosz vendéglő ...

Ez a válasz íég kevésbé volt, ínyére Ballaynak. Akkor inkább kínai korcsmába, mint orosz fedél alá, gondolta magában!

— Az itteni szállodák íránt nincs nagy bizalmunk. Tán akadna valami penzió-féle, hol egy éjjelt eltölthetnénk . . .

Németeket szeretett volna mondani, de ezt nem lehetett megkockáztatni. Ám a jó szerencse, mini már annyiszor, ez ízben is segítségünkre jött.

— Igen, — válaszolt a miss — van itt egy család, ki elfogad szálló utasokat egy-két éjszakára is, hanem tudja — mondá elgondolkozva, mint aki nem tudja, nem fog-e ajánlatául valami kellemetlent, avagy talán sértőt mondani — azok németek . . .

Elképzelhető mekkorát dobbant Ballay szíve e kijelentés hallatára, de azért hidegvérrel és nagy szakértelemmel játszott tovább az amerikai gentleman szerepét. Semmi-féle megbotráncózást nem mutatott, örömét viszont tettetett közönyösség mögé igyekezett rejteni. Elhúзва száját, fitymálólág csak ennyit mondott: «németek? utóvégre ha jó emberek, hát csak egy éjjelt eltöltünk náluk . . .»

Ó, biztosítom önt, hogy nagyon kedves népek, — válaszoló, a hölgy, — mi a háború ellenére is fenntartjuk velük az összeköttetést; hiszen olyan kevesen vagyunk európaiak és egymásra vagyunk utalva.

Megállapodtak abban, hogy a hölgy felírja a német család címét és utasítja a kocsist, hogy hova vigyen bennünket. Amíg ő a szobában járt, Ballay sokatmondó pillantással kacsintott ki rám a kocsiba és ezen intésből megnyugodtam, hogy ügyünk jó fordulatot vett, de az eredmény nagyságát csak akkor tudtam méltatni, amidőn Ballayt a nőtől elbúcsúzni láttam és a kocsiba felszállva, sugárzó arccal mondotta el a történeteket. Elolvastuk a

nyitott- borítékba tett ajánló sorokat, melyek a következő-kép hangzottak:

Kedves Luttermann kisasszony!

Bátorkodom bevezetni Önhöz ezen két fiatalembert. Nem tudom, hogy kicsodák, de azt hiszem, hogy jó szolgálatokat teszek nékik, amikor Önhöz ajánlom őket.

A borítékon ez állott: Miss Katin; Luttermann.

Vájjon sejtette-e az ír miss, hogy kikkel volt dolga, azt nem tudtuk, de nem is kutattuk. Nehéz gondoktól megszabadulva, mint valami nyert: csata után, oly boldogan feszengettünk a kocsin piszkos bundánkban és vártuk a nagy pillanatot, amidőn oly hosszú idő után először fogunk ismét barátok hajlékába lépni. A város főutcájára érve, kocsink az orosz vendéglővel szemben hosszú, földszintes ház előtt állott meg és a kis mexikói, ki természetesen mindenütt követett bennünket, jelezte, hogy helyben vagyunk.

*

A ház mellett lévő kis kapun keresztül négyszögű udvarra jutottunk, mely három oldalról volt beépítve. Az udvaron virágágyak voltak, melyekben pár visszamaradt, elfonnyadt krizantémum és őszi virág díszelgett. A hátsó oldalon lévő különálló kis pavillon előtt javakora-beli, középtermetű, rövidre vágott szakállú és élénk tekintetű férfi állott, ki beléptünkör rövid «guten Taggal» üdvözölt bennünket. Átvette az ajánló sorokat és szó nélkül a másik szárnyépület tornáca felé mutatott, hová beléptünk. Szőke, kékszemű, finom fehér arcbőrű, mosolygó leányka jött élénk. Félreismerhetetlen germán típus volt. Barátságosan nyújtotta felénk kezét és meglepetésünkre mindjárt ezzel kezdte: «Ugyebár szőkevény tiszték?»

Láttuk, hogy itt nem kell semmit rejtegetnünk, Oly jól esett végre valakinek, egy barátnak, egy bájosan reánk mosolygó fiatal leánynak leleplezni kilétünket: «Igen, magyar tisztak vagyunk és szibériai fogságból szöktünk . . . »

A szobába érve, levetettük bundánkat és Käthe leültetett bennünket azzal, hogy érezzük jól magunkat, mert náluk biztonságban vagyunk. Közben az előbb látott férfi is bejött s most már barátságosan, férfias erővel rázta meg kezünket. Max Luttermann volt, a család feje. Nyomában mosolygó képű idősebb asszony tipegett, majd pedig a Indegtől és futástól kipirult arcú 8 év körüli leányka szaladt be a szobába. Előbbi a ház asszonya, utóbbi pedig a kis Vera Luttermann volt. Együtt volt az egész család és nyájas szeretettel vett bennünket körül.

A kis mexikói a fél szárnyassal kezében még mindig a tornác előtt álldogált, nagy szemeket meresztve, hogy utasai, kik eddig vele osztották meg fekhelyeiket, most hirtelen mily előkelő sorba csöppentek. Előszedték maradék rubeljeinket, melyek ép elegendők voltak arra, hogy tartozásunkat kifizessük, melynek rendezését Käthe vállalta magára. A kis rézbőrű átvette a pénzt, köszönt és eltávozott, öt napig tartó kínos utazásunk társát nem láttuk többé viszont.

Helyet foglaltunk a szobában és a jó Luttermann mama nyomban hozzáfogott, hogy uzsonnát készítsen számunkra. Amíg ő a konyhán szorgoskodott, addig mi Luttermann úrral és Käthevel beszélgettünk. Csakhamar megtudtuk, hogy nem mi vagyunk az első szökevény tisztak, alak Kirinen átmentek. Az első átvonuló csapat még 1916. tavaszán tartózkodott ott. Közöttük volt Georgevics repülő-tiszt is, ki tagja volt az 1915. telén Habarovszkából elindult és szerencsétlenül járt expedíciónak. Az utolsó csapat pedig, mely nemrég előttünk átvonult, négy német tiszt

volt, kiknek neve hallatára meglepetés és örömteli felkiáltásban törtünk ki; a mi jó ismerőseink voltak: Kleinnov, Lehmann, Killinger és Brunn. Annyit tudtunk róluk, hogy megszöktek a vonatról és most értesültünk arról, hogy Azsiche előtt éjnek idején az ablakon keresztül ugrottak ki, hosszas bolyongás után Kirinbe érkeztek, hol az utcán csavarogva véletlenül Käthevel és apjával találkoztak, kiknek már valóságos szokásává vált, hogy az utcákon cirkáló járatokat rendezzenek esetleges bolyongó szibériai menekültek kihalászására.

A jó Luttermann mama eközben elkészítette az uzsonnát, és miután rövid mozgást tettünk, asztalhoz ültünk. Nagy ibrikben hozta elibénk a finoman párolgó kávé t puha kenyérrel, vajjal, befőttel és mi ugyancsak nem kínáltattuk magunkat az annyira unalmassá vált kínai korcsmázás után.

Uzsonna végeztével felkészültünk, hogy a gőzfürdőbe menjünk, ahol mint Luttermann mondá, kissé civilizáltabb külsőt faragnak majd ránk. Bevártuk az estét, hogy feltűnés nélkül lépünk az utcára. A kínai hatóságoknak ugyanis már szemet szúrt, hogy Luttermannék házába időnként különös, gyanúsán öltözött fiatalemberek szoktak megszállni és pár napi ott-tartózkodás után kitisztálkodva állanak tovább. Az orosz konzul már panaszt is emelt emiatt, mert mint mondá, ezen átutazók szökevény német tiszték és követelte internálásukat. Meg is fordult néha egy-egy hatósági ember Luttermannéknál, hogy érdeklődjék a dolog mibenléte iránt, ámde a derék familia egyszerűen letagadta, hogy ők szökevényeket rejtegetnének. Jogilag nem is lehetett volna bántódásunk, mert hiszen fegyver nélkül léptünk kínai területre, meg kellett azonban gondolni, hogy továbbmenésünk útjába nehézségeket gördíthetnek azáltal, hogyha az orosz és japán és az ezek befolyása alatt álló kínai hatóságoknak szemet szúrunk.

Az esthomály beálltával Käthe a gőzfürdőbe vezetett bennünket, mely egy emeletes háznak első emeleti helyiségében volt. A falon kívül vezető falépcsőn jutottunk fel az előszobába és onnan a fürdőbe. Käthe felkísért bennünket odáig, megmagyarázta a kínaiaknak miként bánjanak el velünk, azzal eltávozott, megígérve, hogy idejében értünk fog jönni.

A fürdő személyzete úgy látszik már hozzá volt szokva Käthe vendégeihez, kik mind átestek ezen a szépítő procedúrán és ezért bennünket is nyájasan fogadtak. Forró levegőjű szobába vezettek, hol két borbélyszék állott, oldalt pedig vetkőzésre szolgáló, függönnyel elzárt rekeszek nyitottak. A rekeszekben a szokásos gyékényfonatú padka volt, melyre asztalkát helyeztek és forró teát tálaltak fel. A forróság tűrhetetlen volt a szobában s ezért első dolgunk volt, hogy minden ruhát lehányjunk magunkról, Miután levetkőztünk, a borbély először is Ballayt vette kezelésbe, majd engem borotvált simára háromszög alakú, rendkívül éles borotvával. Nemesak szakállamat szedte le, hanem még homlokomat és fülem cimpáit is végig borotválta. Jó negyed-óraig tartott., míg egyyel-eggyel végzett és miközben veríték csörgött rólunk és forráságunkat, kínai módra, a még forróbb tea szürcsölésével és forró vizes törülközővel való letörléssel próbáltuk csillapítani. Miután a borotválkozáson átes-tünk, mindegyikönket egy-egy függöny mögé vezettek, hol sötét, csak a függönyön keresztül szűrődő lámpafénytől megvilágított odúba jutottunk. Mindegyikben kád állott tele forró vízzel, melybe most már közel három heti nem mosdás után nagy élvezettel adtuk át magunkat a tisztálkodásnak. Egészen újjászületve, friss fehérneműben, melyet Kathetől kaptunk, léptünk ki a fürdőből. A bejáratnál már Käthe várt ránk és gyorsan hazafelé indultunk, hova már asztalterítésre értünk. A vacsora természetesen nagy-

szerűen ízlett és Luttermann kitűnő borai mellett emelkedett hangulatban folyt le. Vacsora közben megérkezett a kiríni német kolónia másik két tagja is Rötgen és Riedl úr és velük együtt, kedélyesen társalogva töltöttük az estét. Téma természetesen bőven akadt: mi eddigi útunkat és harcztéri történeteket mondtunk el, ők a mandzsúriai életről beszéltek.

Különös sors is az, midőn egy család kiszakad hazájából a távol idegenbe, egy az övéitől teljesen elütő népfaj közé és ott keres érvényesülést, egyúttal terjesztve saját nemzeti és faji kultúráját. Mert az a pár német, ki ott a távol keleten lakik, nemcsak üzletek után jött ide, de egyszersmind képviselője és terjesztője a német kultúrának. Ők a végvárokon álló katonák, megedződve a harcra, áthatva saját nemzeti ideáljuktól, mely mint eleven tűz ég lelkükben és hevével átragad a kétkedőkre is. Ti, kik odahaza elfáradtatok a háború borzalmaiban és gyászos szívetek fel-felzokog egy-egy szeretett lény elvesztése felett való fájdalomokban, kik éhségtől és nélkülözésektől sanyargatva sokszor lopva kacsintotok még lealáztatás árán is a béke felé, csak egy pillanatra eljöhettek ide a távoli keleten megtelepedett kivándorlottak közé s ha hallhatnátok naiv optimizmusukat, a diadalba vetett törhetetlen hitüket, tán még a könnyeken keresztül is mosolyognátok, hiszen magatokra ismernétek, ilyenek voltatok ti a háború kitörésekor! Itt még ugyanazon harci szavakat, ugyanazon eszméket, ugyanazon győzelmi reményt lehet találni, mint volt nálunk akkoriban, a háború első napjában.

Elgondolható az, hogy mily szeretettel, csodálattal fogadják mindazokat, kik részesei voltak a háborúnak, akik most fogságból menekülnek, hogy visszatérjenek hazájukba. Szinte mámoros hangulatban fejeztük be az estét, hogy aztán átadjuk magunkat a gondtalan pihenésnek.

Mily jó is volt hosszú idők után először puha, kényelmes ágyba lefeküdni s a frissen áthúzott paplan és vánkoslágyan simogatta bőrünket és az ágy oly rugalmasnak és süppedőnek tűnt, annyira alkalmazkodott minden mozdulatunkhoz, hogy kemény deszkához és földhöz szokott tagjaink hosszú ideig nem bírtak álomba merülni a nagy — kényelemtől! Édes álmok is voltak azok ott a kirini kis filagóriában, biztonságban minden üldözés elől, a szabadság tudatos átérzésében s a végső cél felé irányított még szilárdabb akarat s az ezzel kapcsolatos diadal boldog reményében . . .

*

A következő nap pihenéssel telt el. Szemtanúi voltunk a család mindennapos életének. A család feje az üzlet körül foglalatostkodott, jóllehet a háború alatt a kereskedelemben pangás állott be. Az asszony és a leányok a ház körül voltak elfoglalva. A kislány a tanulással töltötte a délelőttöt: földrajzi leckéjét ismételte s angol fordítást végzett, melyben Ballay nagy passzióval segédkezett néki. Jóllehet a kis Vera nem járhatott európai iskolába, tudás dolgában azonban korántsem maradt európai kis kollégái mögött. A számolásban, rajzban, természet- és földrajzban bármely hasonló korúval kiállta a versenyt, nyelvkészsége pedig egyenesen meglepő volt és nem győztünk benne gyönyörködni, mily folyékonyan beszélt kínaiul a szolgálval és az «tama»-val (dajka). Felhasználtuk Käthe és Vera kínai tudását, hogy szótárunkat kibővítsük és feljegyezzük magunknak a legszükségesebb kérdéseket, melyeknek további útunkban hasznát vehetjük.

Emellett megtettük az előkészületeket a további utazásra. A kocsin való utazás kétes élvezetétől még korántsem szabadultunk meg, sőt még sokkal nagyobb távolság volt

előttünk Mukdenig, mint amekkorát idáig megtettünk, melyet, sajnos, továbbra is kocsin kellett hátrahagynunk. Az előttünk mintegy két hónappal korábban elindult német tisztek 11 nap alatt tették meg az utat, nekünk azonban kedvezőbb kilátásunk volt, mivel az utak most jobbak voltak, a befagyott folyókat nem kellett kerülgetni és számítottunk arra, hogy 8—9 nap alatt Mukdenbe érünk.

Käthe gondoskodott arról, hogy utazásunkat lehetőleg kényelmessé tegye és hogy a kínai korcsmák szűkös ellátását lehetőleg kipótolja. Kézi zsákban három nagy darab finoman sült kenyeret, egy doboz kakaót, két doboz kondenzált tejet és nagy bádog edényben finom pálinkát csomagolt be számunkra, amit kiegészített pár doboz jó pipadohány és hogy semmi se hiányozzék, még egy csomó újságot is kaptunk olvasni. Ez utóbbiak angol nyelvű, de német szellemű lapok voltak, melyeknek célja volt, hogy a német eszméket Kínában terjessze és a műveltebb osztályt harcunk állása és céljainak jogossága felől meggyőzze.

A pénz kérdése sem okozott nehézséget. Rötgen úr pontosan kiszámította, hogy Mukdenig mennyi pénzre lesz szükségünk, az összeget, 40 japán yent, rendelkezésünkre bocsátotta, melyről mi nyugtát állítottunk ki. A nyugta majd a tiencsini Hilfsvereinhoz kerül, mely azt honorálja. A szervezet e téren tehát tökéletes, mert a szökevény tiszt, kinek sikerült kínai területre átvergődnie, az első német családnál mindjárt teljes anyagi támogatást is talál. A szükséges pénzt japán yenekben és mandzsuriái gyao-kban kaptuk kézhez.

Ekként a készülődés, társalgás és jóleső pihenés mellett gyorsan eltelt a nap, ragyogó, derült hangulatban és boldog nyugalomban. Sokszor voltunk még oly helyzetben hosszú, kalandos bolyongásaink alatt, hogy fáradtságtól és izgalomtól kimerülve, szívszorongva lestük a barátok

közé, biztos révbe való jutást, de tán soha többé nem éreztük át annyira a nyugodt pihenős derűs hangulatát, mint ebben a kis, nyájas, baráti körben.

*

Másnap korán reggel útra készen állottunk és gyorsan megreggelizve, elbúcsúztunk a jó Luttermannéktól és a kis Verától és Luttermann és Käthe kíséretében megindultunk a város kijárata felé. Úgy beszéltük meg a dolgot, hogy a kocsni jóval a városon kívül fog bennünket utolérni, nehogy távozásunk feltűnő legyen és a kínai hatóságok akadályt gördítsenek utunkba. Innentől kezdve ugyanis el kellett készülnie lennünk arra, hogy utazásunk nem fog oly simán menni, mint eddig. Az orosz és japán befolyás alatt álló hatóságok kiszámíthatatlan szeszélye azon veszéllyel fenyegetett bennünket, hogyha ránk bizonyítják kilétünket, internálni fognak, amire már nem egy példa volt. így Kirinben már hónapok óta tartózkodott egy közlegényünk, feljebb Niguttában pedig két tisztünk, kiket a hatóságok nem engedtek tovább menni. Nekünk nagy előnyünk volt az, hogy angolul beszéltünk és egész nyugodtan amerikaiaknak adhattuk ki magunkat.

Hideg, szeles idő volt s a környéket még mindenütt hó borította. A város utcáin a kora reggeli órák ellenére is élénk élet uralkodott. Átszelve egynéhány mellékutcat a Sunguri partjára jutottunk ki, melynek széles medrében befagyott bárkák voltak berekedve, a magas parton húzódo utcasoron pedig a legtarkább vásári kép tárult élénk. Különösen háziipari cikkek kerültek ott eladásra, melynek vevőközönsége a közeli és távoli környékről verődik össze és a már ismert hosszú kocsikaravánokban szállítja el árúját lakóhelyére. Elhaladtunkban mindenütt, utat nyitottak előttünk, anélkül, hogy különösebb feltűnést keltettünk

volna. A város délnyugati kapuján az őrség szó nélkül kiengedett bennünket s most már a házak lassan elmaradoztak mögöttünk. Jó ideig kellett azonban még gyalogolnunk kedves házigazdáinkkal, kik nem törődve a korai keléssel, fáradsággal, széllel, hideggel, kitartóan kísérték bennünket a völgykatlant övező déli hegyhátra, mígnem annak tetejébe érve, régi buddha-émlék maradványai előtt állottunk meg. Könnyű kétkerekű kis mandarin-kocsi tűnt fel mögöttünk, melyet három ló húzott felfelé. A távoból jelentéktelen kis játékszernek hitte volna az ember. Ép ellentéte volt az óriás határnak, melyen Kirinig jöttünk. Midőn megtudtuk, hogy az a mi kocsink, előre örültünk, hogy mily gyorsan és könnyen fogunk rajta utazni. Tényleg nagyon tetszetős kis építmény volt: két kerekének tengelyére rendkívül könnyedséggel látszott ráerősítve lenni a fedett, három oldalon zárt, négyszögletű kis skatulya, melynek bejáratát elől sötétkék függöny zárta el, úgy, hogy a bent ülő teljesen elrejtette magát külső tekintetek elől. De ugyanekkor aggodalmas érzés is szállt meg bennünket, hogy szép ugyan ez a jármű, de az a baja, hogy nagyon is kicsi, hogyan fogunk mi erre ketten felférni? A kis skatulya szemlátomást csak egy személy befogadására alkalmas. Gyanúnk, hogy az elhelyezkedés nem lesz kényelmes, csakhamar valóra is vált. Élelmiszerekkel telt zsákunk már a taliga elejére volt kötve az abrakos zsák mellé, melyen a kocsis, egy öreg, összetöpörödött külsejű, ráncosképű, de valójában még nagyon is jó erőben lévő mandzsu ült. Arca vörösesbarna volt és úgy bőre, mint kopott sipkája alól kilógó kócos copfja ragadt a pizsoktól, nem is szólva kezéről, melyet oly vastag pizsokréteg és kerges bőr takart, hogy a nagy hidegben is szabadon tartotta a gyepőt, teljesen érzéketlenül a hőmérséklet iránt. Hozzánk érve, megállította kocsiját, s alig észrevehető meghajlással üdvözölt

bennünket. Arcán sunyi mosoly játszadozott, amelyet később is sokszor megfigyeltünk rajta és melyről egyelőre még nem tudtuk eldönteni, vajjon butaságot, avagy ravaszságot lepez magában.

A nap felbukkant a hegyek mögül, rózsás sugarakat vetve a buddha-templom romjaira, melynek lábánál utolsó kézszerítással búcsúztunk el barátainktól és jóltevőinktől. Amily egyszerű, nyíltszívű volt a fogadtatás és őszinte cifrázás nélkül való minden szavuk és cselekedetük e derék német embereknek, ép oly egyszerű pár szívélyes szóból állott az elbúcsúzás is. Felkapaszkodtunk a kocsira, azzal az öreg mandzsu nagy nyelvcsettintések és ostorcsattogatások és cao! cao! kiáltások között indulásra noszogatta kis paripáit. A jó Luttermann mély öblös hangját hallottuk még, amint joviálisán utánunk kiáltott: «meine Herren der Teufel soll Sie holen!» s azzal kocsink vidáman gördült lefelé a hegycsúcs oldaláról.

Kirintől Mukdenig.

A kilenc napig tartó kocsit, melyet Mukdenig (a kínaiak Fung-tiennek nevezik) megtettünk, látványosság tekintetében nem szolgált már újdonsággal. Ugyanazok a piszkos éjjeli szállások, ugyanazok a kocsis-típusok és vendéglősök, ugyanazon kíváncsi érdeklődéssel vettek bennünket körül, mint már eddigi utunk alatt. Csak kényelmünk volt valamivel nagyobb. Nem voltunk teljesen kiszolgáltatva a vendéglők egyhangú kosztjának, mert kiegészítettük azt egy-egy csésze kakaóval és betetézhattük egy-egy jó pipadohánnyal.

Ez alkalommal azonban két eddig nem tapasztalt kellemetlen momentum merült fel. Az egyik az volt, hogy a pénzzel állandóan bajban voltunk. Kínában általában a

mexikói dollár, illetve az ennek mintájára, vert Juan-sikkaj dollár a folyópénz. Ennek forgalma azonban inkább csak a közép és déli élénk kereskedelmi centrumokra szorítkozik, míg idelfent Mandzsúriában még a régi papírpénz, a gyao járja. A gyao azonban kerületek, sőt városok szerint is különböző és ami a legrosszabb a dologban, hogy az egyik körzetben kibocsátott gyao csak abban a körzetben «chao» (jó), a másik körzetben már «pu-chao» (rossz.) A gyao mellett elfogadják a japán yent és az orosz rubelt is. Szerencsétlenségünkre a felváltott yen papírpénzeink helyett gyao-kat kaptunk cserébe, melyeknek természetével egyáltalában nem voltunk tisztában s így minduntalan megesett velünk az, hogy az egyik korcsmában kapott gyao-val másnap a másik korcsmában már nem tudtunk fizetni. Mukdenbe érkezünkkor már egész csomó értéktelen gyao maradt a nyakunkon, sőt egy nagyon cifra «bankjegy»-et is hurcoltunk magunkkal, melyről Mukdenben megtudtuk, hogy cifra, értéktelen számoló cédula, nem is pénz. '

A másik szokatlan dolog, ami eleinte nagyon elrontotta jó hangulatunkat, a hatóságok érdeklődése és minduntalan való beavatkozása volt. Mindjárt első este, midőn egyik nagyközségben a szokásos korcsmába szállottunk be, pár katona jött hozzánk és faggatni próbált, de midőn látták, hogy nem boldogulnak velünk, eltávoztak és nem-sokára hosszú fekete köpenybe öltözött, jellegzetes hivatalnoki sipkát viselő emberrel tértek vissza, ki udvariasan bár, de teljesen hivatalos modorban vont bennünket kérdőre. Kérdéseire azonban csak állandóan putunde-val válaszoltunk, egyébként pedig angolul beszéltünk erősen hangsúlyozva, hogy «mé-goá»-k (amerikaiak) vagyunk. Angol beszédünkből természetesen a hivatalnok nem értett semmit és csüggedten nézett körül, hogy lehetne velünk zöld

ágra vergődni. Hirtelen, mint akinek jó ötlete jött, elküldte az egyik katonát, ki nemsokára egy alacsony, toprongyos mandzsual tért vissza. Ez utóbbi angolul üdvözölt bennünket s bemutatkozott, hogy ő az angol tolmács. Most már megkezdődhetett volna a tárgyalás, ha mindjárt az első szónál ki nem derül, hogy az angol tolmács tudása a legegyszerűbb szavakon nem terjed túl és csak kétségbeesetten bámult ránk, amidőn Ballay angol szóáradatával nekiesett. Nyilvánvaló volt, hogy angol tudása teljes csődöt mondott és nem lévén elkészülve arra, hogy valaha is szemtől-szembe kerüljön nála jobban beszélő angolokkal, teljesen a sarokba szorítva érezte magát. Nehogy azonban elveszítse tolmácsi tekintélyét főnöke előtt, igyekezett mindenre értelmes arcot vágni s erősen bólintgatott, mintha mindazt, amit neki előadunk, megértené. Mi pedig előhoztunk mindent, amit jelen helyzetünkben füllenteni megengedhetőnek tartottunk, t. i. hogy amerikaiak vagyunk, ha nem hiszik, ám telegrafáljanak Washingtonba a State departement-hoz, azonban a késedelemért s az ebből kifolyólag előálló kárainkért napi 50 dollár kártérítést követelünk stb. Hogy mit értett mindebből a tolmács, azt nem tudtuk eldönteni, bizonyos azonban, hogy úgy tett, mintha értené és referált valamit főnökének, mire az eltávozott. Nemsokára aztán négy fegyveres katona jelent meg a korcsmában, mellénk telepedett az ülőkére és jelekkel megértetni próbálták, hogy mellénk vannak kirendelve.

Mi történt? Miért ez a katonai kíséret? arról sejtelmünk sem volt. Tán gyanúsak voltunk, tán sejtik, hogy szőkevény tisztak vagyunk és most valami felsőbb hatósághoz fognak szállítani? Avagy tán már le is vagyunk tartóztatva? Hiába próbáltunk felvilágosításért fordulni kocsisunkhoz, az csak rejtélyes, sunyi nevetéssel nézett ránk. Első dühünk ellene fordult; bizonyára ez a buta sodort

bennünket ily bajba azzal, hogy ebbe a községbe hozott, hol katonaság van, sőt lehet, hogy a szája is eljárt a hatóságnál. Mindhiába, helyzetünkön nem tudtunk segíteni, nem maradt más hátra, mint a tegnap esti finom ágy után ismét szurtos helyünkre hajtani fejünket és nyugodtan beválni a fejleményeket.

Másnap reggel velünk együtt a katonák is felcihelődtek és gyalog indultak meg kocsink mellett. Ha néha-néha nekilódult a taliga, akkor felugráltak annak oldalára, saroglyájára, minek következtében a könnyű jármű folytonosan ide-oda billegett. Egyébként teljesen kedélyes fiúk voltak, vígan nevetgéltek, füttyörésztek vagy kínai nótákat daloltak, melynek furcsa, európai fülnek teljesen érthetetlen áriája kellemetlen hangzavarnak tűnt fel előttem. Este, midőn ismét megszállottunk egyik községben, a hatóságra siettek, honnan fessen öltözött, rövidere nyírt hajú, nyilván magasabb iskolát végzett tiszt jött elénk. Rendkívül udvariasan folytonos hajlongás és nevetés közt üdvözöli bennünket; mi is igyekeztünk a lehető legelőzékenyebbek lenni vele szemben; teával és dohánnyal kínáltuk meg. A teát elfogadta és saját két kezének görcsös megrázásával és mély hajlongással köszönte meg. Sajnos, vele sem tudtunk beszélni és a katonai kíséret célja felől felvilágosítást nyerni. Kénytelen volt ő is kocsisunkhoz fordulni felvilágosításért, aki ismert sunyi mosolyával válaszolgatott a tisztnak, ami annyival is inkább bosszantott bennünket, mert lehetetlen volt arcáról leolvasni, vajjon kedvező, avagy kedvezőtlen-e reánk nézve a vallomás, melyet tesz.

A kíséretben másnap annyiban állott be változás, hogy az eddigi négy gyalogos helyett most hat, lovast kaptunk, kik egész nap, mint valami testőrgárda ügettek kocsink mellett. A helyzet egész érdekes lett volna ha tudtuk volna, hogy mi fog belőle kialakulni. A fiúk époly kedélye-

sek voltak, mint megelőző gyalogos kollégáik, sőt udvariaságukban annyira mentek, hogy segédkeztek a leszállásnál, utánunk hozták élelmiszeres zsákunkat, utat nyitottak nekünk a bennünket minduntalan körülfogó tömeg közt és szemlátomást a legnagyobb respektussal viseltettek irántunk, úgy, hogy nem tudtuk mire vélni a dolgot. Délután egyik községben ismét feltartóztattak bennünket; a hatóságra mentünk, hol elég tiszta hivatalos helyiségben, fekete hivatalnoki öltönybe burkolt férfi fogadott, kihallgatta a katonákat, majd kocsisunkat, bennünket teával és pipával kínált meg, majd kísérőinket leváltatta és helyébe újabb lovas katonákat rendelt ki mellénk. Ez utóbbiak most már késő estig követték kocsinkat. A kíséretet lassankint megszoktuk, látva, hogy közvetlen veszély nem fenyeget bennünket, azon törtük fejünket, mit tegyünk, ha esetleg valamely magasabb hatósági fórum elé visznek bennünket. Elhatároztuk, hogy a mukdeni német konzul közbelépését fogjuk kérni, kinek Luttermann már levélben jelezték jövetelünket és kiről tudtuk azt, hogy igen érelyes ember és nem hagyja a kínai hatóságoknál veszni azt, kinek érdekében közbelép. Másnap délelőtt aztán váratlanul kellemes meglepetés ért bennünket, mert lovas kíséretünk — egyik községbe érve — szó nélkül elmaradt tőlünk. Most már aztán igazán nem értettük a dolgot és az öreg kocsistól sem tudtunk felvilágosítást nyerni, ki ép oly kevésbé látszott meglepve lenni a katonák elmaradása fölött, mint amily kevésbé érdekelte őt a fényes katonai kíséret, mely kocsiját eddig körülvette.

Csak később, Mukdenben nyertünk felvilágosítást a kíséret célja felől. Nem volt annak semmiféle ellenőrző feladata, hanem kizárólag arra volt hivatva, hogy esetleges hunguz rablótámadásoktól, melyek ez útszakaszon elő szoktak fordulni, megvédelmezzon bennünket. Tehát nemcsak

hogy nem panaszkodhattunk a kínai hatóságok ellen, hanem — és ennek csak későn ébredtünk már tudatára — ép ellenkezőleg, köszönettel tartozhattunk nekik a szíves előzékenységért. Megtudtuk azonban azt is, hogy a szerencse ez alkalommal is különösen kegyelt bennünket, mert két tisztársunk, ki pár nappal utánunk Nigutta felől jövet igyekezett Mukdenbe jutni, a legnagyobb kellemetlenségeknek volt kitéve a kínai hatóságok részéről. E megkülönböztetett bánásmódot nem tudtuk mással magyarázni, mint azzal, hogy teljesen az amerikaiak szerepét játszottuk és azzal, hogy kocsisunk nagyon ügyesen viselkedett és beszélt a hatóságoknál. Nem győztük utólag eléggé dicsérni az öreget ezért, hej pedig mennyiszer átkoztuk őt a kilenc napi utazás alatt.

A leírt incidensektől eltekintve, utunk teljes egyhangúságban és a lehető legkényelmetlenebbül folyt le. A kocsi belsejében alig tudtunk ketten elhelyezkedni. A kis skatulya egy ember számára volt szabva, aki kinyújtott lábakkal ülhetett abban. Akként próbáltunk tehát elhelyezkedni, hogy egymással szemben foglaltunk helyet oly módon, hogy az egyik háttal kifelé ült s ennek folytán természetesen nélkülözte a szükséges támasztékot. Ennek hiányában pedig az ülés csakhamar elviselhetetlenné lett számára. A kocsiból kibújni azonban az öreg kocsis nem engedett bennünket, sőt még azt is rossz néven vette, ha a leeresztett függöny mögül kikukucskáltunk és ha ezt észrevette, ravaszul pislogva nagyot döfött könyökével a kilógó fejen. Megpróbáltuk, hogy a kocsi oldalrácsaihoz erősített keresztbe fektetett rúddal teremtsünk támasztékot a háttal ülő számára. Ám midőn ezt az öreg kocsis észrevette, majdnem nekünk esett dühében, hogy hogyan merjük kocsiját rongálni és elhajtotta a botot. Végre is úgy oldottuk meg a kérdést, hogy szíjat feszítettünk keresztbe és felváltva a

nap első felében Ballay, második felében én ültem a kényelmesebb helyen.

*

Utazásunk nyolcadik napjának reggelén a vasúti vonal közelébe értünk. Az út itt áthaladt a vasúton, ám kocsisunk nem követte azt, hanem letért róla. Itt tűnt ki csak igaziban az öregnek bámulatos terepismerete és agyafűrt ravaszága. Hogy a japánok által megszállott vasúti vonalat s azt átszelő utakat ellenőrző közegeket elkerüljük, kocsijával szerteszét ágazó dűlőutaknak vágott neki. Ismerte a vidéket, mint a tenyerét, ami nem kis szó, hogyha meggondoljuk, hogy az út Kirintől Mukdenig mintegy 300 kilométerre becsülhető, tehát oly távolságnak felel meg, mintha Budapeستől Belgrádig kocsin menne az ember. Ezen az utolsó napon különösen szigorú volt velünk szemben az öreg kocsis; útközben egy pillanatra se tűrte, hogy fejünket a függöny mögül kidugjuk, ellenben annál jobban megkínzott azáltal, hogy kocsijával ide-oda kanyargott dombhátaikon, szántóföldeken keresztül, völgyeken áthajtva, ostort pattogatva, cao-cao-zva és állandóan oly örült iramban, hogy este alig bírtunk összegémberedett tagokkal kimászni a kis skatulya belsejéből és összetörve roskadtunk le utolsó kínai pihenőhelyünkre.

Kilencedik reggel egyik hegyhát tetejéről elénk tűnt a síkon Mukden képe. Fenséges látvány volt, de még fenségesebb az érzés, mely kebelünket el töltötte. Elértük fogolyálmaink célját, azt a helyet, hol már hivatalos védelemben fogunk részesedni s melyen túl többé elfogatás és veszélyétől nem kell tartanunk.

Kocsisunk jó hosszú ideig kerülgette a város környékét, mígnem elhaladva annak vastag magas északi fala alatt egy dűledező, régi kapun keresztül behajtott a városba. Jól be-

húzódtunk kis skatulyánk belsejébe és a kapunál álló őrség nem érdeklődött irántunk. Pár perc múlva elvesztünk az utca keleti, népes forgalmában. A kínai városrésznek csak pár utcáját szeltük át s az öreg kocsis nagy helyi ismeretével egyenesen az európai negyed felé hajtatott. Az egyes nemzetek körzetét távolból is fel lehet már ismerni magas póznákra tűzött lobogókról. Egymásután ötlött szemünkbe a japán, a francia, majd a brit lobogó; dobogó szívvel lestük a német birodalom színeinek feltűnését s ím egyszerre csak elénk tűnt az az egyik utcasarkon. Kocsink azonban nem ment egész odáig, hanem egyszerre csak hatalmas kapu előtt állott meg, melynek bejáratánál kőből faragott oroszlánok díszeltek és tetején a német birodalmi címer volt kiakasztva. Az öreg kiteszkolt bennünket a kocsiból, mert mint mondá a «dör-goá já-mei:»-hez (német konzulátus) érkeztünk, ő bevégezte feladatát s most már lássuk, hogy mihez fogunk.

Mukdenben.

Beléptünk az udvarra és onnan tágas kertbe jutottunk, melynek jól gondozott útjait virágágyak szegélyezték és különböző nagyságú szobrocskák és virágállványok díszítették. A kert felső végén lévő épületből barna képű, magas, rövidre nyírt hajú kínai jött elibénk, fekete selyem köntösben, bársonyos fekete félcipőben és mélyen megemelve kalapját alázatos meghajlással üdvözölt bennünket. Abban a hitben, hogy kínaiul beszél, ügyet sem vetettünk szavaira és már ismét a jelbeszédhez akartunk folyamodni, midőn jobban figyelve, egy-egy ismerős szó ütötte meg fülünket. Csakhamar rájöttünk, hogy a kínai németül beszél, de oly kiejtéssel és éneklő kínai hanghordozással, hogy az első pillanatra inkább valamely exotikus nyelvnek lehetett volna azt tartani.

Élénken szaporázva a szót, a baloldalon fekvő hosszú, földszintes épület felé vezetett bennünket. Belépve oda, egymásba nyíló irodahelyiségbe jutottunk. A belső sarokszoba a konzul hivatalos helyisége, melynek összes felszerelése egy közönséges íróasztal, felette a falon a német birodalom jelvénye, előtérben pár nagy fotel és kis dohányzó-készlet, végül a falon különböző térképek. Kalauzunk, akiről kiderült, hogy a konzuli hivatal szolgálja, leültetett bennünket és arra kért, hogy várjunk rá, amíg megérkezésünket a konzul úrnak bejelenti, addig is olvassuk el a levelet, mely számunkra érkezett. Kitől jöhetett mástól üzenet e helyre részünkre, mint Lutterniannéktól. Káthe írt pár sort, melynek nagyon megörültünk és azonmód, piszkosan letelepedve a kényelmes fotelekbe, kirini emlékeinket újítottuk fel és találgattuk, vajjon milyen lesz Witte úr, a mukdeni konzul, nem fog-e hivatalos szigorúsággal elbánni velünk és egyszerűen azonmód tovább küldeni Tiencsinbe. Hiszen olyan jó volna egy kissé megpihenni, megfürödni, átöltözködni!

A szolgálja visszatért s jelezte, hogy vegyünk mindent magunkhoz, amit tovább akarunk vinni, mert át fog vezetni bennünket a konzul úr lakására. Kitinből magunkkal hozott élelmiszeres csomagunk meglehetősen kiürült már, azért is maradék tartalmát az öreg kocsisnak ajándékoztuk. Az öreget még csak egy futó pillanatra láttuk viszont, amidőn a kapun ismét kiléptünk; zsíros, piszoktól ragyogó arcán most is sunyi nevetés ült, de most barátságosan intgetett felénk redves mancsaival, mintha csak azt mondaná: no ügye, hogy jól csináltam a dolgomat, nincs okotok rám panaszkodni ... s azzal őt is végleg elvesztettük szem elől. Ő megindult kis kocsijával, vígan caozva a kínai városrész felé, mi pedig követtük a konzuli szolgát, ki pár lépésre előttünk haladva vezetett bennünket Witte úr lakására.

Hogy mi voltunk az urak és ő a szolga, azt senki se gondolhatta volna. Járása oly ekökelő, öltözéke oly finom volt, hogy mögötte mi hatalmas csizmánkban, pecsétes, lomposan lógó bundánkban, szőrösen, maszatosan inkább két fülön fogott betörő benyomását keltettük. Egyenesen a német lobogó felé tartottunk, mely a konzul házának udvarán lengett.

Csinos egyemeletes villához érkeztünk, melyet kívülről kis kert övezett. A feljárt ajtajában 40—45 év körüli, alacsony, zömök, életerőtől duzzadó, bátor tekintetű férfi fogadott bennünket.

— Leutnant Ballay? Leutnant Bokor? — kérdé felénk nyújtva kezét. — Willkommen meine Herren! Bitte legen Sie alles ab und vor Allem wollen Sie bitte hier rechts gehen!

Ez utóbbi szavakat már az épület halijában mondotta, honnan különböző irányba ajtók nyíltak, míg egy keskeny falépcső az emeletre vezetett. Megindultunk a jelzett irányba s ott kisebb kamarába, azon keresztül pedig — a fürdőszobába jutottunk! Kellemeőbb meglepetés nem is érhetett bennünket. Witte konzul módszere tehát az volt, hogy a magunkfajta piszkos jövevényeket nem engedte addig szobájába, míg azok alaposan kimosdatva, kiborotválva és tiszta ruhába öltözve nincsenek. Külön kis helyre leraktuk összes ruháinkat, a fehérneműek azonnal vízbe vándoroltak, a bundákat és a nadrágokat pedig a szolga vette át, hogy alaposan ki porolja azokat. Pár perc leforgása múlva pedig hatalmas kőkádban ültünk, mely tele volt jó meleg vízzel s melyben most vidáman lubickoltunk, alaposan lemosva és kiáztatva a hosszú kocsiutazástól, a kínai korcsmáktól összetörött, elernyedtt és elszennyesedett, tagjainkat. Alig ültünk azonban pár percig a hatalmas közös medencében, máris megjelent az ajtóban Witte úr és sajátkezűleg hozta

hozzánk a frissen készített finom kávé, hogy addig is, míg valami harapnivalóhoz jutunk, az éhség nagyon meg ne viseljen bennünket! Majd ismét visszatért és saját friss fehérneműiből hozott számunkra, meghagyva, hogy mihelyt készen vagyunk, háziköpenyegbe burkolva menjünk fel a lépcsőn az első emeletre, hol ő már várni fog ránk.

Oda felérve, a vendégszobába jutottunk, hol borotváló készüléket, gallért, nyakkendőt és egy-egy öltöny ruhát találtunk; a konzul sajátja volt valamennyi és noha egy kissé rövid és lötyögős volt a mi termetünkre, mégis ki írhatná le azt a jóleső érzést, mely átfutott bennünket, midőn oly hosszú idő után először öltöttünk ismét magunkra gallért és nyakkendőt! Hát még amidőn a toalettünkkel készen voltunk és cifrán összeválogatott ruhánkban levonultunk a földszintre és helyet foglaltatik a délinövényekkel gazdagon teletömött télikertben, kényelmes, süppedő bőrfotelekben, akkor úgy tűnt fel a dolog, mintha egyenesen valami kis földi paradicsomba pottyantunk volna.

Most már előjött Witténé önagsága is és szeretetreméltó mosollyal üdvözölt bennünket. Egyszerre átértük, hogy kiríni házigazdáink után nem kevésbe szívélyes, velünk érző és vendégszerető emberekhez vezetett bennünket a sors, hol teljes biztonságot, jólétet és kényelmet élvezhetünk.

Most aztán elgondolkozhattunk a sors forgandóságán: tegnap még piszkos kínai kocsin húzódtunk meg, züllött kínai korcsmákba szállottunk a már végkép megunt nyu-és tu-zsó-kat ebédeltük, ma pedig európai módon kiöltözve, gyönyörű télikert pálmája alatt, keleti kényelemben nyújtózkodunk el, fürödve a barátságosan mosolygó télutói napsugarakban, szíva a legfinomabb egyiptomi cigarettákat és míg vendégszerető házigazdáink érdeklődő kérdésekkel

ostromolnak bennünket, addig a készülő finom ebédre egy-egy pohár sherry-vel vagy malagával ingereljük étvágyunkat . . .

*

Mukdenbe vasárnapi napon érkeztünk és a konzul úrtól úgy értesültünk, hogy szerda előtt nem mehetünk tovább, mert csak akkor indul a legközelebbi közvetlen vonat Tiencsinbe. Mondani sem kell, mennyire kellemesen érintett bennünket ez a hír: bőven volt rá időnk, hogy alaposan kipihenjük magunkat. Nem is csináltunk egyebet, mint henyéltünk egész nap, elbeszélgettünk Witténé önagyságával, avagy a nagyműveltségű, sokat olvasott és igen praktikus észjárású konzullal, hallgatva az ő éles politikai és gazdasági fejtegetéseit. Délutánonként rendszerint összejött a konzul házában a német kolónia néhány tagja. Közöttük egyik fiatalember, ki polgári szolgálatot teljesített az ostromlott Csingtauban, érdekes dolgokat mesélt el az ottani viszonyokról.

Általában Csingtau elestét a kínai németség mélyen fájlalta és nemcsak Mukdenben, hanem később Pekingben is gyakran szöbeszéd tárgyát képezte a város szépsége, a németség ottani munkássága és kultúrtörekvése.

Witte konzul szalonjában elbeszélgetve, először ragadták meg figyelmemet a távol kelet politikai kérdései és a kínai probléma. A forrongó, szétesőben levő kínai birodalom testére kivetették szemüket a közeli és távoli szomszédok. Mongólia, mely már hosszú idő óta csak névleg tartozik a birodalomhoz, teljes egészében orosz befolyás alatt áll. Orosz kozákezek tartják az északi nagyobb helyeket: Kobdo-t, Uljasszotáj-t és Urga-t megszállva s a névleg kínai hivatalnokok az orosz kormánynak váltak megfizetett bérenceivé. Most láttuk csak, mily szerencse volt,

hogy Nizsne-Udinszkban szőtt mongóliai expedíciós. ter-
vünket nem tudtuk megvalósítani!

Mandzsúriában már bonyolultabb a helyzet. Ezen sok-
kal termékenyebb és értékesebb vidékre az élelmes japán
is kivetette szemét és annyira befészkelte magát oda az
orosszal együtt, hogy a gyöngye kínai kormányzat szinte
élettelenül vergődik fojtó ujjuk alatt. Észak-Mandzsúria
orosz, Dél-Mandzsúria pedig japán befolyás alatt áll és csak
alig pár hónappal ezelőtt állapodott meg újból a két biro-
dalom mandzsúriai érdekkörének szabályozásában; a meg-
állapodás a súrlódások kiküszöbölésére és a két birodalom
szorosabb csatlakozására irányult a mandzsúriai és általá-
ban a keleti kérdésben. Nemcsak a német kereskedelem
megsemmisítését tűzte ki céljául, hanem az angol és ame-
rikai verseny kiszorítását is. A ravasz japán politika leg-
távolibb célja úgylátszik az, hogy egyik szövetségesét a
másik ellenében kijátssza, és végre is maga üljön korlátlanul
Kína nyakára.

És Kína érzi azt, hogy az őt körülvevő nyájas szom-
szédok az ő bőrére alkusznek. Igen tekintélyes németbarát
párt van nemcsak a kormánykörökben, hanem az intelli-
gensebb osztályban is, mely feltűnően jól van tájékozva a
világeseményekről és kellőképen tudja értékelni a németek
keleti törekvéseit.

Ez utóbbi tekintetben roppant jelentősége volt Csing-
taunak, mely nemcsak egyszerű német kikötőváros, hanem
valóságos kis Németország volt a távol keleten. Mindaz,
amit a német kultúra és szellem alkotott, az kicsinyben
fellelhető volt itt. Főiskoláját magas színvonal jellegezte
és a legjobb kínai családok ifjai látogatták. Mintegy gyűjtő-
pontból áradt innen szét a távol keletre a német kultúra
és csak évtizedek kérdése lett volna, hogy mindnagyobb
hatalmai nyerjen a kínaiaknak tanulásra fogékony lelkén.

Mert nem kell elfelejteni, hogy Kínát-az fogja igazán barátjává tenni, akinek sikerülni fog hozzáférközni az annyira sajátlagos kínai szellemhez, áld nem restelli a fáradságot, hogy mély kutatással, nyelvének, szokásainak, kultúrájának megismerésével meglelje azt a kapcsolatot, melyen keresztül ki tudja e népet emelni évszázadokon át megrögzött, elmaradt színvonaláról és fel tudja emelni a modern nyugati eszmék magaslatára, anélkül, hogy egyéniségét is megsemmisíteni akarná. És ebből a szempontból Csingtaunak eleste nemcsak egy hatalmi pozíciónak elvesztése volt, hanem a német szellemnek és törekvéseknek a bukását jelenti a keleten. Csingtau elestével tán Kína egy szebb jövőjének pirkadó egére vonultak fel az újabb viharok sötét felhői ...

*

Witteék szeretetreméltó körében gyorsan teltek a napok. Ha a konzul hivatalában volt elfoglalva, Wittené önagsága gondoskodott arról, hogy az ott-tartózkodás minél kellemesebb legyen számunkra. Bemutatta nekünk kínai értéktárgyait, melyek közt vagyont érő kézimunkák és selyemruhák voltak, melyeknek finomságát és szépségét nem győztük eléggé csodálni. E selyemszövetek kitűnő minőségükkel, ragyogó tarka, soha nem változó színeikkel, puhaságukkal és végtelen változatosságukkal a kézműipar oly magas tökélyét képviselik, mely mellett még a legfinomabb francia selyemárú is durvának és színtelennek látszik. A szakértő Witte utazásai alatt kínai árusoktól nevetégesen potom áron vásárolta össze ezeket a nálunk ezreket érő drágaságokat, faldíszeket, térítőkét, párnahuzatokat és izsangokat (ugyanaz, mint a japán kimonó).

És ami végre Witteéknél való tartózkodásomat még kedvesebbé tette, az volt, hogy a konzul szalonjában finom

pianínót fedeztem fel s melyen ismét próbára tehettem technikámat. A hosszas pihenés nagyon is érezte hatását, de azért tudásom elegendő volt ahhoz, hogy Wittené önagságának kellemes althangú melódiáit kísérem. Ilyenkor elhallgattak az összegyűlt vendégek, megszűntek a politikai viták s még a konzul is nekimelegedett s hatalmas, nyers, iskolázatlan hangján belevágott egy-egy hazafias dalba ... Arca ragyogott, szeme csillogott a lelkesüléstől, amint tele torokkal zengette:

Frisch, munter, auferwacht
 ... für Gott, Kaiser, Vaterland ...

*

Észrevétlen gyorsasággal repült el a pár nap, melyet Witteék kedves körében töltöttünk. Szerdán reggel útra-készen állottunk. Pénzzel el voltunk látva: Witte úr gondoskodott erről. Rossz ruhánkat, bundánk, sapkánk és csizmánk kivételével hátrahagytuk és a konzul ruháiba öltöztünk, melyeket csak később Pekingből küldöttünk neki vissza. Hozzá volt már szokva ahhoz, hogy ruhái ekként kikölcsönözve vándoroljanak Mukden és Peking között, mivel az eddig és az ezután beérkező szökevény tiszteket is hasonlóképen ő látta el öltözzettel, gondoskodva arról, hogy elfogadhatóbb külsővel jelenjenek meg Tien-csinben.

Rövid szívélyes búcsúzás után a konzuli szolga vezetésével megindultunk az állomásra. A főpályaudvarra mennünk nem volt tanácsos, mivel ott japán hatóság is van, ezért is mellékcákát átszelve, elhaladva a nagy temető közelében, hol az orosz-japán háború elesetteinek emlékműve emelkedik, a városon kívül fekvő kínai állomásra mentünk. Ott vártuk be a főpályaudvarról kiinduló vonat érkezését, melynek egy másodosztályú kocsijában helyet

foglalva, most már zavartalanul folytattuk utunkat Tien-csinig. Tiencsinbe másnap hajnalban öt órakor érkezünk meg.

Tiencsin Peking.

Még teljesen sötét volt, midőn az állomáson kiszálltunk. Sűrű köd ült az utcákon. Az állomásépületen áthaladva nagyobb térre értünk, hol egy sereg riksa-kuli rohant meg bennünket, felkínálva szolgálatát. Helyet foglalva egy-egy rikzában, a kulik gyors futamban indultak meg a «au-goá já-men» (osztrák-magyar konzulátus) felé. Először élveztük a kínai városok eme elegáns, könnyed és aránylag gyors közlekedési módját. A kétkerekű kocsik rendkívüli könnyűséggel gördült a sima utakon; az előtte loholó, nagyokat fújó kuli első pillanatra szánakozásra indított. Szerettem volna neki megmagyarázni, ne szaladjon oly nagyon, nem baj, ha pár perccel későbben érünk is célunkhoz. Csak amidőn már megismertem a riksa-kuli pszichológiáját, akkor múlt el ez a szánakozó érzés. A rendkívül könnyű kocsik tényleg alig teher a kulira nézve, mennél gyorsabb tempóban halad, annál kevesebb erőfeszítéssel képes azt húzni, sőt a súlyelosztás folytán előálló gyöngéd, ritmikus himbálózás még elősegíti a kuli ugrásszerű mozgatait.

Egy ideig szép, széles, európai külsejű utcákon haladtunk, csakhamar azonban mind szűkebb és szűkebb mellékutakra fordultunk be, míg végre teljesen sötét, keskeny sikátorban magas, emeletes ház előtt állottunk meg. A ház előtt osztrák matrózok állottak s tőlük megtudtuk, hogy a legénységi kaszárnyában vagyunk. Felvezettek bennünket az első emeletre, hol egy szűk szobában néhány álmából felvert altiszt bámult nagy álmosan ránk. Midőn megtudták

mi járatban vagyunk, intézkedtek, hogy a tiencsini tengerészeti détachement őrségére vezessenek bennünket. Odaérve, hasonlóképen matrózok fogadtak, kik az altiszti szobába vezettek bennünket, de semmi különös emóciót nem mutattak annak hallatára, hogy orosz fogságból szöktünk. Úgy tekintettek reánk, mint akik végleg közöttük fogunk maradni, mert mint mondák, a «tiszt urak nem támogatják a továbbmenetelt, túlsókba kerül az.» Ebből megértettük, hogy közlegényeknek néztek bennünket, ami külsőnk után ítélve nagyon is érthető és megbocsátható tévedés volt. Amidőn megtudták, hogy tisztak vagyunk, egyszerre megváltoztak s szinte röstelkedtek rajta, hogy eleinte oly bizalmas hangon beszéltek velünk. Az egyik magyar matróz, ki a világoasság beálltával a konzulátusra kísért bennünket, nem győzött emiatt eleget mentegetődni.

A konzulátuson Schumpeter konzul úr szívélyes, melegséggel üdvözölt bennünket, közölve, hogy a délutáni vonattal tovább fogunk menni Pekingbe a követségre, mert ott gyülekeznek az összes szökevény tisztak, kik közül már többekkel fogunk ott találkozni. A konzulátuson megismerkedtünk N. lengyel tiszttel, ki lengyel száműzöttnek adva ki magát, kényelmes módon szökött belső Oroszországból Tiencsinbe. Örömmel üdvözölt bennünket és mindjárt ajánlkozott, hogy Tiencsinben körülvezet és segítségünkre lesz a legszükségesebb dolgok bevásárlásánál. Biksákra ülve, behajtottunk az európai üzletnegyedbe, legszükségesebb ruhaneműeket, kalapot, felsőkabátot, cipőt, gallért stb. vásárolva, úgy, hogy most már némileg kiöltözve, bár még mindig Witte konzul úr pötyögős ruháiban hagyhattuk el Tiencsint. A vonat indulásáig az időt a tiencsini tengerészeti különítmény parancsnokának, Topil kommandáns úrnak házánál töltöttük, hol két más szökevény tisztet: Gerl és Schiffler hadnagyokat ismertük meg. Az ő kíséretükben haj-

tottunk ki délután a pályaudvarra a Pekingbe induló gyorsvonathoz, melynek kényelmes étkezőkocsijában helyet foglalván, vidám hangulatban és könnyű gondolatokkal repültünk a kínai főváros felé.

Este volt már, midőn a pekingi pályaudvarra megérkeztünk. Topil parancsnok távirati tudósítására már vártak ottan ránk és Pletthy önkéntest küldötték ki elénk az állomásra. Pletthy egyike volt a szökevényeknek, kik már egész kis társaságot alkottak s a tengerészeti különítmény védelme alatt várták a kedvező alkalmat a tovább indulásra. Rikására ülve, pár perc alatt az európai negyedbe érkeztünk, hol a Mária Terézia-utcában lévő követségi épület mellett, a tengerészeti különítmény hatalmas udvarára fordultunk be. A parancsnoki épület első emeleti fogadószobájában Gayer kommandáns elé jutottunk, kinek katonásan bemutatkozva, jelentést tettünk fogságból való érkezésünkről. Ő szívélyes szavakkal üdvözölt bennünket, gratulált merész vállalkozásunk sikeréhez s aztán utasított, hogy előkészített szobánkba vonuljunk, pihenjünk és érezzük jól magunkat körükben, hol immár — ha távol is a hazától — de azért mégis egy darabka hazai földön teljes oltalmat és szabadságot élvezhetünk.

A parancsnoki épület pár rendelkezésre álló szobáját már a szökevény tisztek foglalták le, úgy, hogy nekünk csak az udvaron lévő altiszti épületben jutott hely, melyet azonban tisztí kényelemmel rendeztek be számunkra. Ott lakott rajtunk kívül a szomszéd szobában Pletthy önkéntes is, valamint Brtckner hadnagy, kit n évle g már ismerünk: ő volt az egyik tiszt, ki Ozira zászlóssal Habarovszkból Nizsne-Udinszkba menő transporttól megszökött és hosszú viszontagságos kalandozás után Pekingbe vergődött.

Pekingbe való szerencsés megérkezésünkkel utunk első része lezárult. Az első feladatot, mit magunk elé tűztünk,

megoldottuk és most már annyi idő után gond nélkül, mint teljesen szabad emberek hajthattuk fejünket álmra. Hosszú út állott még előttünk s egyelőre még sejtelmünk sem volt róla, hogyan fogjuk azt megtenni, de ez már teljesen új feladat volt: ráértünk a további teendőket megfontolni s azokra nyugodtan előkészülni. A kalandos bizonytalanságok egy időre véget értek s helyükbe pár hétnék fenséges nyugalma és úri élvezete lépett.

Pekingben.

Reggel 8 óra felé járt az idő, mikor felébredtem. Azon gondolkodtam, hogy ideje volna felkelni, megborotválni és fürdőbe menni. De csak jobban esett az ágy kényelmes melegében nyújtózkodni és a felkelés a lustasággal épen hatalmas harcot vívott bennem, amidőn az ajtón halk kopogás hallatszott. «Herein,» kiáltásunkra az ajtó kinyílt és egy alázatosan hajlongó kuli lépett be rajta. Lábujjhegyen ágyamhoz jött, kezében tartott kis táskáját a székre helyezte, törülközőt vett elő és azt szó nélkül a nyakain közé terítette. Először ijedt kíváncsisággal szemléltém mozdulatait és csak akkor értettem meg, hogy miről van szó, midőn táskáját kibontva, borotvát, szappant és pacsmagot vett elő. Fel akartam ülni, de ő integetve tiltakozott: sose zavartassam magam, csak aludjam tovább! Azzal hozzáfogott a borotváláshoz, gyengéden érintve arcomat, mintha csak nagyúri dáma volnék, kinek finom bőrén nyomot hagy a durvább érintés. Midőn arcom egyik felét simára kaparta, körüljárta az ágyat, hogy fejemet se kelljen mozdítani és most a másik oldalt vette ép oly gyöngédséggel művelés alá. Midőn velem végzett, Ballayhoz ment át, őt is épúgy megborotválta s azzal összerakva holmiját, alázatosan hajlongva, eltávozott. Jól nevelt fickó volt s

nincs az a kitanult udvari borbély, ki különben végezné munkáját, mint ez a névtelen kuli.

Alig tette be maga után az ajtót, máris egy újabb kuli lépett be. Ez már kissé nagyobb zajjal járt, mert foglalkozása úgy hozta azt magával. Ezen másik nevezetes barátunk hatalmas fürdőkádat cipelt a vállán, melyet nagy nyögéssel ágyunk végébe helyezett. A dolog kezdett mulatgatni s most már cigarettára gyújtva, csodálkozva szemléltem a második kuli tevékenységét. Miután a fürdőkádat elhelyezte, kiszaladt, de csak azért, hogy pár perc múlva két hatalmas dézsával térjen vissza, melynek gőzölgő tartalmát, a kádba ürítette. Megismételte azt vagy négyszer, mígnem a kád megtelt jó meleg vízzel s aztán mint aki elvégezte napi feladatát, meghajtva magát, eltávozott.

Ballayval összenéztünk és jóízű nevetésben törtünk ki; gondolataink egy helyen jártak: hogyha ezt nizensudinszki társaink látnák!

Még hozzá sem foghattunk az öltözködéshez, amidőn máris két újabb kuli jelent meg, egyik ruhánkat vitte el kikefélni, másik cipőnket kaparintotta kezébe. Fürdő után épen Witte-féle toilettekből nyakkendőmet kötöttem fel, midőn kinyílt az ajtó és egy jóképű fiatalember lépett be rajta; joviális nevetéssel üdvözölt bennünket: szervusz-tok fiúk! Bemutakozott:

— Czira vagyok!

Bár beesett arcának sápadtsága még elárulta a mongóliai kalandok kiállott szenvedéseit, külső megjelenésén azonban nyoma sem volt a szökevény tisztnek. Nagyszerűen álló, jól vasalt ruhája volt, melynek baloldali kabátzsebéből kackiásan kandikált elő a finom zsebkendő anyagul begyűrt vége. Frizurája gonddal volt rendben tartva és egész megjelenésén szeretetreméltó nonchalance ömlött el, látszott rajta, hogy a világból inkább az érdekli, ami jót és

élvezeteset az számára nyújtani tud, minden egyéb fölött könnyűszerrel könnyedén továbbsiklik. Modora könnyed és nyájas volt és e réven a pekingi német társaskörökben, különösen a nők körében, gyorsan kedvességre tett szert, kik különben is hajlandók voltak a szökevény tiszték homloka köré nimbuszt, fűzni.

Amíg Czirával a pekingi viszonyokról csevegtünk, belépett hozzánk «Franz», a közvetlen szolgálatunkra kirendelt kuli. Franz már a legmodernebb kulik közül való volt, azok közül, kiket a németek neveltek Csingtauban. Rövidre nyírt haját viselt és különös éneklő kínai modorban beszélt németül, azzal a furcsasággal, mely a kínai gondolkodás-módban gyökeredzik.

A kínai, nyelvének rendkívül szószegénysége folytán, a szavak egymáshoz való kapcsolásával, kombinálásával és különböző hangnemben való hangsúlyozásával fejezi ki gondolatait. Innen az az éneklésszerű hanghordozás, mely az idegent első pillanatra meglepi és melyet az idegen nyelvre is átvisznek, különösen azok, kik csak ép mesterségük folytatásához szükséges szavakat sajátítják el, miként a kulik is. Végzetekre, ragokra mitsem adnak, hanem kínai mintára csak egymás mellé helyezik a szógyököket, ige-töveket, úgy, hogy ugyancsak meg kellett erőltetnünk halló-érzékünket, hogy derék kulink beszédét megértsük. Ez alkalommal azonban már tisztában voltam vele, hogy Franz mit akar; rövid meghajlással csak annyit mondott: «eissen!» és mi Czira kíséretében átvonultunk az épület tisztí ebédlőjébe.

A többiek már megreggeliztek és csak egyedül fogyasztottuk el az elénk tálalt kávé, vaját és befőttet. Ezután meghagytuk Franznak, hogy a szabóért és a suszterért szaladjon, mi pedig az udvarra mentünk, hogy a különítmény udvarán szemlét tartsunk.

Gyönyörű verőfényes idő volt és a száraz hideg ellenére is volt már a napsugaraknak annyi erejük, hogy felső kábai nélkül kellemesen mozoghattunk a szabadban. A matróz különítmény legénysége Mariasevic sorhajóhadnagy parancsnoksága alatt katonai gyakorlatokat végzett. Az udvar bejáratánál őrség volt felállítva s midőn az őrszem megpillantott bennünket, katonásan tisztelgett előttünk.

Az egész udvar képe az azt körülvevő kőfalakkal régi-módi erődített helyhez hasonlít, melynek széles bástyáit kilátóhelyek szakítják meg. Tetején, egyik saroktól a másikig fegyveres őr jár fel-alá, mintha csak folytonosan valamely támadástól kellene tartani. Végigsétáltunk az egyik bástyán, onnan be lehetett látni a környező követségi épületeket. Minden egyes államnak a mienkhez hasonló elkülönített területe van, melyet ép oly módon saját katonaságával tart megszállva. Mindegyik egy-egy darab európai föld a távol keletre kiültetve. Békeidőben a legkedvesebb nemzetközi élet folyik itt az egyes államok képviselői és alattvalói közt, de a háború hullámai itt is éreztetik hatásukat. Míg a felsőbb osztálynál ez minden társadalmi érintkezés megszakításában nyilvánul, addig az ellenséges államok közkatonái közt sokszor heves összeütközésekre kerül a sor. Jó matrózaink, kik közt számos megtermett mokány magyar fiú akad, nem egy ízben verik el alaposan a szemben lévő olasz követség matrózait, ha néha egy-egy kínai mulatóban vagy moziban kezük ügyébe kaparítják őket. Kijár ugyan ezért pár nap áristom, dehát az nem oly nagy baj és a háborús idők itteni unalmas egyhangúságába némi izgalmat hoz egy-egy kis virtuskodás.

Az udvar északi fala mögött hatalmas szabad tér terül el, melyen verőfényes délelőtti órákban úrlovasok száguldanak és könnyű, kétkerekű hintók siklanak tovább. Nagy kedvet érezünk, hogy kijuthassunk a városból és türel-

illetlenül várjuk a szabó és a suszter érkezését, hogy minél előbb ruhát és cipőt rendelhessünk.

*

Szemlélődésünknek Franz megjelenése vet véget, ki röviden jelenti: «Schneider Kuli kommen!» Visszatérünk a szalónba, hol egy kicsi emberke vár ránk. Modern kínai, haja rövidre van vágva és beléptünkör kérdőleg emeli ránk szemét. Franz kínaiul beszél vele, mire az hatalmas csomagot húz elő s annak tartalmát szóbeszéd nélkül kezdi előttünk kitálalni. Kartonra ragasztott végnélküli sora a szövetmintáknak tárul elénk és a szabó nem nyugszik mindaddig, míg valamennyit ki nem teregette a szőnyegre, székre, asztalra: válogassunk! Ha egyik mintaívet átnéztük, a szabó azt nyomban összehajtja és félreteszi, majd ismét előszedi, ismét kiteríti, úgy, hogy a végén már magunk se ismerjük ki magunkat a nagy össze-visszaságban. Ha kérdést intézünk hozzá, félrevonul, újjahegyét mereven nézve számol, elővesz egy összegyűrt, összefirkált papiroost, melyre érthetetlen jeleket kanyarít, majd kijelenti, hogy a szövet ára 35 mex. dollár. Drága!

Franz és Schneider-kuli ismét összebújnak, hevesen vitatkoznak, Schneider-kuli fejét vakarja, sűrűn pislákol, magában tanakodik, újból számol és végre is kijelenti: 32 dollár!

Megalkudtunk. Schneider-kuli csinál mindegyikünknek egy-egy kimenő ruhát, egy-egy estélyi öltözetet, ingeket s mindezt potom olcsó áron. Nem csoda, hiszen a munkaerőt Kínában alig kell megfizetni. A Schneider-kuli mértéket vett rólunk, aztán összerakva mintagyűjteményét, eltávozott.

Alig vezette őt ki Franz a hátsó ajtón, midőn már az udvar felől újabb sereg kuli rohant meg bennünket. Az üvegajtón keresztül bevigyorogva engedélyt kértek arra,

hogy beléphessenek és elibénk rakhassák áruikat. A legváltozatosabb kínai selyemárukat kínálták, melyeket egymást túllícitálva igyekeztek eladni. Amint előbb a minták tömkelegében, most a mindenféle szétteregetett térítők, izsángok, selyemre festett faliképek, a szerteszt rakott porcellán tálak és edények miatt alig bírtunk mozdulni. Nem sokat értettünk a kínai kézműipar eme változatos termékeihez és fogalmunk sem volt, hogy minő árakat fizethetünk értük. Bizonyos, hogy bármily árat kértek is értük az árusok, még az is potom olcsónak volt mondható. Szerencsére belépett Mariesevic sorhajóhadnagy. Bemutakoztunk, ő vidám nevetéssel nyomban segítségünkre sietett a vásárlásban. Az árusok megpillantva őt, kissé összehúzódtak s figyelő szemmel kísérték minden mozdulatát. «Nos, uraim, mennyit kér ez a kuli ezért a kis asztaldíszért? 10 dollárt? — Hé! te! 2 dollár annak az ára, megértted?» A kuli szörnyűködve próbált tiltakozni. «Micsoda? nem tetszik? mars kifelé!» Ijedten szedi az holmiját s az ajtó felé hátrál, de nem megy ki, hanem bevárja, hogy többi társának több szerencséje lesz-e? Csak midőn látja, hogy azok sem boldogulnak a szigorú Mariesevic-el, akkor sompolyog lassan — vissza és ismét kitalálja portékáját, hajlandó lévén az előbb kínált árút már 5 dollárért adni. Végre is megegyezünk 3 dollárban.

*

Ezután Franz gyorsan kikergette a kulihadat, mert megjelent az ajtóban a különítmény zenekara. Hangszerükkel helyet foglaltak a fogadószobában és rákezdek egy indulóra. Ezt a hangversenyt a mi tiszteletünkre adták. Közben megérkezett Gayer kommandáns és Skusek úr, a komisszárius, valamint a többi szökevény tiszt, kik közül most Oláry főhadnagyot ismertük meg. ő már valódi

kedvence volt a pekingi német köröknek, jóllehet a magyar nyelven kívül más nyelvet nem beszélt és csak a németet törte kegyetlen kiejtéssel kerékbe.

Az asztalhoz ültünk és víg hangulatban beszélgetve, folyt az ebéd. Körülöttünk kitanult ügyes kulik siirögtek, forogtak halálos csendben. Léptük zaja sem hallatszott. Idősebb kuli a főasztalmester, kinek vezetésével és utasításai szerint szaladgál a többi és ügyel minden mozdulatunkra. Köztük egyik kicsi, alig 10 éves gyerek, a főkuli fia, most tanulja mesterségét; roppant komolysággal és előkelőséggel mozog, csak egy nagy baja van, hogy nem tud az orrán át lélegzeni. Már pedig a szigorú kommandáns nem tűri a nyitott száját! A kis kuli aggódva néz hol rá, hol az őt állandóan ellenőrző Mariesevic-ra és ha szerepelnie kell, nagyot lélegezve igyekszik egy szusszal elvégezni dolgát és kétségbeesetten erőlködik, hogy minél tovább csukva tartsa száját.

Az ebéd kitűnő volt, a kínai szakács a legnagyobb tökélyre emelkedett az európai, kissé németes konyha elkészítésében; ő is Csingtauban tanulta mesterségét.

Ebéd után a Schuszter-kuli jelent meg, kivel hasonlóképen alkudtunk meg, mint a Schneider-kulival. Addig is, míg ruháink és cipőink elkészültek, a napokat a különítményen töltöttük és legfeljebb egy-egy riksa-kocsikázást tettünk a városban. Dolgunk a követségen vajmi kevés akadt, mert igaz ugyan, hogy miniszteri rendelet értelmében az odaszakadt hadifoglyok szolgálatra felhasználhatók, ám összes szolgálatunk abban merült ki, hogy néha egy-egy félórát segítettünk a derék Skusek komisszáriusnak az összeolvasásban vagy távirat sifírozásban.

Másodnap délután Mariesevic sorhajóhadnagy jegyzőkönyvet vett fel velünk elfogatásunk, hadifogságunk s abból való szökésünk történetéről és e formalitás elvégzése után

hivatalosan is be lettünk iktatva a Pekingben időző osztrák és magyar tisztek lajstromába és Skusek úr kifizette számkunkra a megérkezésünk napjától járó szabályszerű tiszti gázsit, a rendszeresített napidíjat, valamint a szőkevény tisztek felruházására megállapított átalányt.

Közben a szabó- és cipészku li is megjelent és kifogástalan árút szállított. Most már aztán felruházva, utca- és salonképesekké váltunk, szabadabban mozoghattunk és kivehetjük részünket a pekingi élet gyönyörűségeiben.

*

Alig melegedtünk meg egy kissé a követségen, máris egész sereg ösmeretségre tettünk szert. Elsősorban mindjárt az a kitüntetés ért bennünket, hogy báró Rosthom Artúr úr ő. excellenciája és neje láttak bennünket vendégül ebédre. Fen költ, nemes szellem és szívhez férkőző keresetlen egyszerűség volt az, melyet körükben élveztünk. A pár óra rövid együttléte a lelki élet oly tartalmas mélységére engedett bepillantást, mely méltán keltette fel bámulatomat. Politikáról futólag esett csak szó, annál inkább a kínai viszonyokról, főkép nyelvről és irodalomról, melynek a követ úr alapos ismerője s melyet ő búvárkodó tudós módjára eredetiben tanulmányoz. Hogy mit jelent ez, azt csak akkor tudjuk igazán méltányolni, ha meggondoljuk, hogy magának a kínai írás-olvasás művészetének elsajátításához évek fárasztó és alapos munkája szükséges. Hiszen csak az írásjelek száma több mint 50,000-re tehető s a dúsgazdag kínai irodalom jeles művei a másfél-százezer kötetet meghaladják; közülök némelyeknek eredete emberemlékezetet meghaladó időre nyúlik vissza.

5. Excellenciájának köszönhetjük azon praktikus útmutatásokat is, melyeket különösen szem előtt kellett tartanunk, ha Kínából való továbbjutásunk elé nem akartunk

akadályokat gördítem. Nem szabad volt ugyanis megfélekezniük arról, hogy sehol ne hangoztassuk szökevény voltunkat. Többen azért nem tudtak tovább jutni Amerika felé, mivel nem voltak elég óvatosak és szemet szúrtak a már Pekingben, még inkább Sanghaiban működő titkos angol ügynököknek és kémeknek.

Őexcellenciája szíves meghívását nyomon követték a többi pekingi, osztrák és német családok invitációi. Ma a vagyonos Matterna előkelően berendezett lakására vagyunk hivatalosak, holnap Faworkeéknél töltjük az estét, majd Grosseéknél van zajos estély, aztán pedig a bájos Hellhoffné, kinek férje, — mint értesülünk — egyik Honoluluban rekedt német gőzösnek a kapitánya, tart bennünket vendégül, míg máskor ismét Baueréknél, követségi tolmácsunk szalonjában volt alkalmunk igen kedves társaságba elvegyülni.

Nappalaink pedig a legkülönbélebb szórakozással, sétával, riksázással, korcsolyázással és szebbnél-szebb kirándulással telttek, midőn is alkalmunk nyílt arra, hogy a keleti világ tarka képeiben gyönyörködjünk és beleéljük magunkat annak évezredek óta változatlan, álmatag hangulatába.

*

Nem mulasztottuk el, hogy a fővárosnak legalább néhány nevezetességét megtekintsük. Körüljártunk a kínai városrészben, a tatárnegyedben, elvegyültünk annak színes, nyüzsgő sokaságába, bejártuk a tiltott városrész külső periferiáit, hová az örök a Juan-Sikkai-rezsim óta a belépést megengedik, megtekintettünk néhány templomot, elsétáltunk a kínai városrészt övező hatalmas falakra; elmélyedni azonban a keleti világ tanulmányozásába — bármennyire sajnáltam is — nem lehetett célunk.

Megragadta azonban figyelmemet két nagyszabású épí-

tészeti mű: az egyik a császárok nyári palotája, a másik az Ég temploma.

A nyári palotát, mely automobilon jó órai távolságra fekszik a fővárostól, egyik ragyogó délelőtt kerestük fel. A palota hegyoldal lábánál épült s előtte hatalmas tó tükre terpszkedik, mely a januári hidegben teljesen be volt fagyva. A hegyoldal meredek lejtője hatalmas terméskövekből várszerű bástyává van kiépítve, mely kőhalmazával az egyiptomi pyramisok tömegbenyomását ébreszti a távolról szemlélőben. Maga a palota könnyű, földszintes faépület, mely sem külső díszben, sem berendezésben nem különbözik valamely jó, közepes kínai háztól. Az azt körülvevő melléképületekkel együtt teljesen eltűnik az örökzöld «életfák» és egyéb növények közt.

A groteszk ellentét, mely a háttérben fekvő hatalmas kőfalazat s az aránylag parányinak mondható palota közt megnyilvánul, idegenszerűleg hatott rám. Ha elfordítottam tekintetemet a háttérnek erőt és hatalmat lehelő tömegétől és csak ezen kis filagóriákat szemléltem, szinte gyermekes naiv hangulat fogott el. Szinte magam előtt láttam a császárt, az Ég fiát családi egyszerűségében, gyermeki örömeiben, amint körüljár szobáiban, letelepszik egy-egy padkára, mely teljesen az a szerkezet, aminőt a legegyszerűbb kínai házakban megismertünk és csak faragványaira, mesés drágaságokat érő huzatjaira nézve különbözik amazoktól. Elképzelttem az épület utolsó lakóját: az öreg anyacsászárnőt, amint az alig kétéves kis császárral kitipeg a terraszerűen emelkedő udvarra, hol furcsa kis szobrocskák: sárkányok és különféle fantasztikus alakú kis madarak vannak felállítva. Lejebb a tó partján fedett folyosó vezet, melynek boltozatát kecses apró faragványok és parányi képecskék díszítik. Végig haladva rajta, előtűnik a tó egyik ága fölött áthúzódó, hullámvonalban emelkedő híd, vala-

mint a partra épített porcellántetejű kapu, melyeknek különleges cifraságai inkább valamely babaépület darabjaihoz hasonlítanak, semmint császári palota díszéhez. És ekkor hirtelen elém tűnik a háttérben fenyegetőleg emelkedő hatalmas kőfal s még távolabb egy óriási pagodaszerűleg épített torony, mely óriási méreteivel, mint valami Góliát látszik lebámészkodni a liliputiak birodalmára. Az erő ezen frappáns fellépése lerontja az előbbi könnyebb benyomásokat.

Felfelé indulunk a hegyoldalnak vezető kőlépcsőkön és mind fenségesebben bontakozik ki előttünk a környező táj képe, gyönyörű kilátás nyílik Peking felé az alattunk elterülő hatalmas tóra és a távoli diadalka púkra és tornyokra. Már-már megragadná lelkemet a látvány nagyszerűsége, ha hirtelen egyik hatalmas sziklatömb alatt elém nem tűnnék egy furcsa kereken forgó szerkezet, mely mint valami kakaslábon táncoló házacska a lendítésre vidáman kering körbe. A kis császár körhintája az, melynek megpillantása úgy hat rám, mintha kis majmot látnék kapaszkodni a méltóságteljes oroszlán sörényén: a látvány fenségességébe egyszerre a komikum vegyül.

A méreteknek ezen szembeállításában kifejezően nyilvánul meg a kínai gondolatvilág naiv egyszerűsége.

A kínai nép egész a legújabb időkig megmaradt a családra, társadalomra és államra vonatkozó fölfogásában évezredek előtti kezdetleges színvonalán. Amíg a többi nemzetek fejlődtek, férfiakká, majd aggastyánokká váltak, addig a kínai öreg gyermek maradt. Mint minden gyermeknép, a közületre vonatkozó fölfogásában nem tudott felemelkedni a legközvetlenebb környezeten, azaz a családon. A társadalom nála a családok összessége s az állam egy oly nagy család, melynek feje az összes családok atyja, a császár. És valamint a családban minden egyes tag

gyermeki köteles engedelmességgel tartozik a főnek, úgy tartozik feltétlen hódolattal az összesség a császárnak. Íme a két ellentétes elem: a gyermeki naivság és a hatalom csodálata, mely a császári palota szemlélésekor a figyelmes nézőt megragadja. Császárnak életét, napi szükségleteit époly gyermekes formában és egyszerűségben képzelte el a kínai, mint a magáét, de felcicomázta azt fantáziájának szüleményeivel és a liliputi épületek mellé odaállította a hatalmas kőtömegeket, mint a császári tekintély előtt való hódolás jelképét.

Amit a nyári palota monumentuma a kínai nép gondolatvilágának alaptónusára vonatkozólag elém tárt, azt kiegészítette és betetőzte az Ég templomának szemlélete, valláserkölcsi felfogás tekintetében. Az Ég temploma a keleti városrész külső periferiáján fekszik. Óriási területen elszórt, keresztül-kasul húzódó falaktól határolt templomok tömegéből áll. Az egész területet hatalmas bástyafal veszi körül. Csikorgó, nagy kapukon keresztül mind beljebb jutunk, mígnem hatalmas mezőségen elibénk tűnik a tulajdonképeni szentély, a kőterraszon emelkedő fedetlen áldozati oltár. Végtelen síri csend, honol körötte, mely szinte temetői hangulatot ébreszt. A hatalmas falak e földről kiszakított világot öveznek, melyen belül az idő folyása is fennakadni látszik. Csak életfák, csak fölburjánzott utak, rendetlenül szanaszét tenyésző bokrok s elhanyagolt, elgazosodott rétek környeznek bennünket, melyek közül szürkén emelkednek az idő vasfogával dacoló kőtömegek. Mindenfelől a régiségnek és az évszázadoknak álmatag lehellete érzik.

A természet szemléletében való ezen elmerülés képezi alaptónusát a kínai vallásos érzületnek. Lényege a természet istenítese, melyet legegyszerűbben az ég és föld ellentétében szemlélhetni. Az ég az ő változatosságával és

ékességeivel fölötte áll a föld gyarlóságainak. A föld lakóinak közbenjárója az égnél a császár, kinek tekintélye, föltétlen hatalma ezáltal még inkább kidomborodik. Ő az Ég fia és mint ilyen földi megtestesítője az Istenségnek.

A kínai nép gondolatvilágának és erkölcsi felfogásának ezen alapjaira való bepillantás kulcsot nyújt intézményeinek, jogrendszerének, sőt irodalom- és nyelvfejlődésének átértéséhez. A tekintély előtt való gyermeki meghajlás kizárta a szabad kritikai vizsgálódást, mely minden szellemi haladás előfeltétele, és okozta azt, hogy a kínai gondolkodásában még most is az a gyermek, aki volt háromezer évvel ezelőtt. De ugyancsak ez a tekintélynek való hódolás idézte elő, hogy a mi értelmünkben vett erkölcsiség sem található Kínában, mert hiányzik annak ép a legfontosabb kelléke, t. i. az erkölcsiség belső tartamának felismerése és annak átértése. Náluk erkölcsös ember az, ki a törvényt és szokásokat mereven betartja, tehát mindenben pontosan ragaszkodik az évszázadokon keresztül megrögzött külsőségekhez. Innen a mérhetetlen konzervativizmus, mely az újításokban veszélyt lát.

Ezen körülmények megfontolása az, mely a kínai problémát kényessé teszi. A kínai intelligens, természetes észjárású, gyermekes kíváncsisággal érdeklődő, de nyúljon valaki erőszakos kézzel az ő megcsontosodott világnézeteihez, csak gyűlölettel és meg nem értéssel fog találkozni.

Ha nem csalódom, Kína több ezer éves fáját a jelenkor viharai még jó ideig rázni fogják, de sohasem fogják annak terebélyes gyökereit kitépni. El fog vonulni afölött a japán invázió vihara, mert a számító japán csak imperialisztikus politikájához akar újabb támpontot keresni az ázsiai szárazföldön: nem fogja azt meghajlítani az angol-amerikai üzérkedő szellem; hidegen fogják hagyni a kínait a hit-térítői törekvések meddő kísérletei. Azok fogják e népet

az európai kultúrával egy egyenlő nagyságú, de eredeti kulturális színre emelni, akik megértéssel és igazi filozófiai-magaslaton állva Kon-fu-cse könyvét veszik kezükbe, annak tanaival felfegyverkezve, saját nyelvén fogják e népet tanítani, tartalmat és lelket adva a merev külsőségekbe.

Peking—Sanghai.

Pekingből való továbbjutásunk elé a leglényegesebb akadályt az a körülmény gördítette, hogy Amerika és Kína közt hosszabb idő óta szünetelt a semleges hajóforgalom. Csak japán, avagy brit gőzösök közlekedtek, úgy, hogy nem lehetett más választás számunkra, mint vagy semleges állambeli útlevelekre szert tenni, avagy valamely semleges hajó érkezését bevárni. Alig töltöttünk pár napot Pekingben, amidőn máris értesültünk arról, hogy február 18-án a Manilla felől jövő «China» nevű amerikai gőzös érinteni fogja Sanghait és Japánon keresztül San-Franciskóba igyekszik. Ezen gőzösre természetesen rávetette magát a már régóta Kínában rekedt németeknek tömege, mivel úgy voltak informálva, hogy a japánok respektálják a hajók semlegességét és a japán kikötőben sem bántják a német, osztrák és magyar utasokat, feltéve, hogy nem lépnek a szárazföldre. Másrészt azonban a helyzet e szempontból nem volt egészen tiszta, mert ha az eddigi néhány esetben a japánok előzékenységet mutattak is, nem volt előre mondható, hogy ép így fognak-e elbánni a Chinával is, melynek utasai jórésztben ellenséges alattvalók.

A Pekingben időző tiszték közt is megoszlott a vélemény s míg egyesek — miként Oláry is — tanácsosabbnak tartották az utat meg nem kockáztatni, addig a többség úgy határozott, hogy szerencsét próbál a Chinával. Mi

ketten Ballayval táviratilag szintén felkértük sanghai-i konzulátusunkat, hogy jegyet váltasson számunkra a hajóra és a nagykövet úr öexcellenciája engedelmével elhatároztuk, hogy egy héttel a hajó indulása előtt Sanghaiba utazunk. Úgy véltük, hogy ott helyben biztosabb információkat szerezhetünk és bármiként alakuljon is a dolog, hamarabb nyílik alkalom a továbbjutásra.

Megfogadva báró Rosthorn tanácsát, hogy minél elővigyázatosabbak legyünk, úgy határoztuk el, hogy nem utazunk tömegesen egyszerre, hanem külön válunk a többiek-től, sőt az óvatosságban annyira mentünk, hogy Pekinget sem hagytuk el egyszerre, hanem Ballay egy nappal előbb elutazott Tiencsinbe és úgy állapodtunk meg, hogy az ottani konzulátuson találkozunk s csak azután utazunk kettesben Sanghaiba.

Tiencsinben egy felejthetetlen napot töltöttünk Schumpeter konzul úr vendégszerető házában. Még kedvesebbé tette ott tartózkodásunkat az a körülmény, hogy meghívást kaptunk estére Hannekenék házához. Hannekenék nevét már udinszki fogolykorunkból ismertük. Hanekenné ö nagysága az elnöknője a tiencsini «Hilfsverein»-nek, mely a szibériai fogságban sýnlődő német, osztrák és magyar hadifoglyok gyámolítását és segélyezését tűzte ki célul. Igyekezett összeköttetést keresni a fogolytáborokkal és pénzzel, könyv-, ruha- és gyógyszerküldeményekkel segítségükre sietni a szükségben. Alkalmunk volt arra, hogy Hanekenné ö nagyságát tiencsini irodájában is felkeres-, sük, hol személyesen láthattuk azt az odaadó, megfeszített munkát, melyet ezen nemesszívű hölgy a nemes cél érdekében kifejtett és az elintézés alatt lévő levelek óriási halma-zából is bepillantást nyerhettünk abba, hogy mennyi tekintet irányul a távolból feléje, sóvárgó reménnyel várva kérésnek elintézéséi.

Tiencsini rövid tartózkodásunk azonkívül némi fogalmat nyújtott a Kínában élő európaiak életéről és kiegészítette Pekingben e téren szerzett tapasztalatainkat. Némileg átértettük azt, hogy az a kiváltságos helyzet, melyet a fehér faj a távol keleten elfoglal, a mindennapi életnek annyi kellemet kölcsönöz és a csendes nyugalomnak annyi derűjével vonja be azt, hogy az európai, ki egyszer itt letelepedett és gyökeret vert, sohasem kívánczik igaziban más élet után, s ha vissza-visszalátogat is hazájába, a keleti kényelmes élet varázsától többé szabadulni nem bír.

Tiencsínból kényelmes expressz-vonaton tettük meg a másfélnapos útat Nankingig, hol a hatalmas Jangcse folyót gőzhajón átszelve, egy éjjelt töltöttünk a régi császárváros falai közt. Sanghai felé csak reggel indult vonatunk és az éjszakán keresztül a város utcáin barangoltunk. A lámpionokkal világított utcákon, a bennünket nyomon kísérő és intésünkre váró riksa-kulikkal, valamint az elég élénk éjjeli étellel, színes karnevál benyomását tették. Az angol szállodában, hova vacsorára betértünk és ahol nemzetközi társaság volt megszállva, óvatosan csak angolul beszélünk egymás közt és egyáltalában kínai utunk alatt csak amerikaiaknak vallottuk magunkat; Bally Frederic S. Radway név alatt utazott, én pedig erre az alkalomra John Skotthy nevet vettem fel.

Kora reggeli órában érkeztünk Sanghaiba, hol a pályaudvaron a Molnár és Greiner cég akkori vezetője, a derék Kars úr várt ránk. Bally őt levelezésből ismerte és előre értesítette jövetelünkről. Régi jóbarát nem fogadhatott volna bennünket nagyobb szívéllyességgel, mint azt Kars tette, megosztva velünk nemcsak hajlékát, melynek emeleti szobáját kényelmesen berendezte számunkra, hanem pár napig tartó sanghai-i tartózkodásunk alatt teljesen az ő vendégei voltunk. Az ő, valamint vele lakó két barátja,

Schneider és Lindemann urak szíves fáradozásainak és segítségének jórésze volt abban, hogy további utunkra nemcsak előkészülhettünk, hanem annak megvalósításához szerencsés kiinduló pontot is találtunk.

*

Pár napig tartó sanghai-i tartózkodásunk alatt néhány kedves ismerősre tettünk szert. Így különösen a Komorcsalád volt az, mely elhalmozott bennünket a szeretet jeleivel és körükben úgy az apa, mint a fiúnak familiájánál igazi, magyar vendégszeretetben volt részünk.

Maga Sanghai az észak-kínai városok után nem gyakorolt rám különös vonzó hatást. Túlságosan európaiasnak tűnt, mely nélkülözi az észak-kínai városok igazi keleti varázsát. Klímája egészségtelen és ezidőtájtban oly nedves és leverő volt, hogy állandóan szokatlan álmosággal kellett küzködnöm.

Egy-két kiszakított kínai jelenet azonban itt is megragadta figyelmemet. Kars úrnak kínai üzletvezetője — a compradore — egy derék, művelt kínai úriember, felajánlotta nekünk, hogy elvezet bennünket néhány különleges kínai helyre. Készséggel fogadtuk el a szíves ajánlatot és egyik este riksára ülve a kínai városrész felé hajtottunk. Mindenekelőtt egy igazi kínai vacsorát akart a compradore számunkra rendezni. Riksánk sötét mellékutcában, egyemeletes ház előtt állott meg; düledező falépcsőn az első emeleti hosszúkás, szűk helyiségbe jutottunk. Vendéglő helyiség volt, hol néhány asztal körül jómódú kínaiakból álló társaság foglalt helyet. Legnagyobbrészt kereskedők voltak, kiknek vezetőnk sorjában bemutatott bennünket. Kínai szokás szerint hajlongva üdvözöltük egymást és mivel beszélni nem tudtunk, csak barátságosan nevtünk egymás arcába. Számunkra kerek terített asztalon európai

módra tálaltak. Vezetőnk néhány kínai barátját is asztalunkhoz invitálta, hol rajtunk kívül még Kars foglalt helyet. Az étkezés megkezdődött, de végig enni is elegendő volt a kimeríthetetlen étlapot, nemhogy leírni lehetne azt. A fogások száma a 20 körül járt, de minden egyes adag oly parányi volt, oly apró tányérokra tálalták azt elénk, hogy együttvéve sem ért fel jó háromfogásos európai vacsorával. Igaz, hogy voltak köztük oly ételek, melyeknek már külseje sem volt bizalomgerjesztő, megenni pedig csak nagy nehezen bírtuk azokat. A különféle puhányok, halak, a tíz éves feketére vált tojások, a gilisztaszerűleg felvágott növényrostok még csak mentek valahogy, hanem már a kikutathatatlan alkatrészekből összevegyített tésztaeműek és lepényfélék sehogysen ízlettek, bár az illendőség kedvéért mindegyikből vettünk és kínosan magunkba gyömöszöltük. Derék kínai barátaink annál mohóbban fogyasztották e tarka változatosságot pálcikáik és szószos kanalaik segítségével és bólongató nevetéssel és jobb hüvelykujjuk feltartásával jelezték, hogy mily «chao» is egy ily becsületes lakmározás. Derék vezetőnket különösen meghatotta Ballay «figyelmessége», ki azt vélte, hogy egy észrevétlen pillanatban át tud csempészni amannak tányérjára egy teljesen ehetetlennek tűnő csiga-biga pástétom-darabot; ám a jó ember észrevette e mozdulatot és zavart hálálkodással köszönte meg a néki különösen ízletesnek tűnő darabot. Kissé megkönnyebültünk, midőn a vacsora véget ért. Az utolsó fogásokat jólakottságunkra hivatkozva elengedtük és teánkat szűr-csölgetve nézdegéltünk körül a teremben. A szomszéd asztalnál lévő társaság különös játékba kezdett. Két-két fél ült egymással szemközt és mindegyik különböző számú ujjának hirtelen felmutatásával és .hangos kiabálással igyekezett a másík által jelzett számot előre rávágni. Oly gyorsan ment azonban ez a játék, hogy valóságos lármává

fajult és csak akkor ért véget, ha a kiáltások és felmutatott ujjak száma egybevágott egymással.

Figyelmünket közben újabb látvány kötötte le. Ez a kis éjjeli lepkék, az utcai énekesnők megjelenése volt. Parányi 12—18 éves leánykák voltak s egymás után vonultak fel, ildomosán várva, hogy ülőhellyel kínáljuk meg őket magunk közelében. Nem akarván a kínai élet ezen gyönyörűségét sem elmulasztani, csakhamar oldalunkon egy-egy kis énekesnővel hallgattuk azoknak érthetetlen vihákoló beszédét. A compradore a mellettem ülő barna kis fitos lányra mutatva kijelentette, hogy az egyike Sanghai legkitűnőbb énekesnőinek, mire nyomban felkértük, hogy énekelne számunkra valamit, ő készségesen tett eleget a kérésnek és a kínai hiányos skálára felhangolt húros hangszerét pengetve, valami ősi harci dalba kezdett. Mindjárt az első hangnál, mely inkább kiabáláshoz hasonlított, semmint énekléshez, ijedten húzódtam el mellőle. Látva azonban, hogy a kínaiak elragadtatással szemlélték az énekesnőt és fejüknek ritmustalan bölongatásával követték az előttem teljesen érthetetlen melódiát, az énekesnő elnémultával Ballayval együtt hatalmas tapsban törtünk ki. Nem annyira elragadtatásunkban tapsoltunk, mint inkább afelett való örömmünkben, hogy a végtelennek látszó hősi melódia mégis csak véget ért. Miután a kis leánykák egy-egy csésze te át elfogyasztottak, felszedték hangszerüket és eltávoztak.

Vezetőnk kijelentette, hogyha még nagyon sietünk, eljuthatunk a közeli kínai színházba az előadás végére. Gyorsan megindultunk tehát és még a függöny legördülése előtt odaérkeztünk. Az óriás szí. ház tömve volt közönséggel, mely kényelmesen teázva, nagy figyelemmel kísérte az előtte lejátszódó cselekményt. Mi természetesen, kik semmit sem értettünk a darabból, csak a külsőségeken mulattunk. A színpadon szereplők, ijesztő tarka-barka öltözetük-

ben, fejükre, ruházatukba szurkált tollakkal és az arcukat takaró félelmetes maszkkal, farsangi bohózat benyomását tették ránk. Vezetőnk megmagyarázta, hogy kétezer év előtti cselekményről van szó, melyben az a tollas vitéz, ki piruettekelt lejtve és itt-ott örült gyorsasággal forogva saját tengelye körül, éktelen nagy bárdal a levegőben hadonászva, az emelvényre ront és az előtte hasra eső, majd vihákolva felugró és elszaladó bohócok felé sújt. az egy híres király, ki most aratja diadalát ellensége fölött. A cselekményt a színpad oldalán felállított pár tagból álló zenekarnak lármája kísérte és úgy látszik, hogy az egésznek összehatása a nézőkre rendkívüli volt, mert elragadtatásuk jelzésére a feltartott jobb hüvelykujjak tömege meredt a levegőbe. Látszott, hogy gyermekmódra, teljesen beleélik magukat a cselekménybe és ha egy-egy ellenszenves alak jelent meg a színpadon, nemtetszésüknek nyomában a «pu-chao»-t jelző, a földfelé kinyújtott kisujjuk lefelé tartásával adtak kifejezést.

Amit ez éj tapasztalatai feltártak előttem, az csak megerősítette korábbi benyomásaimat. Amint a kínai gyermek maradt gondolat- és erkölcsvilágában, ugyanaz a gyermek maradt művészetében: zenéjében és költészetében is.

Előkészületek a tengeri útra.

Sanghajban töltött napjaink javarészét a továbbjutás lehetőségeinek mérlegelése és módjainak kikutatása foglalta el. Mennél több oldalról szereztünk be információt a China hajó felől, annál bizalmatlanabbá váltunk irányában. Már Pekingből való eljövételünk előtt báró Rosthorn lír őexcellenciájától bizalmas intést kaptunk, hogy magán-értesülése szerint nem annyira a japánoktól, mint az angoloktól kell tartani, kik valamit terveznek a hajó ellen.

Sanghaiban első dolgunk volt felkeresni ottani konzulátusunkat, hol Bernauer konzul úr kitüntető szívésséggel fogadott bennünket. Meglepetésünkre öneki semmi rossz információja nem volt a Chináról, sőt ellenkezőleg, a továbbutazás egész biztos módjának tartotta. Bennünk azonban már ekkor annyira megrögzött a bizalmatlanság a hajó iránt, hogy végleg lemondottunk az azzal való továbbmenetelről és jegyünket más utasok rendelkezésére bocsátottuk. Ez elhatározásunkban nagy része volt Bernauer konzul úr abbeli közlésének, hogy értesülése szerint Ausztrália felől egy amerikai teherszállító gőzös futott be a sanghai-i kikötőbe és további útjában Japán érintésével San-Franciskóba igyekszik. A hajót «Yukatan»-nak hívják és harmadik tisztje német származású amerikai volt. Addig is, míg a hajó a kikötőben átrakódik, alkalmunk nyílhat arra, hogy a harmadik tiszttel érintkezésbe lépjünk, aki a konzul értesülése szerint a sanghai-i német klubban majdnem mindennap megfordult és az ő révén szerencsét próbálhatunk, hogy valamilyen módon a hajóra juthassunk. Megköszönve a konzul úr szíves figyelmeztetését, elhatároztuk, hogy nyomban az új nyomokon indulunk.

Az első feladat volt megtalálni a harmadik tisztet. A keresés munkáját megosztottuk. Aznap délután én a tengerparton lévő gyönyörű hatalmas német klub épületének földszinti bárjában lestem nem jelenik-e meg ott a harmadik tiszt és meghagytam egypár felszolgálónak, hogy mihelyt látják őt, azonnal tegyenek rá figyelmessé. Valószínűbb volt azonban, hogy a harmadik tiszt a hajón lesz található, ezért is a feladat nehezebb részét Ballay vállalta magára, t. i., hogy kimegy a kikötőben horgonyzó hajóra és ott próbál ügyesen szóba eszkedni a kiszemelt emberrel.

Egyáltalában Kínától kezdve szerepeink kicserélődtek. Míg az orosz fogságból való kijutásnál, az emberekkel

való érintkezésnél orosz tudásom reám rótt a nehezebb feladatot, Kínától kezdve hazáig Ballay vette át a vezető szerepet. Kitűnő angol nyelvtudása, fényes ötletei és az emberekkel való ügyes bánásmódja nélkül vajmi kétséges, hogy valaha is haza tudtunk volna vergődni Kínából az angol nyelvterületeken keresztül.

Ballay ez alkalommal is fényesen oldotta meg feladatát. Míg én hiába várokoltam a klubhelyiségben, addig ő a külső kikötőben horgonyzó Yukatanra ment, felkereste az őrségen lévő harmadik tisztet, kit Scholl-nak hívtak és aki az amerikai mellett a németet is teljesen jól beszélte, szóba ereszkedve vele ügyesen áttért jövetelének céljára. Scholl vállalkozni látszott a kényes feladatra, egyenlőre azonban semmi biztosat nem ígért, hanem azt mondta, hogy meggondolja a dolgot: hajlandó-e bennünket a hajóra csempészni és Japánon keresztül elrejtve Amerikába átjuttatni. Azt ajánlotta, hogy mindenesetre próbáljuk meg az «öreggel», azaz a kapitánnyal is a dolgot. Ha az beleegyezését adja ebbe, akkor feladatunk lényegesen könnyebbé válik.

Nehogy elrontsuk dolgunkat és idő előtt ismerőssé váljunk a kapitány előtt, jó Kars barátunk vállalkozott arra, hogy felkeresi a kapitányt és megkérdi tőle, hajlandó lenne-e két barátját Amerikába átcsempészni. A látogatás eredménye nemcsak hogy nem volt biztató, hanem egyenesen leverő volt. A kapitány hallani se akart rólunk, sőt egyenesen megtiltotta, hogy bármily módon is hajójára lépjünk.

Aznap este találkánk volt Schollal a német klub bárjában, hogy most már véglegesen megbeszéljük a helyzetet. Scholl tudomást vett a kapitány tilalmáról, kijelentette azonban, hogy meggondolta a dolgot és a tilalom ellenére is, hajlandó érdekeinket támogatni; természetesen a sikerért nem vállal felelősséget és ha valami baj történne,

nemcsak hogy ne okoljuk őt, hanem tisztí becületszavunkra kellett fogadnunk, hogy ellene semmi terhelőt nem fogunk vallani. Tervéből elárult, annyit, hogy az első tiszttel egyetértésben és a hajó főmatróza, az ú. n. boatsman segítségével fog a hajóra vinni bennünket és ott elrejt a rakományban, melyet külön e célnak megfelelően fognak elrendezni a hajó belsejében. Az első tiszt amerikai fiú és megbízhatunk benne, a hajó főmatróza pedig német ember és feltétlen híve Schollnak. Vidám cocktail-ezés közt létrejött az alku, részünkről azon további ígérettel, hogy San-Francisco-hóba érve Schollt és társait fáradozásukhoz méltóan fogjuk honorálni.

Ezen az esti megbeszélésen rajtunk, Kárson és Komor Pál úron kívül egy újabb tisztársunk is résztvett, kit Angliában ismertünk meg. Versariu-nak hívták és Haborovszkban volt hadifogoly; tagja volt a már több ízben említett szerencsétlen expedíciónak és azok közé tartozott, kiknek sikerült ép bőrrel Pekingbe, onnan pedig Sanghaiba jutnia. Sanghaiba érve, szerencséje hosszú időre cserbenhagyta. Több ízben próbált már átkelni az óceánon, ámde terve mindannyiszor valami különös véletlen folytán meg hiúsult. Helyzete mind nehezebb lett, mert nemcsak az angol titkos ügynökök tartották szem előtt, hanem mert a város európai lakosságának javarésze ismerte és tudta róla, hogy a Müller álnév alatt rejtőzködő úr hadifogságból szökött, magyar tiszt. Belátva végre, hogy hiába számára minden bujkálás, megtartva Müller álnevét, beköltözött az előkelő német klubba, melynek második emeletén kényelmes szobában lakott és várta a jó szerencsét, hogy hátha mégis majd csak alkalma nyílik valamiképen a továbbjutásra. Az ő figyelmét sem kerülte el a beérkező Yucatan, a konzul úrtól megtudta ő is, hogy a harmadik tiszt német ember és hasonlóképpen ahhoz fordult támo-

gatásért. Schollnak természetesen nagyon mindegy volt, hogy a hajó rakományában két avagy három embert bujtasson-e el, sőt üzleti szempontból annál előnyösebb volt ránézve, mennél több embert vitt magával.

Megállapodtunk abban, hogy a hajó indulását megelőző éjnek idején fogunk a hajóra szállani és ehhez képest tettük meg előkészületeinket. Beszereztük mindazt, amire egy hosszú — három hétre tervezett — rejtett tengeri utazás idejére szükségünk lehet. Podgyászainkon kívül, melyeket Versariu lakására vitettünk, hogy onnan együttesen szállíttassuk el azokat, alkalmas csomagolásban a hajó rakománya közé, egy nagy láda élelmiszer a legkülönbébb konzervekkel és kétszersültekkel, kisebb láda ásványvíz, azonkívül nagymennyiségű csokoládé, szivar, cigaretta, pipadohány, főzőmasina, elektromos kézilámpa és könyvek egészítették ki készletünket. Mindezeket sampoonokon szállíttattuk a horgonyzó Yucatanra, hol a hajó berakása közben a boatsman vette azokat át.

Az elindulás előtt való utolsó délután meglepetésünkre és nagy örömünkre beállított hozzánk Czira Árpád, ki a zna p érkezett Pekingből, Breckel, Gerl, Schiffler és Pletthy kíséretében. Ez utóbbiakkal nem találkoztunk, mert ők végképen a Chinával való utazásra határozták el magukat, míg Czira értesülve tervünkről, kész örömmel kapott ajánlatunkon, hogy őt is magunkkal vigyük. Még aznap délután bemutattuk Schollnak, áld hajlandó volt őt is vállalni és vidám, könnyed modoráért pár perc alatt nagyon megszerette.

*

Az utolsó estén kedves házigazdáink Kars, Schneider és Lindemaun urak nagy búcsúlakomát csaptak tiszteletünkre az előkelő Müller-féle német vendéglőhelyiségben.

Lindeman és Schneider urak eleinte bizalmatlansággal néztek vállalkozásunk elé: biztosra vették, hogy a hajós-nép be fog csapni bennünket és hogy csak a jutalom zsebre-vágására pályázik. Mivel azonban szándékunktól nem tágítottunk, feltették magukban, hogy Scholl urat, a búcsú-lakomán «be fogják állítani», mert mint mondák, ilyen állapotban meg fog eredni a nyelve és el fogja árulni valódi szándékait.

Úgy beszéltük meg a dolgot, hogy a vendéglőből éjnek idején egyenesen a hajóra megyünk, oly időpontban, amidőn Scholl következik őrésre és barátaink észrevétlenül a rakományba fognak bennünket csempészni.

A búcsúlakoma legvidámabb hangulatban telt el. A kitűnő étrend mellé feltalált legkülönbözőbb borok és pezsgők hatása alatt a hangulat oly emelkedetté vált, hogy az egész helyiség figyelme már reánk irányult. Lindemannék nagyon is túllőttek a célon a leitatással, melynek maguk is áldozataivá lettek. Lindemann hangosan ordítva valzert és kánkánt lejtve ugrált körül a teremben, belekötött néhány szomszédos társaságba, Schneider vidáman töltögette jobbra-balra a pezsgős poharak tartalmát, míg Schollnak csak vérben forgó szeme és viharedzett tenge-rész módjára elhülyülő magaelébámulása jelezte, hogy nagyon is felhajtott a garatra. Végül Lindemann és Schneider összepuszizkodtak Schollal és kijelentették, hogy az ember «jó», azaz, hogy teljesen megbízható. Müller úr a vendéglős, ki előtt készülődésünk természetesen nem maradhatott titokban, maga is hozzájárult, hogy ez utolsó est vidám hangulatát fokozza és jó tanácsokon kívül még ő is ellátott bennünket egy kis útravaló elemózsiával, így nagymennyiségű gyümölcessel.

Éjjel két óraker azután Scholl előhúzta óráját, felállt s mint aki egyszerre magához tér mámorából, kijelentette,

hogy most pedig indulnunk kell. A vendéglő előtt két automobil várt ránk, melyekre feltelepedve, örült iramban száguldottunk végig Sanghai utcáin. A kocsik zúgását csak Lindemann ordítása harsogta túl, ki a külváros csendes utcáit a «Deutschland, Deutschland über Alles» áriájával lármázta fel, mígnem teljesen elalélva elaludt a soffőr mellett, ő volt az egyedüli, ki az éjjeli dorbézolásnak áldozatul esett és jó is volt, hogy most már elnémult, mert autóink a városon kívül nagy gyárépület közelébe értek, mely a folyó azon pontja közelében feküdt, hol a Yucatan horgonyzott. Az út teljesen elhagyott és sötét volt s ez volt az a hely, ahol a boatsman-nak várnia kellett ránk.

Leszállva az autókról, gyalogszerrel indultunk meg az úton és alig haladtunk pár lépést, amidőn a homályban sötét, magas, sovány alak körvonalai bontakoztak ki. Czira ijedten súgta oda Schollnak, hogy vigyázzunk, mert egy gyanús alak figyel bennünket, ám amaz füttyjelet adott le, mire a gyanúsak jelzett alak felénk sietett. A boatsman volt, ki jelezte, hogy a hajón minden «all right» és hogy idővesztés nélkül fogjunk hozzá a terv keresztülviteléhez.

Keskeny gyalogösvényen a hatalmas folyó partjához érkeztünk. A környék teljesen elhagyott volt és a víz fölött párás homály lebegett, melyen keresztül csak a v horgonyzó hajók vörös árbofcénye szóródott szét az éjszakában. A helyen, ahol a folyó partján megállottunk, sampoonok kikötésére szolgáló kis fámoló volt, mely körül néhány álmos sampoon lézengett. Scholl kettőt odaintett közülük, míg az elsőre a boatsman szállott be, hogy előre siessen és érkezésünk pillanatában mindent akként rendezzen el a hajón, hogy senki felszállásunkat észre ne vegye, tehát hogy az öröket különböző ürügy alatt a fedélzetről a hajó belsejébe eltávolítsa, addig mi négyen Scholl-al a második sampoonon helyezkedtünk el.

Parton maradt barátainktól való elválás, a lomhán hömpölygő sötét folyam partján, a tiszta csillagos ég alatt, megható volt. Kars könnyezett és mi is különös megindult - ságot éreztünk, midőn a Csendes-óceán habjaira bízva magunkat, megindultunk, hogy szemébe nézzünk egy teljesen bizonytalan kimenetelű, hosszú tengeri utazásnak, míg ők a parton állva a pillanat hangulatától megragadva, kalaplengetve a Deutschland Deutschland über Alles-t énekeltek, mi lassan eltávolodva a partról zsebkendőinkkel integettünk feléjük, mígnem elvesztettük egymást szem elől az éjjeli homályban.

A Yucatanon.

A hajó méltóságteljes csendben horgonyzott a folyam közepén és könnyű sampoonunk gyorsan sikolva a vízen, csakhamar oldala mellé állott. A Yucatan a kisebb tengerjáró hajók közé tartozott és így el lehetünk rá készülve, amint arra már Scholl is figyelmeztetett bennünket, hogy rossz tenger esetén furcsa kis mulatságra lesz kilátásunk a rakományban.

A hajó farán kötélhágcsó lógott, melyen egymásután felkapaszkodtunk a hajó fedélzetére. Az egyedüli boatsman kivételével e pillanatban senki sem tartózkodott ott és így sikerült észrevétlenül végigfutva a fedélzeten a hátsó lejárathoz jutni, mely a hajó farán lévő rakódó helyiség bejáratához vezetett. Scholl kinyitotta a raktárhelyiség ajtaját és betuszkolt bennünket, meghagyva, hogy a lehető legnagyobb csendben várjuk ott be a reggelt, nehogy az egy emelettel alattunk fekvő matrózokat zajunkkal felverjük. Kézilámpásaink fénye mellett megtekintettük a helység berendezését. Az egésznek a magassága a 3 métert nem haladta meg, hossza felől azonban egyelőre tájékozat-

lanok voltunk, mert a helyiség tele volt rakománnyal. Csak mintegy két lépés mély előtér volt hagyva a hajó székében s ebből is egy jó részt felhalmozott gerendák, lécek, egy keresztbefektetett hajólánc és a lépcsőlejáratot maszkírozó deszkák töltötték ki. A rakomány előterében négyszögletes faládák voltak egymásra állítva fel egész a tetőig s közülök csak az első sor volt embennagasságu, úgy, hogy annak tetején leheveredni lehetett. Ámde a berendezés ekként nagyon hiányos lett volna, mert hisz az első belépő mindjárt felfedezhetett volna bennünket. Gondoskodva volt azonban arról, hogy veszély esetén biztos rejtekhelyre találjunk. Itt tűnt ki első ízben boatsmanünk zsenialitása, aki a rakományt elrendezte. Szemben a bejárattal az egyik felső láda üres és helyéből kimozdítható volt; mögötte a ládákat követő bálók felett keskeny rés nyílott, melyen keresztül hason csúszva, a hajó legbelsejéig lehetett jutni.

Hogy kitapasztaljuk rejtekhelyünk csínjait, mindjárt be is másztunk oda. Csak egymás mögött tudtuk magunkat előrepréselni a szűk nyíláson keresztül. A ládák fölött még csak könnyen elcsúsztunk; e ládáknak valami sajátságos édeskés szaga volt, nyilván valamely gyökérfajjal voltak megtöltve. A ládarakomány után hepe-hupás kisebb-nagyobb, vasabroncsokkal körülvelt bálók következtek, melyekből kellemetlen kényszag áradt ki. E bálók tömege töltötte meg úgyszólván az egész hajó testét és rajtuk ide-oda csúszkálva a legkificamítottabb testhelyzetekben közelíthette meg az ember a hajó közepét, hol a nyílás hirtelen zsákutcában ért véget. Itt azonban már orrfacsaró bűz fogadott bennünket, melynek természete felől csak később szereztünk tájékozást. Egyelőre megelégedtünk az első felfedező úttal és kábult fejjel igyekeztünk visszajutni az előtérre. A berendezés tehát nagyjában kitűnőnek volt

mondható, mert a belső rejtekhelyen senki fel nem fedezhetett bennünket, ha csak az egész rakományt szét nem szedik; a biztonság ezen érzetével azonban együtt járt egy nagy kellemetlenség, t. i. hogy hajószerencsétlenség esetén alig lehetett volna menekülés számunkra, mert amíg a keskeny nyíláson egymásután lassan mászva előbujni tudtunk volna, addig százszor is elpusztulhattunk volna nyomorult patkányok módjára. Válogatni azonban nem lehetett és Isten nevében bele kellett nyugodni helyzetünkbe és a jó szerencsére kellett bízni sorsunkat és életünket.

*

Az éjszaka hátralevő részét a hajórakomány előterében töltöttük. A nyirkos hideg elől hiába burkolódtunk kabátunkba és az ott elszórt pór zsákba, mégis fáztunk és arra kértük a boatsmant, szerezzen számunkra takarót. A boatsmannek ez semmi fáradságába sem került. Pár perc múlva hamisan hunyorgatva tért vissza és pár finom takarót dobott közönségünk: «Itt vannak la, a kapitány szobájából valók! annak úgy sincs rájuk szüksége!» Most már aztán, mint akiknek legjobb rendben van a szénája, beburkolódtunk a kapitány takarójába és álomra hajtottuk még mámoros fejünket.

Másnap reggel az a kellemetlen meglepetés ért bennünket, hogy a hajó elindulását egy nappal elhalasztották, mivel újabb rakományok érkeztek, melyeket a hajó orránál lévő raktárhelyiségben helyeztek el. Mi a kapott utasítás szerint a napot rejtekhelyünkre bebújva töltöttük el, eltörölve magunk mögött a kijáró utat és csak pár szardiniás dobozt és pár savanyúvizes üveget vittünk be magunkkal, így vártuk be az estét, majd pedig a másnap délelőtt beálltát.

Másodnap délfelé a hajó testéből jövő, mindjobban erősödő moraj jelezte, hogy a kazánt az indulásra fűtik, majd pár óra múlva a vasmacskák felhúzódó robaja elárulta, hogy nemsokára indulni fogunk. Egyszerre sístergő fuvás, majd hatalmas csobogás támadt, a masinák működésbe jöttek, a propellerek dolgozni kezdtek, a hajó megindult. Különös és félelmetes volt mindezt a hajó fenekén, sötét lyukban összehúzódva hallgatni, a bizonytalanság érzetével a hosszú, keserves utazás biztos élettudatában.

*

Az elindulástól helyzetünk javulását vártuk. Ettől kezdve nem voltunk annyira kitéve hirtelen meglepetésnek, mint amíg a hajó állott és rejtkehelyünkben előbujva, az előtérben telepedtünk le és boatsmanunk segítségével, ki gyakran meglátogatott bennünket, kezdtünk ott berendezkedni. A hajó kis oldalablakát, mely ez előtérre nyílt, kinyitottuk és a kerek lyukon keresztül világosság és friss levegő tódult be, amire annál inkább szükségünk volt, mert a hajó elindulásával a hajóúr hőmérséklete lényegesen emelkedett s ezzel kapcsolatban a hajó legbelsejéből valami dögleletes szagú áramlat indult meg a hajófar irányába.

A rossz levegő egyelőre azonban nem nagyon bántott bennünket, mert a nyitott oldalablakon keresztül bejövő friss szellő az előtérben, legalább is az ablak közelében, tűrhetővé tette a helyzetet. A hajó farának támogatott gerendákat oly módon helyeztük el, hogy rajtuk kényelmesen helyet foglalhassunk. Boatsmanünk eközben azon fáradozott, hogy a rakodóhelyiség előterébe villanyvilágítást vezessen be. Ez elég egyszerűen ment. Az előtérből ugyanis egyik oldalon a hajó fedett farára és a matrózok mosakodóhelyiségére lehetett kijutni, míg másik oldalon kis festékes kamrával volt az határos, hol a hajó ácsa tar-

tóttá festékeit és hova a boatsmannak szintén kulcsa volt. E kis kamrába a villany be volt vezetve, úgy, hogy misem volt könnyebb, mint a plafonnál a rakhelyiség fafalát átfúrni és azon keresztül a vezetéket épen a mi előtérben lévő kis tanyánk fölé húzni. A villany fényénél aztán este is kényelmesen üldögélhettünk, olvashattunk és csak arra kellett ilyenkor ügyelnünk, hogy az ablakot jól bezárjuk, nehogy a kiáradó fény a kapitány, vagy valamely be nem avatott személy figyelmét magára vonja. A villanybevezetéssel egy másik nagy kényelemhez is hozzájutottunk. Mint fentebb említettem, villanyos főzőkészüléket is hoztunk magunkkal, melyet a vezetékbe kapcsolva, meleg húskonzerveket, kakaót, stb. készíthettünk magunknak. Ily módon tehát a lehető legnagyobb kényelemmel rendezkedtünk be a kis előtérben: enni-innivalónk bőven volt, finom szivarokkal, cigarettákkal stb. el voltunk látva és ha még valami hiányzott volna, azt fényesen kipótolta az ifjúság aranykedélye.

Eleinte arra gondoltunk, hogyha már Japánon túlhaladtunk, valamiképpen módját fogjuk ejteni annak, hogy a kapitánnyal kibéküljünk és a fedélzetre kerüljünk. Addig is a legjobb kedvben néztünk utunk elé. Scholl több ízben meglátogatott bennünket, sőt egyszer az első tiszt is lejött hozzánk és szinte el volt ragadtatva a fényes fogadtatástól, melyben részesítettük: finom szivarral kínáltuk meg, amelynél csak a brandy ízlett neki jobban, melyből ugyancsak felhajtott.

Utazásunk első két napja, melyet pedig a legkritikusabbnak gondoltunk, ekként teljesen simán folyt le.

Váratlan baleset.

Nagyon is nagy volt jókedvünk, nagyon is előre örültünk az utazás sima lefolyásának, túlnagy lett elbizakodottságunk és ezzel együtt nőtt elővigyázatlanságunk, melyért keserves áron kellett megfizetnünk.

Utazásunk harmadik napján Japánba kellett érkeznünk, annak egyik legszebb kikötővárosába: Mógiba. Megtettük az előkészületeket az ott-tartózkodásra. Kénytelen-kelletlen beletörődtünk a gondolatba, hogy amíg hajónk a kikötőben fog állni, addig el fogunk rejtőzni a hajó legmélyebb gyomrába, a rakomány közé. Az utolsó délben elhatároztam, hogy felfedező utat teszek a hajó belsejében és oly mélyen csúszók előre a bálók tetején, amennyire csak lehetséges.

Villanylámpással kezemben behatoltam a zsákút végéig. A hőség és bűz mind nagyobb és mind tűrhetlenebb lett, de el voltam tökéelve, hogy felkeresem a penetráns szag fészket, mely a zsákúton túl látszott lenni. Az út végéig előrecsúszva, a hatalmas bálát próbáltam elmozdítani, mely az utat elzárta; nagy feladat volt, mert súlya mintegy félmázsás lehetett és mert máshogy, mint fekvő helyzetben nem lehetett hozzáférközni. Hosszas ide-oda lökdösés, feszegetés után végre engedett és sikerült magam mögé a keskeny útra kiráncigálnom. Igaz, hogy ezáltal elzártam magam mögött a kivezető utat, de most már rés nyílt számomra, hogy a hajóplafonon végig húzódó vasgerenda alatt átsúszhassam és tovább préseljem magam a plafon és a bálók közt a hajó testének belseje felé. Óvatosan előrejutottam a sötétségben, mivel villanylámpámat csak kivételesen használtam, nehogy az erőforrás kifogyjon belőle. Ennek köszönhettem, hogy midőn egyik bél felett sikerült magamat átpréselnem, a túlsó oldalon fejfelé

valami üregbe buktam. Hirtelen meggyújtott lámpám fényénél láttam, hogy oszlop mellett vagyok, mely körül a bálók üreget alkotnak s melyben most tótágast állottam. Jó időbe került, míg szorult helyzetemből szabadulni s az oszlop köré csavarodva ismét visszamászni bírtam. A levegő és a hőség szinte elviselhetetlen volt, de most már csak azért is tovább igyekeztem befelé és végre céloimhoz értem. A bálók hirtelen lejjebb sülyedtek, ágy, hogy már ülőhelyzetben is el tudtam helyezkedni rajtuk és lámpám világánál körülnéztem.

Sötétbarna, félig kiszáradt halbőrök között voltam, melyek összegöngyölgetve egymásra rakva pár méter széles réteget alkottak a bálók és a hajó legbenső fala között, melyen túl már a gépház következett a honnan folytonosan egyhangú zakatolás hangzott át. A hajó teste itt remegett s az elválasztó vasfal egész tüzes volt, fűtve, hevítve, szárítva a mellé felrakott bőröket, melyeknek pörkölődő felülete a hajó testének remegésével ritmikusan árasztotta, öntötte a bűz-áramhullámokát.

Tájékozásul ennyi elég volt. Japánban ide, e legbelsőbb rejtekhelyre fogunk elbújni s ha már ide is utánunk jönnek, akkor igazán nincsen számunkra mentség. A már megtett úton lassan visszamásztam a hajórakomány előterére és beszámoltam társaimnak a tapasztaltakról.

Közben a boatsman jött le hozzánk, kinek közeledtét mindig előre tudtuk, mert megbeszélés szerint már a lépcsőn lejövet ismerős áriát fűtyült és ilyenkor nyugodtan vártuk be az ajtó kinyitását. Most azért jött, hogy minden gyanús jelt eltávolítson az előtérből. Japánban hatósági emberek fognak a hajóra jönni, hogy a rakományt megvizsgálják és ezért nem is volt szabad semmiféle podgvászt elől hagynunk. Legszükségesebb kézipodgyászainkat: egy napra való vizet és élelmet, takaróinkat és kabátjainkat

be fogjuk vinni magunkkal a rejtekhelyre, nagy kofferjeink számára pedig a boatsman kitűnő helyet talált. A lépcső-lejáratot burkoló deszkafalakat túlfeszítette s az ekként támadt üres térre berakta a podgyászokat, majd a deszkákat ismét visszaszögezte eredeti helyére. Még csak az volt hátra, hogy villanykészülékünket leszereljük, és majd Japán előtt elbújva, a rejtekhely bejáratát maszkírozó ládát helyére állítsuk.

*

Erre azonban már nem került a sor. Alig fejezte be a boatsman az utolsó deszkák leszögezését és kifelé indult az ajtón, amidőn egyszerre csak szembetalálta magát — a kapitánnyal.

Miért jött le ez az ember oly váratlanul a rakodóhelyiségbe? a boatsman csapott-e túlságos nagy lármát a kalapálással, avagy pedig a hajó nyitott oldalablaka keltette fel gyanúját? nem tudtuk. Elég az hozzá, hogy megjelent a küszöbön és a boatsman az ajtóban állva csak annyit tudott néki hirtelen hazudni, hogy négy embert «fedezett fel», a rakományban és azzal kiosont.

Mi négyen gyanútlanul és jó kedvűen pipázgatva üldögtünk az ablak alatt, melynek kis kerek nyílásán keresztül világosság áramlott be, míg a hajó túlsó oldalán, az ajtó bejáratánál félhomály volt. Az ajtó előtt, rendezkedő» folytán gerendák voltak felhalmozva, úgy, hogy a kapitány sötéthez nem szokott, szeme nem vette azokat észre és pár lépést téve előre, megbotlott és nagy kalimpálással repült be hozzán k. Az első pillanatban semmi veszélyre nem gondoltunk. A kapitány époly fehér ruhát és fehér sapkát viselt, mint az első tiszt s a félhomályban nagyon is hasonlított rá; azt gondoltuk, hogy ismét ő látogatott meg bennünket. Bnllay még tréfásan oda is szólt néki, hogy vigyázzon,

nehogy ez átkozott helyen nyakát törje. Csak midőn ismét talpra állott a fehér alak és dühtől eltorzult vonásaival, kidülledt szemével, kissé előrehajolt magatartással világosságra került, csak akkor ismertük fel tévedésünket.

A helyzet nem volt minden komikum híján való és ezt mindkét fél érezte. Az első pillanatban ő is, mi is meg voltunk döbbenve a nem várt fordulattól: ő, amint itt lent a hajófenéken négy jól öltözött, pipázó, teázó és olvasó fiatalembert pillant meg, mi pedig azon érzéssel, mint a tetten kapott betörők, kik azon törik a fejüket, hogyan is lehetne a csávából menekülni és mivel lehetne ittlétünket magyarázni. Semmi jó ötletünk nem támadt, s csak hol egymásra, hol a kapitányra pislogva zavartan, kényelmetlenül izegtünk-mozogtunk helyünkön, hevesen szortyogtatva pipáinkat. A rövid csendet a kapitány ordítása törte meg: «Kik maguk?» — Csend. — «Ki hozta magukat ide?»

— Csend.

A kapitány vérbenforgó szemmel nézett körül, megsejmelte berendezésünket és tekintete égő pipánkon akadt meg. «Azonnal tegyék el azokat a pipákat! hogyan merészelnek a rakodóhelyiségben dohányozni?» Ezt Ballay felé ordította, ki közben torkát reszelve felállt, hogy a kapitánynyal okosan beszélni próbáljon:

— Ide hallgasson . . .

— Semmi idehallgasson! — bömbölt vissza a kapitány

— Azonnal mondja meg, ki hozta magukat a hajóra?

— Senki, a magunk erejéből jöttünk ide.

— Nem igaz! átkozott hazugok! Azonnal mondják meg, ki segített maguknak, mert. . .

Ballay valamit motyog az első tisztről, nyomban meg is bánva ezen kijelentését, mert a kapitány máris az első tisztet hívatja: «Hol az első tiszt, azonnal jöjjön ide!»

Az már rosszat sejtve, az ajtó bejáratánál állott és remegő térdekkel lépett be.

— Maga hozta ide ezeket az embereket? — szólt a kapitány feléje fordulva.

— Nem uram! — válaszolt amaz megszeppenve, miközben dühös és aggodalmas pillantásokat lövelt felénk.

— Ez az ember hozta magukat ide? — rivallt ránk újból a kapitány. — Ajánlom, az igazat mondják, ha jót a karnak!

Árulók nem lehettünk és törtéjük bármi, ellenséget eddigi barátainkból nem csinálhattunk.

— Nem uram! — válaszolt Ballay — ez nem az az ember, ki bennünket ide segített. Mi azt hittük, hogy az első tiszt hozott bennünket hajóra, de úgy látszik, hogy becsaptak bennünket ...

— Úgy! — üvöltött a kapitány — no megálljatok, gazember hazugok! hazudtok! hazudtok! — rikácsolta mindjobban kikelve magából. Első tiszt! kísérje fel ezeket az embereket azonnal a fedélzetre, zárja be őket és holnap reggel átadjuk őket a japán hatóságnak!

Az első tiszt, bár látszott a megkönnyebbülés arcán - hiszen állása forgott kockán! — kénytelen volt a szigorút játszani:

— Mars fel a fedélzetre! — kiabált ránk parancsoló hangon és elkezdett bennünket felfelé tuszkolni.

— Vigyék mindenüket magukkal, ide többé nem jönnek vissza! — szólt a kapitány kissé lecsendesedve.

Hamarosan összekapkodtuk azt, ami kezünk ügyébe esett, kabátjainkat, takaróinkat. Kézi podgyásunk egy része már a rejtekhelyre volt bedugva és ezeket ott hagytuk, mert kalandos észjárásunk korántsem adta fel a reményt, hogy még nincsen minden veszve és jobb a rejtekhelyét el nem árulni, melynek bejáratát a kapitány nagy harag-

jában nem vette észre. Dehogy jutott eszembe e pillanatban, hogy a takaró, melyet kabátomon kívül hónom alá kaptam, éppen a kapitány takarója volt és hogy ez a körülmény újabb vihar kitöréséhez fog okot szolgáltatni. Csak midőn búsan felfelé kullogtunk, elől az első tiszt, utána mi libasorban, az előbujó matrózok csodálkozó tekintetétől kísérvé, csak akkor vettem észre, hogy a kapitány mind figyelmesebben kezdi a hónom alatt hurcolt takarót vizsgálgatni, mígnem egyszerre, mint aki biztossá vált dolga felől, megragadta azt s újból kitörő, éktelen haraggal rám ordított: «Ki adta magának ezt a takarót?»

Se tagadni, se vallani nem lehetett. Oly ostoba pillanat volt ez, amidőn a tragikum a komikumba csap át s midőn nincs más mentség, mint a legnaivabb hazugság: «Hát kérem, ez a takaró valahogy bedobódott a helyiségbe!» E válaszra nemcsak hogy elnevettem magamat, de elneveték magukat társaim is, sőt még az odasiető második tiszt is, egy ír származású ember.

— Bedobódott? ugyan! bedobódott? — csattant fel a kapitány pulyka vörösén, kitépvé kezemből a takarót és nem tudva, vájjon dühöngjön-e avagy elnevesse magát az ostoba válaszon. — No megálljon! bedobódott! majd elbá-nok én magával, maga, maga — tolvaj! hazug!

A magyarázgatásra nem érkezett el az idő s jobbnak láttuk, míg a kapitány kidühöngi magát — hiszen teljesen a hatalmában voltunk — szó nélkül lenyelni a sértő és látszólag jogos szidalmakat. A kapitányi hídról Scholl sietett lefelé, hideg, közömbös arccal, és a kapitány kérdésére, tud-e valamit rólunk, rövid «no»-val válaszolt s mintha legkisebb köze se lenne hozzánk, sarkon fordulva dolgára sietett. A második tiszt eközben papírt és ceruzát tett elének, hogy írjuk fel nevünket. Valódi nevünket diktáltuk be, hogy ha tényleg bajba keveredünk, a japán hatóságnál

igazolni tudjuk magunkat, annyival is inkább, mert úgy Ballaynak, mint nékem a sanghai konzulátustól kiállított «Passierschein»-ünk volt.

Miután felírtuk nevünket, a második tiszt a parancsnoki híd alatt lévő kabinsorhoz vezetett bennünket. Régebben ugyanis a Yucatan utasokat is vitt magával s ezen kis kabinok most teljesen üresen állottak, egyetlen bútordarab sem volt bennük. Közülük a legszélsőt, melynek farácsos ablaka a parancsnoki híd lépcsőlejárata nyílt, a második tiszt kinyitotta s oda belökvé bennünket, kívülről ránk zárta az ajtót. Foglyok voltunk tehát ismét s nagy búsán leültünk a kicsi, négyszögletű szoba egy-egy sarkába, egymásra bámulva és szomorúan várva, hogy mit is fog számunkra hozni a következő nap.

Szökés.

Kutatni az okát annak, mi volt az, mely ily kellemetlen sőt kilátástalan helyzetbe sodort bennünket, találgatni, nincs-e benne része az első tisztnek, sőt talán Schollnak is, hogy leleplezzenek bennünket csak azért, hogy még jobban zsarolhassanak a kiszabadítás reményében, mindennek nem sok gyakorlati haszna volt. Elkezdtük tehát a legképtelenebb terveket kovácsolni, hogyan lehetne szorult helyzetünk-ből menekülnünk. Mindenekelőtt az elzárt kabinból kellett volna valahogy kijutni. Ez nem volt nehéz dolog, mert a kabin ablaka csak gyöngé farácsos zsaluval volt elzárva, melyet könnyen kinyitottunk s azon keresztül végigláthatunk a hajó hátsó fedélzetén. A haj csak az volt, hogy a parancsnoki hídon, melynek lejárata az ablak nyílt, állandóan tartózkodott valaki, ki a lépcsőn való távozásunkat nyomban észrevehette. A parancsnoki hídról gyakran jöttek le emberek, hol egy-egy matróz, hol a tiszték egyike,

hol maga a kapitány. Ez utóbbi, midőn észrevette, hogy az ablaknál állunk, leült az ablak alá a lépcső feljára és beszédbe bocsátkozott velünk. Az egész esetből, mini azt csakhamar átláttuk, nem annyira az érdekelte-, hogy kik vagyunk és mi a célunk (ezt talán úgy is sejtette), hanem az, hogy kinek segítségével jöttünk a hajóra.

A Stow-away mesterséget (jegy nélküli utasok átcsempészése) a szabályok szigorúan tiltják, de azért majdnem minden óceánjáró gőzösön felfedeznek egy-két ily, magát átcsempészni szándékozó utast. Valamelyik tiszt, sőt gyakran a kapitány szokott az illetőknek rejtkehelyét nyújtani. A Csendes-óceánon különösen a kínai munkások szokták az utazás ezen módját választani, hogy kijátsszák az amerikai bevándorlási törvényt, mely a sárga faj beözönlésének akarván gátat vetni, bevándorlásukat rendkívül szigorú feltételekhez szabja. A kapitány, mint arról a boatsmantól később értesültünk, régebben maga is nagyban üzte a kínai csempészést és méltán fúrhatta most oldalát, ki az tisztjei, esetleg matrózai közül, ki ily elegáns utasok csempészésével foglalkozik, mint mi vagyunk? Bizonyára búsas nyereség üti ezért markát és nem lehetetlen, hogy megfordult a kapitány fejében a gondolat, hogy tán ő is osztozhatna ezen nyereségben. Természetesen önérzete és hivatalos tekintélye tiltotta, hogy alkuba bocsátkozzék velünk és midőn ismételt faggatására is megtagadtuk a nyilatkozatot az irányban, hogy ki hozott bennünket a hajóra, abba hagyta a tárgyalást és kijelentette, hogy hát akkor másnap kíméletlenül kiszolgáltatt bennünket a japánoknak.

Ezek után, ha volt még némi remény a szabadulásra, az csak Scholl segélyével történhetett. Ezer szerencsénk volt, hogy mint azt már korábban megtudtuk, Japánba csak késő este érkezünk be, úgy, hogy az éjen keresztül hajónk a kikötőn kívül horgonyon állva fogja a reggelt

bevárni, amidőn külön révkalauz fogja azt a kikötőbe bevezetni. Most délután volt s így még egy egész éjjelünk volt hátra a szabadulásra.

Szerettünk volna a fedélzeten körülnézni és tájékozódást nyerni, hova lehetne végső esetben elrejtőznünk, feltéve, hogy sikerül éjnek idején az ablakon keresztül kiszök-nünk a kabinból. Vártuk, amíg valaki lejön a parancsnoki hídról. Az első tiszt jött, kinek értésére adtuk, hogy helyzetünk a kabinban a hőség miatt tűrhetetlen és szeretnénk a fedélzeten, ha mindjárt felügyelet mellett is, végigsétálni. Az első tiszt jelentést tett kérdésünkről a kapitánynak és nemsokára kulccsal jött vissza és kiengedett bennünket. A kapitány azonban felügyeletet rendelt mellénk — a boatsman személyében. Az első tiszt eközben odasúgta nekünk, hogy szóval se áruljuk el őket», mertők Schollal együtt minden lehető el fognak követni érdekünkben. Bár teljes bizonytalanságban voltunk afelől, hogy miben állhat ez a «minden lehető», mégis első nyomott hangulatunkat a helyzet kalandosságán érzett ingerlő kíváncsiság, majd a jókedv váltotta fel. Előljárt e téren Czira aranyos, bohém ötleteivel és jó magyaros egykedvűségével, úgy, hogy a még aránylag legpesszimiztikusabb Ballay is csakhamar felvidult.

Kijutva a fedélzetre, mindenekelőtt a matrózok mosakodóhelyére siettünk, hol a boatsmannak egy jó embere és később bizalmasa, egyik norvég származású matróz, nagy készséggel adott vizet, szappant a mosakodáshoz. A boatsman gondoskodott arról is, hogy legalább ez este ne éhezünk és levezetett bennünket a konyha mellett lévő étkező helyiségbe, hol a hajp szakácsa — new-yorki ember, kivel Ballay pár perc alatt barátságos szóváltásba keveredett — a legelőzékenyebben szolgált ki bennünket és suttyomban a legfinomabb vacsorát tálalta fel számunkra.

Jó borralalót adtunk néki ezért s ő nem győzte a rossz szerencsét átkozni, mely ily bajba sodort bennünket.

Csodálatos, hogy bizonytalan sorsunk most már alig izgatott bennünket és ha a boatsman ott nem állott volna kulccsal a kezében, jelezve, hogy jó lesz most már börtönünkbe visszatérni, szinte egészen beleéltük volna magunkat az óceánon kényelmesen hajókázó utas helyzetébe. Így azonban elfogyasztva ízletes vacsoránkat, elszíva utána egy-egy finom havanna-szivart, boatsman un k kíséretében visszatértünk kabinunkba. A boatsman újból bezárt bennünket, ígérve, hogy tán még nincs minden veszve — csak el ne áruljuk őket!

*

Esteledett; a ragyogó délutáni nap vöröses fénybe vesző alkonyainak adott helyet. Erős szél kerekedett, mely felkorbácsolta az addig aránylag sima tengert, előre jelezve, hogy további utunk — ha ugyan ilyenről még egyáltalán szó lehet — nem lesz nagyon nyugalmas. Leheveredve a padlóra, tovább fűztük terveinket, s hogymintó fantáziával, arra nézve elég csak annyit említenünk, hogy ha más segítség nem jön közbe, akkor majd a kikötőben horgonyzó hajóról a vízbe ugrunk, úszással igyekszünk a partot elérni s onnan különböző utakon különböző kikötőkbe indulunk, hogy ismét hajóra szállva visszatérjünk Kínába! A kivitel közelebbi módja felől nem is tartottuk érdemesnek bővebben gondolkozni.

Estefelé beérkeztünk a japán szigetek közé. A szél itt elült s a védett, sima tenger a feljövő telehold fényénél, a zöld hegyek koszorújával varázslatos képet nyújtott. A legtávolabb kelet mesevilágában voltunk, anélkül, hogy azt igazán megismerhettük volna, azonban így is ez a kiszakított éjjeli kép párosulva a csakhamar bekövetkezett

izgalmas eseményekkel, felejthetetlen emléket hagyott lelkünkben.

Amint a homályban a kabin sarkaiban heverésztünk, egyszerre csak a boatsman alakja jelent meg az ablak előtt és kávé és kenyeret nyújtott be hozzánk. A kenyérhez kis papírcédula volt mellékelve, melyen kusza vonásokkal ezen pár sor állott: «Éjfél előtt készen legyenek, magukért jövök.»

Mi sem kellett nekünk több, minthogy addig is álomra hajtsuk fejünket, vagy legalább is az alvást színleljük. Hogy a készülődés gyanúját elhárítsuk, valahányszor lépéseket hallottunk a hídon, hatalmas horkolásba törtünk ki, jelezve, hogy megadtuk magunkat sorsunknak és nem gondolunk szökésre. Közben pedig izgatottan vártuk az éjfél közeledtét. Eleinte érthetetlen volt előttünk, hogy miért akar éjfél előtt értünk jönni a boatsman, amidőn a második tiszt volt őrségen, aki nem volt barátunk, sőt ellenségünknek tekintettük őt. Csak később derült ki a boatsman ravaszsága, mert ugyanis ezáltal a második tisztre, a «kapitány emberére» lehetett fogni, hogy az ő vigyázatlansága folytán szöktünk meg a fogságból és így Scholl nem keveredhetett bajba.

Az idő ismét beborult, a tépett felhőfoszlányok lassan egybefolytak és — mintha az ég is kedvezni akarna — gyors eső kezdte a fedélzetet verni. Féltizenkettőre járhatott az idő, midőn mintha csak a földből került volna elő, ablakunk előtt termett a boatsman és besúgta: «nur schnell! ein Mann soll kommen! aber die Schuhe müssen Sie herunterziehen!»

Versariu vállalkozott elsőnek, nagynehezen átréselte magát az aránylag kicsiny ablakon és a boatsman vezetésével eltűnt a hajó farának irányába. Kint teljes csend és sötétség honolt, csak az árbocon égő lámpa fénye

tükröződött a lucskos fedélzeten. A boatsman úgy rendezte a dolgot, hogy épen bizalmasa, a norvég matróz állott őrségen. Kisvártatva ismét megjelent a boatsman és most Czira követte őt. Ketten maradtunk Ballayval, türelmetlenül várva a percek múlását. Féltünk, hogy a boatsman kissé hosszabb elmaradása tán rossz jel, hogy valami közbejött. Nemsokára azonban ismét megjelent a derék ember, jelezve, hogy nagyon gyorsan mindketten egyszerre jöjjünk, mert bennünket egy helyre bujtat el. A sors tehát úgy akarta, hogy Ballay val még itt is együtt maradjunk.

Alig kezdtem magamat elsőnek kipróbálni a kabin ablakán, amidőn léptek zaja hallatszott és épen a kifelé-mászás művelete közben megjelent előttem — a második tiszt és gúnyosan nézte végig erőlködésemet. A boatsman, mint a kámfor, eltűnt a helyszínéről és bizonyára valamely mélyedésből leste a történendőket. Első impulzusomat, hogy gyorsan visszahúzódjam, ösztönszerűleg ellensúlyozta az agyamon átcikkázó gondolat, hogy ezzel csak gyanút kelthetnék. Ezért is a lehető legnagyobb közönyösséggel kimásztam a kabinból és Ballay is követett, és mintha mi sem volna természetesebb, elhaladtunk a második tiszt előtt, ki a sötétben összefont karokkal figyelte minden mozdulatunkat, állandóan szem előtt tartva bennünket, hogy merre megyünk és csak midőn kisvártatva ismét visszatérni és a kabin ablakán keresztül helyünkre visszamászni látott bennünket, vonult el a helyszínéről.

Ekkor azonban már erőt vett rajtunk az idegesség s az ablak mellett a sötétben meghúzódva, szóltanul lestük, vájjon visszatér-e a boatsman érettünk. Hosszú, kínos percek voltak azok, amelyek leteltével ismét megjelenni látuk őt most már teljesen a jó szerencsére bízva magunkat ismét átmásztunk az ablakon. Másodszori tetten kapás most már komoly következményekkel járt volna. A szerencse

velünk volt. A norvég matrózon kívül, ki a hajó hátsó lejáratánál állott és végigkémlelte minden irányba a fedélzetet, senki sem látott meg bennünket és csakhamar ismét a hajórakományban voltunk, mely most minden volt számunkra: rejtekhely és szabadulás.

*

A boatsman szigorú utasítását megfogadva, azonnal a hajó belsejébe vezető rejtektúra másztunk be, magunk mögött több helyen eltorlaszoltuk a kijáratot, míg a boatsman kívülről beillesztette a maszkírozó ládát. A zsákutca végéig bújunk előre és ott vártuk be a reggelt, amidőn is a hajó indulása jelezte, hogy a révkalauz megérkezett, majd pedig rövid negyedóra múlva a gépek zakatolásának ismételt elcsendesedése, hogy Japánba érkeztünk. Ezt egyébként a kívülről felhangzó lárma, kiabálás, a szirénának minduntalan felsíró bűgása is elárulta. Elérkezett a pillanat, hogy a legmélyebb rejtekhelyre csúszunk be, melyet már előző nap kiszemeltem. Kézilámpánk fényénél előrehatoltunk egész a halbörökig. Dohosak voltak azok, de mit nem tesz az ember a szabadságért! Hatalmas példányok voltak, úgy, hogy begöngyölhettük magunkat egybe-egybe, úgy, hogy csak fejünk látszott ki és egymásmellé feküdve mint valami koporsóban vártuk a bekövetkezendőket. Egy darabig hallgattuk még a közvetlen felettünk, a fedélzeten végigdübörgő lépéseket, a kiabálást, a ki- és berakodást, majd csakhamar kábult álomba merültünk . . .

A gőzgépek ismét meginduló zúgása, morajlása, a felkavart víz csobogása vert fel bennünket. Hajónk megindult. Feltápáskodtunk s kábult zúgó fejjel kezdtünk ismét ki felé mászni az előtér irányába. A maszkírozó láda mögül meghúzódva vártuk a boatsman érkezését. Időről fogal-

munk sem volt, fáradtak, kimerültek voltunk s minden tagunk fájt. Hirtelen felvillanó lámpa fény s a nyomába felhangzott füttyjel adta tudtunkra, hogy a boatsman megérkezett. Velejöttek Vrsariu és Czira is. Mindketten meglehetősen fájlalták tagjaikat és különösen Czira próbálta kiegyengetni magát oldalbordáit masszírozva. Mint értesültünk, éjfélre járt az idő; 28 órát töltöttünk Japánban, ebből 17 órát mozdulatlanul a halbörökbe burkolva. Pedig a mi helyünk aránylag nem volt a legrosszabb és másik két társunk méltán irigykedhetett ránk. ők ugyanezt az időt sokkalkényelmetlenebbhelyzetben töltötték. A boatsman logikája ugyanis az volt, hogyha már vizsgálat lesz és felfedeznek bennünket a rakományban mint a leggyanusabb helyen, legalább ne mindnyájunkat találjanak meg. Vrsariut a hajó fara alá beugró propellermélyedésbe eresztette le, hol egy ferdén futó csatornán lovagló ülésben, kapaszkodva lógott a víz fölött 23 órán keresztül! A vizsgálatot megejtő japánoktól csak egy deszka fal választotta el és egész beszélgetésüket végighallgatta. Czirárt pedig a boatsman egyik matróz betétes ágya alá rejtette és kénytelen volt végigszenvedni, amint a matróz ágyába fekve, ránehezítő teljes súlyával nyomta, törte hátgerincét és bordáit!

A vizsgálat egyébként rendben folyt le. Scholl ki a második tisztet az őrségen leváltotta, természetesen nyomban jelentést tett a kapitánynak eltűnésünkről, a második tisztre tolva minden felelősséget. A kapitány dühöngött, a boatsmant és az első tisztet gyanúsította, amit azok azonban erélyesen visszautasítottak: tessék a második tisztet felelősségre vonni, ő volt az őrségen! Scholl a markába nevetett. Egyedüli bűnjel a hajó faránál vízbe lógó kötél volt, melyet a boatsman agyafűrt ravaszsgal nem mulasztott el odaerősíteni, hogy azt a látszatot keltse, mintha a vízbe csúsztunk volna le. Ez persze csak még jobban felingerelte a

kapitányt és bosszantotta a második tisztet, kik nem voltak oly naivak, hogy elhigyjék, hogy négy ember éjnek idején a tengerbe vesse magát és úszással keressen menedéket. A kapitány egyelőre — mint azt később Scholl nekünk elbeszélte — vészjósló tekintettel beírta a hajónaplóba: «Négy stow-away volt a hajón. Japánban eltűntek.» A japán hatóságok ennek alapján tűvé tették a hajót, a rakodóhelyiségben is kutattak, de mégsem vették maguknak azt a fáradságot, hogy az egész rakományt szétszedjék. Mi különben kábult álmunkban az egész vizsgálatból semmit sem hallottunk.

Keserves utazás.

Szerencsés megszabadulásunk felett való első örömmünket csakhamar újabb gondok váltották fel. Helyzetünk nem csak hogy rózsás nem volt, de egyenesen siralmasnak volt mondható. Kiseb baj volt még az, hogy immár több mint 24 órája falatot sem ettünk, mivel a kapitány összes található podgyászunkat, így konzerves és svanyúvizes ládánkat, melyeket nem volt időnk elrejtetni, elkobozta és nem is volt rá kilátás, hogy további 12 órán keresztül ennivalóhoz jussunk. A boatsman csak azt tudta megígérni, hogy majd az est beálltával becsempész számunkra valamit a helyiségbe. Nagyobb baj volt azonban az, hogy számításunk szerint 21 napos út állott előttünk San Franciskoig. Okvetlenül meg kellett tehát nyerni magunknak a hajó szakácsát, hogy az minden nap legalább egyszer félretegyen valamit számunkra, amit a boatsman éjnek idején be fog csempészni hozzánk. Még siralmasabbá tette a helyzetet az a körülmény, hogy most már ablaknyitásról, villanyvilágításról stb. szó sem lehetett többé. Nemcsak hogy kénytelenek leszünk sötétben tölteni az időt, hanem ajánlatos

volt, hogy legalább is eleinte állandóan a belső rejtekhelyen tartózkodjunk. Onnan pedig ismét meleg és most már — minthogy a helyiség teljesen zárva volt — a gyomorig hatoló bűz áradt kifelé. Ehhez járult, hogy minél jobban távolodtunk Japántól, a kis hajó annál nagyobb kilengéseket végzett, jelezve, — amit különben már a boa tsman tói is tudtunk — hogy nagyon rossz tengerünk lesz. S végül mindennek betetőzése képen aznap este még egy újabb csapás ért bennünket.

Az éhségtől és szomjúságtól elcsigázva, a rejtekhelyünket maszkírozó láda mögül türelmetlenül vártuk az éj beálltát, hogy a boatsman valami ennivalót hozzon számunkra, amidőn hirtelen lépések zaja hallatszott és nemsokára kinyílt a rakodóhelyiség ajtaja. A láda mögött meghúzódva megfigyelhettük, amint pár ember lépett be az előtérre, közöttük a boatsman is és elkezdtek ott rendet asinálni. A gerendákat és léceket a hajó baloldalán, előbbi canyánkon halmozták fel, nekitámasztva azokat az oldaltnak oly módon, hogy ezáltal lehetetlen volt többé az egyetlen kicsi ablakot kinyitnunk. Midőn mindent rendbeszedtek, kivonultak és lezárták az ajtót. Azonban még nem távoztak el. Nyomban az ajtócsukás után hatalmas kalapálás hangzott fel, amit eleinte nem tudtunk mire vélni. Csak midőn már a lépéseket elhangzani hallottuk, másztunk le óvatosan az előtérre. A deszkákból összerótt faajtó hasadékein keresztül kikukucsgáltunk és nagy rémületünkre tapasztaltuk, hogy az ajtón keresztbe lécek vannak fektetve s azoknak vége az ajtófélfához szögezve. Teljesen el voltunk tehát zárva a külvilágtól, kiéhezve, sötétségben, pokoli levegőben, az egyre jobban dühöngő tengeren tancoló hajó fenekén ...

*

Csodálatos a fiatal természet. Első gondolatunk nem a kétségbeesés, hanem annak a körülménynek a felismerése volt, hogy most már lejöhetünk az előtérbe, nem kell állandóan szűk rejtkehelyünkön tartózkodnunk, mert amíg az ajtót felfeszítik, addig elegendő időnk van az oda való bemászásra. Leülve az előtérben a padlóra, tanakodni kezdtünk. Egyelőre a legfőbb bökkenő az evés kérdése volt. Csakhamar felismertük az ajtó leszögezésének jelentőségét. A kapitány bizonyára élt a gyanúperrel, hogy a hajón vagyunk és már csak sértett önérzetből is bosszút akart állani rajtunk. Sejtette, hogy nem lehetünk máshol, mint ismét a rakományban; anélkül tehát, hogy meddő kutatásokat folytatott volna utánunk, nagyon hatásos eszközt eszelt ki, hogy előcsaljon bennünket. Ez a kiéheztetés volt. Arra számított, hogy egy, legfeljebb két nap múlva elő fogunk bújni és majd kiabálunk, majd dörömbölünk, hogy bocsásanak ki bennünket és még akkor is átadhat majd amerikai hatóságoknak, vagy ami még rosszabb, valamelyik szembejövő hajónak, hogy a szabályok értelmében vissza küldj ön bennünket Japánba.

Most már összes reménységünk a boatsmanban összpontosult. Az est hátralévő részét az ajtó közelében töltöttük lesve érkezését. Rájöttünk, hogy az ajtó egyik oldalán az ajtófélfá egy kissé beugrik, úgy, hogy közte és a fal közt keskeny nyílás van. E nyíláson keresztül kiláthattunk a matrózok mosakodó helyiségére és megfigyelhettük az ott ki- és bejáró alakokat. Nemsokára a boatsman jött és óvatosan körülnézve e rés felé tartott. Odasúgta nekünk, hogy az éjjelig legyünk türelemmel, akkor fog majd valamit enni hozni, a következő napokra pedig az összeköttetésnek valami más módját fogja kieszelni. Késő este végre a nyíláson keresztül pár konzervet és egy kis ásványvizes üveget dugott be hozzánk. Alig fejeztük be a rövid vacsorát,

midőn máris visszatérni hallottuk barátunkat. Ezúttal a szomszédos festékes kamarát nyitotta ki és nemsokára a rakodóhelyiséget attól elválasztó deszkafalon kopácsolást majd fűrészelést hallottunk. A zaj közelébe gyűlve, feszült figyelemmel várakoztunk. A deszkafalon, közvetlen a padló fölött egyszerre csak éles véső hatolt át, majd midőn kissé nagyobb lett a rés, kis kézfűrész kezdett abban dolgozni. Pár perc múlva felső részén kerek kis lyuk támadt a helyen, ép olyan, mint a kutyaházakon a kijárat s melyen keresztül a boatsman kézilámpással a kezében bedugta hozzánk a fejét. Örömünk leírhatatlan volt és majdnem összecsókoltuk maszatos ábrázatját. Meg volt tehát az «összeköttetés.» A boatsman bejöhett a festékes kamarába, melynek ajtaját bezárva maga mögött, a vájt nyíláson keresztül kényelmesen enni- és innivalót és vödört nyújthatott be hozzánk, sőt a nyílást akkorára vágta, hogy hason csúszva ki és bejárhatott rajta. Egyelőre ennyi elég volt. Szigorúan meghagyta, hogyha eltávozik, belülről egy kőporos zsákot fectessünk a nyílás elé s ő a festékes kamarában hasonlóképen ugyanily zsákot gördített a nyíláshoz, amiáltal az teljesen fedve volt a festékes kamarába belépő szeme előtt.

Reményünk újjáéledt s kissé felfrissülve az evéstől, jó hangulatunk is visszatért, sőt még szivarra is gyújtottunk a vacsora után. Nem gondoltunk még ekkor arra, hogy minő rossz éjjel előtt állunk.

*

A hajó himbálózása kezdett kellemetlen méreteket ölteni. Állam az előtérben többé nem igen lehetett, mert ha csak nem kapaszkodtunk valamely gerendába, vagy a keresztben csüngő vasláncba, könnyen megeshetett, amint több ízben meg is esett, hogy hirtelen billenés folytán a hajó egyik oldaláról a másik felé kalimpáltunk, lécek,

gerendák közé bukfencezve s csak egy-egy fájdalmas íel-szisszenés jelezte, hogy egyikünk vagy másikunk fejét vagy oldalbordáját valamely kemény tárgyba zúzta.

Ezért is visszacsúsztunk rejtekhelyünkre; hol a bálák közt nem voltunk ki téve a veszélynek, hogy odavágjuk magunkat valahova és mert a hajótest közepe felé a himbálózás sem volt annyira érezhető. De nem sokáig volt ott nyugtunk. Rövid alvás után hirtelen felébredtem. A dohos szagtól és a folytonos ringó hullámzástól fejem szédülni kezdett, s a tengeri betegség kínzó előjeleit éreztem. Csak kifelé innen minél előbb! — Legbelül feküdtem s ezért is először Ballayn kellett keresztül csúsznom, ki jóízűen szuszogott, ő volt az egyedüli, ki fel se vette a hullámok játékát és csak nevette többi hármunk kínlódásait. Kifelé törtetem és átgázolva Versariun is, ki még ekkor szintén ellentállt, a kivezető nyílásig érkeztem. Elkábultan kifelé mászni próbáltam, ámde a hajó oldalbillenésére egyensúlyt vesztvé, másfél méter magasból fejvel előre buktam a vak sötétségbe. Magam sem tudom, hogyan érkeztem le; elterültem az össze-vissza álló gerendák felett s jó ideig mozdulatlanul maradtam ott.

Morajló zúgás, a hullámok örült csapkodása a hajó farán, a vízből minduntalan kiemelkedő propeller sívító berregése hallatszott. Elkezdtem az egymáson keresztül fekvő gerendák felett lassan, négykézláb előre mászni, mígnem elértem a keresztbelógó, ide-oda verődő vasláncot s abban megkapaszkodtam. Kínjaimtól nem volt megváltás s erőtllenül végigheveredtem a padlózatn; majd ismét, mint ki helyét sehol nem találja, elkezdtem talá-lomra mászni a vak sötétségben, ösztönszerűleg a hajó túlsó oldala felé tartva, honnan hűvösebb áramlatot éreztem befelé húzódni. A festékes kamarába áttört nyíláshoz érkeztem, mely meglepetésemre nyitva volt és azon kereszt-

tül festékszaggal vegyes léghuzat ütötte meg arcomat. Önkéntelenül is átdugtam fejemet a nyíláson s figyelmemet ekkor halk nyöszörgés vonta magára. Czira már megelőzött! A festékes kamarában gubbasztott ki-kipislákolva az ajtó résein keresztül, honnan friss levegő áramlott be a hajó fara felől, öt kínozza meg legjobban a tenger, de ő volt az, aki legkönnyebben reagált is a bajra, úgy, hogy állapota hol a megkönnyebbülés, hol a hirtelen újból kitörő betegség kínlódsai között váltakozott. A frissebb levegőn én is egy kissé magamhoz félttem és az éj hátralevő részét Czirával beszélgetve, nyögve s a jó kínai napokat emlegetve és visszasírva töltöttük. Rövid idő múltán Versariu is csatlakozott hozzánk, ki Czira módjára szintén teljesen behódolt a tengeri betegségnek.

*

Ezen éjjel bármennyire nehéz is volt és megviselt is bennünket, mégis csak jó iskola volt. A további útra meg-edződünk és most már könnyebben bírtuk azt, jóllehet, a hajó mozgása korántsem csillapodott. Czira volt az egyedüli, kin még néha-néha erőt vett a betegség, én bár legtöbbször fekvé, a továbbiakban békésen türtem a folytonos himbálódzást, sőt pár nap múlva már annyira merészkedtem, hogy Ballay példáját követve, magam is szivarra gyújtottam.

A vihar tetőpontját Japánból való elindulásunkat követő tizedik napon érte el. Ekkor már teljesen elhagytuk rejtekhelyünket s az éjt és a napot csekély megszakításokkal az előtérben töltöttük. Ballay és én egymás mellett feküdtünk a festékes kamara nyílásánál, míg Versariu és Czira a rakodóhelyiség bejárata előtt ütötték fel tanyájukat. Éjjelente már azt is megengedtük magunknak, hogy rövid időre kézilámpást gyújtunk s jól körülvettük azt

minden irányban ellenzővel, nehogy a fény árulónkká legyen. Esténként egyszer megjelent a boatsmán nagy konzerves dobozzal kezében, mely tele volt a konyhából hozott ételmaradékokkal. A szakács a mi emberünk volt már mint azt Scholl nekünk megírta — megvásárolták őt, valamint egy norvég matrózt is számunkra. Nagy urak voltunk tehát: óriási rakodóhelyiség állott rendelkezésünkre, megvásároltuk a hajó két tisztjét, két matrózát, szakácsát, de azért kényelem dolgában az utolsó matróz sem cserélt volna velünk.

Az említett tizedik éjjelen a vihar hevessége minden addigi méretet meghaladott. A hajó szinte félelmetes kilengéseket tett és a propeller, mely a hajó farán csaknem közvetlen alattunk volt, úgyszólván minden pillanatban kiemelkedett, míg a hajó orrával előrebukva, a hullámokba temetkezett. A propeller pokoli lármát csapó berregése, a felfüggesztett láncok csörgése, a hajó recsegése, a rakomány folytonos nyikorgása és súrlódása és a gerendák összeverődése kísérteties hangzavarba olvadt egybe. Jól megtámaszkodva és megkapaszkodva feküdtünk Ballayval egymás mellett. Lámpánkat eloltottuk és épen szundítani kezdtünk, midőn egyszerre óriási csattanás, a propeller pár pillanatig tartó berregése riasztott fel bennünket s a hajó teljesen féloldalt fordult és mi végiggurultunk volna a padlón, vedreket felfogatva Oziráék felé, ha ugyanabban a pillanatban közvetlenül mellettünk a falhoz támasztott gerenda és léccsomó egyensúlyt veszítve át nem fordul a túlsó oldalra és egynéhány lecsúszó mázsás ládával együtt maga alá nem temet mindkettőnket.

Első pillanatban nem tudtam felfogni, hogy mi történt. Azt hittem, hogy sülyedünk. Mozdulni nem bírtam, mert a rámnehezedeő gerendák teljesen a padlóhoz nyomtak. «Gyújts gyufát!» szóltam oda Ballayhoz.

Ő csudálatos egykedvűséggel dünnyögött, valamit, hogy «mire jó az? hiszen úgyszólván süllyedünk és innen többé nincs szabadulás» különben is mind mondá, nem tud mozdulni, mert el van temetve s a feje nagyon fáj, mert valami homlokra csapta.

Az életöszön azonban mindennél erősebb. Kétségbeesett erőfeszítéssel igyekeztem a rám nehezedő súly alól szabadulni. A hajó további himbálódzása és a propeller ismételt berregése megnyugtatót bennünket, hogy nem süllyedünk, csak a hajó egy rendkívüli kilengése következtében borult ránk a rakomány. Elkezdünk tehát a sötétben dolgozni; Versariu és Czira is talpra ugrottak és lámpát gyújtva hozzáláttak, hogy kiszabadítsanak bennünket szorult helyzetünkől. Együttes erővel végre is sikerült kismászunk a gerendák alól. Pár kisebb zúzódást kivéve csudálatos módon egyikünknek sem történt baja. Olyannyira közömbösek voltunk már minden veszély iránt, hogy még csak nem is indultunk fel nagyon e könnyen végzetessé válható élményen, hanem rövid élcelődés után ismét álomra hajtottuk fejünket.

*

Bármennyire is el voltunk zárva a külvilágtól, azért nem szűnt meg az érintkezés «barátainkkal» Scholl majdnem mindennap leküldött a boatsmannel pár sort, melyben a hátrahagyott út nagyságáról, hajónk sebességéről, az általános helyzetről tájékoztatott bennünket, sőt a hajó drótnélküli táviróján felvett híreket is közölte velünk. Ilymódon a hadihelyzetről is állandóan tájékozva voltunk a Yucatan fenekén és nagy reménységgel és izgalommal vitattuk a németek Verdun ellen indított offenzíváját.

Utazásunk második hetében a boatsman azzal a hírral lepett meg, hogyha az időjárás továbbra is ily rossz

és a tenger oly viharos marad, hajónk kénytelen lesz irányt változtatni és San-Franciskó helyett először Honoluluban kikötni. Eddigi haladásunk ugyanis oly lassú, ellenben a szénfogyasztás oly nagy volt, hogy a hajó szénkészlete nem lenne elegendő Friscoig. Mondani sem kell, mily kellemesen érintett bennünket a hír. örültünk neki elsősorban azért, mert ez elviselhetetlenné válni kezdő szenvedésünknek lényeges megrövidítését jelentette volna: Honolulu már csak 10 napi út volt, holott Frisco a lassú haladás folytán még mindig 18—20 napra volt becsülhető, örültünk azonban ezen nem várt fordulatnak azért is, mert Honolulu amerikai terület lévén, ott kiszállani és a szigeten, melynek mesés szépségéről annyit hallottunk beszélni, megpihenni reméltünk. Pár napon keresztül izgatottan vártuk a híreket, hogy a kapitány mire fogja magát elhatározni és most már azt kívántuk, hogy mennél jobban dühöngjön a vihar és késleltesse előhaladásunkat.

Végre is az elemek hatalma győzött, késedelmünk a harmadik hét elején már oly nagy volt, hogy a kapitány a megapadt szénkészletre való tekintettel, a hajómérnök tanácsára elhatározta, hogy a hajót Honoluluba irányítja. Delejünk állásából csakhamar megállapíthattuk, hogy erősen délkeleti irányba tértünk el eredeti útirányunktól. Nagy öröm volt ez számunkra az előttünk lévő 8 napi utat már számba se vettük. Egyik nap ugyan az a kellemetlen meglepetés ért bennünket, hogy a napok számát meg kellett egygel toldanunk a kelet felé való utazás következtében betoldandó hajónappal.

Hangulatunk azonban egyre jobb lett és helyzetünk is némileg könnyebbedéit. Estén kint, ha már minden elcsendesült a hajón, a boatsman és a norvég matróz kinyitották a fest ékes kamara ajtaját és míg egyikük őrt állott, addig mi a hajó farára osontunk és pár percig tele tüdővel szív-

tűk magunkba az ott beáramló friss levegőt és ki báni ültünk az éjbe a hullámozó, morajló tengerre, melynek habzó körvonalai a sötétben vesztek el. Az eleinte hűvös időjárás gyorsan szeliddé, majd meleggé vált, a borús éjjeleket pedig csillagos, enyhe éjszakák váltották fel. Mentől délbre értünk, annál szelídebb lett a tenger és a sós levegőbe balzsamos illat elegyedett.

Az estéket most már farkas étvágygal vártuk és valószínűleg nekiestünk a boatsman által elének tált bádogszelencének. Sem a tálalás, sem az étkezés nem volt étvágygerjesztő, valamint az illem szempontjából számos kifogásra adhatott volna okot. Már maga az a körülmény, hogy itt-ott egy kis macskamosdástól eltekintve, Japántól kezdve, tehát összesen 20 napon keresztül nem mosakodtunk, nem borotválkoztunk, le nem vetkőztünk, eléggé sejteti, minő lehetett megjelenésünk. Szerencsére legnagyobb részét sötétben töltöttük az időt, vacsoránkat pedig az erősen elmaszkírozott lámpafénynél fogyasztottuk el, úgy, hogy alig láttuk egymást és bizony egyik sem vetette a másik szeméire, amidőn az saját öt ujjával vájkált a közös bádogszelencében, hogy abból a falatokat kihalássza, mivel ott a különböző ételek: alul leves, beledobálva krumpli, hús, főzelék s legfelül a tészta mind egy keverékben úsztak, villa, kanál nélkül, teljesen tetszésünkre bízva, hogyan férünk hozzá és minő sorrendben kebelezzük be az ízletes zagyvalékot.

*

Sejtette-e valaki beavatott embereinken kívül, hogy a hajón vagyunk, azt nem tudtuk. De ha még sejtették is, akkor sem tudták valódi kilétünket. A norvég matróz egyízben, midőn panaszkodtunk néki az utazás miatt, egykedvűen így válaszolt: «sose bánják, hiszen

sokan utaznak így mint, maguk!» Azt hitte a jámbor, hogy a viteldíjat akartuk megspórolni, pedig lám tudta volna, hogy mennyire túlfizettük e szörnyű helyen az első osztályú menetdíjat is!

Utazásunk 22-ik napjának estéjén már biztosan tudtuk, hogy másnap Honoluluba érünk. A boatsman rend behozta a rakodóhelyiséget, a sok szemetet és hulladékot, melyek ottlétünkre engedtek volna következtetni, eltávolította; rejtkehelyünkről mindent, kihoztunk, nem hagyva ott mást, mint pár üres ásványvizes üveget: hadd törjék fejüket a munkások, hogyan kerültek azok a bálók közé, ha majd Friscoban kirakják a rakományt.

Az utolsó éjjelt a hajó most már ismét, kinyitott oldalablakánál töltöttük, egész éjen át elragadtatással szemlélve a sötétkék égbolton tündöklő csillagok milliárdjait és szíva a betóduló enyhe délövi levegőt. Utazásunk egyik legnehezebb részének, mely — mandzsúriai bolyongásainktól eltekintve — a legtöbb fizikai szenvedéssel volt egybekötve, a végére értünk. Egy állomással ismét közelebb voltunk a célhoz.

*

Kora reggel már talpon voltunk s még egyszer, utoljára elrejtőztünk a bálók közé, eltorlaszolva magunk mögött az utat, hogy a hajóra lépő vizsgáló-bizottság ottlétünket fel ne fedezze. A vizsgálat zavartalanul folyt le; hallottuk, amint a bejárat, ajtaját felfeszítették, azon át többen beléptek, beszélgettek, kopogtak, majd ismét eltávoztak. A rakományt nem vették közelebről vizsgálat alá, amiből arra következtettünk, hogy a kapitány nem tett külön jelentést rólunk.

Amidőn a bizottság elvonult, nemsokára megjelent boatsmanünk és füttyjelére előbújva, gyorsan öltözködni

kezdünk. Azonmód, ahogy voltunk, úri szabású ruhánkban, nem kerülhettünk a fedélzetre. Kabátunkat, mellényünket, ingünket levetve, a boatsmantól matrózínget, könnyű fehér sapkákat kaptunk és összeborzolva hajunkat készen állottunk arra, hogy mint újonnan sült matrózok egyenként a fedélzetre surranjunk, honnan, elelegyedve a hajó fedélzetére tóduló munkások közé, észrevétlen pillanatban kereket oldjunk.

Versariu majd Czira mentek fel elsőnek, aztán Ballay és én. Oh minő érzés volt ismét napvilágra és friss levegőre kerülni 23 napi sötétségből és fullasztó légkörből! A nap-sugár vakított, a levegő elhódított és mint a részeg támolyogtam a fedélzeten, mámorosán szíva be az illatos levegőt és szinte magamhoz ölelni szerettem volna a napsugarakat.

A legfontosabb teendő azonban az volt, hogy minden feltűnést elkerüljünk. A hajón sok mindenféle ember, matróz, munkás, tiszt sürgött ide-oda. Sokan takarítással, mások szénhordással voltak elfoglalva. Zsibongás, füttyülés, éneklés, lárma töltötte be a levegőt nemcsak a Yucatanon hanem a mólón és a szomszédos hajókon, melyekről sokan a beérkező Yucatan köré sereglettek. Hamarosan felkaptam egy heverő lapátot és ide-oda nézdegélve, elkeveredtem a munkások közé. Egyszerre nagyot dobbant a szívem: a kapitányt láttam szembejönni, egyenesen mellettem haladt el. Szenttelenül szemébe néztem, élesen valami áriát kezdtem füttyülni, melyet magam sem tudom honnan vettem és egyre füttyülve kezdtem a hajó korlátjához oldalogni, hol pillanatra körülnézve belekapaszzkodtam a lelógó kötélhágcsóba és leereszkedtem a mólóra. Vissza se fordultain, csak nadrágzsebembe mélyesztve kezeimet, hátracsaptam fejemen kis piszkos fehér sapkámat, kidüllesztve mellemet, melyei a nyitva hagyott ingen át szabadon járt a

levegő, fűtyülve, hogy visszhangzott amerre jártam, neki-indultam a mólónak, hogy valamelyik német hajón menekedéket keressek.

A «Longmoon»-on.

Elöttem a város, amögött gyönyörű üde, zöld hegykoszorú terült el, melynek alját a legkülönbözőbb délszaki növények borították. Pár lépésre tőlem Ballayt láttam oldalogni és most már hozzácsatlakozva rövid ideig tartó keresgélés után rábukkantunk a Setos hajóra, melyre a boatsman hívta fel figyelmünket. Felmentünk rá és a kapitányt keresve, kövér kecskeszakállú ember jött. élénk és nagy szemeket meresztett, midőn bemutatuk magunkat neki. Mint később bevallotta, munkásoknak nézett bennünket, annyira lezüllött állapotban voltunk. Nyomban a konyha mellett lévő altiszti étkezdébe vezetett, hol sört és hideg ételeket tálaltatott élénk. Ott vártuk a boatsman érkezését, kinek megbeszélés szerint oda kellett volna jönnie. De sem őt, sem Versariut és Czirát nem láttuk.

Nemsokára aztán hajóinas jött érettüink azzal, hogy... menjünk a Longmoon hajóra, hol társaink már vidáman vannak és csak ránk várnak. Átmentünk és bemutatkoztunk a kapitánynak. Alacsony, kissé bicegve járó, napbarnított arcú, szintén kecskeszakállú férfi volt. Markáns tengerész vonásairól a viharedzett hajóskapitány rögtön felismerhető. Azzal kezdte, hogy össze-vissza ölelt bennünket és csak akkor tudtuk meg e rendkívül szíves fogadás okát, amidőn a környező nevető arcok közt megmondotta nevét: «Kapitän Hellhoff!»

Egyszerre felcsendültek előttem a kedves Hellhoffné asszony szavai, pekingi szalonjában: «Ha pedig egyszer Honoluluba tévednének, ott a férjem fogja, magukat szíve-

sen látni; írtam már neki, hogy mily kellemesen töltjük az időt a maguk társaságában ...» Im, a sors akaratlanul is idevetett a jó Hellhoffhoz, aki bizony becsülettel be is váltotta neje ígérését. A Longmoon e perctől fogva ott-honunkká vált Honoluluban, ott minden körülmények közt, barátok közt védve voltunk.

*

Mielőtt megváltunk volna matróz ruháinktól, a hajó farán összegyülekező német tisztek társaságában Rüscher hajómérnök úr lefotografált bennünket, aztán pedig egy-egy kabint, kapva a hajón, megmosakodtunk és átöltözködtünk ruháinkba, melyeket közben a boatsman áthozott a Yucatanról Most volt csak igazi elemében jó boatsmanünk és ugyancsak megnevetetett bennünket utolsó huncutságával, melyet a kapitányával szemben elkövetett. A kapitánynak ugyanis feltűnt, hogy a boatsman a hajóból csomagokat, kuffereket pakkol ki és több turnusban cipeli magával. «Hát maga mit visz ott?» kérdi tőle. — «Mit? hát nem tudja, hogy elvettem egy bennszülöttet Honoluluban és most a nászajándékot hordom néki!»

Vidám, derűs egünkre azonban pillanatra felhő vonult. Ez pedig a helybeli osztrák-magyar konzulnak, Schulze úrnak a megjelenése volt. Ő maga rendkívül rokonszenves, kedves modorú úriember volt, azonban izgatott megjelenése és komoly szaggatott beszéde nem sok jót jelentett számunkra. Miután szívélyesen üdvözölt bennünket és szerencsét kívánt megérkezésünkhöz, leült és a következő kellemetlen nyilatkozatot tette: «Uraim, idáig csak eljutottak, de hogy innen hogyan jutnak tovább, ha ugyan egyáltalában mód nyílik a továbbmenetelre, az már kétséges.» Erre előadta a nehézségeket, melyek az elutazás elé gördülnek és melyek — tekintettel arra, hogy már amerikai

területen voltunk — szinte nevetségesen bosszantónak tündek fel úgyannyira, hogy az első pillanatban csakis a konzul túlzott félelmének voltunk hajlandók azt tulajdonítani.

A tényállás a következő volt. Amerika, hogy a sárga-faj egyre jobban emelkedő beözönlésének gátat vessen, törvényt hozott, mely minden Kína és Japán felől jövő utas partraszállását engedélyhez köti. Rendes utasoknál, legalább is a fehérbőrűeknél, az engedély megadása semmi különös nehézséggel nem jár és már magában véve az a körülmény, hogy valaki a hajóutasok névsorába fel van véve, rendszerint elegendő az illetőnek igazolására. Másként áll azonban a dolog azokra nézve, kik a szabályok megkerülésével meg nem engedett módon léptek az Unió területére: ezek a törvény értelmében a kiindulási kikötőbe visszaküldhetők. Ez volt a mi esetünk is. Engedély nélkül léptünk a szigetre, már pedig a hajóstársaság csakis ily engedély ellenében ad ki jegyet a továbbutazásra.

Választásunk volt tehát a következő eshetőségek között: vagy odaállunk a bevándorlási hatóság elé, előadjuk esetünket és kérjük, hogy adják meg az engedélyt a továbbutazásra. Ez azonban most a háború idejében, midőn az amerikai közvélemény túlnyomó része az entente-tal rokon-szenvezett, nem volt tanácsos dolog. Nem vihettük kérésünket esetleg angol érzelmű hivatalnok elé, kinek teljesen diszkrécionális hatalmára van bízva annak kedvező vagy kedvezőtlen elintézése; kitettük volna magunkat a Japánba való visszaszállítás és az újbóli elfogadás veszélyének.

A másik mód, amely nem kevésbé bizonytalan volt, hogyha az ember a hajójegyirodában kijelenti, hogy amerikai állampolgár, mert ilyenektől belépési engedélyt nem követelnek. Természetesen azonban, ha kiderül a hazugság, úgy súlyos büntetés vár a tettesre. Ennek a módnak a

megkísérlése tehát csak Ballayra nézve jöhetett számításba, ki az amerikai nyelvben és viszonyokban jártas volt.

Végül maradt volna a már eddig követett módszer: valamelyik hajón eldugva, stow-away módjára továbbutazni Friscóba. Ez azonban szintén nem oly könnyű, mert amíg az ember ismét összekötetésbe lép hajósokkal, kik hajlandók őt felcsempészni, addig jó hosszú idő eltelhet. Mondhatná ugyan valaki, hogy Íriszen ott állott a Yucatan! De ennek a pusztá gondolatától is borsódzott a hátunk. Egyelőre pihenésre volt szükségünk, mielőtt valamely kétes, sötét helyen ismét elrejtőzhetnénk.

A továbbmenetel kérdésén kívül a másik dolog, ami a konzult aggasztotta, az volt, hogy német hajón tartózkodunk. Aggódó szemei mindenütt kémeket láttak, s azért is azt tanácsolta, hogy hacsak nem akarjuk, hogy rövidesen az egész város és a hatóságok tudják kilétünket, legjobban tesszük, ha elrejtőzünk valahova a sziget belsejében az emberek szeme elől.

Benyomásunk az volt, hogy a konzul túlsötéten ítéli meg a helyzetet, nem akarván azonban véleményt nyilvánítani olv dolog felől, melyet néni ismertünk és melyet a konzulnak, mint a helyi viszonyokban jártas embernek, jobban kellett tudnia, megígértük, hogy megfontoljuk a dolgot és addig is a lehető legóvatosabbak leszünk ...

*

Alig távozott el a konzul, megjelent Scholl, elegáns fehér ruhában. Arca ragyogott a büszkeségtől, hogy a nagy megpróbáltatások ellenére is áthozott bennünket. A kölcsönös mesélgetésnek, kérdezősködésnek se vége, se hossza nem lett volna, ha Hellhoff közbe nem dörög: «Uraim, ez mind szép, de hol van a sör, sör nélkül nem megy a dolog.» Addig is, míg ebéd után nézünk, előkerült 10 üveg sör és

itteni jó bevett szokás szerint hamarosan nyakára hágtunk a palackoknak.

Scholléknak azonban még aznap este tovább kellett indulniuk, azért is elintézve vele számadásunkat, azon reményben váltunk el tőle és jó boatsmanunktól, hogy esetleg San-Franciscóban még viszontlátjuk egymást.

A nap javarészét a hajón töltöttük és csakhamar beleéltük magunkat az egy kikötőben kénytelen-kelletlen veszteglő hajósok életébe, mely egyáltalában nem volt változatosnak mondható. A német hajók a háború kitörése óta mint számyaszegett madarak álldogáltak a kikötőben, a megrozsdásodott vasmacskák szinte odanőttek a tengerfenékhez és a hajók oldala és fedélzete ha nem is elhanyagolt, de megviselt külsőt mutattak. Személyzet híján a rendszeres hajómunkálatok szünetelnek és a Longmoonon is csak egy kis hajóinas végezte a legszükségesebb takarítást. Egyik-másik kapitány felhasználva a hosszú tétlenség idejét, újra festeti a hajó oldalát, ezeken aztán kopácsolás folyik reggeltől estig. Egyébként a hajókon idilli csend honol. A hajókémény füstje helyett a parancsnoki szoba előhelyiségéből száll fel néha-néha halvány füstoszlop, ahol az öreg Hellhoff kapitány kis sparherden maga készíti ebédjét, vagy vacsoráját. Reggelen kint, felkelés után a hajó orrára siet, melynek mélyebben fekvő, elkerített része most, az ő különös passziójának színhelye: csibéket és egyéb szárnyasokat nevel ott a konyhára. Mert hát takarékoskodni kell: a fizetés, amit most kapnak, annyira redukált, hogy csak nehezen lehet belőle megélni. Sörre is alig elegendő, pedig úgyebár a sör a legnélkülözhetetlenebb valami? ez pótol és kiegészít mindent. Reggel sörrel kezdődik az étkezés s tart a sörivás ebédig. A kora délutáni órákban a kövérré hízott kapitányok s hajótisztek már ismét összeülnek és folytatják az ivást estig s azontúl be

az éjszakába. Más élvezet itt nem is igen van. Délutánonként, ha megérkezik a könyomatos a friss hírekkel, azokat a nagy hőségben ingújjra vetkőzve megvitatják. Hellhoff kabinajtáján haditérképek vannak felfüggesztve és állandóan figyelemmel kísérik a front változását.

Délután megjelent a hajón a konzul titkára, hogy megbeszélje velünk, hajlandók vagyunk-e a sziget belsejében lévő farmra, melynek tulajdonosát jól ismeri, kiköltözni és ha igen, úgy ő másnap este értünk jön automobilján. Ballayval elhatároztuk, hogy megfogadjuk a tanácsot és legalább is egy időre elvonulunk a városból, hogy a trópusi farméletben gyönyörködve, átadjuk magunkat a teljes pihenésnek. Az egész társalgás folyama, alatt szembeötlő volt az a tartózkodás, mellyel a hajóskapitányok a konzulék munkájával szemben viselkedtek. A titkár eltávozta után nem egy éles kritika hangzott el felőlük, úgy, hogy önkénytelenül is feltettem magamban a kérdést, hogy nem érdekemet akar-e mindegyik fél kovácsolni abból, hogy rajtunk segítsen, sőt mi több — féltékeny a másokra azért, amit az e téren értünk tesz. Ezek az öreg tengeri medvék a tétlen kényelmes élet mellett szükségét érezték annak, hogy tette való hajlandóságukat folyton hangoztassák és valami kényelmes módon ki is mutassák. El is láttak bennünket bőven tanáccsal, hogy szinte szédült bele a fejünk: Jól van, fogadjuk el egyelőre a konzul javaslatát és menjünk ki a farmra, de meg fogjuk látni, hogy majd csak ők tesznek értünk valamit s midőn az egyik potrohos, nagybajúszú kapitánytól azt kérdeztem, hogy mi legyen az, mit értünk tenni fog, ő folyton csak titokzatosan mosolygott bajúszába: bízzák azt csak rám ...

Sörívás és diskurálás közt lassan leszállt az est. Vacsorára Hellhoff hívott meg bennünket és azt a hajó fedélzetén költöttük el. A Longmoon első tisztje, Ulner, számunkra érdekes hírrrel jött: a honolului helyi újság azon számával, melyben a Kína utasainak sorsa volt leírva. A hajót Sanghaiból való elindulása után egy Hon-Kong felől jövő és már lesben álló angol hadihajó feltartóztatta és összes német és osztrák-magyar férfiutasait leszedte. Ezek között voltak barátaink: Grerl, Schiffler Breckner és Pletthy is. Most már nem bántuk a szén védeceket, melyeket a Yucatanon kiáltani kellett, mert hiszen ha a Kínára bízzák sorsunkat, ahelyett, hogy most a trópusi est gyönyöreit élveznénk, angol hadifogságban ülhattünk volna.

... Az est beálltával a tenger felől hűvösebb szellő lengedez. Lassan felemelkedik a kelő hold, melynek intenzív fényében a part és a bevilágított hegyoldal zöldeskék színben csillog. A tenger sötét, mozdulatlan. A szomszédos mólónál amerikai hajó áll, mely másnap reggel fog indulni. Matrózainak egy része a fedélzetén van, kardalt énekel és gitárral kíséri a melódiát. Elsőízben ragadja meg lelkemet a trópusi éj varázsa. A kép azonban még nem tiszta, a kikötő-élet zsbongása zavarja, de a színek mélysége, a hatások közvetlensége már érintik érzékeimet. Más világ ez, mint Kína: hasonlít ahhoz, de oly különbség van az arányokban, mint a hideg, világoskék és a sötétbe vesző meleg azúr között... A kardal elnémul. Asztalunknál már az utolsó sörösüvegek fogynak. A vöröses szemek már révetegen bámulnak a gyertyafénybe. A társalgás vontatottabb lesz és egyesek nyújtózkodva ásítognak. Lassan szétoszlik a társaság és mi is levonulunk kabinunkba és a sok zürzavaros benyomástól elfáradt testünk jóleső pihenésbe merül.

Honolulu és Wai-ki-ki.

Másnap reggel elhatároztuk, hogy körülnézünk a városban és lakást keresünk arra az esetre, ha a farmtartózkodás nem sikerülne és még hosszabb ideig kellene Honolulu-ban maradnunk. Amint hogy egyrészt nem voltunk teljesen biztosak abban, hogy a konzuli titkár az este értünk fog-e jönni, ép úgy el voltunk tökélve arra, hogy a jó Hellhoff kapitánynak nem leszünk nagyon terhére és inkább a városban keresünk szállást. Ezt már csak azért is megtettük volna, mert a Longmoonon lévő szűk kis kabinjainkban nagyon kevés volt a kényelem.

Versariu nem jött velünk. Ő Honolulu-tól kezdve ismét a saját útjain haladt, tőlünk különválva. Schulze konzul úr gondoskodott róla, hogy pénzzel el legyünk látva és így gond nélkül, vidáman vágunk neki hármasában — Ballayval és Czirával — a városnak. A kikötőből egyenesen a város főutcájára értünk, melynek építkezésében semmi különösen amerikaias nincsen, de ősjellegét már teljesen elvesztette. A benszülött faj már erősen pusztulóban van és külsőleg teljesen modernizálódott. Akárcsak a négerrek, ők is szeretik a világos színű ruhákat s különösen a nők hatalmas termetükkel, barna arc és kézbőrükkel, rosszul szabott fehér ruhájukban s nagy karimájú szalma kalapban komikus látványt nyújtanak számomra. Pedig szép faj, a malájinak ága s kár érte, hogy kiveszőben van. Sajnálkozva nézzük a már csak képeken látható «Hullaitáncosnőket sásfonatú szoknyájukban, mezítelen, felcicomázott felső testükkel. Azt mondják, hogy a sziget belsőjében egyes helyeken még láthatók — pénzért, megrendelésre; ilyenkor felöltik ősi ruházatukat és ellejtik kartáncukat . . .

A fehérbőrű lakosságban a legkülönbözőbb nemzetek

vannak képviselve. Elég nagy a német kolónia is, nem szólva természetesen az angolról. A fehérbőrűek mellett pedig mindjobban elhatalmasodik a sárga faj, különösen a japáni. Ez igaziban Osaka sziget belsejében szembeötlő, hol az ültetvényeken százsámra dolgoznak s egész kis japán községek keletkeznek. E csendes, szorgalmas emberkék előharcosai a japán imperialista politikának, mely félszemével a Hawaii szigetek, az «Óceán paradicsoma» felé sandít . .

A város főutcáján haladva, térre jutunk, hol a hatalmas Young-Hotel emelkedik. Még akkor nem sejtettük, minő kellemes emlékek fognak ezen épülethez fűzni bennünket. Azontúl az utca kiszélesedik s a kikötő és üzleti városrészt gyönyörű parkváros váltja fel, hol szebbnél-szebb villák hosszú sora húzódik a híres Wai-ki-ki fürdő felé. Villamosra ülve, csakhamar kiérünk a villasorból, rizsföldeket szelünk át és nemsokára elénk tűnnek a sötét hullámos tenger partján Wai-ki-ki szállói és villái. Hatalmas kókuszpalmák által szegélyezett úton indulunk neki az első fürdőtelepnek, melynek terraszáról elénk tárul a honolului fürdőélet üde, tarka képe. Még kora március van, de a déli órákban a nap már perzselő melegen ragyog le. Ez az évad Honoluluban a főfürdő-idény, mert később a hőség már elviselhetetlenné válik. Legjobb időben vetődtünk a szigetre, hogy annak igazi buja pompájában gyönyörködjünk.

Ami a tengerparton ülve elsősorban ragadta meg ismét ügyelmemet, az a trópusi színek intenzív melegsége volt. A bújá növényzet a parton éles sávban végződik és sötétzöld mozdulatlan tömege frappáns ellentétet alkot az örökön mozgó, hullámzó, sötétkék tengerrel. Mint bájos hölgy, mosolyog a sziget a kék tengerre, ingerlő színeivel, tarkaságával, illatjával húzva, vonzva azt magához. Nem is állhat ez ellen. Rohanna is hozzája és ölelné is zúgó morajlással; jaj volna akkor a bújá színeknek, felszívna bódító

illatukat megsemmisítené, magábazárná az óceán királynéját . . . Ámde hiába az erőlködés, hiába küldi újabb és újabb hullámait, tarajos vitézeit az ostromra, a tenger ereje megtörik és elhanyaglik, hullámai csak szolgálai megadással nyaldossák a finom sárga homokpartot. Elgyönyörködünk az előttünk elterülő pompás panorámában. Szinte rosszul esik, hogy e szelíd helyre is betolakodott az emberi kultúra és kíváncsi szemével meglopja az elemek isteneknek tetsző játékát . . . Felépíti tarka-barka villáit, mólóit a part mentén félreszorítva, korlátok közé kényszerítve a növényeket, megszagatva a királyné ruháit ... A finom, meleg fövényen fürdőruhák rikító sokasága nyüzsög. Kék, vörös, sárga, fekete színek mázskálnak keresztül-kasul, avagy temetkeznek be a perzselő homokba. A tenger vizében ugyancsak ily tarka sereg kiabál, locsolkodik, lubicokol. Itt-ott egy-egy vitorlás halad el a part közelében, a kedvező széláramlat továbbragadja, melytől a megfeszített vitorlák kecsesen röpítik előre a könnyű járművet.

Most hirtelen új, még eddig ismeretlen sport ragadja meg figyelmemet. Pár fekete benszülött férfi vidáman hancúrozva veti előre magát, a habokba. Maguk után hosszúkás, elől-hátul lekerelkedő deszkalapot vonszolnak, küzködve a szembe csapó hullámokkal. A következő pillanatban a barna legények kiválasztanak egyet a tarajos hullámok közül, erősebbet, zúgóbbat, mint a többi s abban a pillanatban, midőn az hozzájuk ér s le akarja őket gázolni, nagy nekiiramodással, vidáman ujjongva felkapnak deszka-nyergükre s a hullám hátára bízzák azt. Örült sebességgel, prüszkölve, tajtékozva — mint hámhöz nem tört csikó — ragadja magával a hullám a deszkát emberestől a part irányába. Egyszerűnek látszik a sport, pedig nem könnyű mesterség. Nagy gyakorlatot kíván és könnyebb a lovat szőrén megülni, mint a tenger hullámait a Makrancos

csikókat megnyergelni. Az először próbálkozót ugyancsak ledobják, eltemetik, kikapván kezéből a deszkát, messze lódítva azt el tőle, ekként hátrahagyva a megcsúfolt lovat. Nagyon jó barátságban kell már velük élni, érteni a hullámok minden szeszélyét annak, aki biztosan tudja a pillanatot kiválasztani, midőn tovagördülő gerincükre felkapaszkodják; de aztán élvezetet is nyújt a nyílegyenes repülés, mint valami zúgó lavinatömegben mindaddig, míg az elfáradt hullám össze nem roskad terhe alatt. Azok, kik otthonosak e sportban, melyet az amerikaiak surf riding-nek neveznek, csodálatos ügyességgel úzik azt és nemcsak a deszkán hasalva tudják megülni a hullámokat, hanem állva, sőt tótágast állva is képesek kitartani egy-egy rohanó árral s a végén nagy ívben elvetik magukat deszka-nyergükről.

Megfűrödve, felkerekedtünk, hogy lakást nézzünk Wai-ki-ki közelében. Több szállóba és penzióba néztünk be, míg nem egy helyen hangzatos felírású névre találtunk, óriási babér és pálmafáktól beárnyalt kert volt, melynek mélyén elrejtve néhány kis deszkaház emelkedett. E hely különösen megtetszett nekünk és elhatároztuk, hogyha lehet, ott veszünk magunknak lakást. A kertben való bolyongás közben a főépülethez érkeztünk és a telep tulajdonosnőjével találkoztunk. Ballay előresietett, hogy vele beszéljen, míg mi Czirával a távolból figyeltük a társalgás eredményét. A diskurzus köztük túlságosan barátságosnak tűnt nekünk, legalább is a hölgy részéről, míg Ballay zavart mentegetődzéséből és mosolygásából arra következtettünk, hogy ismét valami furcsaság van kipattanóban. Végre elváltak és Ballay hozzánk sietve, gyorsan kifelé tuskolt bennünket a kertből.

— Nagyszerű hely, — jelentette ki nekünk Ballay — de tudjátok, ide nem jöhetünk. Képzeljétek, midőn már

majdnem megalkudtunk, azt kérdi a hölgy hogy mely hajóval jöttünk a szigetre. Válaszolni erre nem lehetett. Ejnye — mondám a hölgynek — azzal az izével, no, hogy is hívják, mindig elfelejtem a nevét ... azzal a hajóval, amelyik tegnap jött San-Franciskóbol. Itt már pirultam, mert nem voltam biztos, hogy jött-e tegnap hajó a jelzett irányból. Igen — segített a nő — hiszen akkor együtt jött Missis Whitehall-lal ugyebár? — Oh hogyne, — válaszolám én — nagyon kedves volt. — És miss Z. — folytatta a hölgy, képzelje mind a ketten itt vannak nálam és bizonyára nagyon fognak örülni, ha Önök is ideszállnak. Várjon csak, mindjárt megnézem . . . — Ó kérem, sose bántsa, hiszen úgysis okvetlenül visszajövünk, igen idejövünk minden valószínűség szerint, csak még valamit el kell intéznünk, aztán majd megtelefonáljuk végleges elhatározásunkat. ...

Ezen incidens folytán láttuk itteni társadalmi helyzetünk tarthatatlan voltát. Felhagyva a további lakáskereséssel, elhatároztuk, hogy a sorsra bízzuk magunkat. Ha értünk jön a konzul és kivisz a sziget belsejébe, úgy vele megyünk, ha nem, akkor inkább valamelyik nagy szállodába vonulunk, hol könnyebben elvegyülhetünk a tömegben s nem leszünk kitéve hasonló indiszkrét kérdézősködéseknek és Missis Whitehall-féle blamázsoknak.

Wa-hia-wa.

Aznap este értünk jött a konzul autója; a konzul titkára, bájos feleségével ült benne. Jöveletekor csak ketten voltunk a Longmoonon Ozira és Versariu a városban jártak. Így csak ketten telepedtünk fel az autóra a legszükségesebb kis kézcicsomagot vive magunkkal, míg nagy podgyásunkat hátrahagytuk a hajón. Az utazás a farmra

több mint egy óráig tartott és a titkár, ki saját maga vezette az autót, kitűnően látszott ismerni az utat. A cél Wa-hia-wa volt, a sziget mélyén, sőt már a tulsó parthoz közelebb eső farmtelep.

Az éjféli órákban érkeztünk oda, autónk sötét, magányosan álló, masszív, egyemeletes épület kertjébe hajtott be. Megérkezésünkkor a bejáratnál villanyfény gyulladt ki és magas 50 év körüli férfi kelt fel a verandáról és elibónk sietett. Nyugodt, közömbös modorban üdvözölt bennünket. Bemutakoztunk: Johann Arp (ez én voltam) és Badway (ez Ballay). Kruss úr — így hívták a farmtulajdonost. Másik két barátunk nem jött velünk, de holnap ők is megérkeznek.

Miután a titkár és felesége Kruss úrral pár szívélyes szót váltott és lelkére kötötte, hogy barátjaiknak, kik csak pihenni jöttek a farmra, minden lehető kényelemmel szolgáljon, visszafordította autóját és elhajtott. Egyedül maradtunk Kruss úrral és a lámpavilágra érve kölcsönösen szemügyre vettük egymást. Házigazdánk magas, napbarnított, javaerőben lévő férfi volt, fekete bajússzal és barna szemmel. Egészséges arca majd kicsattant, kezei kemények, kérgesek voltak, hangja vastag, de azért inkább lágy, mint érces. Egyszerű farmer öltözetet viselt gallér nélkül. Beszédesnek nem volt mondható és csak épen, hogy kérdéseinkre válaszolt; legszűkebb környezetén kívül más dolog nem igen látszott őt érdekelni. Közös témánk eleinte nem akadt, ezért is a társalgás döcögősen indult meg. Enni kértünk, mire ő délre néző, hosszú, részben üvegezett verandára vezetett bennünket, hol lámpát gyújtva sajátkezüig keresett elő tányért, evőeszközt, megtérített, az éléskamrába ment, honnan nagy darab sült húst hozott elő és abból finom szeleteket vágott számunkra. Agglegény volt és csak egy japán házaspár állott szolgálatára a házkörül

teendők elvégzésében, de az már aludt. Megtudtuk, hogy rajtunk kívül még mások is lagnak a házban, mely nem is annyira farm, mint inkább szálloda; neve Wa-hia-wa Hotel. Ez a hír nem volt kellemes előttünk, mert hiszen mi épen az emberek elől akartunk rejtőzni, megnyugodtunk azonban abban, hogy házitársainkkal nem sok bajunk lesz: egyik a szomszédos Marconi-telepen teljesít éjjeli szolgálatot és így az egész nappalt átalussza, a másik pedig egy őrt g kisasszony, ki nappal hivatalba jár a városba.

Amíg mi falatoztunk, addig a gazda nagyokat hallgattott és szinte kellemetlenül éreztük magunkat, mert úgy véltük, hogy annál többet gondol felőlünk. Kruss még fiatal legény éveiben vándorolt ki Németországból Kaliforniába, hol aranykutatásra vetette magát, majd csekély vagyonkájával Honoluluba jött és itten farmerkodik. A németet még kifogástalanul beszélte és ezért inkább franciául beszélünk magunk közt. Krussnak ezt azzal magyaráztuk, hogy a francia az a nyelv, melyen legkönnyebben megértjük egymást, mivel én svájci német létemre angolul, társam pedig amerikai létére németül nem beszél jól. Kruss mindezt egyszerű «so, so!»-val tudomásul vette és az elfogyasztott sült helyébe papaeat tálalt elébünk, ezt a fákon érő sárgadinnyéhez hasonló trópusi növényt, melynek alkalmazásában Kruss bámulatos leleményességet tanúsított és később majdnem minden étkezési él a legkülönbözőbb formában feltálalva szerepeltette.

Vacsoránk végezte után szobáinkba vonultunk. Kruss előreindulva a veranda előtti udvarra vezetett bennünket, melynek harmatos gypén átgázolva, pár lépésnyire fekvő földszirtes kis fa házikóhoz értünk, melyet kb. két méter széles fedett fa veranda futott köröskörül. Az egész épület négy szobából állott, melyeknek ajtai a verandára nyitottak. Ballayval két egymás mellett lévő szobát foglaltunk el.

A szobák nem voltak nagyok, de kényelmesek; a középén széles rézágó volt, melyre felülről finom fehér szúnyogháló omlott alá. Aludni ugyanis a trópusi éjben csak ez alatt lehetséges, mivel az ajtót a hőség miatt nyitva kell tartani.

Midőn Kruss magunkra hagyott bennünket, nem feküdtünk mindjárt le, hanem kiléptünk ismét a verandára, melynek alacsony fedelére ráborultak a buján növő banaánbokrok, tele finom gyümölcscsel, úgy, hogy csak kezünket kellett érte kinyújtanunk. Ott kint telehold ragyogott és szinte nappali világosságot árasztott. Körüljártuk az éjben a ház környékét. Az út mentén papaeák meredeztek hatalmas, dinnyenagyságú növényükkel, míg a harmatos gyep közepén tarka virágágy tárult elénk középen egy-egy kaktusszal. A ház előtt vezető út mentén hajlékony sudár kókuszpálmák bólogattak és mögöttük a földeken vég-í.élkülínek látszó táblákban ananász-ültetvények sárgállottak. Felséges csend honolt, itt-ott rezdült néha a pálmák sátra egy-egy enyhe fuvallattól, mely tán végső sóhaja volt az óceán távoli viharának és ellágyulva hozta felénk a trópus balzsamos illatát.

A trópusi éj varázsától ihletve némán sétáltunk vissza szobánkba. Különös hányatott volt életünk: tegnapelőtt még a tenger mormolása a hajófenéken volt altatónk, ma lágy trópusi szellő simogatja arcunkat és susog édesen, biztatóan a jövőről a távoli, a földkerekségnek éppen a másik oldalán lévő otthonról.

*

Természetesen későn keltünk fel. Már kora reggel bágyasztó meleg volt. Kruss már kora reggel óta kertjében dolgozott és most növényeit öntözgette. Reggelizni a főépület verandájára vonultunk, hol kis asztalon volt terítve számunkra. Kicsi japán nő tipegett elő kopogós faszandál-

ban, magasra fésült fekete hajjal és csinos tiszta kimonóban. Minden mozdulata kecses, alázatos volt és arcán állandó mosolygás játszadozott. Japánul üdvözölt bennünket. Fiatal asszony volt, ki férjével együtt állott Kruss szolgálatában; hazája valahol a virágos Kőbe közelében van. Pillangó kisasszony színpadi képe elevenedett meg előttünk és elkereszteltük Cso-cso-szánnak. Cso-cso-szán mindenben kedvünkben igyekezett járni, csodálkozó mandula szemei bámulatot árultak el, mintha csak azt kérdené: hát ti mit kerestek itt a sziget belsejében? Hát van fehér ember, ki nem vegyül el a tengerparti fürdő nyüzsgő tömegében és meg tudja érteni, mennyivel szebb ez az elvonult farm-élet?

Reggeli végeztével Kruss úrral együtt bebarangoltuk a környéket. A ház kőüli kerti vetemények kerültek el és gazdagon voltak locsolva; buja termést hoztak, elegendőt a ház szükségletének ellátására. A házon túl elterülő földek azonban teljesen más képet nyújtanak, mint a mi hullámozó, gabonánkkal borított mezőségeink. A főültetvény itt az ananász. A termelés és feldolgozás joga társulatok kezében van. Úgyszólván egész éven át szedik e finom gyümölcsöt, melynek legszebb példányai a Wa-hia-wa-i hotel közelében emelkedő konzerv feldolgozó gyárba kerülnek. Ott egész sereg munkás és munkásnő foglalatoskodik a hámozástól kezdve a kis dobozokba való elcsomagolásig az ananász feldolgozásával és így kerül az — sokat veszítve eredeti zamatjából — a távol amerikai és európai piacokra. Akik ily konzerv formában eszik az ananászt, azok el sem képzelhetik, minő finom ízt és aromát rejt az magában frissen, töről szedve. Mi sem állhattuk meg, hogy unalmas, egyhangú napjainkban az ananász-lopásra ne vessük magunkat. Vásárolni is lehetett ugyan egypár centért a közeli boltokban, de hát édesebb volt a lopott jószág azonmód,

tőről szedve, lecsurgó, finom aransárga nedvével. Amerre jártunk, a legkülönbözőbb növényzet tárult elénk. Kruss élvezettel tartott nekünk előadást a trópus fáiról és virágairól. A cukornádat még csak megismertük, de a gummifát már találgatnunk kellett, mígnem Kruss felvágta egyiknek kéréget és tenyerünkre csöppentett pár csepp fehér tejszerű nedvet, amely gyorsan nyúlóssá, majd összeállóvá vált a levegőn. Majd egy más fa előtt állottunk meg. Kruss fölényesen szakította le róla a ringlő nagyságú, húsos gyümölcsöt a sötétzöld levelek köréből: «guava, kóstolják!». Aztán még egy sereg különféle alakú, színű, szagú cserje és virág kerül elénk, melyeknek nevét Kruss csodálatos könnyedséggel sorolja fel.

Visszatérve, megkerüljük a közeli mezei iskolát. Oda jutva, bájos kép tárul elénk: nagy szabad mezőség közepén csinos faházikó emelkedik, honnan apró népség fehér, barna és sárgabőrű, vegyesén ömlik kifelé. Mielőtt szétoszlanának, megállnak a póznára tűzött csillagos lobogó alatt és a tanítónő vezetésével pár nemzeti dalt énekelnek. Három különböző faj gyermekének vékony hangja olvad egybe hazafias dalban és szíve együtt dobban a közös lobogóért; még nem ismerik a faji gyűlöletet és énekük biztosan az ég felé száll és kedves a mennyeieknek. De minő gyűlölet fog majd kikelni a most még egybefolyó érzésekből? A sötétbőrű elfojtott haraggal néz a hódító csillagos zászlóra, mely szigetén lenyűgözte őt, a sárga pedig felemeli karját, hogy letépvé azt, a felkelő nap jelvényét tűzze helyébe . . .

*

Körsétánk alatt ki is merítettük a farmélet látnivalóit. Időnkét olvasással, írással, a környéken való kocsi-kázással, avagy lovaglással töltöttük. Harmadnap megérkezett Czira is, kinek láttára Kruss arca még titokzato-

sabb mosolyra állott és szeméből furcsa gyanút lehetett kiolvasni, amidőn az új jövevény — román nemzetiségűnek mutatkozott be. Soha a Wa-hia-wa Hotel még ily furcsa semleges állambeli fiatalemberekből álló gyűjteményt nem üdvözölhetett fedele alatt! De azért a jó Kruss bácsi mitsem szólt, mitsem kérdezett, hanem kijelölte az új jövevény számára is a szobát és kiadta Cso-cso-szanéknak a parancsot, hogy eggyel többre terítsenek és főzzenek.

Magunk közt most már magyarul, diskuráltunk és az érdeklődőknek azt mondtuk, hogy baszk nyelven beszélünk, melyet mindhárman értünk.

Egyik délután elegáns autó hajtott be a hotelbe és két előkelő úr szállott le róla. Németül beszéltek és Kruss-hoz jöttek látogatóba, ki őket egész délután pár pohár sör mellett wa-hia-wa-i érdekességekkel mulattatta. Kis sípján honolului nótákat, vadászkürtjén indulókat játszott, majd a visszhangot mutatta be, mely háza mellől kétszeresen veri vissza a hanghullámokat. Midőn a vendégek eltávoztak, Kruss megmagyarázta nekünk, hogy az egyik Thiele nevű úr volt, német származású amerikai, a három legelőkelőbb honolului szálloda managerje. Kövidesen azután alkalmam nyílt arra, hogy Thiele urat személyesen is megismerjem. Egyik nap este berándultam a városba Hellhoffók hajójára. Versariu, ki már ekkor ott kényelmesen berendezkedett, vacsora után elvitt a Young Hotel fedélzetére, hol amerikai szokás szerint esténként zene mellett tánc folyik. A two és onestep ütemeinél forogtak, csoszogtak a párok. A vad és mégis sok buja árnyalatot magában foglaló zene egyes refrénekek végnélkül ismétlésével, a hőségben fehér, könnyű ruhában tipegő karcsú amerikai nők és nehéz mackó módra topogó férfiak nevetése, s lármája zúrzavarosán folyik egybe a langyos szellő fuvallatában. Az elbizakodottság, a pénzbőségben fuló gög lehellete

érik; tudják is ezek, mi a háború! A keringő tömegből ki-kicsendül egy-egy 30 éves asszony csengő kacagása; holló-fekete haja csigás hullámokban göndörödik homlokára; egyik táncos karjáról a másikéra kerül, majd lerokadva a mellettünk lévő asztalhoz, jégbehűtött kohiskit iszik. Ebben a pillanatban hozzánk jön Thiele úr, kit már látásból ismerni szerencsém volt. Versariu már ösmerte és midőn bemutatkoztam, mosolyogva fogadott: «Mindjárt gondoltam, midőn Wa-hia-wa-ban láttam Önöket, hogy bizonyára egyike a rejtőző tiszteknek!»

Thielevel való megismerkedésünknek Honoluluban töltött napjaink legszebb emlékeit köszönhetjük. A farm-élet egyhangú gyönyörűségeit csakhamar megúntuk s látva, hogy ott továbbjutásunk érdi kében nem sokat végezhetünk, egyheti tartózkodás után elhatároztuk, hogy visszatérünk a városba.

Előkészületek a továbbmenésre.

Tanyánkat ismét derék Hellhof barátunk hajóján ütöttük fel. Itt értesültünk a hajóskapitányoktól, hogy ép aznap érkezik be San-Franciskóból a Wilhelmina nevű nagy személygőzös, mely a háború előtt német tulajdon volt, ka pitánya németbarát és legénysége közt több németül beszélő van.

Az egyik hajóskapitány magára vállalta, hogy beszél a Wilhelmina kapitányával, hogy mit tehetne ő érdekünkben. A beszélgetésnek kedvező eredménye volt: a kapitány nem ellenezte, hogy mint stow-awayk a hajójára jöjjünk, azonban ő maga exponált helyzeténél fogva nem is tehetett többet, hanem a részletek megbeszélése és elrendezése céljából a hajó éjjeli őréhez, a kis Sam-hoz utasított bennünket. Hellhoff meghívására Sam megjelent a Longmoonon

Svájci fiú volt, alacsony, szőke, kékszemű és mindjárt az első pillanatra hűbéres fiúnak bizonyult. Németül már csak törve beszélt, anélkül, hogy az angolban valami nagyon kivált volna. Alighogy szóba állottunk vele, mindjárt le is tegezett bennünket, mert amint kiderült, a németben egyáltalában nem ismerte a magázó formát. Dolgában egész biztosnak látszott lenni és minden kérdésünkre oly gyorsan és fejtörés nélkül válaszolt, mint akinek legnagyobb gyakorlata van az utasok átcsempészésében. Midőn megtudta mily úton-módon jöttünk ide Kínából, biztosított bennünket afelől, hogy a hely, ahova ő elrejt, sokkal kényelmesebb lesz, enni-innivaló elegendő áll majd rendelkezésünkre és észre se vesszük majd, mily hamar átjutunk Friscóba. Már-már belenyugodtunk volna abba, hogy Sammal összejátszva mint stow-away-k folytassuk útunkat, hogyha egy újabb alaknak a feltűnése ingadozóvá nem tesz elhatározásunkban.

Sammal folytatott tárgyalásainkkal egyidejűleg ugyanis értesültünk arról, hogy a Wilhelminán egy «magas állású» bolgár úr van alkalmazva, aki — mint azt Hellhoff megjegyezte — jobb keze a kapitánynak. Alig állapotunk meg Sammal abban, hogy ajánlatát bővebb megfontolás tárgyává tesszük, amidőn megjelent a Longmoonon az említett bolgár úr küldöttje: Ernst Lángé a harmadosztályú steward. Bizonyára a kapitánytól kapott intés következtében küldötte őt a bolgár hozzánk, hogy segítségünkre legyen. Ernst Lange magas, köpcös, majd két méter hosszú alak volt, kerek feje kopasz, kövér arca ragyogott és kidülledő kék szeméit a sörivástól aláfutott vörös erek hálózta be. Öltözéke nemcsak hogy egyszerű, de egyenesen hiányos volt. Fehér vászonnadrág, piszkos fehér sapka volt összes ruházata az ingen kívül, melynek ujjai karjáig fel voltak gyűrve. Midőn a délutáni melegben a hajó fedélzetén megjelent, épen pár felbontott sörös

palack került az asztalra, melynek megpillantásakor szemei felvillantak és készséggel tett eleget a meghívásnak, hogy köztünk helyet foglaljon. Egyik karosszékekben kényelembe vágta magát és miután prosit! prosit! kiáltással lehajtotta az eléje tett pohár tartalmát, hagyta, hogy a tárgyalás megkezdődjék. Ő maga ugyanis nem sokat javasolt; meghallgatta Sammal való tárgyalásunk eredményét és végül kijelentette, hogy mindaz, mit Sain nekünk proponált, teljesen felesleges: minek elbújni, minek kínozni magunkat? Egyszerűen a hajóra megyünk, jegy nélkül, ott aztán majd mint akik későn jöttek, jegyet váltunk és vidáman utazunk Friscóig. Friscóban aztán partra szállunk és egy jó pohár sört iszunk. Prosit!

Kétségbeejtő könnyelműen vette Ernst Lange úr az egész dolgot. Próbáltuk vastag fejével megértetni, hogy mindez nem megy oly egyszerűen és ha el is jutunk Friscóig, ott a bevándorlási hatóság okvetlenül fülön fog bennünket. Ernst azonban nem tágított; a negyedik pohár sörnél már vérben forgó szemmel, hadonászva jelentette ki, hogy ismeri ő a bevándorlási hatóságot, ne féljünk attól semmit. Dehát mégis mit mondjunk ott, hogy kik vagyunk? Mondják, hogy farmerek Nabraszából. A többről pedig majd gondoskodik ő meg Mister Alek a bolgár.

Ernst úr már-már eljátszott respektusának a bolgár említése újabb nimbuszt kölcsönzött. Hellhffék fejbólingatva hagyták rá, hogy a bolgár az tudja mit csinál, mert ő nagyon befolyásos ember. Megállapodtunk tehát Ernsttel abban, hogy az ő javaslatát is meg fogjuk gondolni és ha lehet a bolgárral is fogunk róla beszélni.

Midőn Ernst ingó léptekkel eltávozott, ismét kétségben maradtunk hátra: Sam után induljunk-e, avagy Ernst tanácsát fogadjuk-e meg, melynek komolyságot csak az

adott, hogy a titokzatos bolgár áll mögötte a háttérben. Elhatároztuk, hogy végleges döntés előtt a bolgárral fogunk tárgyalni.

*

A hajó indulásáig még három napunk volt, amely alatt lehetőleg kiélveztük a honolulu-i tartózkodás és fürdőélet gyönyörűségeit. Hála Thiele-vel való ismeretségünknek, erre kiváló alkalmunk is nyílt. Ez a derék német-amerikai nagyon megszeretett bennünket és ki akarván tenni magáért, ott-tartózkodásunk utolsó pár napját ugyancsak kellemessé varázsoltta.

Egyik este vendégei voltunk a wai-ki-ki-i fürdő legelőkelőbb szállójában, a Moana Hotelben. A földszinten lévő hatalmas, pálmákkal és délinövényekkel ékes étteremben, melynek mesés díszítése és még mesésebb árai mellett még a vagyonos amerikai vendégek legtöbbje is szerényen beérte egy-egy kis asztallal, nekünk a közepén virágoktól borított asztal volt terítve. Érkezésünk, midőn Thiele vezetésével bevonultunk, méltán feltűnést keltett az előkelő közönség közt. Nem megjelenésünk előkelőségénél fogva, ó nem! ép ellenkezőleg. Kínai ruhánk bizony már kopott volt a sok viseléstől és amellet megjelenésünk és társalgásunk mindjárt elárulta az idegent. Mi nem törődve a bennünket végigmérő tekintetekkel, élveztük a pompát, melybe csöppentünk. Prakkos felszolgálók serege leste mozdulatunkat, csillárok ragyogása, kis asztali lámpák diszkrét fénye világította be a termet. A nyitott ablakon át betóduló enyhe tengeri levegő áramlata hűsítette a terem virágillattal telt légkörét. Ezüst nehéz villák és kések pengése, finoman csiszolt poharak csilingelése hallatszott, cocktail-ek, aránynedvű, gyöngyöző borok fogytak egymásután és a mámoros hangulatot fokozta, finomította a kar-

zaton játszó zenekar susogva lopódzó melódiája ... Mese tündérvilág ez . . . Fantáziámban, mint az ópium élvezőjében mámoros képek kergetik egymást. Néha-néha át-át, suhan ugyan egy-egy sötétebb árny valahonnan a messze múltból: hómezőkről, mandzsúriai elhagyott hegyekről, hódító halbőrökről és az époly bizonytalan holnapról, de ezeket a gondolatokat elhessegetem. Tán nem is voltak igazak . . .

Vacsora végeztével kísétálunk a szálloda előtt lévő hosszú mólóra, mely mélyen benyúlik a morajló tengerbe, melynek habjain csillogva táncolnak a hold remegő sugari. Thiele éjjeli autó-utat javasolt s előrendelve egyik hatalmas automobilját, feltelepedtünk rá. Ő maga vezetett és megindultunk a tengerparton mind mélyebben kerülve a sziget belsejébe. Buja növényzet szegélyezte az utak mentét, melyeket az erős holdfény annyira megvilágít, hogy szabadon szemléljük az éjjeli panorámát, mely minden fordulónál újabb és újabb változatosságot tár elénk. Nagy kerülővel hajtunk a városba a Young Hotelhoz, hol kedves házigazdánk letesz bennünket és egyenesen a hall-ba vezetve, elrendeli, hogy a második emeleten két gyönyörű utcai szobát nyissanak számunkra. Minek mennének vissza a hajóra, hol kényelmetlen az alvás, pihenjünk az ő szállójában, mint az ő vendégei, pompás, puha ágyakban. Nem is kell azt kétszer mondani, a levegőtől, italtól elzsongított idegeink csakhamar jóleső álomba merültek.

*

Másnap este a megbeszéléshez képest az Union Grill-be mentünk, hogy Alek úrral, a bolgárral találkozzunk. A bolgár igénytelen megjelenésű ember volt és megjelenéséről sehogysem bírtuk felfedezni rajta azt az előkelő, befolyásos személyt, kinek őt a hajóskapitányok dicsérete után ma-

gunknak elképzeltük. Egyszerűen vacsoráit, nem nagyon kínáltatta magát, ha kínáltuk és tömött barna bajusza alatt a legnagyobb gyönyörűséggel látszott a legolcsóbb fajta szivarokat szopogatni. Tekintete nyájas volt és szeme barátságosan mólyedt a mienkbe. Sem túlságos önbizalmat nem árult el, de sötétlátónak sem volt mondható. Inkább valami határozatlanság volt a modorában, mint oly emberében, kit mások bizalmukkal érdemen felül tisztelnek meg. Helybenhagyott mindent, amit Ernst úr első találkozásunk alkalmával előhadart és azzal biztatott, hogy bízzuk magunkat a jószerencsére, majd csak át fogunk vergődni Amerikába minden baj nélkül. Érthető tehát, hogy kijelentései nem nagyon nyugtattak meg bennünket, tekintve azonban, hogy már csak egy napi időnk volt a hajó indulásáig, véglegesen döntenünk kellett. Ballay számára e nap döntő fordulatot hozott, mert a konzul egyik bizalmas emberével jegyet váltatott számára a Wilhelmina első osztályára; rövid tétovázás után elhatározta, hogy elfogadja azt és megkísérli a veszélyes játékot, hogy amerikai állampolgárnak adja ki magát, aminek leleplezése esetén szomorú vége lehetett volna.

Látva Ballay elhatározását, mi ketten Czirával viszont úgy határoztunk, hogy a bolgár és Ernst tanácsát követjük. Úgy terveztük, hogy podgyásunkat Ballay mint elsőosztályú utas viszi magával a hajóra, mi pedig a hajó indulása előtt mint látogatók felmegyünk a fedélzetre s ott elvegyülve az utasok közé, egyszerűen a hajón maradunk; a többit majd meglátjuk. Ha már elég messze leszünk a kikötőtől, akkor már talán nem fognak bennünket visszaküldeni, hanem Friscóban átadnak a bevándorlási hatóságnak, ahol barátaink: Ernst Sam és a bolgár majd csak csinálnak valamit érdekünkben; ott lesz Ballay is, ki ha szerencsésen átjut Amerikába, mindjárt a konzulátus-

hoz siethet, hogy érdekünkben közbelépjen. Elgondolva elég ügyesen volt a terv, de kivitele sok előre nem mérlegelhető körülménytől függött. Megállapodtunk abban, hogy Ballay amerikai létére ismét a Radway nevet veszi Ll, én megtartom saját nevemet, úgy okoskodva, hogy baj esetén a zsebemben lévő Passierschein segélyével igazolhatom magamat a hatóságnál, a hajón azonban a Lausanneból való svájcit fogom játszani, Czira pedig románnak adja ki magát.

Elindulás a Wilhelminán.

A hajóindulás reggel 9 órára volt kitűzve és egész az utolsó percig kétségben voltunk aziránt, vajjon tervünk eredménnyel fog-e járni. Még az utolsó pillanatban megkíséreltem, hogy a hajójegy-irodában jegyet váltsak a Wilhelminára, ahol azonban a szokásos kérdést tették fel, vajjon amerikai állampolgár vagyok-e és ha nem, van-e bevándorlási engedélyem. Látva, hogy jegyet váltanom ott nem sikerül, visszaszaladtam a Longmoonra, hol csak annyi időm volt még, hogy Hellhofftól és barátaitól, kik oly szívesek voltak hozzánk, elbúcsúzzam. Ballay már elvonult podgyászával, melyeket épen akkor szállítottak a hajóra. Czira könnyed, vidám hangulatban volt és mindenek csak nevetett. A német hajóskapitányok megilletődve szepgetek érettünk, Schulze konzul úr pedig, ki az utolsó pillanatban értesült arról, hogy Czira és én is hajóra szelünk, megriadva szaladt ki a kikötőbe az induláshoz. Versariu a városban járt s vele már nem találkoztam; ő nem kockáztatta meg kalandos vállalkozásunkat.

Mint minden induló hajónál, a Wilhelminánál is fényes közönség gyűlt egybe. A parton autók és tárkocsik tolongtak; az utasok hozzátartozói virágokkal, papírdíszletek-

kel, honolului apró csecse-becse emlékekkel kedveskedtek az elindulóknak. Zsibongás, lárma hangzott mindenfelé, mindenkinek akadt még valami mondanivalója elbúcsúzás előtt; a hajón sürgés-forgás volt; a hajóosztályok világos fehér blúzban méltóságteljesen jártak fel-alá, beszélgettek az utasokkal, irányították azokat. Stewardok fürgén szaladgáltak ki- és be, a stewardessek a ladyk körül szorgoskodtak. Felvonult a zenekar és honolului nótákat játszott: felhangzott az «on the beach of Wai-ki-ki» közkedvelt dallama.

Az általános nevetés, zsibongás, tolongás közepett egyszerre csak nekiindult Czira egy szál podgyász, avagy felöltő nélkül, fitymáló mosolylyal arcán, mintha csak az amerikai hatóságokat nevetné ki, s lassan, jó pesties járással fellengett a hajóhídon a fedélzetre. Azt hittem, hogy minden kinek szemébe fog ötleni, holott pedig csaknékem tűnt fel. Miután egyik bejárat mögött eltűnni láttam őt, én is neki-vágtam a hajóhídnak, mintha csak valakit nagyon keresnék a hajón. Felérve a másodosztályú fedélzetre vonultam és ott meghúzódtam a parttal szemben lévő oldalon, hol alig járt ember, mivel mindenki a kikötési oldalon szorongott. Átláthattam a német hajókra, a Langmoonra hol az öreg Hellhoffot véltem látni lobogó zsebkendővel a kezében ...

Kellemetlenül éreztem magamat, mint a betörő, ki minden percben azt várja, mikor kapják rajt tolvajmunkáján. Czirával találkoztam, ki egykedvűen nevetett: «most már úgyis mindegy, meglátjuk, mi fog történni.» Futó pillanatra a bolgárt, majd Ernstet láttuk; a podgyászok berakása körül foglalatoskodtak és kissé különösnek tűnt nekem, hogy a bolgár magas állása mellett nem röstelli a podgyászokat sajátkezüleg a hajóra hurcolni. Mindketten buzdítottak bennünket, hogy csak húzódjunk meg addig

a hajón, amíg az elindul, a többit bízzuk rájuk. Az első osztályú utasok közt Ballayt helyesebben Radway urat pillantottam meg, amint előkelő nyugalommal sétált a fedélzeten és pipáját szortyogtatta. Kötélkorlát választott el tőle: felvitte Isten a dolgát! de azért látszott rajta, hogy ő se leli sehogyse helyét és szívesebben ülne mint stow-awayahajó fenekén, mintsem az előkelő első osztályon.

Az indulás pillanata elérkezett. A hidakat bevonták, felharsant a kürtjei, a parton a zenekar a honolulu-i himnuszot zongorázta, a kenderdobogtatás, virágcsokordobálások és hipp-hipp hurrázások közt méltóságteljesen megindult a hajó. A parton pár ismerős arcot véltem látni; magam is előrántottam a zsebkendőt és lobogtatni kezdtem. Mintha valaki németül szerencsés utat ordított volna utánunk és mintha egy másik ember kétségbeesetten, rosszalólag bólogatott volna a fejével... Az előbbi valamelyik német kapitány lehetett, az utóbbi tán a konzul úr . . .

*

Lassan eltűnedeztek Honolulu örökzöld partjai, és hajónk méltóságteljesen szelte a körülnyaldosó sötétkék habokat. Verőfényes, derült, mosolygó volt az ég, szelíd a tenger és mindenki vidámnak, megelégedettnek látszott, csak, haj! mi nem találtuk helyünket sehol és szorongva lestük, mi fog velünk történni. Ernst jött hozzánk és jelezte, hogy a purser nemsokára jönni fog, hogy a jegyeket elkérje; csak mondjuk, hogy nincs jegyünk, mert már nem értünk rá, hogy azt megváltsuk. Úgyis történt. Pár perc múlva megindult a purser Ernst kíséretében és a jegyeket kérte. Hozzám érve, Ernst összeráncolt szemöldökkel kiáltott rám: «Jegyét!» «Nincs jegyem!» — válaszolám én. A purser meghökkenve nézett rám: «És mért nincs?» — «Mert nem volt időm rá, hogy megváltsam!»

A purser most azonban még nem sokat törődött velünk, hanem elrendelte, hogy menjünk az irodájába és ott várjuk be őt. Levonultunk tehát Czirával együtt a kis irodahelyiségbe és egykedvűen vártuk a fejleményeket. Most már hogy benn voltunk a csávában, visszanyertük nyugalunkat és el voltunk szánva, hogy méltóságteljesen fogunk viselkedni, mint hogy ha még mi rajtunk esett volna valami sérelem. A purser előtt ügyesen kellett lepleznünk magunkat, mert tudtuk róla, hogy angol származású ember, ententebarát, és el voltunk tökélve, hogy a legcsekélyebb jellel sem fogjuk elárulni kilétünket, sőt azt sem, hogy egymáshoz tartozunk. A szobában még két markonista ült, kik hírek felvételével és leadásával voltak elfoglalva és így nem volt idejük a bekövetkezendő párbeszédre figyelni.

A purser visszajött; fiatal, 30 év körüli szőke emberke volt, elegánsan vasalt nadrágban és ingben; szinte dandynek lehetett volna mondani a hajó tisztikarában. Most, mint aki valami kellemetlen feladat előtt áll, hogy holmi másodosztályú utasokkal, kiknek nincs rendben a szénájuk, tárgyaljon, összeráncolta szemöldökét, hátravette magát székében és ránk rivalt: «Hát maguknak mért nincs jegyük?» — Mi összenéztünk, mintha egyikünk sem tudná, hogy melyikünkhöz intézte a megszólítást és ezáltal is jelezve, hogy nem tartozunk össze. A purser erre elővett engemet.

— Mi az ön neve?

Megmondtam nevemet, amire ő azt felírta, melléjegyezve születési évemet és nemzetiségemet: Lausanne-ból való svájci.

— Honnan jön? és mily hajóval érkezett Honoluluba?

— Kínából jöttem a China nevű hajóval.

— És miért nem váltott előzőleg jegyet?

— Mert ma reggel az utolsó pillanatban határoztam

el magamat arra, hogy elutazom, nem volt időm jegyet váltani.

Ez a válasz gyanús volt. A purser szigorú arccal tudomásul vette azt és megjegyezte: «Na, azt hiszem, magának is meggyűlik a baja San-Franciscóban a bevándorlási hatósággal! Tudja, hogy onnan vissza küldhetik magát Honoluluba?»

— Art csak bizza rám, ott majd elintézem én a dolgot.

Másodosztályú jegyet akart adni.

— Oh dehogy! — válaszolám én — első osztályon akarok utazni!

A purser végigmért tekintetével, látva azonban az előkelő mozdulatot, mellyel hanyagul odavettem a pénzt eléje az asztalra, kissé mérsékelt hangon válaszolt, hogy majd megnézi, van-e még hely az első osztályon. Ezután ismét összeráncolva szemöldökét, Cziráat vette elő.

A komédia megismétlődött, csak hogy sokkal groteszkebb formában, mert Czira vajmi keveset értett a purser beszédéből. Látva ezt, felajánlottam szolgálatomat Czirának: «Beszél ön németül?» kérdeztem tőle angol nyelven, hogy a purser lássa, hogy csak most ismertük meg egymást. Erre aztán németül, majd látva, hogy a purser ezt a nyelvet nem érti, magyarul kezdtünk beszélni és én diktáltam be Czira adatait. A purser komolysága csak növelte a helyzet komikumát. Mi már teljesen elemünkben voltunk és midőn Czira magát Mister Kaufmannak adta ki, hogy román alattvaló és Kínából a Tenyo-Maru hajóval érkezett — miközben vigyorogva odaszólt hozzám, hogy ezt a nevet a Homoluluba érkezett ilynevű hajó utasainak névsorából szedte ki, — akkor a nevetés már engem is fojtogatni kezdett. Természetesen ő is az utolsó pillanatban szánta rá magát ma reggel az elutazásra és így nem volt ideje jegyet

váltani. Egy pillanatig gondolkozott azon, hogy ne másodosztályú jegyet váltson-e, hogy mégse legyen olyan hasonló esetünk, de azután meggondolta a dolgot és lefizette az elsőosztályú menetdíjat. A purser elvette a pénzt, valamint mindegyiküinktől külön bekasszált «fej-díjat» (head tax) és azzal intett, hogy várjuk meg, amíg visszatér, mert megnézi, hogy lesz-e még számunkra hely az elsőosztályon. Kisvártatva az elsőosztályú steward-dal tért vissza, aki elvezetett bennünket kijelölt első osztályú helyeinkre.

Ezzel aztán kezdetét vette egy hétig tartó kalandos utazásunk, melyben mindhármunknak új szerepkör volt kiosztva. Ez a szerep legjobban az előkelő szélhámos szerepéhez volt hasonlítható. Gazdag amerikai fürdőközön-ség közt utaztunk: el kellett vegyülnünk a társaságban, részt kellett vennünk a közös szórakozásokban, játékokban, és készen kellett lennünk ismeretségek kötésére és a komoly társalgásra épügy, mint a hölgyeknek való udvarlásra, ha természeteseknek akartunk látszani és híven akartuk adni szerepünket.

»Előkelő szélhámosok.

A sttward először engem vitt magával és a hátsó fedélzeten a legjobb helyen fekvő, a szabadba nyíló kabinba vezetett, melynek két öreg úr volt rajtam kívül a lakója. Természetesen mint utolsónak érkezettnek a kényelmetlenebb felső ágyat kellett elfoglalom. Kabintársaim közül az egyik fehér hajú, délceg magatartású ember volt, tiszta amerikai típus; Mr. Hatewaynak hívták. Kimért, megfontolt beszéde öntudatot s megrögzött világnézeteket árult el. Eleinte tartózkodóan viselkedett velem szemben s csak később melegedett fel irányomban. Felfogásában, gondolkodásában telivér amerikai volt, de azért büszkén

emlegette skót származását. Rokonszenve a világháború kérdéseiben az angolok felé vonzotta, de saját nemzete szempontjából az angol befolyást veszélyesnek tartotta, még veszedelmesebbnek, mint a sárga faj térfoglalását. Az én hazám, Svájc iránt nagy érdeklődést mutatott s átérette annak nehéz helyzetét a viaskodó két hatalmi csoport-közé ékelve. Figyelmét különösen megragadta az, hogy Kínából jövök és élénken kérdezősködött az ottani viszonyok, különösen pedig az üzleti konjunktúrák felől. Ez már kellemetlenebb terep volt, melyet csak nagy óvatossággal és nagyon általánosságban tartott kijelentésekkel érintettem.

Egészen más fajta ember volt másik lakótársam, Mr. Riese. Idősebb chicagói orvos volt; napsütött barna arcával, kopaszodó fejével, érdeklődő sárga szemével, melyre itt-ott szemüveget csippentett a tudós benyomását keltette, de nem a száraz könyvmolyét, hanem azét, kiben életre kel a tudomány és szerteárad környezetére. Az öreg egyébként annyira .elmerült egyéni szemlélődéseiben, hogy alig vette észre azt, ami körülötte történik. Így azután sok furcsaság esett meg vele; csakhamar közismertté vált a hajón és kedvence lett az utasoknak; ő volt a tréfás öreg bácsi, kivel mindenki megengedhetett magának egy-egy kis jóindulatú mókát s ő ezt szívesen is vette, különösen a fess asszonyok és fiatal lányok részéről. Tetszett magának abban a szerepben, hogy ő vele szemben már nem alkalmazzák a hivatalos etikett formákat; hiszen ő már túl van minden jó és rosszon. Velem is sokat elbeszélgetett az öreg anélkül, hogy az utolsó percig sejtette volna, hogy kivel van dolga, ő mindent elhitt, mindent készpénznek vett. Ő volt az, aki, alig hogy ismeretséget kötöttünk, mindjárt bemutatott a velünk szomszédos kabin lakóinak.

Ott egy özvegyasszony, Mrs. Sparrow utazott fiatal

18 éves lányával, Elsievel. Kanadabeliek voltak és legnagyobb ellenségeink közé tartoztak. Az asszony javakorban lévő, még fessnek mondható volt; leánya, Elsie, a szépen fejlett, hamis, fiatal macska benyomását tette. Minden látszólagos naivsága és vidám életkedve mellett is zöldes szeméből, melyen állandóan kis aranykeretű cvikkert hordott, a hideg, számító ész csillant ki. Kissé elbágyadtan feküdt hammockjában a bekövetkezendő tengeri betegség előérzetében. Édesanyja féltő gondoskodással forgott körülötte. Amidőn dr. Riese bemutatott, a mama bájos mosolylyal nyújtotta felém kezét, míg Elsie zöldes szeme felcsillant, szösze fejcskáját kecses mozdulattal hajtotta felém és kezét fogott. A társalgás mind járj arra terelődött, honnan jöttem Honoluluba és mióta vagyok a szigeten. Merésznek és érdekesnek akarván látszani, elhelyeztem az első füllentéseket. A China nevű hajóval jöttem, azzal, melynek német utasait levették az angolok. Fantáziámban mindjárt elképzeltem — egy korábbi újságjelentés nyomán — ezt — az esetet és érdekes képet vázoltam Elsienek, mint jöttek az angol matrózok a hajóra éjnek idején, miután a hadihajó először átlőtt a China fölött (a golyónagyot csobbanva csapott a vízbe!) miként igazoltatták az embereket, miként tartóztatták le a németeket és osztrákokat, elszakítva őket feleségüktől, gyermeküktől; mily komoran távoztak azok a hajóról, hogyan sírtak a hátramaradt gyermekek és mily büszke heroizmussal túrtek a nők . . . Elsie csak úgy falta ezt az elbeszélést, melybe mindjobban belemelegedtem és oly félelmetes színben sikerült feltüntetnem a dolgot, hogy amidőn odáig értem a hazudozásban, hogy azután pedig rám került a sor és hogy mint svájci és angolul rosszul beszélő ember, gyanús lehettem a vizsgáló katonák előtt, itt már valósággal aggódva lesték minden szavamat Sparrowék és az öreg Riese.

Lássa, szölt oda Elsie az öreg doktornak, — a maga németjei mily kellemetlenségbe sodorják a semleges állambeli utasokat is . . .

Ekkor tudtam csak meg, hogy Dr. Kiese német származású amerikai és németül még most is nagyszerűen beszél. Ettől kezdve az öreggel németül beszéltem, egyre hangsúlyozva azonban, hogy francia svájci vagyok. Nagy megnyugtatómra szolgált, hogy eddigi ismerőseim közül senki sem beszélt franciául és így bátran ráfoghattam, hogy ez a nyelv az anyanyelvem.

Alig kötöttem ismeretséget Dr. Riesevel, Hatewayval és Sparowékkal, amidőn a fősteward jött és azt jelentette, hogy tévesen jelölte ki számomra a helyet, mert nem Riese kabinjában, hanem az alsó kabinok egyikébe kellett volna bevezetnie. Ez a hír mindannyiunknak kapóra jött. Rieseéknek azért, mert bármennyire szívesek voltak is hozzám, mégis csak nagyobb kényelem volt számukra, hogy ketten maradhattak a kabinban, nekem pedig, mert lent másodmagammal szintén jobb helyem lesz; meg aztán közelebb leszek Ballayhoz is, kitől, mint az kiderült, csak egy folyósó választott el. Örültem az átköltözésnek továbbá azért is, mert az első hirtelen összebarátkozástól magam is megijedtem, úgy vélve, hogy hazugságaimban túlmessze mentem és hogy azok időelőtti leleplezésenne vezethetnek. Rieseékkel és Sparowékkal természetesen továbbra is a legszívélyesebb ismeretséget tartottam fenn és követtem a stewardot új helyemre, ahol, mint értesültem, szobatársam egy magános úr lesz, és kivel szemben tartózkodónak lenni eltökélt szándékom volt. Ezen elővigyázatosságra azonban nem volt szükség. Ő nála kellemesebb és nékem megfelelőbb útitársat keresve sem találhattam volna. Fialat amerikai volt és sohasem tartózkodott a kabinban. A nap bármely szakában léptem is be oda, sosem találtam őt ott.

Ellenben este, midőn feküdni mentem, ő már ágyában szuszogott, reggel viszont elsőnek kelt fel, úgy, hogy mire én öltözni kezdtem, ő már elhagyta közös szobánkat, összes társalgásunk tehát egy-egy jónapokra és Isten velére szorított.

Alig telepedtem le új helyemen, midőn a felszolgáló steward jelentkezett s rövid pár szó után, meglepetésemre, németül folytatta a társalgást. Kijelentette, hogy ő mindent tud felőlünk, mivel barátja Ernstnek és Samnak és bizalommal fordulhatunk hozzá. Megörültem a szerencsének, hogy felszolgálóm egyszerismind hívem — is és barátságos beszélgetésbe bocsátkoztunk. Mennél tovább diskuráltunk, annál bizalmasabbá vált és annál csodálatosabb dolgokat kezdett előttem feltálatni. Ez a szegény steward a szellemidézők hatalmába került. Pár spiritiszta ülésen való részvétele és sok beteges fantáziával megírt könyvek rendszertelen összeolvasása fejében a legörültebb káoszt szülte és a szellemvilág valóságos prófétájának tartotta magát. Ezen bogaraitól eltekintve egyébként egész józannak látszott lenni és állandóan gondoskodott arról, hogy friss gyümölcssel, narancssal, banánnal ellásson.

*

Czirát a steward szintén oly kabinba vezette, hol már ketten voltak, ő azonban nem találta oly természetesnek a dolgot, hogy őneki jusson a legrosszabb hely és ezért is beköltözés közben fogai között csendesesen káromkodni kezdett magyar nyelven. Képzeltető azonban meglepetése és ijedtsége, amidőn a káromkodás visszhangja gyanánt kopott, recsegő hang akadozva szólalt meg mögötte az ajtóban: «Ah, ah, maga van egy magyar ember?» Czira rémülten tekintett az ajtóban állóra; középmagas, kissé görnyedt, őszbejátszó ember volt. Szemüvege felett jóízű mosolygás-

sal nézett a magát csakhamar feltaláló és ismét elnevető Czirára.

— Nevem Mr. Miller — mutatkozott be az idegen.

— Mr. Czira, azaz Mr. Kaufmann — válaszolt Czira a maga részéről.

— Úgyebár zsidó ember, — kérdi Mr. Miller.

— Nem ... de az Istenért, ne beszéljen magyarul, még ki talál derülni, hogy nem vagyok román, pedig itten úgy vagyok bejegyezve.

— Oh, sose féljen, sose féljen, dehogy árulom ... Mondja, magának szükség van pénzre?

Czira köszönettel tiltakozott.

— Aztán mit keres maga itt?

Czirának se kellett több és azonmód feltárta helyzetét Miller úr előtt, ki félóra múlva, pár pohár whisky lehajtása után, már tudta Czira történetét Habarovszktól kezdve Honoluluig. Az ismeretlenségről az első fátyol föllebbent és most már csak terjednie kellett a hírnek, hogy helyzetünk veszélyessé és komikussá váljék. Czira azt állította ugyan, hogy ő saját magán kívül rólunk egyáltalában nem tett említést Miller úr előtt, de sokkal élesebb volt annak szeme, semhogy, a közöttünk fennálló összetartozandóságot rövidesen ki ne fürkészte volna. Jóllehet, egész nap kártyázott az elsőosztályú bar egyik sarkában és szűrő pislákoló szemét csak ritkán járatta körül az utasokon, azért utazásunk harmadik napján már hozzám jött és magyarul szólított meg. Eleinte tagadtam; magyar kérdésre értelmetlenül néztem rá és midőn ő angolul ismételte meg kérdését, hogy nem vagyok-e. magyar, felnevettem: «Aha, a nevről gondolja? Igen, magyar nevem van: szépapám vándorolt ki a múlt század elején Svájcba és azóta ott él családunk ...» Láttam gyanús mosolyából, hogy egy szót sem hisz mesémből. Másnap ismét megszólított: «Úgye, hogy ön mégis

csak magyar ember? Nőne tagadja, hiszen tudom, látom ón azt, hogy társa a Kaufmannak és akkor maga is biztosan szibériai menekült tiszt. No ne féljen, hiszen nem árulom el.»

Midőn elnevettem magamat, ő mindjárt bizalmasabb arcot öltött: «Mondja, talán maga zsidó ember?» — «Nem, én sem vagyok az», válaszolóm, mire jött a másik stereotip kérdés: «No az nem baj, akar pénzt?» Köszönettel visszatúsítottam. Mindenesetre nagyon lekötelező volt a készség, mellyel Miller úr segítségét felajánlotta; szívemre kötötte, hogyha szükségét szenvedünk, forduljunk hozzá és megmondhatjuk ezt Radway úrnak is, aki jól látja ő azt — szintén hozzánk tartozik!

Nyomozó képessége előtt valóban kalapot kellett emelnem. Azt, hogy Czirával való összetartozandóságomat oly hamar kiderítette, azt még csak megértettem: gyakran látott bennünket beszélgetni; de azt, hogy éles szeme Ballay bán is felismerje a szökevényt, arra nem gondoltam volna. Ballay eleinte nem is állt szóba velünk és csak később «ismertük meg egymást» s akkor is csak keveset érintkeztünk nyilvánosan.

Mr. Miller egyébként teljesen korrektül viselkedett velünk szemben és jöllehet, vele utazó családja hamar megtudta titkunkat, de nem adták azt tovább, legalább is szántszándékkal nem. Czira viszont nagyon hamar sorra barátkozott az utasokkal, kabintársával pedig, egy fiatal kis dandy-vel puszipajtássá vált. Nagyokat ittak együtt a barban és természetesen Czira új barátja előtt is leleplezte magát. Így aztán érthetővé vált, hogy bármennyire fogadta is az a titoktartást, pár napi utazás után egyesek már sugdosni kezdtek a hajón és észrevehetőleg lassan az érdeklődés előterébe kezdtünk jutni.

Ballay útitársa, Mr. Jones, öregedő detektív volt Minneapolisból. Ha volt valaha ember, ki a detektív mesterséghez szükséges tehetségeket teljes mértékben nélkülözte, úgy az a jó öreg Jones volt. Saját előadása szerint egyszerű lovasrendőrből küzdötte le magát díszes állására, magával vive azonban oda is a lovasrendőr egyszerű eszt s nem mulasztva el, hogy azt kellőleg bezsindelyezze, nehogy modernebb szellem és újabb ismeretek tápláló ereje megtalálja termékenyíteni annak összezsugorodott állományát. Nos, ettől nem is kellett tartani, mert fel volt ő fegyverezve a maradiság s a megrögzött ósdi vélemények oly páncélbástyájával, melyről minden érv és minden okoskodás visszapattan. Szép az erős meggyőződés, ha a kellő alapon: tiszta ismereteken és a tévedést belátni kész hajlamon alapul, de ott, hol a tudatlanság merev konoksággal jár karöltve, a meggyőzések nevetségessé válnak. S ez az ember volt szobatársa Ballaynak, aki éles gyakorlott szemével csakhamar felismerte, a detektív gyöngéjét és kezdte őt újjá köré csavarni — mindhármunk nagy gaudiumára.

Mindjárt, első találkozásukkor sikerült Jones úr kegyét megnyernie udvarias fellépésével és néhány bókkal, mit az, hiúságát legyezgetve érezvén, barátságos leereszkedéssel fogadott. Megindult a társalgás. Ballay előadta, hogy Portlandból, Maine államból való, de fiatal éveinek javarészét tanulással és a világművelői utazással töltötte; most épen kínai útjáról tér vissza hazájába. E bevezetés már nagyon imponált Jonesnak, amin Ballay felbuzdulva tovább merészkedett. Életét most már, mint mondá, a közügyeknek óhajtja szentelni: visszatér Washingtonba és közhivatalt vállal, melyre előkelő családi összeköttetéseivel, múltjánál és vagyoni helyzeténél fogva is predesztinálva van. Mellesleg hozzátette, hogy legnagyobb kilátása van arra, hogy legközelebb bejusson a senátusba ...

Jones mind mélyebbre szállt eleinte elfoglalt magas paripájáról és mind nagyobb és nagyobb respektussal figyelt Radway úrra, ki most már teljesen ura volt a helyzetnek és a leendő congressman előkelő modorában kezdte a kis detektívet kezelni, anélkül azonban, hogy sértő lett volna. Sőt azáltal, hogy meghallgatta őt, véleményét kérdezte és nagy tiszteletet nyilvánított azok iránt, a detektívet egészen elbájolta. Az nem állhatván ellent, megsúgta néki — természetesen a legnagyobb diszkréció terhe mellett — hogy ő detektív és mellesleg, már csupa megszokásból is az utasokat figyeli, nem szükséges, hogy azok tudják, kivel van dolguk Tudja, tette hozzá, a mai háborús világban, amidőn azok az átkozott németek annyi bajt okoznak világszerte, nem lehet az ember eléggé óvatos velük szemben: ott vannak mindenütt, közöttünk lézengenek, befurakodnak mindenhova, felhasználnak minden módot, az utazásra, hogy az angolok figyelmét elkerüljék, sőt útlevélfhamisítással és egyéb rejtett módoktól sem riadnak vissza, hogy a hatóságokat kijajszsák, törvényt, szabályt kicsúfolják és a közbiztonságot veszélyeztessék... Nem lehet elég szigorral eljárni az ördög fajzata ellen ...

Ballay Jones úrnak ezen kitörő németgyűlöletével szemben legtanácsosabbnak vélte helybenhagyni annak véleményét, annyival is inkább, mivel a fent vázolt német ravaszkodások emlegetése a szenátorjelölt úrban e pillanatban igen kellemetlen érzelmeket támasztott. Ezekhez járult még Jones félelmetes fenyegetése, hogy őneki csak egy pillantást kell vetni az emberére, hogy tisztában legyen afelől, vajjon igaz úton jár-e az illető, vagy sem? És itt előhozakodott holmi anatómiai fogásokkal: szakértelemmel vizsgálta Ballay fejalakját, orra hajlását, szemszögének a fül állásához való viszonyát, a koponya domborulatait és elégedetten jelentette ki, hogy íme az

igazi, derék, becsületes ember minden karakterisztikonja feltalálható rajta: Radway úr az az ember, ki az élet bármely helyzetében sem venné lelkiismeretére, hogy a légynek ártson, nemhogy embervért volna képes ontani, aki szeplőtlen jellemét soha egy füllentéssel be nem szennyezné ... Ballay kiváló tulajdonságainak hallatára szinte roskadozott a dicséretnek súlya alatt. Csak a vége legyen mindennek jó! Addig is tovább kell játszani okosan és mérészen a megkezdett szerepet!

Nagy szerencse volt ránk nézve, hogy Ballay éppen Jones úrral jött össze és így a rend ránk nézve ezen oly veszélyes óre felől már az első pillanattól kezdve tisztában voltunk. Ballay nap-nap után hozta felőle az újabb híreket, melyek mindegyike vastag tudatlanságot árult el. Jól mulattunk azon, mennyire értett hozzá Ballay hogy a detektív német gyűlöletét apró, ügyesen alkalmazott megjegyzésekkel piszkálja. Így egyízben Jones úr hevesen kirohant a német hadviselés és vitézség ellen: «Ki az a Hindenburg? egy ember, aki csak nyers erővel tud dolgozni! de ha taktikára kerül a sor, akkor el van veszve!» «Teljesen igaz — válaszold Ballay és mégis azok az átkozott németek azt mondják, hogy a lodzi csatában négyszeres túlerőt vert meg rendkívül ügyes taktikával ...» «Hagyja csak, hagyja csak, hadd beszéljenek» — jegyezte meg Jones kinek halvány fogalma sem volt arról, hogy Lodz merre lehet, «ha véletlenül néha szerencsénk is van a németeknek, azt csak az osztrákoknak köszönhetik ...»

Ez a nem várt bók, melyet valószínűleg inkább csak a németesség iránt érzett határtalan gyűlölet váltott ki Jones úrból, méltán felkeltette Ballay figyelmét és megkockáztatta a megjegyzést, hogy Ausztriával együtt harcol Magyarország is, melynek katonái igen kitűntették magukat ebben a háborúban. Mr. Jones arca kerekre derült:

Oh a magyarok! tudja, én ismerek sokat közülök.

Nagyon szorgalmas, nagyon derék nép! Egyik legjobb eleme az amerikai bevándorlottaknak! Jó katonák, derék katonák! kár, hogy nem velünk harcolnak Egyébként tette hozzá van itt a hajón egy a szövetségesek fiai közül is, a kabinunk felszolgálója.

Milyen nemzetiségű ő, — kérde Ballay ki mindjárt tudta, hogy Jones a Georges nevű montenegrói stewardra céloz.”

Jones kissé zavartan vakarta meg fejbúbját: «Hát izé . . . úgy tudom — bolgár!»

Ballay nagyot nyelt e kitűnő néprajzi ismeret hallatára. Jones nem lévén azonban biztos, hogy nem téveszti-e össze a sokféle pereputtyot a Balkánon, még aznap megkérdezte az ebédnél Georgest: «Hé Georges, milyen nemzetiségű maga?» — «Montenegrói,» — válaszolt a hosszú csontos legény nevetve. — «Mindjárt gondoltam,» — fordult oda Jones Ballayhoz. «Hiszen tudja, nagyon egyre megy bolgár, vagy montenegrói . . . »

A legnagyobb respektust azonban egy egész véletlen eset folytán vívta ki Ballay Jones előtt. Egyízben ugyanis a detektív ezt a kérdést vetette fel: «Mit szól Radwav úr a Becker esethez?»

Annyira new-yorki és kizárólag az amerikai publikumot érdeklő volt ez az eset, hogy egy nem amerikai ember e kérdésen elbukott volna. Néha később még Ballay is eltűnődött rajta, nem valami ravasz cselvetés volt-e Jones részéről ez a kérdés, valamely hirtelen felvillanó, futó gyanú impulzusa alatt. Egy detektív gyilkolt és felmentették. Az eset az amerikai sajtóban nagy port vert fel. És lám, mit nem tesz a szerencse; még Nizsne-Udinszkban egész véletlenül jutott Ballay kezébe egy amerikai újság, melyben épen az e pörben hozott ítélet volt tárgyalva

és akkor a tényállást csupa unalomból is elolvasta. Mily jó hasznát vette ennek most! Mert minő amerikai szenátor-jelölt lett volna az, aki nem tud erről az esetről! Hogy leszállt volna tekintélye Jones előtt! Így azonban hatalmas ütőkártya volt kezében arra, hogy szerepét még hívebben játssza végig. Mindjárt véleményt is mondott, tekintetbe véve természetesen, hogy detektívvél van dolga; kijelentette, hogy ő teljesen helyesli a bíróság ítéletét ez ügyben . . . «És önneki gaza van, fiatalember!» — kiáltott elragadtatással Jones, «minden józan eszű és széles látókörű ember úgy gondolkodik, mint ön!»

Ballay tekintélye most már annyira növekedett, hogy egyik nap az utazás vége felé a detektív a következő szerény kéréssel járult eléje: ő, mint mondá, csak szegény hivatalnoka az államnak, és az is marad élte hosszáig, de szeretné, ha egyetlen fia magasabb polcra küzdené fel magát ... Jó barátok, ismerősök, befolyásos emberek sokat tehetnek ... ne vegye szerénytelenségnek kérését és engedje meg, hogy a fiú felkereshesse Radway-t Washingtonban, fogadja őt szívesen és lássa el jó tanácsokkal. . .

Bármennyire meghatotta is Ballay ez az atyai gondoskodás és szentségtelennek tűnt előtte az ezen érzéssel való profán játék, nem volt más hátra, mint a jóindulatú pártfogó szerepét játszani, megadni neki egy légből kapott washingtoni címet és megígérni a könnyekig meghatott detektívnek, hogy fiát a legjobb baráti indulattal fogja támogatni.

*

Hajón lévő barátaink, Sam és társai állandóan figyelemmel kísérték bennünket és megelégedetten tapasztalták, hogy szerepünket nagyszerűen játsszuk. Naponta találkoztunk velük, rendszerint a hajó derék borbélyát, Behrens úr

műhelyében, ki szintén német-amerikai volt és titkunkba be volt avatva. Alek, a bolgár állandóan biztatott bennünket, bár tekintélye nagyon is alászállt előttünk, midőn mindjárt az első napon az ebédlőben felszolgálni láttuk őt, fehér kabátban, hóna alatt asztalkendővel. Az előkelő befolyásos úr, a kapitány — inasa volt! de ez a körülmény már nem sokat változtatott jókedvünkön és naponként nagy nevetés közt meséltük el egymásnak és barátainknak élményeinket, ha itt-ott összetalálkoztunk a hajó farán. Ernst nem mulasztotta el, hogy ilyenkor egy-egy üveg sört hozzon elő és újból és újból utunk sikerére igyon. Meglátjuk, hogy milyen szépen partra fogunk szállni Friscóban és milyen nagyszerű mulatságot csapunk ott! Prosit!

*

Megismerkedve közvetlen útitársainkkal, sor került arra is, hogy egymást megismerjük. Czirával már quasi látásból ismertük egymást; csakhamar alkalmam nyílt arra is, hogy Ballayval ismeretséget kössek. Ez az étteremben történt. Mint utoljára jövők, az egyik hosszú asztal végén a hajó sarkában kaptunk helyet. Legbelül a sarokban Czira ült, mellette én, velem szemben Ballay és annak oldalán Jones, a detektív. *À la carte* étkeztünk. Czirával mindjárt az első alkalommal megesett az ismert éle, hogy a furcsa nevű ételek közt nem tudott tájékozódni, azért is előkelő eleganciával újbökéssel találomra jelezte, hogy melyik fogásból akar enni. Így történt, hogy az első *hors d'oeuvre* után a másodikat tálalták eléje, mire ő tanácsosnak tartotta nagyot ugrani az étlapon. Ekkor viszont valami befőtt gyümölcsöt kapott; látva, hogy túlment a méreten, visszatért s most egymásután két fajta húst tálaltak fel neki, először egy meleget, aztán valami hideg előételt. A felszolgáló és a körülülők csodálkozva szemlélték ezt a furcsa

étkezési sorrendét. Czira egykedvű mosolygással vette az eléje táltat ételeket és törhetetlen étvágygal fogyasztotta el azokat, valami megjegyzést téve a román szokásokról.

Ezt a megjegyzést felhasználva, franciául fordultam hozzá hangosan, hogy Ballay is hallja. Erre franciául kezdtünk beszélgetni egymás közt. Jones fülelt s nagy megnyugtatónkra azzal a kérdéssel fordult Ballayhoz: «Hé, milyen nyelven beszélnek?» Csakhamar meggyőződünk arról, hogy nemcsak ő, de a legközelebbi környezetből senki nem ért franciául, mire szépen magyarra fordítottuk a beszélgetést. A különbséget senki se vette észre.

Kezdünk lassan megszokni helyzetünket s teljesen beleéltük magunkat szerepünkbe. Ismeretségünk köre bővült, mert kölcsönösen bemutattuk egymást ismerőseinknek. Sparrowék révén új ismeretségre is szert tettünk. A szomszédos kabin lakója volt ez, kit az első pár napban egyáltalában nem lehetett látni, mivel a tengeri betegség kínozta és csak negyednap tért ismét magához. Kényelmes, csinos pongyolában kiült a fedélzeten lévő kabinja elé. Hangja, nevetése és tekintete ismerős volt; nyomban felismertem benne azt a fiatal asszonyt, kit egyízben a Young Hotel fedélzetén oly szenvedélyesen táncolni láttam. Mrs. Bennet volt San-Franciscóból; kis fiával, egy hat év körüli pompás fickóval jött át Honoluluba a fürdő-saisonra és most tért vissza Friscóba, hol férje várt rá. Hamar megismerkedtünk és Mrs. Bennet, mint afajta telivér amerikai fiatalasszony, külsőleg a legmelegebb és legszabadabb modorban viselkedett velünk szemben. Mihelyt jobban lett, a hajó szalonja visszhangzott kacagásától és Sparrow-ékkal együtt most már állandóan társaságunkban tartózkodott.

Ismerőseink közül meg kell még említenem Mr. Lthmannt. Özvegy ember volt tekintélyes vagyonnal. Chicagóban folytatott orvosi praxist, de feleségének és gyermeké-

nek elvesztése óta nagyobb részt utazással töltötte idejét. Német származású ember volt és németül még szépen beszélt. Komoly világnézete és irányomban tanúsított rokonszén ve oly mély hatással voltak rám, hogy nem tartottam összeegyeztethetőnek lelkiismeretemmel, hogy továbbra is hazudozzam előtte. Vallomásom nagyon meghatotta s attól kezdve a legőszintébb barátaimhoz számíthattam őt.

*

Bármily simán folytak is utazásunk első napjai, tanácsosnak tartottuk a kapitányt felkeresni, hogy jóindulatát és támogatását kérjük számunkra. A tárgyalásokat ő vele kezdtük és mint láttuk, nem volt kifogása az ellen, hogy mint stow-away-k a hajóra jöjjünk és most annál nagyobb volt meglepetése, midőn értesült róla, hogy mint elsőosztályú utasok tartózkodunk a hajón. De azért korántsem haragudott ezért, hanem jóindulatáról biztosított, hogy ami tőle telik, azt meg fogja tenni és azon lesz, hogy felesleges nehézséget ne gördíthessenek utunkba. Mi különösen a purserre hívtuk fel figyelmét, aki sokat árthat ügyünknek. amire ő megígérte, hogy pурсert «le fogja inteni.»

Hogy mennyire nem ártott ez az elővigyázat a purserrel szemben, az csakhamar kiviláglott. Utazásunk negyedik napján ugyanis egyik szép, verőfényes délelőtt épen a fedélzeten tartózkodtam és kényelmes székemben elterülve, üldögélve, élveztem a tenger hullámzását, az üdítő erős levegőt és a .napnak itt már jóleső melegét, amidőn a purser megjelent a fedélzeten és félrehívott a hajó korlátjához. Ott a következő nem várt kellemetlen kijelentést tette:

— Uram, én visszatelegrafáltattam Honoluluba a jegykiadó hivatalhoz, ahonnan azt a választ kaptam, hogy a China nevű hajóval oly nevű utas, mint ön, nem érkezett

a szigetre. Egy Kaufmann nevű úr jött a Teniu-Maru-n, de már tovább utazott Frisco felé.

Pillanat alatt tisztában voltam vele, hogy a purser csapdát állított számunkra, hogy leleplezzen.

— Igen, — válaszoltam — én azt mondtam, hogy a Chinával jöttem. Ez úgy is van (a Yucatan nem akartam említeni, nehogy ottani barátainkat bajba sodorjam), — de azt sohasem mondtam önnek, hogy mint utas érkeztem a szigetre.

A purser figyelmesen nézett rám, majd, mint akinek hirtelen fénysugár világít be agyába, így szólt:

— Akkor hát ön . . .

— Igen, — vágtam én közbe, — átdolgoztam magamat a tengeren úgy, ahogy tudtam. Lássa, tettem hozzá, — én svájci ember vagyok, nevem német hangzású és a svájciak manapság gyanúsak, sok kellemetlenségnek vannak kitéve az utazás alatt, nem akartam, hogy esetleg angol vizsgálati fogságba hurcoljanak s ezért előnyösebbnek találtam nem mint utas jönni Kínából. Ezért voltam kénytelen az Önök hajójára is ily rendkívüli módon jönni.

— Dehát akkor be fogom az esetet jelenteni a kapitánynak, — mondá a purser a hideg közönyösség köpenyébe burkolva.

— Sose fáradjon, — siettem őt megnyugtatni, — én már beszéltem a kapitánnyal és mindent elintéztem vele. Ha San-Franciscóban a bevándorlási hatóság elé kell állani, ott majd beszélni fogok. . .

Ettől kezdve a purser viselkedése velem szemben megváltozott. Láttam, hogy nem valami jött-ment, magát pénzhiján átcsempészni szándékozóval van dolga, hanem egyéb okok forognak fenn különös hajórajövetelünk körül, melyek már őt is izgatni kezdték. Lehet, hogy hozzájárult ehhez az is, hogy a kapitány tényleg leintette, annyi azonban

bizonyos, hogy rendkívül udvarias lett irányomban s valahányszor megpillantott, előzékenyen előre üdvözölt; nem mulasztotta el, hogy a társasjátékoknál, melyeknek ő volt a rendezője, külön meginvitáljon.

Megkülönböztetett figyelmének köszönhettem, hogy szereplő részesévé váltam a következő komikus esetnek. Szokásban van, hogy az óceánjáró gőzösökön vasárnap délelőtt istentiszteletet tartanak. Az istentisztelet énekből és bibliamagyarázatból áll. A Wilhelminának nem lévén hajó-lelkésze, rendszerint az utasok valamelyikét szokták felkérni a beszéd megtartására és az éneknek zongorán való kísérésére. A hajón minden társas összejövetel rendezésével a purser volt megbízva, ki végre is hosszas keresés után dr. Rieset kérte fel a beszéd megtartására. Az öreg doktor természetesen vállalkozott a szerepre, jóllehet nem volt az egészen kompatibilis rá nézve, minthogy állítólag zsidó vallású volt. A jó Isten azonban csak a szívet nézi s nem azt, hogy mely családban ringatták bölcsönket. Hátra volt azonban még, hogy muzsikust találjanak az istentisztelethez. Én már legközelebbi ismerőseim előtt esténként itt-ott eljátszottam a hajószalon finom pianinóján egy-egy Chopin valzert, sőt magyar nótát is, aminek folytán csakhamar a «zongoraművész» meg nem érdemelt híréhez jutottam. Így történt aztán, hogy a jelzett vasárnap reggelén a hajó fedélzetén ülve, három tagú küldöttség élén a purser jött hozzám és felkért, hogy lássam el az istentisztelet zenei részét. Nyomban egy zsolnárt is a kezembe nyomott, hogy dr. Riesevel egyetértésben válasszam ki, mely éneket óhajtom a gyülekezetnek előjátszani. Nyomban felkerestem dr. Rieset azon reményben, hogy ő majd hasznos útmutatást ad arra nézve, mely zsolnák a legismertebbek. Ámde Riese nagyon érthetőleg maga is tájékozatlan volt. Elhatároztam tehát, hogy azon mód-

szerhez folyamodom, hogy azon énekeket választjuk ki, melyek ama lapokon vannak, ahol az élére állított könyv önként kinyílik. Befejező énekül pedig dr. Riese keresett ki egyet, melynek szavai, mint mondá, nagyon illenek az ő beszédjéhez. Dél előtt 11 órakor összeült az áhítatos gyülekezet a szalonban és én rákezdtem az első nótára. A gyorsan hozzákomponált kísérettel nem volt biz az valami díszes és még nagyobb baj volt, hogy amire számítottam, t. i. hogy a hívők felharsanó éneke majd elnyomja a hiányos zongorakíséretet, csak nem következett be. Alig ismerte egy-két ember a szerencsétlenül kiválasztott bevezető zsoltárt és a hiányos összhangzati akkordokat csak itt-ott egészítette ki egy-egy buzgó, hamis hallással felrecszenő férfihang. örültem, hogy a strófa végére érve, dr. Riese veszi át a szót. Az öreg egészen elhagyta a bibliaolvasást és egyenesen a beszédnek vágott neki. A világháború borzalmaival kezdte a honolului híradó értesülései alapján; merész fordulattal az óceánon ringó Wilhelminára csapott át, szembeállítva annak békés utasait a háborúban egymást gyilkoló elvadult tömegekkel és végül befejezte egy régi kedvenc elbeszélésével, melyet már egyízben hallottam tőle férfitársaságban pikáns fordulatokkal tarkítva. Ez a történet a hopi-indiánokról és azok életéről szólt és egyáltalában nem volt beilleszthető a szent beszédbe. Kénytelen lévén ugyanis annak csípős fordulatait kihagyni, a mese sehogysem akart formát ölteni és sehogyse lehetett levonni belőle a tanúságot, amit dr. Riese levonni akart, t. i. hogy úgy éljünk, mint a hopi-indiánok! Ámen. Erre viszont én kezdtem rá újból a zsoltárra, melyet ismét nem ismert senki és csak dr. Riese énekelt egymagában mellettem. Czira vörös volt és ajkát harapdálta a nevetéstől, míg Ballay szenátori előkelőséggel mosolygott magában. Mindketten átéreztek a helyzet komikumát, látva a jámbor

hívők nyájas arcát, kiknek az öreg zsidó doktor és egy hadifogságból szökött tiszt tartott rosszul sikerült isteniszteletet.

*

A pursernek irányomba és Czira irányába tanúsított figyelme azon hátránnyal járt, hogy e réven még jobban az érdeklődés központjába kerültünk. Az utasok közt mindenféle mende-monda kezdett lábrakapni és míg egyesek, kik féltek magukat holmi nem faire ismerettséggel beszennyezni, tartózkodókká váltak velünk szemben, addig mások annál jobban keresték társaságunkat. Lehetetlen volt, hogy gyanút ne kapjanak az emberek, hogy oly utasokkal van dolguk, kiknek érdekük titokzatosságba burkolódzni.

A sok rázásra a legerősebb alvó is felébred! Egyik Szép napon Jones úr, a detektív félrehúzta kebelbarátját, Radwayt és nagy titokban, mint aki valami nagyon fontos és érdekesnek ígérkező nyomra bukkant, közölte vele, hogy őneki gyanúja van — énrám! — «Azok a svájciak gyanúsak, az ember sohasem tudhatja, nem rejlik-e német mögöttük. Jó volna a dolognak utánajárni!»

Ballay helybenhagyta, hogy Jones úrnak tényleg nagy-szerű megfigyelőképessége van, mert ő erre a gondolatra magától sose jött volna rá. Dehát hogyan kellene a dolgot kinyomozni? Jones úrnak azonban már kész terve volt: «Tudja mit, mondá Ballaynak, maga jól tud azzal az emberrel beszélni, foglalkozzék többet vele, vonja bizalmába és kémlelje ki, minő célok vezérlik. Jó az ilyen emberekre a hatóság figyelmét felhívni, hátha nem egyenes úton járnak!»

Ballay komoly képpel elvállalta a feladatot és most már Jones úr jóvoltából tőle teljesen zavartalanul társaloghatott velem és Czirával. Fel-alá járkáltunk a fedélze-

ten, jól mulatva magunk közt a detektív ravaszságán. Néha szembe találoztunk vele, arcán ilyenkor megelégedett mosoly játszadozott, előzékenyen üdvözölt bennünket, miközben szeme sarkából buzdító kacsintást vetett Ballay felé, mintha csak azt mondaná: «bravó, bravó, ügyesen csinálod a dolgot, megfogjuk a madarat!» Midőn azonban Ballay jelentései nem számoltak be eredményről, hanem csak arról, hogy «nem lehet egészen tisztába jönni azzal az emberrel, mert a svájci viszonyokat kitűnően ismeri és franciául tökéletesen beszél», Jones úr máris újabb ötlettel állt elő: «Hát ha nem akar szint vallani a svájci, akkor majd kényszerítjük rá! Legközelebb, ha majd az ebédnél ülünk szóljon neki hirtelen oda, hogy marconigramm érkezett, mely szerint nemsokára találkozni fogunk egy Vancouverből jövő angol hadihajóval, mely meg fogja vizsgálni a Wilhelminát és az összes németeket leveszi a fedélzetről! Én majd közben figyelem, hogy minő hatással lesz rá a hír!»

Úgy is történt, csakhogy-azzal a különbséggel, — ami nem szerepelt Jones úr programjában — hogy Ballay már előre előkészített engem erre a jelenetre és én viszont előkészültem a méltatlankodó kitörésre. Amidőn az ebédnél előírás szerint eljátszottuk a «ráijesztési» jelenetet és a fülelő Jones és Ballay felé fordulva kitörtem «hogy ez már mégis csak sok, amit a semleges utasoknak az átkozott németek miatt elszenvedniük kell és bárcsak jönne az a hadihajó, venné le mindazokat, kiknek nincs rendben az útlevele, mert az enyém rendben van és nem egy vizsgálatot kiállt», Jones úr csalódottan kapitulált Ballay előtt: «hát akkor mégis csak svájci embernek kell lennie!» Viszont azonban most ő szeppent meg a saját maga által felidézett szellemtől. Mi történne, ha tényleg igazolásra szólítanak fel? Aggódva vetette fel ezt a kérdést Ballaynak, bevallva,

hogy ónála semmiféle útlevel nincs. Ballay jót mulatva magában, kifakadt: «Nahát azt szeretném én látni, szólt, hogy útlevelre legyen szükség! Micsoda, uram? hát szabad, amerikai létemre nem utazhatnék szabadon saját hazámban? No hiszen csak ez kellene még!» Ez a kompetens helyről jött kijelentés Jones urat is megnyugtatta, de azért mégis csak örült, amidőn a semleges zóna, az amerikai part felé kezdtünk közeledni.

*

Utazásunk utolsó estéjén díszvacsora, az úgynevezett «kapitány vacsorája» volt a hajón. A lampionokkal, szalagokkal, virágokkal díszített ebédlőben estélyi toilettben jelent meg a publikum, csak mi öltöztünk sötétkék ruhán kba. A zenekar egész vacsora alatt játszott. A közönség vidám jókedvvel foglalt helyet a vacsoránál. A fiatal lányok arca ragyogott, a hölgyek üdén nevetgéltek körül és öreg nénikék boldogan igyekeztek fiataloknak látszani s arcukról leolvasható volt, hogy ezt az estélyt tekintik az utazás legnagyobb eseményének, melyért egymagáért is érdemes a hosszú tengeri utat megtenni. Tányérja mellé mindenki kis papirosipkát kapott, különböző színűt és formájút és azt fejére húzva fogyasztotta el vacsoráját. Olyan volt a terem képe, mintha egy csomó bolond sereglett volna benne össze. Jones kopaszodó fejbúbján kakastaréj formájú piros sipka díszelgett. Fess volt a fiatal Sparrow, két asztallal távolabb tőlünk és az örökké fiatalos Bennetné, kinek kacaja most is kihallatszott az általános zszibongásból. A palackok tartalma bőven fogyott és a hangulat ugyancsak emelkedetté vált már, amidőn vacsora végeztével megindult az általános konfetti dobálás, léggömbök kergetése, papirosláncok röpitése, melyekkel a legtávolabb ülőket vettük célba és mint valami pórázra kötött csikókat láncoltuk magunkhoz.

Keresztül-kasul a termen össze voltunk már láncolva részben tőlünk kiinduló, részben felénk röpített kék, vörös, sárga, zöld, fehér szalagokkal, Sparowék, Bennetné, Biese, Lehmann már egy csomóban gabalyodtak velünk össze . . . Az általános kavarodás, sikongatás, szólítgatások közt egyszerre csak észrevettük Jones barátunkat, amint vörös kakastaréjjal fejében barátságos, kedves mosolygással hajlong jobbra-balra a hölgyek felé, kiktől egy-egy papirosom őt vagy léggömböt maga felé repülni lát. Ballayval és Czirával összevillant tekintetünk és nyomban megértettük egymást. Hamarosan felfegyvereztük magunkat kemény mandulaszemekkel, lócs kos narancsokkal, dióval és közrefogtuk Jonest. Amidőn az jobbrahajolt, hogy egy léggömböt egyik feléje mosolygó öreg kisasszony felé röpítsen, Ballay ügyesen fejbe vágta őt hátulról egy mandulaszemmel; hirtelen odafordult, mire én röpíték feléje egy narancsot, azonnal másfelé nézve, mintha semmi közöm nem volna a dologhoz és amíg ő fejét simogatva már-már arra gondolt, hogy a tőle balra álló hölgynek köszönje meg pár virágszállal a «figyelmet», Czira nagy koppanással hajít f jéhez egy kemény diót ... Ez volt igazi csibész bosszúnk Jones úr entente-érzelmeiért és gyanúsításaiért.

A vacsorát hangverseny követte a hajó szalonjában. A főrendező a purser volt és ő állította egybe a hangverseny műsorát is. A szereplők közt legvégül, mintegy csattanóra én voltam feltüntetve «zongora-darabok» előadásával. Mint-hogy ez lett volna a hangverseny fénypontja, gondolható az egésznek alacsony színvonala. Honolului énekesek karán kívül magánszámok: monológok, rossz alkalmi versek és kupiék szerepeltek a műsoron. Chopin és Grieg darabjaim viharos tapsot váltottak ki és a folytonos újrázásoktól vérszemet kapva, azzal a kijelentéssel fordultam a közönséghez, hogy most pedig magyar darabokat fogok előadni.

E merészséget már megengedhettem magamnak, mivel pár órán belül már semleges vízen fogunk hajózni és nem kellett angol hadihajótól való meglepetéstől tartanunk. A közönség most már találgathatta aztán, miféle furcsa nemzetiségbeli emberek vagyunkmi; Jonesnek feltámadhattak ismét kétségei, míg az öreg Millerből a lelkesedés tört ki: az üzleti életben elfásult szíve mélyén valami régi húr rezdült tán meg és felugorva helyéből hangosan kiabálva, tapsolt hogy a Rákóczi-indulót akarja hallani . . . Czira alig tudta csitítani, hogy még egyelőre tartóztassa magát és ne hozzon idő előtt bajba bennünket.

A közönség vidám hangulatban oszlott szét és a fedélzetre vonult, ahol a zenekar hangjaira megindult a tánc. Csak nekünk hármunknak főtt a fejünk és arra a szégyenteljes pillanatra gondoltunk, ha majd Czirát és engem a bevándorlási hatóság leleplez és letartóztat. Nem annyira maga a tény, mint inkább az bántott bennünket, hogyan fognak ránk nézni barátaink, kiknek társaságában oly kellemesen töltöttük az időt. Különösen a kanadabeli Sparrowékkal szemben volt kényes a helyzetünk. Czira azt ajánlotta, hogy legjobb lesz barátainkat vidám muri keretében «megpuhítani» és előkészíteni őket a holnap bekövetkezendőkre. Közölte dr. Riesevel, hogy szeretnénk, ha az utolsó estét, mi, kik a hajón oly jó barátságban voltunk, együtt töltenénk. Legjobbnek látszott e célra dr. Rieseék kabinja, hova Sparrowékat és Bennetét is meginvitáltuk. Csomó pezsgős üveg vándorolt a kabinba, s midőn azok elfogytak, meglepetésünkre Czira újra és újra rendelt belőlük. Megtudtuk, hogy aznap tombolán a főnyereményt nyerte el, s most abból vendégel bennünket. Csakhamar a legvidámabb hangulat kerekedett felül. Még az öreg Hateway is félretette minden komolyságát és jóízűket nevetett a keresztül-kasul repdeső huncut ötleteken.

Bennünket a holnapi nap nehéz sejtelmei valóságos akasztófa-humorra hangoltak és kezdtünk homályos célzásokat tenni arra, mily jó azoknak, kik a mai háborús viszonyok közt akadálytalanul szállhatnak majd partra a holnapi napon. A vallomás azonban csak másnap reggel következett be.

*

Egyike volt a legszebb tavaszi reggeleknek. Mert tudni kell, hogy, amiután a szibériai télből a honolulu nyárba, csöppentünk, most április elején, Kalifornia legszebb tavasza köszöntött bennünket. Friss északi szél fujdogált és a sötétkék tenger felett sirályok röpködtek meg-megpihenve hajónk árbocán. Együtt voltunk a fedélzeten mindannyian élvezve a tenger pompáját és az előttünk kibontakozó amerikai part képét . . . Mily jó, aki zavartalanul tudja átadni magát a fenséges látványnak, melyet a Golden Gate mesés szépségű bejárata és a mögötte elterülő öböl képe nyújt. Mily jó annak, ki nyugodtan szemléli az Angel-Island-ot a rajta lévő bevándorlási hatósági épülettel, majd egy másik kis szigeten fekvő állami fogház-épületet . . . Megteheti gondtalan szívvel a szokásos élceket az elfogott stow-away-ról, elgyönyörködhetik a kiállítás maradványainak impozáns látványa és az afölött elhúzódó partok üde zöldszíneiben, melyeknek tetejéről erődítmények tekintenek le és berozdásodott hatalmas régi ágyúk meredeznek az óceán felé . . . romantikus ábrándozásba merülhet a hatalmas öböl partjain felcsillanó, ragyogó színű foltok — egy-egy kis község — láttára, melyek mint megannyi gyöngyszem a koronán, ékesítik a világ egyik legszebb kikötővárosának környékét ... Mindenki felfrissülve az üde kép láttára, a fedélzeten tolongott, hogy az öbölbe való bevonulás felejthetetlen látványát

élvezze és lelkében örökre megrögzítse. A legtöbben jóleső örömmel gondolnak ismét a szárazföldre, különösen a gyengébb szervezetűek, kiket a mérsékelt hullámzó tenger is megkínzott, mások találgatják, vajjon az ismerősök közül ki fogja várni őket a kikötőben. Távcsovek kerülnek elő és szegeződnek a «Ferry» feltűnő tornya irányába, melynek alján mólók, raktárak, hajóállomások húzódnak egymás mellé zsúfolva. Mindenki vidám, boldog, csak a mi szívünkre nehezedik nyomasztó kő, amidőn a kikötő közelébe érkezünk. Czira és Ballay az ismerősök társaságában vegyülnek el és vallomást tesznek. Így értesültek Sparrowék Ballaytól, Bennetné Czirától, dr. Riese és Hateway mindkettőtől kilétünről. A hatás valóban megindító volt. Úgy Sparrowék, kik mint hivatalos ellenség is neheztelhetek volna ránk, mint az öreg Hateway, ki német ellenszenvének elég sokszor kifejezést adott, a legnagyobb aggodalommal teltek el érettünk. Valóban megható volt, amidőn az öreg Hateway. ősz fejről levéve a kalapot hozzánk jött, kezét nyújtva: «Az erős akaratot és honszeretetet még az ellenségben is meg kell becsülni. Fogadják uraim, bámulatom kifejezését és legjobb kívánságaimat további útjukra!» Az öreg Riese is kizökkent egy pillanatra szubjektív elmélyedéséből, kezünket szorongatta és kérdezte, miként lehetne most már segítségünkre. Lehmann boldogan nevetett és büszke volt rá, hogy ő már napok óta mindent tudott felőlünk. Sparrowék és Bennetné pedig teljesen oda voltak az ijedelemtől: mi lesz velünk? Nem lesz egy nyugodt percük sem addig, míg nem tudják, mire dől el sorsunk, okvetlenül értesítsük majd őket. Az aggodalom természetesen elsősorban Czira és felém fordult, mert Ballay az utasok közt nem volt kifejezetten gyanús és kilétét úgy látszik, Mister Miller és barátainkon kívül más nem is tudta.

A Fény közelébe érve, kis gőzbárka csatlakozott a Wilhelminához, melyről a kikötés előtt orvos és a bevándorlási hatóság emberei jöttek a hajóra. Az orvosi vizsgálaton minden nehézség nélkül átestünk. Jöttek azonban a bevándorlási hatóság emberei. Egy magas, idős ember a szalonban felállított asztal előtt foglalt helyet és a hajó utasai, mielőtt kiszálltak volna, kénytelenek voltak igazolás céljából elhaladni előtte. Radway teljesen símán ment át ezen a vizsgálaton is és gyorsan a konzulátusra sietett. Czira és én, mint utoljára jött utasok a névjegyzék végére voltunk felvéve és nevünkhöz érve a bevándorlási hatóság embere felolvasta előttünk a Honoluluból érkezett táviratot, melyben az állott, hogy mint engedély nélkül utazó utasokat a hatóság tartóztasson le bennünket. Nem volt más hátra, mint színt vallani. Előadtam a biztosnak, hogy magyar ember vagyok és nem lévén más mód a Shanghaiból Amerikába való átjutásra, kénytelen voltam az utazás ezen módját választani. A biztos intézkedett, hogy Czirával együtt az Angel-Island-ra vigyenek bennünket. Az utasok javarésze már eltávozott a hajóról és így letartóztatásunk nem keltett nagy feltűnést.

*

A purser a parton álló hatósági bárkához vezetett bennünket és szívélyesen búcsúzott el tőlünk, sőt még a hajóokmányokat is, melyen az érkezett utasok névsora van feltüntetve, átadta nekünk azon kéréssel, hogy azt adjuk tovább a bevándorlási hatóságnak, így megkíméljük őt egy hosszú úttól. Látva, hogy minő kevéssé hivatalos színezettel ment letartóztatásunk és hogy semmiféle őrizet sincs mellénk rendelve, Czirával együtt a legjobb kedvvel szállottunk a bárkába. Rajtunk kívül csak a motort vezető ember volt a kis járműn és alig volt rajta hely számunkra.

Felkuperodtunk a bárka orrára és lábunkat a víz fölött lóbáztatva vidáman néztünk körül, szinte örülve, hogy sanfranciscói tartózkodásunkat szép sétakirándulással kezdjük meg. Az öböl verőfényes napban úszott és a tenger szelíden hullámzott. Köröttünk minduntalan kisebb-nagyobb hajók haladtak el túlköelve, bűgva, prűszkölve és párhuzamos hullámokat hasítva a tenger kék mezejében, melyek közt himbálódzva suhant tovább kis járművünk. Különösen jókedvre hangolt bennünket az a körülmény, hogy alig haladtunk pár percig, midőn a bárka vezetője kidugta fűlkéjéből fejét és pisszegve jelt adott nekünk. Feléje hajoltunk és meglepetésünkre németül szólított meg bennünket. Mint megtudtuk, német ember volt ő is s csak alig pár éve hagyta oda hazáját. Kérdésünkre, hogy mi vár ránk a szigeten, azt felelte, hogy az mindig a véletlentől függ, aszerint minő vizsgáló hivatalnok kezébe kerül az ember. Vannak köztük angolbarátok, de vannak olyanok is, kik a németekkel rokonszenveznek.

Jó félórai csónakázás után az Angel Island-ra értünk és bevezettek bennünket a bevándorlási hatóság hatalmas épületébe. Ott már a szó szoros értelmében foglyok voltunk, mert többé engedély nélkül távoznunk onnan nem lehetett. Eleinte a jó szerencse cserbenhagyott bennünket, mert határozottan angolbarát hivatalnok elé kerültünk. 35 óv körüli ember lehetett és magas hangon kezdte meg a velünk való tárgyalást. Előadtam neki, hogy magyar ember vagyok, természetesen azonban elhallgattam szőkevény tisztit; voltomat, azt állítottam, hogy évek óta Sanghaiban élek, de a cég, melynél alkalmazásban voltam — Molnár és Greiner — feloszlott és azért jöttem Amerikába, hogy állás után nézzek. Az átjövetelre nem állott más mód rendelkezésemre; természetesen a Yucatánt ismét elhallgattam, nehogy a még San-Franciscóban időző

hajó tisztjei bajba kerüljenek, hanem azt mondtam, hogy a China nevű hajóval jöttem Honoluluba. Hivatkoztam ezenkívül Passierscheinomra és volt üzleti főnökömre, Kazsra. A hivatalnok mindezt türelmetlenül hallgatta végig, sőt odahivatott egy kis vörös emberkét is, aki útján németül intézett hozzám kérdéseket. Ez utóbbi a legszemtelenebb módon viselkedett, amin annyira feldühödtem, hogy magamból kikelve, a sárga földig leszidtam őt németül. Erre ő viszont a vizsgáló hivatalnoknak hamis és rosszakarattal leadott jelentést tett beszélgetésünkről. Hiába vágtam néha közbe, hogy a tolmács hazudik, elferdíti a tényállást, a vizsgáló hivatalnok összeráncolt szemöldökkel rendreutasított. Czira az egész tárgyalás alatt közömbös egykedvűséggel viselkedett és mint mindig, most is csak nevetett. Midőn végre a tolmács eltávozott, ismét nyugodtabb mederben folytattuk a tárgyalást. A hivatalnok mind érthetőbb célzást tett arra, miszerint az a gyanúja, hogy szökevény német hajós-tisztek vagyunk Honoluluból, az ott rekedt Geyer hadihajóról és ezért is a további információk beszerzéséig vizsgálati fogságban tart bennünket. Szerencsénkre ugyanebben a pillanatban megszólalt a telefon és a bekövetkezett beszélgetésből kivettük, hogy rólunk esik szó. A konzulátus lépett közbe, ahova Ballay minden bizonyára megérkezett és most ott érdekünkben dolgozott. A beszélgetés után a hivatalnok ismét engedékenyebbé vált és addig is, amíg majd hívatni fog bennünket, megengedte, hogy őrkíséretében az épület vendéglőjébe vonuljunk és ott ebédeljünk. Mintegy félóra elteltével újból bevezettek a hivatalnok elé, aki egy másik idősebb úrnak a szobájába vitt bennünket. Nyilván feljebbvalója lehetett a hivatalnoknak, aki előterjesztést tett neki esetünkről és azon véleményének adott kifejezést, hogy szükségesnek tartja letartóztatásunkat, avagy Kínába való visszaszállításun-

kat. Bizony már rosszra fordult volna sorunk és az annyi szenvedés árán elért amerikai partnak csak futó vendégei lettünk volna, ha ezen idősebb tisztviselő enyhébben nem bírálta volna el esetünket. Nyilván német érzelmű ember lehetett, mert igyekezett a lehető legpártatlanabb lenni és véleménye az volt, hogy esetünk a hajótöröttekéhez hasonló és azért, mert igazolni nem tudjuk magunkat, még nem szükséges, hogy vissza is szállítsanak bennünket a kiindulási kikötőbe. A törvény ezt sehol sem írja elő, melynek célja csak az, hogy ne oly elemek kerüljenek az amerikai szárazföldre, kiknek otléte veszélyt, avagy terhet ró a közre. Ebből a szempontból véve a dolgot, a mi esetünkben az a döntő kérdés, van-e pénzünk, hogy el tudjuk magunkat tartnia. Magyarán mondva: pénz beszél, kutya ugat! Ezt aztán már megértettük. Előhúztuk zsebünkől arany dollárainkat, melyekkel Schulze konzul úr bőkezűsége következtében el voltunk látva és odatartottuk azokat a bevándorlási hatóság emberei elé. A kis sárga aranyak ragyogtak a délutáni derűs napfényben és csillogásuk meglágyította a szigorú hivatalnokok szívét . . .

Lám, egyik helyen a nyers testi erő, másik helyen a körültekintő ravaszság, itten pedig az aranynak mindent túlhangzó csengése volt az, mely rést ütött az előttünk álló akadályokon és feltárta előttünk a szabad utat: menjetek be az ígéret földjére . . .

Volt-e nálunk boldogabb két lény, midőn most már egy kis helyi-ha jön ismét a Ferry felé közeledtünk. Túláradó jókedvünk szinte arcunkra volt írva és azt hiszem, senki nem szállt még nagyobb büszkeséggel az amerikai partra, mint mi, midőn annyi viszontagság után csendes-óceáni utazásunk végére értünk ... A sanghai sampaoon-ra szállás éjszakájától a mostani ragyogó délutánig, mint két határkö közé, sok-sok kisebb stációt jelző mértföldkö volt

ékelve, sokra közülök fekete betűvel keserű élmények, másokra ismét arany színekkel kedves emlékek voltak írva, de az összefoglaló kezdő és zárókő az elszántság és a diadal jelvényeivé vátak számunkra ...

*

Ez este San-Francisco egyik forgalmas utcáján, az Ellis Streeten lévő Altheidelberg német vendéglőbe tértünk be. Ernst, Sam és a Behrens úr, a borbély, vezettek bennünket és vittek be diadallal a földszinti terein egyik asztalához. Már előre jelezték jövetelünket és beléptünkkor a zenekar a Rákóczi indulóra zendített. A zenekar vezetője Drescher bécsi fiú, ki csakhamar maga is odatelepszik közi-bünk, majd pedig a himnusszal és magyar dalok játszásával kedveskedik. A vendéglős körülöttünk szorong és nagy resprktusában szinte székünket is megtörli ... A vidám vacsora és poharazás közepette az egyik pincér a legfrissebb estilapot nyomja kezünkbe, melynek első rovatában a helyi kirek közt ez a pár soros jelentés áll: «A Wilhemina. utasai közül a bevándorlási hatóság két előkelő utast tartóztatott le nem tudjuk, a kormány miért követeli vizsgálat alá helyezésüket és deportálásukat .. .» Könnyű volt most ezen nevetni, könnyű volt emlékünkebe idézni a Csendes-óceánon való utazásunk küzdelmeit. Minden egyes emlék felelevenítésével vidám, hangos kacagás mellett emelkedik jókedvünk ... Csak itt-ott szakítja félbe a társalgást Ernstnek mind rekedtebbé váló felkiáltása: «Ugye, megmondtam uraim, hogy minden baj nélkül partra szállnak! Most pedig igyunk! Prosit!»

San-Franciscóban.

Rövid san-franciscoi tartózkodásunk széppé és feledhetetlenné tételéhez már magában az a körülmény is elegendő lett volna, hogy a hosszú, viszontagságos utazás után most egy időre ismét nyugodtan pihenhattünk meg és tavaszi legszebb pompájában járhattuk be a gyönyörű kaliforniai várost és környékét. De ha igaz az, hogy egy helyet igazán kellemessé az a környezet varázsol, melybe az ember belekerül, úgy kétszeresen okunk volt arra, hogy Friscóban igazán otthonosan érezzük magunkat. A Wilhelmínán kötött ismeretségeinket továbbra is ápoltuk, sőt San-Franciscóban fejlődtek azok igazán bensőségteljessé, s legszebb emlékeinket nekik köszönhetjük. Nem szólva az együtt töltött estéről, több ízben hivatalosak voltunk Benneték gyönyörű lakásába, a friscói öböl San Sauüto félszigetén fekvő Ross Yalley helységbe. Bennet úr, kit csak itt ismertünk meg, rendkívül szívélyes házigazdának bizonyult s örökké vidám, humoros megjegyzéseivel állandóan derűben tartotta a társaságot. Pedig erre nem is volt szükség, mert jókedvünk nem ismert határt. Sparrowék is elemükben voltak, nem is szólva Bennetnéről, ki egyre és mindenem kacagott.... Automobiljukon több helyre kirándultunk a szigeten. Így egy alkalommal egész napos túrát tettünk a szabadban való ebéddel s a gyönyörű kaliforniai erdőben való csatangolással egybekötve . . .

S ha egyik nap az úri családok pompás életének voltunk részesei, úgy más napokon pedig a hajós nép: Behrensék és Alek gondoskodtak arról, hogy egyszerűbb, de nem kevésbé szívélyes körükben a maguk módja szerint járjanak mindenben kedvünkben. Míg egyik este Bennet-ékkel, Sparrowékkal s Lahmannékkal autóztunk, mentünk színházba vagy táncoltunk egy-egy előkelő étterembe, más-

nap Alekék vittek magukkal egy-egy kirándulásra, avagy Behrensék rendeztek saját lakásukon társas összejövetelt, hol összes rokonságuk összeverődött s egy-egy termeset borbélynét vagy matróznét zötyögtettünk, egy-egy piruló bakfist forgattunk nagy előkelőséggel — a konyhában, hová a táncolók kiszorultak. És ezen ellentétes szélsőségek nemcsak mulattattak bennünket, hanem méltóképen illeszkedtek be egész kalandos vállalkozásunkba, mely a legnagyobb szélsőségeknek volt folytonos váltakozása ...

*

San-Franciscóban azonban újabb ismerősökre is tettünk szert, még pedig magyarokra. Egyik este az Alt-Heidelbergben (ez volt az a német vendéglő, melyet látogatni szoktunk), egy úr küldte át hozzánk névjegyét, kivel rövidesen megismerkedtünk. Kayser úr volt, egy öreg magyar, volt honvéd tiszt, a Ludovika legelső növendékeinek egyike, ki élete jó részét Amerikában töltötte. A háború előtt hazament, hogy összekuporgatott kis tőkéjét üzletbe fektesse. Szerencsétlenül Galíciában választotta ki a telepét, melyet az orosz invázió egészen elpusztított. Egy élet keservesen összekuporgatott keresményét egy csapásra oda vesztve, ismét Amerikába vitorlázott; az utazás — amerikai állampolgár léte — simán ment neki s most már Friscóban telepedett le, hol hosszas után járás után az új nagy német klubnál nyert titkári állást. Szerény fizetésű, de kényelmes állása mellett az öreg úr egészen beleélte magát új helyzetébe s elég ideje volt rá, hogy figyelemmel kísérje a világ eseményeit. Régi honvéd tiszt szíve nagyot dobbant egy-egy magyar győzelem hallatára, s maga is fiatalos kedvet kezdett érezni, hogy nekivágjon a tengereknek, visszatérni újból a hazába ... de hát már öreg szegény, mit keresne ő a harcolók sorában? Amidőn azonban értesült jövetelünkről,

el nem mulasztotta, hogy meg ne invitáljon bennünket a német klub gyönyörű helyiségeiben, melyeket részletesen bemutatott nekünk. Sajnos, friscoi 10 napos tartózkodásunk túl rövid volt ahhoz, hogy ott a német társaséletben elmerülhessünk. De így is alkalmunk volt tisztelettel adózni e faj összetartásának, szorgalmának, melynek látható szimbóluma e fényesen felépített klubhelyiség óriási hangversenytermével. Ez az épület a san-franciscoi németiség találkozó helye. Könyvtárának egyik legértékesebb kincse pedig a mostani időkben a Vilmos album, melyet a nagy császár sajátkezű aláírásával ellátva adományozott a távoli világba szakadt német véreinek. . . Mindezt Kayser bácsi nagy sóhajok közt mutatta be nekünk: sóhajban a német nép iránt érzett irigység és a saját véreink felett érzett keserűség nyert kifejezést... Mert van itt magyar telep s magyar kaszinó is, de minő különbség a kettő között nemcsak társadalmi pozíció, vagyonosság, hanem az ott megnyilatkozó szellem tekintetében ... De különben is győződünk meg magunk róla ... Látszott, hogy Kayser bácsiból némi elkeseredettség is beszél, mellyel honfitársai iránt eltelve volt s mint a magyar társulatnak is tagja, kapóra jött neki a legközelebbi ülés, hogy azon mi is megjelenjünk.

A klubhelyiség a külső városrészben, keskenyebb mellékutcában, piszkos bérház emeleti helyiségében van. Belépünk a terembe, melynek méretei elég nagyok arra, hogy kisebb gyülekezését befogadjanak. Egyik végén az emelvényen az elnök, Hegyessy dr. úr foglal helyet, idősebb úr, kissé nagyot halló orvos. Magyarul már csak törve beszél, de azért, mint mondják, ő tartja össze a lelket a kis san-franciscoi társadalomban; jelképe ennek a kezében tartott kalapács, mellyel ismételten erélyesen veri az asztalt, hogy a zsidongást lecsendesítse. Mert jóllehet, a jelenlevők száma a húsz-huszonöt főt nem haladja meg, a lárma, mely itt-ott

felhangzik olyan, miptha ugyanannyi száz ember vitakozna. A jelenlevők egy nagy részével megismerkedünk; a legkülönbözőbb foglalkozások vannak képviselve ügyvéden, gyógyszerészen, iparoson, újságírón keresztül a korcsmárosig; jó, egyszerű emberek tán külön-külön, de ha együtt vannak, a marakodás magyarszelleme csak kitör belőlük. Már az első pont, a múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése sem ment simán. A patikus, ki az elnökkel szemben a szoba túlsó végében ugyancsak egy emelvényen szorong harmadmagával, zsebre tett kézzel, minduntalan felugrik s rossz angolsággal bele-bele kiált a jegyző olvasásába; minthogy mindig kiabál, minden jegyzőkönyv tele van az ő összefüggéstelen beszédeivel, melyeket, midőn reprodukcióban felolvasni hall, sehogysem akarja értük a felelősséget vállalni s folytonos helyreigazítást követel. Midőn végre sok vita s az elnök részéről tanúsított jóindulat után a jegyzőkönyvet hitelesítették, kissé nyugodtabb szám jön, mely viszont bennünket Ballayval tol az előtérbe. Az elnök ugyanis, mint a klub vendégeit üdvözöl bennünket, szerencsét kívánva eddigi sikereinkhez. Ballay angolul, én pedig magyar nyelven mondtam pár köszönő szót, amit a gyülekezet éljenzéssel vett tudomásul.

A következőnek Kayser bácsi jelentkezett szólásra. Adományokat kért az elesett magyar katonák özvegyei és árvái részére... A patikus felugrik. Mít? Ismét adjunk? Nem, alig egy hónapja, még csak annak, hogy küldöttünk. Tiltakozik az ismételt gyűjtés ellen. Kayser bácsi magából kikelve ríposztol, nemes pír, borítja, sápadt arcát: «Az úr ügye bár jól vacsoráit tegnap, jól fog vacsoráim ma is, de azért csak megkívánja azt, hogy holnapi vacsorájáról is gondoskodva legyen. Ilyen az adakozás, tegnap adtunk, de ez nem elég — az sem lesz elég, ha ina újta adunk, mert el kell rá készülnünk, hogy holnap már ismét adjunk.

Adnunk kell mindaddig, míg egy vérző seb s egy letörletlen könny van a hazában . . .

Csúnya, heves vita indul meg afelől, mily mértékben lehet igénybe venni a tagok áldozatkészségét? ... Elhatározták, hogy most még nagyon korai volna újabb kérelemmel előállani: várjunk még egy kicsit . . .

— Lássák uraim, — szólt nekünk magából kikelve Kayser bácsi, midőn hazafelé mentünk a gazdagon világitott utcákon, — ezek e mi magyarjaink, pedig megsúgom Önöknek, az utolsó küldeménynek több mint a fele német pénz volt: a németek adták a magyarok kezébe, hogy küldjék el saját nevükben, ne lássák otthon, hogy mily fukarok és szűkkezüek vagyunk . . .

*

Egyik este Schollal, a Yucatan harmadik tisztjével találkoztunk a Techau tavernben. Boldogan ölelt meg bennünket s miután a viszontlátás öröme jó vacsorát csaptunk, Scholl kijelentette, hogy ő, mint öreg tengerész, Frisco éjjeli életét fogja nekünk bemutatni, mert tudja, hogy rövid ott-tartózkodásunk alatt hozzá hasonló vezetőre e téren nem akadhatnánk. Tényleg a viszonyok alapos ismeretéről tett bizonyosságot. Egyik villamosról a másikra szállva, majd autóba ülve abba a városnegyedbe érkeztünk, hói Scholl szerint a buja kaliforniai élet legjellegzetesebb kinövésai láthatók. Egész utcasorai a nyilvános házaknak tárultak elénk; berendezésük nagyjában egyforma volt: a folyosóról a szalonba nyíltak az ajtók s a szobákban legkülönbözőbb pózokban, körbe ülve vagy állva, serege a szerencsétlen kifestett, kimaszatolt páriáknak vetette szemét a belépőre. Elpetyhüdt bőrüket rosszul takarta a cifra selyemruha; szó-beszéd nélkül, jeladással integettek, s erőltetett mosolygásuk mögött halálos fáradtság és unalom

látszott, órák hosszat végzik gépszerű mozdulataikat, nyelvcsettintést s lábuk emelgetését csak azért, hogy egyegy, a jóízlésből már teljesen kivetkőzött látogatótól egykét dollárt kipréseljének . . . Végigsiklunk a fürtelem tanyáinak hosszú során; Scholl hol egyik, hol másik ajtón nyit be s feltárva azt nagy nevetéssel tovább halad ... Az utcán a legrosszabb népelem nyüzsög, javarészből hajósnépség, mely hosszú tengeri utazás után átadja magát a legrosszabb tivornyának. E helyeknél csak a délvidéki szerezcsen negyedekben található feslettebb és züllöttebb jelenetekre, aminőket később New-Orleansban látni alkalmunk volt.

*

A véletlen találkozások egyik legcsodálatosabbja esett meg velünk egyik este, az Alt-Heidelbergben. Drescher muzsikájában gyönyörködve, épen végére értünk vacsoránknak, amidőn az ajtóban víg, fiatal emberekből álló társaság tűnt fel s utat tört magának a zsúfolt helyiségen keresztül. Csak amidőn helyet foglaltak, egyik belső asztalnál, akkor vettük őket közelebről szemügyre s egyszerre csak mintha a múltból valamely ismerős arc bontakozott volna ki előttünk. «Te, hiszen ez Brunnt!» kiált fel Ballay s már is felugrik, hogy az új jövevények asztalához siessen. Tényleg Brunnt hosszú póklábával és kezével, vörös, kicsattanó arcával és fitos orrával, melyen állandóan szemüveg kapaszkodott, lehetetlen volt meg nem ismerni. Rosszul szabott, rövid ruha volt rajta, mely sehogysen tudott természetéhez illeszkedni: háta feszesen esett, gallérja elállt, mancsai hosszan kilógtak a rövid újból. Az egész alak peckes járásáról pedig lerítt a katona. Brunnról a másik kerekkepű fiúra siklott tekintetünk, kiből másik nizzneudinszki volt kollégánkat: Lehmannt ismertük fel.

A véletlen viszontlátás első örömrivalgásán átesve asz-

talukhoz ültünk és se vége, se hossza nem volt a kölcsönös mesélésnek. nizensze-udinszki élményeink, kínai és mukdeni közös ismerőseink emlegetésének. Másik két társuk közül Kleinow már régen visszaérkezett Németországba: svájci hittérítőnek adva ki magát, hamis útlevélre tett szert, mellyel vakmerően Oroszországon visszautazott Svédország felé. Killinger Shanghaiban valami módon hajóra szállt, azóta nem hallottak felőle. Ők ketten ötödmagukkal szeltek át a Csendes-óceánt. A másik három társuk közül — kikkel most ismeretséget kötöttünk — kettő a már több ízben említett szerencsétlen véget ért habarovszki expedíció tagja volt, aharmadik pedig egy szelídképű, szőke fiú volt, ki a japán fogságból szökött meg! Története nem érdektelen. A japán koronázási ünnepélyt használta fel a szökésre s azon este, midőn egész Japán mámoros fővel hajtotta fejét álomra, merész gondolattal porköponyeget öltött tengerész uniformisára, kilopódzott, a táborból, elvegyült a lampionos menetben majd vonatra ülve a legközelebbi kikötőbe utazott, hajóra szállt s Kínában kötött ki. Példája bizonyosság arra, hogy vakmerő hidegvérrel a szerencsés pillanatot megragadva, hihetetlen dolgokat mívelhet az ember. Még csodálatosabbá tette szabadulását az, hogy angolul csak törve beszélt s mivel német tengerésztiszti uniformisban volt, hosszú porköpenyétől egy pillanatra sem válhatott meg, abban járt-kelt, abban ült le ebédelni, abban vegyült el a társaságban, sőt niég abban ment — aludni is. E vakmerő tisztet von Wencksteinnek hívták.

Az öt német fiú Shanghaiban együtt szállt hajóra. Egy japán (!) vitorlás tisztjeit és legénységét vesztegették meg s nekivágtak a könnyű kis járművön a viharzó óceánnak. 68 napig tartó hanyattatás után érték el az amerikai partot. Végigszenvedték a legborzasztóbb vihart, melyet mi is megsínylettünk a Yucatan fenekén. Mint matrózok

dolgoztak a vitorlásan; még az út háromnegyed részét sem tették meg, amidőn a hajó kormányrúdja eltörött s napokig voltak kitéve a tenger tomboló játékának, míg végre egy amerikai tehergőzös San-Franciskóban vontatta őket!

A viharvert szökevények tábora ekként szerencsésen összeverődött San-Franciskóban! Pár nap múlva Versariu is megérkezett, ki egy magyar származású amerikai tiszt segélyével utazott Honoluluból Friscóba.

Együtt lettünk volna teljes számban, ha Czira, ki alatt — pénzhiány — miatt már égett a talaj, előre nem utazik New-Yorkba. Mi többiek körülbelül még egy hetet töltöttünk Friscóban, élvezve a várost és mesés szép környékét.

Megttekintettük Alameda-t és vidékét, valamint Berkeley egyetemét gazdag berendezésű gyönyörű könyvtárral és a szabadban épített görög színpadjával; bejártuk a Golden-Gate partvidéket és erődítéseit s több hajókirándulást tettünk a páratlan szép friscói öbölben...

Csak midőn már jól kipihentük magunkat, határoztuk el, hogy út un kát folytatjuk s átszelve Amerikát megpróbálunk nekivágni az utolsó nehéz akadálnak, az Atlanti-óceánnak, mely még végcélunktól elválasztott.

New-Yorkban.

Amerikában természetesen szabad volt az utunk s tetszésünkre volt bízva, hogy anyagi eszközeinkkel arányban mely úton kívánunk New-Yorkba jutni. Ballay tanácsára a déli Pacific vonalat választottuk, hogy alkalmunk legyen megtekinteni a gyönyörű Santa Barbara tengeri fürdőt, Los Angelost, San-Diegot; ez utóbbiról átrándulhattunk a már mexikói területen fekvő Tiajuanaba, majd

ismét Los Angeloson keresztül elutazva átszeltük Arizonát, Új-Mexikót és Texas sivatagjait, hogy innét a hatalmas Missisipin átkelve, New-Orleansban, Louisiana hajdani francia állam fővárosában töltsünk el néhány napot. Onnan Chicagón keresztül április 21-én New-Yorkba érkezünk.

A pályaudvaron Skotthy és Görnöry urak vártak ránk; előbbi volt az, kihez Krasznójarszkból azon kérelemmel fordultunk, hogy amerikai útleveleket küldjön számunkra kettős fenekű ládában csomagolva; Görnöry úr pedig a Transatlantic Trust Co. titkára.

Kitörő örömmel fogadtak bennünket s velük, valamint Skotthy úr bájos családja körében nem egy kedves órát töltöttünk new-yorki tartózkodásunk alatt.

New-Yorkban, tekintettel arra, hogy ott már nagyon is óvatosoknak kellett lennünk angol ügynökök kém-munkájával szemben, ismét álnevek alatt tartózkodtunk s a Mac Alpinből, hova első éjjel megszálltunk, csakhamar a város külső részébe vonultunk, hol bár egymáshoz közel, de azért mégis más és más családoknál béreltünk szobákat.

Ballay csakhamar régi new-yorki jó barátai tkereste fel, kik közt néhány amerikai család kitörő szívélyességgel fogadta, míg Werckstein és én egy házban, de két különböző családnál szállottunk meg. ő az Óla ff nevet vette fel és norvégnak adta ki magát, míg én a Charles Renard nevű francia-svájci szerepét játszottam. Jellemző azonban az az eset, mely Olaff barátunkkal megtörtént. Ugyanazon özvegy asszonynál, kinél lakást bérelt, szállva volt egy másik magános hölgy, kivel az ösmeretség Olaff számára elkerülhetetlenné vált.

Egyik reggel aztán Olaff háziasszonya magából kikelve rohant be az én földszinti lakásomra, panaszkodva, hogy Olaff-al valami történhetett, mert az egész éjjelt házon

kívül töltötte s reggelre pedig sietve összecsomagolt, hogy azonnal kénytelen elutazni. Míg ő távol volt, addig detektívek jártak lakásán s Olaff szobájában szemlét tartottak. Kiderült, hogy Olaff társnője a rendőrségnek volt megfizetett kéme s gyanút kapva Olaffra, hogy német ember — felhívta rá a rendőrség figyelmét.

Ez incidens után nemcsak Olaff menekült a házból, hanem én is elköltöztem onnan s Ballayhoz mentem lakni, ki ekkor már régi new-yorki házigazdájánál, Miss Stewens-nél lakott s ki nekem is szívesen rendelkezésemre bocsátott egy szép szobát lakásán.

*

A konzulátuson itt is előzékenyen fogadtak bennünket. Perekedi Nuber Sándor főkonzul úrtól — ki egy ízben vacsorára való meghívással tüntetett ki bennünket s aki Ballaynak régi jóakarója volt — megerősíteni hallottuk azt a sok nehézséget, mely a németek és osztrák-magyarok szabad mozgását akadályozza a kitűnően működő angol kémrendszer folytonos ellenőrzése miatt. Ezért is a mi dolgunk a továbbjutás szempontjából szinte reménytelennek látszott.

Már magában véve a hajóra jutás rendkívül meg volt nehezítve; a központi hatalmak alattvalóinak a hajóstársaságok Európa felé egyáltalában nem szolgáltatnak ki jegyet, mivel azokat az angolok úgyis levennék a hajóról. Nem lehetett tehát más választás, mint vagy stow-away módjára átcsempészni magunkat, avagy pedig valamely norvég, dán vagy svéd hajón matrónak beállani. Az angol vizsgálat azonban ezt a módját az átutazásnak már nagyon jól ismerte s az ellenőrző kikötőben, hová a hajót átkutatás céljából bevitték, nemcsak annak rakományát vizsgálták meg alaposan, hanem matrónáikat is keresztkérdések alá fog-

ták, norvég, svéd, dán stb. tolmácsok vették őket figyelembe s ilyenkor nagyon is hamar leleplezték az e nyelven gyengén beszélő s helyi viszonyokkal ismeretlen németet vagy magyart.

Barátaink közül Lehmann és Brunn az átjutásnak ezt a módját választották, holland vitorlásra szegődtek el matróznak. Nagy titokzatosan keltek útra s többé nem hallottunk felőlük.

Az egyedüli, ki biztatott bennünket, hogy ne hagyjunk fel a reménnyel, az Kleinwächter alkonzul úr volt, ki a szökevény tiszték átsegítésével foglalkozott.

Sötétbe ugrás.

Kleinwachter alkonzul úr figyelmeztetett bennünket, hogy nemsokára New-Yorkba érkezik a Bergensfjord személyszállító gőzös, mely május 13-án hagyja el ismét a kikötőt, hogy egyenesen Bergen be induljon vissza. Mint mondá, a hajóval mód nyílik arra, hogy esetleg szerencsésen átjussunk az angol blokádon. E hajó épúgy, mint testvére a Christianafjord elkerülni igyekszik a blokádöt, amennyiben útját magasan, Észak-Skócia fölött folytatja és e két hajón úgy látszik kitűnő szervezet működött, hogy magukat átcsempészni szándékozó utasokat elrejtse. Arra vonatkozólag azonban, hogy miképen történik ez az átcsempészés, Kleinwächter semmi bizonyosat nem tudott mondani, mert az emberek, kiknek keze a dologban benne volt, semmit sem árultak el afelől, miként csempészik az utast a hajóra s hogyan rejtik el azt, ha a hajót esetleg angol kikötőben átvizsgálják. Annyi bizonyos, hogy többeknek már sikerült az átjutás, kiknek utólagos zavaros leírásából kiderült annyi, hogy valami «kitűnő rejtkehelyre dugták el őket», ládában voltak elzárva» stb. De akadt bizony olyan is, aki csak a véletlennek

köszönhette megmenekülését. Így nevezetesen az előttünk pár héttel a Christianiafjord-al elindult Neumann főhadnagy. Angolul a legprimitívebb pár szón kívül semmit sem tudott. Egy titokzatos norvég segélyével jutott a hajóra s a legközelebbi hír tőle dühös hangú panaszos levél volt — Bergenből! Tehát szerencsésen átjutott! de hogyan! Leírta, hogy a norvég egy nyakkendőt kötött a galléjára azzal, hogy ez lesz az a jel, melyről a hajón őt társai megismerik s majd elrejtik. Utasítása volt addig is a női kabinok közt tartózkodni. A hajó elindult s ő mind nagyobb izgalommal kezdte azokat keresni, kik őt majd segítik. De senki nem jött, s mivel senkivel beszélni nem tudott, maga erejéből próbált valamely rejtekhely után nézni, hol a jegyvizsgálat s esetleg Angliában való behajózás esetén meghúzódhatik. Szerencsétlenségére a keresgélés közben egy tiszt jött feléje, ki őt kérdőre vonta, mit keres a női kabinok közt? Az angol beszédéből Neumann csak annyit tudott kivenni, hogy a tiszt mind erélyesebben noszogatja őt, hogy a helyet hagyja el. Erre mint a fuldokló a szalmaszálhoz, a végső eszközhöz fordult: összeszedve hiányos angol tudását, kijelentette, hogy ő nem megy ki a kabinok közül: «wont, go!» «You see? you see?» Ez utóbbi kérdő felkiáltásoknál a végső mentséghez fordult s nyakkendőjére hivatkozott azon reményben, hátha e «jeladás» valami hatással lesz a szigorú tisztre.

A tiszt — ki maga a kapitány volt — annyit kivett e zavaros beszédből, hogy az illető vonakodik parancsának engedelmeskedni, különös magatartása s nyakkendőjének folytonos rángatása s megtekintésre való ajánlása azt a gyanút ébreszté benne, hogy itt egy szerencsétlen, nem normális agyú emberről van szó. Annyival is inkább gondolhatta ezt, mert kiderült, hogy a paciensnek sem jegye, sem útlevele nincs, tehát érthetetlen módon került a hajóra.

Kiadta tehát a parancsot, hogy a kabinból, melynek bejáratába görcsösen megvetette lábát, ki vigyék s a konyhán munkára fogják. Így utazott szegény Neumann tányérokot mosogatva, zsúrolva a konyhán és közeledett Angliához s a biztos elfogatás tudatában átkozta a norvég gazembert, ki őt oly csúnyán becsapta. Ahol nagy a szükség, ott legközelebb van az Isten! Angliához érve jótékony, sűrű köd borult az óceánra, oly sűrű, oly áthatolhatatlan, hogy Christianafjordnak sikerült szerencsésen kijátszania az angol hajók éberségét s átsurrant a veszélyes zónán. Képzeltető Neumann boldogsága, ezen nem várt fordulat felett! Szabad volt tehát, a jó szerencse különös kegye folytán . . .

Leírásával — összevetve azt a korábban átkeltek tapasztalataival — leszűrődött a New-Yorkban maradtak számára az a homályos ismeret, hogy egy nyakkendő, melyet Neumann esete óta a «you see»-nyakkendőnek kereszteltek el a konzulátuson, még egy titokzatos láda van a dologban, mely utóbbival Neumann csak azért nem találkozott, mert dolgát hiányos angol tudása folytán időelőtt elrontotta.

*

Mérlegelve ezt a körülményt, kijelentettem Kleinwächternek, hogy hajlandó vagyok a Bergensfjorddal szerencsét próbálni s azzal május 1B-án útnak indulni. Rövid gondolkodás után Ballay is csatlakozott hozzám. És ez volt a szerencsém, mert nélküle nem tudom, nem jutottam volna-e én is Neumann sorsára?

Így aztán Kleinwachter hozzálátott, hogy bennünket átadjon azoknak az embereknek, kiknek segélyével a titokzatos norvég emberrel összetalálkozhatunk. Mert a norvég oly óvatos volt, hogy a konzulátuson egyáltalában nem mutatkozott, soha őt ott nem látták s csak hírből ismerték.

Egy hajóügynök vállalta a közvetítést, kinek szerepe — jó jutalomért — csak annyiból állott, hogy május 12-én délután megjelent a konzulátuson s miután kioktatott bennünket, hogy a legnagyobb óvatossággal kövessük utasításait, előre indult, meghagyva, hogy oly távolból kövessük őt, hogy épen csak el ne veszítsük szem elől, az utcán ne szóljunk hozzá, mert, mint mondá, az angol detektívek minden mozdulatát figyelemmel kísérik s így csak ügyünknek árthatnánk. Gyanús mellékutcákon a kikötő városrészbe vezetett, hol több korcsmába benézett. Mindenütt felhajtottunk egy-egy pohár whiskyt, míg végre egyik lebujsban találkoztunk a norvéggel Alacsony, borotvált arcú, rossz tekintetű, rezes orrú ember volt ez a norvég, megkenve a hajósemer minden agyafúrtságával. Az ügynök átadott neki bennünket s azzal eltűnt.

A norvég kijelentette, hogy a hely, ahol vagyunk, még nem elég «biztos»; kövessük őt egy másik korcsmába, hol zavartalanul fogunk beszélhetni. A sok whiskytől mámoros fővel még gyanúsabb korcsmába jutottunk. A délutáni hőségben az ivó meglehetősen üres volt. Egyik félreeső asztalnál foglaltunk helyet. Újabb pár pohár whisky lehajtása után a norvég megszólalt. Sok mondanivalója — mint mondá — most nincsen. Társaival fog először beszélni s addig véglegeset nem mond, este azonban menjünk ki Brooklynba, egy kis korcsmába — melynek nevét megadta — s ott majd bővebbet fog mondani. Azt, hogy hogyan akarja a dolgot megcsinálni? ki ő? mi a neve? nem árulta el. Ajánlotta azonban, hogy matróruhákat szerezzünk be magunknak, nekem pedig, hogy bajuszomat borotváltassam le, hogy becsületes ábrázatom legyen, ne pedig olyan mint egy — Max Linderé!

Miután elváltmik, a konzulátusra siettünk, hogy Kleinwächternek az eredményről beszámoljunk. Tanácsot ő nem

tudott adni s teljesen reánk bízta, hogy elfogadjuk a norvég segítségét. Dönteni kellett, mert a norvég csak úgy volt hajlandó a további tárgyalásra, ha a jutalmat — fejenként 200 dollárt — az ügynök révén most mindjárt kiküldik neki. Ismét egy nagy kérdés előtt állottunk, rábizzuk-e magunkat a jó szerencsére, reméljük-e jó csillagunk segítségét még egyszer, mint már annyiszor eddigi kalandos bolyongásaink alatt! Habozni nem volt idő s úgy határozunk, hogy még egyszer kockára tesszük sorsunkat, mert hiszen ha elszalasztjuk ezt a gyöngé alkalmat, ki tudja, kínálkozik-e hamarjában még hozzá hasonló? Pedig már türelmetlenek voltunk, érezve, hogy hosszas szenvedéseink, türelmünk s megpróbáltatásaink után az utolsó nehéz akadály előtt állunk, melyen túl a szabadság s az otthonba való zavartalan továbbjutás áll előttünk. Kleinwächter elküldötte az embernek a pénzt, mi pedig a városba indultunk, hogy a szükségesnek vélt matrózzuhákat: egy-egy inget, sapkát s cipőt beszerezzük.

*

A kitűzött időben — éjjel 11 órakor — Brooklynban voltunk a megjelölt korcsmában. A norvég már várt reánk és kijelentette, hogy beszélt a társaival, kik hajlandók bennünket átsegíteni. Feladatunk már most az, hogy holnap délelőtt 11 órakor, tehát egy órával a hajóindulás előtt, legyünk ismét e helyen, semmit magunkkal ne hozunk, még csak egy felöltőt sem, a többit pedig bizzuk reá. Ezen eléggé érthető, de mégsem kielégítő kijelentéseken kívül semmi egyebet elárulni nem volt hajlandó, csak ő is — á la Ernst — azzal biztatott, hogy ha mindenben megfogadjuk tanácsát, akkor egész biztos felöle, hogy két hét múlva Bécs utcáin fogunk sétálni! Próbáltuk minden oldalról faggatni, de rendkívül óvatos volt, hosszas rábeszél-

lés s itatás után mégis elárult annyit, hogy a hajón majd égjük harmadosztályú stewardess fog bennünket átvenni s hajlandó volt azt az engedményt is tenni, hogy ám nem bánja, hozzunk magunkkal egy-egy kis kézitáskát, majd megpróbálja, hogy azokat felcsempéssze számunkra a hajóra. Persze, bennünket főképen az érdekelt volna, hogy hogyan megy végbe a hajóra csempészés, de ő minden faggatásunkra csak a stereotyp választ adta: bizzuk rá a dolgot s kövessük majd pontosan utasításait. Azután a titokzatos láda izgatta fantáziánkat, de erről nem volt hajlandó nyilatkozni, csak annyit mondott, hogy gondoskodva van rólunk; el leszünk rejtve, úgy, hogy nem fog ránk akadni az esetleges vizsgálat.

*

Borús hangulatban váltunk el legújabb barátunktól, kit alig pár órája ismertünk csak s azt is folytonos korcsmai világításban, whiskytől gőzölgő fejjel. Nem sok jót jósoltunk magunknak, éreztük, hogy még nem ugrottunk soha ennyire a bizonytalanba egész utazásunk alatt. Szibériában kezünkben tartottuk sorsunkat: mérlegelni tudtuk előre a veszélyeket, melyekkel majd szembe kell szállanunk s némileg előkészülhetünk azokra; a Yucatan-kalandnál Scholl előre és részletesen elárult mindent, hogy és mint gondolja hajóra jutásunkat s az átkelést, sőt még a Wilhelminán is előre láthattuk, hogy milyen szerepet kell játszánunk és mi vár reánk, de most azonkívül, hogy egy részeges norvég ember kezei közt vagyunk, semmi egyebet nem tudtunk. És mégis egy belső hang csak azt súgta: tegyük próbára szerencsénket; lehetetlen, hogy ennyi szerencsés viszontagság után most bukjunk bele vállalkozásunkba . . .

Utolsó éjszakámon is, melyet jó kényelmes ágyamban jórészt töprengve töltöttem, bolyongásaim ama első éjjele

jutott eszembe, midőn a vonatból való kiugrás után a kutyáktól való üldözéstől kifáradva, elterülve feküdtünk a hóban, a puszta hegység ormán s előttem az égen a keresztcsillagzat ragyogott s egy belső hang oly meggyőző erővel súgta azt, hogy haza fogok jutni, mert haza kell jutnom . . . Az éj csöndje jó tanácsadó, ilyenkor ébrednek fel az emberi lélek mélyén szunnyadó titkos erők, melyek a töprengőnek s a helyes utat keresőnek tanácsot adnak. Lehetetlen, hogy elveszünk! Lehetetlen, hogy ebben az utolsó kalandos vállalkozásban jó szerencsénk cserben hagyjon ...

Hajóraszállás.

Másnap délelőtt kis kézitáskáinkkal kezünkben megjelentünk a kitűzött órában a kitűzött helyen. A piszkos kis pincehelyiségen még meglátszott az előző éjjeli vendégsereg nyoma. Jóllehet, már előrehaladt az idő, még csak most kezdődött ott újból az élet. A hosszúkás helyiség üres volt; marcona korcsmáros legény söpörte ki a beszemetelt kövezetét; asztalok összehányva, székek egymásra forgatva állottak. A helyiség legbenső végébe húzódtunk ugyanazon asztalhoz, hol megelőző éjjel tárgyaltunk a norvéggel. Egy-egy whiskyt rendeltünk és vártuk barátunkat. Nem sokáig váratott magára; rossz tekintetű, üveges, kék szemei csakhamar megjelentek a bejáratban. Természetesen ivással kezdte, megnézte kézipodgyászainkat, majd öltözetünket. Az én külsőmmel meg volt elégedve, kijelentette, hogy most már bajusz nélkül sokkal elfogadhatóbb ábrázatom van, csak Ballay panama-formájú kalapja ellen volt kifogása. Hogy miért, azt nem indokolta meg; csak erősen rázta fejét, hogy az nem jó! nem lehet jó! Majd másikat veszünk helyette! Midőn készen volt a szemlével s szemét a helyiségben titokban

körüljáratta, előhúzott a zsebéből egy kis csomagot, s kibontotta. Két közönséges legrosszabb fajta kék nyakkendő került belőle elő. A «you see»-nyakkendők voltak! Végigfutott bennünket egy pillanatra a hideg, mert fellelevenedtek előttünk Neumann szenvedései; hiszen mi is teljesen az ő nyomain látszunk indulni és teljesen bizonytalan, hogy a hajón mi fog ránk várni! A norvég odasúgta, hogy vonuljunk el az öltöző helyiségbe s ott észrevétlenül cseréljük ki nyakkendőinket. Ezt megtettük s most már barátunk, miután még egy-egy félgarast érő réztűt szúrt a nyakkendőkbe, gomblyukainkba pedig egy-egy parányi amerikai kokárdát helyezett és szigorúan meghagyta, hogy mindezen jelvényekre gondosan ügyeljünk, nehogy egy is elvesszen közülük, kijelentette, hogy most már minden rendben lesz, ezekről a jelekről ránk fognak ismerni a hajón! Aztán, ha majd a hajón lesznek — tette hozzá — (azt, hogy hogyan kerülünk oda, most sem volt hajlandó elárulni), menjenek a III. osztályra, ott egy «lady» fog jönni, tegyék azt, amit az mond maguknak. Ez volt az összes utasítás, amit titokzatos barátunktól kaptunk s azzal lassan megindultunk a kikötő felé ...

*

Útközben Ballaynak kemény kalapot vásároltatott a norvég s most már — mint akit még csak ez az egy dolog izgatott — teljesen nyugodtnak látszott a siker biztos tudatában. Aztán lefelé indultunk a dokkokhoz vezető széles úton, melyet mind sűrűbben tarkítottak komiszabbnál komiszabb lebuajok; de nem akadhatott annyi utunkban, hogy a nsvég azok mindegyikébe be ne tért volna s egy-egy újabb pohár whiskyt ne lettünk volna kénytelenek vele lehajtani.

Amidőn az utolsó lebuja betértünk, lábaink már ingadoztak s mindjobban könnyülő ítélőképességünk kezdett

egészen kizökkenni a helyzet józan mérlegeléséből: már nem cselekedtünk, csak hagytuk magunkat vezetni, történéjk velünk, aminek történnie kell! A korcsma,, hova legutoljára betértünk, tömve volt matrózokkal, gyanús külsejű sulmneokkal és egyéb szedett-vedett züllött alakokkal. A helységet a szokásos komisz snapsz és whisky-szag töltötte be. Itt a norvég elvette kezításkánkat, s félrevonva egyik matrózt, átadta neki; valami utasítást adott számára, melyből azonban nem hallottunk semmit sem; nekünk csak annyit mondott, hogy majd megpróbálja a hajóra csempésztetni a két kis táskát. Most pedig menjünk! Utolsó podgyászunktól is megfosztva, most már egyetlen szál ruhában indultunk neki, hogy átvitorlássunk az Atlanti-óceánon, avagy pedig esetleg angol fogságba sétáljunk!

A norvég előre indult, szigorúim meghagyva, hogy többé egy szót se szóljunk hozzá s legkisebb mozdulattal se áruljuk el, hogy hozzá tartozunk, sőt jól tesszük, ha egymásközt sem beszélünk. Ezért is elszakadva egymástól, pár lépésnyi távolságban követtük a. norvéget, figyelve annak minden mozdulatára. A dokkokhoz értünk, melyeknek labirintjában a norvég teljes tájékozódottsággal biztosan haladt előre, lépcsőkön fel és le, emelvényeken áthaladva, mígnem a Bergensfjord indulási helyéhez érkezünk.

A szokásos tarka kép tárult elénk. Természetesen mindennek sokkal nagyobb méretei voltak, mint aminőt például a honolulu kikötőben láttunk. A főkülönség az volt, hogy a hajók bejáratainál mindenütt nagy betűkkel volt felírva a figyelmeztetés, hogy utasok kísérőinek a hajóm lépni szigorúan tiltva van. Ije nem is lett volna ez lehetséges, hiszen a feljáratoknál három ember állóii: a közepen, a hídon a jegyszedő, tőle jobbra az állam hivatalos kiküldöttje, balra pedig a hajóstársaság egy embere, kik együttesen végezték az ellenőrzést! Mindenkit, ki a hajóhídra

lépett, feltartóztatták, útlevelét és hajójegyét elkérték, alaposan átvizsgálták azokat s csak ezen előzetes vizsgálat után bocsátották az illetőt a hajóra. Ennek láttára, igazán kíváncsi voltam, hogy mit is akar hát a norvég s hogyan gondolja, hogy mi itt egyáltalán feljuthassunk a hajóra. Nos, a következő percekben tanúja lehettem az agyafúrt ravaszság oly szemtelen és vakmerő játékanak, melyet, ha magam nem élek át mint szenvedő fél, el sem tudtam volna képzelni. Emellett a legügyesebb zsebmetsző mester-sége is kisedj játékká törpül össze, mert hogy egy gyanútlan és mit sem sejtő ember zsebéből erszényt vagy órát ki lehessen észrevétlenül lopni, az még érthető, de hogy két figyelő hivatalos közeget az orruk előtt, saját szemük láttára két, minden hájjal megkent gazember ennyire lóvá tartson, az már kacagtató kigúnyolása volt minden hivatalos rendészetnek. Az egyik gazember norvégunk, a másik pedig az elsőosztályú feljárónál álló jegyszedő volt. Ez embernek arca a norvégnak méltó társára vallott. Fürgé szemeire, szájának állására s zavartalan mozdulataira rá volt írva a semmitől vissza nem rettenő, magát minden helyzetben feltaláló notórius gazember. Mi kik norvégunk minden mozdulatára élesen figyeltünk, csakhamar rájöttünk, hogy a két alak összetartozik és összejátszik. A norvég elodalgott a hajóhíd közelében s láttuk, amint merően néz a jegyszedő arcába; amaz a hajóra folyton szállingózó elsőosztályú utasok jegyeit szedte be, hangosan kiabált, gesztikulált s míg félszemével az adatokat olvasta az eléje tett papírokból s tovább adta azokat betekintésre a hivatalos ellenőröknek, addig másik szemével röviden megértően kacsintott a norvégre. Ez viszont felrántva szemöldökét, lehúzva szája szögletét, utánozhatatlan pillantással sandított hirtelen Ballayra, majd reám. Pillanat műve volt az egész, de a jegyszedő tisztába látszott már lenni a dologgal,

mert tekintetével a tömegben is feltalált bennünket s futólag Ballayt, majd engem nézett végig. Gyenge, alig észrevehető kézmozdulattal jelezte, hogy még várjunk, de készenlétben legyünk. Norvég barátunk erre még egyideig ide-oda őgyelgett s egy hosszú, magas; szőke fiatalembert fogott el, kinek öltözéke azonnal elárulta, hogy a hajó tisztszei közé tartozik. Vele pár szót váltott s úgy rém lett, mintha beszéd közben a tiszt hideg tekintete egy pillanatra megállapodott volna rajtunk, amint végignézte a tömeget . . . Rövid szóváltás után hátat fordított a norvégnek s a hajóra ment fel. Utána még egy alacsony, kopottas öltözetű szőke nővel beszélt a norvég. Ez a nő kissé izgatottnak látszott s mindjárt gyanús volt, hogy nem-e ez az a nő, kit a norvég a «lady» jelzéssel emlegetett. Nem volt azonban sok időm megfigyelni őt, mert a norvég alig pár szó után ott hagyta s ismét a hajóhídhöz közelgett, honnan barátja, úgy látszik, jelt adott neki. Oda menet gyöngéden oldalba lökött, mintha figyelmeztetni akarna, hogy most vigyázzunk.

A hajóhídhöz e pillanatban egy csoport utas közelgett: három férfi kezitáskával, okmányokkal kezükben. Az okmányokat átnyújtották a jegyszedőnek. Mi, kik úgy a jegyszedő, mint a norvég mozdulatait folyton a legélesebb figyelemmel kísértük, most azt vettük észre, hogy az utóbbi Ballaynak jelt ad, oly módon, hogy hívogató mutató újjával mindjárt orrahegyét is vakarta, nehogy mozdulata bárki előtt is gyanússá válhassék. Ballay előre indult a híd felé s most pillanatnyi gyorsasággal lejátszódott az első mutató, mely a legügyesebb bűvésznek is becsületére válhatott volna: a három, a híd felé tartó utas közé a norvég . . . egy alig észrevehető mozdulattal odatolta Ballayt; a jegyszedő felemelt hangon kiáltja a hajóra szálló utasok nevét, ide-oda forgatja okmányait, egyiket az egyik, a másikat a másik ellenőr kezébe nyomva, a harmadikkal

olyképen manipulálva, mintha azt az egyik ellenőr már megnézte volna, úgy, hogy azok a jegyszedőnek csak erősen kiemelt «négy utas» kiáltását hallották; ugyanabban a pillanatban Ballay már megindul felfelé a hajóhídon, anélkül, hogy az ellenőrök észrevehették volna, hogy hiszen csak három utas okmányát vizsgálták át és anélkül, hogy ez a három sejtette volna, hogy a közöttük felfelé induló Ballay is hozzájuk van számítva. Engemet, ki az első pillanatban Ballayval akartam indulni, a norvég könyökével vissza lökött, miközben a jegyszedő összerántva szemöldökét, felém intett., hogy várjak soromra. Pár pillanat múlva a vakmerő játék megismétlődött; két utas érkezett, kik közé a norvég hirtelen odalökött, a jegyszedő hangosan «három utas»-t kiabált s időm sem volt rá megfontolni, miképen: már a hajó fedélzetére érkeztem.

*

Felérve a fedélzetre, csakhamar Ballayval találkoztam. Az általános elhelyezkedés, sürgés-forgás közt senki sem vetett ránk ügyet és senkinek sem tűnt fel, hogy az első osztályú fedélzetről az elválasztó kötélkorlát alatt szépen átbújtunk a hajó farán lévő harmadosztályú fedélzetre. Ott tarka, legnagyobbbrészt norvég nőközönség tolongott. Ruházatuk egyszerű, mint afajta vidéki asszonyságoké; a férfiak javarésze pedig mesterembernek látszott. Eleinte azt tartottuk fontosnak, hogy a jelzett «lady»-t megtaláljuk. De bármennyire is forogtunk a női nem között, kék nyakkendőinket s kackiás kis kokárdánkat szinte kihívóig tolva mindegyiknek az orra alá, csak senki sem akart arra hederíteni s mind kellemetlenebbé váló helyzetünkön segíteni. Háromnegyed 12-re járt az idő, negyedórával a hajó elindulása előtt. Az indulás előtti első kürtjel felhangzott s a hidakat kezdték bevonni. Mi már-már

azon gondolkoztunk, nem jobb lenne-e még idejekorán kereket oldani, amidőn hirtelen előtermett valahonnan az a kis kopottas szőke nő, kivel a norvéget pár szót váltani láttuk. Megszólított bennünket, hogy jöjjünk vele, ő majd átad bennünket a barátnőjének, egy stewardessnek. Hosszú keresgélés után, miközben a második indulási jelet is elfúj-
iák, reá is akadtunk erre a nőre. Alacsony, kis fekete asz-
szonyka volt, nagy fekete nyílt szemekkel, magas homlok-
kal. Mint kiderült, csak norvégül tudott, angolul alig értett
pár szót, beszélni semmit nem tudtunk vele. A szőke nő
azonban biztosított bennünket, hogy a stewardest ő min-
den tekintetben kioktatta, az majd gondoskodik rólunk,
csak fogadjunk neki mindenben szót s bajba ne sodorjuk
őt . . . Ezzel el is búcsúzott tőlünk, mert mint monda, ő
neki sietnie kell, nehogy a hajón maradjon. Ez a körülmény,
hogy a «lady» nem jön velünk, sehogy sem tetszett nekünk,
de az idő rövidsége miatt ezen nem volt időnk gondolkodni,
hanem megindultunk új védnökönk után, ki egyenesen
lefelé vezetett bennünket a harmadosztályú kabinok közé.
Mi azon liiila n, hogy most már feltáru-
l előttünk a titokzatos rejtkehely
ajtaja, szorosán utána mentünk türelmetlen
kézmozdulatokkal jelezve, hogy siessünk. Ki írhatja azon-
ban le ijedelmünket és bosszúságunkat, midőn a kabinok-
hoz érve a nő — jegyeinket kérte! «De hiszen tudja, hogy
nincs jegyünk!» — mordultunk reá kétségbeesetten, ő csak
érthetetlenül bámult reánk s kétségbeesett mozdulatainkra,
midőn kézzel-lábbal igyekeztünk vele megértetni, hogy
a rejtkehelyet, a ládát keressük, hová el kell bújnunk, csak
rémült sopánkodással ismételte: «No ticket? ah! no ticket?
hah!...» majd hirtelen, mint kit nagy félek m fog el, megraga-
dott bennünket. s kezdett kifelé tuszkolni: «Go away!
go away!» menjenek! menjenek. Mint a bolondok szalad-
tunk a kabinok labirintjában ide-oda, keresve a feljáratot.

Nekiszaladtunk az ebédlőnek, azon átrohanva a konyhafolyosóra jutottunk, ott szétlökődve az útunkban levőket, kijutottunk a melléklépcsőn a rakodóhelyiségbe, hová épen az utasok podgyászait eresztették le, hogy aztán befedjék azokat. A podgyásokon felkapaszkodva a rakodók csodálkozó tekinteteitől kísérve, kijutottunk a fedélzetre az elsőosztályú hídhoz. Már csak ez az egy volt leeresztve s a legények épen azon voltak, hogy ezt is felhúzzák. Pár elkésett utas igyekezett még fel nagy sietve, kivel rohan-tankban összeütköztünk. A jegyszedő gazember a híd aljánál elibénk állt. Ballay odasúgta neki, hogy le akarunk menni, mert a hajón senki sem tud rólunk. — «Menjenek vissza!» — szólt amaz szinte parancsoló mozdulattal. «Visszamenjünk?» «Természetesen!» szólt az ravasz hunyorgatással. Ez volt a döntő pillanat. Még leugorhattunk volna s akkor tán sohasem sikerült volna visszajutnunk a hazai földre . . .

S e pillanatban ismét a pillanatnyi bizakodás kerekedett felül bennünk: hátha mégis tévedtünk s majd találunk valakit a hajón, ki segítségünkre lesz. Hisz a jegyszedő oly meggyőzően 'mondja, hogy «természetesen» menjünk vissza a hajóra! Ahogy lefelé siettünk, ép úgy rohanunk is vissza. Oly gyorsan történt mindez, hogy a körül és a parton állók tán különösebb figyelemre sem méltatták az incidenst. Hiszen gondolhatták azt is, hogy podgyászaink miatt akartunk valami rendelkezést adni, vagy tán hogy még valami eszünkbe jutott, de a hajó elindulása miatt már nem szállhatunk partra. Visszamentünk a fedélzetre, ahonnét a III. osztályra surrantunk át. Felhangzott a harmadik kürtjei, az utolsó hidat is bevonták; a zenekar rázendített egy vidám indulóra s a hajó, mint láncaitól felszabadult óriás, nagy sistergéssel és csobogással megindult méltóságteljesen a kikötő kijárat irányában. Az általános kendőlobogtatásban, éljenzésben, kiabálásban mi meg-

semmisülve rogytunk le a fedélzet padkáján, elhomályosuló tekintetünk a parton maradottakra szegezve, kik között ott láttuk a szőke nőt, a két gazembert: a norvéget s jegyszedő barátját.

Úgy éreztük, hogy rútul be vagyunk csapva, hiszen addigi segítőink közül egy sem jön velünk, az egyedüli kis stewardest, kivéve aki pedig tudni sem akar rólunk . . . Világos! a gazemberek már megkapták a pénzt, bánják is ők a többit! Neumann sorsára jutottunk tehát és sétálhatunk egyenesen az angol fogságba. Bosszantóan nevetséges dolog! Mi, kik ügyesen átvergődtünk a félvilágon sokkal nehezebb helyzetekben, most ily ügyetlen ostoba módon fel hagytuk magunkat ültetni egy gézengúz norvégtől; búsás pénzt fizettünk neki s most itt ülünk egy szál podgyász nélkül — mert természetesen kis kézitáskáinknak se híre, se hamva nem volt — teljesen tehetetlenül. Miért is nem szállottunk le az utolsó pillanatban a hajóról, amíg még idő volt rá!..

Aggodalommal tele utazás.

Csak akkor kezdtük kissé higgadtabban mérlegelni a helyzetet, amidőn hajónk már ki vergődött a szőkébb kikötőből. Az első volt az, hogy Neumann sorsára ne jussunk s el ne áruljuk idő előtt, hogy jogosulatlanul tartózkodunk a hajón. Mindenekelőtt valami rejtekhely után kell néznünk, hová a jegyvizsgálat idején elbújhatunk. Ismét lementünk a harmadik osztályú kabinok közé a kis stewardest keresve. Ide-oda lődörgésünk közt több ízben találkoztunk egy alacsony, zömök, szúrós szemű, egyenruhás emberrel, ki figyelmesen végignézett bennünket. Mint utóbb kiderült, a harmadosztályú fősteward volt. Meg-megállottunk előtte, hogy hátha valami hatással lesz reá nyakendőnk, de szigorú tekintetéből semmi jót sem olvastunk

ki, s jobbnak láttuk lehetőleg elkerülni a szelne elől, nehogy még kérdőre vonjon bennünket.

A hajó tele volt utasokkal; a keresztül-kasul húzódó folyosókról szorosan egymás mellett nyíló kis kabinok mind le voltak foglalva. Nők, gyermekekkel helyezkedtek, rendezkedtek, podgyászaikat nyitogatták; férfiak a «bar»-ok közelében csoportosultak, vidáman álldogálva, ismerkedve egymással. Mindenütt csak norvég szó hallatszott... Egyszerre csak összekerültünk a kis stewardessel. Rémülten nézett reánk, hogy mégis a hajón maradtunk a midőn ismét nekiestünk, hogy segítsen valahogy rajtunk s rejtessen el bennünket, hirtelen zavarában a női mosakodó-helyiségbe tuszokolt be bennünket, hol mi egyik kabinba bújva, szorosan magunkra zártuk az ajtót. Most aztán ezen dicstelen, hadfiakhoz nem méltó helyen törhettük a fejünket, hogy mitévők legyünk már most.

Az egyszer bizonyos volt, hogy így nem utazhatunk egy napig sem. Kabin, vagy biztos rejtekhely és ennivaló nélkül nem bírjuk sokáig a bujkálást s elkerülhetetlen, hogy le ne leplezzenek bennünket. A legrosszabb, ha itt a női toilettben fedeznek fel bennünket. Azért is egy jó félórai ott üldögélés és tanakodás után elhatároztuk, hogy ismét felmegyünk a fedélzetre.

A hajó még mindig a hosszan elnyúló partok közelében haladt; leülve a hajó farán egy-egy kis vasgöbre, mely kötelek feltekerésére szolgál, szomorú megadással néztük a parton futó fákat és épületeket. Nem is volna még oly messze a vízbe vetni magunkat s kiúszni a partra, Vagy tán tanácsos lenne a kapitánynál jelentkezni s kérni őt tegyen bennünket szárazra, avagy adjon le bennünket egy szembejövő hajónak. . .

Körülbelül 3 óráig tartott, míg teljesen kiéltünk a new-vorki öbölből s a partok kezdtek lassan eltűnedezni, alásülyedve a víz horizonja mögé. Ekkor egyszerre csak megjeleni a harmadosztályú fedélzeten az a szőke magas tiszt, kivel a norvéget a parton pár szót váltani láttuk. Kiállt a fedélzet közepére és hangos szóval kihirdette, hogy egy félóra múlva meg fogja vizsgálni a jegyeket: mindenki a fedélzeten gyülekezzék s egyenként lesznek leboesátva a hajó belsejébe; az ajtónál jegyeiket megvizsgálják. Újabb reménysugár villant fel előttünk: -a magas tiszt a jegyvizsgáló: a purser; a norvég pedig beszélt vele! Tehát akkor neki is lesz tudomása rólunk s majd ő védelmébe vesz bennünket. Ebben a biztató tudatban vártuk meg a d. u. $\frac{1}{2}$ 5 órát, midőn az összes harmadosztályú utas a hajó fedélzetén gyülekezett. A III. osztályú steward végigjárt a kabinok közt s a mellékhelyiségekben, hogy nem maradt-e valaki a hajó belsejében s midőn ezen primitív ellenőrzési módot végigcsinálta, jelentette a pursernek, hogy kezdődhetik a jegy vizsgálat.

Remény és kétség közt: váltakozva jobbnak láttuk az esetleges botrányt és nyílt, leleplezést elkerülendő előzetesen beszélni a jegyszedő tiszttel. Ballay elfogta őt abban a pillanatban, amidőn az egy percre a hátsó magas fedélzetre fejsietni akart. Elöttem marad örökre ez a nevezetes jelenet: Ballay alázatos arccal, kopott ruhájában és fekete vadonatúj kemény kalapjában s vele szemben a jegyszedő, amint féllábával már a lépcsőn állva felfelé iramodni akar, aki azonban valami hihetetlen dolog hallatára iramodó pózban meghökölve maradt állva, kék szemeit szentelen nevetéssel emelve a hozzá fordulóra. — «Hogy? maguknak nincs jegyük? s hogy én tudok róla? haha! honnan szedték ezt a mesét? Én nem tudok semmiről! Hát akkor be vagyunk csapva! — mondja lemondóan Ballay s már

elsomfordájni akarunk, amidőn a jegyszedő hirtelen összeráncolt szemöldökkel körülnéz s hangosan ránk rivall: «menjenek csak le! maguknak van jegyük!» s ezzel elrohan.

Az erősen hangsúlyozott *van* szó jelentőségét mérlegelve, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy mégis csak valami közének kell lenni a pursernek dolgunkhoz. Szerencsétlenségre egyáltalán nem tudtuk, mihez tartjuk magunkat. Ha a norvég, ki felcsempészett bennünket a hajóra, bővebb felvilágosítással látott volna el bennünket, megjelölve a személyeket, kikhez forduljunk, úgy sok kellemetlen pillanattól kímélhattük volna meg magunkat, biztosabban léphettünk volna fel, viszont a hajósokra több kockázattal járt volna a játék, ha mi már előre tudunk róluk. Így aztán a purser elejtett biztató szavának ellenére sem tudtuk, mitévők legyünk, lemenjünk-e tényleg a kabinok közé s ott várjuk be a vizsgálatot, kiteve magunkat annak, hogy a szigorú képű steward-al összekoccanásba kerülünk s ügyünknek ártunk, avagy pedig a többi utas közt várjunk, míg a jegyvizsgálat folyamán a sor reánk következik. Végre is úgy határoztunk, hogy fent maiadunk az utasok közt s legutoljára, midőn már mindenki áthaladt az ajtón, fogunk a vizsgálat elé állani, nehogy tanúja legyen valaki párbeszédünknek s nehogy ezáltal a pursert — ha egyáltalán van benne jóindulat irányunkban — zavarba hozzuk.

A vizsgálat megkezdődött. Az ajtónál a purser és a steward állottak fel. Bármennyire manővríroztunk is, lehetetlen volt teljesen egyedül maradnunk velük. A purser ezért tőlünk is épúgy kérte a jegyet, mint a többitől. Zavarunkban Ballaynak hirtelen nagyon ügyes hazugság jutott eszébe, mely talán megmentette a helyzetet s megakadályozta esetleges gyanú keletkezését. Amidőn a purser a jegyet kérte, Ballay egész természetes nyugalommal vakmerően ezt válaszolta: «Mi már leadtuk jegyünket az

irodában, de még nem kaptuk vissza.» Attól függött minden, hogyan veszi a purser ezt a kijelentést; most elválik, hogy barátunk-e ő avagy sem! Most viszont a purser került kényes helyzetbe. Ő neki, mint az később kiderült, érdekében állott, hogy semmi közössége dolgunkkal ne lássék lenni, másrészt azonban úgy látszik, tényleg részese volt a komplottnak s ezért is nem akarhatta dolgunkat elrontani. De ő is volt oly élelmes és agyafúrt, hogy helyzetében feltalálja magát. Tágra meredt szemmel bámult reánk, mint aki a hazugságban s az alakoskodásban méltó társakra talált: — «Nekem adták át?» — itt hihetetlenül rázta fejét. — «Nem én volt akkor a szobában, hanem más valaki vette át a jegyeket.» — Ez a füllentés mesteri volt Ballay részéről, mert így a pursernek nyitva volt hagyva az út, hogy azt válaszolhassa: — «No menjenek csak, majd aztán utána nézek az esetnek.» Mi pedig időt és alkalmat nyertünk arra, hogy a purserrel majd négy szemközt beszélhessünk s a többi jelenlevő utas figyelmét sem vonhatta nagyon magára a dolog. Két utas, ki bizonyára rossz helyen már előzőleg leadta a jegyét, a purser most feljegyezte őket s majd utána lát a dolguknak! A jegy vizsgálat kényes pontján tehát, hála Ballay ügyességének, túl voltunk s most már csak arról volt szó, hogy a purserrel négy szemközt beszéljünk és vele tisztába jöjjünk.

Erre nemsokára alkalom kínálkozott. A fedélzeten fogtuk el ismét a pursert s most már nyíltan előadtuk neki helyzetünket. Titkolódnni vele szemben nem lett volna többé célszerű: csak ő volt az egyedüli, aki segíthetett szorult helyzetünkben. Elmondtuk, hogy németek vagyunk s hogy hazánkba szeretnénk visszajutni. Hivatkoztunk a norvégre kivel őt beszélni láttuk. Ez a kijelentésünk némileg zavarba hozta, de rövidesen kivágta magát; — «Igen! — válaszolá — beszéltem egy emberrel, ki azzal jött, hogy

két barátjának akarja a hajót bemutatni s engedelmet kért erre, de én kérését elutasítottam.» — «Mi pedig azt hittük, hogy ön tud a dolgunkról s azért is fordultunk most is bizalommal Önhöz, hogy segítsen rajtunk.» — «Önöket ez a norvég csúnyán becsapta, — válaszolt a purser szemtelen nevetésével.» Modora s az a hang, mellyel velünk beszólt, mindennek ellenére sejtetni engedte velünk, hogy a purser azért nem egészen ártatlan a dologban. Csakhamar beláttuk, hogy ezzel az emberrel így egyszerűen nem boldogulunk; minthogy semmi közösséget a norvéggel vállalni nem akar, de mert nem is siet velünk gorombáskodni és hivatalos tekintéllyel fellépni, elérkezettnek véltük az időpontot, hogy az utolsó eszközhöz forduljunk, mely ily esetben nem tévesztheti el a hatást: — «Tudja, nálunk nem pénzkérdés ám a dolog! nekünk a fő, hogy átjussunk. Már a nálunk levő pénzből is szépen jutalmazhatnánk azokat, kik hajlandók rajtunk segíteni s amennyiben ez sem volna elegendő, partraszálláskor Bergenben a konzulátuson újabb összegek állanak rendelkezésünkre.» — «Igen, látom! — válaszolt a purser elgondolkozva s végig méregetve bennünket, mintha csak azt olvasná, hogy mennyi pénzt tud még belőlünk kipréselni. — «Hát hiszen ez a legkevesebb, — válaszolt kis szünet után — hogy át lehessen jutni, a dolog nem is olyan nehéz. Föl vannak véve a hajóutasok névsorába?» — «Már hogyan volnánk, hiszen felcsempészték bennünket a hajóra!» — «Akkor rendben van a dolog! csak azt az egyet hibázták el,» — tette hozzá ismét elgondolkozva — «hogy a jegy vizsgálatnál nem rejtőztek el a hajón s az utasok előtt mutogatták magukat. Mindenestre első dolog az, hogy lehető feltűnés nélkül viselkedjenek, épúgy, mint a többi harmadik osztályú utas és hogy kabinhoz jussanak. Majd körül fogok nézni, hogy találhatok-e a maguk számára megfelelő helyet. Addig is marad-

janak a fedélzeten és vigyázzanak, hogy semmi feltűnést ne keltsenek.» Otthagytott bennünket s mi kissé megkönnyeb-
bülve vegyültünk el a közönség közé.

*

Fel-alá sétáltunk a fedélzeten, melyen mind érezhe-
többé vált a hideg májusi szél. Pipára gyújtva, gyors
tempóban kezdtünk járkálni, hogy felmelegedjünk. Úti-
fársaink kabátba és takaróba burkolódtak, mások pedig
kabinjukba vonultak, hogy a szél hidege ellen védekezze-
nek, mi azonban egyiket sem tehetjük, mert se kabátunk,
se kabinunk nem volt. Igyekeztünk azonban közömbös
arcot vágni, mint akik fel sem veszik a hideget és ezáltal
méltán közfeltűnést kelthetünk a vacogó utasok között.
Magunk közt szidtuk a persert, hogy nem jön érettünk és
már-már attól tartottunk, hogy megfélekezett rólunk,
avagy pedig meggondolta a dolgot. Mit fogunk akkor
csinálni, ha a lefekvés ideje elérkezik, amikor mindenki
kabinjába vonulni kénytelen? Nem lődöröghetünk egész
éjjel a folyosókon és nem rejtőzködhethetünk folyton a mosdó-
helyiségben, hogy esetleg az éjjeli őr figyelmét magunkra
vonjuk.

Nem kevésbé kellemetlen körülmény volt az, hogy a
vacsorát elmulasztottuk, mivel nem tudtuk, hogy az étke-
zés hogyan megy végbe és nem tartottuk tanácsosnak
megkockáztatni az asztalhoz ülést mindaddig, míg helyze-
tünk nem tisztázódik. Minthogy azonban már a kora reg-
geli órák óta egy falatot sem ettünk, az éhség elementáris
erővel tört ki belőlünk. Lefelé somfordáltunk a konyha
irányába, ahonnan bár nem a legjobb, de azért éhes gyom-
runkat mégis szörnyen csiklandozó ételszag áradt ki. Ekkor
véletlenül a kis norvég stewardessel találkoztunk össze,
ki hivatta lett volna bennünket elrejtteni. Mint régi ismerőst

üdvözölt bennünket és vészben beszéddel, vészben jelekkel megértettük vele, hogy a liajón maradtunk és purserrel elintéztük dolgunkat, aki megígérte, hogy kabinhoz juttat. Ez a fordulat nagyon tetszett az asszonykának és most már érdeklődve kérdezte, nincs-e valami kívánságunk? Midőn hallotta, hogy nagyon éhesek vagyunk és hogy régóta nem ettünk «no eat! ah! no eat! hah!» kiáltások közt magával vont bennünket, majd a hajó oldalának félreeső helyén meghagyta, hogy várjunk rá. Nemsokára egy tányér sonkás kenyérral és nagy üveg sörrel jött vissza. A váratlan vacsorát pár pillanat alatt mohón elfogyasztottuk.

Most már türelmesebben vártuk a purser érkezését. Az azonban az utolsó percig nem jelentkezett. Csak amidőn már a lefekvés ideje elérkezett, pillantottuk meg őt; nagy ívet tartott a kezében és odaszólított bennünket magához. Vezetésével megindultunk az alsó kabinok között, majd a konyha folyosóján keresztül a hajó farán levő harmadosztályú kabincsoporthoz értünk, ahol hosszas keresgélés után kinyitott, számunkra egy üres fülkét. Négy ágy volt benne, de lakója nem lévén, csak ketten helyezkedtünk el benne. Szerettük volna, legújabb pártfogónkat, vallatóra vonni, vájjon hogyan gondolja az Anglián való átjutást, de ő sokkal tartózkodóbb volt, mint délután és semmi határozottat nem mondott, csak eltávozás előtt vetette oda, hogy igyekezzünk a harmadik osztályú steward-al jó barátságba keveredni.

Ez a kijelentés újabb perspektívát tárt elénk. Mert világos volt, hogyha a purser részes a dologban, úgy akkor a harmadosztályú steward is az, mert máskülönben a purser nem ajánlhatná, hogy vele barátságot kössünk. Viszont akkor ez az ember is szemén-szedett gazfickó; mert hiszen mindedig a legkisebb jellel sem árulta el, hogy nyakendőnkől reánk ismert volna, pedig mindjárt a legelső

alkalommal a laposan végignézett bennünket. Ezeket megfontolva, el lehettünk készülve rá, hogy ő is épúgy, mint a purser, tagadni fogja, hogy részese lenne a norvégnek és társainak, ő is a megmentő szerepét fogja játszani és ezért bizonyára még külön is busásan megfizeteti magát. Elhatároztuk tehát, hogy várakozó álláspontra helyezkedünk vele szemben és csak akkor fordulunk hozzá támogatásért, ha már látjuk, hogy jószántából nem közeledik felénk.

Alighogy ezt megbeszéltük, máris kinyillott kabinunk ajtaja és belépett rajta a harmadosztályú steward. Körüljáratta szűrő szemeit, végigmért bennünket, mintha csak azt mondaná: nos, itt vagyok, van valami mondani-valótok? majd angolul ezt kérdezte — «maguk most ebbe a kabinba jöttek át?»

— Igen — válaszoltuk neki, a purser idehozott bennünket. (A purser nevét erősen hangsúlyoztuk).

Válaszunk nem gyakorolt rá semmi hatást és miközben egykedvűen rágicsált valami mogyoró félét, kisvártatva elbúcsúzott: — «nos jól van, jó éjszakát!»

Semmi szándékot nem mutatott tehát, hogy közelítsen hozzánk és láttuk, hogy nem marad majd más hátra, mint külön megvesztegetni őt. Egyenlőre azonban nyugodtan utazhattunk. Élhattunk a többi utasok módjára. Kabinunk felszolgálója, szőke, kékszemű emberke volt; csak norvégül beszélt, de folytonos mosolygásából és jóindulatú gondoskodásából a vidám, mit sem sejtő és az utasok viszonyaival törődni egyáltalán nem látszó jó emberre következtethettünk. Láttuk, hogy feltűnt neki, hogy egyetlen podgyásunk sincs. Hogy tekintélyünkön előtte csorba ne essék, hamarosan pár centet nyomtunk markába azzal, hogy vegyen magának sört rajta. Ezt többször is megismételtük napjában, amivel tekintélyünket nemcsak előtte,

hanem többi harmadosztályú útitársaink közt is emeltük, kiknek felszolgálónk nem késett bőkezűségünkről beszélni.

*

Útitársaink nem voltak valami előkelő emberek, de azért korántsem olyanok, aminők a mi harmadosztályú utasaink szoktak lenni. A nők közt feltűnő sok volt a fiatal. Ballay magyarázata szerint ezek szegényebb norvég családok gyermekei, kik Amerikába vitorláztak át, hogy mint szolgálók, kezük munkájával kis pénzt gyűjtsenek össze. Szemük, tekintetük, beszédük feltűnően intelligens; írni, olvasni mindegyik tud és világlátottságuk és praktikus élettapasztalatuk a valódinál sokkal magasabb fokú műveltség látszatát keltik. Csak kissé kopottas, itt-ott egy-egy csámpás cipőtalp és a munkától megviselt vörös kezük, melyen esetlenül áll a keztyű, enged foglalkozásukra következtetni.

A férfiak javarésze szintén a munkásosztályból, avagy a kisiparosok sorából kerül ki. Valamennyi kabátos, látszik, hogy megszedte magát és csak látogatóba tér vissza hazájába, avagy pedig azért, hogy Európában üzletet kössön.

Ez a közönség a mi helyzetünkben a legmegfelelőbb volt: nem faggattak bennünket kérdésekkel, az érintkezést nem keresték, nem kellett velük beszélgetnünk, annyival kevésbé nem, mert ők maguk közt csak norvégül társalogtak. Mi természetesen az amerikaiak szerepét játszottuk és ha valaki közelünkben volt, angolul beszéltünk magunk közt. Ballay a férfiak közül egynéhánnyal szóba keveredett, de tudásával annyira verte azok angol nyelvismeretét, hogy a legcsekélyebb kétség sem merülhetett fel aziránt, hogy ne amerikaiak lennénk.

*

Számításunk szerint utazásunk nyolcadik napján kellett a veszélyes zónába: Anglia közelébe érkeznünk. A napok egyhangúan teltek anélkül, hogy akár a purser felénk nézett volna, avagy a harmadosztályú steward közeledett volna hozzánk. Végre is a hatodik napon már tenni kellett valamit az Angliába való tartózkodás esetére, ezért is Ballay elhatározta magát, hogy beszél a stewarddal. A steward, mint az előrelátható volt, tagadta, hogy bármi köze is volna akár a New-Yorkban hagyott norvéghez, akár a purser irányunkban gyakorolt elnézéséhez. Ám, ha a purser hajlandó arra, hogy elhallgatja azt, hogy a hajón vagyunk és nem vesz fel utólag a hajó-utasok névsorába, akkor ő viszont megteszi azt, hogy Angliában elrejt bennünket. Mi természetesen mindent megígértünk neki, mivel egyebet úgy sem tehattünk. Viselkedése ez időtől kezdve megváltozott velünk szemben: ismételten felkeresett bennünket kabinunkban és előadta, hogy az esetben, ha tényleg arra kerül a sor, hogy angol kikötőbe kénytelen hajónk befutni, akkor ő majd elrejt bennünket a hajó lizstrakományában. Ezt a rakományt meg is mutatta nekünk. Mert a legnevezetesebb az volt a dologban, hogy ez a lizstrakomány nem a raktárhelyiségben volt felhalmozva, hová egyáltalán le sem lehetett jutni, mivel azt Amerikában már előre lepecsételte a hatóság, hanem magában a harmadik osztály hátsó ebédlőjének termében volt beraktározva. Ennek a helyiségnek a fele plafon magasságig lisztes zsákkal volt megrakva, a zsákok kívül pályáival voltak letakarva és a pályva körül volt kötözve. Minthogy pedig az ebédlő mellett a konyha volt, melynek felszolgáló kis ablakát a liszteszsák-rakomány eltorlaszolta, mód volt adva arra, hogy ezen kis ablakon keresztül az ember észrevétlenül a rakomány közé rejtőzzék. Azt persze nem tudtuk eldönteni, vajjon a véletlen műve volt-e a

rakománynak ily bölcs elhelyezése, avagy már itt is előre a steward keze játszott a dologba, akárcsak a Yucatánon a boatsmané. A steward nem árult el semmit, ellenben minden részességet a dologban tagadott.

Ettől kezdve valahányszor az ebédlőn átmentünk, nagy áhítattal haladtunk el a lepányvázott zsákok mellett, kerülgetve azokat, vizsgálgatva, nem lehet-e középük belátni, vájjon könnyű-e azokat szétszedni stb. Ami ez utóbbi aggodalmunkat illette, az nem volt minden alap híján, mert hiszen elegendő volt, hogy az angol vizsgáló közegek gyanút kapjanak arra, hogy valaki elrejtőzött a hajón és akkor mint a legkézenfekvőbb rejtekhelyét az ebédlőben lévő rakományt szedik elsősorban szét. Minden attól függött tehát, hogy senki gyanút ne kapjon ránk, hogy észrevétlenül be tudjunk jutni a rakományba és majd ottan teljes csendben töltjük az időt. A steward volt oly óvatos, hogy midőn Anglia felé közeledtünk, tájékozódást igyekezett szerezni, vájjon nem gyanakszik-e valaki az utasok közt ránk. Példálódzni kezdett, hogy rossz dolguk lesz a németeknek, ha ugyan vannak ilyenek a hajón; de senki nem adott gyanújának kifejezést, sőt valaki még azt emlegette, hogy úgyis csak norvégek vannak a harmadosztályú utasok közt, kivéve azt a két fiatal amerikait — értve ez alatt bennünket — akinek nem eshetik bántódása.

Az utasok tekintetében különben is számítani kellett a lélektani momentumokra is. Ők maguk is sokkal jobban el lesznek foglalva saját személyükkel, a vizsgálat formásaival, semhogy eltűnésünk azonnal szembeötlő legyen és mire egyik-másik észreveszi, hogy nem vagyunk köztük, akkorra már remélhetőleg túl leszünk a vizsgálat legveszedelmesebb részén.

Most már tehát tisztábban láttuk, mi vár ránk Angliában s ez némileg megnyugtatót bennünket, jóllehet aggodalmunkat teljesen eloszlatni nem tudta. A kérdés, vajjon fog-e tervünk sikerülni, nem húzza-e azt keresztül valami véletlen baleset, nem hagyott pihenni bennünket és szorongva számláltuk a múltó órákat, melyek egyre közelebb hoztak bennünket az utolsó nehéz akadályhoz. Anglia közelébe érve futó reménysugár ragyogott fel előttünk: esni kezdett, nehéz felhők nehezedtek a láthatárra, melyek mögött fázva tűnt el a nap. Bújj el nap! bújj el! kívántuk szívből és felidézni szeretjük volna a tenger rossz szellemeit. Eleinte engedelmeskedtek is: mind nagyobb hullámok kerekedtek és csapkodták a hajó oldalát; a hajó himbálódzása közben nem egy hullám csapott keresztül a hajó fedélzetén, honnan az utasok ijedten menekültek a kabinokba. Csak mi állottunk ottan, mint két viharedzett sasfiók egy szál ruhában, ázva, széltől tépázva, hullámoktól csapdosva és benső kéjes gyönyörűséggel ismételve magunkban: bújj el nap! bújj el! harsogj tenger! temesd el, rejtsd el hullámvölgyeidben hajónkat, ne lássa meg azt az éber őrszem az angol hadihajón. Két nappal a kritikus pont előtt még legvérmesebb reményeink is teljessé válnak: sűrű tejfehér köd bocsátkozott alá. Mily gyönyörűséggel szemléltük a fullasztó atmoszférát tele tüdővel szíva be azt magunkba, mintha bizony mi is láthatatlanná válhattunk volna tőle. Oly jó lett volna egészen eltűnni, feloldódni erre a pár kritikus napra a párázatban.

De a szépen indult remények csakhamar szétfoszlottak. Az utolsó nap reggelén frissen fújó szellő foszlányokra tépte szét a ködöt és a nap vidám gúnyos kacagással nevetett le ránk az egyre mélyebb kék színbe merülő égboltról. Fázósan megviselve, összetört reményekkel vonultunk fel a hajó orrára és búsan fürkésző tekintettel bámultunk a

csendesedő tengerre. Kétségbeejtően messze el lehetett látni és csakhamar szabad szemmel is kivehettük egy a horizonton feltűnő hajónak körvonalát, melynek füstölgő kéménye hosszú sávot hagyott maga után a tenger felett. Nagy volt a rémület a hajó utasai között, akik már időnyerés szempontjából is jobb szeretnék volna, ha nem kellene Angliába behajóznunk. Izgatottan gyűltek össze a fedélzeten, távcsövekkel vizsgálták az egyre jobban közelgő hajót és általános volt a megkönnyebbülés, amidőn kiderült, hogy békés kereskedelmi gőzösről van csak szó. Ez az esemény azonban eléggé jellemző volt a hangulatra: utitársaink is a legszívesebben a tenger fenekére kívánták volna az angol hadihajót.

Az utolsó napon már több kereskedelmi hajóval találkozunk, melyek kisebb-nagyobb távolságra haladtak el a Bergensfjord mellett. Mindegyiknek megjelenése hasonlóizgalmat szült, találgatásokra és többé-kevésbé humoros megjegyzésekre adott alkalmat. Az általános téma most már a háború, az angol hadihajók és a német tengeralattjárók voltak. Érdekes, hogy a jámbor utasok túlnyomó része — értve természetesen csak a harmadosztályú utasokat — nem annyira az angol vizsgálattól félt, mint inkább a német tengeralattjáróktól. Előbbi csak kellemetlen, hanem az utóbbi az már nem tréfa dolog! Csak jöjjön egy tengeralattjáró, majd lesz rossz dolguk az angoloknak a hajón. És a legnevezetesebb volt a dologban, hogy e pontnál mi kerülünk gyanúba; egyik utitársunk tréfásan kifejezést is adott annak, nem vagyunk-e amerikai útlevel mögött rejtőző angolok! Határozottan imponálóbb és félelmetesebb fogalom volt jó norvégeink előtt a német tengeralattjáró, mint az angol hadihajó. Amíg ezt egyrészt örömmel állapítottuk meg, addig másrészt magunkban neveltünk naivságukon, mellyel bennünket meggyanúsítottak. Jámbor

emberek! ha tudnátok, hogy szívünk hő vágya az, hogy bárcsak egy tengeralattjáróval találkoznánk és az leszedne bennünket a hajóról!

Kiülve a hajó orrára, késő éjszakáig bámultunk mozdatlanul a homályba vesző tengerre. Az ég ismét felhős volt, de a fellegek elég magasan jártak, úgy, hogy szabad szemmel is azonnal észre lehetett venni a tengeren bárhol feltűnő legkisebb fényjelzést. Hajónk pompásan ki volt világítva, oldalán óriási betűkkel ragyogott a «Bergensfjord⁹ név; nem az angol hadihajók figyelmét akarta magára vonni, korántsem! hanem a német tengeralattjáróknak akartez feltűnő jeladás lenni arra, hogy semleges hajó megy, engedjék szabadon elvonulni. Reményünk, hogy észrevétlenül átjuthatunk az angol blokád, végleg megszűnt.

Kirkwall-ban.

Ez éjjel kellett a kritikus zónába érkeznünk. E zóna a Shetney és Orkney szigetektől északra húzódott föl egészen Izlandig; ez volt az a terület, ahol az angol hadihajók éjjel-nappal cirkáltak, hogy az átvonulni szándékozó hajókat feltartóztassák és átvizsgálás céljából az észak skót kikötőbe: Kirkwallba kísérik. Szerencsénk volt, hogy a hadihajóval való találkozást csak a hajnali órákban várhattuk s így elegendő volt, ha pár órával előbb, az éj folyamán elrejtőzünk a rakományban. Az utolsó este még a többiekkel együtt békésen megvacsoráztunk, sőt kabinunkba vonultunk, úgy, hogy egyáltalán semmi feltűnést nem keltettünk. A kora hajnali órákban, amidőn már világosodott, láttunk hozzá tervünk kiviteléhez. Egy-egy csomag sandvichel és pár üveg sörrel felszerelve, vártuk a steward érkezését. Nemsokára értünk is jött az és megindultunk a konyha irányába. A folyosók, az étterem teljesen csöndesek

és kihaltak voltak: az utasok még aludtak. Arról volt szó, hogy gyorsan a konyhába megyünk és ott a felszolgáló ablakon keresztül a rakományba bújunk. Ám ekkor váratlan akadályra bukkantunk: a konyhában a mosónő mosogatott. Meg kellett várni, amíg készen lesz, mert ha a steward eltávolítja őt a konyhából, úgy ez feltűnő lehetett volna. Pedig már alig leltük helyünket; izgatottan sétáltunk fel-alá a kabinok között és öldöklő pillantásokat vetettünk a konyhába a mosónőre. Hogy a mosónőknek nincsenek ösztöneik! Hogy lehet egy asszony ennyire sejtelen híjján való, hogy meg ne érezze, hogy őneki most hamarosan be kellene fejeznie munkáját, gyorsan odébb kellene állania és szabadon hagynia a konyhát, hogy mi onnan idejekorán, mielőtt még életre kel a hajó, bi csúshassunk rejtkehelyünkre. Szörnyű teremtés, hogy nem találja ki azt, hogy ennek az ott ögyelgő két utasnak sorsa és keserves kalandok árán szerzett sikerének eredménye van kockára téve, mely kockának perdülése most nagyrészt attól függ, hogy sikerül-e a kellő időben a konyhába bejutni. Lám az öreg éjjeli őr, ki eddig bóbiskolva aludt a lépcsőlejártnál, máris megindult, hogy körülnézzon a kabinok közt. Lassan, mászik sovány karó lábain és szemét mint világosságához nem szokott bagoly jártatja körül a folyosókon. Megpillant bennünket és magában köhécselve tovább megy, elmerőben vissza-visszanézve ránk: vájjon mit somfordál ez a két utas ily korán, amidőn még mindenki alszik az ebédlő és a konyha közt? Zavarunkban kibámulunk az ablakon. Oda künn borús idő van, de a látási viszonyok jók, hajónak még nyoma sincs. Az őr tovább megy és mi ismét a konyha felé húzódunk. A nő látszólag bevégezte a mosást és most kényelmesen szedi össze holmiját: kezeit törülgeti és már épen indulni készül, midőn ruháján valami piszokfolt kelti fel érdeklődését;

ide-oda húzogatva a szoknyáját, figyelni kezdi azt. A bestia! Ölni, gyilkolni szeretnénk! avagy peccéses ruhájával együtt kipréselni a hajó ablakán és a tengerbe lökni őt. Végre felcihelődik és elcsoszog.

*

A steward, ki távolról figyelte ezt a jelenetet, most hozzánk sietett és bezárkóztunk a konyhába. Gyorsan egy-egy fehér nadrágot és inget húzott elő, melyet ruhánk fölé vettünk, hogy a liszt túlságosan át ne járja azt és azzal a steward kinyitotta a konyha kis ablakát, mely mögött a lisztes zsákok fehérlettek. A zsákok nem zárták el egészen az ablakot, hanem menetesen emelkedtek fölfelé, úgy, hogy oda bemászni elég könnyen lehetett. A rakomány tetejére érve aztán hason csúszva, akárcsak a Yucatánban a plafon és a legfelsőbb zsákok között, beprézelhetjük magunkat, egészen a hajó oldaláig. Odajutva, nekilátunk, hogy helyet csináljunk magunknak, ahol még abban az esetben is meghúzódhatunk, ha a rakományt kívülről felületesen vizsgálat alá vennék és tetejét a hajó oldaláig bevilágítanák. Nagy erőfeszítések közt sikerült a nehéz zsákok közül egy párat oly módon félretolni, hogy közvetlen a fal mellett mélyen lenyúló nyílás támadt és abba beleállva, fejünk nem látszott ki a plafonnál. Javában dolgoztunk rejtkehelyünk elkészítésén, amidőn a steward halk füttyel jelezte, hogy az ablakhoz menjünk. Tudtukra adta, hogy ép legfőbb ideje volt elrejtőzni, mert az angol hadihajó megjelent és már jelzést adott a Bergensfjórtnak hogy közelébe menjen. Húzódjunk tehát most már oly mélyen a hajó oldalához, amennyire csak tudunk és csendben legyünk, nehogy az ebédlőben lévők a rakományból zajt vagy hangot halljanak. Még gyorsan egy nagy csomag sandvichet, egy-egy üveg kávét és pár narancsot adott be

hozzánk és meghagyta, hogy mindaddig elő ne bújjunk a konyhaablak felé, amíg ő fűttyjelzést nem ad és azzal elvonult.

Még készen sem voltunk teljesen rejtekhelyünk elkészítésével, amidőn a hajó morajló gépzúgásának hirtelen megszűnése és a propellernek meg-megszakadó berregése és egy-egy ellenlökés jelezték, hogy hajónk megállott. Nyilván a hadihajó közelébe érkeztünk és most onnan katonák fognak átjönni a Bergensfjordra, hogy azt Kirkwallba irányítsák.

Fokozott erővel láttunk hozzá, hogy helyeinket elkészítsük. Erre mintegy órai időnk volt, mert eddig tartott, amíg a skót kikötőbe beérkeztünk. Végre elhelyezkedtünk, egyelőre a zsákok tetején. A fekvés rendkívül kényelmetlen volt: egyenetlen girbe-gurba felületen a legkényelmetlenebb pozícióban húzódtunk meg a zsákok és a plafon közt, alig három arasznyi magas részben. Alig pihentünk azonban meg, midőn hirtelen utálatos csipogó hang ütötte meg fülünket, majd gyors, apró léptekkel, nyílsebesen végigrohant hasunkon egy sötét kis állatka. Az undorteli felkiáltás és a hirtelen mozdulattal felülni akarás és ennek következtében fejünknek a plafonba verése pillanat műve volt. Patkányok közt voltunk. E kellemetlen tudatban sapkámat fejemre borítva, kezemet zsebembe rejtve összehúztam magamat, itt-ott meg villantottam egy másodpercre kézi villanylámpásomat, hogy az utálatos állatkákat eljesszem. Ballay azonban e pontban gyöngébb szívű volt: fegyverrel kezében tán minden emóció nélkül lőné le a felé törtető medvét, de a patkány vagy amint ő azt nevezte: a «pócegér» az más, az az ember elevenére hatol, azzal szemben védtelen és erőtlen az ember. Szegény társamat szinte a hideg rázta és csak jó idő múlva nyugodott bele a helyzetbe. De azután alaposan belenyugodott, amit a

kényelmetlen pózban való alvása s ezzel kapcsolatban felhangzó jóízű horkolása jelzett. Kénytelen voltam minden pillanatban felkelteni, nehogy a gyanús zaj az utasok figyelmét magára vonja.

Az ebédlőben megkezdődött a reggeli. A tányérok csörömpölése és a beszélgetésnek egybefolyó zsbongása behallatszott hozzánk. Elővettük mi is sandvichünket és alaposan bereggeliztünk.

*

Mintegy órai menet után hajónk ismét megállott. Kirkwallba érkeztünk. Helyzetünk hasonló volt ahhoz, melyet már egyízben a Yucatánon átéltünk. Épúgy, mint Mogiban, úgy itt is el voltunk rejtve és mit sem láttunk a külvilágból. Csak a külső lárma, a hajók füttyülése, szirének bűgása, a fedélzeten végigjáró nehéz léptek dobogása hallatszott le hozzánk. A különbség csak az volt, hogy itt keményebb helyen ugyan, de mégis tisztább levegőn és fél világosságban voltunk. Hallottuk, amint a vizsgálat megkezdődött és az utasokat a fedélzetre terelték. Jó ideig teljes csend honolt az ebédlőben és csak lassanként, amily mértékben a vizsgálat előhaladt, tértek oda vissza egyenként az emberek. Az utasok átvizsgálása után a podgyászokra került a sor. Ekkor hirtelen hangos beszéd és kiabálás ütötte meg fülünket az ebédlőben. Megszeppenve húzódtunk a hajó falához és lélegzetviassafojtva lapultunk meg. Pár percig tartott az egész.. A szaladgálás, a kiabálás az ebédlőben elcsöndesedett és tovább vonult. Jó ideig még nem mertünk mozdulni és minden neszre figyelve kuporodtunk egy helyre, miközben egy-egy patkány vidáman csipogva szaladt keresztül rajtunk.

Az újból felhangzó tányércsörömpölés csalt csak elő bennünket és indított arra, hogy a zsákok tetején előre-

csúszva, a halvány világosság irányában ki kukucsáljunk az ebédlő felé, ahol útitársaink most ebédnél ülve fogyasztották nyomorúságos rossz ebédjüket és bizonyára a vizsgálatot tárgyalták.

Délután a fedélzeten felhangzó dübörgés elárulta, hogy a nagy podgyászok átvizsgálására került a sor, amely egész estig eltartott. Csak jó későn csendesedett el a zaj, helyet adva vidám muzsikálásnak, a vacsorázó közönség vidám zsbongásának, majd a fedélzeten felhangzó tipegő csoszogásnak. Táncoltak.

Úgy látszik a vizsgálat véget ért, még pedig minden incidens nélkül, mert a lizstrakományban nem kutattak. Most már megkönnyebbülten lélegzettünk fel, mert ha csak valami véletlen baleset nem történik, szerencsésen tovább jutunk Angliából. Éjfél tájban a steward megjelent, vizet, enivalót, kávé és gyümölcsöt hozott. Biztatott, hogy csak várjunk türelemmel, másnap reggel tovább indulunk.

Bergenben.

Reggel 6 óra tájban elindult hajónk. Elég korán volt még ahhoz, hogy észrevétlenül kimászassunk a konyhablakon keresztül rejtkehelyünkről. Megjelenésünk nem volt elsőrangú, mert a ruhánkra húzott ing nem védhetett meg bennünket a finom lisztportól, mely szinte bőrig átjárt bennünket. Nem is lehetett egyébről szó, minthogy megmosakodjunk, nagyjában leverjük magunkról a lisztport és aztán a borbélyhoz siettünk. Lisztes, lezüllött ruházatunkban a borbély gyanakodva nézett bennünket végig és az eléje ülő Ballaynak kijelentette, hogy harmadosztályú utasokat csak a délutáni órákban fogadhat. Ballay boldog nevetéssel telepedett le a borbélyszékbe: — «Mit

fiam, már minthogy én harmadosztályú utas vagyok? elsőb osztályú utas vagyok az elsőosztályúnál! ha nem hiszi, hát nézzen utána!» Majd már bizony egy kis borbély akar nekünk útunkba állani, amidőn Albion vassal őrzött tengerén törtünk ép most utat magunknak. A nap kacagóan süttött, a tenger enyhe hullámai fodrokba játszottak s az' angol partok lassan eltűnedeztek a távoli láthatáron.

Vidáman, jó hangulatban foglaltunk ismét helyet a reggelinél, hol útitársaink csak most eszméltek és kérdegették, hogy hol is jártunk Angliában; gyanakodva nézték lisztől fehérlő ruhánkat. Nem árultunk el nekik semmit, de könnyű vidám beszédünkből és a leereszkedő hangból, ahogy most velük társalogtunk, még a legjámborabb is észrevehette, hogy velünk valami nagy, örvendetes dolog történt. Dehogy is húzódtunk e nap a kabinunkba: fent jártunk a fedélzeten kidüllesztett mellel és hamarosan még ismeretséget is kötöttünk egypár jobb megjelenésű utassal, mert hát csak valakinek ki kellett önteni túláradó repdeső örömlökét.

Aznap este megjelent a purser és elkezdte kerülgetni a fizetés témáját. Volt bennünk annyi humor, hogy visszadjuk néki a sok bosszúságot, melyet bizonytalan magatartásával nekünk okozott. Teljesen üzleti alapra helyezkedve harmadik osztályú jegyet kértünk tőle, melynek árát nyomban ki is fizettük. Látva azonban, hogy még külön jutalomra is igényt tart, megbeszéltük vele, hogy másnap délben Bergenben találkozunk. A magunk részéről meg is jelentünk a kitűzött találkán, de a purser nem jelentkezett. A szárazföldön úgy látszik még sem akarta folytatni a zsarolást, mert ő csak az ingatag hajón, amíg teljesen a keze közt tartott bennünket, érezte úrnak magát. Így is elég szép haszonnal üzte a mesterséget mert bizonyára megkapta részét a New-Yorkban kifizetett 200—200 dollárból.

És a steward? nos ő sem maradt el, bár annyira még sem merészkedett, hogy külön követelődzék; minthogy azonban a «bandához» való tartozandóságát állhatatosan tagadta, kénytelenek voltunk fáradságát külön honorálni.

Ő meg is érdemelte, mert ügyesen dolgozott és nélküle kétséges, vajjon oly simán át tudtunk volna-e jutni az utolsó nehéz akadályon.

*

Bolyongásaink utolsó éjjelén hajtottuk álomra fejünket. A holnapi napon célhoz fogunk érni és nem fog többé a jövő átláthatatlan kérdőjelként nehezedni ránk . . . Most már aztán elgondolkozhattunk a sors forgandóságán. A jó szerencse az, mely egyeseket kezére felkap és vezérel országokon, tengereken keresztül, míg másokat a balsors mindjárt az első lépésnél a földre tipor . . . Mert bárminő elszánt-ságot, bárminő megfontoltságot és felkészültséget is vetettünk latba minden egyes alkalommal, a legfőbb, aminek csudás menekülésünket és vállalkozásunk sikerét köszönhattük, elsősorban a jó szerencse volt...

Mily édes volt az utolsó este visszaemlékeznünk első próbálkozásainkra, kínos csalódásainkra és nem csüggedő újból és újból ébredő erős hitünkre. Mily régen volt a magvetés, melynek gyümölcse ím most érett meg, s holnap már le is fogjuk azt szakítani...

Szabadság! Legszentebb kincse az embernek! Mennyien hordanak ajkukon és mily kevesen becsülnék meg igazán! Megbecsül a rab is, úgyszintén a szegény fogoly, ki börtönben avagy pedig a világtól elzárva sínylődik, de igazán csak az előtt jelentkezel mámorító fenségedben, aki elveszett és saját erejéből ismét visszaszerzett tégedet . . .

A szabadság mámoros érzése ittassá tett bennünket; minden szépnek tűnt, még az a csúf kis harmadosztályú

kabin is, melynek ágyán most nyugtalanul forgolódtunk, várva a reggelt, a nagy napot, amidőn európai földre teszszük ismét lábunkat.

*

Reggelre virradva, hajónk a bergeni kikötőben horgonyzott. Meredek hegy koszorú övezi az álma tag víztükröt, mely egészen elvesztette tenger jellegét. Mint valami bezárt tengerszem, melynek semmi köze az óceán pusztító viharaihoz, csendben, szinte lopva húzódik meg a mélységes víz a zöld hegyek lábánál. A hegyek tetejét itt-ott elszórt hófoltok tarkítják, jelezve télapó lábnyomát; nemrég vonult csak el az öreg a még magasabb régiókba ... A természet még csak most látszik ébredni hosszú téli álmából. Az egész öböl üdeségtől és fiatalságtól ragyog, de az eleveniséget még nélkülözi. Olyan, mint ágyán nyújtózkodó fiatal s?ép lány, álmos pillantásai alól is az ifjúság rugékony ereje csillan fel, teste pedig jószagú balzsamos illatot áraszt . . . Kora reggel van még. A környékre némaság nehezedik, az öbölben csak itt-ott mozdul egy-egy halászbárka. Az élet még nem indult meg, holott kint a szabad tenger már fényözönben úszik. Itt a nagy álmatag katlanra még csak az ég azúr reflexe vet le reggeli fényt. Fent a hegyek ormán az aranyhajú nap már végig terítette fűtjeit a hideg hómezőkre és sziklákra, rózsás, vöröses színben fűrésztve azokat, itt lent csak a víz mélységében tükröződő világos foltok hirdetik, hogy az árny hatalmas már oszladóban van.

Hajónk mint szárnysegett madár mozdulatlanul áll a síma. víztükrön; gépei nem zakatolnak, kéménye nem füstöl. Hatalmas méretével kirí a környező apró bárkák és járművek közül. Mintha csak más világról való óriás lenne, ki sehogysem illik kisdud környezetébe. Hozzá képest

minden kicsi: kicsi a tengeröböl, mellyel csak a halászbárkák állanak arányban, kicsik a mólók, melyekhez lomha testével nem tud hozzáférközni, ezért is kénytelen jó távolságban azoktól horgonyozni, kicsik az épületek, a házak, kicsi az egész város, melynek apró faházai pirosra, kékre festett ablakaikkal mint apró cukorskatulyák látszanak lerakva lenni arra a keskeny kis partsávra, mely a hegy és víz jóvoltából még szabadon maradt számukra. Nem éri be ugyan a városka e szűkre mért helyel: apró házai neki iramodnak, neki kapaszkodnak a háttérben meredeken emelkedő hegy hátának, de az egész oly kicsinyes benyomást tesz, mintha csak apró cserebogarak indulnának neki, hogy megostromolják az eget ... A hatalmas hegytömeg álmatag türelemmel nézi, mint kapaszkodnak oldalán a furcsa kis házikók: csak mosolyog borzas koponyája alatt, hiszen csak megráznia kellene üstökét, hogy az apró kapaszkodók hadát csapásra a mélységes tengeröbölbe rázza ...

A hegy és a horgonyzó hajó farkasszemet néz egymással; az örök állhatatosság, mely évmilliók sorát látta elvonnulni mozdulatlan ormai fölött és az óceán-futó gőzös, mely sebes rohantában torpanva állott meg a hegy lábánál. Tán beszélnek: furcsa gondolatokat cserélnek ki a természet alkotmánya és az emberi kéz csinálta masina. A hajó bizonyára sokat tud mondani távoli országokról, óriási városokról; mellettük nevetségessé törpülnek a kised lakhelyek, melyek most ijedten látszanak meghúzódni a hatalmas hegy védő ölén és parányi kék és sárga szemeiket bámulva emelik a beszélőre: végigmérik hatalmas ormányát, lapátjait, melyeknek egy csapása elegendő volna ahhoz, hogy gyengéd kis fatalpazatukat porrátörje . . . Igen! ha oda tudna hozzájuk férközni, ha a jó öreg hegy útját nem állaná a betolakodó idegennek. De az oltalmazólag öleli magához a kis játékpéleteket, meghallgatja

a hajó dicsekvő beszédét, majd aztán nyugalommal és méltósággal rázza meg üstökét, mitől egyszerre beszédessé válik az erdő, suttognak a gallyak és halk zúgásban száll ásító'sóhajuk az öböl felé ... Az öböl ébred ...

A nap tekintete feltűnik a hegyek orma fölött, lepis-lantva a katlan fenekére; futva menekülnek az utolsó árnyak mélyen a tenger aljára, de a napsugarak oda is üldözik őket: lehatolnak a víz sűrűjébe és megvilágítják annak ölen játszadozó halakat . . . Derűs színekben mosolyog, ragyog az egész öböl. Mily csodálatos új kép, melyre hosszas bolyongásunk alatt még nem volt példa! Elfogulva, repeső örömmel szemlélődünk. E reggeli virradás a mi szabadságunknak fölvirradása is egyszersmind . . . Futni, ki ugrani szeretnénk a hajóból, hogy lábunkat mielőbb szárazföldre telessük, mely már rokon a mi hazai földünkkel. Távol vagyunk még tőle, de innen kezdve nincs többé akadály, úgy érezzük, mintha máris az ígértf oldj ének küszöbén állanánk ...

A hajó megélnkül, az utasok felkészülnek és elfogyasztva utolsó reggelijüket, a kijárat közelében gyülekeznek. Csak reggel 8 órakor jön értünk a kis helyihajó, mely a kikötőbe visz bennünket. Mindenki el van foglalva, mindenkinek gondot ad, hogy podgyászat együtt tartsa és semmiről meg ne feledkezzék, kalapját, botját, kabátját el ne hagyja. Végre átpakkol mindenki a kis helyihajóra és a kis jármű sűrű, éles zakatolással a part felé indul. Ott nagyobb csoport várja az érkezőket. Kendőlobogtatások, üdvkiáltások hangzanak innen is, onnan is. Megkezdődik a kiszállás: kontroll, jegyszedés nincs. Mindenki előre azt nézi, hogyan érhet legkényelmesebben partra, hogyan tehet szert kocsira, melyre podgyászat felrakja . . .

. . . Csak két utas száll ki könnyedén a hajó lejárataról, szinte kiugorva a partra. Podgyászuk nincs, kezükben egy-

egy kék, ócska nyakkendőöt visznek... Tekintetük oly különös, vajjon minek örülnek? A partra érve szóltanul kezét fognak egymással. Járásuk könnyű, arcuk boldogságtól sugárzik, szemükben könny ragyog ...

Jó olvasó, ki türelemmel adóztál e leírásnak, talán át tudod érezni, mit jelentett a partraszállás pillanata számunkra. Ha előfordult, valaha életedben, hogy nagyon, de nagyon vágytál olyasvalami után, mely szinte elérhetlen távolságban levőnek tűnt fel előtted; ha hosszú — két évi — időn keresztül napjában ezerszer hol csüggedő, hol éledő reménnyel sóhajtottál fel magadban; bárcsak egy kívánságom teljesedhetne; ha éjjelente nem hajtottad fejed álmra anélkül, hogy imádba bele ne szódd a fohászt: Uram, adj erőt, hogy elérhessem célomat; ha kockára tettél mindent s hányattatva, sors és emberektől ide-oda taszítva, de nem múló szent lánggal kebledben, a célra emelt tekintettel törtettel, harcoltál, hogy csak előre juss, csak előre .. . s most végre elérted vágyad, teljesülni látod reményeidet: akkor megérted azt, mit éreztünk e pillanatban, amidőn európai földre szállva, fiatal erőben és boldog jókedvvel vegyültünk el a kikötőben nyüzsgő emberek közt ...

Hazafelé.

Bergenben két napi pihenőt tartottunk inkább csak azért, hogy a legszükségesebb ruházati cikkeket beszerezzük. Ruháinkat alaposan kitisztítottuk a lisztportól. Más ruhánk a rajtunk levőn kívül nem volt s így kénytelenek voltunk addig is ágyban tölteni az időt, amíg a tisztítóból visszakaptuk. Christiániában már egy-egy kis- kézitáskával a kezünkben érkezünk meg, nem csekély csodálkozására az előkelő Grandhotel személyzetének, kik még oly utast

nem igen láttak, aki Amerikából egy kis toalett-táskának beillő felszereléssel jött volna át.

Legközelebbi célunk Stockholm volt, hol a követségen jelentkeztünk s a legszeretreméltóbb fogadtatásban részesültünk. Gróf Des Fours követségi titkár úr, ki a hadjárat egy részét a galíciai fronton küzdötte végig, valódi bajtársi vendégszeretetével tette emlékezetessé és felejtethetlenné számunkra rövid stockholmi tartózkodásunkat. Utunkat Kopenhágán keresztül folytattuk, hogy a keleti tengert a legrövidebb úton szeljük át. Warnemündénél, a német belépő állomásnál megkülönböztetett figyelemben részesítettek bennünket, amidőn a stockholmi követségünknél kapott útlevéllal igazoltuk kilétünket. Utunk elé semmi nehézség nem gördült többé se Berlinben, se Tetschenben az osztrák határon.

Június 10-e volt a nagy nap, amidőn több mint másfél évi kalandos hányattatás után ismét hazai földre tettem lábamat.

Közel 20 hónapja, hogy egy hideg novemberi napon búcsút mondtam a Kárpátok véres-verőfényes lejtőinek, hol elbúcsúztam a határon az utolsó visszamaradt bajtárstól: egy öreg népfölkelő kihült tetemétől... Közel húsz hónapból tizenhárom nehéz fogság, lassan múló napjainak számlálásával tellett, hat és fél hónap pedig az elkeseledés szülte akaraterő megfeszítésének dicsőséges munkájában.

S most megyek vissza-vissza a haza felé, melynek verőfényes képe ott mosolyog lelkem mélyén, vissza-vissza abba a csendes kis otthonba, hol egy elhagyott öreg embert remélek viszontlátni. . . .

Vonatom már átlépte a határt. Legelők és termőföldek dús egymásutánban következnek. A haza földjén vagyok, hová annyiszor szállott vágyó sóhajom a messze-

messze idegenből. De azért még nem értem el mindent, amire vágyakoztam; most már lázas türelmetlenséggel várom az est leszálltát, midőn vonatunknak Pestre kell érkeznie ... Tisztekkal utazom, kik csakhamar megtudják, hogy ki vagyok s honnan jövök, mesélek nekik egész Pestig... így hamarabb telik az idő is! Végre sötétedik . . . elmaradoznak a visegrádi hegyek... A Duna hömpölygő medre eltávolodik, majd a távolban föltűnik a főváros bevilágított légköre ...

Nemsokára már villamosban ülve járom a budai oldalt s közeledek szívszorongva ahhoz a házhoz, melynek földszinti ablakából a leeresztett redőny mögül világosság szűrődik ki . . . Most is úgy, mint régen, midőn még nehéz munkában töltötte az éjjeleket az én drága jó atyám . . . Csöngetek, szívdobogva várok az ajtónál . . . valaki bent megmozdul, lassan totyogva jön kifelé... világot gyűjt a verandán ... ajtót nyit... ő az, az ón édes imádott atyám... és némán, könnyekkel telt szemmel pihenünk egymás vállain . . .

UTÓSZÓ.

1917 végén hazatért a szibériai fogságból, mint csererozzant, Irsay hadnagy is . . . Ő tőle aztán értesülhettem arról, mi történt a táborban eltávoztunk után.

Barátaink minden lehetőzt megtettek, hogy szökésünk ki ne derüljön s jó ideig sikerült is ügyesen leplezni távozásunkat. Helyünket két önkéntes foglalta el, kik úgy a legénységi mint a tiszti leszámoláson nap-nap után megjelentek. Eleinte simán is ment a dolog, mígnem február végén bekövetkezett a baj. Két tisztt — ugyanolyan módon, mint mi: hamis útlevelekkel, megkísérelte a szökést Kína felé. Alig távoztak el, midőn egyik zászlós, ki már régebben favorizálta a Mongólia felé való szökés gondolatát, gyalog szerrel nekivágott a határszéli hegyeknek. Két napi bolyongás után elfogták, amikor is minden kiderült. Nemcsak az, hogy előzőleg két másik tisztt elhagyta a táborrt — kiket Karbinban még elfogtak — hanem az is, hogy mi ketten Ballayval megszöktünk. Nyomozás indult meg, mely természetesen nem vezethetett eredményre. Irsayt mint Ballay szobatársát előállították, ám ő oly ügyesen védekezett, hogy semmiképen se lehetett felelősségre vonni. Legfőbb érve az volt, hogy ő nem köteles társainak távozását feljelenteni, hiszen azért vannak az orosz örök, hogy vigyázzanak a tisztekre s ebben igaza volt. Különben is — mint, mondá — megelőző este még ott voltunk a táborban (?) s így csak az éjjel szökhettünk meg. Ez látszatra szintén igaz volt, mert hiszen mindaddig a két önkéntes képviselt bennünket. Nosza megindult a hajsza, hogy kézrekerítsenek

bennünket. Kozák patrouillok járták be a környéket, végig a vonaton szigorúan ellenőrizték az utasokat. Semmi eredmény! Nem is lehetett, hiszen ezidőtájt mi épen a Shangliaiból való elindulásra készülődtünk! . . . Ha bennünket nem is kerestek hosszú időn keresztül, annál inkább keresték társunkat — a barint, kinek eltűnése a táborból mindjárt gyanút keltett a lafka. gazdjában! És nem ok nélkül, mert barinnal együtt eltűnt a lafkából pár száz rubel is! Ezért égett tehát annyira a talaj barátunk talpa alatt azon kritikus este, midőn a tábort elhagytuk ...

*

Czirát és többi német útítársainkat New-Yorkban hagytuk el. Nemsokára Czirának is sikerült hozzánk hasonló módon át vitorláznia az óceánon, s egyik szép nap vidám arccal beállított hozzánk Budapesten. Nem éreztem magamat hivatva arra, hogy az ő érdekes izgatató élményeit külön, részletesen elmondjam. Meg fogja ő ezt bizonyára tenni, ha majd — Isten segedelmével — visszatér a harcterről, hol immár újabb két éven át vitézül küzd a déli ellenség ellen . . .

Értesültünk arról, hogy még Versárúnak is kedvezett a szerencse és sikerült áttörnie az angol blokádot. Ellenben semmi hírt nem hallottunk derék német társainkról, kik mint matrózok igyekeztek Európába jutni. Csak a jó Olaff Olsen Von Wencksteinről nyertünk értesülést. Ballay juttatott el hozzám egy német képeslapból kivágott arcképet. Fiatal, tengerésztisztet ábrázolt alatta e sorokkal: Von Wenckstein a bátor tengerésztiszt, aki Csingtauból csodálatos módon menekült, s neki indult, hogy visszatérjen hazájába . . . Angliában elfogták s most-angol fogságban ül.

Braun és Lehmann, kik előttünk hagyták el New-Yorkot, nem adtak többé életjelt magukról.

*

Ballay, miután kipihente az út fáradalmaival, ismét harctéri szolgálatra jelentkezett. Közel egy évet töltött ismét a fronton, honnan szépen dekorálva tért haza, bebizonyítva, hogy a harcban ép oly bátor, mint a kalandokban ...

E sorok írójának békésebb sors jutott osztályrészül. Hazatértevel a derült boldogság napja ragyogott fel számára. Szíve titkos vágyai teljesültek. Megházasodva, kis családjának körében, fiatal feleségének oldalán s immár kis gyermekével karján emlékezik vissza a nehéz idők viharos hányattatására.

A sejtelmeket azonban, melyek arra indították, hogy mindent kockára téve visszatérjen hazájába, otthonába, atyjához, «mielőtt még nem késő», a sors — sajnos — beigazolta. A boldog viszontlátás évfordulóján egy áldott öreg ember, egy hosszú nemes élet nehéz munkában elfáradt bajnoka tért meg örök pihenőre a szomorúan mosolygó farkasréti temetőbe ... Élete a hányattatás és nehéz megpróbáltatások sorozata volt és lelkét mégis a legtökéletesebb harmónia tölté be, melyet ember e földön elérhet. De nem is lehetett ez másként annál, ki a legtisztább filozófiai magaslatra emelkedve, eszményi célokért küzdött egy élten keresztül törhetetlen akarattal s az éjék és napok őrlő munkájával dacoló energiájával... Erős lelkénél csak szívének övéihez való szeretete volt nagyobb ... az a szeretet, mely nem ismer akadályt, távolságot, hanem hegyeken, óceánokon, világrészeken keresztül is eleven erővel hat arra, kire irányítva van ...

Ha van érdem fogságból való hazatéréseben és e munka megírásában, úgy annak forrása a legmagasabb eszmékből táplálkozik, melyeknek átértését atyám oltotta szívembe. Ez eszmék: a kötelességteljesítés és a szeretet . . .